ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Κα 292

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ

# ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

Τῶν τε φοιτητῶν τῆς φιλολογίας καὶ πάντων ἐν γένει
τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως

Κα 292

ΥΠΟ

**Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ**

Καθηγητοῦ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ διευθυντοῦ
τοῦ Παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου.

---

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

**ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ**

1889

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν κάτωθι ὑπογραφὴν καὶ τὴν σφραγῖδα τῶν Καταστημάτων θεωρεῖται κλοπιμαῖον.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΤΗι

ΑΥΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΥΨΗΛΟΤΗΤΙ

ΤΩι

# ΔΙΑΔΟΧΩ

# ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ

ΑΝΕΘΗΚΕΝ

ΕΥΣΕΒΑΣΤΩΣ

Ο ΓΡΑΨΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*Ποία ἦτο ἡ ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπικρατοῦσα διδακτικὴ μέθοδος, εἶνε ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς. Ὁ δὲ περίεργος δύναται νὰ μάθῃ τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Χασιώτου* L'instruction publique chez les Grecs par G. Chassiotis, Paris 1880. *Ὅτι δὲν ἦτο ἡ ἀρίστη, περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία· διότι ὄχι μόνον αἱ νεώτεραι παιδαγωγικαὶ ἀρχαί, αἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πεσταλότση ἐκαρποφόρησαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἦσαν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἄγνωστοι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαιότεραι, αἵτινες οὐδ' ἐν τῇ ἑσπερίᾳ ἦσαν τοσοῦτον διαδεδομέναι, ὥστε νὰ διέπωσι πᾶσαν τὴν ἐκπαίδευσιν, δὲν εἶχον φθάσῃ μέχρι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνταῦθα ἐπεκράτει ἐμπειρία τις μηχανική, ἡ ἐσχάτη ὑποστάθμη τῆς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν μεθόδου· τριβὴ ἀσυνείδητος περί τινας ὡρισμένας γνώσεις, ἐξ ὧν μόνον ἔξοχα καὶ θυμόσοφα πνεύματα ἠδύναντο νὰ καρπωθῶσιν ὠφέλειαν τινὰ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐκπαίδευσιν. Ἂν τις ποτὲ μνημονεύεται ἱκανὸς διδάσκαλος, πολλοὺς καὶ καλοὺς διαπλάσας μαθητάς, ὁ τοιοῦτος ὤφειλε τὴν φήμην του εἰς τὴν ἔμφυτον διδακτικήν του ἱκανότητα, εἰς τὸ ἱερὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον ἔφλεγε τὴν ψυχήν του ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τῆς ὁμογενοῦς νεολαίας καὶ εἰς τὸν χρηστὸν χαρακτῆρά του, σπανιώτατα δὲ εἰς ἰδιαιτέραν τινὰ παρὰ τὴν τετριμμένην μέθοδον. Διότι τοῦτο εἶνε βέβαιον, ὅτι καὶ ἄνθρωπος μὴ κατέχων τὴν ἀρίστην μέθοδον μηδὲ παιδαγωγικῆς παιδείας ὅλως μεταλαβὼν δύναται νὰ εἶνε χρήσιμος διδάσκαλος, ἐὰν ἐκ φύσεως ἔχῃ πρακτικὸν νοῦν καὶ ζῆλον πρὸς τὸ ἔργον. Ἀλλὰ πόσον σπάνιοι εἶνε οἱ τοιοῦτοι, καὶ πόσον χρησιμώτεροι θὰ ἦσαν καὶ αὐτοί, ἂν ὡδηγοῦντο κατὰ τὴν διδασκαλίαν των ὑπὸ ἀναμφισβητήτων τινῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καὶ δεδοκιμασμένης ἀριθῆς μεθόδου!*

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*Ἡ μέθοδος λοιπὸν καὶ μάλιστα ἡ τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦτο ἐλεεινή· ἀπόδειξις εἶνε ὅτι ἤδη κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀνεφάνησαν ἄνδρες σφοδρῶς αὐτὴν κατακρίναντες, οἷος ὁ ἱερομόναχος Ι. Μοισιόδαξ ἔν τινι βιβλίῳ Περὶ παίδων ἀγωγῆς, ὅπερ δυστυχῶς δὲν εὗρον. Περικοπὴν ἐξ αὐτοῦ μετετύπωσεν ὁ Κ. Σάθας ἐν τῷ Παραρτήματι τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας (σ. 148), ἐν ᾗ καταφέρεται πολὺ ὀρθῶς κατὰ τῆς λεγομένης ψυχαγωγίας, ἣν καὶ ἄλλοι κατακρίναντες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐπήγαγον τὴν τελείαν αὐτῆς κατάργησιν* (1). *Ἀλλ' ὁ ἀνήρ, ὅστις τὰ μέγιστα συνετέλεσε διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἰς ποιάν τινα βελτίωσιν τῆς διδακτικῆς μεθόδου, ὑπῆρξεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς. Οὐδέποτε οὔτε δημοσίᾳ οὔτε ἰδίᾳ διδάξας, δὲν ἔλαβεν ἄμεσον πεῖραν τῶν*

(1) «Ἕνα ἀπὸ τὰ κεφαλαιώδη μέρη τῆς ἐπηβόλου διδακτικῆς παιδαγωγίας πρέπει νὰ λογίζεται καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξηγήσεως. Πράγματα ἀσυνήθη ἔρχομαι νὰ εἰπῶ καὶ περὶ τούτου. Πρῶτον λέγω ὅτι νὰ παύσῃ ἐντελῶς τόσον ἡ ψυχαγωγία ὅσον ἡ πολυλεξία. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἡ πρώτη μήτε μὲ φαίνεται παρὰ μία χασομερία αἰσθητὴ καὶ ἡ δευτέρα ἕνα περισάρκωμα περιττόν, τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ τὴν εὐκινησίαν τοῦ μαθητοῦ, καὶ μία τέχνη τῆς δισσολογίας. Τί βασανίζεις, ὦ λογιώτατε, τὸν μαθητήν σου μὲ αὐτὴν τὴν λεπτογραμμίαν, τὸν καιρὸν τῆς πράξεως τῆς ὁποίας δύναται νὰ καταβάλλῃ εἰς ἄσκησιν, ἥτις τῷ ὄντι νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ; Τί ἐπισωρεύεις αὐτῷ δεκαπέντε λέξεις εἰς ἕνα, εἰς τὸν αὐτὸν ὅρον, ἑκάστη ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔχει ἴσως δύναμιν ἰδιαιτέραν, ὅμως διότι δὲν διακρίνεις αὐτῷ αὐτάς, συνηθίζεις αὐτὸν μὲ τὴν ἀκυρολογίαν, ἢ νὰ λέγῃ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλάκις; ἐξήγησις προσφυής, εὐεπήβολος κυρίως εἶναι καὶ πρέπει ἀναγκαίως νὰ εἶναι, μία κυριολεξία, ἥτις ἀναγκαίως πάντοτε εἶναι μία λέξις. Μία λέξις πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται τὸ λοιπόν, ἢ τὸ πολὺ ὁσάκις ἡ κυριολεξία ἐπιλείπει, μία περίφρασις, μία ἐπεξήγησις σύντομος. Πᾶσα διάλεκτος ἀδιαφόρως ἐκφράζει τὰ αὐτὰ πράγματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μὲ λέξεις πολλάς, πᾶσα διάλεκτος ὅμως, ἡ λατινικὴ αὐτή, ὅταν ἑρμηνεύεται, ἑρμηνεύεται μὲ τὴν μονολεξίαν. Ἐγὼ μήτε βλέπω τὸν λόγον τὸ λοιπόν, πῶς ἡ ἑλληνική, ἂν καλὰ μία διάλεκτος ἁπλῆ, ὅμως μόνη αὐτὴ νὰ ἑρμηνεύεται μὲ τὴν πολυλεξίαν.

Δεύτερον νομίζω πῶς ἡ ἐξήγησις πρέπει νὰ γίνεται ἀεὶ μὲ λέξεις, αἵτινες πηγάζουσιν ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς Ἑλληνικῆς· Τουρκικαί, Ἰταλικαί, Μολδαυικαί, ὅσαι ἑτερόγλωσσοι ἄλλαι συνηθίζονται κοινῶς, ὅμως, ὥστε νὰ ἀμαυρῶσι τὴν εὐέπειαν τοῦ ἁπλοῦ ὕφους, ὥστε νὰ κωλύωσι τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ, μήτε πρέπει νὰ λέγωνται, ἐκτὸς μόνον, ὁσάκις αἱ λέξεις αἱ ἐξηγητικαὶ δὲν φαίνονται καταληπταί. Ἐγὼ δυσχεραίνω ὁσάκις ἀκούω καὶ τοὺς πεπαιδευμένους αὐτούς, ἐν ᾧ ὁμιλοῦσι μεταξύ, λέγοντας ἁπλῶς: *τᾶρτζι, τεκραρδᾶν, χᾶλε, γκιόζι, βάρζα, τζοῦπρα, κουβέντα, μπῶζα*, ὡσὰν δηλονότι νὰ μὴ ἦσαν δυνατοὶ νὰ λέγωσιν: *ἔθος, ἀπ' ἀρχῆς, ἐνεργεία, μετοίκησιν, λάχανον, κόρην, ὁμιλίαν, νύμφην*. Πόθεν ἔλκει τὴν καταγωγὴν αὐτὴ ἡ ἀηδεστάτη, αὐτὴ ἡ τῷ ὄντι μιξοβάρβαρος ὁμιλία αὐτῶν; Οὔτε ἄλλοθεν, νομίζω, πάντως, παρὰ ἀπὸ τὸ ἠμελημένον ἁπλοῦν ὕφος, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ διδάσκαλοι παρέδωκαν αὐτοῖς τὰ μαθήματα.» (Ταῦτα ὁ Μοισιόδαξ τῷ 1779).

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀναγκῶν τῆς διδασκαλίας οὐδὲ ἐσκέφθη εἰδικῶς περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς διδακτικῆς τέχνης. Ἂν ὁ Κοραῆς εἶχε τὴν τύχην νὰ εἶνε διδάσκαλος, ἤθελε βεβαίως διὰ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ κρίσεως εὕρῃ τὴν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δυνατὴν ὀρθοτέραν τῆς διδασκαλίας μέθοδον. Οὐχ ἧττον ὅμως πολλὰ καὶ ὀρθὰ συνεβούλευσε καταπολεμήσας τὰ καλὰ γραμματικά, τὴν ξηράν, ἄγονον καὶ ἀφιλόσοφον τῶν τότε διδασκάλων μέθοδον καὶ διδασκαλίαν, ἐξήγειρε τὸ πνεῦμα τῶν νέων καὶ ἀπρολήπτων ἀνθρώπων, ἰδίως δὲ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν νεωτέραν ἑλληνικήν, καὶ συμβουλεύσας καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος ὁδηγήσας τοὺς διδασκάλους καὶ ἐξηγητὰς τῶν ἀρχαίων νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὴν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ἔδωκε ζωήν τινα εἰς τὴν πρότερον ξηρὰν ἀνάγνωσιν καὶ γραμματικὴν ἀνάλυσιν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ παιδαγωγικὴ ἦτο καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐν τοῖς σπαργάνοις, δὲν ἐδυνήθη ὁ Κοραῆς νὰ συμβουλεύσῃ ἄλλο, εἰ μὴ ὅ,τι ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὸν ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ ἡ ἄκρα του φιλοπατρία, δύω μεγάλαι ἀρεταί, ἀλλὰ μὴ ἀρκοῦσαι μόναι αὐταὶ νὰ εὕρωσι τὰς ὀρθὰς παιδαγωγικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας μετ' αὐτὸν ἀνεῦρον καὶ διέδωσαν ἄνδρες φιλόσοφοι καὶ διδάσκαλοι, ἐπίτηδες καὶ πολὺν χρόνον εἰς τὰ τῆς παιδαγωγίας ἀσχοληθέντες. Ἂν ἔζη τὴν σήμερον, βεβαίως ἤθελεν ὠφεληθῇ τόσον ἐκ τῆς προόδου τῆς παιδαγωγικῆς, ὥστε θὰ ἔδιδε τὰς ἀρίστας συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἀκούσας περὶ τοῦ Πεσταλότση καὶ τῆς μεθόδου αὐτοῦ, γράφει τὰ ἑξῆς ἐν τοῖς Αὐτοσχεδίοις στοχασμοῖς· «Θρυλλεῖται σήμερον εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ἡ νέα μέθοδος τῆς παιδαγωγίας, εὕρημα τινὸς ὀνομαζομένου Πεσταλότζη, ὅστις ἐμαθήτευσε παιδαγωγοὺς ἄλλους πολλούς, οἱ ὁποῖοι ἔσπειραν εἰς πολλὰ μέρη τὴν διδασκαλίαν του. Τὸ νέον εὕρημα τοῦτο ἔχει πολλοὺς ἐπαινέτας ὡς ἐπιτήδειον νὰ παραδίδῃ εὐκόλως τὰ παιδικὰ πρῶτα ἀναγκαῖα μαθήματα. Δὲν εἶνε ὅμως ὀλίγοι καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸ μὲ ἀδιαφορίαν. Ἴσως εὑρίσκονται καὶ ὅσοι τὸ στοχάζονται ὡς ἐπινόημα τερατολόγου. Τίνες τούτων ἔχουσι δίκαιον, ἡ μακρὰ πεῖρα θέλει τὸ δείξειν (1). Ὡς τόσον! τί βλάπτει νὰ σταλθῶσι

(1) Ἐμὲ δὲ ὅ,τι μάλιστα κινεῖ νὰ στοχάζωμαι τοῦ Πεσταλότζη τὸ εὕρημα ὠφέλιμον, εἶνε ἡ ἐξαίρετος φροντὶς νὰ εὐκολύνῃ εἰς τῶν παίδων τὰς κεφαλὰς τῶν ἀριθμητικῶν προβλημάτων τὰς λύσεις. Πολὺ ἀρχαιότερον τοῦ Πεσταλότζη ἐκατάλαβεν ὁ Πλάτων ὅσην ἔχει δύναμιν νὰ ἀκονίζῃ τὰς νεαρὰς ψυχὰς καὶ νὰ τὰς κατευθύνῃ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας τῆς ἀριθμητικῆς ἡ ἕξις. Ἰδοὺ τί λέγει (Νόμ. Ε΄, σελ. 747) περὶ αὐτῆς «Πρὸς

δύω νέοι μὲ δαπάνην τοῦ Κοινοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ μόνον αὐτὸ τοῦτο, νὰ μαθητευθῶσι τὴν μέθοδον τοῦ Πεσταλότζη, καὶ νὰ τὴν ἐμβάσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα; Εἶνε καὶ τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Φιλοσοφίας παράγγελμα τὸ «Πάντα δοκιμάζοντες τὸ καλὸν κατέχετε». Ἔπειτα ἡ συνήθης ἡμῶν μέθοδος τῆς παραδόσεως, καὶ τῶν λεγομένων κοινῶν γραμμάτων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ ἁπλῶς ἡ παιδαγωγία, εἶνε τόσον διεστραμμένη, ὥστε χειροτέραν αὐτῆς νὰ δεχθῶμεν κίνδυνον κανένα δὲν τρέχομεν. Ἀπὸ τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον ἐὰν ἄλλο δὲν κερδίσωσιν οἱ διδάσκαλοι, θέλουσιν κἂν μάθειν νὰ προσφέρωνται μὲ πατρικὴν ἡμερότητα πρὸς τὰ παιδία καὶ νὰ ἐξορίσωσιν ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὴν σκυθικὴν ἀγριότητα καὶ βίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πολλὰ δυστυχέστατα ἀνθρωπάρια χρεωστοῦν καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ τὰ δουλοπρεπῆ των φρονήματα».

Ἐκ τούτων ἐννοεῖ τις, τί θὰ ἔγραφεν ὁ Κοραῆς καὶ τί θὰ συνεβούλευεν, ἂν ἐγνώριζε τὰ συγγράμματα τῶν μετὰ τὸν Πεσταλότσην μεγάλων παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοιούτων γνώσεων, μόνον ὑπὸ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ κρίσεως καὶ τῆς προφανοῦς ἀνάγκης τῆς διδασκομένης νεολαίας ὁδηγούμενος, συνεβούλευσεν, ὡς εἴπομεν, τόσον ὀρθὰς συμβουλὰς ἰδίως ἐν τοῖς περὶ ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης αὐτοσχεδίοις αὐτοῦ στοχασμοῖς, ὥστε πολλαὶ μὲν αὐτοῦ γνῶμαι καὶ τὴν σήμερον ἔτι εἶνε χρησιμώταται, τότε δὲ τοσοῦτον ἐπέδρασαν εἰς τὴν διδασκαλίαν, ὥστε εἰς αὐτὰς ὀφείλεται ἡ ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς σχολαστικότητος καὶ τοῦ ξηροῦ μηχανισμοῦ ἀπαλλαγὴ τῆς νεωτέρας μεθόδου.

Οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς διδακτικῆς μεθόδου καὶ ἡ ἐν τῇ Ἰονίᾳ Ἀκαδημίᾳ διδασκαλία, ἥτις βεβαίως ἐβάδισε

---

τε γὰρ οἰκονομίαν καὶ πρὸς πολιτείαν καὶ πρὸς τὰς τέχνας πάσας ἓν οὐδὲν οὕτω δύναμιν ἔχει *παίδειον μάθημα*, ὡς ἡ περὶ τοὺς *ἀριθμοὺς* διατριβή· τὸ δὲ μέγιστον ὅτι τὸν νυστάζοντα καὶ ἀμαθῆ φύσει ἐγείρει καὶ εὐμαθῆ καὶ μνήμονα καὶ ἀγχίνουν ἀπεργάζεται παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐπιδιδόντα θεία τέχνη.» Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεῖος Πλάτων. Ὁ δὲ νοῦν ἔχων ἀναγνώστης ἂς σημειώσῃ καὶ τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ εὕρημα καὶ ἂς μὴ προσέχῃ εἰς τὰς φλυαρίας τῶν ἀντιφιλοσόφων. Ταύτην τὴν ὁποίαν ἔφερα τοῦ Πλάτωνος ῥῆσιν, οἱ μὲν ἀφιλόσοφοι γραμματικοί, ἐὰν τὴν παρέδιδαν εἰς τοὺς νέους, ἤθελαν μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν τοὺς διδάξειν τὰ Διαβατικὰ καὶ τὰ Συγκείμενα καὶ τὰς λοιπὰς τῆς Γραμματικῆς μωρολογίας καὶ ὄχι τι περισσότερον· οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες Εὐρωπαῖοι ἐρεύνησαν αὐτὴν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἔβαλαν εἰς ἔργον, διὰ νὰ μάθωσιν ἀπὸ τὴν πεῖραν, ἐὰν ἀληθῶς εὐκολύνῃ τὴν παιδαγωγίαν ἡ συμβουλὴ τοῦ Πλάτωνος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νέαν ὁδόν, ἂν εἰκάσωμεν ἐξ ὅσων ὁ ἔμπειρος καὶ πρακτικὸς ἀνήρ, ὁ ἀοίδιμος τοῦ ἀνωτάτου ἐκείνου ἐκπαιδευτηρίου ἱδρυτὴς καὶ πρύτανις, ὁ κόμης Γύλφορδ ἔγραφε περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν πρὸς τὸν ἐν Γοτίγγῃ σπουδάζοντα Κ. Ἀσώπιον. «Ἡ συνήθης παράδοσις τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος, ἂν δὲν λανθάνωμαι, ἀπέβλεπε μόνον τὴν διασάφησιν τῶν λέξεων, τὸ τεχνολογικόν, ὀρθογραφικὸν καὶ συντακτικὸν τῆς παλαιᾶς γλώσσης, ἔλειπε δὲ ἐκείνη ἡ ἀναλυτικὴ τάξις, ἡ ὁποία, διαμελίζουσα τὰς χάριτας τοῦ λεκτικοῦ, ἀναπτύσσουσα τὰς ἐννοίας καὶ τοὺς σκοπούς, διδάσκουσα τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον τῆς συγγραφῆς τῶν παλαιῶν, καὶ παραβάλλουσα αὐτοὺς μὲ ὅσους εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶδος ἐνησχολήθησαν, φωτίζει τὸν νοῦν τῶν ἀκροατῶν, καὶ μὲ τὸν λύχνον τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ ἀναλυτικῆς δυνάμεως τὸν ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς καὶ ἀπροσκρούστως εἰς τὴν καθαρὰν γνῶσιν ὄχι λέξεων ἁπλῶς, ἀλλ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς πραγματικῆς συρράφῆς τῶν συγγραμμάτων. Αὐτὴ ἡ Ἐμέθοδος, χωρὶς τῆς ὁποίας πλανᾶται ὅποιος ἐλπίζει νὰ μάθῃ τὴν σοφίαν μιᾶς ὁποιασδήποτε γλώσσης, εἶνε ἐν χρήσει εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀναγκαιοτάτη νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ μελετώμενα τῶν Ἰονίων ἐπαρχιῶν κοινὰ ἐκπαιδευτήρια.» (Ἴδε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἄλλας πρὸς τὸν αὐτὸν ἐν τῇ Ἑστίᾳ 1879, σελ. 274 ἑξ.). Καὶ δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος δὲν ἤκουσε τὰς συμβουλὰς τοῦ εὐγενοῦς φιλέλληνος. Τοὐναντίον πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις, ὅτι αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὁμογενὴς ὁ εἰς τὸ ἡμέτερον Πανεπιστήμιον εἰσαγαγὼν τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τοῦ Βὸλφ καὶ ἔπειτα ἐπικρατήσασαν καθαρωτέραν ἔννοιαν τῆς φιλολογίας καὶ διδάξας πολλὰς μαθήσεις αὐτῆς κατὰ τὸν ἐκεῖ συνήθη τρόπον· ἐκ δὲ τῶν πανεπιστημιακῶν αὐτοῦ παραδόσεων μετεδόθη καὶ εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν ποιά τις μεταβολή.

Ἀλλ' ἡ βελτίωσις τῆς διδασκαλίας ἡ ἐκ τῶν παρατηρήσεων καὶ συμβουλῶν τοῦ Κοραῆ καὶ ἐκ τῶν παραδειγμάτων τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἐπελθοῦσα εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι γυμνάσια καὶ σχολεῖα ἀπεῖχεν ἔτι πολὺ τῆς ἰδεώδους ἐκείνης, ἣν ὁ Κοραῆς εἶχε κατὰ νοῦν καὶ ὁ Γύλφορδ διετύπωσεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ παρατεθείσῃ ἐπιστολῇ. Ἡ βελτίωσις ὑπῆρξεν οὕτως εἰπεῖν ἐξωτερική, περιορισθεῖσα εἰς τὴν μεταβολὴν τύπων τινῶν καὶ μέσων διδασκαλίας. Σπουδαιοτάτη καινοτομία λ. χ. ἦτο ὅτι ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἀντ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῆς γραμματικῆς τοῦ Λασκάρεως μετάφρασις εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν γερμανικῶν γραμματικῶν, τῶν τοῦ Βουττμάνου καὶ Θηρσίου, καὶ ἄλλα ἐκ τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοίων πηγῶν συντεταγμένα ἐγχειρίδια, καὶ ὅτι ἀντὶ 5 ἢ 10 κλίσεων οἱ μαθηταὶ εἶχον νὰ μάθωσι τρεῖς μόνον, καὶ ἔμαθον νὰ διακρίνωσι ῥίζας καὶ καταλήξεις, καὶ οὐρανισκοπρόφερτα καὶ χειλεοπρόφερτα καὶ συνηρημένα ὁλοπαθῆ καὶ ὀλιγοπαθῆ καὶ ἄλλους τοιούτους περὶ τὴν τεχνολογίαν νεωτερισμούς, ἔτι δὲ ἀντὶ τῶν ἐκ πρώτου καὶ ἐκ τρίτου καὶ ἐκ τετάρτου τὰ ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα καὶ τοὺς προσδιορισμοὺς καὶ ἄλλους νεωτέρους συντακτικοὺς ὅρους. Ἀντὶ τῆς ψυχαγωγίας, τὴν ὁποίαν πλὴν τοῦ Μοισιόδακος (ἔ.ἅ) καὶ ὁ Κοραῆς δικαίως ἐμάστιξεν, ὀνομάσας αὐτὴν ψυχοκτασίαν, εἰσήχθη ἡ ἐξήγησις, ἁπλουστέρα μέν, ἀλλ' ὄχι καὶ πολὺ ἐκείνης ψυχαγωγικωτέρα, ἀφ' οὗ ὑποχρεοῦνται οἱ μαθηταὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν μιᾶς ἢ δύω λέξεων τοῦ ἀρχαίου κειμένου νὰ ἐκφωνῶσι τὴν μετάφρασιν αὐτῶν, καὶ οὕτως ἀναμίξ νὰ γίνηται ἡ ἑρμηνεία τοῦ ὅλου, ὥστε νὰ ἀκούηται ὁ τραγέλαφος ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς, ὅστις λέγεται ἐξήγησις. Ἡ γραπτὴ ἐξήγησις κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς προφορικῆς, ὅτι χωρίζει τὴν νεωτέραν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς νὰ τὰ κάμῃ νέα ἑλληνικὰ τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα μεταφράσματα. Ἡ Θεματογραφία ἤρχισε μὲν νὰ γίνηται κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐμπειρικῶς καὶ πενιχρῶς, ὥστε οὐδένα παρήγαγε καρπόν.

Διὰ τοιαύτης ἐξωτερικῆς μᾶλλον, ὡς εἴπομεν, βελτιώσεως τῆς παλαιᾶς μεθόδου ἡ σπουδὴ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τόσον ὀλίγον προήχθη καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων τόσον ὀλίγον προέκοπτον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὥστε πολλοὶ ἐφρόνουν καὶ νῦν ἔτι φρονοῦσιν ὅτι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως οἱ μαθηταὶ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἐμάνθανον πολὺ πλειότερα ἑλληνικὰ καὶ ἀνεγίνωσκον πολὺ πλειοτέρους Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς παρ' ὅσους οἱ ἐκ τῶν νεωτέρων γυμνασίων ἀπολυόμενοι.

Ταῦτα λέγοντες δὲν διατεινόμεθα ὅτι οὐδεμία ὠφέλεια ἐπῆλθεν εἰς τοὺς διδασκάλους ἐκ τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν τοῦ Κοραῆ· τοὐναντίον πιστεύομεν ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐμπνευσθέντες διδάσκαλοί τινες, φύσει ὄντες πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειοι, κατέστησαν ἑαυτοὺς πολὺ χρησίμους εἰς τὴν παιδευομένην νεολαίαν. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εἶνε ὀλίγοι· οἱ δὲ πλειότεροι ἢ δὲν ἀνέγνωσαν τὰς συμβουλὰς τοῦ Κοραῆ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἢ δὲν κατενόησαν αὐτάς, καὶ ἐξασκοῦσι τὸ ἔργον των βαναυσικῶς.

Ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν ἡμετέρων σχολείων πάντων ἐν γένει, προερχομένη ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσης κακῆς μεθόδου καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν διδασκάλων, δὲν ἔμεινεν ἀπαρατήρητος· οἱ λαβόντες πεῖραν τῶν ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ σχολείων κατενόησαν, ὅτι οἱ διδάσκαλοι δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἀλλ' ἐπιμελῶς παρασκευάζονται· ὅτι οἱ μέλλοντες ἐν οἱῳδήποτε σχολείῳ νὰ διδάσκωσι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωσι μόνον τὰς πρὸς τὰ διδαχθησόμενα μαθήματα ἀναγκαίας ἐπιστημονικὰς γνώσεις, ἀλλ' εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη ν' ἀποκτήσωσι καὶ τὴν τέχνην τοῦ διδάσκειν, νὰ προπαιδευθῶσι παιδαγωγικῶς. Ἰδίως δὲ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου ἤρχισε νὰ γίνηται ζωηρότερος λόλος περὶ παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, καὶ πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον ὁ Σύλλογος ἐκεῖνος, διότι καὶ διαγωνισμοὺς προεκύρηξεν εἰς ἐξακρίβωσιν γνωμῶν τινων περὶ ἐκπαιδεύσεως, καὶ νέους ἱκανοὺς εἰς τὴν Γερμανίαν ἔπεμψε πρὸς σπουδὴν τῆς παιδαγωγικῆς, καὶ διδασκαλεῖον ἀξιόλογον ἐν Θεσσαλονίκῃ ἵδρυσεν ὅμοιον πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ λειτουργοῦντα, καὶ τῆς Κυβερνήσεως τὴν φιλοτιμίαν ἐκίνησεν, ἐξ ἧς προέκυψε τῶν ἐν Ἑλλάδι τριῶν διδασκαλείων ἡ σύστασις, καὶ εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν, μάλιστα τὴν ἐκτὸς τοῦ Κράτους, παρέσχε παιδαγωγικούς τινας διδασκάλους.

Ἀλλὰ περὶ παιδαγωγικῆς καταρτίσεως τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ φιλολογικῶς παιδευομένων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων οὐδεμία ὑπῆρχε μέριμνα. Τὸ φιλολογικὸν φροντιστήριον διὰ τῶν ὀλίγων ἐν αὐτῷ γινομένων ἀσκήσεων συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν ἐμπέδωσιν γραμματικῶν τινων ἢ καὶ ἄλλων φιλολογικῶν γνώσεων ἢ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν τῶν μελλόντων διδασκάλων κατάρτισιν.

Τοσαύτη ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἔλλειψις παιδαγωγικῆς διδασκαλίας ὑπῆρχεν, ὅτε ἠξιώθην νὰ διορισθῶ εἰς αὐτὸ καθηγητής. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη κατὰ τὰς ἐν Γερμανίᾳ σπουδὰς εἶχον στρέψῃ τὴν προσοχήν μου εἰς τὰ παιδαγωγικά, προτραπεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἀποθανόντος φίλου μου Ἰ. Πατάκη, καὶ εἶχον μετάσχῃ τῶν παιδαγωγικῶν φροντιστηρίων, τοῦ τε ἐν Ἐρλάγγῃ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δ. Δαϊδερλαΐν, γυμνασιάρχου ἅμα καὶ καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μίῳ, καὶ τοῦ ἐν Γοττίγγῃ, διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἑρμ. Σάουππε, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντος γυμνασιάρχου ἐν Βάϊμαρ, καὶ εἶχον ἤδη ἐν χειρογράφῳ ἀναγνώσῃ τὴν τοῦ Φ. Ναίγελσβαχ γυμναστικὴν παιδαγωγικήν, τὴν ὁποίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἐρλάγγης παρέδιδε, πολὺ δ' ἐπῄνουν οἱ μαθηταί του (1), εἶχον ἀπὸ τότε κατανοήσῃ τὴν μεγίστην ἀνάγκην τῆς παιδαγωγικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν διδασκάλων, καὶ ἐλυπούμην, βλέπων μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπάνοδόν μου τὴν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις ἐπικρατοῦσαν ἀμεθοδίαν καὶ ἀναρχίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ παιδαγωγικὰ ἀδιαφορίαν. Ἀλλ' ὡς εἶχον παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα, οὐδένα ἔβλεπον τρόπον θεραπείας, ἔπραττον δὲ κατ' ἐμαυτὸν ὡς καθηγητὴς γυμνασίου ὅ, τι ἐνόμιζον ὀρθότερον καὶ ἦτο δυνατόν, ἀλλ' οὐδὲν τούτου περισσότερον οὔτε ἠδυνάμην οὔτ' ἐπεχείρησα. Ὡς μέλος μόνον καὶ ἐπί τινα ξχρόνον καὶ γραμματεὺς τοῦ συμβουλίου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σλλλόγου συνετέλεσα τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς ἀνάγκης τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν ἡμετέρων διδασκάλων. Ἀλλ' ὅτε διωρίσθην εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καθηγητής, ἐνόμισα ὅτι εὗρον τὴν ἀρίστην πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν, καὶ εὐθὺς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη (περὶ τὸ 1877) πρῶτος ἐδίδαξα μάθημα περὶ γυμναστικῆς παιδαγωγίας. Ἐξ ὅσων δὲ προοιμιαζόμενος εἶπον τότε πρὸς τοὺς φοιτητὰς πρὸς δικαιολογίαν τοῦ μαθήματος ἐκείνου κρίνω εὔλογον νὰ ἐπαναλάβω τὰ κυριώτερα ἐνταῦθα.

«Ἐὰν πάντες οἱ ἐγγραφέντες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου καὶ ἀκροώμενοι τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων ἐρωτηθῆτε πρὸς τίνα σκοπὸν σπουδάζετε τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ὀλίγοι τινές, πιστεύω, θέλετε ἀποκριθῇ ὅτι οὐδεὶς ἄλλος λόγος προέτρεψεν ὑμᾶς, εἰμὴ ἔρως καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀρχαιομάθειαν, ἐπιθυμία νὰ ἐμβαθύνητε εἰς τὴν μελέτην τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν δύω προκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, νὰ ἐντρυφᾶτε εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θεσπεσίων αὐτῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων, καὶ νὰ τέρπησθε εἰς τὴν θέαν τῶν ἀθανάτων μνημείων τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, σκοπὸν δὲ οὐδένα ἄλλον ἔχετε, εἰμὴ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπισιήμης αὐτῆς ταύτης ἕνεκεν. Μακάριοι βεβαίως οἱ οὕτω σπουδάζοντες τὴν φιλολογίαν καὶ τοιοῦτον ἔχοντες σκοπόν· οὐδὲν τούτου οὔτε ὡραιότερον

(1) Εἷς τούτων ὁ G. Autenrieth ἐξεδωκεν αὐτὴν μετὰ θάνατον τοῦ διδασκάλου.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

οὔτε εὐγενέστερον! Ἀλλὰ καθὼς εἶπον, ὀλίγοι, πιστεύω, εἶνε οἱ τοιοῦτοι· οἱ πλεῖστοι ἐξ ὑμῶν κλίσιν μὲν βεβαίως ἠσθάνθητε πρὸς τὴν φιλολογίαν, ἔρωτα καὶ ὑμεῖς τρέφετε πρὸς τὰ ἀθάνατα προϊόντα τῆς μεγαλοφυοῦς ἀρχαιότητος, διότι ἄλλως ἠθέλετε ἐκλέξῃ ἄλλην τινὰ τῶν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ διδασκομένων ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ μετὰ τῆς κλίσεως ὑμῶν καὶ ἐπιθυμίας πρὸς τὴν ἐπιστήμην συνεδέσατε καὶ πρακτικόν τινα σκοπόν, πρὸς τὸν ὁποῖον σπεύδετε. Ὁ πρακτικὸς οὗτος σκοπὸς εἶνε νὰ χρησιμοποιήσητε τὰς φιλολογικὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα, ἣν μέλλετε ν' ἀποκτήσητε ἐνταῦθα, ἐργαζόμενοι ἔν τινι τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς μέσης λεγομένης ἐκπαιδεύσεως. Ἐὰν ἐμακάρισα ἐκείνους ἐξ ὑμῶν, οἵτινες σκοπὸν εἰς τὰς σπουδὰς αὐτῶν προέστησαν ἁπλῶς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ταύτης ἕνεκεν, ἐπίσης μακαρίζω καὶ ἐπαινῶ καὶ θεωρῶ πάσης τιμῆς ἀξίους καὶ ἐκείνους, οἵτινες μετὰ τῆς καλλιεργείας τῆς ἐπιστήμης συνέδεσαν καὶ τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς διαπλάσεως τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐκπαιδευομένης νεολαίας, τῆς νεολαίας ἐκείνης, ἥτις εἶνε κεκλημένη ν' ἀποτελῇ τὴν ἡγέτιδα τάξιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ποία τῷ ὄντι σπουδαιοτέρα ἐντολὴ καὶ πλειοτέρα παρὰ τῆς πολιτείας ἐμπιστοσύνη; Ἂν δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ γυμνασιακοῦ καθηγητοῦ καὶ διδασκάλου δὲν ἔχει ἔτι τὴν προσήκουσαν καὶ πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἐντολῆς ἀνάλογον περιωπήν, τούτου αἴτιοι δὲν εἶνε οὔτε μόνη ἡ πολιτεία καὶ κοινωνία, καθὼς παραπονοῦνται οἱ διδάσκαλοι, οὔτε μόνοι οἱ διδάσκαλοι, καθὼς παραπονεῖται ἡ κοινωνία, ἀλλ' ἀμφότεροι, ὅπως διὰ μακρῶν ἄλλοτε θέλομεν ἀποδείξῃ. Οἱ πλεῖστοι λοιπὸν ἐκ τῶν τὴν φιλολογίαν σπουδαζόντων προτίθενται νὰ ἐξασκήσωσι τὴν ἐπιστήμην διδάσκοντες ἐν τοῖς γυμνασίοις. Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἶνε φανερὸν ὅτι ὅλη μὲν ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου, ἰδίως δὲ τὸ φιλολογικὸν αὐτῆς τμῆμα, πρώτιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔργον ἔχει τὴν διάπλασιν ἱκανῶν δισασκάλων χάριν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτοῦνται δύω τινά, πρῶτον μὲν ἡ ὅσον ἔνεστιν ἐντελὴς φιλολογικὴ προπαρασκευή, τουτέστιν ἡ ἐκμάθησις τῶν γνώσεων ἐκείνων τῶν ἀποτελουσῶν τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην, δεύτερον δέ, ἐπίσης οὐσιώδες, ἐπειδὴ πρόκειται κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου τὰς γνώσεις ταύτας ἢ μέρος αὐτῶν νὰ μεταδώσῃ εἰς ἄλλους, καὶ οὐχὶ ἄλλους τινὰς ἡλικιωμένους ἤδη, ἀλλὰ πρὸς παῖδας καὶ μειράκια, ἀπαιτεῖται νὰ γινώσκῃ ὁ μέλλων διδάσκαλος καὶ τὴν τέ-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

χνην τῆς διδασκαλίας καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔχει πρὸς τοὺς παῖδας ν' ἀναστρέφηται, ὅ ἐ. ἀπαιτεῖται νὰ γινώσκῃ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδαγωγίας καὶ διδασκαλίας. Ἄνευ τῆς παιδαγωγικῆς ταύτης μορφώσεως, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶνε φιλολογικῶς πεπαιδευμένος ὁ μέλλων διδάσκαλος, κινδυνεύει διπλοῦν τινα κίνδυνον, πρῶτον μὲν ἅμα ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου νὰ μὴ ἔχῃ καθαρὰν ἔννοιαν μήτε τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἐν ᾧ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, μήτε τῶν μαθημάτων, ὅσα μέλλει νὰ διδάσκῃ, μήτε τῆς μεθόδου, ἣν μέλλει νὰ ἐφαρμόζῃ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη νὰ πλανᾶται τῆδε κἀκεῖσε κατὰ τὸ στάδιον αὐτοῦ, ἕως οὗ μόνος, ἂν εἶνε εὐφυής, εὕρῃ τὸν ἀληθῆ ὁδηγόν· δεύτερον δέ, ἐπειδὴ ἰδίας γνώμας καὶ πεποιθήσεις περὶ τούτων δὲν θὰ ἔχῃ, ὡς οὐδέποτε περὶ τούτων οὔτε ἀκούσας οὔτε σκεφθείς, ν' ἀκολουθῇ τὴν ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ ἐπικρατοῦσαν παράδοσιν εἴτε καλὴν εἴτε κακήν, ἢ τὴν μέθοδον τοῦ ἰδίου διδασκάλου, ὃν ἔτυχε νὰ ἔχῃ ἐν τῷ γυμνασίῳ· ὅθεν ὁ μὲν πιθηκίζει τὸν μακ. Γενναδιον, ὁ δὲ τὸν μακ. Φαρᾶν, ὁ δὲ τὸν μακ. Λεόντιον καὶ ἄλλος ἄλλον· δὲν εἶνε δὲ παντάπασιν ἀδύνατον νὰ μεταφέρῃ καὶ τὴν πανεπιστημιακὴν παράδοσιν εἰς τὰ γυμνάσια, ὅπως ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἐγνωρίσαμεν τοιούτους διδασκάλους. Εἴδομεν ἡμεῖς καὶ ἠκούσαμεν διδασκάλους ἐτυμολογοῦντας ἐν τῇ α' τοῦ γυμνασίου λέξεις ἑλληνικὰς διὰ τῆς σανσκρίτης, καὶ πολλάκις κοπανίζοντας πρὸς τοὺς βλακωδῶς κεχηνότας μαθητὰς τὰ ὀνόματα τοῦ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου καὶ Μοίριδος τοῦ Ἀττικιστοῦ ἢ τῶν νεωτέρων φιλολόγων Κρυγέρου, Ἑρμάννου, Πόπου καὶ ἄλλων. Καὶ ὅταν μὲν οἱ διευθυνταὶ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶνε ἄνδρες πολύπειροι καὶ παιδαγωγικῶς πεπαιδευμένοι, ἔχωσι δὲ καὶ τὴν συνήθειαν νὰ ἐπιτηρῶσι τοὺς ὑφισταμένους οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν καὶ τὸν προβιβασμὸν καὶ τὴν ἀπόλυσιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ διδακτικὴν ἐνέργειαν, ἡ ἔλλειψις τῶν παιδαγωγικῶν γνώσεων καὶ τῶν μεθόδων τῆς διδασκαλίας εἶνε μὲν πάντοτε ἔλλειψις οὐσιώδης εἰς τὸν πρωτόπειρον διδάσκαλον, ἀλλὰ δύναται τὸ ἐξ αὐτῆς δυνάμενον νὰ προκύψῃ κακὸν νὰ ἐλαττωθῇ ἢ καὶ νὰ προληφθῇ διὰ τῆς συνετῆς καὶ πατρικῆς ἐμπειρίας τοῦ διευθυντοῦ. Ἀλλ' ὅπου οἱ μὲν γυμνασιάρχαι δὲν εἶνε παιδαγωγικῶς κάλλιον τῶν καθηγητῶν κατηρτισμένοι ἢ δὲν λαμβάνεται παρ' αὐτῶν ἡ προσήκουσα πρόνοια περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ὀρθοτέρας μεθόδου,

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐκεῖ εἶνε ἀνάγκη νὰ καταβληθῇ ἐπιμέλεια περὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς διαπλάσεως τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων, ἵνα εἷς ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐξ ἰδίας ἱκανότητος καὶ εὐσυνειδησίας πράττῃ τὰ δέοντα.

«Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον βλέπομεν ὅτι ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου τὰ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἔχουσι κράτιστα, οὐ μόνον γενικὰ περὶ παιδαγωγίας μαθήματα διδάσκονται ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα περὶ τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδαγωγίας καὶ διδασκαλίας (Gymnasialpädagogik)· ἔτι δὲ καὶ φροντιστήρια ὑπάρχουσι πλὴν τῶν φιλολογικῶν καὶ παιδαγωγικά, ἐν οἷς μόνον περὶ τὴν γυμνασιακὴν παιδαγωγίαν καὶ διδακτικὴν γίνεται ὅλη ἡ σπουδή, καὶ ἀσκήσεις διδακτικαὶ εἴτε ἐν αὐτοῖς τοῖς φροντιστηρίοις, εἴτε ἔν τισι τῶν δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων πρὸς ὅσον ἔνεστι τελειοτέραν θεωρητικήν τε καὶ πρακτικὴν διάπλασιν τῶν διδασκάλων. Ἐσχάτως μάλιστα ὁ Clemens Nohl (Pädagogische Seminarien auf Universitaeten, 1876) ἀπαιτεῖ πολὺ εὐρυτέραν τὴν σύστασιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῶν παιδαγωγικῶν φροντιστηρίων ἐν τοῖς πανεπιστημίοις.

«Ταῦτα ἀναλογιζόμενος, γινώσκων δὲ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας πόσον ὠφέλιμα ἤθελον ἀποβῇ καὶ παρ' ἡμῖν τοιαῦτα μαθήματα, ὅπου ἐπικρατεῖ ἔτι πολλὴ περὶ τὴν διδασκαλίαν ἀνωμαλία καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἀναρχία, ἀνέλαβον τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου, τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς.»

Τέσσαρα ἔτι μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς διδασκαλίας τοῦ αὐτοῦ μαθήματος ἠναγκάσθην νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς. «Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐδιδάξαμεν ἄλλοτε ὁλόκληρον τοῦτο τὸ μάθημα κατὰ τὰς ἡμετέρας δυνάμεις· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅσα κατὰ τὸ ἐφεξῆς χρονικὸν διάστημα συνέβησαν ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ ἐνθαῤῥύνωσι τὸν διδάσκαλον τοιούτου μαθήματος. Διότι ἐν ᾧ ἔπρεπέ τις νὰ προσδοκᾷ, ὅτι οἱ ἁρμόδιοι ἤθελον ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν μελλόντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν γνώσεις παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν, τοὐναντίον εἴδομεν τοσαύτην ἀκηδίαν, τοσαύτην ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ ἱερώτατον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν χρησιμώτατον τῶν ἐπαγγελμάτων, ὥστε φαίνεται μάταιον καὶ εἰς ἐμὲ νὰ διδάσκω καὶ εἰς ὑμᾶς ν' ἀκούητε μάθημα, τὸ ὁποῖον ἡ πολιτεία, ἡ ὀφείλουσα πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μεριμνᾷ περὶ τούτου, δὲν ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν. Ἡ πολιτεία δυστυχῶς παρ' ἡμῖν ἔνθεν μὲν φαίνεται προνοοῦσα περὶ τῆς εὐρυτέρας καὶ εὐκολωτέρας διαδόσεως τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ μετὰ πολλῆς δαψιλείας καὶ ἐλευθεριότητος συνιστᾷ γυμνάσια καὶ ἐν πολιχνίοις πάνυ ἀποκέντροις, ἑτέρωθεν δὲ τοσοῦτον ὀλίγην ἔχει πρόνοιαν περὶ τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις τούτοις καθηγητῶν, ὥστε περιέρχεταί τις εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην τοῦ νὰ νομίζῃ, ὅτι ἡ πολιτεία δὲν σπουδάζει συνιστῶσα πολλὰ γυμνάσια, ὅτι τὰ γυμνάσια ταῦτα κακῶς λέγονται γυμνάσια, διότι μόλις δύνανται νὰ εἶνε ἑλληνικὰ σχολεῖα· οἱ καθηγηταὶ τοὐλάχιστον οἱ εἰς αὐτὰ διοριζόμενοι εἶνε τοιοῦτοι, ὥστε μόλις δύνανται νὰ παραδίδωσι μαθήματα ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ ταῦτα δὲ οὕτως ἀμεθόδως καὶ ἀπαιδαγωγήτως, ὥστε ἀδύνατον εἶνε ν' ἀποφέρωσι καὶ τὸν ἐλάχιστον καρπόν. Ἡ πολιτεία δυστυχῶς παρ' ἡμῖν, φαίνεται, ἀγνοεῖ ὅτι παντὸς ἐκπαιδευτηρίου ψυχὴ εἶνε ὁ διδάσκαλος, καὶ πρὶν ἢ συστήσῃ οἱονδήποτε σχολεῖον, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕτοιμον τὸν εἰς τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο ἁρμόδιον διδάσκαλον· διδάσκαλος δὲ ἁρμόδιος εἰς ἕκαστον σχολεῖον εἶνε ὁ ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου παιδευθεὶς καὶ διαπλασθείς, ὁ ἔχων καθαρὰν συνείδησιν καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἐν ᾧ διδάσκει, καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔργου. Ἡ πολιτεία ἴσως φρονεῖ ὅτι ὅταν ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν μελλόντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν ὅ, τι ὁ νόμος ὁρίζει, τουτέστι πτυχίον διδασκαλικὸν ἢ διδακτορικὸν τοῦ ἡμετέρου ἢ ἀλλοδαποῦ τινος οἱουδήποτε πανεπιστημίου, ἔχει τὴν ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ χρησιμότητος τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' εἰς πόσον μεγάλην πλάνην εὑρίσκεται ἡ πολιτεία τοῦτο φρονοῦσα καὶ τοῦτο καὶ μόνον ἀπαιτοῦσα, καταφαίνεται ἐκ τῶν θλιβερῶν ἱερεμιάδων, τὰς ὁποίας πολλάκις ἠκούσαμεν ψαλλομένας περὶ τῆς γυμνασιακῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τῶν ἁρμοδιωτάτων παρ' ἡμῖν στομάτων. Ὑπὸ πολλῶν πολλάκις καὶ ἐπανειλημένως καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πρυτανικοῖς λόγοις ἀπετάθησαν σοβαραὶ ἐπιτιμήσεις πρὸς τοὺς διέποντας τὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διὰ τοὺς ὑπ' αὐτῆς τοσοῦτον ἀώρους παραγομένους καρπούς. Καὶ σκέψεις δὲ ἔγειναν καὶ γνῶμαι ἐξεφράσθησαν περὶ βελτιώσεως τινὸς τῶν οὕτως ὁμολογουμένως ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις κακῶς ἐχόντων.

«Ἀλλά, Κύριοι, ὡς εἰμεθα καὶ ὀλίγον ἐπιεικεῖς εἰς τὰς περὶ τῆς

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πολιτείας ἡμῶν κρίσεις. Ἂν ἡ πολιτεία δὲν πράττει τὰ προσήκοντα ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς ἐκπαιδεύσεως, τοῦτο βεβαίως δὲν προέρχεται ἐκ τῆς κακῆς τῶ κυβερνώντων θελήσεως, ἀλλ' ἐκ τούτου μόνον, ὅτι ἡ πολιτεία ἡμῶν, εὑρισκομένη ὡς ἔν τινι διηνεκεῖ σάλῳ καὶ ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν καὶ ποικίλων περισπασμῶν, δὲν ἔτυχε τῆς προσηκούσης ἠρεμίας, ὥστε νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῆς σκοπιμωτέρας διαπλάσεως τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (διότι νομίζει ἴσως ὅτι τούτων ἡ καχεξία δὲν ἐπιδρᾷ τοσοῦτον οὐσιωδῶς ἐπὶ τὴν τύχην τῆς πολιτείας). Ἀλλ' ἂρά γε τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε νὰ μορφώσῃ τοὺς μέλλοντας καθηγητὰς τῶν γυμνασίων, δὲν ὀφείλει νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς αὐτῶν μορφώσεως; Εἶνε δυνατὸν νὰ πιστεύῃ τις ὅτι μόνον διὰ τῶν φιλολογικῶν γνώσεων, ὅσας παρέχει, καταρτίζονται δεόντως οἱ διδάσκαλοι τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως; Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Πανεπιστημίου, αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀποδυθέντες εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα δὲν νομίζουσιν ὅτι εἶνε καθῆκον αὐτῶν οὐ μόνον πρὸς τὸ ἔθνος, τοῦ ὁποίου τὴν νεολαίαν μέλλουσι νὰ διαπλάσωσιν, οὐ μόνον πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐν ᾗ μέλλουσι νὰ ὑπηρετήσωσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτούς, νὰ καταρτισθῶσιν ὅσον ἔνεστι τελειότερον πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον; Τί ἄλλο δύναται νὰ καταστήσῃ τὸν ὑπάλληλον καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀνεξάρτητον σχετικῶς ἀπὸ τῆς εὐνοίας ἢ δυσμενείας τῶν ἰσχυρῶν, εἰμὴ ἡ συναίσθησις τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀναμφισβητήτου ἱκανότητος; Τί ἄλλο δύναται νὰ προξενήσῃ εἰς τὸ ἐπίπονον ἔργον τοῦ διδασκάλου ἐσωτερικήν τινα ἡδονὴν καὶ ἀνάπαυσιν, εἰμὴ ἡ συνείδησις ὅτι ἐκτελεῖ τὸ καθῆκόν του ἀποχρώντως, καὶ ὅτι βλέπει προφανεῖς τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων του, καὶ ἀκούει μετὰ πολλὰ πολλάκις ἔτη τὰς εὐλογίας τῶν χρηστῶν καὶ ἱκανῶν μαθητῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τῆς εὐμεθόδου αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ τῆς πρὸς τὸ ἔργον ἀγάπης καὶ εὐσυνειδησίας ἐμόρφωσεν; Ἀλλὰ τὰς διδασκαλικὰς ταύτας ἀρετὰς δὲν ἀποκτᾷ ὁ διδάσκαλος, ἐὰν προσηλωθῇ μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἢ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄκαρπον ἀνάγνωσιν τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἢ καὶ εἰς τὴν μελέτην ὁλοκλήρου τοῦ βίου τῶν δύω ἐγκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴ καταρτίζει καλὸν γραμματικὸν ἢ ἀγαθὸν φιλόλογον, οὐχὶ δὲ καὶ ἱκανὸν διδάσκαλον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἱκανὸς διδάσκαλος εἶνε ὁ ἀποκτήσας τὴν ὀπανίαν τέχνην

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αθήνα: Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοῦ νὰ μεταχειρίζηται τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις οὕτως, ὥστε διδάσκων νὰ ἐπιδρᾷ εἰς τὴν βαθμιαίαν καὶ κανονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν διάπλασιν τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν. Τὴν τέχνην ταύτην ἐπαγγέλλεται νὰ διδάξῃ ἡ γυμνασιακὴ παιδαγωγική. Ἡμεῖς δέ, ἂν καὶ, καθ' ἃ προλαβόντες εἴπομεν, ὀλίγον ἐνθαῤῥυνόμεθα ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας, ἐνομίσαμεν ὅμως καθῆκον ἡμῶν πρός τε τὸ πανεπιστήμιον, εἰς ὃ εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ ἐντελὴς μόρφωσις τῶν διδασκάλων, καὶ πρὸς ἐκείνους ἐξ ἡμῶν, οἵτινες θέλετε οὐχὶ νὰ «βαπτίζετε καὶ μυρώνετε,» ἀλλ' ἐν ἐπιγνώσει καὶ συνειδήσει, καὶ ὡς ἄνδρες ἔντιμοι καὶ φιλοπάτριδες νὰ ἐκτελῆτε τὸ μέλλον ὑμῶν ἔργον, ἐνομίσαμεν, λέγω, καθῆκον ἡμῶν καὶ πάλιν νὰ διδάξωμεν τὸ μάθημα τοῦτο, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἔλθῃ καιρός, καθ' ὃν καὶ ἡ πολιτεία θ' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τὰς ἀναγκαίας παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς γνώσεις· καὶ τότε «μακάριος ὁ διδάσκαλος, ὃν εὑρήσει γρηγοροῦντα».

Καὶ τῷ ὄντι ταχύτερον τῶν προσδοκιῶν μου ἐπῆλθεν ἡ σύστασις τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ διεύθυνσις ἀνετέθη εἰς ἐμὲ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Τῶν φροντιστηρίων αἱ ἐργασίαι εἶνε ἀσκήσεις. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων τῶν καθαρῶς φιλολογικῶν φροντιστηρίων αἱ ἀσκήσεις ἔχουσι νὰ στηρίζωνται ἐπὶ θεωρητικῶν μαθημάτων, διδασκομένων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ· τῶν δὲ παιδαγωγικῶν ὡς μόνος ὁδηγὸς ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ τὸ περὶ γυμνασιακῆς παιδαγωγίας μάθημα, τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκομεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὅθεν τὸ μάθημα τοῦτο, ὅπερ πρότερον, ἐξ ἰδίας ἡμῶν προαιρέσεως διδασκόμενον, συνετέλει εἰς ἀναπλήρωσιν προφανοῦς παρ' ἡμῖν ἐλλείψεως, μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου θεωρεῖται πλέον ὑποχρεωτικόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ φροντιστηριακαὶ ἐργασίαι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταλάβωσι πολλὰς ὥρας τῆς ἑβδομάδος, οὐδέποτε πλείονας τῶν δύω (τοὐλάχιστον ἐν τῷ φιλολογικῷ τμήματι τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι καὶ τέσσαρα ἄλλα φιλολογικὰ φροντιστήρια), φοβούμενος μὴ καταναλωθῇ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου εἰς θεωρητικὴν διδασκαλίαν, ἀπεφάσισα νὰ ἐκδώσω διὰ τοῦ τύπου τὰ περὶ γυμνασιακῆς παιδαγωγίας μαθήματά μου, ἐλπίζων ὅτι καὶ διὰ τῆς μελέτης αὐτῶν ἐξ ἴσου ἤθελον ὁδηγηθῇ οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι οὐ μόνον εἰς τὰς παιδαγωγικὰς ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μέλλον αὐτῶν ἐπάγγελμα ἐν γένει.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*Ἀλλὰ πλὴν τούτων νομίζω ὅτι προσφέρω καὶ εἰς τοὺς ἤδη ἐπαγγελλομένους τὸ τοῦ διδασκάλου ἔργον χρήσιμον βιβλίον, εἰς ἐκείνους τοὐλάχιστον αὐτῶν, ὅσοι διδάσκοντες ἀποβλέπουσι καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν βελτίωσιν καὶ εἰς τὴν πραγματικὴν ὠφέλειαν τῶν διδασκομένων. Διότι ἀμφιβάλλω, ἂν πάντες οἱ νῦν διδάσκαλοι θὰ θελήσωσι ν' ἀσπασθῶσι τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς ἀρχάς· ὑπάρχουσι δυστυχῶς μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἄνθρωποι τόσον ὀλίγον κηδόμενοι περὶ εὐσυνειδήτου ἐκπληρώσεως τῶν ἑαυτῶν καθηκόντων, ὥστε βελτίωσιν ἑαυτῶν ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ μισθοῦ καὶ τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων οὐδεμίαν ἐπιζητοῦσιν. Οὗτοι εἶνε οἱ βαπτίζοντες καὶ μυρώνοντες. Πρὸς τοὺς τοιούτους λοιπόν, τοὺς ἐθελοκώφους κηφῆνας, δὲν ἀποτείνεται τὸ βιβλίον τοῦτο. Ὑπάρχουσιν ἄλλοι οὐχὶ μὲν οὕτως ἀσυνείδητοι, ἀλλ' οὕτως ἐντεθραμμένοι εἰς τὴν παλαιὰν καὶ τετριμμένην μέθοδον, καὶ ἔχοντες τόσον ἀποκρυσταλλωμένας διδασκαλικάς τινας ἕξεις, ὥστε ἀβασανίστως ἀποκρούουσι πάντα νεωτερισμόν, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς γεωργοὺς ἐκείνους τοὺς ἀπρλῖξ ἀντεχομένους τοῦ ἡσιοδείου ἀρότρου. Οὗτοι εἶνε οἱ συντηρητικοί, οἱ ὀπαδοὶ τῶν καλῶν γραμματικῶν τοῦ Κοραῆ· οὐδὲ πρὸς τοὺς τοιούτους, τοὺς ἐθελοτύφλους, ἀποτείνεται τὸ παρὸν βιβλίον. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ὅμως εὐτυχῶς μεταξὺ τῶν νῦν διδασκάλων καὶ ἄνδρες, οἵτινες ποτὲ δὲν λησμονοῦσι τὸ τοῦ Σόλωνος γηράσκω δ' ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος. Οὗτοι εἶνε οἱ χρηστοὶ καὶ φρόνιμοι, οἱ προοδευτικοί, οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἠθικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν βελτίωσιν, καὶ μετὰ χαρᾶς ἐπιδεικνύοντες ἀεὶ γλυκυτέρους καὶ θαλερωτέρους τῆς ἑαυτῶν διδασκαλικῆς ἐνεργείας τοὺς καρπούς. Παρὰ τούτοις μάλιστα ἐλπίζομεν ὅτι θὰ εὕρῃ ἀποδοχὴν τὸ ἡμέτερον βιβλίον· διότι φύσει ἀπροκατάληπτοι ὄντες οἱ τοιοῦτοι, δὲν θὰ διστάσωσι νὰ ἀκολουθήσωσι νέας διδακτικὰς μεθόδους καὶ παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ἀρκεῖ μόνον νὰ πεισθῶσι περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν. Ἐὰν δὲ οὗτοι, οἵτινες εἶνε οἱ κράτιστοι τῶν διδασκάλων, πεισθέντες ἀσπασθῶσι τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀρχάς, οὐ μόνον εἰς τοὺς ἑαυτῶν μαθητὰς θὰ γείνωσιν ὠφέλιμοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους τῶν ὁμοτέχνων διδακτικὸν παράδειγμα.*

*Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐλπίζω ὅτι δύναται ν' ἀποβῇ χρήσιμον τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τοὺς πρωτοπείρους διδασκάλους. Οὗτοι οὐδεμίαν ἔχοντες*

Δημόσιο Ιστορικό Αρχείο Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*ἐκ τῶν προτέρων ἐσχηματισμένην οὔτε μέθοδον οὔτε ἕξιν διδακτικήν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ θέλωσι νὰ ἔχωσιν ὁδηγόν τινα εἰς τὸ ἔργον των· ἐὰν δὲ θέλωσι ν' ἀσφαλίσωσι τὸ μέλλον των οὐχὶ δι' ἐξωτερικῶν ὑποστηρίξεων, ἀλλὰ δι' ἐσωτερικῆς ἑαυτῶν βελτιώσεως, θ' ἀναγνώσωσι μετὰ προθυμίας πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν βελτίωσιν ταύτην.*

*Ἀλλ' εἶνε καιρὸς νὰ δώσωμεν λόγον τινὰ καὶ περὶ τῆς συντάξεως τοῦ βιβλίου τούτου. Ὅτι καὶ πρὶν ἤδη ἐπιχειρήσω τὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ περὶ γυμνασιακῆς [παιδαγωγίας μαθήματα, καὶ καθ' ὅσον κατήρτιζον καὶ μετεσκεύαζον αὐτά, ἐμελέτησα γερμανικὰ τοῦ εἴδους τούτου συγγράμματα, καὶ ὅσον ἐδυνήθην ὠφελήθην ἐξ αὐτῶν, τοῦτο καὶ εἰλικρινῶς ἤδη ὡμολόγησα καὶ εὐγνωμόνως πάλιν ἐπαναλαμβάνω. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ὑπεμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εὑρισκομένων παραπομπῶν, αἵτινες ἐσημειώθησαν χάριν τῶν εἰδημόνων τῆς γερμανικῆς καὶ βουλομένων νὰ ἐκτείνωσι τὰς περὶ γυμνασιακῆς παιδαγωγίας μελέτας των. Δὲν καυχώμεθα ὅτι ἐμελετήσαμεν πάντα τὰ παιδαγωγικὰ τῶν Γερμανῶν συγγράμματα, δὲν λέγω τὰ παλαιότερα, ἀλλ' οὐδὲ τὰ νεώτερα· διότι εἶνε τόσον πολυπληθῆ, ὥστε δύνανται ν' ἀποτελέσωσιν οὐκ εὐκαταφρόνητον βιβλιοθήκην. Ὁ* Herm. Schiller *ἔχει ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ αὐτοῦ πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν, ἱκανὴν ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀκάματον περὶ τὰ παιδαγωγικὰ τῶν Γερμανῶν ἀσχολίαν. Ἐκ τούτων ἡμεῖς τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα συνεβουλεύθημεν, ὅσα ἐνομίσαμεν πρὸς τὸν εἰδικώτερον ἡμῶν σκοπὸν χρήσιμα. Ἰδίως δὲ σημειώνομεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς κυριώτατα.*

*C. F. v. Naegelsbach*, Gymnasialpädagogik von Autenrieth, 3 Aufl., Erlangen 1879.

*K. L. Roth*, Gymnasialpädagogik, 2 Aufl. Stuttg. 1874.

*Karl Schmidt*, Gymnasialpädagogik, Köthen 1857.

*Thaulow*, Die Gymnasialpädagogik im Grundriss, Kiel 1858.

*C. Hirzel*, Vorlesungen über Gymnasialpädagogik, Tübingen 1876.

*W. Schrader*, Erziehungs-und Unterrichtslehre für Gymnasien und Realschulen, 3. Aufl., Berlin 1876.

*Arnold*. F. A. Wolf in seinem Verhältnisse zum Schulwesen und zur Pädagogik, 2 Bde, Braunschweig 1861.

*Cl. Nohl*, Pädagogik für höhere Lehranstalten, 2. Theile, Berlin 1886.

*Hermann Schiller*, Handbuch der praktischen Pädagogik, für höhere Lehranstalten, Leipzig 1886.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἀλλ' ὅστις ἀναγνώσῃ τὸ παρὸν πόνημα θέλει βεβαίως παρατηρήσῃ, ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἁπλοῦν ἐράνισμα ἐξ ἀλλοτρίων συγγραμμάτων, ἀλλὰ μακρᾶς πείρας καὶ ἰδίας μελέτης τελευταῖον ἐπιγέννημα, ἐξ ἧς μάλιστα καὶ τὸ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδαχθὲν μάθημα ἐκρίθη ἀναγκαιότατον· οὐδὲ εἶνε ξηρὸν διδακτικὸν ἐγχειρίδιον γενικῶς παραδεδεγμένων ἀληθειῶν, ἀλλ' ἔκφρασις βαθέως ἐρριζωμένων πεποιθήσεων, ἀντιθέτων πολλάκις πρὸς τὰς κοινῶς ἐπικρατούσας συνηθείας, καὶ φέρει διὰ τοῦτο πολλαχοῦ πολεμικὸν ἢ κατηχητικὸν χαρακτῆρα. Τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα τοῦ βιβλίου, ἁρμόδιον μᾶλλον εἰς τὴν διὰ ζώσης φωνῆς διδασκαλίαν, ὅσον καὶ ἂν ἐμετριάσαμεν, δὲν ἐξηλείψαμεν ἐντελῶς, οὐ μόνον διότι δὲν ἐλησμονήσαμεν τοὺς φοιτητὰς τοῦ φροντιστηρίου, χάριν τῶν ὁποίων κυρίως συνετάχθη, ἀλλὰ καὶ διότι φρονοῦμεν ὅτι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀναγνώστας, τοὺς ἤδη ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει λειτουργοῦντας, δὲν εἶνε ἀπρεπὴς ὁ τοιοῦτος τρόπος.

Πολλὰ τῶν ἐν αὐτῷ κεφαλαίων δύνανται νὰ ἐπεκταθῶσι· τοῦτο συναισθάνομαι καὶ ἐγὼ αὐτός, ἀλλὰ νομίζω ἱκανὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ τὰ συντομώτερα.

Ὅτι πρός τινας τῶν ἡμετέρων γνωμῶν θὰ εὑρεθῶσιν ἄλλαι διαφωνοῦσαι, τοῦτο οὐ μόνον δυνατόν, ἀλλὰ καὶ πιθανὸν νομίζομεν· διότι πᾶς νεωτερισμὸς καὶ ὁ χρησιμώτατος προκαλεῖ ἀντιλογίαν καὶ ἀντίδρασιν, μέχρις οὗ, δοκιμασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπρολήπτων, ἀποκτήσῃ τὸ ἐκ τῆς πείρας ἀναμφισβήτητον κῦρος. Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἐνδεχομένας ἀντιλογίας τότε μόνον θὰ δώσωμεν πρόθυμον ἀκρόασιν, ὅταν παρατηρήσωμεν, ὅτι δι' αὐτῶν ἐπιζητεῖται οὐχὶ ἔρις κακή, ἀλλ' εἰλικρινὴς καὶ ἀπαθὴς ἔρευνα τοῦ ἀληθοῦς καὶ εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν ὠφελίμου.

Δ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΗΣ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

### Τὸ Γυμνάσιον καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ.

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἕλληνες εἶχον δύω μόνον εἰδῶν ἐκπαιδευτήρια. Τὰ μὲν τοῦ πρώτου εἴδους, τὰ ὁποῖα μετέδιδον τὰς στοιχειωδεστάτας γνώσεις, ὅσων εἶχεν ἀνάγκην τότε ὁ λαός, ἦσαν τὰ λεγόμενα *κοινὰ σχολεῖα*, ἐν οἷς ἐδιδάσκετο μόνον ἀνάγνωσις ἐν ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις καὶ γραφὴ καὶ μηχανική τις ἐκμάθησις τῶν τεσσάρων πράξεων τῆς ἀριθμητικῆς· τὰ δὲ τοῦ δευτέρου εἴδους ἦσαν τὰ *ἑλληνικὰ σχολεῖα*, ὀνομασθέντα οὕτως ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ τῶν θύραθεν. Οἱ φοιτῶντες εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἦσαν οἱ προωρισμένοι πρὸς ἀνωτέραν τινὰ τάξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἰδίως δὲ πρὸς τὸν ἱερατικὸν βίον (1). Τῶν Ἑλληνικῶν τούτων σχολείων τινὰ μὲν ἦσαν ἀτελῆ, ψιχία μόνον ὀλίγα παρέχοντα τῆς πλουσίας τραπέζης, ἣν παραθέτει ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· τινὰ ὅμως, ὅσα ἰδίως ἐλέγοντο *Σχολαὶ* (2), παρεῖχον τῷ ὄντι σπουδαίαν πνευμα-

(1) Ὅθεν οἱ μὴ θέλοντες ἀνωτέραν παιδείαν νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς υἱούς των δικαιολογούμενοι ἔλεγον « Μήπως θὰ τὸν κάμω παπᾶν;» Τὰ δὲ *Καλήμερα* περιέχουσι τὴν ἑξῆς εὐχὴν « ἔχει καὶ γυιὸ 'ς τὰ γράμματα καὶ γυιὸ 'ς τὸ Ψαλιτῆρι· νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς κ' ἡ Παναγιὰ νὰ βάλῃ πετραχήλι». Πόσον διάφορος τῆς τότε εἶνε ἡ νῦν μεταξὺ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν ἀναλογία!

(2) Σχολὴ ἦτο τὸ συνηθέστερον ὄνομα τῶν ἀνωτέρων τούτων ἐκπαιδευτηρίων· εὑρίσκομεν ὅμως καὶ ἄλλα ὀνόματα, οἷον *Γυμνάσιον* (φιλολογικὸν), *Φροντιστήριον*, *Λύκειον*, *Μουσεῖον*, *Ἑλληνομουσεῖον*, καὶ *Ἀκαδημία* (ἴδ. περὶ τούτων **G.Chassiotis L'instruction publique chez les Grecs**, Paris 1880, σ.14.—Μ. Παρανίκα, Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλλ. ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἐν Κ/πόλ. 1867.)



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Διαδικτυακή Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τικὴν τροφήν. Τοιαῦται σχολαὶ ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους), ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυδωνίαις, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Πάτμῳ, ἐν Ἀθωνι, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Δημητσάνῃ τῆς Πελοποννήσου, ἐν Κοζάνῃ τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ, οὐχὶ πᾶσαι διαρκῶς ἀκμάσασαι. Ἐν ταύταις ἐδιδάσκετο ὑπὸ ἱκανῶν διδασκάλων καὶ πρὸ πάντων ζηλωτῶν τῆς ἐθνικῆς παιδείας, τῶν πλείστων ἱερωμένων, οὐ μόνον Ἑλληνικὰ (γραμματική, θεματογραφία, ἐπιστολογραφία, ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, οἷον Χρυσόστομος, Βασίλειος, Γρηγόριος), ἀλλὰ καὶ φιλοσοφία, καὶ μαθηματικὰ καὶ ῥητορικὴ καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Καὶ ὄντως παρεσκεύαζον τοὺς μαθητὰς αἱ σχολαὶ ἐκεῖναι οὐ μόνον πρὸς τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ (ὅσα ἦσαν τότε δυνατὰ) ἀξιώματα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν πανεπιστημιακὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ σπουδήν. Ὥστε ἂν ἐκπαιδευτήριόν τι τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ σημερινὰ γυμνάσια, ἦ ἂν βεβαίως αἱ σχολαὶ ἐκεῖναι. Ὑπῆρχεν ὅμως ἡ ἐξῆς μεγάλη διαφορά, ὅτι τότε, μὴ ὑπάρχοντος ἀνωτέρου ἐκπαιδευτηρίου, καὶ διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι ἐφιλοτιμοῦντο οὕτως, ὥστε κατὰ πολὺ ὑπερέβαινον τὰς ἐν τοῖς νῦν Γυμνασίοις ἐργασίας, ἦσαν δηλ. αἱ Σχολαί, ὡς ὀρθῶς ἀποκαλεῖ αὐτὰς ὁ Ἀλέξ. Ἑλλάδιος ἐν τῷ Status praes. ecclesiæ orientalis σελ. 42 ἑξ. *Πανεπιστημίδια* (universitatulae). Πολλοὶ τῶν τελειοδιδάκτων τῶν Σχολῶν ἐκείνων ἀπέβαινον οὐ μόνον διδάσκαλοι ἱκανοί, ἀλλὰ καὶ συγγραφεῖς εὐδόκιμοι. Τοιούτους βεβαίως δὲν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς σήμερον τὰ Γυμνάσια.

Οὐ μόνον λοιπὸν διὰ ταύτην τὴν σπουδαίαν διαφοράν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀκανόνιστον καὶ αὐθαίρετον τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν, καὶ διὰ τὰς ἑκάστοτε ἐκ διαφόρων καιρικῶν περιστάσεων ἐπισυμβαινούσας εἰς αὐτὰς μεταβολάς, δὲν δύναται νὰ θεωρήσῃ τις τὰ σημερινὰ ἡμῶν γυμνάσια ὡς διάδοχα τῶν γεραρῶν ἐκείνων σχολῶν τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ γυμνάσια ἡμῶν καὶ τὰ μετ' αὐτῶν συνημμένα ἢ μὴ ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶναι νέος καρπὸς βλαστήσας ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ νέου ἑλληνικοῦ βασιλείου, μεταφυτευθεὶς ἔξωθεν, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα καθιδρύματα καὶ νομοθετήματα. Τὰ ἐκπαιδευτήρια ταῦτα εἶνε ἐντελὴς ἀπομίμησις ἢ ἀντιγραφὴ τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Βαυαρίᾳ καθεστώτων Γυμνασίων καὶ Λατινικῶν ἐκεῖ λεγομένων σχολείων. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν σύστασιν καὶ διοργάνωσιν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὰς μετέπειτα ἐπελθούσας οὐχὶ βεβαίως ῥιζικὰς μεταῤῥυθμίσεις, τὰς διὰ νόμων ἢ ἐγκυκλίων γενομένας εἰς αὐτά, τὸ ἡμέτερον κράτος ἀπέβλεψε πάντοτε εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γυμνάσια. Ὅθεν ἐὰν θέλωμεν νὰ ὁρίσωμεν τίς ὁ σκοπὸς καὶ προορισμὸς τῶν ἡμετέρων γυμνασίων, ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν πῶς ὁρίζουσι ταῦτα οἱ Γερμανοί, καὶ ἔπειτα νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε παρ' ἡμῖν ἐφικτός, ἢ ἂν δι' ἐθνικὰς ἀνάγκας ὀφείλομεν νὰ τροποποιήσωμεν αὐτόν.

Τὰ ἐν Γερμανίᾳ Γυμνάσια, ἀφ' οὗ διῆλθον κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας βίον τινὰ ὅμοιον πρὸς τὰς ἡμετέρας Σχολάς, ἀλλ' ὁπωσοῦν μονιμώτερον διὰ τὴν μονιμότητα τῶν καθεστηκυιῶν ἐκεῖ πολιτειῶν, ὠνομάζοντο δὲ καὶ διαφόρως, Klosterschulen Pädagogien, Lyceen, κ.τ.λ., ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἔλαβον τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν σήμερον ἔχουσι, καὶ ἀπὸ τότε δύναται νὰ ἐξετάσῃ τις τὸν σκοπόν, πρὸς ὃν τὰ γυμνάσια τείνουσιν ἐν Γερμανίᾳ. Εἰς ὁρισμὸν τοῦ σκοποῦ τῶν γυμνασίων πολλοὶ ὡρμήθησαν ἐκ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν καὶ προπαρεσκευασμένων θεωριῶν, καὶ εὑρόντες κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας ἕνα τινὰ σκοπὸν τῶν γυμνασίων, ἐγνωμοδότουν ὅτι κατ' αὐτὸν ὤφειλον καὶ νὰ ὀργανισθῶσιν· ἄλλοι δέ, πρακτικώτεροι, βλέποντες τὰς βαθείας ῥίζας, τὰς ὁποίας εἶχον ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν ὅλῳ τῷ πολιτισμῷ τὰ γυμνάσια, οἱαδήποτε ὀνόματα καὶ ἂν ἔφερον, ὥριζον τὸν σκοπὸν τῶν γυμνασίων συμφώνως πρὸς τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρᾶξιν, πρὸς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ χρησιμότητα αὐτῶν τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας ἀποδειχθεῖσαν.

Κατά τινα τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν, ἣν περιεργείας χάριν ἐν συνόψει παραθέτομεν, ὁ λαὸς ἢ τὸ ἔθνος εἶνε ἔμψυχός τις ὀργανισμός· ἔχει δὲ τρεῖς διακεκριμένας τάξεις, αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τρία συστήματα, τὰ ἀπαρτίζοντα πᾶν ἔμψυχον ὀργανικὸν ὄν. Ἡ *τάξις τῶν γεωργῶν καὶ χειροτέκτων* ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ θρεπτικὸν καὶ ἀφομοιωτικὸν σύστημα, ὅπερ παρέχει καὶ κατεργάζεται τὴν εἰς τὸ ὀργανικὸν ὂν ἀναγκαίαν τροφήν. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκουσιν ἢ εἶνε προωρισμένοι νὰ ἀνήκωσι πάντες οἱ ἔχοντες ἀνεπτυγμένον μᾶλλον τὸν σωματικὸν ἢ τὸν πνευματικὸν βίον. Δευτέρα τάξις, ἡ τῶν *βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων*, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σύστημα τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος καὶ ἀναπνοῆς, ὅπερ τὰς ὕλας καὶ τροφὰς τὰς ἤδη παρασκευασθείσας ὑπὸ τοῦ προηγουμένου συστήματος, τοῦ θρεπτικοῦ



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ ἀφομοιωτικοῦ, μεταφέρει ἀλλαχόσε, καὶ προσφέρει εἰς τὰ διάφορα μέλη τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν σκοπὸν ἑκάστου. Ἡ τρίτη τάξις, ἡ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα, περιλαμβάνει τοὺς *ἄρχοντας* καὶ *προβούλους* καὶ *κυβερνήτας* τῶν ἄλλων τάξεων. Ἡ τάξις αὕτη εἶνε ἡ τάξις τοῦ πνεύματος, τῶν βουλευομένων, τῶν εἰδότων καὶ βουλομένων, ἐν ᾗ δηλ. εἶνε μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἡ διάνοια καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ βούλησις.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ λαοῦ ἢ τοῦ ἔθνους διαιρέσεως εἰς τάξεις προκύπτει ἀναγκαίως ἀνάλογος διαίρεσις καὶ τῶν ἔν τινι ἔθνει ἐκπαιδευτηρίων. Διότι πᾶν ἐκπαιδευτήριον ἔχει τὴν ἐντολὴν πλὴν τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, νὰ παρασκευάσῃ τοὺς παιδευομένους ἁρμοδίους πρὸς τὰς μελλούσας αὐτῶν βιωτικὰς περιστάσεις, πρὸς τὸν μέλλοντα βίον, νὰ καταστήσῃ αὐτὸν αὐτοτελῆ, αὐτενεργὸν ἐν τῇ τάξει, ἐν ᾗ ὡς ἐκ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ εἶνε κεκλημένος νὰ διατελῇ.

Διαιροῦνται λοιπὸν καὶ τὰ σχολεῖα ἔθνους τινὸς ἀναγκαίως εἰς τρία, εἰς τὰ *δημοτικὰ* σχολεῖα, εἰς τὰ *ἀστικὰ* (Bürgerschulen) καὶ εἰς τὰ *γυμνάσια*· τὰ πρῶτα διὰ τὴν πρώτην κοινωνικὴν τάξιν, τὴν τῶν γεωργῶν καὶ δημιουργῶν ἢ χειρωνάκτων, τὰ δεύτερα διὰ τὴν δευτέραν τάξιν, τὴν τῶν ἀστῶν, τὴν τῶν ἐμπόρων δηλ. καὶ βιομηχάνων, καὶ τὰ γυμνάσια διὰ τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων καὶ προβούλων καὶ κυβερνητῶν. Τὸ γυμνάσιον κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, περιλαμβάνον ἐν ἑαυτῷ τὰ δύω ἄλλα σχολεῖα, ἔχει τὴν ἐντολὴν ν' ἀναπτύξῃ καὶ διαπλάσῃ οὕτως τοὺς ἐν αὐτῷ παιδευομένους, ὥστε νὰ παρασκευάσῃ αὐτοὺς πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον τῆς ἀνωτάτης ταύτης τάξεως. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκουσιν οὐ μόνον οἱ ἄρχοντες, τουτέστιν οἱ διοικητικοί, δικαστικοί, οἰκονομικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ οἱ βουλευταί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἰατροί, οἱ ἱερεῖς, οἱ μεγάλοι βιομήχανοι καὶ ἔμποροι καὶ κτηματίαι. Διότι πάντες οὗτοι εἶναι οἱ ὁδηγοῦντες καὶ διευθύνοντες τὰς ἄλλας τάξεις, οἱ συγκροτοῦντες καὶ κινοῦντες τὴν πολιτείαν, οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ, οἱ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ ἐργαζόμενοι εἰς προαγωγὴν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ Γυμνάσιον ἔχει τὴν ἐντολὴν νὰ παρασκευάσῃ τοὺς ἐν αὐτῷ παιδευομένους οὐ μόνον πρὸς τὸν εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν βίον (τὸ Πανεπιστήμιον), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον τῆς ἀνωτάτης τάξεως, τουτέστι πρὸς τὰς εἰδικὰς σχολάς, οἷον

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὸ Πολυτεχνεῖον, τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, τὴν ἐμπορικὴν ἢ γεωργικὴν Ἀκαδημίαν, τὴν Ἀκαδημίαν τῶν καλῶν τεχνῶν κλ., ἢ καὶ κατ' εὐθεῖαν καὶ ἀμέσως πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, διαιρεῖται φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς δύω, τὸ *θεωρητικόν*, τὸ παρασκευάζον πρὸς τὰς ἐπιστήμας (τὸ Πανεπιστήμιον), καὶ τὸ *ἐμπειρικὸν* ἢ πρακτικὸν (Realgymnasium (1) τὸ παρασκευάζον πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον τῆς τάξεως. (K. Schmidt Gymnasialpädagogik σ. 24 ἑξ. πρβλ. καὶ Schrader Erzieh. σελ. 7 — 9). Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ διφυὲς τοῦτο Γυμνάσιον εἶνε καὶ κατὰ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ διφάσιον, ἔνθεν μὲν *προπαιδευτικόν*, ἔνθεν δὲ *αὐτοτελές*.

Ὅλως ἀντικειμένη πρὸς ταύτην εἶνε ἡ ἄλλη θεωρία, ἥτις δύναναι νὰ ὀνομασθῇ *ἱστορική*. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης, ἵνα ὁρίσωσι τὸν σκοπὸν τοῦ Γυμνασίου, δὲν ὁρμῶνται ἐκ γενικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς συστάσεως καὶ τῆς διαμορφώσεως, ἣν ἔλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Κατ' αὐτοὺς τὸ γυμνάσιον συνέστη ἐν Γερμανίᾳ καθ' οὓς χρόνους καὶ τὰ Πανεπιστήμια (δηλ. πρὸ 300 καὶ 400 ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταῤῥυθμίσεως) καὶ εἶχε χαρακτῆρα *καθαρῶς προπαιδευτικόν*, ὡς παρασκευάζον τοὺς παιδευομένους εἰς ἐκμάθησιν τῶν ἐπιστημῶν τῶν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις διδασκομένων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν τότε κατάστασιν τοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἦτο τὸ γενικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν καὶ διοικητικὸν καὶ διπλωματικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν μάλιστα ὄργανον, ἡ ἐκμάθησις αὐτῆς ἦτο ἐν τοῖς γυμνασίοις τὸ κυριώτατον ἔργον. Μετὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταῤῥύθμισιν οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἀποκηρύξαντες τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ προστρέχωσιν εἰς τὰ πρωτότυπα αὐτῶν, προσέλαβον εἰς τὸν κύκλον τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Προϊόντος τοῦ χρόνου προσετέθησαν καὶ μαθηματικὰ καὶ φυσικαί τινες μαθήσεις διὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τούτων εἰς σπουδὴν τινῶν ἐπιστημῶν, οἷον τῆς ἰατρικῆς. Ἡ διαλεκτικὴ καὶ ῥητορικὴ ἀνέκαθεν ἐδιδάσκοντο μετὰ τῶν Λατινικῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις ὡς χρήσιμα μαθήματα εἰς τοὺς μέλλοντας θεολόγους, διδασκάλους καὶ συγγραφεῖς.

(1) Τοῦτο ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *Λύκειον*, ἀδιαφοροῦντες ἂν οὕτως ὠνόμασάν τινες τὰ ἑαυτῶν ἀνώτερα ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἅτινα ἠδύνατο προσφορώτερον νὰ ὀνομάζωνται *παιδαγωγεῖα*.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Οὗτος λοιπὸν ὁ ἀρχῆθεν τεθεὶς σκοπὸς τοῦ γυμνασίου, ὁ προπαιδευτικὸς δὲν πρέπει, λέγουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης, νὰ μεταβληθῇ, ἀλλὰ μόνον νὰ συμπληρωθῶσι τὰ μαθήματα ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκομένων ἐπιστημῶν· κύρια δὲ μαθήματα αὐτοῦ πρέπει νὰ διαμένωσι τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ οὐ μόνον χάριν τῶν σπουδαστῶν τῆς θεολογίας, τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς ἰατρικῆς καὶ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν διὰ τὴν μοναδικὴν ἀνάπτυξιν, ἣν παρέχουσιν εἰς τὸ πνεῦμα αἱ γλῶσσαι ἐκεῖναι καὶ τὰ μνημεῖα τὰ γεγραμμένα εἰς ἐκείνας τὰς γλώσσας. Περὶ δὲ τῶν μαθητῶν ἐκείνων, οἵτινες δὲν προτίθενται νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, τὸ Γυμνάσιον, ὅπως εἶνε ἐσχάτως διωργανισμένον, παρέχει τοιαύτην μόρφωσιν, ὥστε καθιστᾷ αὐτοὺς πολὺ ἱκανοὺς εἰς πᾶν στάδιον τοῦ πρακτικοῦ βίου, διότι ἀναπτύσσει διὰ τῆς παιδείας τῆς ἐν αὐτῷ πάσας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ νεανίου, ἀσκεῖ αὐτὸν εἰς τὸ ὀρθῶς καὶ κανονικῶς διανοεῖσθαι, εἰς τὸ ἐλευθέρως καὶ αὐτοτελῶς κρίνειν, εἰς τὸ ἀναστρέφεσθαι μετὰ παντοίων ἐννοιῶν, ἔτι δὲ ἀναπτύσσει ἐν αὐτοῖς τὰς ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, καὶ παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν λεγομένην ἀνωτέραν παιδείαν. Κατὰ ταύτην τὴν ἄγαν συντηρητικὴν θεωρίαν δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς ἀναγκαία ἡ σύστασις τῶν λεγομένων Λυκείων ἢ πρακτικῶν σχολείων, ὡς μόνου τοῦ γυμνασίου ὄντος ἱκανοῦ νὰ παρασκευάσῃ πρὸς πάντα βιωτικὸν σκοπὸν τοὺς τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἀνθρώπους. Ἡ ἐπιμονὴ τῆς θεωρίας ταύτης εἰς τὰ πάτρια ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν σύγχυσιν τὴν ἐν Γερμανίᾳ προελθοῦσαν ἐκ τῆς συστάσεως τῶν Realschulen· ἀλλὰ δὲν φαίνεται πολὺ ὀρθή, ὅταν πιστεύωσιν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ὅτι τὸ Γυμνάσιον τὸ ἀρχαῖον μὲ τὰ ἰσχυρά του Λατινικὰ καὶ Ἑλληνικά, μὲ τὰ ὀλίγα μαθηματικὰ καὶ φυσικά, εἶνε δυνατὸν νὰ παρασκευάσῃ ἀνελλιπῶς τοὺς εἰς τὸν ἀνώτερον πρακτικὸν βίον μεταβαίνοντας καὶ μάλιστα τὸν τὴν σήμερον ποικιλώτατα κατηρτισμένον ἐν τῇ Δ. Εὐρώπῃ πρακτικὸν βίον.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων θεωριῶν πρὸς ὁρισμὸν τοῦ σκοποῦ τῶν γυμνασίων ὑπάρχει ἄλλη τις γνώμη, ἥτις ἐπήγασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος κυρίως ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς διαπλάσεως τῆς φιλολογίας, ὡς ἐπιστήμης τοῦ βίου τῶν δύο ἐγκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, τῶν

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἑλλήνων δηλ. καὶ Ῥωμαίων. Ἡ γνώμη αὕτη διετυπώθη κατὰ πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Φ. Α. Βόλφ ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν εὐφυέστατον καὶ φιλοκαλώτατον Γουλ. Οὔμβολδ, ἐπανελήφθη δ' ἔπειτα καὶ ὑπὸ τοῦ Ἔρδερ καὶ Γ. Ἔρμανν. Κατ' αὐτὴν σκοπὸς τῶν γυμνασίων δὲν εἶνε οὔτε ἡ προπαιδεία εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν οὔτε ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ εἶνε καθαρὸς *ἀνθρωπιστικός*, εἶνε ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξις ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν, τοιαύτη δηλ. ἀνάπτυξις, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶνε ἱκανός, πρὸς οἱονδήποτε ἔργον καὶ ἂν τραπῇ, νὰ πράττῃ αὐτοτελῶς καὶ αὐτενεργῶς. Πρὸς τὴν τελείαν ταύτην ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων τὸ ἄριστον μέσον εἶνε αἱ δύο ἀρχαῖαι γλῶσσαι καὶ ὁ βίος τῶν ἐγκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, διότι οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι διήνυσαν βίον ἀνθρώπινον τὸν τελειότατον, καὶ ἡ σπουδὴ καὶ γνῶσις τοῦ βίου τούτου συντελεῖ κάλλιστα εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ νὰ γείνῃ δηλ. ὁ ἄνθρωπος ὄντως ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τελεία ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ χρησιμότης αὐτοῦ πρὸς πᾶν ἔργον δὲν δύναται ν' ἀποκλείσῃ τὴν σπουδὴν γνώσεων, αἵτινες μάλιστα ἐν τῷ σημερινῷ αἰῶνι ἀνεφάνησαν, προσετέθησαν καὶ αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ σπουδὴ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ἡ ἁρμονικὴ αὕτη ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ γενικὴ αὐτοῦ μόρφωσις, ἣν καὶ ὁ Ἔρδερ θεωρεῖ ὡς σκοπὸν τῆς γυμνασιακῆς παιδείας, συνίσταται κατὰ τὸν Γ. Ἔρμανν (Zeitsch. für d. Gymnasialwes. X, 275) εἰς τὰ ἑξῆς: νὰ γυμνάσῃ τις τὸν νοῦν του καὶ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὸν οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε ἱκανὸς νὰ πραγματευθῇ αὐτοτελῶς περὶ παντὸς πράγματος· ν' ἀποκτήσῃ κλίσιν καὶ διάθεσιν πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν· ἐν δὲ τῇ συναισθήσει τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως νὰ αἰσθάνηται ἑαυτὸν ὡς χαρακτῆρα, ὡς ἄτομον ἀνῆκον εἰς μίαν ὁμάδα ἔχουσαν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἀποτελοῦσαν ἔθνος διάφορον ἄλλων ἐθνῶν (ὅ ἐ. ὁ μὲν Ἕλλην νὰ αἰσθάνηται ἑαυτὸν ὡς Ἕλληνα, ὁ Γερμανὸς ὡς Γερμανόν, ὁ Γάλλος ὡς Γάλλον κλ.).

Τὴν γνώμην ταύτην τῶν ἀνθρωπιστῶν (Humanisten), ἥτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ ἐν Γερμανίᾳ καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη ὀρθὴ περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν γυμνασίων, ἐπολέμησαν ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ τῶν Γερμανῶν πρό πάντων διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἔλλειψιν

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὡρισμένου καὶ πρακτικοῦ σκοποῦ, καὶ διὰ τὴν παραγκώνισιν τῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς, ἥτις ἄλλοτε ἦτο τὸ κέντρον τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν. Οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι πληροῦσι, λέγουσι, καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένων πολὺ πλειότερον παρὰ τὴν Βίβλον καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκείνη καὶ εὐρεῖα καλλιέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ πολυμερὴς καὶ ἀναπεπταμένη ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, κωλύει τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν εἰς ἕνα σκοπόν, τὴν προπαιδείαν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν σπουδήν, καὶ παρασκευάζει πνεύματα ἀσθενῆ, καχεκτικά. Ἕνεκα τούτου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἤρχισεν ἐν Γερμανίᾳ νὰ ἐπικρατῇ μᾶλλον ἡ ἱστορικὴ θεωρία, καθ' ἣν τὸ Γυμνάσιον θεωρεῖται κυρίως ὡς προπαιδευτικὸν καθίδρυμα πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Τοιαύτην τοὐλάχιστον γνώμην ὑποστηρίζει εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς συγγραφέων, ἀνὴρ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἔμπειρος τῶν τῆς γυμνασιακῆς ἢ μέσης παιδείας, ὁ Κ. Ῥὸθ (Roth Gymnasialpaedagogik β'. ἐκδ. 1874). ὡσαύτως δὲ καὶ ἄλλοι, πρὸ πάντων φιλόλογοι, ἐκ τοῦ πολλοῦ ἔρωτος πρὸς τὰς ἀρχαίας γλώσσας. Ἀλλ' ἐναντίον τοῦ σκοποῦ τούτου τῶν Γυμνασίων, τῆς παρασκευῆς δηλ. νέων προωρισμένων διὰ τὰς πνευματικωτέρας τῶν ἐπιστημῶν, ἐξανίσταται ὁ περιβόητος καθηγητὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου Ῥεϋμόνδ (E Du-Bois-Reymond ἐν τῇ Deutsche Rundschau Jahrg. IV, Heft 2, November 1877). Οὗτος νομίζει ὅτι ἕνεκα τῆς σπουδαίας ῥοπῆς, ἣν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουσιν ἤδη ἐπὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, πᾶσα παιδεία, στερουμένη τῶν γνώσεων τούτων, εἶνε ἀτελής, καὶ πᾶσα προπαρασκευὴ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἰατρικὴν ἀπαιτεῖ πλείονας φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις παρὰ τὰς νῦν εἰς τοὺς τῶν γυμνασίων μαθητὰς παρεχομένας.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω προσθέτομεν τὸν γενικώτατον ὁρισμὸν τοῦ σκοποῦ τῶν γυμνασίων, τὸν ὑπὸ τοῦ Ἕρμ. Σίλλερ (Herm. Schiller Handb. der prakt. Paedagogik für hoehere Lehranstalten 1886, σελ. 5) ὁρισθέντα, καθ' ὃν τὰ ἀνωτερα ἐκπαιδευτήρια, ἐν οἷς καὶ τὸ Γυμνάσιον, σκοπὸν ἔχουσι νὰ βοηθήσωσι τὸν νεανίσκον εἰς τὸ νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς ἡγέτιδος τάξεως τῆς κοινωνίας εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς τῶν συγχρόνων του. Ἄλλος νεώτερος παιδαγωγικὸς ἀνήρ, τολμηρὸς μεταῤῥυθμι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

στὴς ἐν πολλοῖς τῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὁ Κλήμης Νὼλ (Paedagogik für hoehere Lehranstalten v. Clemens Nohl, Berlin 1886—1887) περιορίζει τὸν σκοπὸν τῶν Γυμνασίων μόνον εἰς τὴν ἐπαρκῆ προπαρασκευὴν τῶν μελλόντων νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, διότι ἐν Γερμανίᾳ ὑπάρχουσιν ἐκπαιδευτήρια τοιαῦτα ἢ δύνανται τὰ ὑπάρχοντα νὰ ὀργανισθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας.

Ἐὰν λοιπὸν ἐν Γερμανίᾳ, ἐξ ἧς ἡμεῖς παρελάβομεν τὰ γυμνάσια, ἐν Γερμανίᾳ, ἥτις πολλὰ ἐδοκίμασε, καὶ πολλάκις μετέβαλε τὴν περὶ τῶν γυμνασίων γνώμην κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας ἢ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκεῖ μάλιστα λατρευομένης θεωρίας, ἐπὶ τέλους ἀπέληξαν εἰς τὸν ὡς ἀνωτέρω ὁρισμὸν τοῦ Γυμνασίου, τί ὑπολείπεται εἰς ἡμᾶς τοὺς πρωτοπείρους νὰ πράξωμεν, εἰμὴ νὰ μιμηθῶμεν τοὺς σοφοὺς ἐκείνους, νὰ ἀναγράψωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸν αὐτὸν προορισμὸν καὶ κατὰ τοῦτον νὰ διοργανίσωμεν τὰ ἡμέτερα γυμνάσια, ἂν δὲν εἶνε ἤδη οὕτως ὠργανισμένα; Τοῦτο φαίνεται τῷ ὄντι τὸ προχειρότερον. Ἀλλὰ πρὶν παραδεχθῶμεν τὴν ἀλλοτρίαν γνώμην, ὀφείλομεν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι οἱ μὲν Γερμανοὶ οἱ οὕτως ὁρίσαντες τὸν σκοπὸν τοῦ γυμνασίου, ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἄλλα καθιδρύματα πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν μὴ προτιθεμένων νὰ ἐγκολπωθῶσι τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν βίον, ἔχουσι τὰ λεγόμενα Λύκεια ἢ πρακτικὰ γυμνάσια, (Realschulen, Realgymnasien) ἔχουσι τὰ πολυτεχνεῖα, ἔχουσιν ἄλλα εἰδικώτερα σχολεῖα, ἐν οἷς δύνανται οἱ μέλλοντες νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἀνωτέραν τοῦ ἔθνους τάξιν τὴν πρόβουλον καὶ ἡγέτιδα, νὰ ἐκπαιδεύωνται πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, καὶ δύνανται ἑπομένως νὰ περιορίσωσι τὸν σκοπὸν τῶν γυμνασίων εἰς τὴν προπαιδείαν τὴν πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Παρ' ἡμῖν ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· διότι ἡμεῖς πλὴν τῶν γυμνασίων (μετὰ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων), τῆς στρατιωτικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μικροῦ τινος πολυτεχνείου (1) οὐδὲν ἄλλο ἐκπαιδευτήριον ἔχομεν χάριν τῆς ἀνωτέρας τάξεως τοῦ ἔθνους. Τὸ μόνον ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀθήναις συσταθὲν *Λύκειον* κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἄλλο διαφέρει τοῦ Γυμνασίου, εἰμὴ ὅτι

(1) Μόλις ἐπ' ἐσχάτων τὸ μὲν λεγόμενον Πολυτεχνεῖον μεταβαλὸν ὄνομα καὶ ὀργανισμὸν ἔλαβεν εὐρύτερον προορισμόν, συνεστάθη δὲ παρὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴ Σχολή.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐν αὐτῷ δὲν διδάσκονται τὰ Λατινικά, δι' οὗ καὶ μόνου φαίνεται ὅτι ἐκρίθη ἱκανὸν νὰ προπαρασκευάζωνται οἱ μέλλοντες νὰ μεταβῶσιν εἰς εἰς τὴν στρατιωτικὴν Σχολήν, εἰς τὴν τῶν τεχνῶν, εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς τὸ φυσικομαθηματικὸν τμῆμα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Πάντες λοιπὸν οἱ ὁπωσδήποτε καὶ διὰ διαφόρων ὁδῶν μέλλοντες νὰ καταλήξωσιν εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀφείλουσι νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ Γυμνασίου, μέχρις οὗ ἀποκτήσωμεν καὶ ἄλλα σχολεῖα εἰδικώτερα καὶ σκοπιμώτερα χάριν τῶν μὴ προωρισμένων νὰ φοιτῶσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Παρ' ἡμῖν λοιπὸν *σήμερον* ὁ σκοπὸς τοῦ γυμνασίου δὲν εἶνε δυνατὸν ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν καταστάσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως εἰδικωτέρων σχολείων νὰ εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ἐν Γερμανίᾳ· ἡμεῖς εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸν σκοπὸν τοῦ Γυμνασίου, θεωροῦντες αὐτὸ οὐχὶ μόνον ὡς προπαιδευτικὸν τῶν μελλόντων ἐπιστημόνων, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοτελὲς ἐκπαιδευτήριον τῶν μελλόντων νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ νὰ ἀνήκωσιν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἡγέτιδα τάξιν τῆς κοινωνίας. Ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ ἡμέτερον Γυμνάσιον ἔχει οὐχὶ πλέον ἕνα, ἀλλὰ δύο σκοπούς, ἕνα προπαιδευτικὸν καὶ ἕτερον τελειοπαιδευτικόν.

Ἐὰν δὲ ἐξετάσωμεν καὶ τὸν περὶ Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ Γυμνασίων νόμον τὸν ἀπὸ τοῦ 1837, καθ' ὃν ἐκανονίσθησαν παρ' ἡμῖν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδευτήρια, ἔτι δὲ καὶ τὰ μετέπειτα συνταχθέντα νομοσχέδια, θέλομεν παρατηρήσῃ ὅτι καὶ οἱ νομοθέται ἡμῶν οὕτως ἐνόησαν καὶ ὥρισαν τὸν σκοπὸν τῶν γυμνασίων· πρβλ. αὐτοῦ ἄρθρ. 2 (Σ. Παρίση Ἀνωτ. καὶ μέση Ἐκπαίδ. σ. 226.) «Πρώτιστος σκοπὸς τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων εἶνε νὰ προετοιμάζουν διὰ τὰ γυμνάσια (ὅ. ἐ. τὰ Ἑλλ. σχολεῖα ἀποτελοῦσι τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ ὁλοκλήρου Γυμνασίου ἢ προγυμνασίου κατὰ τὸ πρωσσικὸν σύστημα), καὶ κατ' αὐτὸν συμμορφοῦται τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἔκτασις καὶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ ἐν αὐτοῖς ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ ἀποτελῇ καὶ αὐθύπαρκτόν τι ὅλον ὡς πρώτην μὲν θεωρούμενον βαθμίδα τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς παῖδας κατάλληλον, ὅσοι δὲν θέλουν μεταβῇ εἰς τὰ γυμνάσια, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἀμέσως εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἢ εἰς θέσιν μὴ ἀπαιτοῦσαν ἐκπαίδευσιν γυμνασίου καὶ πανεπιστημίου.» καὶ ἄρθρ. 64 «Σκοπὸς τοῦ γυμνασίου εἶνε ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλους τοὺς κλάδους καὶ κυρίως ἡ προπαρασκευὴ τῶν μαθητῶν ὅσοι μέλλουν νὰ σπουδάσωσιν ἀνωτέρας ἐπιστήμας εἰς τὸ πανεπιστήμιον». Σύμφωνον πρὸς ταῦτα εἶνε καὶ τὸ νομοσχέδιον τοῦ κ. Μίλησῃ, ὅπερ ὁρίζει ἐν ἄρθρ. 134 σκοπὸν τῶν Γυμνασίων τὴν «περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τῶν ἐν τοῖς ἀστικοῖς σχολείοις ἐκπαιδευθέντων νέων καὶ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδάς.»

Ὁ ἐ. ὁ μὲν νόμος τοῦ 1837, ὁρίσας τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον διπλοῦν ἔχον σκοπὸν μεταδίδει αὐτὸν καὶ εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἀφ οὗ λέγει ὅτι σκοπὸς τοῦ γυμνασίου εἶνε ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλους τοὺς κλάδους καὶ κυρίως κτλ. τὸ δὲ νομοσχέδιον τοῦ κ. Γ. Μίλησῃ ὡσαύτως, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ ἄρθρ. 25 τὰ ἀστικὰ σχολεῖα εἶνε ἀνώτερα δημοτικὰ σχολεῖα, ἔχοντα πάντα ἄλλον ἢ πρὸς ἐπιστημονικὰς σπουδὰς προπαρασκευαστικὸν σκοπόν.

Ἄλλο τὸ ζήτημα, ἂν τὰ ἡμέτερα πολυπληθῆ γυμνάσια, ὅπως τὴν σήμερον ἔχουσιν, ἐκπληροῦσιν ἀμφοτέρους ἢ τὸν ἕτερον μόνον τῶν προειρημένων σκοπῶν· ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ἕνεκα τοῦ ἡμαρτημένου προγράμματος τῶν μαθημάτων καὶ τῆς ἐν τῇ διοικήσει αὐτῶν παραλυσίας ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν πλειοτέρων ἐν αὐτοῖς διδασκάλων *τὰ Γυμνάσια δὲν παρέχουσιν οὔτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν χρησίμους τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀπολυομένους.* Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι μᾶλλον νομοθετικὸν καὶ διοικητικόν. Εἰς λύσιν δὲ αὐτοῦ δὲν ἀρκοῦσιν οὔτε τὰ ξένα παραδείγματα οὔτε αἱ περὶ τῶν οἰκείων ἐκπαιδευτηρίων γνῶμαι τῶν ἀλλογενῶν, ἀλλὰ νοῦς πολιτικὸς καὶ πρακτικὸς δυνάμενος νὰ διΐδῃ τί τῶν ἀλλαχοῦ ὀρθῶς κειμένων δύναται εἰς τὴν ἡμετέραν πολιτείαν καὶ τὸν ἡμέτερον ἐθνικὸν χαρακτῆρα νὰ προσαρμοσθῇ, ἢ τί ἄλλο δύναται ν' ἀποβῇ λυσιτελέστερον. Παραλείποντες λοιπὸν πᾶσαν περὶ τούτου συζήτησιν ὡς ἀνάρμοστον εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν, μεταβαίνομεν εἰς τὸ περὶ τοῦ προγράμματος τῶν γυμνασίων κεφάλαιον

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

### Τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενα μαθήματα.

Ἀφ' οὗ ἅπαξ ὡρίσθη ὁ σκοπός, ὃν ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον παρ' ἡμῖν τὰ γυμνάσια, ζητεῖται τώρα ποῖα εἶνε τὰ μέσα, δι' ὧν θέλουσιν ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, ποῖα δηλ. εἶνε ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, ὧν ἡ διδασκαλία εἶνε ἀπαραίτητος, ἵνα παρασκευάσῃ τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένους τὸ μὲν πρὸς τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν ἱκανούς, τὸ δὲ πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, εἰς ἣν ἐτάχθησαν· ἔτι δὲ ζητεῖται καὶ ποία εἶνε ἡ τάξις, καθ' ἣν πρέπει τὰ μαθήματα ταῦτα νὰ διδάσκωνται, καὶ πόσος εἶνε ὁ χρόνος ὁ εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἀπαιτούμενος. Δι' ἄλλων λέξεων δύναται νὰ ἐκφρασθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο ὡς ἑξῆς: *Περὶ τοῦ γενικοῦ ἢ τυπικοῦ προγράμματος τῶν γυμνασίων (καὶ σχολείων).*

Τοιοῦτον τυπικὸν ἢ γενικὸν πρόγραμμα τῶν ἐν τοῖς ἑλλην. σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδακτέων μαθημάτων ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1867 (δὲν μνημονεύω τὸ παλαιότερον τοῦ 1855 ὡς εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόν) καὶ τοῦτο ἦτο τὸ ἐπίσημον, καθ' ὃ συνετάσσοντο μέχρι τοῦ 1884 πάντα πάντων τῶν ἡμετέρων σχολείων καὶ γυμνασίων τὰ προγράμματα. Τὸ πρόγραμμα τοῦτο συνωδεύθη καὶ ὑπό τινος ἐγκυκλίου, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι βραχεῖαί τινες καὶ λίαν ἰσχναὶ παιδαγωγικαὶ ὁδηγίαι (ἴδ. αὐτὸ ἐν Κλάδ. Ἐκκλ. καὶ Ἐκπαιδ. Β'. σελ. 359 ἑξ.). Τὸν δὲ Ἰούνιον τοῦ 1884 ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως νέον Β. διάταγμα, ὁρίζον τὰ ἐν τοῖς ἑλλην. σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδακτέα μαθήματα. (Σ. Παρίση Ἀν. καὶ Μέσ. Ἐκπ. σ. 495 καὶ ἑξ.).

Τούτου τοῦ προγράμματος, ὡς περιέχοντος πάντα τὰ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει ἐκπαιδευτικὰ μέσα τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐπικρατοῦντα, θέλομεν διεξέλθῃ τὰ καθ' ἕκαστον, κρίνοντες καὶ συμπληροῦντες αὐτὰ κατὰ τὰς ὀρθοτέρας τὴν σήμερον ἐπικρατούσας παιδαγωγικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ἡμετέραν πεῖραν.

Πρωτίστη ἔλλειψις τοῦ παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦντος προγράμματος εἶνε ἡ ἔλλειψις ἰδιαιτέρας διδασκαλίας τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης, τῆς γλώσσης δηλ. τῆς γραφομένης, διότι ἡ ὁμιλουμένη φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὡς οἰκοθεν γνωστὴ καὶ διὰ τῆς καθ' ἑκάστην συνομιλίας πρακτικῶς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

προαγομένη, δὲν κρίνεται διδακτέα, ἂν καὶ ὀφείλει καὶ αὕτη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ν' ἀπαλλάττηται τῶν τε χυδαϊσμῶν καὶ κακοζήλων ξενισμῶν, τοὐλάχιστον ὑπὸ τῶν ὀπωσοῦν πεπαιδευμένων. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα ἡ γραφομένη, ἡ γλῶσσα, δι' ἧς τελεῖται πᾶσα διανόησις τοῦ παιδευομένου καὶ παιδεύοντος καὶ πᾶσα διδασκαλία παντὸς μαθήματος, αὕτη παρ' ἡμῖν ἐναντίον τῆς γνώμης πάντων τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν εἶνε ἐντελῶς παρημελημένη, ἢ διδάσκεται μόνον ἐν παρόδῳ καὶ κατά τινα κακὴν καὶ ἄτακτον ἀνάγκην. Διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι, ἀφ' οὗ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ὅπου γίνεται ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦται ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, εἰμὴ ἀνάγνωσις, γραφὴ καὶ ἡ μηχανικὴ ἐκμάθησις τύπων τινῶν γραμματικῶν οὐχὶ πάντων τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀλλὰ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις, ὅ ἐ. ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ἄρχεται ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας καὶ ἡ ἀνάγνωσις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Χρηστομαθείας τοῦ Ῥαγκαβῆ ἢ οἱουδήποτε ἄλλου συλλογέως, ἄρχεται ἡ ἀκάματος ἐκείνη καὶ μέχρις ἡλιθιότητος ἐπίμονος ἄσκησις περὶ τὴν ἐκμάθησιν πάντων ἀδιακρίτως τῶν τύπων τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς· περὶ δὲ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης οὐδεμία ἄλλη φροντίς, εἰ μὴ ἡ γραφὴ καὶ ἀπομνημόνευσις τῆς λεγομένης ἐξηγήσεως καὶ ἡ ἐντεῦθεν ποιά τις καὶ αὐτόματος ἄσκησις περὶ τὴν ὀρθογραφίαν (1).

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διδασκαλίας εἶνε εὐνόητον ὅτι οὔτε τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν καὶ κατὰ κανονικήν τινα πρόοδον οὔτε γνώσεις ἀποκτῶνται αἱ ἀναγκαῖαι καὶ προσήκουσαι εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ δυνάμεναι νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἀμέσως ἑπομένην ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ πάσχομεν ὅ,τι ἔπασχον κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας οἱ Γερμανοί, οἵτινες περιφρονοῦντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν ἢ κρίνοντες περιττὸν νὰ ἐπασχολῶσι τοὺς παῖδας διὰ τῆς γνωστῆς δῆθεν εἰς αὐτοὺς μητρικῆς γλώσσης, κατέβαλλον πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Λατινικῆς. Ἀλλ' οἱ μὲν τότε Γερμανοὶ κακῶς μὲν πάντοτε ἐποίουν ἀμελοῦντες τὴν ὑπὸ

(1) Μόνον κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων παρατηρεῖται καινοτομία τις καὶ τάσις πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς νέας ἑλληνικῆς· ἀλλὰ δυστυχῶς ἔγεινε τὸ πρᾶγμα ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας. Διότι περιωρίσθη ἡ διδασκαλία εἰς ἁπλῆν μόνον ἀνάγνωσιν καὶ ἀνάγνωσιν ἐκ βιβλίων ἄνευ παιδαγωγικῶν ἀρχῶν συντεταγμένων. Καὶ οἱ διὰ τοῦ προγράμματος δώσαντες τὰς ὁδηγίας ἔσπευσαν καὶ οἱ συντάξαντες αὐτὰ ἦσαν ἐντελῶς περὶ τὴν παιδαγωγίαν ἀσποιχείωτοι.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῶν παίδων σπουδὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης· εἶχον ὅμως καί τινα αἰτίαν, τὸ ὅτι ἡ τότε γραφομένη γλῶσσα ἦτο ἡ Λατινική· ἀλλ' ἡμεῖς τίνα λόγον ἔχομεν ἀναγκάζοντες τοὺς παῖδας εὐθὺς ἀπὸ τοῦ 10 ἔτους νὰ ἐκμανθάνωσι τύπους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ οὐδαμῶς παιδαγωγικὰ ἀναγνώσματα τὰ ἐν ταῖς χρηστομαθείαις ταῖς ἑλληνικαῖς; Πάντα τὰ βιβλία, δι' ὧν παρέχεται εἰς τε τοὺς παῖδας καὶ εἰς τὰ μειράκια ἡ ἀναγκαία παιδεία, εἶνε γεγραμμένα εἴς τινα γλῶσσαν τὴν λογίαν, τὴν νῦν γραφομένην, ἥτις πλέον εἶνε ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα· οὐδὲν βιβλίον σήμερον γράφεται εἰς γλῶσσαν ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶνε ἄτοπον ἡμεῖς μόνοι ἐκ πάντων τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν νὰ μὴ μελετῶμεν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, μηδὲ νὰ διδάσκωμεν αὐτὴν ἐν τοῖς σχολείοις; Πόσον μεγάλη εἶνε ἡ ἀτοπία αὕτη, ἐννοεῖ ἐκεῖνος μόνον, ὅστις παρετήρησε καὶ ἐμελέτησε πῶς γίνεται τοῦ πνεύματος ἡ κανονικὴ καὶ βαθμιαία ἀνάπτυξις διὰ τῆς παιδείας καὶ ἰδίως διὰ τῆς γλώσσης. Ὁ μὲν ἀλλογενὴς παῖς, ἀκούων τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ κατ' οἶκον καὶ δημοσίᾳ καὶ παρὰ τοῦ διδασκάλου καὶ ἐν τοῖς βιβλίοις, καὶ διδασκόμενος αὐτὴν ταύτην πάλιν πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ὅσα ἕνεκα τῆς ἡλικίας του ἀγνοεῖ, ἔχει ἀσφαλὲς ὄργανον, δι' οὗ διανοεῖται καὶ αὐξάνει τὰς γνώσεις του, ἐποικοδομῶν ἀσφαλῶς ἐπὶ ἀσφαλῶν, καὶ ἐκφράζει θαρραλέως ὅ,τι σκέπτεται καὶ ὅ,τι θέλει οὐ μόνον προφορικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐγγράφως. Ὁ δὲ Ἕλληνόπαις, ταλαντευόμενος μεταξὺ τῆς χυδαίας (διότι δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα ὅτι ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων εἶνε ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῶν ὀλίγων Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, οἵτινες σπανιώτερον ἀκούουσι χυδαϊσμούς), τῆς τοῦ διδασκάλου καὶ δημοσίᾳ ἐν χρήσει λογίας καὶ τῆς τῶν ἀρχαίων βιβλίων καὶ τῆς γραμματικῆς, εὑρίσκεται εἰς ἀσυνειδήτου τινα ἀμηχανίαν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης του, καὶ στερεῖται ἀσφαλοῦς καὶ ὡρισμένου ὀργάνου πρὸς διανόησιν καὶ ἔκφρασιν. Ἐντεῦθεν κατὰ μέγα μέρος προκύπτει καὶ ἡ ἀστάθεια ἐκείνη καὶ ἀμφιβολία περί τε τὸ διανοεῖσθαι καὶ γράφειν καὶ βούλεσθαι, ἥτις ἐκ παίδων παρακολουθεῖ τοὺς Ἕλληνας μαθητάς. Ἀλλὰ πῶς οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες δὲν παρετήρησαν τὴν ἀτοπίαν ταύτην; Ἀπαρατήρητον μὲν ὅλως δὲν ἔμεινε τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐνέργεια δὲν κατεβλήθη πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ· καὶ τοῦτο, νομίζω, διὰ δύο λόγους. Ὁ πρῶτος εἶνε ὅτι ἐφαντάσθημεν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπαιδεύσωμεν τοὺς *παῖδας* ἡμῶν διὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σης καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων, καὶ δὲν ἐνθυμούμεθα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνέγραψαν οὐχὶ χάριν παίδων, ἀλλὰ χάριν ἀνδρῶν ἢ τοὐλάχιστον νεανίσκων, ὁ Λουκιανός, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Λυσίας, πολὺ δὲ πλειότερον ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θουκυδίδης. Ὁ Ὅμηρος, καὶ ὁ Ἡρόδοτος κατὰ δεύτερον λόγον, ἂν δὲν περιεῖχεν ἀνυπερβλήτους γλωσσικὰς δυσχερείας, θὰ ἦτο, ὡς ἐκ τῆς ὕλης, παντὸς ἄλλου ἁρμοδιώτερος εἰς ἐκπαίδευσιν τῆς νεαρᾶς ἡλικίας. — Ὁ δεύτερος λόγος εἶνε ἡ ὀλίγη ἐμπιστοσύνη, ἣν ἔχομεν εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν, εἰς τὸ ἀκανόνιστον αὐτῆς καὶ ἀνώμαλον, καὶ ἡ ἔλλειψις σπουδαίων παιδαγωγικῶν καὶ διδακτικῶν συγγραμμάτων, δι' ὧν δύναται ἀνελλιπῶς νὰ παιδευθῇ ἡ παιδικὴ ἡλικία. Καὶ οὗτος εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ Ν. Ἡμέρα (1884. ἀρ. 516) δεινῶς καταφέρεται κατὰ τῶν ἀνωτέρω ἀναγνωστικῶν βιβλίων. Ἔχει ἄδικον, αν καὶ δικαίως κατακρίνει τὰ βιβλία. Ὅτι ἡ γραφομένη γλῶσσα ἔχει τι τὸ ἀκανόνιστον καὶ ἀόριστον καὶ ἀνώμαλον, καὶ ὅτι οἱ γράφοντες ἐν αὐτῇ διαφέρουσιν ἀλλήλων οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ ὕφος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γραμματικήν, τοῦτο οὐδεὶς δυναται νὰ ἀρνηθῇ. Ἂν ὅμως ἐξαιρέσῃ τις τὰς διαφορὰς τὰς προερχομένας ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμαθείας ἢ ἐξ ἰδιοτρόπου χρήσεως τῶν ἀρχαϊσμῶν, καὶ δὲν διστάσῃ νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν συγγραφέων ἀνθρώπους, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ὤφειλον νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ συγγραφικοῦ εἰςτὸ θρανίον τὸ μαθητικόν, τότε ἡ διαφορὰ ἡ μεταξὺ τῶν ἀξίων λόγου συγγραφέων δὲν εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ Βαβυλωνίαν τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν, καὶ νὰ μὴ δύναταί τις νὰ κανονίσῃ αὐτὴν γραμματικῶς. Ἔπειτα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ὁ κανονισμὸς αὐτῆς καὶ ἡ σύνταξις γραμματικῆς καὶ λεξικοῦ τῆς γραφομένης σήμερον γλώσσης, ἐν ὅσῳ φερόμεθα πρὸς αὐτὴν ὑπεροπτικῶς καὶ ἀστόργως, ὡς μητρυιὰ πρὸς τοὺς προγόνους της, ἐν ὅσῳ δὲν ποθοῦμεν αὐτὴν ὡς τὸ ἀναγκαιότατον τῶν πρὸς διδασκαλίαν τῶν παίδων μέσων, ἐν ὅσῳ δὲν εἰσάγομεν αὐτὴν εἰς τὰ σχολεῖα, ὡς σπουδαῖον καὶ οὐχὶ πάρεργον μάθημα. Τότε δὲ βεβαίως ἡ ἀνάγκη θέλει παραγάγῃ καὶ τὰ ἀπαραίτητα παιδαγωγικὰ βιβλία, τὴν γραμματικήν, τὸ καλὸν λεξικόν, τοὺς καλοὺς συγγραφεῖς.

Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἡμεῖς μὲν πρὸ εἰκοσαετίας ἤδη κατενοήσαμεν, καί τι καὶ ἐπράξαμεν κατὰ τὸ εἰς ἡμᾶς ἐφικτὸν πρὸς θεραπείαν αὐτῆς. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἄλλοι συνηγόρησαν ὑπὲρ τῆς εἰς τὰ

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σχολεῖα εἰσαγωγῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς, καὶ ἤδη καὶ ὁ μ. Μ. Βεργωτῆς (Δοκίμιον περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, 1875), καὶ ὁ κ. Κ. Ξανθόπουλος (Ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς καὶ ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις, 1875) καὶ ἄλλοι θερμῶς συνιστῶσι τὴν διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης πρώτην γλωσσικὴν διδασκαλίαν τῶν παίδων. Καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τούτων γεγραμμένα παραπέμπομεν τοὺς πλειότερα βουλομένους περὶ τοῦ πράγματος νὰ ἀναγνώσωσιν.

Πῶς πρέπει νὰ γίνηται καὶ πόσον νὰ διαρκῇ ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ εἰς ποίας τάξεις νὰ παραδίδηται, περὶ πάντων τούτων καὶ τῶν συναπτομένων θὰ πραγματευθῶμεν, ὅταν γείνῃ λόγος ἰδιαιτέρως περὶ ἑνὸς ἑκάστου μαθήματος.

Χάριν δικαιοσύνης πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἤδη πρὸ πολλοῦ (14 Αὐγ. 1852) ἐγκύκλιός τις τοῦ ὑπουργείου ἐπὶ Χριστοπούλου ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν διδασκάλων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς[1]· ἀλλ' ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ τῇ τελευταίᾳ τοῦ 1867, δι' ἧς τὸ ὑπουργεῖον ἐξέδωκε καὶ συνέστησε τὸ νέον τυπικὸν πρόγραμμα, οὐδὲν ἄλλο λέγει περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, εἰ μὴ ὅτι «ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τοῦ γυμνασίου ἀνάγκη νὰ ἀσκῶνται οἱ μαθηταί, πλὴν τῶν θεμάτων, εἰς ἐκτενεστέρας ἐκθέσεις ἰδεῶν ἐπὶ θέματός τινος καταλλήλου, διδομένου αὐτοῖς παρὰ τοῦ καθηγητοῦ, καὶ τοῦτο ἐν τῇ σημερινῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ, ἵνα οὕτως ἀσκηθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ γράφειν τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, ἣν ἐξερχόμενοι τῶν γυμνασίων θέλουσι μεταχειρισθῇ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον». Τοῦτο πολὺ διάφορον τοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐγκυκλίῳ, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰσαγωγὴ τῆς

(1) Κλάδου Ἐκκλησιαστ. καὶ Ἐκπαιδ. Α.' σ. 472.—Αἱ κυριώτεραι περικοπαὶ τῆς ἐγκυκλίου ἐκείνης, αἱ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἀναφερόμεναι εἶνε αἱ ἑξῆς:

«Ἐν τούτοις παρετηρήσαμεν ἐν τῇ διετεῖ ἡμῶν διευθύνσει τοῦ ὑπουργείου, ὅτι οἱ πλεῖστοι μὲν τῶν Ἑλληνοδιδασκάλων παραμελοῦσιν ἐντελῶς τὴν πρακτικὴν τῆς γλώσσης ἡμῶν διδασκαλίαν. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἀπολυόμενοι, ἐὰν τραπῶσιν ἀμέσως εἰς τὰ βιωτικὰ ἔργα, εἰσὶ παντάπασιν ἀνίκανοι νὰ ἐκφράσωσιν ἢ νὰ ἐκθέσωσι διὰ τῆς γραφῆς τὰς ἁπλουστέρας ἰδέας ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ. ... Ἅπαντες οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων ὀφείλουσι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν νέαν ἑλληνικὴν *νὰ ἐξασκῶσιν ἐπιμελῶς τοὺς ἑαυτῶν μαθητὰς δι' ἀναγνώσεως καλῶς γεγραμμένου βιβλίου, δι' ἐκθέσεως προφορικῆς ἰδεῶν, διὰ γραφικῶν συνθέσεων καὶ γυμνασμάτων* καὶ δι' ἀκαταπαύστου παραλληλισμοῦ τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νέαν ἑλληνικήν, εἰς τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῆς βαθμηδὸν προοδευούσης τῶν λογίων ἡμῶν γλώσσης».

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἣν ἀπαιτεῖ καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ σχολείων τοῦ 1837, δὲν ἐκρίθη ἀναγκαία, ὡς μόνον δὲ θεραπευτικὸν μέσον κατὰ τῆς ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις ἡμῶν ἀσυγγνώστου ἀμελείας τῆς γραφομένης γλώσσης ἐθεωρήθη ἡ ἄσκησις τῶν μαθητῶν ἐπὶ ἓν ἔτος (ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος) εἰς τὰς λεγομένας ἐκθέσεις ἰδεῶν· μέσον λίαν ἀνεπαρκές!

Κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν μὲν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου πρέπει ν' ἀποτελῇ τὴν μόνην γλωσσικὴν διδασκαλίαν ἀνὰ $1\,^1/_2$ ὥραν καθ' ἑκάστην· ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ καὶ ταῖς τοῦ γυμνασίου πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἁπάσαις παραλλήλως πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλὰ πολὺ βραχυτέρα, 2 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. (Περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς διδασκαλίας θέλομεν διαλάβῃ ἐν τοῖς ἑξῆς).

Δεύτερον μέσον, δι' οὗ ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς τοῦ γυμνασίου, εἶνε *ἡ διδασκαλία τῶν δύω ἀρχαίων κλασικῶν γλωσσῶν*, τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς.

Ἴσως νομίσῃ τις ὅτι περὶ τῆς διδασκαλίας τούτων ἐν τοῖς γυμνασίοις δὲν ὑπάρχει ζήτημα, διότι πανταχοῦ καὶ πάντοτε αἱ δύω αὗται γλῶσσαι ὑπῆρξαν κύρια μαθήματα τῶν γυμνασίων. Καὶ ὅμως οὐ μόνον αἱ δύο αὗται γλῶσσαι ἐπολεμήθησαν, ἀλλὰ καὶ ὅλος ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, δι' οὗ παιδεύεται ἡ νεωτέρα νεολαία, ἐθεωρήθη περιττὸς εἰς τὴν μόρφωσιν αὐτῆς, ὡς ἀρκοῦντος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Πρὸς τί, εἶπον, νὰ δαπανᾷ ὁ μαθητὴς ἐν τῷ γυμνασίῳ τοσοῦτον χρόνον, καὶ νὰ καταβάλλῃ τοσαύτας δυνάμεις εἰς ἐκμάθησιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, αἵτινες οὐδὲν πρακτικὸν ὄφελος παρέχουσιν; Ἂν ἀντ' αὐτῶν ὁ μαθητὴς ἐμάνθανε μίαν ἢ δύω τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ γράφῃ αὐτάς, καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰ ἐν αὐταῖς συγγεγραμμένα, καὶ νὰ συγκοινωνῇ πρὸς τὰ νεώτερα ἔθνη, καὶ νὰ γινώσκῃ τὸν νεώτερον πολιτισμόν, ἐν ᾧ ζῶμεν καὶ ἐσμέν, ἀκριβέστερον. Τοῦτο εἶνε πρακτικόν τι ὄφελος. Ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, πολιτισμοῦ *μὴ χριστιανικοῦ*, πολιτισμοῦ *μὴ μοναρχικοῦ*, πῶς δύναται νὰ συντελέσῃ ἐπωφελῶς εἰς διάπλασιν χριστιανικῆς καὶ μοναρχουμένης νεολαίας; Ὁ πόλεμος οὗτος κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων δὲν εἶνε μόνον νέος, κατὰ τὰ μέσα τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος κινηθεὶς σφοδρότερον καὶ ἐπαγαγὼν οὕτως τὴν σύστασιν τῶν Λυκείων ἢ πρακτικῶν σχολείων, τῶν ἄνευ ἑλληνικῶν καὶ λατι-



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νικῶν· ἀλλ' ἤδη κατὰ τὴν 16ην καὶ 17ην ἑκατονταετηρίδα κινηθέντος τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἀρχαίων ἢ νεωτέρων, πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες ἐν οἷς πρῶτος ὁ Βάκων καὶ ὁ Charles Perrault ἠρνήθησαν τὴν τῶν ἀρχαίων ὑπεροχήν, καὶ κατέκριναν ἄρα τὴν δι' αὐτῶν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον ἀγῶνα τόν τε παλαιότερον καὶ τὸν νεώτερον οἱ ἀρχαῖοι ἐξῆλθον νικηταί, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ ἑπομένως παιδαγωγικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν. Καὶ ἰδοὺ διὰ τίνας λόγους. Οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ μορφωθῇ ὁ ἄνθρωπος οὕτως, ὥστε νὰ δύναται πρεπόντως νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἀνωτάτην, τὴν ἡγέτιδα τάξιν τοῦ ἔθνους, θεωροῦνται ὑπὸ δύω ἐπόψεις, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ εἴδους, τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν μορφῆς, ἣν ἀποτελεῖ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ὕλης, τοῦ περιεχομένου δηλ. τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἂς ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν γλῶσσαν. Ἵνα ἐννοήσωμεν ὁποίαν ῥοπὴν δύνανται νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν τοῦ πνεύματος αἱ δύω κλασικαὶ γλῶσσαι, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν πρὸ πάντων ὅτι διὰ μόνης τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἣν ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον εἰς τὴν πρώτην κίνησιν τοῦ παιδικοῦ πνεύματος, δὲν κατορθοῦται ἡ τελεία αὐτοῦ ἀνάπτυξις. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα ἔχει τὴν αὐτὴν δύναμιν πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, οἵαν τὸ μητρικὸν γάλα εἰς τὴν τροφὴν τοῦ σώματος. Ὅπως τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διὰ μόνου τοῦ γάλακτος, εἴτε τοῦ μητρικοῦ εἴτε ἄλλου, δὲν δύναται τελείως καὶ προσηκόντως νὰ διαπλασθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην καὶ κρέατος καὶ ἄρτου καὶ οἴνου καὶ χόρτων κ. ἄ., οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν περαιτέρω αὐτοῦ ἀνάπτυξιν πλὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης ἔχει ἀνάγκην καὶ ἄλλης πνευματικῆς τροφῆς, καὶ μάλιστα πολλῆς καὶ ποικίλης. Ἐκ τῆς ἄλλης ταύτης τροφῆς, τῆς ἀναγκαιούσης εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, ἡ κυριωτάτη εἶνε ἡ γλῶσσα· διότι ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ *πνεῦμα διὰ πνεύματος* τρέφεται, ἡ γλῶσσα, ἥτις εἶνε τὸ κάτοπτρον τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ζωῆς, ἥτις παντὸς ἄλλου μάλιστα ἀποδίδει τὸ πνεῦμα ἑνός τινος ἔθνους, εἶνε ἡ κυριωτάτη πνευματικὴ τροφή· οὔτε μαθηματικὰ οὔτε ἱστορία οὔτε φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δύνανται ἑκάστη καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐξεγείρωσι καὶ διαπλάσωσι τὸ πνεῦμα τοσοῦτον πολυειδῶς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, ὅσον ἡ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γλῶσσα, ἥτις περιλαμβάνει πάντα τὸν πνευματικὸν βίον, καὶ ἥτις καὶ τῶν ἄλλων πνευματικῶν τροφῶν εἶνε τὸ ἀναπόσπαστον στοιχεῖον. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τώρα εἶνε, ποία γλῶσσα πρέπει νὰ ληφθῇ εἰς διατροφὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Εἴπομεν ὅτι ἡ μητρικὴ δὲν ἀρκεῖ, ἄρα ὑπάρχει μεγίστη ἀνάγκη μιᾶς ξένης γλώσσης· διότι διὰ τῆς ξένης γλώσσης κατορθοῦται εὐχερέστερον ἡ συνείδησις τῶν γλωσσικῶν νόμων, οἵτινες δὲν προσπίπτουσιν εὐχερῶς εἰς τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἀντίληψιν, ὅταν ἡ γλῶσσα, ἐφ' ἧς σπουδάζομεν αὐτούς, εἶνε ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συνήθης καὶ οἰκεία πρὸς ἡμᾶς· διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι τὸ ξένον καὶ σπάνιον παράγει ἰσχυροτέρας τὰς ἐντυπώσεις παρὰ τὸ σύνηθες καὶ οἰκεῖον. Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα παράγει καὶ ἡ ἀδιάλειπτος ἀντιπαραβολὴ δύω διαφόρων πρὸς ἀλλήλας γλωσσῶν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν εἰς τὴν διὰ τῆς γλώσσης ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ἀπαιτεῖται ἡ σπουδὴ ξένης τινὸς γλώσσης. Ἀλλὰ ποίας τούτων; Εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ξένων γλωσσῶν πρέπει νὰ προτιμηθῶσιν ἐκεῖναι, αἵτινες παρέχουσι πλείονα πλοῦτον, ποικιλίαν, ἀκρίβειαν καὶ διαύγειαν τῶν γραμματικῶν τύπων, πλοῦτον καὶ σαφήνειαν τῆς συντάξεως, ἔπειτα ἐκεῖναι, αἵτινες παρέχουσιν ὑπεροχὴν τῶν εἰς τὰς γλώσσας ἐκείνας γεγραμμένων πνευματικῶν προϊόντων, καὶ εἶνε στενῶς συνδεδεμέναι πρὸς πάντα τὸν νεώτερον πολιτισμὸν τὸν Εὐρωπαϊκόν. Τοιαῦται δὲ γλῶσσαι θεωροῦνται ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν αἱ δύω ἀρχαῖαι, *ἑλληνικὴ* καὶ *λατινική*. Ὑπῆρξαν μέν τινες θελήσαντες ν' ἀποδείξωσιν ὅτι εἰς ἄσκησιν τοῦ πνεύματος καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἐνεργειῶν καὶ ἰδιοτήτων δύναται καὶ μία τις νεωτέρα ξένη γλῶσσα νὰ ἀρκέσῃ, φέρ' εἰπεῖν ἡ γαλλικὴ, ἡ ἀγγλική· διότι ἀμφότεραι αὗται παρέχουσι πολλὴν δυσκολίαν, ἄρα καὶ πολλὴν ἄσκησιν τῆς προσοχῆς εἰς τὴν προφοράν, ἀμφότεραι αὗται ἄλλως γράφονται καὶ ἄλλως προφέρονται, ὅπερ ὡσαύτως ἤθελε συντελέσῃ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς μνήμης καὶ προσοχῆς καὶ παρατηρήσεως· οἱ γραμματικοὶ τύποι τῆς γαλλικῆς γλώσσης δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ποικίλοι τῶν τῆς λατινικῆς· ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου, τῶν ἀντωνυμιῶν, τῆς ἀπαρεμφάτου μετὰ τοῦ à καὶ de παρέχουσι δυσχερείας εἰς τὸν μανθάνοντα ἀναλόγους πρὸς τὰς τῆς λατινικῆς. Ἡ δὲ σύνταξις αὐτῆς, ἡ κανονικότης καὶ αὐστηρότης περὶ τὴν πλοκὴν καὶ τάξιν τῶν λέξεων, ἥτις κατέστησε τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν τὴν σαφεστάτην πασῶν καὶ ἐπιτηδειοτάτην εἰς ἀκριβῆ καὶ σαφῆ ἔκφρασιν καὶ τῶν



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀσαφεστάτων καὶ σκοτεινοτάτων πραγμάτων, εἶνε ὡσαύτως πολλοῦ λόγου ἀξία. Ταῦτα πάντα, λέγουσι, τὰ προτερήματα τῆς γαλλικῆς μάλιστα γλώσσης εἶνε ἱκανὰ ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἐκ τῆς μακρᾶς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν προσγινομένην εἰς τὸ πνεῦμα ὠφέλειαν ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ ἄσκησιν. Ταῦτα τὰ ἐπιχειρήματα εἰς ὑποστήριξιν τῆς χρησιμότητος τῶν νεωτέρων γλωσσῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος δὲν εἶνε μὲν οὐδενὸς λόγου ἄξια, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία δύναται ν' ἀποδείξῃ καὶ ἡ πεῖρα (ἡ ἐκ τῶν γερμανικῶν λυκείων) ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεμία νεωτέρα γλῶσσα δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὰς ἀρχαίας, ὅταν πρόκειται περὶ ἀναπτύξεως τοῦ νεαροῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ σταθερότης τῶν γλωσσικῶν τύπων, ἡ ἐπιμέλεια, ἣν οἱ ἀρχαῖοι καταβάλλουσιν εἰς τὴν καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως ἀναλόγως τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς λογοτεχνίας, ἡ πρωτοτυπία καὶ ὁ ἁπλοῦς καὶ φυσικὸς τρόπος, καθ' ὃν ἐκφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τὰ διάφορα διανοήματα εἶνε ἀρεταὶ ἰδιάζουσαι μόνον εἰς τὰς δύω ἀρχαίας γλώσσας καὶ τοὺς εἰς αὐτὰς γράψαντας· εἶνε δὲ καὶ ἀρεταὶ εὐκόλως συναρπάζουσαι τὴν ψυχὴν τῶν νέων καὶ διαπλάττουσιν αὐτῶν τὸ πνεῦμα καθ' ὁμοίους τύπους.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων τῶν προτερημάτων τῶν δύω ἀρχαίων γλωσσῶν, τὰ ὁποῖα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῶν ἐκπαιδευομένων, δεύτερος λόγος, δι' ὃν προτιμῶνται αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι, εἶνε ὁ ἑξῆς· ἐπειδὴ ἐν τῷ Γυμνασίῳ πρόκειται οὐ μόνον τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς καρδίας (τοῦ θυμικοῦ) ἡ διάπλασις καὶ ἡ χειραγωγία τῆς βουλήσεως, πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἄριστα συντελεῖ ἡ ὕλη τῶν δύω γλωσσῶν, ἤγουν τὰ πνευματικὰ προϊόντα τὰ γεγραμμένα εἰς αὐτάς. Διότι τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων ἐγκρίτων ἐθνῶν, ἐπειδὴ ἀπεικονίζουσι βίον ἀποτετελεσμένον καθαρῶς ἀνθρώπινον, βαθμηδὸν καὶ ἀδιάστως καὶ κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, φυσικώτατα δηλ., ἀναπτυχθέντα καὶ παρέχουσιν ἀνθρωπίνους χαρακτῆρας ὡραίους καὶ τελείους, εἶνε ἁρμοδιώτατα εἰς τὴν διάπλασιν τῆς βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μελλούσης ν' ἀναπτυχθῇ γυμνασιακῆς νεολαίας.

Τρίτος λόγος, δι' ὃν εἶνε προτιμότεραι αἱ δύω ἀρχαῖαι γλῶσσαι, εἶνε ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν δύω ἀρχαίων κλασικῶν λογοτεχνιῶν ἔχει καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, ὅτι ἐν αὐταῖς εὑρίσκει ὁ διαπλαττόμενος νέος τὰς πηγὰς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ· καὶ οὕτως μανθάνων τὴν

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

παράδοσιν αὐτοῦ εἶνε ἱκανὸς νὰ ἐννοήσῃ πᾶσαν παρεκτροπὴν καὶ ἀποπλάνησιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ βάσεως αὐτοῦ, ἥτις εἶνε ὁ ἀρχαῖος τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων πολιτισμός. Τοῦτο δὲ τόσον θεωρεῖται ὑπό τινων σπουδαῖον, ὥστε εἶνε τὸ μόνον, δι' ὅπερ ἐγκρίνουσι τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, ἐπομένως καὶ τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἵνα ὑπάρχῃ, λέγουσι, μία τάξις ἀνδρῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἥτις νὰ χρησιμεύῃ εἰς διατήρησιν τῆς παραδόσεως, νὰ εἶνε ὡς ἄγρυπνοι φύλακες τῶν ἀρχαίων πηγῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Διότι, λέγουσιν, ὅπως ἐν τῇ θρησκείᾳ δὲν εἶνε πάντες οἱ χριστιανοὶ ἱκανοὶ οὐδὲ εἶνε ἀνάγκη ν' ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς πηγὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τάξις τις ἀνθρώπων, ἡ τῶν θεολόγων, ἥτις κατέχουσα τὰς πηγὰς προσέχει μή τις παρεκτραπῇ αὐτῶν, καὶ ἂν ποτε τὸ ῥεῦμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως θολωθῇ, φροντίζει διὰ τῆς ἀναδρομῆς εἰς τὰς πηγὰς νὰ καθαρίσῃ αὐτό, οὕτως καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἀγνότητος καὶ καθαρότητος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ τῆς κατ' ἄνθρωπον ἀναπτύξεως, εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ τάξις ἀνθρώπων κατέχουσα καὶ γινώσκουσα ἀκριβῶς τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἐπήγασεν ὁ νεώτερος πολιτισμός. Τοῦτο δέ, λέγουσιν, εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον ἀναγκαῖον, καθ' ὅσον (καὶ οὗτος εἶνε ὁ τέταρτος λόγος) ἐν τῷ νεωτέρῳ εὐρωπαϊκῷ πολιτισμῷ ὑπάρχουσι τοσαῦτα στοιχεῖα διαιρέσεως καὶ χωρισμοῦ καὶ πολεμιότητος, ὥστε εἶνε ἀνάγκη νὰ εὑρεθῇ τόπος τις κοινός, τόπος τις οὐδέτερος, ἐν ᾧ νὰ δύνανται νὰ συναντῶνται καὶ οἱ μᾶλλον ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτες. Τὰ στοιχεῖα τῆς διαστάσεως καὶ τῆς πολεμιότητος ἐν τῷ νεωτέρῳ πολιτισμῷ εἶνε αἱ ἐθνικότητες, αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι, αἱ πολιτικαὶ φατρίαι καὶ αἱ κοινωνικαὶ διαφοραί. Ἐάν τις διαμορφωθῇ κατὰ τὴν νεαρὰν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν τῷ μέσῳ τούτων τῶν διαστάσεων, οὐδέποτε θέλει ἐπέλθῃ ἡ μακαρία ἐκείνη ἐποχή, καθ' ἣν θέλουσιν ἐκλείψῃ, ἢ καθ' ἣν τοὐλάχιστον θέλουσιν ἐλαττωθῇ αἱ διαφοραὶ αἱ διαιροῦσαι σήμερον τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν. Θὰ ἦτο λοιπὸν λίαν ἐπιθυμητὸν νὰ εὑρεθῇ τρόπον τινὰ οὐδέτερόν τι ἔδαφος, ἱκανὸν νὰ ἐκπαιδεύσῃ πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ ἀποτελέσωσι τὴν ἡγέτιδα τάξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Τοιοῦτον ἔδαφος παρίσταται εὐτυχῶς ἡ λεγομένη κλασικὴ παιδεία, διότι ἐν αὐτῇ δύνανται νὰ συναντηθῶσι καὶ νὰ τείνωσι φιλικὴν χεῖρα πρὸς ἀλλήλους οἱ πεπαιδευμένοι πάσης ἐθνικότητος καὶ πάσης φατρίας καὶ παντὸς δόγματος. Αὕτη λοιπὸν εἶνε ἡ ἁρμοδία

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νὰ τεθῇ ὡς κρηπὶς τῆς παιδείας πασῶν τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ ἀνωτέρων τάξεων, διότι αὕτη τῷ ὄντι ὑπῆρξεν ἡ κρηπὶς παντὸς τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, διότι οὐ μόνον οἱ κορυφαῖοι τῶν νεωτέρων ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι ἵστανται ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος προκύπτουσι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν, ἥτις δὲν εἶνε φύσεως παντάπασιν ὑλικῆς καὶ οὕτως εἰπεῖν κτηνώδους. Τὸ οὐδέτερον τοῦτο ἔδαφος δὲν δύναται νὰ παράσχῃ ἡ ἐκπαίδευσις διὰ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες φαίνονται αἱ εἰς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα κοινόταται ἐπιστῆμαι, αἱ ἀπηλλαγμέναι πάσης ἐθνικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποχρώσεως. Διότι αἱ ἐπιστῆμαι αὗται πλὴν τοῦ ὅτι δὲν παρέχουσι τελείαν καὶ ὁλομερῆ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχουσι κοινὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ πᾶς μαθηματικὸς καὶ φυσιοδίφης μεταχειρίζεται τὴν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους γλῶσσαν.

Ἄλλος λόγος, δι' ὃν ἰδίως οἱ μέλλοντες νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν βίον ἔχουσιν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς γνώσεως τῶν δύω ἀρχαίων γλωσσῶν, εἶνε ὅτι μόνον διὰ ταύτης εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκμάθῃ πᾶς τις τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστήμης· διότι εἶνε τοῦτο βέβαιον ὅτι τῶν πλείστων ἐπιστημῶν αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ βάσεις εὑρίσκονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις. Ἡ θεολογία, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἡ φιλοσοφία, ἡ φιλολογία, ἡ ἱστοριογραφία, ἡ ἰατρικὴ ἔχουσι τὰς ῥίζας αὐτῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ῥωμαϊκῇ ἀρχαιότητι.

Καὶ οὗτοι μὲν εἶνε οἱ λόγοι, δι' οὓς πάντα τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ἠσπάσθησαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν ὡς ἐν τῶν κυριωτάτων μέσων πρὸς διάπλασιν τῆς ἡγέτιδος τάξεως τοῦ λαοῦ. Ἐάν τινες ἀκόμη καταφέρωνται κατὰ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, οὗτοι εἶνε σχετικῶς ὀλίγοι, οἱ δὲ φρονιμώτεροι τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα νεωτεριστῶν κατακρίνουσι μόνον τὴν ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ τῶν παίδων, ἤγουν τὴν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ Γυμνασίου διδασκαλίαν τῶν λατινικῶν, ὡς ἐπίμοχθον καὶ ἄκαρπον. Οὕτω π. χ. ὁ Nohl (Pädagogik für höhere Lehranstalten 1886, σελ. 15 ἑξ. κ. ἀλλαχοῦ).

Ἐὰν δὲ ἡμεῖς ἀποβλέψωμεν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἰδίου ἡμῶν ἔθνους, θέλομεν παρατηρήσῃ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι ὡσαύτως ἰσχυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ροί, εἰ μὴ καὶ ἰσχυρότεροι, δι' οὓς ὀφείλομεν τὴν παρ' ἡμῖν ἡγέτιδα τάξιν νὰ διαπλάσωμεν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης. Τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ὑπέροχον ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ἡμεῖς εἴμεθα οἱ ἀπόγονοι· ἡ γλῶσσα, ἣν λαλοῦμεν, εἶνε τῶν ἀρχαίων ἡ γλῶσσα· ἡ χώρα, ἣν κατοικοῦμεν, καὶ ὑπ' αὐτῶν κατῳκήθη· ὁ γλαυκὸς οὐρανός, ὅστις ἡμᾶς φαιδρύνει, ἐφαίδρυνε καὶ ἐκείνους· ἡ βαθύκολπος θάλασσα, ἥτις ἐκείνους ἀνέδειξεν, ἀνέδειξε καὶ ἡμᾶς. Ἀλλὰ γνωρίζετε, πῶς μοὶ φαίνεται ὅτι ὁμοιάζει τὸ νέον ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸς τὸ ἀρχαῖον; πῶς καὶ ἡ γλῶσσά του καὶ τὰ ἤθη του καὶ ὁ χαρακτήρ του; Ὅπως ἀρχαῖόν τι καλλιτεχνικὸν μνημεῖον, ὁ Παρθενὼν φέρ' εἰπεῖν ἢ τὸ Θησεῖον, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν αἰώνων περιεσώθη μὲν μέχρις ἡμῶν καὶ διέσωσε πολλὰς ἀρετὰς ἀξιοθαυμάστους, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν μακροχρόνιον ἐπίδρασιν τῶν καιρικῶν περιστάσεων πολλαχῶς ἐβλάβη, ἐκολοβώθη, παρεμορφώθη, οὕτω καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος (ὁ χαρακτήρ, ἡ γλῶσσα, τὰ ἤθη αὐτοῦ καὶ ἔθιμα) διελθὸν μακρὰν σειρὰν αἰώνων δουλείας, ἀπορίας, ἀδυναμίας, ἀμαθείας, διετήρησε μὲν εὐτυχῶς πολλὰς ἀρετάς, αἵτινες ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπέστη καὶ βλάβας πολλὰς καὶ κολοβώσεις καὶ παραμορφώσεις. Καὶ ὅπως τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο μνημεῖον δὲν δύναται πλέον νὰ ἐπαναχθῇ εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ μορφήν, ἀλλὰ δύνανται αἱ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσαι καλλιτεχνικαὶ ἀρχαὶ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς διδασκαλίαν τῶν νεωτέρων καλλιτεχνῶν καὶ εἰς παραγωγὴν νεωτέρων καλλιτεχνημάτων, οὕτως καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν, ἀλλὰ δύνανται αἱ περισωθεῖσαι αὐτοῦ ἰδιότητες καὶ ἀρεταὶ ἐπιτηδείως καλλιεργούμεναι νὰ ἀναδείξωσι τὸ νεώτερον ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπέρτερον τῶν περὶ αὐτὸ ἀλλοφύλων, καὶ ἂν δὲν ἀνυψώσωσιν αὐτὸ εἰς τοιαύτην περιωπήν, εἰς οἵαν εἶχον ἀνέλθῃ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ ἄξιον τῶν εὐκλεῶν αὐτοῦ προγόνων. Ἡ οἰκειότης καὶ ὁμοφυία, ἥτις καθιστᾷ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν πολὺ προσιτώτερον εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς, καθιστᾷ καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ μείζονα καὶ ὠφελιμωτέραν. Ἡμεῖς, οἵτινες ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν οὐ μόνον τὴν πηγὴν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ νεωτέρου, ἀλλὰ καὶ τὴν φίτραν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν χαρακτῆρος καὶ τὴν πηγὴν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ὀφείλομεν κατὰ πολὺ μείζονα λόγον νὰ ἐκπαιδεύωμεν τὴν ἡγέτιδα ἡμῶν τάξιν διὰ τῆς

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Σημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας. Περὶ τούτου τίς τολμᾷ ν' ἀμφιβάλλῃ;

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀποκτᾷ βαθμηδὸν οἰκειότητα μείζονα καὶ προσεγγίζει εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς μητρικῆς γλώσσης, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ ἀνάγκη μιᾶς τινος ἢ δύω ξένων γλωσσῶν καθίσταται πολὺ μεγάλη, καὶ ἡ σπουδὴ τῆς *λατινικῆς* ἐπιβάλλεται ἀναποδράστως εἰς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια. Διότι ἡ *Λατινικὴ* γλῶσσα πλὴν τῶν προτερημάτων, ἅπερ παρέχει πᾶσα ξένη γλῶσσα εἰς τὴν ἐντελῆ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς γλώσσης, καὶ πλὴν τῶν προτερημάτων, ἅπερ παρέχει ὡς γλῶσσα ἑνὸς τῶν ἐγκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὡς γλῶσσα ἐν ᾗ ἐγράφησαν ἔξοχα πνευματικὰ προϊόντα, ἀποτελοῦντα καὶ αὐτὰ σπουδαίαν πηγὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἔχει ὡς γλῶσσα γραπτὴ ἰδιαίτερά τινα προτερήματα, ἀποτυπωθέντα εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαλήσαντος αὐτὴν ἔθνους, προτερήματα ὁπωσοῦν ἀντίθετα πρὸς τὰ τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει μὲν τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐκινησίαν καὶ εὐστροφίαν τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἔχει πλειοτέραν δεινότητα καὶ σεμνότητα, περισσοτέραν σοβαρότητα καὶ αὐστηρότητα. Μὴ δυναμένη νὰ κινηθῇ μετὰ χάριτος καὶ φαιδρότητος, βαδίζει ἡρέμα καὶ κανονικῶς, προσλαμβάνουσα δὲ καὶ τὸν ῥητορικὸν καὶ ῥυθμικὸν κόσμον, πρὸς ὃν ἀείποτε τὰ Ἰταλικὰ φῦλα ἔδειξαν κλίσιν, ἐξέρχεται τοῦ φυσικοῦ καὶ ἁπλοῦ καὶ κλίνει μᾶλλον πρὸς τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ πομπῶδες. Σύμφωνον πρὸς τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους εἶνε ἄλλο αὐτῆς προτέρημα, τὸ κυριολεκτικὸν καὶ ἀμετάπτωτον τῆς σημασίας τῶν λέξεων (proprietas), ὅπερ ἀφ' ἑνὸς μὲν μαρτυρεῖ τὴν σύνεσιν καὶ τὸ μεμετρημένον τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔχει καί τι μονότονον, ἐν ᾧ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τὸ εὐφάνταστον τοῦ ἔθνους ἔχει ἀπέραντον ποικιλίαν περί τε τὰς σημασίας καὶ τὰς μεταφοράς. Ἄλλη ἀντίθεσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης εἶνε ἡ πολυμορφία καὶ ποικιλία ἡ προερχομένη ἐκ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν ἑνότητα τῶν τύπων τῆς λατινικῆς, ἥτις ἐσχηματίσθη ἐνιαία ἄνευ ἐπιδράσεως τῶν διαλέκτων, διότι αὗται ἢ ἐπνίγησαν διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων ἢ ἐξώκειλαν εἰς ἄγραφον καὶ ἀγροτικὴν γλῶσσαν (lingua rustica). Ἀντίθεσις ὡσαύτως παρατηρεῖται μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς καὶ ὡς πρὸς τὸν τονισμόν, ὡς πρὸς τὴν πληθὺν τῶν καταλήξεων, ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ σύνθεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν. Ἡ πτωχία, τὸ μονότονον, ἡ στενό-

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.

της τῆς λατινικῆς εἶνε ὡς τόσαι ψαλίδες, δυνάμεναι νὰ περικόψωσι τὴν ὑπερβολικὴν φαντασίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσιν ἐν τῷ πνεύματι τῶν παιδευομένων τὴν γαλήνιον ἐκείνην σωφροσύνην, ἥτις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ λογίου τοῦ Σόλωνος «Μηδὲν ἄγαν». Ὁ ἄλλος λόγος, δι' ὃν οἱ Εὐρωπαῖοι θεωροῦσι τὴν σπουδὴν τῆς λατινικῆς ἀπαραίτητον, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς, ἐν ᾗ ἐτράφη καὶ ἀνεπτύχθη ὁ νεώτερος πολιτισμός, δὲν ἔχει πρὸς ἡμᾶς πολλὴν ἰσχύν. Ἰσχυρότερος εἶνε ὁ λόγος, ὅτι διὰ τῆς σπουδῆς τῆς λατινικῆς κατανοεῖται κάλλιον ἡ γέννησις τῶν ῥωμανικῶν γλωσσῶν, εἰς τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν τῶν ὁποίων προαπαιτεῖται ἡ γνῶσις τῆς λατινικῆς.

Δι' ἅπαντα τὰ εἰρημένα εἶνε ἀπαραίτητος ἡ σπουδὴ τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς διὰ τῆς *γλώσσης* ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος καὶ ἐν γένει τῆς σκοπίμου διαπλάσεως τῆς νεολαίας τῶν γυμνασίων, τῆς προωρισμένης εἰς τὴν ἡγέτιδα τάξιν τοῦ ἔθνους, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ ἄλλης τινὸς διδακτέας γλώσσης ἐν τῷ γυμνασίῳ.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι πρὸς τελείαν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος δὲν ἀρκεῖ ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ξένη τις, καὶ τοιαῦται ἐθεωρήθησαν ἁρμοδιώτατα αἱ δύω κλασικαὶ γλῶσσαι τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ἑλληνικὴ καὶ λατινική. Ἀλλ' εἶνε ἀναντίῤῥητον ὅτι οὕτως ἀναπτυχθὲν καὶ μορφωθὲν τὸ πνεῦμα διαπλάττεται μὲν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, ἐνισχύεται καὶ γονιμοποιεῖται διὰ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, ἀλλ' ἤθελεν ἀποβῇ ὀλίγον ἐπαρίστερον, ἂν δὲν συνοικειοῦτο πρός τινα *νεωτέραν* γλῶσσαν, ἄλλην παρὰ τὴν μητρικήν, *ξένην*. Ζήτημα τώρα εἶνε ποία τῶν νεωτέρων γλωσσῶν πρέπει νὰ προτιμηθῇ τῶν ἄλλων. Παρ' ἡμῖν πρότερον δὲν ὑπῆρχε ζήτημα, διὸ καὶ τὸ τυπικὸν πρόγραμμα περιέχει *τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν* ὡς τὴν μόνην τῶν ξένων νεωτέρων γλωσσῶν ὑποχρεωτικῶς διδακτέαν ἐν τοῖς γυμνασίοις. Ἀφ' ὅτου ὅμως τὸ γερμανικὸν ἔθνος τοσοῦτον ἐδοξάσθη ἐπ' ἐσχάτων, ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται γνῶμαί τινες περὶ τῆς γερμανικῆς γλώσσης πολὺ διάφοροι ἢ πρότερον· ἤρχισαν τινὲς νὰ φρονῶσιν ὅτι ἀντὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης πρέπει νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ γυμνάσια ἡ γερμανική. Ὅτι ἡ γερμανικὴ γλῶσσα ἀπό τινος χρόνου σπουδάζεται παρ' ἡμῖν πλειότερον, τοῦτο δὲν εἶνε παράδοξον· ἡ λάμψις τῆς γερμανικῆς δό-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ξης καὶ τῆς ταχέως συντελεσθείσης πολιτικῆς ἑνότητος τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἐθάμβωσε τοὺς πολλοὺς καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς εἰς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης τοῦ τοιούτου ἔθνους. Οἱ γινώσκοντες ὅμως τὸ γερμανικὸν ἔθνος καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ ἀνεκήρυττον τὴν χρησιμότητα τῆς γλώσσης τῆς γερμανικῆς καὶ πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ τὸ ἔθνος τὰς εὐθαλεῖς αὐτοῦ δάφνας. Καὶ ὡμολόγουν πάντες οὗτοι ὅτι ἡ γνῶσις τῆς γερμανικῆς γλώσσης παρέχει πολλὰ βοηθήματα πρὸς παντοίαν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλὰ προκειμένου ὅμως οὐχὶ περὶ τῆς πρακτικῆς ὠφελείας, ἣν πορίζεταί τις ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ πνεύματος διαπλαστικῆς ἰδιότητος τῆς γλώσσης ταύτης, καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ ἰδία αὐτῶν γλῶσσα δὲν εἶνε οὕτως εἰπεῖν τοῦ πνεύματος παιδαγωγική, ἔχει πολὺ τὸ ἀνώμαλον, τὸ αὐθαίρετον, τὸ ἀόριστον, διὰ δὲ τὴν πολλὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς παραδέχεται τὰ ξένα, παρουσιάζει ὄψιν τινὰ ἑτερογενείας. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν τὰ πρωτεῖα, καὶ μετὰ πολὺν πόλεμον ὅστις ἔγεινε κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς γλώσσης ταύτης εἰς τὰ γυμνάσια (κυρίως ἕνεκα τοῦ ὀλίγου συγκομιζομένου καρποῦ ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς· διότι τὸ $^1/_4$ τῶν ἀπολυομένων ἐκ τῶν γερμανικῶν γυμνασίων εἶνε ἀνίκανοι εἰς τὴν γαλλικήν), κατέληξαν πάλιν οἱ φρονιμώτεροι τῶν παιδαγωγῶν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῆς, ὡς τῆς μόνης ἱκανῆς νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Ἄλλως ὅμως φρονοῦσιν ὅτι ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία δὲν παρέχει τοσαύτην καὶ τοιαύτην πνευματικὴν τροφήν, ὅσην καὶ οἵαν ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ ἀγγλική. Ὥστε οὐχὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον βεβαίως παραδέχονται αὐτήν, ἀλλὰ διὰ τὰ ὀργανικὰ αὐτῆς προτερήματα, διὰ τὸ εἶδος τῶν γλωσσικῶν φαινομένων, διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ διαύγειαν, ἥτις εἶνε τοσοῦτον σταθερὸν γνώρισμα αὐτῆς, ὥστε ἐπικράτησε νὰ λέγηται πᾶν τὸ σκοτεινὸν καὶ ἀσαφὲς μὴ γαλλικόν, καὶ συνέβη ὥστε συγγραφεῖς γερμανοὶ νὰ ἐννοήσωσι τὰ ἴδια αὐτῶν συγγράμματα εὐχερέστερον ἢ μᾶλλον νὰ ἀπολαύσωσιν αὐτὰ ἐν τῇ γαλλικῇ αὐτῶν μεταφράσει (1).

(1) Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς παιδαγωγικὸς ἀνὴρ Κλ. Νῶλ, θερμὸς ὀπαδὸς τῆς γαλλικῆς, τῆς ὁποίας τὴν διδασκαλίαν συνιστᾷ ἐν ταῖς τρισὶ κατωτέραις τάξεσι τοῦ Γυμνασίου ἀντὶ τῆς λατινικῆς, ἀπαιτεῖ ὡς ὑποχρεωτικὴν σχεδὸν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἡλικίας καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγγλικῆς.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Διὰ τούτους τοὺς λόγους νομίζω ὅτι καὶ ἡμεῖς δὲν πρέπει νὰ καινοτομήσωμεν ὡς πρὸς τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις σπουδὴν μιᾶς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, ἀλλὰ νὰ διατηρήσωμεν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε, τὴν γαλλικὴν ὡς ὑποχρεωτικήν. Πάσης δὲ ἄλλης νεωτέρας γλώσσης ἡ σπουδή, ὡς πρακτικὴν μόνον παρέχουσα ὠφέλειαν, ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τῶν ἀναγκαίων ἐν τῷ γυμνασίῳ μαθημάτων, καὶ μεταβαίνει εἰς τὸν τῶν προαιρετικῶν.

Μετὰ τὴν σπουδὴν τῶν γλωσσῶν τὸ κυριώτατον μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ παιδευομένων καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν ἄρα τοῦ σκοποῦ τῶν ἀνωτέρων τούτων ἐκπαιδευτηρίων εἶνε ἡ σπουδὴ τῶν *Μαθηματικῶν*. Ἡ σπουδὴ αὕτη πλὴν τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ, ὃν παρέχει, διότι οὐδεμία φυσικὴ καὶ μαθηματικὴ ἐπιστήμη δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς μαθηματικῆς προπαιδείας, ἔχει καὶ καθαρῶς παιδαγωγικὸν σκοπόν. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε ἡ διάπλασις τοῦ πνεύματος, ἢ ὅπως ἁπλούστερον θὰ ἐλέγομεν, ἡ ἄσκησις τοῦ πνεύματος. Τοιοῦτον σκοπὸν εἴπομεν ὅτι ἔχει καὶ ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν, πρῶτον μὲν τῆς μητρικῆς, εἶτα δὲ τῶν ξένων γλωσσῶν· ἀλλ' εἴπομεν πρὸς τούτοις ὅτι ἡ διὰ τῶν γλωσσῶν ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος εἶνε πολυειδής, πολυμερής, ποικίλη, συντελοῦσα διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν εἰς αὐτὰς γεγραμμένων καὶ εἰς τὴν ῥύθμισιν τοῦ συναισθήματος καὶ εἰς τὴν χειραγωγίαν τῆς θελήσεως. Ἡ δὲ διὰ τῶν μαθηματικῶν ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος ἔχει τι τὸ μονομερές· διότι τὰ ἀντικείμενα, αὐτῆς, περὶ ἃ ἡ μάθησις αὕτη στρέφεται, εἶνε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ποσόν, καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἀφαιρέσει αὐτῶν ἀπὸ τῶν φυσικῶν πραγμάτων, μεθ' ὧν εἶνε ἀναποσπάστως συνδεδεμένα. Περὶ τὴν ἐξέτασιν δὲ τούτων τῶν ἀντικειμένων, τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, τῶν διαφόρων συνδυασμῶν αὐτῶν, τῶν θεωρημάτων, τῶν ἀξιωμάτων τῶν ἐπ' αὐτῶν παρατηρουμένων κτλ. δὲν ἀπαιτεῖται οὔτε φαντασία οὔτε μνήμη οὔτε συναίσθημα, ἀλλὰ μόνη ἡ καθαρὰ διάνοια. Ταύτην λοιπὸν τοῦ πνεύματος τὴν ἐνέργειαν κυρίως ἀναπτύσσει καὶ διαπλάττει ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν, ἀλλὰ καὶ ταύτην μονομερῶς καὶ κατὰ μίαν μόνον ὡρισμένην διεύθυνσιν. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη, ἔστω καὶ μονομερὴς καὶ μονότονος ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος, ἔχει τοιαῦτα προτερήματα, ὥστε δὲν δύναται νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἐκείνων, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶνε ἡ πρὸς ἀνώτερον πνευματικὸν βίον παρασκευὴ τῶν ἐκπαιδευομένων. Ἡ διάνοια κατὰ τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν ἀσχολεῖται περὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γνώσεις ἀσφαλεστάτας, περὶ ὧν οὐδεμία ἐνδέχεται ἀμφιβολία, περὶ γνώσεις ἀληθεστάτας, ἐξ ὧν νέαι πάντοτε ἀλήθειαι προκύπτουσιν· ἀκολουθεῖ κανόνας ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως· τὰ πάντα ἐν αὐτῇ βέβαια καὶ σταθερά. Ἡ κατ' αὐτὴν ἀδιάκοπος οὕτως εἰπεῖν ἔρευνα καὶ ἀνακάλυψις ἀναμφισβητήτων ἀληθειῶν καὶ ἡ κατὰ μικρὸν καὶ βαθμιαία καὶ κανονικὴ πρόοδος πρὸς τὴν ἀεὶ μείζονα ἀλήθειαν καὶ ἐνάργειαν παρέχει καὶ ἐσωτερικήν τινα πρὸς τὸ ἔργον ἡδονήν, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς ἀληθεῖς μαθηματικούς. Ἡ δὲ συστηματικὴ διάταξις τῆς σπουδῆς τῶν μαθηματικῶν, ἡ κατὰ ὡρισμένην τινὰ καὶ ἀπαράβατον τάξιν ἀκολουθία τῶν ἀληθειῶν εἶνε προτέρημα ἔμφυτον οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰ μαθηματικά, ἐξ αὐτῶν μάλιστα προσληφθὲν εἰς τὴν συστηματοποίησιν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ταῦτα πάντα ἔχουσι μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νεαροῦ πνεύματος καὶ εἶνε ἱκανὰ ἰδίως νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ ἐπιτήδειον πρὸς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ μελέτην, πρὸς ἀναζήτησιν καὶ εὕρεσιν τῆς ἀληθείας, καὶ νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸ ἀπὸ πάσης ἐπιπολαιότητος, ἣν γεννῶσιν ἄλλαι γνώσεις, καθ' ἃς μᾶλλον ἀσχολεῖται ἡ φαντασία καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλος σπουδαῖος λόγος, δι' ὃν ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν εἶνε ἀναγκαία ἐν τοῖς γυμνασίοις, εἶνε ὅτι οὕτω παρέχεται ἀφορμὴ εἰς πνεύματα ἐκ φύσεως ὀλιγώτερον μὲν διατεθειμένα πρὸς τὴν σπουδὴν τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν λογοτεχνιῶν, μᾶλλον δὲ κλίνοντα πρὸς τὴν σπουδὴν τῶν ξηρῶν καὶ γυμνῶν ἀληθειῶν, εἰς πνεύματα θετικὰ λεγόμενα, νὰ ἐπιδείξωσι τὴν μαθηματικὴν αὐτῶν εὐφυΐαν, ἔτι δὲ νὰ καλλιεργήσωσιν αὐτήν, καὶ νὰ ἀποβῶσι ποτὲ σπουδαῖοι μαθηματικοί, φυσικοί, φυσιοδίφαι, ἀστρονόμοι κτλ.

Ἐννοεῖται ὅμως οἰκοθεν ὅτι, ὅπως ἡ διὰ τῶν μαθηματικῶν ἀνάπτυξις εἶνε εὐεργετικὴ συμπλήρωσις τῆς ὅλης διαπλάσεως τοῦ πνεύματος τῆς διὰ τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν λογοτεχνιῶν γινομένης, οὕτως ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν καὶ λογοτεχνιῶν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς μαθηματικοὺς ἀπὸ τῆς μονομερείας ἐκείνης, ἣν χαρακτηρίζει τὸ οὐχὶ τόσον εὔφημον λατινικὸν λόγιον purus mathematicus purus asinus. Ἡ σύμπραξις τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν γλωσσῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος.

Περὶ τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις σπουδῆς τῶν μαθηματικῶν παρ' ἡμῖν οὐδέποτε, ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον ἐνθυμοῦμαι, ἔγεινε σπουδαία συζήτησις, ἂν ἐξαιρέσωμεν ἴσως διαπληκτισμόν τινα ἐν τῷ τύπῳ περί τινος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διδακτικοῦ βιβλίου, διαπληκτισμὸν προερχόμενον κατὰ τὸ σύνηθες ἐκ λόγων προσωπικῶν ἢ συμφερόντων χρηματικῶν. Ἐν Γερμανίᾳ ὅμως καὶ ἀλλαχοῦ ἐγειναι καὶ γίνεται πολὺς λόγος περὶ τοῦ μέτρου τῶν σπουδῶν τῶν μαθηματικῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις. Καὶ λοιπὸν τινὲς μὲν φρονοῦσιν ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν τινὰ διάθεσιν τοῦ πνεύματος, πνεῦμα ἐπιτήδειον νὰ ἀντιληφθῇ τῶν καθαρῶς λογικῶν ἀληθειῶν καὶ συνδυασμῶν, πνεῦμα ξηρὸν καὶ ἀπηλλαγμένον φαντασίας, ἀπαιτεῖ τοῦ πνεύματος ἰδιοφυΐαν, ἣν δὲν ἔχουσιν οἱ πλεῖστοι, ἀλλ' οἱ ὀλίγιστοι τῶν μαθητῶν, αἱ λεγόμεναι *μαθηματικαὶ κεφαλαί*. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ φρόνημά των ἐνισχύονται καὶ ὑπὸ τῆς πείρας, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀλίγους, ὀλιγίστους ἀναδεικνύει μαθητὰς προκόπτοντας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ. Τοιαῦτα δὲ φρονοῦντες γνωματεύουσιν ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις δύναται μὲν νὰ ὑπάρχῃ χάριν τῶν πρὸς ταῦτα εὐφυῶν, ἀλλὰ δὲν πρέπει ὁ βαθμὸς τῆς ἐν αὐτοῖς προκοπῆς νὰ ὁρίζῃ τὴν πνευματικὴν ὡριμότητα τοῦ μαθητοῦ, ἐπομένως τὸν προβιβασμὸν καὶ τὴν ἀπόλυσιν. Ἐάν τις ὅμως βαθύτερον ἐξετάσῃ τὴν γνώμην ταύτην, θέλει εὕρῃ αὐτὴν ἡμαρτημένην. Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρέπει νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν διάθεσιν, ἵνα ἀντιληφθῇ τῶν μαθηματικῶν ἀληθειῶν καὶ συνδυασμῶν. Αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι αἱ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς περιεχόμεναι δὲν διαφέρουσι τῶν λογικῶν ἀληθειῶν τῶν ἐν τῇ γραμματικῇ, εἰμὴ καθ' ὅτι εἶνε αὐστηρότεραι, καθαρώτεραι, ἀνεπίδεκτοι ἐξαιρέσεων. Διὰ τί λοιπὸν τὸ νεαρὸν πνεῦμα τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένων κρίνομεν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν μαθηματικῶν; Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ τὸ τῆς πείρας ἐξαγόμενον; Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὀλίγοι τῶν μαθητῶν εἶνε οἱ προκόπτοντες εἰς τὰ μαθηματικά· ἀλλὰ τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ ἄλλο παρὰ ἀμεθοδίαν διδακτικὴν τῶν μαθηματικῶν διδασκάλων· διότι ὑπάρχουσι παραδείγματα ἀποδεικνύοντα ὅτι, ὅταν ὁ διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν εἶνε παιδαγωγικῶς συγκεκροτημένος ἢ ἔχῃ ἔμφυτον τὸ προτέρημα τῆς καρποφόρου διδασκαλίας, πάντες οἱ μαθηταὶ προκόπτουσιν ἐπίσης καὶ εἰς τὰ μαθηματικὰ ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα. Ἐγνώρισα μάλιστα μαθηματικόν, ὅστις διὰ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωνε νὰ ἐμπνέῃ εἰς πάντας τοὺς μαθητὰς τοσοῦτον ζῆλον πρὸς τὰ μαθηματικά, τὰ ξηρὰ καὶ ἀνούσια, ὅπως συνήθως ὀνομάζονται, ὅσον δὲν εἶχον πρὸς οὐδὲν τῶν ἄλλων μαθημάτων.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἡ γνώμη λοιπὸν αὕτη τῶν δυσμενῶς πρὸς τὰ μαθηματικὰ διακειμένων δὲν εἶνε ὀρθή.

Ἐναντία ταύτης εἶνε ἡ γνώμη τῶν λίαν εὐμενῶς ἐχόντων πρὸς αὐτά, ἡ γνώμη τῶν ἐπιθυμούντων μάλιστα διὰ τῶν μαθηματικῶν, ὡς τῆς κρατίστης ἐφηρμοσμένης λογικῆς, νὰ διαπλάσωσι τὸ νεαρὸν πνεῦμα. Ὁ Πεσταλότσης, ὁ περιώνυμος Ἑλβετός, ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας παιδαγωγίας, εἶχε ταύτην τὴν γνώμην, καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῶν μαθηματικῶν ν' ἀναπτύξῃ καὶ τῶν παίδων τὸ τρυφερὸν πνεῦμα. Ἄλλος Ἑλβετὸς ὁ Φραγκισκανὸς πατὴρ Γιράρδος, ὁ γράψας τὸ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης περιώνυμον σύγγραμμα, (1) ἐπισκεφθείς ποτε τὸ ἐν Ifferten ἐκπαιδευτήριόν του κατέκρινε τὴν πολλὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔδιδεν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν εἰς ταῦτα πολλὴν ἀσχολίαν τῶν μαθητῶν. — Ναί, εἶπεν ὁ Πεσταλότσης· διότι ἐπιθυμῶ οἱ μαθηταί μου ὅ,τι μάθωσι νὰ τὸ μάθωσι μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας καὶ βεβαιότητος, ὅπως δύω καὶ δύω κάμνουν τέσσαρα.—Τότε λοιπόν, εἶπεν ὁ Γιράρδος, ἐγὼ καὶ 30 παιδία ἂν εἶχον, οὐδὲν ἤθελον σοὶ ἐμπιστευθῇ· διότι δὲν δύνασαι νὰ ἀποδείξῃς εἰς αὐτούς, ὅπως δύω καὶ δύω κάμνουν τέσσαρα, ὅτι ἐγὼ εἶμαι αὐτῶν πατὴρ καὶ ὅτι ὀφείλουσι νὰ μὲ ἀγαπῶσι. — Ὁ διάλογος οὗτος τῶν δύω Ἑλβετῶν ἀποδεικνύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ὑπερεπαινούντων τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν, καὶ ζητούντων διὰ τούτων καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν νὰ διαπλάσωσι τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις νεολαίαν. Ἡ ἀλήθεια κεῖται ἐν τῷ μέσῳ. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὕτη ἡ ἐν τῷ μέσῳ ἁρμόζει εἰς τὰ γερμανικὰ γυμνάσια· διότι παρ' ἡμῖν τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενα μαθηματικὰ εἶνε τόσον ὀλίγα, ὥστε πρέπει νὰ σκεπτώμεθα περὶ ἐνισχύσεως καὶ οὐχὶ μετριάσεως τῆς σπουδῆς αὐτῶν, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ κειμένην ἀλήθειαν.

Ἐπειδὴ ἀσχολούμεθα περὶ τὴν ἐξέτασιν ἐκείνων τῶν μαθημάτων, ὧν ἡ διδασκαλία εἶνε ἀπαραίτητος ἐν τοῖς γυμνασίοις, καθ' ὃ διαπλαστικῶν τοῦ πνεύματος τῶν διδασκομένων, ἀνάγκη μετὰ τὰς γλώσσας καὶ τὰ μαθηματικὰ νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τῶν λεγομένων *φιλοσο-*

(1) **De l'enseignement régulier de la langue maternelle dans les écoles et la famille,** 1844. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐστεφανώθη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἐτιμήθη διὰ χρηματικῆς ἐκτάκτου ἀμοιβῆς 6000 φρ. Τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν τῷ βραβευθέντι βιβλίῳ θεωριῶν αὐτοῦ διδάσκει ὁ πατὴρ Γιράρδος δι' ἑτέρου συγγράμματος αὐτοῦ: **Cours éducatif de la langue maternelle** εἰς 6 τόμους.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*φικῶν* μαθημάτων ἢ τῆς ἐν Γερμανίᾳ λεγομένης *φιλοσοφικῆς προπαιδείας* (philosophische Propaedeutik). Διότι προκειμένου περὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων, ἡ φιλοσοφία, ὡς γνωστόν, εἶνε τὸ ἰσχυρότατον πρὸς τοῦτο μέσον. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη προπαιδεία ἀπαρτίζεται κατὰ τὴν συνηθεστέραν περιοχὴν αὐτῆς ἐκ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς λογικῆς, κατὰ δὲ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς περιοχὴν εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ τὰ κυριώτατα τῆς αἰσθητικῆς ἢ καλολογίας καὶ ἐγκυκλοπαιδεία τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἐκτενὴς καὶ περιεκτικὴ φιλοσοφικὴ προπαιδεία οὐδαμοῦ, πιστεύω, ἐδιδάχθη ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἂν καὶ εὑρέθησαν παιδαγωγικοὶ ἄνδρες συστήσαντες τοσοῦτον εὐρεῖαν τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων διδασκαλίαν. (Thaulow Gymn. Pädagogik §. 544. ἑξ).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, μέχρι μέν τινος παρ' ἡμῖν ἐθεωροῦντο ὡς φιλοσοφικὰ μαθήματα καὶ ἐδιδάσκοντο ἐν πολλοῖς τῶν ἡμετέρων γυμνασίων ἡ ψυχολογία (μετὰ τῆς ἀνθρωπολογίας ὅ ἐ σωματολογίας τοῦ ἀνθρώπου) καὶ ἡ λογική, ἐνίοτε δὲ προσετίθετο καὶ ἡ ἠθική. Κατὰ δὲ τὸ μέχρι χθὲς καὶ πρώην ἐπικρατοῦν τυπικὸν πρόγραμμα ὡς φιλοσοφικὰ πρέπει νὰ θεωρῶνται καὶ ἄλλα τινὰ μαθήματα ὅλως διάφορα τῆς φιλοσοφίας, οἷον (ἐν τῇ Β'. γυμν. τάξει) «*φυσικὴ ἱστορία*, ἰδίως δὲ ζωολογία, ἐν ᾗ νὰ λαμβάνηται κυριώτερον ὑπ' ὄψιν *τὸ ἀνθρώπινον σῶμα*». Τοῦτο δὲ ἐν τῇ πράξει σημαίνει οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι διδακτέα ἡ σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου — (ἐν τῇ Γ'. γυμν. τάξει) *φυσικὴ καὶ ψυχολογία* καὶ (ἐν τῇ Δ'. τάξει) *φυσικὴ καὶ λογική*. Ἡ πρᾶξις ἐν τοῖς γυμνασίοις φυσικῷ τῷ λόγῳ χωρίζει τὰ ἑτερογενῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, κατ' ἄλλας ὥρας καὶ ὑπὸ ἄλλων διδασκάλων διδασκομένης τῆς φυσικῆς καὶ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ἀλλ' ἡ σύμφυρσις αὕτη τῆς φυσικῆς καὶ ζωολογίας καὶ ψυχολογίας καὶ λογικῆς ὑπὸ ἓν ὄνομα *φιλοσοφικὰ* μαρτυρεῖ ὅτι οἱ συντάξαντες τὸ γενικὸν ἐκεῖνο πρόγραμμα δὲν εἶχον ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν μαθήσεων αὐτῆς, μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἕτερόν τι, ὅπερ καὶ ἄλλοθεν εἶνε γνωστόν, ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο τῶν λεγομένων φιλοσοφικῶν οὕτω νομίζεται πάρεργον παρ' ἡμῖν, ὥστε καὶ ἂν ἔπαθε σύγχυσιν πρὸς ἕτερόν τι ὡσαύτως πάρεργον νομιζόμενον, πρὸς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἢ τὴν φυσικήν, δὲν ἐξήγειρεν οὐδενὸς τοῦτο τὴν προσοχήν, οὐδ' εὑρέθη τις νὰ κάμῃ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην παρατήρησιν ὅτι εἶνε ἐναντίον πάσης λογικῆς καὶ φι-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λοσοφίας νὰ λέγωνται φιλοσοφικὰ μαθήματα ὅσα δὲν εἶνε φιλοσοφικά. Ὁ μόνος ὅστις παρ' ἡμῖν ἠγανάκτησε διὰ τὴν περὶ τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα ἀκηδίαν, καὶ ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου εἰς ταύτην τὴν ἀκηδίαν ἀπέδωκε τὰ πλεῖστα ἐλαττώματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκπαιδεύσεως καὶ δὴ καὶ τῆς κοινωνίας, εἶνε ὁ κ. *Ἰ. Ἀργυριάδης* ἐν τῇ Ἐκθέσει πρὸς τὸ ὑπουργεῖον περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις γυμνασίων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων σ. 26 κ. ἀ. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ ἀνδρός, ἂν καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἐξενεχθεῖσα, εἶνε δικαία. Διότι εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν Γερμανίᾳ περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν διῃρημέναι αἱ γνῶμαι ὡς πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο. Τινὲς μὲν ἐφρόνουν ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναγραφῇ ὡς ἰδιαίτερον μάθημα εἰς τὸ γενικὸν πρόγραμμα *ἡ φιλοσοφικὴ προπαιδεία* (philosophische Propaedeutik), διότι εἶνε ἀνάγκη κατ' αὐτοὺς νὰ ἐκμάθωσι συστηματικῶς οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευόμενοι τὰς ἀρχὰς τῆς λογικῆς, ἐφ' ὧν στηρίζονται πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ νὰ ἔχωσιν συνείδησιν τῶν κανόνων, καθ' οὓς ὀρθῶς διανοούμεθα, ἵνα ἔχωσιν αὐτοὺς ὁδηγοὺς εἰς τὴν σπουδὴν πάσης ἐπιστήμης καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, ἔτι δὲ ἵνα προπαιδεύωνται οἱ τυχὸν θέλοντες νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ἧς οἱ καθηγηταὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δὲν ἐπιχειροῦσι τὴν στοιχειώδη ἐκείνην διδασκαλίαν, ἣν ὀφείλουσιν οἱ ἐκ τῶν γυμνασίων ἀπολυόμενοι νὰ ἔχωσιν· (οἷον τί ἔστιν ἔννοια, ἀντίληψις, κρίσις, συλλογισμός, κατηγορίαι, σύνθεσις, ἀνάλυσις, ἀπόδειξις κ.τ.τ.). Ἄλλοι δὲ πάλιν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐλαττώσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῷ προγράμματι μαθημάτων, νομίζουσιν ὅτι αἱ γνώσεις, ὅσας ἤθελεν εἰσαγάγῃ εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν τὸ ἰδιαίτερον μάθημα τῆς φιλοσοφικῆς προπαιδείας, δύνανται καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ νὰ εἰσαχθῶσιν, ἐὰν δοθῇ πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέρα ἐπιμέλεια, ἐὰν δηλ. κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἄλλων μαθημάτων, οἷον τῶν μαθηματικῶν, τῆς γραμματικῆς, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς συνθετικὰς ἀσκήσεις, τὰς ὁποίας ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐκτελοῦσι, καταδεικνύωνται εἰς τοὺς μαθητὰς αἱ λογικαὶ ἀρχαί, ἐφ' ὧν στηρίζονται τὰ μαθήματα ἐκεῖνα. Ὅθεν καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Πρωσσίᾳ εὑρέθη κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διάφορον ἔχον περὶ τοῦ μαθήματος τούτου γνώμην. Μέχρι τοῦ 1856 (ἀπὸ τοῦ 1825) ὑπῆρχεν ἐν τῷ προγράμματι τῶν πρωσσικῶν γυμνασίων ὡς ἰδιαίτερον μάθημα, καὶ κατὰ μίμησιν εἰσήχθη καὶ εἰς τὰ ἄλλα γερμανικὰ γυμνάσια. Τῷ 1856 κατηργήθη ὡς ἰδιαίτερον

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μάθημα, ἀνατεθείσης τῆς φροντίδος τοῦ νὰ μεταδώσῃ τὰς ἀναγκαίας ἐκ τῆς ψυχολογίας καὶ λογικῆς γνώσεις εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς γερμανικῆς γλώσσης (γραμματικῆς καὶ συνθετικῶν ἀσκήσεων). Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1862 καὶ 1867 κατεβλήθη πλειοτέρα προσοχὴ εἰς τὸ μάθημα τοῦτο, καὶ ἐξεδόθησαν ὁδηγίαι περὶ τοῦ πῶς δύναται νὰ ἀποβῇ χρησιμώτερον καὶ καρποφορώτερον (ἤγουν νὰ προηγηθῇ ἡ ψυχολογία τῆς λογικῆς, ἡ λογικὴ νὰ διδάσκηται διαλογικῶς, καὶ οἱ κανόνες αὐτῆς νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ παραδειγμάτων εἰλημμένων ἐκ διαφόρων ἐπιστημῶν τῶν διδασκομένων ἐν τοῖς γυμνασίοις. Ἴδ. W. Erler Die Directorenconferenzen des preussischen Staates Berlin 1876 σ. 84 ἑξ.).

Τὸ μάθημα τοῦτο, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγειναν καὶ γίνονται ἀλλαχοῦ τοσαῦται συζητήσεις, παρ' ἡμῖν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔτι πολλὰ ὀλίγους καρποὺς θ' ἀποφέρῃ· διότι ἂν καὶ ὑπάρχει ἐν τῷ προγράμματι ἀπρόσβλητον, λείπουσι δυστυχῶς οἱ κατέχοντες τὰς ἀπαιτουμένας φιλοσοφικὰς γνώσεις καὶ δυνάμενοι μετ' ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἀναγκαιοτάτης ἐφαρμογῆς νὰ διδάσκωσιν αὐτό. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἀτελοῦς φιλοσοφικῆς μορφώσεως πάντων ἡμῶν ἐν γένει τῶν διδασκάλων. Εἶνε δὲ τῷ ὄντι δυστύχημα τοῦτο οὐ μικρὸν ἐν τῇ *πατρίδι τῆς φιλοσοφίας*.

Τὰ ἀνωτέρω μαθήματα πλὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶνε τὰ εἰς πᾶν γυμνάσιον ἰδιάζοντα. Τὰ δὲ ἄλλα, ὅσα πρὸς τούτοις διδάσκονται ἐν τοῖς γυμνασίοις, δὲν εἶνε βεβαίως ὀλιγώτερον σπουδαῖα ἢ ὀλιγώτερον ἀναγκαῖα, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀποκλειστικῶς γυμνασιακά. Διότι τὰ λεγόμενα *ἱερὰ μαθήματα* ἢ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἡ *ἱστορία* μετὰ τῆς *γεωγραφίας*, ἡ στοιχειώδης *φυσιογραφία* (ζωολογία, βοτανική, ὀρυκτολογία) ἡ *φυσικὴ* καὶ ἡ *κοσμογραφία*, ἔτι δὲ ἡ *καλλιγραφία*, *ἰχνογραφία*, *μουσικὴ καὶ γυμναστικὴ* εἶνε μαθήματα κοινὰ καὶ ἀπαραίτητα εἰς πᾶν οἱονδήποτε ὁπωσοῦν ἀνώτερον ἐκπαιδευτήριον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ εἰδικώτερον σκοπὸν ἔχοντα, οἷον λύκειον, πολυτεχνεῖον, ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον, στρατιωτικὸν σχολεῖον, ἐμπορικὸν ἐκπαιδευτήριον κ.τ.τ. Περὶ τούτων λοιπὸν τῶν μαθημάτων εἶνε περιττὸν ἐνταῦθα νὰ γείνῃ ἰδιαίτερος λόγος. Ὅ,τι εἶνε ἀναγκαῖον θὰ ῥηθῇ, ὅταν ἐν οἰκείῳ τόπῳ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς διδασκαλίας ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.

# ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

## Περὶ τῆς μεθόδου τῶν διδακτέων μαθημάτων.

### Α'. Περὶ μεθόδου ἐν γένει.

Μετὰ τὸν ὁρισμὸν τῶν μαθημάτων τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὴν μέσην ἢ γυμνασιακὴν ἐκπαίδευσιν ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἢ περὶ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν πρέπει ἕκαστον αὐτῶν νὰ διδάσκηται. Ἀλλὰ πρὸ τούτου εἶνε ὀρθὸν νὰ προτάξωμεν γενικά τινα περὶ *μεθόδου*.

*Μέθοδος* εἶνε ὄχι ἡ *ὁδὸς* τοῦ διδασκάλου ἡ *μετὰ* τοῦ μαθητοῦ ἄγουσα αὐτὸν εἰς τὸν σκοπόν, ὡς λέγεται ὑπὸ πολλῶν παιδαγωγικῶν, ἀλλ' ἡ *ὁδὸς πρός τι* (ἐκ τοῦ *μετιέναι*), ἡ ἐπιδίωξις ἢ ἐπιζήτησις τινός, ἐν δὲ τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἔρευνα, καὶ ἰδίως ἡ κατά τινας ὡρισμένους κανόνας ἔρευνα· καὶ ἔπειτα, περιορισθείσης τῆς σημασίας τῆς λέξεως, ὁ τρόπος τῆς ἐρεύνης ὁ κατὰ τούτους τοὺς κανόνας γινόμενος, ἐν δὲ τῇ διδακτικῇ, ὅπου δὲν πρόκειται περὶ ἐρεύνης ἐπιστημονικῆς, ἀλλὰ περὶ μεταδόσεως ἐπιστημονικῶν γνώσεων, *μέθοδος* εἶνε ὁ κατά τινας κανόνας τρόπος τῆς διδασκαλίας, κατὰ κανόνας ἐξαγομένους τὸ μὲν ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας, τὸ δὲ ἐκ τοῦ μαθήματος τοῦ διδασκομένου. Οὕτως ὁριζομένη ἡ *μέθοδος* διαφέρει πρῶτον μὲν τῆς ἄνευ λόγου καὶ τάξεως καὶ κανονικῆς ἀκολουθίας διδασκαλίας, δηλ. τῆς *ἀμεθοδίας*, ἧς οὐδὲν ὀλεθριώτερον εἰς τὸ μαθητικὸν πνεῦμα· ἔπειτα δὲ τῆς διδασκαλίας ἐκείνης, ἥτις γίνεται μὲν κατά τινα παραδεδομένην ἀνέκαθεν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν, κατά τινας κανόνας, ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη καὶ οἱ κανόνες οὗτοι δὲν ἐξάγονται λογικῶς οὔτε ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας οὔτε ἐκ τοῦ διδασκομένου μαθήματος· διότι πολλάκις δὲν εἶνε σαφῶς ὡρισμένος ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ διδάσκοντος ὁ σκοπὸς ἢ ἡ φύσις τοῦ διδασκομένου μαθήματος· αὕτη εἶνε ἡ *ἀλόγιστος* ἢ *τετριμμένη* μέθοδος, (γερμ. Schlendrian)· τρίτον διαφέρει ἡ ἀληθὴς καὶ λελογισμένη μέθοδος τοῦ ἰδίως λεγομένου *τρόπου* (manière) ἢ *ὕφους* τῆς διδασκαλίας· τὸ *ὕφος* εἶνε τάξις τις καὶ κανόνες τινὲς διδασκαλίας, προκύπτοντες ἐκ τῆς ἀτομικῆς γνώμης ἢ τοῦ χαρακτῆρος ὡρισμένου τινὸς προσώπου· οὕτω π. χ. τὸ ὕφος τοῦ Λεοντίου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Τὸ ὕφος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ εἶνε ὅ,τι ἡ *ἰδιοτροπία* ἐν τῇ ἀγωγῇ, ἐν τῇ συμπεριφορᾷ.

Περὶ μεθόδου ἐν γένει δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα ἐπαρκῶς νὰ διαλάβωμεν οὐδὲ περὶ τῶν διαφόρων μεθόδων, οἷον τῆς *ἀναλυτικῆς*, *συνθετικῆς*, *γενετικῆς* κ. ἄ. διότι περὶ τούτων πραγματεύεται ἡ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ λογική, καὶ μερικώτερον ἡ καθόλου παιδαγωγική. Θέλομεν πραγματευθῇ τοσοῦτον μόνον γενικῶς περὶ μεθόδου, ὅσον εἶνε χρήσιμον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης πραγματείας, τοσοῦτον δηλ. ὅσον ἀπαιτεῖται πρὸς κατάληψιν τῆς ἰδιαιτέρας μεθόδου, καθ' ἣν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ διδάσκηται ἓν ἕκαστον τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ διδακτέων μαθημάτων, καὶ πρὸς ποιάν τινα διάπλασιν τῆς ἱκανότητος τοῦ διδασκάλου.

Γενικώτατα λοιπὸν μόνον καὶ συντομώτατα λέγομεν ὅτι ἡ *μέθοδος*, ἤγουν ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὕλη τις διδακτέα πρόκειται νὰ μεταδοθῇ ὑπό τινος εἰς ἄλλον, ἐξ ἀνάγκης ἀναφέρεται *πρῶτον* εἰς τὴν ὕλην τὴν διδακτέαν καὶ *δεύτερον* εἰς τὸ πρόσωπον τὸ διδασκόμενον. Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν ὕλην, δηλ. τὰς διαφόρους μαθήσεις, ἃς μέλλει ὁ διδάσκαλος νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν μαθητήν, ἡ μέθοδος δὲν εἶνε ἡ αὐτή, π. χ. εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, τὴν ἰχνογραφίαν, γυμναστικὴν καὶ πάντα ἐν γένει τὰ τεχνικὰ μαθήματα ἡ διδακτικὴ μέθοδος εἶνε *ὑποδειγματικὴ* ἢ μᾶλλον *συνθετική*· διότι κατὰ πρῶτον μανθάνει τις μέρη μόνον, οἷον γράμματα, γραμμάς, κινήσεις τινὰς ἁπλᾶς κ.τ.λ. καὶ ἔπειτα ἐκ τῆς συναρμογῆς αὐτῶν εἰς ὅλα παράγεται ἡ ἀνάγνωσις, γραφή, εἰκών, κτλ. Ὡσαύτως ἡ ἀριθμητικὴ μέχρι τινός, ἡ γεωμετρία καὶ ἡ γραμματική. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν ἢ πραγματογνωσίαν ἡ μέθοδος εἶνε *ἀναλυτική* (1)· διότι ἵππος, δένδρον, οἰκία κτλ. παριστάνουσιν ὅλα· ταῦτα δὲ μανθάνονται ἀναλυόμενα εἰς τὰ μέρη (ταῦτα δὲ εἶνε κεφαλή, πόδες, κορμός, κοιλία κτλ.—ῥίζα, κορμός, κλάδος, φύλλα κλ.—θε-

(1) Αἱ λέξεις *σύνθεσις* καὶ *ἀνάλυσις*, ἐπομένως *μέθοδος συνθετικὴ* καὶ *ἀναλυτικὴ* εὑρίσκονται πολλάκις ἐν τοιαύτῃ χρήσει, ὥστε ἐναντίον τῆς ἐτυμολογικῆς αὐτῶν σημασίας λέγεται *σύνθεσις* ὅ,τι ἔπρεπε νὰ λέγηται *ἀνάλυσις* καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Δυνατὸν ἡ τοιαύτη διάφορος χρῆσις νὰ ἔχῃ ἱστορικὸν ἢ ἄλλον οἱονδήποτε λόγον· ἀλλ' ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν νὰ μὴ περιέλθωμεν εἰς σύγχυσιν μεταχειριζόμενοι τοὺς ὅρους τούτους, οὓς ὡς Ἕλληνες δὲν δυνάμεθα συνθηματικῶς καὶ ὡς νεκρὰ σύμβολα νὰ παραδεχώμεθα, ἀλλ' ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἐτυμολογίας αὐτῶν, ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν ἀνάλυσιν καὶ σύνθεσιν πάντοτε τὴν αὐτήν, ἤγουν ἀνάλυσιν μὲν τὴν ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικὴν ὁδόν, σύνθεσιν δὲ τὴν ἀντίστροφον.



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μέλια, τοῖχοι, δωμάτια, στέγη κλ.). Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν διδακτέαν ὕλην ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸ ποσὸν αὐτῆς· ὅθεν ὑπάρχει μέθοδος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης τῆς ἀπαιτουμένης πρός τινα ὡρισμένον σκοπόν. — Ὡς δὲ πρὸς τὸ διδασκόμενον πρόσωπον ἡ μέθοδος εἶνε *ἀκροαματική*, *διαλογική*, *γενετική*. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες περὶ μεθόδου, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ διδασκαλία ἑκάστου μαθήματος καὶ πρὸς ἑκάστην ἡλικίαν τῶν διδασκομένων ἀνάγκη νὰ γίνηται κατὰ μίαν μόνην τῶν εἰρημένων μεθόδων· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑκάστοτε παρισταμένην ἀνάγκην ὁ μεθοδικὸς διδάσκαλος θέλει μεταχειρισθῇ καὶ ἀναμὶξ δύο ἢ πολλάς, οἷον διδάσκων τις οἱονδήποτε μάθημα ἐν τοῖς κατωτέροις σχολείοις ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ τὴν *διαλογικὴν* ἢ *σωκρατικὴν* μέθοδον, οὐ μόνον ἵνα μάθῃ τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ μαθητοῦ ὑπάρχον ποσὸν καὶ ποιὸν τῶν γνώσεων, ἀφ' ὧν πρέπει ν' ἀφορμηθῇ, πᾶσα νέα διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ ἵνα βεβαιωθῇ ἂν ἡ νέα μεταδοθεῖσα γνῶσις εἰσῆλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ μαθητοῦ καὶ κατέλαβεν ἐκεῖ τὸν προσήκοντα τόπον. Κατὰ τὴν μετάδοσιν ὅλως νέων γνώσεων μαὶ μάλιστα ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν κ. ἄ. τ. θὰ μεταχειρισθῇ τὴν *ἀκροαματικὴν* μέθοδον, ἀλλὰ καὶ τὴν *ἐποπτικὴν* διὰ τῆς χρήσεως σχημάτων, πινάκων, ἀπεικονίσεως πραγμάτων κ. ἄ. τ. Ἡ λύσις προβλημάτων, ζητημάτων, σύνθεσις γυμνασμάτων, θεματογραφία κ.τ.τ. γίνονται διὰ τῆς λεγομένης *γενετικῆς μεθόδου*.

Πᾶσα διδακτικὴ μέθοδος, ἐὰν θέλῃ νὰ εἶνε ὀρθὴ καὶ λελογισμένη, ὀφείλει νὰ ἐπιτυγχάνῃ ὅσον δυνατὸν ἀσφαλέστατα καὶ τάχιστα τοῦ σκοποῦ, ὃν προτίθεται πᾶσα διδασκαλία. Γνωστοῦ δὲ ὄντος τοῦ σκοποῦ ἑνὸς ἑκάστου ἐκπαιδευτηρίου, διὰ τῆς μεθόδου ἀνάγκη δύο τ.νὰ καλῶς νὰ ὁρισθῶσι καὶ κανονισθῶσι· Α') τὸ *ποσὸν τῶν γνώσεων* τὸ ἑκάστοτε, δηλ. κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἑκάστου μαθήματος, διδακτέον· τοῦτο δὲ ὀφείλει νὰ εἶνε κατὰ τὴν διάφορον ἡλικίαν τῶν ἐκπαιδευομένων καὶ κατὰ τὸν διάφορον σκοπὸν τῶν ἐκπαιδευτηρίων διάφορον. Οὕτω π. χ. ἄλλο τὸ ἐκ τῆς γραμματικῆς, γεωγραφίας, ἀριθμητικῆς ποσὸν τὸ διδακτέον πρὸς τοὺς δεκαετεῖς μαθητὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ ἄλλο τὸ πρὸς τοὺς νεανίσκους τοῦ γυμνασίου. Ἄλλο πρέπει νὰ εἶνε τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, καὶ ἄλλο ἐν τῷ γυμνασίῳ· ἄλλο τὸ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ γυμνασίῳ, καὶ ἄλλο τὸ ἔν τινι διδασκαλείῳ, φέρ' εἰπεῖν, ἢ λυκείῳ ἢ παρθεναγωγείῳ· ἄλλο τὸ ποσὸν τῶν μαθηματικῶν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὸ ἕν τινι στρατιωτικῷ σχολείῳ. καὶ ἄλλο τὸ ἐν γυμνασίῳ. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων τὸ ἐξ ἑκάστου μαθήματος ἀνάγκη νὰ καθορισθῇ οὐ μόνον ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου σκοποῦ τῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας τῶν διδασκομένων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ χρόνου τοῦ λίαν περιωρισμένου μάλιστα κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Διότι βραχὺς μὲν ὁ βίος ἐν γένει, τὴν σήμερον δὲ ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἀπαιτήσεων τῆς πολιτισμένης κοινωνίας, εἰς ἣν θέλει ὁ ἐκπαιδευόμενος ν' ἀνήκῃ, ὁ χρόνος ὁ πρὸς ἐκπαίδευσιν μεμετρημένος εἶνε λίαν βραχύς. Βεβαίως δυνάμεθα πολλάς, πλείστας γνώσεις ἔκ τινος ἐπιστήμης νὰ μεταδώσωμεν εἰς τοὺς διδασκομένους· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο θὰ ἀπητεῖτο χρόνος ἀπεριόριστος. Ὁ πρακτικὸς ὅμως σκοπός, ὃν προετέθη ἕκαστον ἐκπαιδευτήριον, περιορίζει τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας, καὶ ἐν τούτῳ λοιπὸν τῷ περιωρισμένῳ χρόνῳ ὀφείλομεν νὰ μεταδώσωμεν ὡρισμένον ποσὸν γνώσεων. Κατόρθωμα τῆς εὐμεθοδίας εἶνε ἡ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ μετάδοσις πολλῶν γνώσων ἔκ τινος οἱασδήποτε μαθήσεως.— Β') νὰ κανονισθῇ ὁ τρόπος τῆς μεταδόσεως τῶν γνώσεων τούτων, ὅ ἐ. *οἱ τύποι, ὑφ' οὓς αἱ γνώσεις αὗται πρέπει νὰ μεταδοθῶσιν εἰς τοὺς διδασκομένους*, ἵνα ἀσφαλέστερον ἐπιτευχθῇ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ὁ πρακτικὸς καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἐκπαιδευομένου. Διότι ὅπως τὸ ποσὸν τῶν μεταδοτέων γνώσεων ἐξ ἑκάστης ἐπιστήμης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας τῶν παιδευομένων, οὕτω καὶ ὁ τρόπος τῆς μεταδόσεως· ἄλλη π. χ. ἡ παράδοσις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μαθήματος ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ πρὸς παῖδας, ἄλλη ἐν τῷ γυμνασίῳ πρὸς μειράκια, καὶ ἄλλη ἐν τῷ πανεπιστημίῳ πρὸς νεανίας· ἐξαρτᾶται δὲ προσέτι καὶ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ μαθήματος, διότι κατ' ἄλλον τρόπον θὰ μεταδοθῇ ἡ ἱστορία, κατ' ἄλλον ἡ γλῶσσα, κατ' ἄλλον ἡ βοτανικὴ κτλ. ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἐκπαιδευτηρίῳ καὶ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν.

## α'. Ἐκλογὴ καὶ διάταξις τῆς διδακτέας ὕλης.

Δὲν ὑπάρχει ἐπιβλαβέστερον πρᾶγμα εἰς τὴν διδασκαλίαν παρὰ τὴν συσσώρευσιν πολλῆς καὶ ποικίλης καὶ ἀτάκτου διδακτέας ὕλης ἐξ ἑνὸς οἱουδήποτε μαθήματος. Εἶνε ἡ συσσώρευσις αὕτη τοσοῦτον ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεανικοῦ πνεύματος, ὅσον ἡ προσαγωγὴ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Δωρική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἄγαν πολλοῦ ὕδατος ἢ ἄγαν πολλῆς θερμότητος εἴς τι νεαρὸν φυτόν. Ὅπως τὸ μὲν πολὺ ὕδωρ ἤθελε καταπνίξῃ ἢ κατασήψῃ, ἡ δὲ πολλὴ θερμότης ἤθελε καταμαράνῃ ἢ κατακαύσῃ τὸ φυτόν, οὕτω καὶ ἡ πολλὴ καὶ ποικίλη σωρηδὸν προσφερομένη ὕλη δύναται νὰ καταπτοήσῃ καὶ ἀπονευρώσῃ τὸ πνεῦμα τὸ νεανικόν. Ἐάν τις π. χ. μέλλων νὰ διδάξῃ γραμματικὴν ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ (κατωτάτῃ τάξει τοῦ γυμνασίου) ἤθελεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐκθέσῃ πλήρῃ τὴν ἑλληνικὴν φθογγολογίαν, τὴν σχέσιν τῶν ἑλληνικῶν φθόγγων πρὸς τοὺς τῶν ἄλλων γλωσσῶν, ἢ τὴν ποικίλην αὐτῶν διαίρεσιν, πῶς προέκυψαν τὰ μακρὰ φωνήεντα καὶ αἱ δίφθογγοι, πῶς τὰ διπλᾶ σύμφωνα, πῶς ἐπροφέροντο τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τὸ πάλαι, τὰ περὶ τόνων, πνευμάτων, συλλαβισμῶν ἐν ὅλῃ τῇ ποικιλίᾳ, τί ἤθελε συμβῇ εἰς τοὺς δεκαετεῖς ἢ δωδεκαετεῖς παῖδας; Οἱ μὲν πολλοί, ὑπείκοντες εἰς τὴν ζωηρότητα τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἤθελον περὶ πᾶν ἄλλο ἀσχοληθῇ ἢ περὶ τὴν κατάληψιν τῶν τοιούτων πραγμάτων, οἱ δὲ ἄλλοι ἢ ἤθελον ἀποκοιμηθῇ ἢ ἤθελον ἐξέλθῃ τῆς παραδόσεως οὕτως ἐσκοτισμένοι τὸν νοῦν, ὡς ἐὰν εἶχον πίῃ ναρκωτικόν τι ποτόν. Τὸ αὐτὸ ἤθελε συμβῇ, ἐάν τις, μέλλων νὰ παραδώσῃ ἔν τινι γυμνασιακῇ τάξει Θουκυδίδην, ἤθελε προτάξῃ εἰσαγωγήν, ἐν ᾗ ἤθελε συσσωρεύσῃ πάντα τὰ περὶ ἱστοριογραφίας ἐν γένει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, τὰ περὶ λογογράφων, Ἡροδότου, Τακίτου, Σαλλουστίου, ἔπειτα παρὰ τοῖς νεωτέροις, Niebuhr, Macauley, Grote, Thiers, Mommsen κλ., ἵνα εὕρῃ ποίαν ἱστορικὴν μέθοδον μετεχειρίσθη ὁ Θουκυδίδης, ἢ ἐάν τις, ἑρμηνεύων ποιητήν τινα ἢ συγγραφέα, ἤθελεν ἐκθέσῃ πρὸ τῶν μαθητῶν τὰς διαφόρους γραφὰς ἑνός τινος χωρίου ἔτι δὲ τὰς διορθώσεις καὶ παραδιορθώσεις τῶν κατὰ καιροὺς κριτικῶν καὶ τὰς ποικίλας αὐτῶν συζητήσεις περὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτοῦ. Οἱ μαθηταὶ ἤθελον μείνῃ ἐνεοὶ καὶ ἐξεστηκότες πρὸς τὴν εὑρεῖαν πολυμάθειαν τοῦ καθηγητοῦ· ἀλλ' ὁ νοῦς αὐτῶν ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον σκοτισθῇ, ὥστε τὰ ἁπλούστατα καὶ γνωστότατα περὶ Θουκυδίδου ἢ τοῦ προκειμένου χωρίου ἤθελον ἀγνοῇ.

Ἐκ τούτων λοιπὸν εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ διδακτέα ὕλη ἐκ παντὸς μαθήματος πρέπει ὅσον τὸ δυνατὸν *σκοπίμως νὰ περιορισθῇ*· διότι ἐνταῦθα μάλιστα ἁρμόζει τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο ῥητὸν «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ πολύ», ῥητὸν παιδαγωγικώτατον, ὅπερ πολλάκις θέλομεν ἐνθυμηθῇ. Ἵνα λοιπὸν σκοπίμως περιορισθῇ, εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνῃ αὐτῆς σκόπιμος ἐκλογή. Γίνεται δὲ σκόπιμος ἡ ἐκλο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γή, ἐὰν ἡ διδακτέα ὕλη εἶνε 1) *ἁπλῆ*, 2) *ἀναμφισβήτητος*, 3) *κανονικὴ* καὶ 4) *καλῶς καὶ συμμέτρως διατεταγμένη*.

1. Ἡ διδακτέα ὕλη διὰ νὰ εἶνε *ἁπλῆ*, ἀνάγκη νὰ ἐκλεχθῇ τοιαύτη, ὥστε ἀμέσως νὰ γείνῃ ὑπὸ τοῦ διδασκομένου καταληπτή, ἄνευ τινὸς κόπου τοῦ πνεύματος, ἄνευ γνώσεων μὴ ὑπαρχουσῶν ἐν αὐτῷ καὶ χωρὶς νὰ ἐρεθισθῇ καὶ ἐξεγερθῇ πολλαχῶς τὸ πνεῦμα, ἵνα καταλάβῃ τὴν προσφερομένην ὕλην. Ἐὰν λοιπὸν π. χ. προσφερθῇ εἰς τὸ πνεῦμα συγκεκριμένον τι πρᾶγμα, οἷον φυτόν τι ἢ ζῷον ἢ πρᾶγμα, πρέπει ἐκεῖναι μόνον αὐτοῦ αἱ ἰδιότητες νὰ γείνωσι γνωσταί, ὅσαι εἶνε εὐκόλως καταληπταί, αἱ δὲ ἄλλαι νὰ παρασιωπηθῶσιν, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ποικιλία, ἑπομένως σύγχυσις καὶ δυσκολία περὶ τὴν κατάληψιν. Οὕτω π. χ. ὁ μέλλων νὰ διδάξῃ τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προτιμότερον εἶνε, καθ' ὃ ἁπλούστερον, ν' ἀρχίσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῆς β'. κλίσεως, καὶ δὴ πρῶτον ἀπὸ τῶν δισυλλάβων τῶν μὴ μεταβαλλόντων τόνον, οἷον λόγος, νόμος, ξύλον, κέρκος, σωρός, ὁδός, ναός, ποτὸν κ.τ.τ., ἔπειτα νὰ προβῇ εἰς τὸ ἄνθρωπος, ἄμπελος, δρέπανον, ψῆφος, νῆσος, νῶτον, κῶνος· ἔπειτα δὲ νὰ μεταβῇ εἰς τὰ τῆς πρώτης καὶ τρίτης κλίσεως, προτάσσων καὶ ἐνταῦθα τὰ ἁπλούστερα. Ὡσαύτως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς συντάξεως εἶνε ἀνάγκη ἑκάστοτε νὰ παρέχωνται τοιαῦτα παραδείγματα (κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ τὴν θεματογραφίαν), τὰ ὁποῖα περιέχουσι μόνον τὰ στοιχεῖα τῆς συντάξεως, περὶ ὧν ἔγειτεν ἤδη λόγος. Διὰ τοῦτο καὶ θεωρῶ ἐπιβλαβέστατον τὸ γινόμενον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν, τὴν λεγομένην συντακτικὴν ἀνάλυσιν τῶν περιόδων καὶ προτάσεων, ἥτις ἐὰν δὲν προηγηθῇ ὁλόκληρος ἡ δικασκαλία τοῦ συντακτικοῦ, εἶνε *πολυπλοκώτατον* δίδαγμα. Καὶ ὅμως αὕτη ἡ λεγομένη κοινῶς *σύνταξις* ἀπαιτεῖται πολλάκις παρὰ μαθητῶν τῆς πρώτης τοῦ γυμνασίου, οἵτινες μόλις τὰ περὶ ἁπλῆς προτάσεως ἐδιδάχθησαν. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ αἰώνια παράπονα τῶν μαθητῶν κατὰ τῆς συντάξεως, τὰ ὁποῖα κυρίως πρέπει νὰ διευθύνωνται κατὰ τῆς ἀμεθοδίας τῶν διδασκάλων. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ. Συμφωνότατα πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον εἶνε διατεταγμένη ἡ ἀριθμητική, πλὴν ὅτι ἴσως πρέπει νὰ προταχθῇ ἡ διδασκαλία τῶν δεκαδικῶν τῆς τῶν κοινῶν κλασμάτων. Ἡ οὕτω προσφερομένη πνευματικὴ τροφή, εὔπεπτος οὖσα, οὐ μόνον τρέφει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τονίζει αὐτό, καὶ καθιστᾷ πρόθυμον εἰς ὑποδοχὴν καὶ ἄλλης ὁμοίως προσφερομένης τροφῆς.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

2. Ἔπειτα ἡ διδακτέα ὕλη πρέπει νὰ εἶνε *ἀναμφισβήτητος, βεβαία*· διότι πᾶσα ἀμφιβολία γεννᾷ σύγχυσιν καὶ ἀβεβαιότητα ἐν τῷ πνεύματι, δυσπιστίαν πρός τε τὸ μάθημα καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ ἀνορεξίαν πρὸς τὸ μανθάνειν· διὸ πᾶς κανὼν καὶ ὁρισμός, πᾶσα γνῶσις μεταδιδομένη πρέπει νὰ εἶνε οὕτω διατετυπωμένη, ὥστε μήτε ἐκ τῆς προσεχοῦς πείρας νὰ ἀναιρῆται μήτε καθ' ἑαυτὴν νὰ περιέχῃ τι τὸ ἀντιφατικὸν ἢ ἀμφίβολον. Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ μαθήματα μὴ περιέχοντα τοιαύτην πανταχοῦ βεβαιότητα, οἷα ἡ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα π. χ. καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν συγγραφέων περιέχει πολλὰ τὰ ἀμφίβολα, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ ὀρθὴ μέθοδος ἀπαιτεῖ νὰ ἐκλέξῃ ὁ διδάσκαλος τὰ βέβαια καὶ ἀναμφισβήτητα, ἀφ' οὗ καλῶς ἐρευνήσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ὄχι ἀκολουθῶν τυφλῶς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα κῦρος. Ὅπου δὲ ἡ ἐπιστήμη δὲν κατέληξεν εἰς σαφῆ καὶ βέβαια συμπεράσματα, προτιμότερον χάριν τοῦ νεαροῦ πνεύματος, παιδαγωγικώτερον δηλ. εἶνε νὰ προτιμήσῃ μίαν τινὰ τῶν προκειμένων γνωμῶν, καὶ ταύτην ἀσπασθεὶς νὰ διδάσκῃ ὡς ἀναντίῤῥητον καὶ βεβαίαν, ἢ ἐκ πολλῆς ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας νὰ κλονῇ τὰς πεποιθήσεις τῶν μαθητῶν. Ἡ ἀναμφισβητησία αὕτη καὶ βεβαιότης τῆς ὕλης πρὸ πάντων ἀνάγκη νὰ τηρηθῇ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐκείνων τῶν μαθημάτων, τῶν ὁποίων ἡ φύσις εἶνε ἀνεπίδεκτος τελείας βεβαιότητος, οἷον ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ καὶ ἐτυμολογίᾳ, ἐν τῇ συντάξει τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν ταῖς συνθέσεσιν, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Οἱ διδάσκαλοι εὑρίσκουσιν ἀκοπώτερον τὸ πρᾶγμα πολλάκις καὶ ἐπιδεικτικώτερον τῆς ἰδίας αὐτῶν πολυμαθείας τὸ νὰ παραθέτωσι δύω ἢ πλειοτέρας γνώμας περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἢ νὰ λάβωσι τὸν κόπον νὰ ἐξετάσωσι ποία τῶν γνωμῶν τούτων εἶνε ἡ ὀρθοτέρα καὶ ταύτην νὰ παραδεχθῶσι καὶ μόνην ταύτην νὰ διδάξωσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν. Ἄλλος ὁ λόγος ὅταν, προϊούσης τῆς ἡλικίας, ἐν ταῖς ἀνωτέραις γυμνασιακαῖς τάξεσι πρὸς ἄσκησιν τῆς κρίσεως τῶν μαθητῶν ἐκφέρωνται καὶ ἄλλαι γνῶμαι περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει τοῦτο νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε νὰ κατακρίνωνται μὲν αἱ ἡμαρτημέναι, νὰ προτιμᾶται δὲ μία, ἡ ὀρθοτάτη.

3. Εἰς τὸ αὐτὸ τείνει καὶ τὸ ἄλλο τῆς ὀρθῆς μεθόδου παράγγελμα, καθ' ὃ ἡ διδακτέα ὕλη πρέπει νὰ εἶνε *κανονική*. Διότι πᾶν ὅ,τι εἶνε κανονικὸν εἶνε καὶ ἁπλοῦν καὶ βέβαιον, τοὐναντίον δὲ ὅ,τι

Ελληνική Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀντιβαίνει πρὸς τοὺς κανόνας μιᾶς τινος μαθήσεως παρουσιάζει ποικιλίαν, ἀμφιβολίαν, ἐπομένως σύγχυσιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται ἡ ἐξῆς δυσκολία· ὑπάρχουσι μαθήσεις τινὲς μὴ δυνάμεναι νὰ περιορισθῶσι μόνον εἰς τὰς κανονικὰς γνώσεις, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης συνεπαγόμεναι καί τινας ἐξαιρέσεις καὶ ἀντινομίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶνε ἡ ἑλληνικὴ γραμματική. Διὰ τί τοῦτο; ὁ λόγος εἶνε μακρὸς καὶ ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιστημονικωτέραν διδασκαλίαν τῆς μαθήσεως ταύτης. Τί λοιπὸν μέλλει γενέσθαι; Ἡ ὀρθὴ μέθοδος ὑπαγορεύει νὰ προταχθῶσι μὲν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τούτων τὰ κανονικά, νὰ παραληφθῶσι δὲ ἢ μᾶλλον νὰ ἀναβληθῶσιν εἰς εὐθετώτερον χρόνον αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ἄμεσος κατὰ τὴν διδασκαλίαν χρῆσις δὲν πρόκειται νὰ γείνῃ. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἐξαιρέσεις νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τοιαύτας ἀναλογίας, ὥστε νὰ μὴ φαίνηται αὐθαιρεσία τις κατὰ τὴν διδασκαλίαν· διότι τοιαύτη αὐθαιρεσία, ὅπως πᾶσα αὐθαιρεσία, γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ διδασκομένου ἀντίδρασιν, ἀποστροφήν, ἢ ἀδράνειαν τοῦ πνεύματος καὶ νωθρότητα περὶ τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν. Τοῦτο π. χ. ἀνάγκη νὰ γείνῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἑλλην. γραμματικῆς εἰς τὰ ὀνόματα τῆς γ' κλίσεως, εἰς τὰ ἀνώμαλα ῥήματα, καὶ εἴτι τοιοῦτον. Ὅ,τι δὲ τέλος δὲν εἶνε δυνατὸν οὐδ' οὕτως νὰ προσενεχθῇ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀνάγκη νὰ ἀπομνημονευθῇ. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ἀπομνημονευτέα πρέπει νὰ εἶνε ἐκ τῶν συνήθων ἀνωμαλιῶν, τῶν πολλάκις εἰς τὴν πεῖραν προσπιπτουσῶν· διότι τότε καταφαίνεται ὁ πρακτικὸς σκοπὸς τῆς ἀπομνημονευθείσης ἀνωμαλίας, ἄλλως γεννᾷ τὸ μειδίαμα ἐκεῖνο καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, ἣν παράγει ἡ ἐν ταῖς ἡμετέραις γραμματικαῖς φερομένη ἐξαίρεσις «πλὴν τοῦ χρήστων, χλούνων, ἐτησίων καὶ τοῦ θηλ. ἀφύων» καὶ πλῆθος ἄλλο ἐξαιρέσεων, τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις ἁπλῆν μόνον καὶ ματαίαν πολυμάθειαν, οὐχὶ δὲ νοῦν παράγει εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν μαθητῶν.

4. Ἡ ἅπαξ ἐκλεχθεῖσα ὕλη πρέπει νὰ εἶνε *καλῶς καὶ συμμέτρως διατεταγμένη*. Τοῦτο σημαίνει πρῶτον μὲν ὅτι ἑκάστη τάξις τοῦ σχολείου καὶ γυμνασίου ὀφείλει νὰ ἔχῃ πρὸς διδασκαλίαν ἐξ ἑκάστου μαθήματος ὡρισμένον ποσὸν γνώσεων, οὕτως ὥστε ὅ,τι ἁρμόζει νὰ διδάσκηται ἐν τῇ α' ἢ β' τάξει νὰ μὴ διδάσκηται ἐν τῇ β' ἢ γ'· δεύτερον δὲ καὶ τὸ κυριώτερον, ἵνα διατηρῆται ἡ ἀναγκαία *ἑνότης* κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἑνός τινος μαθήματος, αἱ γνώσεις αἱ διδακτέαι ἔν τινι τάξει πρέπει νὰ χρησιμεύωσιν ὡς βάσις, ἐφ' ἧς νὰ ἐποικοδο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μῶνται οὕτως εἰπεῖν αἱ γνώσεις αἱ διδακτέαι ἐν τῇ ἀμέσως ἀνωτέρᾳ τάξει· δὲν πρέπει ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι νὰ γίνηται ἁπλῆ προσθήκη καὶ συσσώρευσις νέων γνώσεων, μηδεμίαν ὀργανικὴν ἑνότητα ἐχουσῶν πρὸς τὰς ἐν ταῖς κατωτέραις, ἀλλὰ αἱ μὲν πολλαὶ θὰ εἶνε περαιτέρα ἀνάπτυξις τῶν ἅπαξ γνωσθεισῶν, ἄλλαι δὲ θὰ εἶνε νέαι γνώσεις ἁρμονικῶς συναπτόμεναι πρὸς τὰς ἤδη γνωστάς. Ἡ κατὰ τοιαύτην τάξιν μετάδοσις τῶν διαφόρων γνώσεων τρέφει καὶ ἐνισχύει τὸ πνεῦμα τῶν διδασκομένων κατὰ τρόπον ἁρμονικὸν καὶ κανονικὸν καὶ καθιστᾷ αὐτὸ ἐπιτήδειον πρὸς πᾶσαν περαιτέρω σπουδήν.

Ἡ διάταξις αὕτη τῆς διδακτέας ὕλης δὲν εἶνε πλέον ἔργον ἑνὸς διδασκάλου, ἀλλὰ τῆς ὁλομελείας τῶν διδασκάλων παντὸς ἐκπαιδευτηρίου· εἶνε ἔργον μᾶλλον τῆς διοικήσεως καὶ διευθύνσεως. Γίνεται δὲ οὐχὶ ἄλλως, εἰμὴ διὰ συντάξεως γενικοῦ προγράμματος, ἐν ᾧ ἀκριβῶς καὶ λεπτομερῶς σημειοῦνται οὐ μόνον τὰ ἐν ἑκάστῃ τάξει τοῦ ἐκπαιδευτηρίου διδακτέα μαθήματα, ἀλλὰ καὶ τὸ ποσὸν ἑκάστου μαθήματος, καὶ ὁ βαθμὸς οὕτως εἰπεῖν τῶν ἐξ ἑκάστου τούτων γνώσεων. Τὸ γενικὸν τοῦτο πρόγραμμα ἐν ἄλλοις κράτεσι, μάλιστα τοῖς εὐνομουμένοις, συντάσσεται ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ ἀνδρῶν καλῶς εἰδότων τὰ τῆς παιδαγωγίας καὶ διδασκαλίας· οἱ δὲ διευθυνταὶ τῶν ἐκπαιδευτηρίων (ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ γυμνασιάρχαι) φροντίζουσι μετὰ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν περὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν ἐκτελέσεως. Τοῦτο κατὰ τύπους γίνεται καὶ παρ' ἡμῖν· ὑπάρχει καὶ παρ' ἡμῖν γενικόν τι ἢ τυπικὸν πρόγραμμα τῶν γυμνασίων, καθ' ὃ ὀφείλουσι νὰ συντάσσωνται τὰ μερικὰ ἑκάστου ἔτους καὶ ἑκάστου γυμνασίου προγράμματα· ὑπάρχουσι δὲ ἐγκύκλιοί τινες τοῦ ὑπουργείου σαφηνίζουσαι τὸ πρόγραμμα καὶ περιέχουσαι διδακτικάς τινας ὁδηγίας. Ἀλλὰ πῶς ἢ τὸ γενικὸν ἢ τὰ μερικὰ προγράμματα ἐκτελοῦνται; Ἐκ μακρᾶς πείρας γινώσκω ὅτι δυστυχῶς καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ τῆς ὀρθῆς διδακτικῆς μεθόδου, ὑπάρχει ἄκρα σύγχυσις καὶ αὐθαιρεσία καὶ ἀνυπολόγιστος παιδαγωγικὸς κυκεών, προερχόμενος ἔκ τε τῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἐν γένει διδασκαλικῆς ἀνικανότητος τῶν κεκλημένων νὰ ἐκτελέσωσι τὰ ἐγκεκριμένα προγράμματα καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἢ παντελῶς ἐλλείπει ἢ ἀλυσιτελὴς ἀποβαίνει ἡ σπανίως γινομένη διοικητικὴ ἐπίβλεψις.

Τὸ μόνον μάθημα, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ τάξις τις καὶ συμμετρία κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ διανομὴν τῆς διδακτέας ὕλης, εἶνε τὰ μαθηματικά,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἶνε ἀνεπίδεκτα συγχύσεως. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα συγχέονται, ἰδίως δὲ ἡ διδασκαλία τῶν γλωσσῶν· ὅθεν ἡ μὲν τεχνολογία λεγομένη, ἤγουν ἡ ἐκμάθησις τῶν κοινοτέρων γραμματικῶν τύπων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ὀφείλει νὰ περατοῦται ἐν τῷ λεγομένῳ ἑλληνικῷ σχολείῳ, τοσοῦτον ἀτελῶς γίνεται, ὥστε καθηγητὴς εὐσυνείδητος γυμνασίου εὑρέθη ἠναγκασμένος ἐν τῇ γ' γυμνασιακῇ τάξει ν' ἀσχοληθῇ ἐπὶ τρεῖς μῆνας περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν γραμματικῶν τύπων· οὐδεὶς δὲ ἡμῶν ἀγνοεῖ ὅτι πολλοὶ πολλάκις ἐκ πολλῶν γυμνασίων ἔλαβον ἀπολυτήριον, ἀγνοοῦντες τοὺς κοινοὺς γραμματικοὺς τύπους. Ἡ δὲ σύνταξις ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς τρίτης τάξεως τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, διήκει δὲ δι' ὅλου τοῦ γυμνασίου, καὶ ὅμως οὐδαμοῦ ὑπάρχουσιν ὅρια διαγεγραμμένα τῶν συντακτικῶν γνώσεων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς μίαν ἑκάστην τάξιν· ἀλλ' ἐὰν παρευρεθῆτε εἰς ἐξέτασίν τινα μαθητῶν τῆς α' καὶ γ' γυμνασιακῆς τάξεως, θέλετε ἀκούσῃ περὶ τῶν αὐτῶν συντακτικῶν φαινομένων γινόμενον τὸν λόγον καὶ τοὺς αὐτοὺς συντακτικοὺς κανόνας, πλὴν τῆς ἀλογίστου μονοτονίας, ἥτις πανταχοῦ ἐπίσης ὀχληρὰ παρακολουθεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς συντάξεως, τῆς ἀνατομίας δηλ. τῶν περιόδων, ἥτις κατὰ τὴν τετριμμένην μέθοδον ἐθεωρήθη τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς συντακτικῆς διδασκαλίας.—Ὅτι δὲ λέγομεν περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρέπει νὰ φαντασθῇ τις πολὺ χειρότερον γινόμενον κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς λατινικῆς ἢ τῆς γαλλικῆς. Τῶν γλωσσῶν τούτων ἡ διδασκαλία ἀρχὴν μὲν λαμβάνει ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ, ἀλλ' ἀπελύθησαν ἐκ τοῦ γυμνασίου μαθηταὶ ἀγνοοῦντες καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, οὐχὶ μόνον τοὺς γραμματικοὺς τύπους τῶν εἰρημένων γλωσσῶν, ὅπερ εἶνε συνηθέστατον. — Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἔχει ἐπίσης κακῶς, οὐχὶ τοσοῦτον ἐκ τῆς κακῆς κατανομῆς τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ γυμνασίου, ἀλλὰ μάλιστα ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκτελέσεως τοῦ ἅπαξ κανονισθέντος προγράμματος· διότι ἐκ τοῦ κεκανονισμένου πολλάκις οὐδὲ τὸ ἥμισυ διδάσκεται (καὶ πῶς! Περὶ τούτου ἄλλοτε). Ἀλλὰ καὶ τὸ πρόγραμμα ἐνιαχοῦ πταίει, ὡς θέλομεν ἀποδείξῃ ἐν οἰκείῳ τόπῳ.—Τὰ αὐτὰ καὶ ἔτι χειρότερα πρέπει νὰ εἴπῃ τις καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὰ εἰρημένα κακὰ τὰ ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις ἐνδημοῦντα δὲν προέρχονται μόνον ἐκ τοῦ κακοῦ καταμερισμοῦ τῆς διδακτέας ὕλης ἐξ ἑκάστου μαθήματος καὶ

Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐκ τῆς κακῆς ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν κακῶς κειμένων, περὶ ὧν θέλει γείνῃ λόγος ἀλλαχοῦ· διότι ἡ εὐεξία ἢ καχεξία ἑνὸς ἐκπαιδευτηρίου ἔχει πολλὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν εὐεξίαν ἢ καχεξίαν παντὸς ὀργανικοῦ σώματος. Εἰς τὰ εἰρημένα κακὰ συντελοῦσι προσέτι ἡ κακὴ κατάταξις, οἱ κακοὶ προβιβασμοί, ἡ παιδαγωγικὴ καὶ ἄλλη ἀμάθεια καὶ ἀσυνειδησία τῶν διδασκάλων, ἡ ἐπήρεια τῆς πολιτείας, ἡ ἀνικανότης τῆς διευθύνσεως καὶ τόσα ἄλλα. Ἐνταῦθα ὅμως ἔγεινεν ὁ λόγος περὶ τοῦ ἑνὸς μόνου παράγοντος, διότι περὶ τούτου μόνον πρόκειται, περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ καταμερισμοῦ τῆς διδακτέας ὕλης.

Σκοπὸς τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης καὶ τῆς ὀρθῆς κατανομῆς αὐτῆς εἰς τὰς διαφόρους τάξεις, εἶνε, ὡς εἴπομεν ἤδη, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ ἑνότης τῆς διδασκαλίας, ἥτις δύναται τῷ ὄντι νὰ προάγῃ κανονικῶς καὶ ἰσχυρῶς καὶ μετὰ φαιδρότητος τὸ νεαρὸν πνεῦμα τῶν διδασκομένων. Ἀλλὰ τὴν ἑνότητα ταύτην τῆς διδασκαλίας διαταράττουσι πλὴν τῶν εἰρημένων καὶ ἄλλα δύω κακά, ὧν εὐτυχῶς τὸ ἕτερον λείπει ἐκ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων. Εἶνε δὲ τοῦτο ὁ καθ' ἑξαμηνίαν προβιβασμὸς ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν. Τὸ κακὸν τοῦτο ὑπάρχει ἐν πολλοῖς τῶν γερμανικῶν γυμνασίων, καὶ πολλάκις μὲν κατεκρίθη ὑπὸ τῶν ὀρθοφρονεστέρων παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν· ἀλλ' οὐχ ἧττον πολλαχοῦ ἔτι παραμένει. Τόσον δύσκολον εἶνε νὰ ἐκριζωθῇ τὸ ἅπαξ ριζοβολῆσαν κακόν! Ἀλλὰ τὸ ἕτερον, ἂν καὶ σπανιώτερον, ὑπάρχει ὅμως καὶ παρ' ἡμῖν. Διαταράττει τὴν ἑνότητα τῆς διδασκαλίας μάλιστα παρ' ἡμῖν, ὅπου ἡ ἐλευθερία τοῦ διδασκάλου ἔφθασε μέχρις ἀκολασίας, ἡ τάσις τινῶν καθηγητῶν τοῦ νὰ πραγματεύωνται τὸ ὑπ' αὐτῶν διδασκόμενον μάθημα οὐχὶ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνάγκης τῶν μαθητῶν καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τάξεως, ἐν ᾗ διδάσκουσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκαλίας τῆς ἐπιστήμης, ἐξ ἧς τὸ διδασκόμενον μάθημα, ὅπερ πολὺ διάφορον. Τοῦτο δὲ γίνεται τὸ μὲν ἐκ ζήλου ἐπιστημονικοῦ, ὃν ἔχουσιν ἀγαθοὶ μέν, ἀλλ' ἄπειροι νέοι καθηγηταί, διατηροῦντες ἔτι τὴν θέρμην τὴν ἐπιστημονικήν, ἣν εἶχον πρὸ μικροῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, τὸ δὲ καὶ ἐξ ἀγυρτικῆς ἐπιδείξεως ὑπεροχῆς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους συναδέλφους.

Ὅθεν ἀκούει τις π. χ. ἐν τῇ πρώτῃ ἢ β'. γυμνασιακῇ τάξει καθηγητήν τινα πολὺν λόγον καταδαπανῶντα ἵνα ἀποδείξῃ τὴν γλωσσολογικὴν ἀρχὴν γραμματικῶν τύπων εἰς μαθητάς, οἵτινες ἀγνοοῦσι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοὺς ἁπλουστάτους ῥηματικοὺς τύπους ἢ μεγάλην τινὰ συζήτησιν περὶ τῆς γραφῆς ἑνὸς χωρίου τοῦ Ἰσοκράτους ἢ Ξενοφῶντος, κ.τ.τ. ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ συζητήσεις καὶ λεπτομερείας περὶ γεγονότος, ὅπερ συντόμως ἔπρεπε νὰ ἐκτεθῇ κ.τ.τ. Ἡ μόνη θεραπεία τῶν τοιούτων ἀτοπημάτων καὶ διαταράξεων τῆς ἑνότητος καὶ ὁμοιομορφίας τῆς διδασκαλίας, εἶνε ἡ ἐπιτήρησις καὶ ἐπέμβασις τῆς διευθύνσεως. Ὁ γυμνασιάρχης, ὅστις ἔχει καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπως καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ συμβουλῆς καὶ ἐπεμβάσεως εἰς τὴν διδασκαλίαν παντὸς καθηγητοῦ καὶ διδασκάλου, ὀφείλει διὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου νὰ θεραπεύῃ τὰ τοιαῦτα κακά.

Ἀλλ' ἂν ὁ πράττων ταῦτα εἶνε γυμνασιάρχης, ὅπερ δὲν εἶνε ἀνήκουστον παρ' ἡμῖν, τότε τίς ὁ θεραπεύων; Ἡ ἐρώτησις αὕτη ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Εὐαγγελίου «ἐὰν τὸ ἅλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἁλισθήσεται;» Τότε βεβαίως πρέπει νὰ εὕρωμεν ἅλας μὴ μωρόν.

Μεταβαίνομεν τώρα εἰς τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ὀρθῆς καὶ λελογισμένης μεθόδου. Εἶνε δὲ τοῦτο, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν,

Β'. *Οἱ τύποι τῆς διδασκαλίας*, τουτέστιν οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μεταδόσεως καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκμαθήσεως τῶν ἅπαξ ὁρισθεισῶν ἐξ ἑκάστης ἐπιστήμης γνώσεων. Οἱ τύποι οὗτοι τῆς διδασκαλίας καὶ ἐκμαθήσεως εἶνε πολλοὶ καὶ διάφοροι: 1) *παράδοσις* ἤγουν ἀπαγγελία πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν μεταδοτέων γνώσεων, 2) *ἐξέτασις*, τουτέστιν ἐρώτησις τοῦ διδασκάλου καὶ ἀπόκρισις τοῦ μαθητοῦ, 3) *ἐπανάληψις* καὶ 4) ἀπαίτησις *μελέτης* ἢ προπαρασκευῆς τοῦ μαθητοῦ πρὸς ἐξέτασιν εἴτε προφορικὴν εἴτε γραπτὴν (θέματα, γυμνάσματα, μετάφρασις), ἤγουν κατ' οἶκον ἐργασία.

Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι ὁ διδάσκαλος, πρὶν ἀναβῇ τὴν ἕδραν, ἵνα διδάξῃ ἕν τι οἱονδήποτε μάθημα, εἶνε ἀνάγκη νὰ κατέχῃ αὐτὸ ἐντελῶς, νὰ κατέχῃ αὐτὸ τοσοῦτον, ὥστε, καθὼς ἔλεγεν ὁ Göthe, ὁ διδάσκαλος νὰ γινώσκῃ χιλιάκις περισσότερα τοῦ μαθητοῦ. Ἀλλοίμονον εἰς τὸν διδάσκαλον, τρὶς δὲ ἀλλοίμονον εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ διδασκάλου ἐκείνου, ὅστις ἀναλαμβάνει νὰ διδάσκῃ μάθημα, τὸ ὁποῖον συγχρόνως μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ αὐτὸς θὰ ἐκμανθάνῃ. Οὕτως εἶχέ ποτε τὴν ἀφέλειαν νὰ μοὶ διηγῆται ὅτι ἔπραξε διδάσκαλός τις τῆς λατινικῆς γλώσσης πρὸ 30 ἐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε ποτέ του διδαχθῇ Λατινικά· ἐμάνθανε λοιπόν, ἔλεγε, κατὰ πρῶτον αὐτὸς τὴν πρώτην κλίσιν· ἕως οὗ δὲ ἐκμάθωσιν οἱ μαθηταὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

αὐτοῦ ταύτην τὴν κλίσιν, αὐτὸς ἐμάνθανε τὴν δευτέραν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τοιοῦτος τερατώδης τύπος διδασκάλου πιστεύω ὅτι δὲν ὑπάρχει σήμερον. Ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἂν καὶ πάντες οἱ σήμερον ἐν τοῖς γυμνασίοις διδάσκοντες κατέχουσιν ἐντελῶς ὅσα διδάσκουσιν. Ἐκ πείρας γινώσκω ὅτι ὑπάρχουσι καθηγηταὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἑρμηνεύοντες Ἰσοκράτην ἢ Ξενοφῶντα ἢ Δημοσθένην καὶ μὴ ἐννοοῦντες ἐντελῶς τὰ ἑρμηνευόμενα, παρερμηνεύοντες οὐχὶ τὰ δύσκολα χωρία· ἀλλὰ τὰ ἁπλούστατα καὶ ὁμαλώτατα ἐξ ἁπλῆς ἀγνοίας τῆς γλώσσης. Ὑπάρχουσιν ἐπίσης καθηγηταὶ διδάσκοντες ἱστορίαν, οἵτινες τοσαῦτα γνωρίζουσιν ἐκ τοῦ διδασκομένου τούτου μαθήματος, ὅσα περιέχει τὸ ἀνὰ χεῖρας αὐτῶν ἐγχειρίδιον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα μόνον ἐκ τοῦ βιβλίου.

1. *Παράδοσις.* Πρῶτον λοιπὸν πάντων ἀπαιτεῖται νὰ κατέχῃ καλῶς τὸ διδακτέον μάθημα· διότι ἄνευ τούτου οὐδεμία μέθοδος ὠφελεῖ, οὐδεμία εὐγλωττία ἐπαρκεῖ· ἡ ἄγνοια τῶν πραγμάτων, περὶ ὧν ὁ λόγος, εἶνε ἡ μεγίστη κοπὶς τῶν λόγων παντὸς ἀγορεύοντος· ἔπειτα δὲ νὰ τὸ κατέχῃ οὕτως καὶ νὰ εἶνε οὕτω παρασκευασμένος, ὥστε νὰ παραδίδῃ αὐτό, ὅταν τὸ μάθημα ἀπαιτῇ παράδοσιν, ἀπὸ στήθους, οὐχὶ ἀπὸ βιβλίου ἢ τετραδίου. Λέγω ὅταν τὸ μάθημα ἀπαιτῇ, οἷον ὅταν τις διδάσκῃ ἱστορίαν, γεωγραφίαν, μαθηματικά, ἱερά, κ.τ.τ. διότι ὅταν τις ἔχῃ νὰ ἑρμηνεύσῃ ἀρχαῖόν τινα ποιητὴν ἢ συγγραφέα, ἡ χρῆσις τοῦ βιβλίου εἶνε ἀπαραίτητος, μόνον δὲ ἀγυρτικὴ ἐπίδειξις τοῦ καθηγητοῦ δύναται νὰ παρορμήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ παρουσιάζηται, ὡς ἄλλος τις θαυματοποιός, ἄνευ βιβλίου, μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας καὶ νὰ ἑρμηνεύῃ Θουκυδίδην π. χ. πρὸς τοὺς μαθητάς. Ἀλλ' ὅπως τοῦτο κινεῖ τὴν ἀντιπάθειαν τῶν ὀρθοφρονούντων μαθητῶν, οὕτως ἡ ἀπὸ βιβλίου ἢ τετραδίου παράδοσις τῶν ἄλλων μαθημάτων τρέφει τὴν ἀπάθειαν, τὴν ἀκηδίαν, καὶ ἐπιφέρει τὸν νυσταγμόν. Ὁ τύπος οὗτος τῆς διδασκαλίας, ὅστις ἀποδεικνύει τὴν ἀμέλειαν τοῦ διδασκάλου, γίνεται πολὺ χειρότερος, ὅταν οὗτος οὐδὲ τὸν τῆς ἀναγνώσεως κόπον λαμβάνῃ, ἀλλ' ἁπλῶς ὁρίζῃ ἀπό τινος βιβλίου νὰ μανθάνωσιν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς δεῖνος μέχρι τῆς δεῖνος σελίδος ἢ παραγράφου.—Ὑπάρχει καὶ ἄλλος τις τρόπος, ὅστις παρ' ἡμῖν πολλάκις συνηθίζεται, μάλιστα κατὰ τὰς εἰσαγωγὰς εἴς τινα ἑρμηνευτέον ποιητὴν ἢ συγγραφέα, ὁ τῆς ὑπαγορεύσεως· οὗτος ἀμέλειαν τοῦ διδασκάλου δὲν μαρτυρεῖ, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκοπίασεν ἵνα γράψῃ τὴν ὑπαγορευομένην

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐκείνην εἰσαγωγήν· ἀλλ' εἶνε ἐπίσης νεκρός, ὡς ἡ ἀνάγνωσις.(1) Ἡ παράδοσις πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀνάγκη νὰ γίνηται ἐκ στήθους νὰ εἶνε ζωηρά, νὰ φαίνηται ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸ παραδιδόμενον γεννᾶται ἅμα ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου· διότι μόνον τοιαύτη, ἔμψυχος παράδοσις, προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ, ἑλκύει αὐτοῦ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν κρατεῖ δι-νεκῆ μέχρι τέλους· καὶ μόνον ἄρα τοιαύτη παράδοσις μεταβαίνει οὐχὶ εἰς τὰ ὦτα, ἀλλ' εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν καὶ διαθέτει αὐτὴν οὕτως ἢ ἄλλως. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν, ὅτε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκην θεατρικοῦ οὕτως εἰπεῖν μέσου, ἵνα δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰ λεγόμενα, εἴτε ταῦτα ἀπὸ στήθους, εἴτε ἀπὸ τετραδίου ἀπαγγέλλονται. Παρατηρήσατε ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, ἐν τῇ βουλῇ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν τοῖς συλλόγοις, ποῖοι λόγοι ἐμβαίνουσι βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ, οἱ ἀναγινωσκόμενοι ἢ οἱ ἐλευθέρως ἀπαγγελλόμενοι; Βεβαίως οἱ τελευταῖοι. Ἂν λοιπὸν καὶ κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν προτιμοτέρα εἶνε ἡ ἐλευθέρα ἀπαγγελία, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἐνώπιον τῆς ζωηρᾶς καὶ εὐπερισπάστου μαθητικῆς ἡλικίας μόνη ἡ ἀπὸ στήθους διδασκαλία εἶνε ἱκανὴ νὰ ἑλκύῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ καρποφορῇ. Ἀλλ' ὁποία πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἐκ στήθους παράδοσις, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοπουμένου;—Πρῶτον ὁ διδάσκαλος ὁμιλῶν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πρέπει νὰ ὁμιλῇ οὕτω μεγαλοφώνως, ὥστε νὰ εἶνε εἰς πάντας ἐπήκοος, νὰ ἀκούηται ὑπὸ πάντων—δυνατὸν στῆθος εἶνε ἐκ τῶν ἀναγκαιοτάτων προσόντων τῶν διδασκάλων—ἔτι δὲ τοσοῦτον καθαρογλώσσως καὶ τρανῶς καὶ οἷον εἰπεῖν στρογγυλοστόμως, ὥστε νὰ μὴ ἐπέρχηται κατὰ τὴν ὁμιλίαν μηδεμία μήτε τῶν συλλαβῶν μήτε τῶν λέξεων σύγχυσις. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶνε τοσοῦτον φανερόν, ὥστε εἶνε περιττὴ πᾶσα περαιτέρω ἀνάπτυξις. Μίαν μόνην παρατήρησιν κρίνω ἀναγκαίαν, ὅτι ἐν ταῦθα μάλιστα ἔχει χώραν τὸ ἀρχαῖον ῥητὸν «μηδὲν ἄγαν». Καθὼς ἡ πολὺ βραχύφωνος, ἡ ἰσχνὴ καὶ σιγανὴ παράδοσις ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ὡς μὴ ἀκουομένη ἢ καταπονοῦσα καὶ ἐνοχλοῦσα τοὺς ἀκροωμένους, οὕτως καὶ ἡ ἄγαν μεγαλόφωνος οὐ μόνον πλήττει δυσαρέστως τὸ ἀκουστικὸν τύμπανον, ἥκιστα συντελεῖ εἰς ἐξέγερσιν καὶ διατήρησιν

(1) Ὅστις γνωρίζει γερμανικά, ἂς ἴδῃ ὅσα διηγεῖται παρὰ **Roth, Gymnasialpäd.** σ. 352, γερμανός τις διδάσκαλος περὶ ὑπαγορεύσεων καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΔΗΜΗΤΣΑΝΑΣ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ

τῆς προσοχῆς τοῦ μαθητοῦ, φαινομένη ὡς κύμβαλον ἀλαλάζον, ἀλλὰ καὶ γελοῖον κινδυνεύει νὰ καταστήσῃ τὸν διδάσκαλον, ὅσον ἄλλως καὶ ἂν λέγῃ σοφὰ πράγματα, διότι πολλάκις ἡ μεγαλόφωνος διδασκαλία, γινομένη ἕξις, καὶ πλησιάζουσα πρὸς τὸ ἀπαγγελτικὸν πάθος, εἶνε ὅλως ἀνάρμοστος πρὸς τὰ λεγόμενα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦσιν ἤρεμον καὶ ἀπαθῆ ἀπαγγελίαν, ἦθος μᾶλλον ἢ πάθος. Οὕτω π. χ. ἐνθυμοῦμαι, πόσον κακὴν ἐντύπωσιν ἐνεποίει ὁ ἄλλως σοφώτατος, ἱκανώτατος καὶ προσφιλέστατος καθηγητής, ὁ μακαρίτης Nägelsbach ἐν Ἐρλάγγῃ, ὅταν ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἀπαγγελίας ἐφύλαττε τὸ αὐτὸ πάθος καὶ ὁσάκις ἐξήγγελλε παραπομπὰς εἰς τὸ δεῖνα βιβλίον, τὴν δεῖνα σελίδα, τὸν δεῖνα στίχον. Διὰ τοῦτο προτιμοτέρα εἶνε ἡ διὰ μετρίας φωνῆς παράδοσις, ἥτις, ὅταν παρακολουθῆται ὑπὸ γλυκύτητος καὶ ῥητορικῆς ὀρθότητος καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, περὶ ὧν εὐθὺς θέλομεν εἴπῃ, κατακηλεῖ τῷ ὄντι τὰς ἀκοὰς προσεκτικοῦ ἀκροατηρίου.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς καλῆς φωνῆς καὶ ἀπαγγελίας ἀπαιτεῖται προσέτι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ *φράσις ὀρθή*, φράσις ἐκλεκτή, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπιτετηδευμένη. Ἡ φράσις δηλ. τῆς παραδόσεως ἀνάγκη ν' ἀπομακρύνηται ἐπίσης ἀπὸ τῆς χυδαίας καὶ ἀγοραίας ὁμιλίας, καθὼς καὶ ἀπὸ τῶν περιττῶν κοσμημάτων τοῦ λόγου. Ὁ διδάσκαλος τοῦ γυμνασίου θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν καλῶς ἀνατεθραμμένην τάξιν τῆς κοινωνίας, καὶ ὀφείλει νὰ μεταχειρίζηται τὴν φράσιν ταύτης τῆς τάξεως. Ἡ χυδαιολογία ἢ ὁ *ἐπαρχιωτισμὸς* (provinzialismus) ἤθελε καταβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν βαναύσων, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἤθελον αἰσθανθῇ ἐσωτερικὴν πρὸς αὐτὸν περιφρόνησιν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐξεζητημένη φράσις καὶ ἡ ἄγαν κανονικὴ χρῆσις τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ αἱ τετορνευμέναι περίοδοι καὶ τὰ διάφορα σχήματα τοῦ λόγου μεταβάλλουσι τὴν ζῶσαν ὁμιλίαν εἰς νεκράν. Οὐδὲν δὲ ἀηδέστερον καὶ νυστακτικώτερον τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὁμιλεῖ ὡς βιβλίον. Τοῦτο πάσχουσι συνήθως οἱ περιωρισμένοι τὸν νοῦν διδάσκαλοι, καὶ μάλιστα τοῦ θηλυκοῦ γένους, ὅσοι, ὀλίγην ἔχοντες περὶ τὴν οὐσίαν ἱκανότητα, προσπαθοῦσι διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τὴν φράσιν καὶ ὁμιλίαν ἐπιτηδεύσεως νὰ ἐμπνεύσωσι σέβας εἰς τοὺς ἁπλουστέρους τῶν ἀνθρώπων. Ὁ διδάσκαλος πρέπει βεβαίως νὰ μεταχειρίζηται γλῶσσαν ἐκλεκτὴν κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἐντύπωσις τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ πρέπει νὰ εἶνε ἐντύπωσις ὁμιλίας ἀβιάστου, φυσικῆς καὶ ἐμψύχου. Ἂν ποτε ἐν τῇ ῥυμῇ τοῦ λόγου παρεκτραπῇ καὶ εἴς τινα

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

χυδαϊσμόν, ὡς μὴ δυνηθεὶς ἀμέσως νὰ εὕρῃ τὴν ἁρμοδίαν ἐκλεκτὴν φράσιν, ἢ ἄν ποτε ἐν τῇ ζωηρότητι τῆς ὁμιλίας μεταχειρισθῇ καί τινα παρομοίωσιν ἢ εἰκονικὴν φράσιν, ἢ ἂν περιπέσῃ καὶ εἴς τινα ἀνακολουθίαν, ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἁμαρτήματα τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀποδείξεις τῆς φυσικῆς, ἐλευθέρας καὶ ἀνεπιτηδεύτου ὁμιλίας. Τί ὡς πρὸς τοῦτο συμβαίνει παρ' ἡμῖν καὶ κατὰ πόσον τηρεῖται οὗτος ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως, δύναται πᾶς τις οἴκοθεν νὰ κρίνῃ, ἐὰν λάβῃ τὸν κόπον ν' ἀκροασθῇ ὀλίγον τῶν ἡμετέρων καθηγητῶν τὰς παραδόσεις. Πιστεύω ὅτι βαθμηδὸν ἐκλείπει ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις τῶν διδασκάλων ἐπικρατοῦσα χυδαιολογία, καὶ οὐδὲ δυνάμεθα σήμερον νὰ φαντασθῶμεν παράδοσιν, οἵα ἡ πολλάκις διαχύσεως χάριν μνημονευομένη Σκαλιώρα τινὸς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅστις εἰς γλῶσσαν οὐχὶ διάφορον τῶν Λιδωρικίων γαλακτοπωλῶν ἡρμήνευε τὸν Θουκυδίδην καὶ Ὅμηρον.

Μετὰ τὴν εἰρημένην ἀρετὴν τῆς φράσεως καὶ ἀπαγγελίας, ὅπως ἡ παράδοσις ἀποβῇ ὠφέλιμος εἰς τοὺς διδασκομένους καὶ καρποφόρος, ἀνάγκη νὰ εἶνε *ἐναργής, εὐσύνοπτος* καὶ *εὐσύνδετος*, ὅ ἐ. τὰ λεγόμενα πρέπει νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν σαφῆ, καθαρά, διαυγῆ, οὕτως εἰπεῖν ψηλαφητά. Πᾶν ὅ,τι ἀφῃρημένον, σκοτεινόν, ἀόριστον φέρει σκότος καὶ σύγχυσιν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀκούοντος. Πρὸς τοῦτο δὲ συντελεῖ πολὺ ἡ χρῆσις καὶ ἡ ἀνάμιξις παραδειγμάτων καὶ συγκεκριμένων τινῶν πραγμάτων, οἷον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μαθηματικῶν ἡ χρῆσις προβλημάτων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς ἡ χρῆσις ῥητῶν τινων ἢ γνωμικῶν ἢ ἀναλογιῶν τινων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς· κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν (κατηχήσεως) παραδείγματα ἐκ τῆς ἱερᾶς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ ἄλλα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας εἶνε ὅλη ἐναργής, ὅταν καλῶς διδάσκηται διὰ χρήσεως πινάκων γεωγραφικῶν ἢ ἄλλων ἀπεικονισμάτων. Ἡ ἐνάργεια καὶ σαφήνεια τῆς παραδόσεως ἀπαιτεῖ καὶ τὸ εὐσύνοπτον αὐτῆς, ἀπαιτεῖ νὰ ἐκφράζηται τὸ λεγόμενον διὰ βραχέων μέν, ἀλλὰ τῶν ἁρμοδιωτάτων φράσεων· ἡ διεξοδικότης, ἡ ἀπεραντολογία, ἡ ἀδιάκοπος παρέκβασις, παραλύουσι τὸ εὔτονον τῆς παραδόσεως, βλάπτουσι τὸ εὐπερίληπτον καὶ εὐνόητον αὐτῆς καὶ ἐπιφέρουσι κάματον εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀκούοντος. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἀπαιτεῖται καὶ τὸ εὐσύνδετον, ὅπερ διὰ τὴν παράδοσιν εἶνε ὅ,τι εἶνε διὰ τὸ



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ποίημα καὶ τὸ καλλιτέχνημα ἐν γένει ἡ ἑνότης. Δύναται νὰ λέγῃ τις κατὰ τὴν παράδοσίν του τὰ ἐναργέστατα καὶ σαφέστατα τῶν πραγμάτων καὶ εἰς γλῶσσαν τὴν καλλίστην καὶ ἀνθηροτάτην, ὅταν ἡ παράδοσις αὐτοῦ δὲν ἔχῃ ὀρθὴν σύνδεσιν καὶ ἑνότητα, εἶνε δὲ γνώσεις μόνον ἀτάκτως ἐρριμέναι ὡς σωρὸς οἰκοδομησίμου ὕλης, ἄνευ τινος ἀλληλουχίας καὶ συναφείας, ἄνευ συμμετρίας, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ φέρῃ σύγχυσιν, ἀηδίαν, ἀπροσεξίαν καὶ τέλος ἀγανάκτησιν εἰς τοὺς ἀκροωμένους.

Ἀλλ' ἵνα κατορθωθῶσι ταῦτα πάντα κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη *μελέτης καὶ προπαρασκευῆς* καὶ ἀσκήσεως τοῦ διδασκάλου. Οἱ διδάσκαλοι, μάλιστα παρ' ἡμῖν, ἔχοντες πολλάκις νὰ παραδώσωσι μαθήματα εὔκολα, φέρ' εἰπεῖν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἢ γεωγραφίαν, ἑλληνικὴν γραμματικήν, ἑρμηνείαν ἁπλουστέρων συγγραφέων ἢ τεμαχίων ἐκ τῆς Χρηστομαθείας, νομίζουσιν ὅτι εἶνε ματαιοπονία ἡ προμελέτη καὶ προπαρασκευὴ διὰ τὴν παράδοσιν· καυχῶνται μάλιστα πολλάκις ὅτι ἐκ τοῦ προχείρου διδάσκουσιν. Τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ κατ' ἐμὲ ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ τοῦτο πράττοντες δὲν ἐννοοῦσι τὴν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀρθῆς παραδόσεως. Ἡ προμελέτη καὶ προπαρασκευή, τὴν ὁποίαν ἡ καλὴ μέθοδος παραγγέλλει, δὲν εἶνε ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ σκοποῦσα τὴν ἐντελῆ κατοχὴν τοῦ διδακτέου μαθήματος. Αὕτη ἐννοεῖται οἴκοθεν· οὐδεὶς δύναται νὰ διδάξῃ τι τὸ ὁποῖον δὲν κατέχει· ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοιαύτης προμελέτης, ἥτις τῷ ὄντι πολλάκις εἶνε περιττή, ἀλλὰ πρόκειται περὶ προμελέτης καὶ προπαρασκευῆς παιδαγωγικῆς, διδακτικῆς. Πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ γνωρίζῃ, τί θὰ εἴπῃ αὔριον εἰς τοὺς μαθητάς του τοὺς τοιούτους ἢ τοιούτους, νὰ ὁρίσῃ τὸ μέτρον καὶ τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων, καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταδόσεως αὐτῶν καὶ τὴν τάξιν, καθ' ἣν μέλλει νὰ μεταδώσῃ αὐτὰς καὶ εἰς τί μᾶλλον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν κ.τ.τ. ἀναλόγως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡλικίας, πρὸς ἣν διδάσκει, καὶ ἀναλόγως τῶν ὅσα προηγουμένως ἐδίδαξεν. Ἄνευ τοιαύτης παιδαγωγικῆς προμελέτης ὁ διδάσκαλος αἰωνίως θὰ αὐτοσχεδιάζῃ· τὰ δὲ αὐτοσχέδια εἶνε πάντοτε πλημμελῆ, πλὴν ἐὰν ὁ αὐτοσχεδιάζων εἶνε μεγαλοφυὴς διδάσκαλος ἢ ἐκ μακρᾶς πείρας καὶ τριβῆς ὁδηγῆται εὐκόλως εἰς ὅσα ἀνωτέρω εἴπομεν ὅτι ἀπαιτοῦνται κατὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν.

2. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἑνὸς τύπου τῆς διδασκαλίας, περὶ τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

παραδόσεως, ἥτις δὲν ἁρμόζει εἰς πάντα τὰ μαθήματα τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ ἐπιδεχόμενα τὴν ἁπλῆν ἀκρόασιν, εἰς τὰ ἀκροαματικά· ἂν καὶ κυρίως εἰπεῖν καὶ καθ' ὁλοκληρίαν τοιαῦτα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς γυμνασίοις· διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς οὐδεμία διδασκαλία μὴ ἀπαιτοῦσα καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ μαθητοῦ, καὶ τὸν ἔλεγχον δηλ. τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης ὠφελείας ἐκ τοῦ διδαχθέντος μαθήματος. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ μαθήματα, ἐν οἷς πολὺ πλειότερον ἐπικρατεῖ ἄλλος τις διδασκαλίας τύπος, ὁ δι' *ἐρωτήσεως* καὶ *ἀποκρίσεως*, ὃν τινες καὶ Σωκρατικὸν ὀνομάζουσι. Τοιαῦτα μαθήματα εἶνε μάλιστα ἡ διδασκαλία τῶν γλωσσῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις, ἣν κοινῶς ἀνωτέρω ὠνομάσαμεν *ἐξέτασιν* (ἂν καὶ ἡ λέξις ἔχει ἐν τοῖς γυμνασίοις εἰδικωτέραν σημασίαν) κατὰ πᾶσαν τὴν γυμνασιακὴν διδασκαλίαν εἶνε ἀπαραίτητος, διὰ τοῦτο γενικῶς θέλομεν καὶ ἡμεῖς ὁμιλήσῃ περὶ *ἐρωτήσεως* καὶ ἔπειτα περὶ *ἀποκρίσεως*. Ἡ *ἐρώτησις* ἔχει διπλοῦν σκοπόν, τὸν μὲν ἐλεγκτικὸν ἢ δοκιμαστικόν, τὸν δὲ ἐξεγερτικὸν ἢ διαπλαστικόν· κατὰ τὸν πρῶτον ὁ διδάσκαλος δοκιμάζει ἢ ἐλέγχει τὸν μαθητήν, ἂν καλῶς ἐννόησε τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδαχθέντα, ἂν τὰ διατηρεῖ ἐν τῇ μνήμῃ, καὶ ἂν δύναται ὀρθῶς νὰ ἐκθέσῃ αὐτά· σκοπεύει δὲ τὴν ἐπανόρθωσιν, τὴν ἐπανάληψιν καὶ τὴν στερέωσιν τῶν δεδιδαγμένων. Ὁ σκοπὸς οὗτος τῆς ἐρωτήσεως ἐπικρατεῖ μάλιστα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀκροαματικῶν μαθημάτων· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον σκοπὸν τῆς ἐρωτήσεως ὁ διδάσκαλος ἐξεγείρει τὰς ἤδη ἐν τῷ μαθητῇ ὑπαρχούσας γνώσεις, προκαλεῖ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην αὐτῶν συνάφειαν, καὶ συσχετίζει αὐτὰς καὶ συνδυάζει οὕτως, ὥστε νὰ παραχθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μαθητοῦ νέαι γνώσεις, νέαι κρίσεις, καὶ οὕτως τὸ πνεῦμα τὸ νεαρὸν τοῦ μαθητοῦ διαπλάττεται περαιτέρω καὶ προβιβάζεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς οὗτος τῆς ἐρωτήσεως ἐπικρατεῖ μᾶλλον ἐν τοῖς σωκρατικῷ ἢ μαιευτικῷ τῷ τρόπῳ διδασκομένοις μαθήμασιν.

Αἱ ἐρωτήσεις ὡς διδακτικὸς τύπος εἶνε κατὰ φυσικὸν λόγον πολὺ συχνότεραι ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου, ὅπου καὶ οἱ δύω σκοποὶ τῆς ἐρωτήσεως εἶνε ἀναγκαιότατοι, σπανιώτεραι δὲ ἐν ταῖς ἀνωτέραις, ὅπου ἡ ἡλικία τῶν μαθητῶν καὶ ἡ βαθυτέρα συναίσθησις τοῦ τε καθήκοντος καὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἰδίου καθιστῶσι περιττὰς ἐνίοτε τὰς ἐλεγκτικὰς ἐρωτήσεις. Ἐκεῖ αἱ ἐξεγερτικαὶ ἐρωτήσεις δύνανται νὰ εὐρυνθῶσι πολὺ καὶ νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς σκέψεις καὶ



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Διμητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μελέτας σπουδαιοτέρας καὶ εἰς ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ π εύματος.

Ἡ ἐρώτησις, ὅταν ἡ διδασκαλία γίνηται πρὸς πολλούς, ὡς ἐν τοῖς γυμνασίοις, ἐὰν πρόκειται νὰ εἶνε πρὸς πάντας ὠφέλιμος, πρέπει ὑπὸ πάντων νὰ ἀκούηται:, καὶ ἵνα πάντες εἰς αὐτὴν προσέχωσι, πρέπει νὰ ἐκφωνῆται μὲν πρότερον εἰς ἐπήκοον πάσης τῆς τάξεως, νὰ μὴ συγχωρῆται δὲ εἰς τὸν βουλόμενον ν' ἀποκριθῇ, οὐ μόνον διότι οὕτως ἐπέρχεται ἀταξία, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ ἀμελεῖς καὶ ἀπρόσεκτοι ἀποφεύγουσι τὴν ἀπόκρισιν καὶ ἐμμένουσιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν νωθρότητα. Ὅθεν τὸ ὀρθότατον εἶνε, ἀφ' οὗ ἐκφωνηθῇ ἡ ἐρώτησις πρὸς ὅλην τὴν τάξιν, ν' ἀπαιτῇ ὁ διδάσκαλος ὀνομαστὶ παρ' ἑνὸς μαθητοῦ τὴν ἀπόκρισιν, ἐκλέγων ἐκεῖνον τὸν μαθητήν, τὸν ὁποῖον ἐπιθυμεῖ νὰ δοκιμάσῃ. Οὕτως κρατεῖ πᾶσαν τὴν τάξιν ἐν διηνεκεῖ προσοχῇ καὶ εὐταξίᾳ· οὕτως ἐπανορθοῦται ἡ τυχὸν ἐσφαλμένη γνῶσις οὐ μόνον τοῦ ἑνός, τοῦ ἐρωτωμένου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν, οὕτως γίνεται ἡ ἐπανάληψις οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἑνὸς, ἀλλ' ὑπὸ πάντων τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως· οὕτως διορθοῦνται καί τινες νωθρότεροι μαθηταί. Ἐὰν δὲ προσκληθῇ πρῶτον ὁ μαθητὴς καὶ ἔπειτα ἐκφωνηθῇ ἡ ἐρώτησις, πολλοὶ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως δύνανται νὰ εἶνε ἀπαθεῖς πρὸς τὴν γινομένην ἐρώτησιν, γινώσκοντες ὅτι πρὸς αὐτοὺς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ἡ ἐρώτησις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐρωτωμένου μαθητοῦ πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὴν ἐρώτησιν καὶ κατὰ τὴν ἀνάγκην τῆς τάξεως. Ὅθεν κακίστη εἶνε ἡ συνήθεια τινῶν καθηγητῶν, οἵτινες κληροῦσιν ἐν ἀρχῇ τῆς ὥρας τρεῖς ἢ τέσσαρας μαθητάς, ἵνα τούτους ἐξετάσωσι, καὶ προκηρύττουσιν οὕτως σιωπηλῶς εἰς τὴν τάξιν ὅτι πρὸς τούτους μόνους θὰ ἔχῃ ν' ἀσχοληθῇ ὁ διδάσκαλος, οἱ δὲ ἄλλοι δύνανται νὰ εἶνε ἀμέριμνοι. Ἐν γένει δὲ ἡ κλήρωσις τῶν μαθητῶν, ἀφαιροῦσα τὴν καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαίαν αὐτοβουλίαν τοῦ διδασκάλου, εἶνε πολλὰ κακή· ἀλλὰ χειρίστη πασῶν εἶνε ἡ συνήθεια ἐκείνη, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν μαθητικῶν μου χρόνων σεβαστὸς διδάσκαλός μου, τοῦ νὰ προσκαλῇ τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ἐν τῷ καταλόγῳ τάξιν, ὅπερ ἔφερε τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ μαθηταὶ τότε μόνον προεμελέτων, ὅτε ἐγίνωσκον ὅτι ἔμελλον νὰ ἐρωτηθῶσιν. Ἄλλη κακὴ συνήθεια ὑπάρχει τὸ ν' ἀποτείνῃ ὁ διδάσκαλος τὰς ἐρωτήσεις καὶ νὰ ἐξετάζῃ μόνον τοὺς κρατίστους τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως πρὸς εὐκολίαν ἰδίαν καὶ εὐχαρίστησιν καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὀλίγων τούτων μαθητῶν, πρὸς βλάβην δὲ τῆς ὅλης τάξεως καὶ τῶν ἀσθενεστέρων. Τοῦτο εἶνε ἀσυνειδησία καὶ ἐγωϊσμὸς τοῦ καθηγητοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ ἐντελὴς παραγνώρισις τῆς ἐντολῆς του· ὁ καθηγητὴς δὲν ἐκλήθ εἰς τὴν διδασκαλικὴν ἕδραν χάριν τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ χάριν πάσης τῆς τάξεως· ἐὰν λοιπὸν εἶνε εὐσυνείδητος καὶ φιλάνθρωπος, ὅπως ὀφείλει νὰ εἶνε, καθῆκον ἔχει νὰ ἐπιμελῆται περισσότερον τοὺς ἀδυνατωτέρους τῶν μαθητῶν, διότι οὗτοι ἔχουσι χρείαν τῆς ἐπιμελείας του· ὁ ἰατρὸς δὲν θεραπεύει τοὺς ὑγιαίνοντας, ἀλλὰ τοὺς νοσοῦντας, καὶ τόσον πλειοτέραν καταβάλλει ἐπιμέλειαν, ὅσον ἡ νόσος εἶνε σπουδαιοτέρα. Οἱ καλοὶ τῶν μαθητῶν καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ προνοίας τοῦ διδασκάλου, μόνον ἀκούοντες αὐτὸν καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐρωτήσεις προοδεύουσιν· ἀλλ' οἱ νωθροὶ καὶ ἀμελεῖς ἔχουσιν ἀνάγκην συχνοῦ κεντήματος, ἵνα συμπαρακολουθῶσι μετὰ τῶν ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς εὐσυνειδησίας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ διδασκάλου, πόρισμα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἀρετῆς εἶνε καὶ τὸ νὰ ἀποφεύγῃ τοιαύτας ἐρωτήσεις πρὸς ἀδυνάτους μαθητὰς καὶ τοιαύτας παρατηρήσεις μετὰ τὰς ἀστόχους ἐρωτήσεις, αἱ ὁποῖαι ἤθελον κινήσῃ τὸν γέλωτα τῆς τάξεως καὶ τὴν καταισχύνην τοῦ ἐρωτωμένου· διότι ὁ μαθητὴς καὶ ὁ ἀσθενέστατος τὸν νοῦν δὲν κάθηται ἐν τῇ τάξει, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς διασκεδαστικὸν μέσον τοῦ διδασκάλου ἢ τῶν συμμαθητῶν του, ἀλλ' ἵνα βελτιωθῇ ἐκ τῆς διδασκαλίας· ἄλλως ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ἀποκτᾷ ἀποστροφὴν πρός τε τὸ μάθημα καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ πρὸς τοὺς συμμαθητάς του. Τότε μόνον συγχωρεῖται τοιαύτη χρῆσις τῆς ἐρωτήσεως, ὅταν πρόκειται νὰ τιμωρηθῇ ἡ ἀπάτη καὶ ὁ δόλος τοῦ μαθητοῦ, δι' ὧν θέλει νὰ κρύψῃ τὴν ἀμέλειαν καὶ ὀκνηρίαν του. Ὡσαύτως πολὺ περιεσκεμμένος πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος καὶ ὅταν μετὰ τὴν ἄστοχον ἀπόκρισιν ἀποτείνῃ εἰς ἄλλον τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν, ἵνα μὴ παραγάγῃ ἀντιπάθειαν, ἀλλὰ φιλοτιμίαν καὶ ἁμίλλαν μεταξὺ τῶν μαθητῶν του.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐρώτησιν. Ἐξετάζοντες δὲ αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν, ὁποία τις πρέπει νὰ εἶνε, πρῶτον πάντων παρατηροῦμεν, ὅτι εἶνε καλὸν μάλιστα ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἡ ἐρωτηματικὴ λέξις νὰ εἶνε εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ὅπως συμβαίνει κατὰ πάσας τὰς ὁμαλὰς ἐρωτήσεις· διότι αἱ τοιαῦται ἐρωτήσεις αἱ ὁμαλαὶ προκαλοῦσιν ὁμοίας ἀποκρίσεις, ὁμαλάς, αἵτινες εἶνε ἀναγκαιόταται, ἵνα συνηθίζωσι τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ὀρθῶς διαλέγεσθαι. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρήσιμον εἶνε νὰ ἀπαιτῇ ὁ ἐρωτῶν διδάσκαλος πλήρεις τὰς ἀποκρίσεις· π. χ. ποῖος ἦτο ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἐν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Μαραθῶνι μάχην;—οὐχὶ ἁπλῶς—ὁ *Μιλτιάδης*· — ἀλλὰ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἐν Μ. μάχην ἦτο ὁ Μιλτιάδης. κ. ἄ. τ.

Ἔπειτα ἡ ἐρώτησις δὲν πρέπει νὰ εἶνε οὕτως κατεσκευασμένη, ὥστε νὰ περιέχῃ τὴν ἀπάντησιν, ὅπως δυστυχῶς ἐνίοτε διδάσκαλοί τινες, θέλοντες νὰ βοηθήσωσι τὸν μαθητήν, ὑποβάλλουσι τοιαύτας ἐρωτήσεις, οἷον,—Δ. εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην δὲν ἦτο στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ὁ Μιλτιάδης;—Μ. Ναί.—Δ. τὸ *ἐπελάθετο* ἐπειδὴ εἶνε ἀπὸ τὰ μνήμης καὶ λήθης σημαντικὰ ῥήματα, μὲ ποίαν πτῶσιν συντάσσεται;—Μ. Μὲ γενικήν.—Θὰ ἦτο βλάξ, ἂν δὲν ἠδύνατο μετὰ τοιαύτην ἐρώτησιν νὰ δώσῃ τὴν ὀρθὴν ἀπόκρισιν. Τοιαῦται λοιπὸν ὑποβοηθητικαὶ ἐρωτήσεις, καὶ ἂν δὲν γίνωνται κακοήθει τῷ τρόπῳ, εἶνε ἐπιβλαβεῖς, διότι δὲν ἐξεγείρουσι τὴν προσοχὴν οὐδὲ ὀξύνουσι τὴν κρίσιν τοῦ μαθητοῦ, ἔχοντος πολλάκις νὰ ἀποκριθῇ μηδὲν ἄλλο εἰμὴ *ναὶ* ἢ *ὄχι*, οὐδὲ δοκιμάζουσι τὴν ἱκανότητα τοῦ μαθητοῦ, οὐδὲ ἀσκοῦσι τὴν τοῦ ὁμιλεῖν ἢ διαλέγεσθαι δεξιότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ μεταβάλλουσι τὸν μαθητὴν εἰς ἐλεεινὸν νευρόσπαστον. Τὸ ἀντίστροφον τῶν ὑποβοηθητικῶν ἐρωτήσεων εἶνε αἱ ἐρωτήσεις αἱ ἀμφίβολοι, αἱ ἀόριστοι, αἱ σκοτειναί, αἱ ἐπιτρέπουσαι πολλὰς καὶ διαφόρους ἀποκρίσεις. Π. χ. τί ἦτο ὁ Ξενοφῶν; τί ἦτο ὁ Καῖσαρ; τί γνωρίζεις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου; τί ἔχεις νὰ παρατηρήσῃς περὶ τούτου τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους; Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἐπιδέχονται πολλὰς καὶ διαφόρους ἀποκρίσεις, αἵτινες πᾶσαι δύνανται νὰ εἶνε πολὺ ὀρθαί. Ἐὰν ὁ μαθητὴς ἀπήλαυσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς μαθητείας αὐτοῦ καλὴν καὶ εὐμέθοδον διδασκαλίαν, δὲν δύναται ἄλλο νὰ κάμῃ, εἰμὴ ν' ἀνοίξῃ ἐν ἀπορίᾳ τὸ στόμα πρὸς τοιαύτας ἀορίστους ἐρωτήσεις. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν συμβαίνει πολλάκις ματὰ τοιαύτας ἐρωτήσεις νὰ εἶνε εὐγλωττότατος ὁ ἀποκρινόμενος μαθητής. Διότι ἡ ἐρώτησις ἐκείνη τοῦ διδασκάλου εἶνε συνθηματικὴ τις παραγγελία, ἵνα ὁ μαθητὴς ἀρχίσῃ τὸ ἕτοιμον ἤδη καὶ ἀπεστηθισμένον μάθημά του, εἶνε οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἄνοιγμα τοῦ κρουνοῦ τῆς ἀπομνημονεύσεως τοῦ μαθητοῦ. Ἐνταῦθα ἀνάγονται καὶ αἱ περὶ ἀβεβαίων πραγμάτων ἐρωτήσεις, οἷον Πότε θέτεις σὺ τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης;—Τί γνωρίζει ὁ μαθητὴς ἵνα θέσῃ τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης εἰς τὰ τόσα ἢ τόσα π. Χ.; ὁ μαθητὴς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ὅτι δὲν εἶνε βέβαιον πότε ἐκτίσθη ἡ Ῥώμη, ἢ ἂν ἔγεινεν ἐνώπιόν του συζήτησις περὶ τοῦ ζητήματος καὶ ἔγεινε παραδεκτὴ ὡς ὀρθοτέρα μία τις χρονολογία, νὰ εἴπῃ ταύτην. — Ἐὰν δὲ ἡ ἐρώτησις εἶνε μὲν ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ διδασκά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λου τεθειμένη, ὁ δὲ μαθητὴς οὐχ ἧττον ἀποκρίνεται κακῶς, καθήκον τοῦ διδασκάλου εἶνε ἐνταῦθα νὰ βοηθήσῃ τὸν μαθητὴν ἐκεῖνον, ἀποτείνων πλαγίας τινὰς ἐρωτήσεις, κρούων ἄλλας χορδάς, καὶ ἐξεγείρων ἄλλας γνώσεις προχειροτέρας εἰς αὐτόν, διὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ φθάσῃ εὐκολώτερον εἰς τὸ ἐρωτώμενον. Οὕτω θεραπεύει οὐ μόνον τὴν φιλοτιμίαν τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν συνδυαστικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ.

Πρὸς τὴν ἐρώτησιν στενώτατα συνδέεται ἡ *ἀπόκρισις*. Αὕτη λοιπὸν εἶνε μὲν ἔργον τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ ἐπίσης πρέπει καὶ νὰ παρασκευάζηται ὀρθῶς καὶ νὰ ἐπιτηρῆται καὶ διορθώνηται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἴπομεν ἤδη ὅτι μάλιστα ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκφέρηται πλήρης ἡ ἀπόκρισις, ἵνα οὕτως οἱ μαθηταὶ συνηθίζωσιν εἰς τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι, ἐν δὲ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις θὰ ἦτο σχολαστική· ἀλλὰ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται ἡ ἀπόκρισις νὰ εἶνε *καλλιεπὴς* καὶ αὐστηρῶς *λογική*. Οὕτω π. χ. ἐρωτώμενος ὁ μαθητὴς *τί εἶνε ἀττικὴ σύνταξις*; νὰ μὴ ἀποκρίνηται ἀμέσως: *ὅταν* τὸ μὲν ὑποκείμενον κτλ., διότι διὰ τοῦ *ὅταν* ἀποκρινόμεθα λογικῶς εἰς τὴν ἐρώτησιν *πότε*· ἀλλὰ νὰ ἀποκρίνηται: *ἐκείνη ἡ σύνταξις, καθ' ἣν* κτλ.—Τινὲς διδάσκαλοι, ἄγαν ζωηροὶ καὶ ἀνυπόμονοι, πρὶν ἢ ὁ μαθητὴς ἀποπερατώσῃ τὴν ἀπόκρισιν, διακόπτουσιν αὐτὸν καὶ διορθώνουσιν ἢ ἄλλον μαθητὴν ἐρωτῶσι, διαβλέποντες ὅτι μέλλει ν' ἀποβῇ κακὴ ἡ ἀπόκρισις. Τοῦτο εἶνε κακόν· πρῶτον διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν μαντεύεται πολλάκις ἡ ἀπόκρισις, καὶ ἂν ἐπὶ τέλους εἶνε ὀρθή, ἀδικεῖται ὁ μαθητής, καὶ δεύτερον διότι καθ' ἃ ἤδη ἀνωτέρω εἴπομεν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει καὶ ἂν λάβῃ κακὴν ἀπόκρισιν, νὰ μὴ ἀφαιρῇ τὸ θάρρος τοῦ μαθητοῦ, ὀργιζόμενος καὶ καταλιμπάνων αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἄλλων πλαγίων καὶ ὑποβοηθητικῶν ἐρωτήσεων νὰ ἔλθῃ εἰς θεραπείαν αὐτοῦ. Ἡ διακοπὴ τοῦ μαθητοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ διόρθωσις τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων συμβαίνει πολλάκις κατὰ τὴν ἐξήγησιν ἢ μετάφρασιν τῶν συγγραφέων. Πολλοὶ διδάσκαλοι ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς μίαν τινά, ἣν νομίζουσιν ὀρθοτάτην μετάφρασιν τοῦ προκειμένου χωρίου, πᾶν ὅ,τι δὲν συμφωνεῖ πρὸς ταύτην ἀμέσως ἀποκρούουσι, καὶ ἀπαιτοῦσι τρόπον τινὰ νὰ μαντεύσῃ ὁ μαθητὴς τὴν ἐν τῷ νῷ τοῦ διδασκάλου πρότυπον ἐξήγησιν. Οἱ σκαιότεροι τῶν διδασκάλων καὶ ὀργίζονται πολλάκις διὰ τοῦτο. Ὁ τρόπος οὗτος εἶνε κακός· διότι οὕτως ὁ μὲν κακῶς μελετήσας μαθητὴς δια-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο Ελληνικής Εκπαίδευσης Ρεθύμνης
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

φεύγει ἀπαρατήρητος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὁ δὲ ἐπιμελὴς λυπεῖται, ὡς μὴ ἀναγνωρισθείσης τῆς μελέτης αὐτοῦ, ἡ δὲ τάξις ὅλη δὲν ἀποκτᾷ οὕτως ἀσφαλῆ μετάφρασιν. Ἀλλ' ἡ ὀρθὴ μέθοδος ἀπαιτεῖ ν' ἀκούσῃ ὁ διδάσκαλος τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἐξήγησιν τοῦ χωρίου, ἵνα ἐννοήσῃ πρὸ πάντων, ἂν ὁ μαθητὴς καὶ κατὰ πόσον ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ· διότι τοῦτο εἶνε τὸ κυριώτερον· ἂν δὲ καλλιεπῶς ἐξέφερε τὴν μετάφρασιν ἢ ὄχι, εἶνε δευτερεῦον ζήτημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἐρχονται αἱ παρατηρήσεις τοῦ διδασκάλου, αἵτινες μάλιστα μεταβάλλονται εἰς νέας ἐρωτήσεις, εἰς τὰς ὁποίας πιθανὸν ὁ μαθητὴς νὰ ἀπαντήσῃ εὐστόχως, ἂν εἶνε καλῶς παρεσκευασμένος. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτως ἐξομαλισθῶσιν ἅπασαι αἱ δυσκολίαι αἱ περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ φράσιν, τότε διὰ μιᾶς ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου μαθητοῦ ἀποδίδεται ὀρθότατα ἡ ἐξήγησις τοῦ προκειμένου χωρίου. Κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον οὐ μόνον ἡ ἐπιμέλεια τοῦ μαθητοῦ δοκιμάζεται ἱκανῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτός τε καὶ ὅλη ἡ τάξις γυμνάζεται εἰς τὸ εὑρίσκειν τὸ ὀρθόν.

3. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἄλλος τύπος διδασκαλίας εἶνε *ἡ ἐπανάληψις*. Ἡ ἐπανάληψις εἶνε ἀπαραίτητος κατὰ πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ κατὰ πᾶσαν μάθησιν, ὅπερ ἤδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι κατενόησαν γνωματεύσαντες ὅτι repetitio mater studiorum, νεώτερος δέ τις παιδαγωγὸς εἶπεν ὅτι la répétition est l'âme de l'instruction. Ἀλλὰ ποῦ, πότε καὶ πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ ἐπανάληψις; — Πρῶτον πάντων γίνεται ἡ ἐπανάληψις κατὰ τὰς *ἀπομνημονεύσεις* ἢ *ἀποστηθίσεις*. Καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαζόμεθα νὰ κάμωμεν καὶ περὶ τούτου λόγον, διότι καὶ ἡ ἀπομνημόνευσις περιλαμβάνεται εἰς τὸν προκείμενον διδακτικὸν τύπον. Ἡ ἀποστήθισις διπλοῦν ἔχει σκοπόν, τὴν ἐκμάθησιν, καὶ τὴν ἄσκησιν τῆς *μνήμης*. Ζητεῖται λοιπὸν ἂν ἡ μνήμη εἶνέ τι χρήσιμον εἰς τὸν μέλλοντα ἐπιστήμονα, καὶ ἂν πρέπει νὰ συνιστῶνται καὶ ἐμψυχώνωνται αἱ ἀποστηθίσεις ἐν τῷ γυμνασίῳ πρὸς ἄσκησιν τῆς μνήμης· διότι ἡ ἐκμάθησις ἑνός τινος πράγματος δυνατὸν νὰ γείνῃ καὶ ἄνευ τῆς ἀποστηθίσεως. Ἡ ἀπομνημόνευσις καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἄσκησις τῆς μνήμης ἐξέπεσε παρ' ἡμῖν πολὺ καὶ ἐδυσφημήθη διὰ τὴν αἰσχρὰν κατάχρησιν, ἥτις ἔγεινεν ἐν τοῖς σχολείοις καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ γίνεται. Ἀφ' οὗ εὑρέθησαν διδάσκαλοι, ἀνάξιοι βεβαίως τοῦ ὀνόματος, ἀναγκάζοντες τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μέχρι τοῦ γυμνασίου ν' ἀποστηθίζωσιν ἀπὸ βιβλίου ἢ γραπτοῦ τετραδίου μηχανικῶς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τεμάχια οἱαδήποτε χωρὶς νὰ εἶνε βέβαιοι, ἂν οἱ μαθηταὶ γινώσκουσιν ἃ ἀναγινώσκουσι καὶ ἀπομνημονεύουσι, δικαίως ἐγεννήθη κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ τῆς τοιαύτης καταχρήσεως τοῦ νεαροῦ πνεύματος σφοδρὰ ἀγανάκτησις, καὶ ἐξερράγη ἡ φωνὴ «κάτω ἡ μηχανικὴ ἀποστήθισις, κάτω ὁ ψιττακισμός.» Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν μόνον οἱ ὀρθοὶ κατὰ τοῦ ψιττακισμοῦ λόγοι, ἀλλ' ἐρρέθη καὶ ὅτι ἐν γένει ἡ ἀπομνημόνευσις εἶνέ τι ἀνωφελές, εἰ μὴ καὶ βλαβερόν· διότι δὲν πρόκειται ἐν τῷ νεαρῷ πνεύματι ν' ἀναπτυχθῇ ἡ μνήμη, ἥτις ἀποβαίνει βλαβερὰ εἰς τὴν κρίσιν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ κρίσις, ἥτις καθιστᾷ ἰσχυρὸν τὸ πνεῦμα καὶ ὑγιές. — Περὶ τούτου ἰδοὺ ποία νομίζω ὅτι εἶνε ἡ ὀρθὴ γνώμη.

Δὲν εἶνε ἀληθὲς τὸ λεγόμενον ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς μνήμης ἀποβαίνει βλαβερὰ εἰς τὴν κρίσιν· ἡ ἁρμονικὴ καὶ σύμμετρος ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν καὶ ἐν γένει ψυχικῶν δυνάμεων ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ ἐκπαιδεύσει, κατά τινα μάλιστα οὐχὶ ὅλως ἀδόκιμον παιδαγωγικὴν θεωρίαν, εἶνε ὁ τελικὸς σκοπὸς πάσης ἀγωγῆς καὶ γυμνασιακῆς παιδείας. Τοὐναντίον ἡ ὑπέρμετρος ἀνάπτυξις μιᾶς τῶν δυνάμεων τούτων δύναται νὰ βλάψῃ τὴν τῶν ἄλλων· οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ ὑπέρμετρος ἀνάπτυξις καὶ διὰ παντὸς μέσου ἄσκησις τῆς μνήμης δύναται ν' ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὰς λοιπὰς δυνάμεις, καθὼς φαίνεται τοῦτο παρὰ τοῖς μνημονικοῖς ἐκείνοις τέρασι, τὰ ὁποῖα, φέρ' εἰπεῖν, ἅπαξ ἀναγνόντα μακρόν τι ποίημα κατὰ πρῶτον εἰς αὐτοὺς δοθέν, δύνανται εὐθὺς νὰ ἀπαγγείλωσιν αὐτὸ ἐκ στήθους· οἱ τοιοῦτοι πλὴν τῆς ἀρετῆς ταύτης εἶνε κατὰ τὰ ἄλλα μετριώτατοι ἄνθρωποι. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοιαύτης, ὑπερμέτρου ἀναπτύξεως τῆς μνήμης, ἀλλὰ περὶ τοσαύτης καὶ τοιαύτης ἀσκήσεως τῆς μνήμης, ὅση ἀπαιτεῖται εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνάπτυξιν. Ὅλη ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἀπαιτεῖ τὴν μνήμην· διότι ὅλη ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος στηρίζεται ἐπί τινων ἤδη ἐγνωσμένων πραγμάτων, ἐξ ὧν παράγονται νέοι αὐτῶν συνδυασμοὶ καὶ νέαι ἐπομένως γνώσεις· ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα διὰ τοῦ πνεύματος νὰ παράγωμέν τι νέον, ἂν δὲν ἔχωμεν πρόχειρον γνωστόν τι; γινώσκομεν δὲ μόνον ὅ,τι ἐνθυμούμεθα: tantum scimus quantum memoria tenemus. Φαντασθῆτε ἄνθρωπον λίαν ἐπιλήσμονα· ὁ τοιοῦτος εἶνε τῷ ὄντι ἄθλιος καὶ ἐλεεινός· δὲν δύναται νὰ κινηθῇ ἐν τῇ πνευματικῇ παραγωγῇ, οὔτε ἐν συναναστροφῇ οὔτε ἐν οἱῳδήποτε ὁμίλῳ, ἔνθα λόγοι ἐκφέρονται, οὔτε ἐν συγγραφῇ οὔτε ἐν τῇ πρά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Μουσείο Λαογραφικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ξει τοῦ βίου δύναται νὰ διακριθῇ μὴ ἔχων μνήμην ἰσχυράν, τουτέστι πρόχειρα τὰ ἤδη ἐγνωσμένα. Ἤδη ὁ Ἀντιφῶν ὁ διδασκαλος τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὸν Λογγῖνον (Τέχν. Ῥητορ. σελ. 318 Speng.) «τὸ μὲν τὰ παρόντα ἔφη καὶ ὑπάρχοντα καὶ παρακείμενα αἰσθάνεσθαι κατὰ φύσιν εἶναι ἡμῖν, παρὰ φύσιν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτῶν ἐκ ποδῶν γενομένων ἐναργῆ τὸν τύπον. Ὅθεν ἐπειδὴ παρὰ φύσιν ἐστὶ τὸ μνημονεύειν, ἡ φροντὶς καὶ ἡ ἄσκησις κράτιστον». Ἄξια μελέτης εἶνε καὶ τὰ ἄλλα τὰ παρὰ τῷ Λογγίνῳ (αὐτόθι σ. 312—319).

Εἶνε λοιπὸν ἀνάγκη κατὰ τὴν διδασκαλίαν νὰ γυμνάζηται ἡ μνήμη οὐ μόνον διὰ τῶν συχνῶν ἐπαναλήψεων, τὰς ὁποίας ἐν ἐρωτήσεσι δύναται νὰ προκαλέσῃ ὁ διδάσκαλος, π. χ. κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν γλωσσῶν, τῶν μαθηματικῶν, τῶν ἱερῶν μαθημάτων, κ' ἄ· ἀλλὰ καὶ δι' ἐπίτηδες ἐπιβαλλομένων ἀποστηθίσεων. Ἀλλ' αἱ ἀποστηθίσεις ἢ ἀποστοματίσεις αὗται πρέπει νὰ γίνωνται οὐχὶ μηχανικῶς μόνον καὶ ψιττακικῶς, ἀλλ' ἀφ' οὗ πρῶτον τὸ ἀποστηθιζόμενον καλῶς ἐννοηθῇ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ· ἔστω δὲ τοῦτο καλόν τι ποίημα νεώτερον ἢ ἀρχαῖον, ὅπερ ἤδη ἡρμήνευσεν ὁ μαθητής, ἢ ἄλλη τις περικοπὴ ἔκ τινος ἀρχαίου ποιήματος, ἢ συγγράμματος ἢ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. Τοὐναντίον δὲ εἶνε λίαν ἀξιοκατάκριτος ἡ ἀπομνημόνευσις λόγων, φέρ' εἰπεῖν, ὁλοκλήρων (κατὰ τεμάχια), οἷον τοῦ Χρυσοστόμου ἢ τοῦ Ἰσοκράτους, ὑπὸ μαθητῶν οὐδεμίαν ἔννοιαν ἐχόντων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λόγου, μόλις δὲ καὶ πάλιν μηχανικῶς καὶ ψιττακικῶς δυναμένων νὰ εἴπωσι παρὰ τὸ κείμενον μίαν τινὰ ἐξήγησιν. — Λοιπὸν οὐδὲν μὴ καταληπτὸν ἐντελῶς εἰς τοὺς μαθητὰς εἶνε ἄξιον ἀπομνημονεύσεως; Ἀκριβῶς εἰπεῖν οὐδέν. Τὸ μόνον δυνάμενον νὰ ἐξαιρεθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ, εἶνε ἡ ἀποστήθισις προσευχῆς τινὸς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀνεγνωρισμένης, οἷον τὸ Πάτερ ἡμῶν, Βασιλεῦ οὐράνιε, τὸ Πιστεύω εἰς ἕνα, ἢ ἄλλων τινῶν ῥητῶν, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἔννοια δὲν εἶνε καταληπτὴ εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἀπομνημονεύονται, ἀλλὰ μέλλει ὀψιαίτερον νὰ γείνῃ καταληπτή. Καὶ τοῦτο διότι ὁ μὲν ἄνθρωπος δύναται καὶ ἀκατάληπτα νὰ ἀπομνημονεύῃ· δύναται δὲ εὐκολώτερον κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν.

Εἴδομεν μέχρι τοῦδε τὸν ἕνα σκοπὸν τῆς ἐπαναλήψεως, τὴν ἄσκησιν τῆς μνήμης, ἥτις γίνεται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ἐκείνης τῆς λεγομένης ἰδίως ἀπομνημονεύσεως ἢ ἀποστηθίσεως. Ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις ἔχει καὶ *ἄλλους διδακτικοὺς σκοπούς*, ἰδίως τὸν τῆς βαθυτέρας ἐντυπώσεως καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

στερεώσεως ἢ διαφυλάξεως τῶν γνώσεων, καὶ τὸν τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν συνδυασμοῦ νέων πρὸς ταῖς ἤδη ὑπαρχούσαις γνώσεων. Ὁ πρῶτος σκοπὸς ἁρμόζει νὰ ἐπιδιώκηται μᾶλλον κατὰ τὰς κατωτάτας καὶ μεσαίας τάξεις τοῦ γυμνασίου, ὁ δὲ δεύτερος κατὰ τὰς ἀνωτάτας. Ἰδοὺ δηλ. ποῖοι εἶνε ἀκριβέστερον οὗτοι οἱ διδακτικοὶ σκοποί. Ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν, ὅπου τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν εἶνε ἔτι τοσοῦτον ἄπηκτον, ὥστε εὐκόλως περισπᾶται, καὶ δὲν δύναται οὔτε ἀσφαλῶς νὰ διατηρήσῃ τὰς μεταδιδομένας γνώσεις οὔτε τὴν συνάφειαν καὶ ἀκολουθίαν αὐτῶν νὰ κατέχῃ, ἐκεῖ εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνωνται ἐπαναλήψεις τῶν κατὰ τὴν προτεραίαν διδαχθέντων, ὄχι μόνον ἵνα βεβαιωθῇ ὁ διδάσκαλος περὶ τῆς ἐπιμελείας καὶ μελέτης τοῦ μαθητοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐντυπώσῃ περισσότερον τὰς ἀποκτηθείσας γνώσεις, ἵνα ἐμπεδώσῃ αὐτὰς καὶ ἐπανορθώσῃ καὶ συμπληρώσῃ· διότι κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην οἱ μαθηταὶ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ μετὰ τὴν ἰδιαιτέραν μελέτην δὲν κατορθώνουσιν οἱ πλεῖστοι νὰ ἔχωσιν ἀσφαλεῖς καὶ ἀνελλιπεῖς τὰς εἰς αὐτοὺς μεταδοθείσας γνώσεις, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην ἐπανορθώσεως καὶ συμπληρώσεως κατὰ τὴν ἐπανάληψιν. Ἡ ἐπανάληψις αὕτη πλὴν τοῦ ὅ,τι φέρει ὀμαλότητα εἰς τὴν τάξιν, διότι καὶ οἱ ἀμελέστεροι καὶ οἱ ἀπροσεκτότεροι μαθηταὶ οὕτως ἔγειναν πως ἰσόρροποι πρὸς τοὺς ἐπιμελεστέρους, ἔχει καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ὅτι γυμνάζει τοὺς μαθητὰς περὶ τὸ ἐκφράζεσθαι, ἐὰν ὁ διδάσκαλος δίδῃ τὴν προσήκουσαν προσοχὴν εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ λεκτικὸν τῶν μαθητῶν. Τὸ δὲ κυριώτατον εἶνε ὅτι παρασκευάζει οὕτω τοὺς μαθητὰς εἰς ὑποδοχὴν νέων γνώσεων, ἥτις τότε μόνον εἶνε δυνατή, ὅταν αἱ προηγηθεῖσαι γνώσεις εἶνε ἀσφαλεῖς καὶ καθαραί. Ἐκτὸς δὲ ταύτης τῆς καθ' ἑκάστην ἐπαναλήψεως ἀναγκαία εἶνε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ *εὐρυτέρα τις ἐπανάληψις* ἑνὸς φέρ' εἰπεῖν κεφαλαίου τῆς ἱστορίας, τῆς γραμματικῆς, τῆς ἀριθμητικῆς ἢ γεωμετρίας κ.τ.λ., ἵνα κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ταύτην πλὴν τῆς βαθυτέρας ἐντυπώσεως, τῆς ἐπανορθώσεως καὶ τῆς συμπληρώσεως τῶν διδαχθέντων κατανοηθῇ καὶ ἡ ἀκολουθία καὶ τάξις καὶ ἀλληλουχία τῶν ἀποκτηθεισῶν γνώσεων. Τοιαύτη ἐπανάληψις εἶνε τῷ ὄντι λίαν ὠφέλιμος οὐ μόνον διότι ἀσφαλίζει τὴν μετάδοσιν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐνισχύει τὸ νεαρὸν πνεῦμα. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἀκούετε παρὰ καλῶν διδασκάλων ὅτι μία τοιαύτη μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας γενομένη ἐπανάληψις ὠφέλησε

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοὺς μαθητὰς διπλασίως ἢ ὅσον ἡ καθημερινὴ διδασκαλία. Διότι αἱ ἐπαναλήψεις καὶ κατὰ τὴν παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν μέθοδον εἶνε συνήθεις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ σπανιώτεραι μὲν καθ' ὃν εἴπομεν τρόπον, συνηθέσταται δὲ αἱ πρὸ τῶν ἐξετάσεων γενικαί. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τέλει ἰδιαίτερος θὰ γείνῃ λόγος. Πλὴν ὅμως ὀλίγων ἐξαιρέσεων οἱ πολλοὶ τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν ὀλίγον ἐννοῦσι τὸν τρόπον καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπαναλήψεων. Οἱ πλεῖστοι ἀφ' οὗ ὁρίσωσι τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον μέλλουσιν οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπαναλάβωσι κατ' ἰδίαν, ἀρκοῦνται εἰς τὸ ν' ἀκούσωσιν αὐτοὺς ἂν καλῶς ἢ κακῶς ἐμελέτησαν, καὶ ἀκροῶνται αὐτοὺς ἐπαναλαμβάνοντας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὰ προσδιωρισμένα, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μηχανική τις ἐπανάληψις ἀσκοῦσα μόνον ἴσως τὴν μνήμην, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις τοῦ πνεύματος. Οἱ δεξιώτεροι τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν κατὰ τὰς ἐπαναλήψεις ταύτας καὶ μάλιστα τὰς γενικὰς ἐπιδιώκουσιν ἴδιον σκοπόν, ὅστις πολλάκις δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν· γυμνάζουσι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἐκμάθησιν τοιούτων μόνον καὶ τοσούτων γνώσεων, ὅσας καὶ ὁποίας μέλλει νὰ ἀπαιτήσῃ ὁ διδάσκαλος κατὰ τὰς δημοσίας ἐξετάσεις, ὅπου πολλοὶ τῶν διδασκάλων διὰ τῶν μαθητῶν ἑαυτοὺς μᾶλλον ἐπιδεικνύουσιν ἐνώπιον ἀκροατηρίου ἀπείρου τῶν τοιούτων τεχνασμάτων καὶ μὴ δυναμένου νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀληθοῦς ἀνάγκης τῆς ἐξεταζομένης τάξεως. Ὁ ἀληθὴς καὶ εἰλικρινὴς διδάσκαλος διὰ τῶν ἐπαναλήψεων ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν ὠφέλειαν τοῦ μαθητοῦ, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν βαθυτέραν ἐντύπωσιν καὶ στερέωσιν καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν κατάταξιν τῶν διδαχθέντων.

Ὁ δὲ ἄλλος σκοπὸς τῆς ἐπαναλήψεως ὁ ὀφείλων νὰ ἐπικρατῇ κατὰ τὰς ἀνωτάτας τάξεις, δὲν εἶνε πλέον μόνον ἡ βαθυτέρα ἐντύπωσις καὶ τακτοποίησις τῶν διδαχθέντων, διότι ταῦτα δύνανται οἱ μαθηταὶ τῶν τάξεων ἐκείνων καὶ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐπαναλαμβάνοντες νὰ κατορθώσωσιν· ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δυνάμει τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν νὰ συνδυασθῶσι μετὰ τῶν ἤδη ἐγνωσμένων νέαι γνώσεις ἔχουσαι μίαν τινὰ σχέσιν πρὸς ἐκείνας· εἶνε λοιπὸν κυρίως συμπλήρωσις γνώσεων ὄχι ὅμως τῶν ἐλλιπῶν τοῦ μαθητοῦ, ὅστις δὲν ἐδυνήθη νὰ διατηρήσῃ πλήρεις καὶ ἀνελλιπεῖς τὰς διδαχθείσας, ἀλλὰ *συμπλήρωσις τῆς διδασκαλίας*. Διότι πολλάκις ὁ ἔμπειρος διδάσκαλος, ὁ γνωρίζων τὰ μυστήρια τῆς διδασκαλίας καὶ φυλάττων τὸ ἀνωτέρω δοθὲν περὶ ἁπλότητος τῆς διδακτέας ὕλης παράγγελμα,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κατ' αὐτὴν μὲν ταύτην παρασιωπᾷ τινας γνώσεις καίπερ πολλαχῶς σχετιζομένας πρὸς τὰ διδασκόμενα, μόνον ἵνα μὴ φέρῃ σύγχυσιν εἰς τοὺς μαθητάς, ἵνα μὴ πολὺ παρεκβαίνῃ τοῦ θέματος, μηδὲ ἐπιβαρύνῃ τὸ πνεῦμα τῶν ἀκροατῶν. Αφ' οὗ ὅμως διδαχθῶσιν ἤδη οἱ μαθηταὶ τὰ διδακτέα, κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δύνανται πλέον, ὡς ἔχοντες χωνευμένας τινὰς γνώσεις, νὰ δεχθῶσι καὶ νέας τινὰς συμπληρωτικὰς τῶν προηγουμένων ἢ ὁπωσδήποτε σχετιζομένας πρὸς αὐτάς. Οὕτω π. χ. κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ἑνὸς ποιητοῦ ἀρχαίου, ὁ καθηγητὴς παρεσιώπησε (καλῶς ποιῶν) μίαν τινὰ παρατήρησιν, θεωρήσας αὐτὴν πολὺ δύσπεπτον ἢ ἄγαν λεπτομερῆ, ἢ μίαν καλλιλογικὴν ἐπίδειξιν ἢ μίαν παραβολὴν πρός τι χωρίον νεωτέρου τινὸς ποιητοῦ, διότι εἶχεν ἀσχοληθῇ μᾶλλον περὶ τὰ κυριώτατα τῆς ἑρμηνείας. Κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δύνανται πάντα ἐκεῖνα τὰ παραληφθέντα νὰ προστεθῶσι πρὸς ἀπαρτισμὸν τελείας ἑρμηνείας τοῦ ποιητοῦ. Ὡσαύτως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας δύναται ὁ διδάσκαλος ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσιν ἐξετάζων φέρ' εἰπεῖν τὰς κυριωτέρας χρονολογίας μιᾶς τινος ἱστορίας νὰ συμπληρώσῃ αὐτὰς διὰ συγχρόνων τινῶν ἀξιολόγων γεγονότων ἐξ ἄλλης ἱστορίας, ἢ ἐπαναλαμβάνων κοσμογραφίας τι κεφάλαιον νὰ προσθέσῃ τι σχετικὸν ἐκ τῆς φυσικῆς ἢ τῶν μαθηματικῶν. Ἀλλὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν τῶν ἐπαναλήψεων ἐκπληροῦσι παρ' ἡμῖν, πιστεύω, μόνον οἱ κράτιστοι τῶν καθηγητῶν.

4. Μεταβαίνομεν τώρα εἰς ἄλλον τινὰ τύπον διδακτικόν, *τὸν τῶν κατ' οἶκον τοῦ μαθητοῦ ἐργασιῶν*· εἶνε δὲ καὶ οὗτος διδακτικὸς τύπος· διότι δι' αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται διδακτικός τις σκοπός. Σκοπὸς τῶν κατ' οἶκον ἐργασιῶν τοῦ μαθητοῦ εἶνε ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας, εἴτε ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν γνώσεων, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς αὐτενεργείας καὶ ἱκανότητος τοῦ μαθητοῦ. Ἀναλόγως λοιπὸν τοῦ διπλοῦ τούτου σκοποῦ καὶ αἱ κατ' οἶκον ἐργασίαι εἶνε αἱ μὲν ὑπηρετικαὶ τοῦ πρώτου, καὶ τοιαῦται εἶνε αἱ προμελέται καὶ ἐπαναλήψεις (ἐπιμελέται), αἱ δὲ τοῦ δευτέρου, καὶ τοιαῦται εἶνε αἱ γραπταὶ ἐργασίαι, δηλ. θέματα, γυμνάσματα, συνθέσεις κ. ἄ. τ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίζωμεν ὅτι διὰ μὲν τῆς μελέτης καὶ τῶν ἐπαναλήψεων μόνος ὁ πρῶτος σκοπὸς τῶν κατ' οἶκον ἐργασιῶν ἐπιτυγχάνεται, διὰ δὲ τῶν γραπτῶν μόνος ὁ δεύτερος· ἀλλ' οὗτοι εἶνε οἱ ἐπικρατέστεροι σκοποὶ τῶν διττῶν τούτων κατ' οἶκον ἐργασιῶν, διότι καὶ ἡ γραπτὴ ἐργασία πολλάκις συντελεῖ εἰς αὔξησιν τῶν γνώσεων, καὶ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἡ ἄγραφος μελέτη, ἀσκοῦσα τὴν μνήμην πολὺ πλειότερον τῆς γραπτῆς ἐργασίας, καὶ ἐνισχύουσα τὴν ἑτοιμότητα καὶ παρουσίαν τοῦ πνεύματος, γυμνάζει εἰς ἄλλην οὐχ ἧττον χρήσιμον αὐτενέργειαν καὶ ἱκανότητα.

Καὶ ἡ μὲν μελέτη τῶν μαθητῶν, ὅσον καὶ ἂν γίνεται μακρὰν τοῦ σχολείου καὶ τοῦ διδασκάλου, ἐξαρτᾶται ἐντελῶς κατὰ τὴν ὀρθὴν μέθοδον ἐκ τοῦ σχολείου καὶ τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει οὐ μόνον διὰ τῶν ἀπαιτήσεων αὐτοῦ νὰ κανονίζῃ τὴν μελέτην τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ προφορικῶν ὁδηγιῶν. Τὸ χείριστον πάντων εἶνε τὸ νὰ ἀπαλάττηται τοῦ καθήκοντος τούτου ὁ διδάσκαλος, λέγων τὸ «μελετήσατε τὸ ἑπόμενον» ἢ «μελετήσατε ἀπ' ἐδῶ ἕως ἐκεῖ» ἢ ἀφ' οὗ αὐτὸς ὑπαγορεύσῃ τι, ν' ἀπαιτήσῃ νὰ μάθωσι τὸ ὑπαγορευθὲν ἐκ στήθους, καταδικάζων εἰς παθητικὴν διάθεσιν καὶ ἀκρισίαν τὸν μαθητήν. Ἐξ ἐναντίας ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ὑποβοηθῇ τὸν μαθητὴν κατὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐργασίας τὰς οἰκιακάς, οἷον εἰς τὰς μεταφράσεις κειμένων, ὑποδεικνύων εἰς αὐτοὺς τὰ δυσκολώτερα χωρία ἢ ἐφιστῶν αὐτῶν τὴν προσοχὴν εἴς τινα σημασίαν σπανίαν, ἣν ἴσως δὲν εὑρίσκουσιν ἐν τοῖς Λεξικοῖς των ἢ ἄλλως πως ὑποβοηθῶν, ἵνα παρέχῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εὐκολίαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν μελέτην· ἄλλως, προσκρούοντες εἰς δυσκολίας, ἀπελπίζονται οἱ μαθηταὶ καὶ δὲν ἐκτελοῦσιν ὅλως τὸ καθῆκον τῶν προπαρασκευῶν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιμελέτην ὑποβοηθεῖ ἀναπτύσσων σαφῶς καὶ καθαρῶς κατὰ τὴν παράδοσιν τὸ διδασκόμενον, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ ἥμισυ ἤδη ἢ καὶ πλειότερον νὰ γινώσκῃ αὐτὸ ὁ μαθητὴς ἐκ τῆς διδασκαλίας, τὸ δὲ ἐλλεῖπον νὰ δύναται εὐκόλως νὰ ἀναπληρώνῃ διὰ τῆς κατ' οἶκον μελέτης. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ τοιαῦται προπαρασκευαὶ τῆς μελέτης εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ὅπου οἱ μαθηταὶ καὶ ὀλιγώτερον ἐξησκημένοι εἶνε καὶ ὀλιγώτερον αὐτενεργοὶ καὶ μᾶλλον εὐπερίσπαστοι, εἶνε ἀναγκαιότεραι. Ἀλλ' ἡ σπουδαιοτέρα κατ' οἶκον ἐργασία τοῦ μαθητοῦ εἶνε ἡ *γραπτή*. Ἐὰν ἀναγνώσητε βιβλίον τι παιδαγωγικὸν γερμανικόν, ἰδίως πραγματευόμενον περὶ τῆς ἐν τῇ μέσῃ ἐκπεδεύσει ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ διδακτικῆς μεθόδου, θέλετε ἴδῃ πολλὰς παρατηρήσεις καὶ παράπονα κατὰ τῶν πολλῶν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων ἐπιβαλλομένων κατ' οἶκον γραπτῶν ἐργασιῶν· διότι τῷ ὄντι ἐν Γερμανίᾳ, ἀφ' ὅτου ἦρχισεν ἡ ὀρθοτέρα μέθοδος νὰ λειτουργῇ, κατενόησαν ὅτι ὁ μαθητὴς ἵνα ἀποκτήσῃ ἀσφαλεῖς γνώσεις, ἵνα ἐντυπωθῶσιν εἰς τὸ πνεῦμά του

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὅσα μανθάνει, καὶ ἵνα ἀποκτήσῃ ἰδίαν ἱκανότητα καὶ αὐτενέργειαν, πρέπει νὰ γράφῃ πολλά. Καὶ ἐντεῦθεν τὰ πολλὰ γραπτά, θέματα, γυμνάσματα, μεταφράσεις, συνθέσεις κ.τ. τ. καὶ τὰ πολλὰ ἀπαραίτητα τετράδια. (Ἴδ. περὶ τούτων Θ. Ὀλυμπίου, Σύντομος περιγραφὴ τῶν Γερμανικῶν γυμνασίων Πάτρ. 1884, σελ. 1—159). Παρ' ἡμῖν τόσον ὀλίγαι εἶνε αἱ γραπταὶ κατ' οἶκον ἐργασίαι τῶν μαθητῶν, ὥστε παρὰ τῶν ἐννοούντων τὴν σημασίαν αὐτῶν καὶ τῶν κηδομένων περὶ τῆς ὀρθῆς διδακτικῆς μεθόδου ἀκούονται ἀντιθέτου σημασίας παράπονα. Ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ προτρέψωμεν τοὺς διδασκάλους τῶν ἡμετέρων γυμνασίων νὰ ἀναγκάζωσι τοὺς μαθητάς των ὅσον δύνανται περισσότερα νὰ γράφωσι· διότι φρονοῦμεν ὅτι, ὅταν αἱ γραπταὶ αὗται ἐργασίαι γίνωνται ὑπὸ τὴν περιεσκεμμένην ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου καὶ κατὰ ὀρθὴν μέθοδον, καὶ διορθώνωνται ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ, οἱ μαθηταὶ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων διπλασίως θὰ ὠφελῶνται, καὶ οὐ μόνον τὸ πνεῦμά των θὰ ἐνισχυθῇ πρὸς περαιτέρας σπουδάς, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν ἱκανότητα θὰ ἀποκτήσωσι καὶ θὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς δικαίας δυστυχῶς σήμερον μομφῆς, ὅτι οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπολύονται ἀνίκανοι νὰ γράψωσι μίαν ἐπιστολήν, ἢ μίαν ἀναφοράν, ἢ μίαν μικρὰν ἔκθεσιν ἐλευθέραν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, ἐν ᾧ οἱ μαθηταὶ τῶν γερμανικῶν-γυμνασίων τὴν μὲν μητρικήν των γλῶσσαν, πολλὰ ἔτη πρὶν ἀπολυθῶσι, γράφουσιν ἀπταίστως, εἰς δὲ τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν εἶνε ἱκανοὶ νὰ γράφωσι μακρὰ θέματα καὶ λόγους ῥητορικούς. Τοῦτο δὲ πόθεν προέρχεται; ἐκ τοῦ ὅτι ἐκεῖ οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων οὐ μόνον πολλὰ γράφουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέθοδον καλὴν γράφουσι, καὶ καθ' ὁδηγίαν καλὴν καὶ ὑπὸ ἐπιτήρησιν αὐστηρὰν καὶ διόρθωσιν εὐσυνείδητον. Ἐν ᾧ παρ' ἡμῖν τί εἶνε, παρακαλῶ, τὰ γραφόμενα; ἡ ἐξήγησις ἥτε λεγομένη παλαιὰ καὶ ἡ καθαρά, τὰ παράδειγματα τῆς γραμματικῆς καὶ κλίσεις τινὲς τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, καί τινες σημειώσεις ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ καθηγητοῦ ἑρμηνευτικαί, αἵτινες ὑπὸ μὲν τῶν ἱκανωτέρων μαθητῶν γράφονται ἐν τῇ παραδόσει, ὑπὸ δὲ τῶν ἀνικανωτέρων ἀντιγράφονται ἐκ τῶν τετραδίων τούτων· θέματα, καὶ συνθέσεις εἶνε ἐκ τῶν σπανιωτάτων, καὶ ὅπου δὲ γίνονται θέματα γίνονται ἐπὶ παραδόσεως, ὅπου ὁ μὲν μαθητὴς δὲν ἔχει τὸν καιρὸν τῆς προπαρασκευῆς, ὅπως θὰ τὸν εἶχε κατ' οἶκον, ὁ δὲ διδάσκαλος ἀπαλλάττεται τῆς διορθώσεως πολλῶν τετραδίων. Δὲν θέλω διὰ τοῦτο νὰ κατακρίνω μόνον τοὺς διδασκάλους· διότι ὅπου αἱ τάξεις τοῦ γυμνασίου

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σύγκεινται ἐξ 100 καὶ 120 μαθητῶν, δὲν εἶνε εὔκολος ἡ καθ' ἑβδομάδα ἢ δὶς τῆς ἑβδομάδος διόρθωσις 100 καὶ 120 γραπτῶν τετραδίων· ἀπαιτοῦνται τοὐλάχιστον 15—20 ὧραι καθ' ἑβδομάδα. Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ὁποῖα εἶνε τὰ παρ' ἡμῖν γινόμενα γραπτά· καὶ πρῶτον τὰ παραδείγματα ἐκ τῆς γραμματικῆς (ὀνομάτων καὶ ῥημάτων)· ταῦτα μέχρι τοσούτου εἶνε χρήσιμα, ἕως οὗ διὰ τῆς γραφῆς ἐντυπωθῶσιν ὑπωσοῦν οἱ τύποι, αἱ καταλήξεις δηλ. τῶν ἀριθμῶν, τῶν πτώσεων, τῶν προσώπων, τῶν χρόνων, τῶν ἐγκλίσεων. Ἀλλ' ἵνα ἐφαρμοσθῶσιν οἱ τύποι οὗτοι εὐχερῶς εἰς τὸν σχηματισμὸν παντὸς ὀνόματος καὶ ῥήματος, δὲν εἶνε ὁ ἀσφαλέστερος καὶ πρακτικώτερος σκοπὸς ἡ γραφὴ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατ' οἶκον· διότι γνωστὸν εἶνε τί κάμνει ὁ μαθητής· εὑρίσκει ἐν τῇ γραμματικῇ τὸ παράδειγμα καθ' ὃ τὸ δοθὲν ὄνομα ἢ ῥῆμα κλίνεται, καὶ ἀντιγράφει μηχανικῶς ἐκ τῆς γραμματικῆς. Τοῦτο δὲν ὠφελεῖ οὔτε εἰς τὴν πρόοδον τοῦ μαθητοῦ (αὔξησιν τῶν γνώσεων) οὔτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὡς θέλομεν ἴδῃ ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Ἡ δὲ ἐξήγησις; καὶ περὶ ταύτης μὲν θέλομεν εἴπῃ τὰ δέοντα ἐν οἰκείῳ τόπῳ· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι, ὅπως γίνονται αἱ ἐξηγήσεις, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχουσι, πλὴν τῆς μικρᾶς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν πρακτικῆς ἀσκήσεως, εἰ μὴ μόνον νὰ διατηρήσωσι γραπτὴν τὴν οἱανδήποτε μετάφρασιν τοῦ κειμένου, ἵνα οἱ μαθηταὶ ἔχωσιν αὐτὴν ὡς τὸ κυριώτατον βοήθημα κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τὴν πρὸ τῶν δημοσίων ἐξετάσεων γινομένην. Ἐὰν ὁ μαθητὴς δὲν ἔχῃ τὰς ἐξηγήσεις του, εἶνε βεβαία ἡ ἀποτυχία του, ἐδέθη ἡ γλῶσσά του, καὶ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ· τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐξήγησις μεθ' ὅλας τὰς διορθώσεις καὶ γραφὰς καὶ ἀντιγραφὰς οὐδὲν ἄλλο πρακτικὸν ὄφελος παρήγαγε παρὰ τὴν πρὸς ἐπίδειξιν βοήθειαν. Περὶ τῶν γραπτῶν σημειώσεων θέλομεν εἴπῃ τὰ δέοντα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν. Παραλείπομεν τὰ θέματα, διότι ταῦτα σπανίως γίνονται κατ' οἶκον.—Εἶνε δὲ πρὸς τούτοις ἄξιον σημειώσεως ὅτι παρ' ἡμῖν αἱ γραπταὶ κατ' οἶκον ἐργασίαι περιορίζονται μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν γλωσσῶν. Οὐδὲν γραπτὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, φέρ' εἰπεῖν, ἢ ἐκ τῆς γεωγραφίας οὐχὶ πρὸς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν σύνθεσιν, ἀλλ' εἰς ἀκριβεστέραν ἐκμάθησιν τῶν διδασκομένων τούτων μαθημάτων. Μόνον ἴσως οἱ ἐπιμελέστεροι καὶ εὐμεθοδώτεροι καθηγηταὶ τῶν μαθηματικῶν ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν μαθητῶν καὶ γραπτάς τινας κατ' οἶκον ἐργασίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

οἷον λύσεις ἀριθμητικῶν, γεωμετρικῶν ἢ ἀλγεβρικῶν προβλημάτων.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῶν κατ' οἶκον γραπτῶν ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν, θέλομεν κάμῃ καὶ ἄλλην τινὰ παρατήρησιν, τὴν ὁποίαν ἴσως θεωρήσῃ τις ἐπουσιώδη, ἀλλ' ἡμεῖς νομίζομεν πολὺ οὐσιώδη διὰ τὸν πρακτικὸν βίον· διότι καθ' ὅλα φρονοῦμεν ὅτι ἀληθεύει τὸ ῥητὸν non scholae sed vitae discimus. Εἶνε γνωστὸν ὅτι τὰ πλεῖστα γραπτὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων εἶνε κακογραφημένα μέχρι δυσαναγνωστίας καὶ ἀηδίας· μόνον ὀλίγοι, φύσει φιλόκαλοι ἢ τυχόντες ἰδιαιτέρας τινὸς ἐπιμελείας ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, ἀποστρέφονται τὴν κακογραφίαν. Οἱ δὲ λοιποὶ οὐχὶ ἐξ ἐλλείψεως φιλοκαλίας ἢ ἐκ φυσικῆς ἀδυναμίας, ὅπερ σπάνιον, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας καὶ ἀδιαφορίας τῶν διδασκάλων, παρουσιάζουσιν ἐλεεινὰ τετράδια· καὶ οὕτως ἐξαπλοῦται ἡ κακογραφία εἴς τε τὴν πολιτείαν τῶν γραμμάτων ἐν γένει καὶ εἰς τὰ δημόσια γραφεῖα. Καὶ ὅμως εἶνε βέβαιον ὅτι ὀλίγη ἐπιμέλεια καὶ αὐστηρότης τοῦ διδασκάλου ἀναγκάζει τὸν μαθητὴν νὰ εἶνε καθαρὸς καὶ φιλόκαλος. Οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν κακογραφίαν καὶ ἡ γενικὴ εἰσαγωγὴ τῶν μεταλλίνων γραφίδων, ἥτις ἐν τῇ πρωσσικῇ ἐπαρχίᾳ Arnsberg κατηργήθη ἐπισήμως (Roth Gymnasialpaedag. σ. 168).

Ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης παρατηρήσεως περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ οὐσιῶδες θέμα, τὸν σκοπὸν τῶν κατ' οἶκον ἐργασιῶν καὶ ἰδίως τῶν γραπτῶν, λέγω καὶ φρονῶ μετὰ πάντων τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης, ὅτι αἱ ἐργασίαι αὗται δὲν ἔχουσι μόνον σκοπὸν τὴν βαθυτέραν ἐντύπωσιν καὶ ἐμπέδωσιν τῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας προσγινομένων γνώσεων ἢ τὴν συσσώρευσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ κυριώτατα τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ μαθητοῦ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας γνώσεων· διότι διδασκαλία, ἥτις θεωρεῖ τὸν μαθητὴν ὡς ἁπλοῦν δοχεῖον, ὅπερ ἀνάγκη νὰ πληρωθῇ, εἶνε διδασκαλία ἄκαρπος, ἄγονος, νεκρά. Ἡ ὀρθὴ μέθοδος τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ κατορθώσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Montaigne: Pour moi j'aime mieux forger mon âme que de la meubler, ὅ ἐ. τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ μᾶλλον νὰ χαλκεύσω τὴν ψυχήν μου ἢ νὰ διασκευάσω αὐτήν. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ κατεργασθῇ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ μαθητοῦ καταλλήλως πρὸς τὸ οἱονδήποτε μέλλον αὐτοῦ στάδιον, πρὸς ἐλευθέραν ἐνέργειαν, πρὸς αὐτενέργειαν. Πρὸς



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοῦτο δὲ ἡ ὀρθὴ μέθοδος δύναται νὰ μεταχειρίζηται τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν καὶ ἰδιαιτέραν μελέτην τοῦ μαθητοῦ. Ἐὰν ὁ μαθητὴς εἶνε περιωρισμένος εἰς τὸ νὰ μανθάνῃ μόνον ὅσα ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου, χωρὶς νὰ δύναται νὰ κάμῃ καὶ ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν χρῆσιν τῶν γνώσεων τούτων, ἐὰν δηλ. εἶνε οὕτως εἰπεῖν δεδεμένος εἰς τὴν φάτνην, θὰ μάθῃ μὲν ὀλίγα τινὰ καὶ ἀτελῆ ὁ ὑπομονητικώτερος, ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀπαλλαγῇ ποτε τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης, νὰ μὴ διαρρήξῃ τὸν δεσμόν, καὶ νὰ μὴ τραπῇ κύριος οἱδεν ὁποίαν ὁδόν. Ἐὰν δέ, ἀπαράσκευος πρὸς τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων καὶ ἀγύμναστος καὶ ἀχειραγώγητος, ἐπιδοθῇ εἰς ἰδίαν τινα αὐτενέργειαν, ὁποία, φαντάζεσθε, θὰ εἶνε αὕτη; οἱ πλεῖστοι θὰ δοθῶσιν εἰς ἀνάγνωσιν μυθιστορημάτων, ἢ ἐπειδὴ ἡ κοινωνία ὅλη κατέκρινεν ἱκανῶς τὴν χρῆσιν αὐτῶν, θὰ τραπῶσιν εἰς μετάφρασιν ἢ συγγραφὴν μικρῶν τινων διηγημάτων, ἢ εἰς τὴν στιχουργίαν (δὲν λέγω ποίησιν), καὶ ἄλλοι εἰς σύστασιν συλλόγων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀναγνώσματα, εἰς ἔργα δηλ. λίαν πρόωρα, πρὸς τὰ ὁποῖα πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ εἶνε προσηκόντως παρεσκευασμένοι. Ἡ κατάχρησις αὕτη τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων παρ' ἡμῖν δὲν προῆλθεν ἐξ ἄλλου, εἰμὴ ἐκ τῆς ἀμελείας καὶ ἀδιαφορίας τῶν γυμνασίων πρὸς ἄσκησιν ὀρθὴν καὶ σκόπιμον τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν. Ὁ γυμνασιακὸς μαθητὴς ἐν Γερμανίᾳ δὲν εὑρίσκει τὸν καιρόν, εἰ μὴ ὁ εἰς ἄκρον ἀμελὴς καὶ διεφθαρμένος, πρὸς ἀνάγνωσιν μυθιστορημάτων καὶ πρὸς τὰς ἀνωτέρω εἰρημένας αὐτενεργείας, διότι ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ παρέχει πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς ἄσκησιν αὐτῆς ἐν τῷ κύκλῳ τῶν γυμνασιακῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἄλλοτε μὲν ἀπαιτῶν νὰ ἀναγνώσῃ κατ' ἰδίαν τὸ δεῖνα κεφάλαιον ἐκ τοῦ δεῖνος ἕλληνος ἢ Λατίνου συγγραφέως ἢ τὸ δεῖνα ποίημα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ἄλλοτε δὲ νὰ γράψῃ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θέματος ἐκ τῆς ἱστορίας, ἐκ τῆς γεωγραφίας, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας, ἢ μετάφρασιν, ἢ περίληψιν δοκίμου τινος ἔργου τῆς κλασικῆς ἢ ἐθνικῆς λογοτεχνίας· ἄλλοτε δὲ νὰ συντάξῃ μίαν *σύνθεσιν* (Aufsatz) περὶ οἱουδήποτε τινος θέματος ἠθικοῦ, ἱστορικοῦ κ.τ.τ. Διὰ τούτου τοῦ τύπου τῆς διδασκαλίας ἔνθεν μὲν ὁ μαθητὴς ἀποτρέπεται τῆς εἰκαίας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιβλαβοῦς χρήσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἔνθεν δὲ καθοδηγεῖται εἰς τὴν ὀρθὴν αὐτῆς χρῆσιν καὶ παρασκευάζεται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζηται ὀρθῶς καὶ σκοπίμως τὴν ἐλευθερίαν, ἣν μέλλει ν' ἀποκτήσῃ,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

εἴτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ εἴτε ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ πολιτείᾳ. Οὕτως τῷ ὄντι χαλκεύεται (κατὰ τὸν Montaigne) ἡ ψυχὴ τοῦ μαθητοῦ. Ὅθεν παρ' ἡμῖν εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ εἰσαχθῶσιν ὅσαι λείπουσι κατ' οἶκον ἐργασίαι· αἱ δὲ ὑπάρχουσαι νὰ διαρρυθμισθῶσι κατὰ τὴν ὀρθὴν μέθοδον, ὡς θέλομεν εἴπῃ ἀλλαχοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου ἐν γένει, καὶ ἰδίως περὶ τῶν διδακτικῶν τύπων, ὑφ' οὓς πᾶσα διδασκαλία, ἐπομένως καὶ πᾶσα διδακτικὴ μέθοδος ἐμφανίζεται. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεμία διδασκαλία δύναται ν' ἀποφέρῃ τοὺς προσδοκωμένους ἐξ αὐτῆς καρπούς, ἐὰν δὲν *παραλαμβάνηται* προσηκόντως, ἐὰν δηλ. οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχωσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τὴν πρέπουσαν προσοχήν, διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ γείνῃ λόγος καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶνε δυνατὸν νὰ διατηρῆται ζωηρὰ καὶ ἀκμαία *ἡ προσοχὴ* τῶν μαθητῶν ὑπὸ τῶν δικασκάλων, ἐπειδὴ ὑποτίθεται ὅτι οἱ μαθηταὶ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀναγκαστικοῦ συναγελασμοῦ δὲν εἶνε ἱκανοὶ οἴκοθεν νὰ ἐφιστῶσιν εἰς τὰ διδασκόμενα μαθήματα τὴν ἀπαιτουμένην προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν. Ἴσως νομίσῃ τις ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τῆς παρούσης πραγματείας δὲν ἀνήκει εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον, τὸ περὶ διδακτικῆς μεθόδου, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ περὶ ἀγωγῆς καὶ πειθαρχίας. Ἄσχετον βεβαίως πρὸς τὴν πειθαρχίαν δὲν εἶνε· διότι ὅστις δὲν εἶνε ἀρχικός, ὅστις δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκτελῶνται ἀμέσως καὶ κατὰ γράμμα αἱ προσταγαί του ἐν τῇ τάξει, ὅσον δήποτε καὶ ἂν εἶνε μεθοδικός, ὀλίγον θέλει ὠφελήσῃ μεταξὺ κακῶς πειθαρχούντων μαθητῶν. Ἀλλ' ὅ,τι συνήθως συμβαίνει, εἶνε τὸ νὰ συμπίπτῃ τὸ ἀρχικὸν ἦθος καὶ τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα πρὸς τὴν καλὴν μέθοδον καὶ τὴν διδακτικὴν ἱκανότητα. Ὁ ἱκανὸς καὶ μεθοδικὸς διδάσκαλος συνήθως εἶνε καὶ ὁ τὴν πειθαρχίαν μᾶλλον ἐπιβάλλων καὶ τὴν προσοχὴν μᾶλλον διατηρῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρόκειται ἐν τῇ λελογισμένῃ καὶ ὀρθῇ διδασκαλίᾳ νὰ διατηρῆται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν ἀκμαία οὐχὶ διὰ τυραννικῶν πειθαρχικῶν διατάξεων καὶ διὰ βιαίων καὶ τρομοκρατικῶν τρόπων, ἀλλὰ διὰ ἡπίας ψυχικῆς ἐπιδράσεως καὶ πειθοῦς, τοῦτο δὲ κατορθώνεται μᾶλλον διὰ τῆς ὀρθῆς μεθόδου, διὰ τοῦτο δυνάμεθα ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ νὰ πραγματευθῶμεν καὶ περὶ τούτου.

Πρὸς διατήρησιν τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει πρῶτος αὐτὸς νὰ προσέχῃ κατὰ τὴν διδασκαλίαν του· νὰ εἶνε οὕτω



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

παρεσκευασμένος, ὥστε νὰ μὴ προσκόπτῃ εἰς τὸ ἐλάχιστον, μηδὲ νὰ φαίνηται ὅτι λησμονεῖ τι, μηδὲ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ πρᾶγμα ἤδη εἰρημένον, μηδὲ νὰ περισπᾶται καὶ νὰ πλανᾶται εἰς ξένας χώρας, ἐξερχόμενος τοῦ προκειμένου, μηδὲ νὰ ἀσχολῆται πρὸς μόνους τινὰς τῶν μαθητῶν του, παραβλέπων τοὺς ἄλλους. Πολλοὶ τῶν διδασκάλων μεταχειρίζονται τὴν μεγαλόφωνον καὶ πολλὴν καὶ ἀδιάκοπον ἐν τῇ τάξει ὁμιλίαν, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἐπισύρουσιν ἢ ἐκβιάζουσι τὴν προσοχήν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές· διότι ἂν ὁ τρόπος οὗτος κατ' ἀρχὰς προξενῇ μικράν τινα ἐντύπωσιν, βαθμηδὸν γίνεται τοσοῦτον συνήθης, καὶ ἀμβλύνει ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀκοὴν τῶν μαθητῶν, ὥστε οὐδεμία δίδεται προσοχὴ καὶ μένει ὁ διδάσκαλος κύμβαλον ἀλαλάζον ἐπὶ τῆς καθέδρας. Τὴν ἀπροσεξίαν τῶν μαθητῶν νομίζουσιν ἄλλοι ὅτι δύνανται νὰ θεραπεύσωσι διὰ τῶν ἐπανειλημμένων προτροπῶν καὶ ἐπιπλήξεων: πρόσεχε, δὲν ἀκούεις, προσέχετε ἐδῶ κ. οὔ. κ. Αἱ προτροπαὶ αὗται αἱ συχναὶ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς συμβουλάς, τὰς ὁποίας πολλοὶ παιδαγωγοὶ δίδουσιν εἰς τοὺς παῖδας, νὰ εἶνε καλοί, νὰ εἶνε φρόνιμοι, εὔτακτοι, ἐνάρετοι κ.τ.λ. Ἐὰν ὁ παιδαγωγὸς δὲν εἶνε ἱκανὸς νὰ ἀποτρέπῃ τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν κακῶν πράξεων, νὰ προκαλῇ δὲ τοιαύτας πράξεις καὶ νὰ ἐμποιῇ τοιαύτας ἕξεις, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτοὺς καλούς, φρονίμους, εὐτάκτους, ἐναρέτους, εὐσεβεῖς, οὐδὲν θὰ κατορθώσῃ διά τῶν ἀφηρημένων συμβουλῶν, τὰς ὁποίας ἡ παιδικὴ φύσις δὲν ἐννοεῖ. Ὡσαύτως καὶ τοῦ διδασκάλου αἱ ἀδιάκοποι προτροπαὶ εἰς προσοχήν, οὐδὲν ἀποτέλεσμα δύνανται νὰ φέρωσιν, ἐὰν δὲν γινώσκῃ τὸ μυστήριον, τοῦ νὰ ἑλκύῃ αὐτὸς καὶ ἀκόντων τῶν μαθητῶν τὴν προσοχήν. Τὸ δὲ μυστήριον εἶνε τὸ ἑξῆς:

Ἐὰν ὁ διδάσκαλος κατέχῃ καλῶς τὸ διδασκόμενον μάθημα, καὶ εἶνε ἱκανὸς νὰ τηρῇ τὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ ἀναγκαίαν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν καὶ τὴν φυσικὴν τῶν διαφόρων μερῶν συνάφειαν, ἐὰν ἔχῃ τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ἐπιτηρῇ διὰ τῶν βλεμμάτων του ὅλην τὴν τάξιν, ἤ, ὅταν ὁ τύπος τῆς διδασκαλίας εἶνε οὐχὶ ἀκροαματικός, ἀλλ' ἐρωτηματικὸς καὶ ἐξεταστικός, νὰ ἔχῃ μετέωρον διὰ τῶν ἀπροσδοκήτων ἐρωτήσεων ὅλην τὴν τάξιν, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ διατηρῇ ἀκμαίαν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν. Καὶ ἂν οἱ μαθηταὶ εἶνε μικροὶ τὴν ἡλικίαν, ὅτε καὶ ὑπόκεινται εὐκολώτερον εἰς ἀπροσεξίαν, ὁ μεθοδικὸς διδάσκαλος δύναται νὰ καθιστᾷ αὐτοὺς προσεκτικούς, ἂν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γινώσκῃ καλῶς τὴν παιδικὴν φύσιν, ἂν γίνηται εὔληπτος εἰς αὐτούς, κατερχόμενος εἰς τὴν ἡλικίαν των, καὶ ἂν ποικίλλῃ τὴν διδασκαλίαν διὰ τῶν διαφόρων διδακτικῶν τύπων, ὁτὲ μὲν παραδίδων, ἄλλοτε ἐρωτῶν, ἄλλοτε γράφων ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἄλλοτε φέρων ἕνα ἢ δύο πρὸ τοῦ πίνακος ἵνα γράψωσί τι κ.τ.τ. Ὅ,τι καθιστᾷ δύσκολον τὴν διατήρησιν τῆς προσοχῆς, εἶνε ἡ ἀνωμαλία τῆς τάξεως, τουτέστιν ἡ ἀνισότης τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς κακῆς κατατάξεως καὶ τοῦ κακοῦ προβιβασμοῦ· διότι τότε τὸ αὐτὸ μάθημα δὲν προξενεῖ τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν εἰς πάντας τοὺς μαθητάς, ὡς μὴ ἐννοοῦντας πάντας ἐπίσης· τότε ὁ διδάσκαλος ἀμηχανεῖ εἰς ποίαν βαθμῖδα ὀφείλει νὰ σταθῇ· ἂν εἰς τὴν τῶν ἀνωτέρας δυνάμεως, δὲν θὰ προσέχωσιν οἱ ἀσθενέστεροι, ἂν δὲ κατέλθῃ εἰς τὴν βαθμίδα τούτων, ἀηδιάζουσι καὶ ἐπομένως ἀπροσεκτοῦσιν οἱ δυνατώτεροι. Διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ μὴ γίνωνται χάριτες κατὰ τὴν κατάταξιν καὶ τὸν προβιβασμὸν οὐ μόνον πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν μαθητευομένων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν διδασκάλων. Μέσα ἐξωτερικὰ συντελοῦντα εἰς διατήρησιν τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν ὁ νοήμων καὶ ψυχολογῶν διδάσκαλος θέλει εὐκόλως εὕρῃ ποῖα εἶνε· εἶνε δὲ τοιαῦτα τὰ ἑξῆς: Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἄνευ ἀνάγκης αὐτῆς ταύτης νὰ μὴ καταλείπῃ τὴν καθέδραν του, ἥτις πρέπει νὰ κεῖται ὑψηλότερον τῶν θρανίων τῶν μαθητῶν, ἰδίως ὅταν ἡ τάξις εἶνε πολυπληθής. Ἐκεῖ δὲ καθήμενος ἢ ἱστάμενος νὰ μὴ ἐγκύπτῃ ἀδιακόπως εἰς τὸ βιβλίον ἢ τετράδιον, ἀλλὰ καὶ μύωψ ἂν εἶνε, νὰ κρατῇ οὕτω τὸ βιβλίον, ὥστε νὰ μὴ στερῆται τῆς ἐπιβλέψεως τῆς τάξεως· ἐν γένει δὲ ὅσον δυνατὸν ὀλιγώτερον νὰ βλέπῃ εἰς τὸ βιβλίον. Ἐννοεῖται λοιπὸν πόσον εἶνε κακὸν τὸ συνηθιζόμενον ἐνίοτε ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις, ἡ ἐν τῇ τάξει περιπατητικὴ διδασκαλία, ἥτις πολλάκις παρακολουθεῖται καὶ ὑπὸ τῆς παιδιᾶς τοῦ κομβολογίου. Ὁ μαθητὴς βλέπων τὸν διδάσκαλον παίζοντα δὲν διστάζει νὰ παίζῃ καὶ αὐτός. Πρέπει νὰ εἶνε πολὺ ὀλιγάριθμος ἡ τάξις, ὁ δὲ διδάσκαλος νὰ ἔχῃ ἀκλόνητον ἀρχικὸν κῦρος καὶ νὰ ἐμπνέῃ ἀπέραντον σέβας, διὰ νὰ μὴ ταραχθῇ ἐκ τοῦ περιπάτου ἡ προσοχὴ τῆς τάξεως. (Ἐξαιρεῖται ἡ ὥρα τῆς ὑπαγορεύσεως, καθ' ἣν δύναται καὶ νὰ περιπατῇ ὁ ὑπαγορεύων.) Ἄλλο μέσον καλὸν εἶνε καὶ τὸ νὰ ἐγείρηται ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὁ ἐξεταζόμενος μαθητής, ὅπερ προλαμβάνει καὶ τὴν συχνὴν κατάχρησιν τῆς ὑποβο-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημοσία Εκπαιδευτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λῆς καὶ τοῦ ψιθυρισμοῦ τῶν συμμαθητῶν, κατάχρησιν ὀλεθριωτάτην εἰς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο εἶνε ὀρθὸν ἐν ταῖς κατωτέραις καὶ μέσαις τάξεσι, περιττὸν δὲ ἐν ταῖς ἀνωτέραις. Μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν μέσων πρέπει νὰ λογισθῇ καὶ ἡ σύνταξις τοῦ προγράμματος τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Ὀφείλει δηλ. ὁ σύλλογος τῶν διδασκάλων νὰ συντάττῃ τὸ πρόγραμμα οὕτως, ὥστε ὅμοια μαθήματα, μαθήματα δηλ. τῆς αὐτῆς ὕλης νὰ μὴ διαδέχωνται ἄλληλα, ἵνα μὴ γεννᾶται κόρος ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν, διότι ἐκ τοῦ κόρου γεννᾶται ἡ ἀηδία καὶ ἐκ τῆς ἀηδίας ἡ ἀπροσεξία, ἀλλ' ὁπωσοῦν διάφορα νὰ εἶνε τὰ ἀλληλοδιάδοχα μαθήματα. Οὕτω π.χ. κακὸν βεβαίως θὰ ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἱερά, μαθηματικά, ἀνάγνωσις Ὁμήρου καὶ νέα ἱστορία νὰ διαδέχωνται ἄλληλα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄνευ διακοπῆς· τοῦτο ἤθελε δυσκολεύσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μετάβασιν καὶ εἰς τὴν μεθαρμογὴν τοῦ πνεύματος· ἀλλ' ἐὰν μετὰ τὴν ἑρμηνείαν ἀρχαίου τινὸς συγγραφέως ἀκολουθήσῃ ἀρχαία ἱστορία, ἢ μετὰ τὴν ἱστορίαν γεωγραφία, ἢ μετὰ τὴν νέαν ἱστορία γαλλικὴ γλῶσσα ἢ μετὰ τὰ μαθηματικὰ φυσικὴ καὶ τἀναπάλιν, τὸ πρᾶγμα θὰ εἶχε καλῶς· θὰ παρήγετο ποικιλία καὶ τέρψις ἄνευ ἅλματος. Ἐὰν δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν εἰρημένων μέτρων παρά τε τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ἐξακολουθῇ ὑπάρχουσα ἡ ἀπροσεξία καὶ ἀταξία τῶν μαθητῶν, τὸ σφάλμα ἔγκειται πλέον εἰς τὴν κακὴν θέλησιν καὶ κακὴν ἕξιν τούτων, καὶ ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῶσι παρά τε τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ γυμνασιάρχου αἱ πειθαρχικαὶ διατάξεις, προτροπαί, ἐπιπλήξεις, τιμωρίαι, χωρισμὸς τῶν συνενόχων ἐν τῇ ἀπροσεξίᾳ, τῶν συνομιλούντων, πειραζόντων κ.τ.τ., ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὰ περὶ πειθαρχίας.

---

## Β'. περὶ τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν καθ' ἕκαστον μαθημάτων.

Ἀφ' οὗ εἴπομεν περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου ἐν γένει, καθ' ὅσον αὕτη δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῇ γυμνασιακῇ διδασκαλίᾳ, καιρὸς εἶνε νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πρακτικώτατον τῶν κεφαλαίων τῆς παρούσης πραγματείας, εἰς τὴν μέθοδον τὴν διδακτικήν, καθ' ἣν εἶνε ὀρθὸν νὰ διδάσκηται ἓν ἕκαστον τῶν ἔν τινι γυμνασιακῷ προγράμματι πε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχείο Ιστορικό Βιβλιοθήκη
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ριεχομένων μαθημάτων, καὶ ἀρχόμεθα πρῶτον, ὡς εἰκός, ἀπὸ τῶν ἱερῶν. (1)

## 1. Ἱερὰ μαθήματα.

Μέλλων νὰ διαλάβω περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων, ὁμολογῶ ὅτι κατέχομαι ὑπὸ σφοδρᾶς στενοχωρίας καὶ λύπης· διότι πολλὰ μὲν δυστυχῶς εἶνε παρ' ἡμῖν τὰ κακῶς διδασκόμενα, ἀλλ' οὐδὲν μάθημα ἀναλόγως τῆς μεγάλης αὐτοῦ σπουδαιότητος τόσον κακῶς διδάσκεται, ὅσον τὰ ἱερὰ μαθήματα· ἂν ὑπάρχωσί που ἐξαιρέσεις, εἶνε βεβαίως πολλὰ ὀλίγαι καὶ σπανιώταται· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ διδάσκαλοι τῶν ἱερῶν μαθημάτων βαττολογοῦσι, δὲν διδάσκουσιν· ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων τοσοῦτον ἀπέστη τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ, ὥστε φαίνεται ὅτι καὶ πολιτεία καὶ διευθυνταὶ ἐκπαιδευτηρίων καὶ διδάσκαλοι νομίζουσιν αὐτὴν ὡς ἀπαραίτητον μέν, ἀλλ' ὡς ἁπλοῦν καὶ ψυχρὸν καθῆκον, ὀφειλόμενον εἰς τὴν μητέρα ἐκκλησίαν· διδάσκομέν τὰ ἱερὰ μαθήματα ἐν τοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις μετὰ τοιούτου φρονήματος καὶ αἰσθήματος, ὅπως παρέχομεν εἰς τοὺς γηραιοὺς ἀγωνιστὰς πενιχράν τινα σύνταξιν, διότι ὑπηρέτησαν ἄλλοτε τὴν πατρίδα, ἀλλὰ σήμερον εἶνε ἄχρηστοι· οὕτω φερόμεθα καὶ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἐκκλησίαν. Πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἔχομεν εἰσηγμένην τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν εἰς πάντα ἡμῶν τὰ ἐκπαιδευτήρια· ἀλλ' οὔτε καρπούμεθά τι ἐκ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, οὔτε προσδοκῶμεν ἀγαθόν τι· ἀλλὰ καὶ ὅπου εὐδοκιμεῖ ὁπωσοῦν ἡ διδασκαλία αὕτη, ποριζόμεθα γνώσεις τινὰς ἐκ τῆς παλαιᾶς ἢ νέας διαθήκης, τὰς ὁποίας οὐδ' ὁπωσοῦν δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν πρὸς τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας· τὸ πολὺ δὲ μανθάνομεν ἢ μᾶλλον ψιττακίζομεν καὶ δόγματά τινα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατάληπτα ἐκ τῆς κατηχήσεως, χωρὶς μηδὲ ταῦτα νὰ δυνηθῶσι νὰ φέρωσι πρὸς τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Ἐὰν ἐκ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας, ἐκ τῆς φυσικῆς καὶ φυσιογραφίας ὁ ἀληθὴς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγικὸς ἀνὴρ ζητεῖ καὶ λαμβάνει κατάλληλα διδάγματα πρὸς διαρρύθμισιν οὐ μόνον τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς θελήσεως, καὶ ἂν πᾶσα δι-

(1) Τὸ μέρος τοῦτο λέγεται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν εἰδικὴ μεθοδικὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ προηγηθέν, ὅπερ ὑπ' αὐτῶν λέγεται γενικὴ μεθοδική.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δασκαλία τῶν μαθημάτων τούτων μὴ οριζομένη καὶ παιδαγωγικὰς ὠφελείας θεωρεῖται δικαίως μονομερής, ἡ διδασκαλία ἡ θρησκευτικὴ ἡ περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν γνώσεων τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ εἰς τὸν ψιττακισμὸν τῶν δογμάτων ἐκ τῆς κατηχήσεως, εἶνε οὐ μόνον μονομερής, ἀλ' αὐτόχρημα *νεκρά*. Ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων δὲν εἶνε ἡ μετάγγισις γνώσεων, ἀλλ' ἡ διὰ τῶν γνώσεων τούτων ἐνίσχυσις τῆς πίστεως εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων, καὶ ὁ ἐνστερνισμὸς τῶν σωτηριωδῶν διδαγμάτων τοῦ Εὐαγγελίου. — Πᾶς μαθητής, εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχολεῖον, φέρει ἀναλόγως τῆς οἰκιακῆς αὐτοῦ ἀνατροφῆς καὶ προηγουμένης διδασκαλίας κόκκον τινὰ πίστεως μείζονα ἢ ἐλάσσονα· τῆς πίστεως ὅμως ταύτης οὐδεμίαν ἔχει συνείδησιν: οὐ μόνον τί πιστεύει δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τί τοῦτο πιστεύει ὡς ὀρθὸν καὶ ὄχι ἐκεῖνο. Τὴν συνείδησιν ταύτην καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς πίστεως, ἔτι δὲ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆς καὶ τὴν δι' αὐτῆς χριστιανικὴν διαρρύθμισιν τῆς θελήσεως καὶ τῶν πράξεων, τοῦτο προτίθεται ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ κατορθώσῃ τὸν ἁγιασμὸν καὶ ἐξαγνισμὸν τῶν ψυχῶν (καθ' ἃ λέγει ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῇ Α'. ἐπιστολῇ, Α'. 15—16 «κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε» καὶ κατωτέρω 22 «τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς»), ἐν ἄλλοις λόγοις ὀφείλει νὰ καταστήσῃ ἠθικοὺς τοὺς μαθητάς, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς πίστιν εἰς τὰς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ γεννήσῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ζωηρὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα.

Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι οὗτος εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων, ἐννοεῖται ὁποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος αὐτῶν. Ἐν γένει μὲν ὁ διδάσκαλος, ὡς θέλομεν εἴπῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πρέπει νὰ εἶνε οὐχὶ κοινός τις ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ διδάσκαλος τῶν ἱερῶν μαθημάτων πρέπει νὰ εἶνε πάντων τῶν διδασκάλων ὁ κράτιστος· διότι οὐ μόνον ἐπιστημονικὴν παιδείαν, καὶ θεολογικὴν καὶ ἄλλην, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ὀξὺ καὶ εὐκίνητον, καὶ ἦθος σπουδαῖον, σοβαρὸν καὶ ἄμεμπτον, καὶ ψυχῆς ἀγαθότητα ὄντως χριστιανικήν. Ἀνάγκη νὰ εἶνε ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένος, ἵνα δύνηθῇ τὴν διδακτέαν ὕλην συστηματικῶς νὰ διατάξῃ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν νὰ ὑποστηρίξῃ· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὕλη αὕτη δὲν εἶνε ὡς τὰ μαθηματικά, ὅπου 2 καὶ 2 κάμνουν 4, ἀλλ' ἐνδέχεται καὶ ἀμφιβολίαι νὰ γεννηθῶσι καὶ ἀντιρρήσεις νὰ ἀκουσθῶσιν, ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος τῶν ἱερῶν διὰ τῆς ὀξύτητος καὶ εὐκινησίας τοῦ πνεύματος ἑτοίμως νὰ ἀναιρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἀμφιβολίας· ἔπειτα δὲ νὰ εἶνε σπουδαῖος καὶ σοβαρὸς καὶ μὲ κρίσιν ὀρθήν, ὥστε οἱ λόγοι αὐτοῦ νὰ ἐμπνέωσι πεποίθησιν καὶ πίστιν· τὸ δὲ ἦθος αὐτοῦ καὶ οἱ τρόποι τοσοῦτον ἀγαθοί, ὥστε ὅταν προτρέπῃ εἰς ἀρετὴν καὶ ἀλήθειαν, νὰ μὴ δύνηται νὰ ἀκούσῃ τὸ «διδάσκαλε πῶς διδάσκεις καὶ νόμον δὲν ἐκράτεις.» — Ἂν ποτε τοιοῦτοι διδάσκαλοι τῶν ἱερῶν μαθημάτων ὑπῆρξαν ἢ ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν, ἀγνοῶ· πιστεύω δὲ ὅτι εἶνε πολλὰ ὀλίγοι καὶ πολὺ σπάνιοι. Εἴθε ἡ ἱερὰ σύνοδος, εἴθε ἡ θεολογικὴ σχολὴ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θέματος, τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων· διότι νοσοῦμεν ὡς πρὸς ταῦτα νόσον δεινήν. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οὔτε ἡ οἰκογένεια οὔτε ἡ κοινωνία οὔτε ἡ ἐκκλησία συντελοῦσι πολὺ εἰς τὴν ἐξέγερσιν καὶ διατήρησιν τῆς ζωηρότητος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ μαραίνῃ τὸν ζῆλον, εἶνε μᾶλλον λόγος ἰσχυρὸς ὅπως ἀπὸ τῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων γείνῃ ἡ καλὴ ἀρχή. Καὶ τὰ μὲν τελειότερα ἂς ἐλπίζωμεν ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι θέλουσι γείνῃ. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐκ τῶν ἐνόντων τί τὸ πρακτέον πρὸς βελτίωσιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων;

Εἶνε βεβαίως ἀνάγκη καθ' ἃ εἴπομεν ὁ διδάσκαλος τῶν ἱερῶν μαθημάτων νὰ ἐδιδάχθη τὴν θεολογίαν, ἵνα ὡς ἄριστα διατάσσῃ τὴν διδακτέαν ὕλην καὶ ἐν ἐπιγνώσει ἐπιστημονικῇ διδάσκῃ τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν μάθημα εἶνε τὸ παιδαγωγικώτατον καὶ ἠθοπλαστικώτατον τῶν ἄλλων μαθημάτων, εἶνε ἰσχυροτέρα ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος τῶν ἱερῶν νὰ εἶνε ἀνὴρ σπουδαῖος καὶ ἐμβριθὴς καὶ νοήμων, ἵνα μή, γινόμενος αὐτὸς γελοῖος εἰς τοὺς μαθητάς, συγκαθιστᾷ καὶ τὸ μάθημα τὸ ἱερὸν πᾶν ἄλλο ἢ ἱερόν. Ὅθεν νομίζω φρονιμώτερον, ὅταν δὲν εὑρεθῇ κληρικός τις ἢ θεολόγος ἄξιος τῆς ἱερότητος τοῦ μαθήματος, νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν σπουδαιότατον τῶν καθηγητῶν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν γυμνασιάρχην ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων, διότι ἐν τῇ φοβερᾷ ἀδιαφορίᾳ τῇ θρησκευτικῇ, ἥτις ἐπινέμεται τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν, προτιμότερον εἶνε νὰ γείνῃ καὶ λάθος τι θεο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λογικὸν καὶ μικρά τις ἐξ ἀγνοίας παρεκτροπὴ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νὰ διδάσκωνται ἄλλως ἐπωφελῶς τὰ ἱερὰ μαθήματα, παρὰ νὰ γίνωνται γελοῖα ἢ ἀκατάληπτα τὰ ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης δῆθεν διδασκόμενα.

Τώρα ζητεῖται, πῶς πρέπει νὰ διδάσκωνται τὰ ἱερὰ ἐν τῷ γυμνασίῳ, ποῖα δηλ. τὰ εἴδη τῶν διδακτέων μαθημάτων, ποῦ ἕκαστον πρέπει νὰ διδάσκηται καὶ κατὰ ποίαν μέθοδον. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἀναγκαίως θὰ εἴμεθα σύντομοι· διότι πρὶν ληφθῶσι διοικητικὰ μέτρα περὶ τῆς διαπλάσεως ἱκανῶν διδασκάλων τῶν ἱερῶν, εἶνε μάταιος ὁ πολὺς περὶ τούτου λόγος. Οὐχ ἧττον ῥητέα τινά. Ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων περιέχει δύο μάλιστα στοιχεῖα· 1) *ἱστορικόν*, ἐν ᾧ περιέχεται ἡ ἱστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως, πάντα δηλ. ἐκεῖνα τὰ γεγονότα, ἐν οἷς καὶ δι' ὧν διεπλάσθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία· ταῦτα δὲ τὰ γεγονότα εἶνε τὰ περιλαμβανόμενα ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ· διότι βάσις τῆς νέας διαθήκης καὶ ἑπομένως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶνε ἡ παλαιὰ διαθήκη (ἱερὰ ἱστορία) (1)· καὶ ἔπειτα τὰ γεγονότα ἐν οἷς καὶ δι' ὧν διεπλάσθη ἡ ἐκκλησία ἡ χριστιανικὴ (ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία)· 2) *δογματικόν*, ἐν ᾧ περιέχονται αἱ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ χριστιανικὴ δηλ. πίστις καὶ ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ (κατήχησις).

Μετὰ ταῦτα ζητεῖται, πῶς πρέπει νὰ κατανέμηται ἡ διδασκαλία. Πρέπει νὰ προηγῆται τὸ ἱστορικὸν μέρος ὁλόκληρον ἢ ἐν μέρει, νὰ ἕπηται δὲ τὸ δογματικόν, ἢ πρέπει συγχρόνως ἀμφότερα νὰ διδάσκωνται; Διότι ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι ἔχουσι τοὺς ὑπερασπιστάς των. Ἰδοὺ πῶς ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν. Οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ ἱστορικὰ πρέπει νὰ προηγηθῶσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· διότι ἡ παιδικὴ φύσις, εἰς ἣν ἀποτείνεται ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς, τουτέστιν ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὰς ἀφῃρημένας ἐννοίας τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, ἀλλὰ κάλλιστα ἐννοεῖ καὶ εὐχαρίστως μανθάνει τὰς ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, τὴν λεγομένην Ἱερὰν ἱστορίαν. Ταῦτα δὲ εἶνε καὶ τὰ ἱστορικά, τὰ ὁποῖα νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ προηγηθῶσιν, οὐχὶ καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας· διότι ταῦτα εἶνε δυσνοητό-

(1) Περὶ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τῆς Π. Δ. *ἂν διδακτέα ἢ μὴ ἐν τοῖς σχολείοις*, ἴδ. τὴν φρόνιμον καὶ καλῶς γεγραμμένην πραγματείαν τοῦ Θ. Ν. Χ. Φιλαδελφέως ἐν τῷ Ἀτπ. ἡμερολογίῳ τοῦ 1884.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τερα καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἱστορικῆς περιόδου, εἰς ἣν ἀνήκουσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε πολὺ προσεκτικός, πρῶτον μὲν νὰ παραλείπῃ ὅ,τι ἐκ τῆς παλαιᾶς διαθήκης δὲν εἶνε χρήσιμον εἰς διδασκαλίαν τινὰ ἠθικήν, ἢ εἰς ἀπόδειξιν τῆς σωτηριώδους καὶ εὐεργετικῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ. Λέγω δὲ ταῦτα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ σχολεῖα τῶν διαμαρτυρομένων, ὅπου, μάλιστα ἐν Πρωσσίᾳ, ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας τῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει μεγίστην ἔκτασιν καὶ λεπτομέρειαν· διότι ἐκεῖ ἡ ἀναγνωσις τῆς γραφῆς εἶνε τοσοῦτον κοινὸν κτῆμα τῶν χριστιανῶν, ὥστε ἀναγκάζεται καὶ τὸ σχολεῖον νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ χῶραι διαμαρτυρομένων, ἐν αἷς δὲν ἐπιτρέπεται ἐν τοῖς σχολείοις τοσοῦτον ἐκτενὴς διδασκαλία τῆς Π. Δ. Δεύτερον ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ διδάσκῃ τὰς ἱστορίας ταύτας, αὐτὸς ζωηρῶς καὶ μετὰ σπουδαιότητος διηγούμενος (οὐχὶ ἐκ τοῦ βιβλίου ἀναγινώσκων, οὐδὲ πρὸς ἐκμάθησιν μέρος τι ἑκάστοτε ὁρίζων εἰς τοὺς μαθητάς), καὶ ἀπαιτῶν ἐπίσης ζωηρῶς καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης καὶ φράσεως νὰ ἐκμάθωσι καὶ διηγηθῶσιν οἱ μαθηταί. Δὲν ἐννοῶ ὅμως διὰ τούτων ὅτι διδάσκαλος καὶ μαθητὴς πρέπει νὰ ἀπομακρύνωνται τῆς ἀξιοθαυμάστου ἁπλότητος, ἀφελείας, καὶ σαφηνείας τῆς Ἱ. Γραφῆς· αὕτη πρέπει νὰ φυλάττηται ὅσον εἶνε δυνατὸν ἀκεραία.—Ἵνα καταστήσῃ ζωηροτέραν καὶ εὐληπτοτέραν τὴν διδασκαλίαν, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ μεταχειρίζηται καὶ γεωγραφικὸν Πίνακα τῆς Ἱερᾶς Γῆς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀπαιτῇ νὰ ἀπομνημονεύωσι πιστῶς καὶ διαρκῶς εἶνε τὰ ῥητὰ τῆς γραφῆς, ὅσα ἀπαντῶνται κατὰ τὴν διήγησιν καὶ εἶνε γενικῆς τινος ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς σημασίας, οἷον «πνεῦμα ὁ θεός· καὶ ἐν πνεύματι δεῖ αὐτὸν προσκυνεῖν· — ὁ ἀναμάρτητος λίθον βαλέτω — τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ· — ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» κ. ἄ. τ. π. Ταῦτα, ἐὰν μὲν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ, ὅπερ μεταχειρίζονται οἱ μαθηταί, πρέπει ἐκεῖθεν νὰ μανθάνωσιν ἐκ στήθους, ἐὰν δὲ δὲν ὑπάρχωσιν, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ παραλαμβάνῃ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, νὰ γράφῃ αὐτὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἵνα ἀντιγράφωσιν αὐτόθεν οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπομνημονεύσωσι. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος τῶν ἱερῶν πρέπει νὰ εἶνε κάτοχος τῆς Ἁ. Γραφῆς· πρέπει πρὶν διδάξῃ τὸ μάθημα τῆς ἱερᾶς ἱστορίας νὰ ἀναγνώσῃ πρότερον κατ' οἶκον τὸ σχετικὸν μέρος τῶν πηγῶν, τῆς Π. δηλ. καὶ Ν. Δ. Τὰ ῥητὰ τῆς

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μούσειο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γραφῆς δὲν εἶνε μόνον κατὰ τοῦτο χρήσιμα ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀπομνημονευόμενα, καθ' ὅτι ἐξοικειοῦταί τις πρὸς πράγματα συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενα ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὸ κυριώτερον καθ' ὅτι περιέχουσιν ἀληθείας αἰωνίους ἢ πρακτικούς τινας ἠθικοὺς κανόνας, οἵτινες πολλάκις ἐν στιγμαῖς στενοχωρίας ἠθικῆς ἢ ἀμφιβολίας ἔρχονται θαυμάσιοι ἐπίκουροι (1)· ἔπειτα χρησιμώτατα θὰ ἀποδειχθῶσι τὰ ῥητὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν ἐν τῇ κατηχήσει, διότι μέγα μέρος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς περιέχεται ἐν τοῖς ῥητοῖς. Ἐννοεῖται ὅτι χρησιμώτατον θὰ ἦτον ἂν τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, ὅπερ θὰ ἔχωσιν οἱ μαθηταὶ ἀνὰ χεῖρας, περιεῖχεν ἢ ἐν οἰκείῳ τύπῳ ἢ ἐν τῷ κάτω περιθωρίῳ τῆς σελίδος διὰ παχυτέρων καὶ εὐαναγνώστων γραμμάτων τὰ ἀπομνημονευτέα ῥητά. (2)

Μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ τῆς ἀποστηθίσεως γραφικῶν ῥητῶν, οἱ Γερμανοί, παρ' οἷς τὰ μάλιστα σήμερον εὐδοκιμεῖ ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν, συνδυάζουσι τὴν ἐκμάθησιν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων τῶν ἑκάστοτε ἁρμοδίων πρὸς τὰς ἱστορίας τὰς ἱερὰς ἢ πρὸς τὰς ἐν αὐτοῖς περιεχομένας ἀληθείας. Οἱ Γερμανοὶ ἔχουσι μεγάλην πληθὺν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων ἐν πολλαῖς καὶ καλαῖς μελῳδίαις, καὶ δύνανται δι' αὐτῶν οὐ μόνον τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν νὰ ποικίλλωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα νὰ ἐξεγείρωσιν ἐν ταῖς νεαραῖς ψυχαῖς διὰ τῆς σεμνῆς μελῳδίας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ᾄσματος. Εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα τότε μόνον δύναται ἡ συμπλήρωσις αὕτη τὰ εἰσαχθῇ, ὅταν ἡ μουσικὴ γείνῃ κοινὸν κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ εὐσεβής τις ποιητὴς ποιήσῃ ἐπιτήδεια θρησκευτικὰ ᾄσματα. Ἐκλογὴν δὲ καὶ κατάλληλον διανομὴν ἐκ τῶν νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων ἤθελα δυσκόλως συμβουλεύσῃ, τὸ μὲν διότι ἡ γλῶσσά των εἶνε ὀλίγον καταληπτή, τὸ δὲ διότι ἡ μουσικὴ ἡμῶν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἔχει ἔτι πολὺ κακῶς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, ἥτις καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρ' ἡμῖν πρόγραμμα διδάσκεται ὡς πρῶτον τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐν ταῖς δυσὶ κατωτέραις τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Μετὰ δὲ τὴν ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς ἱστο-

(1) Ὁ Bismark ὡμολόγησεν ὅτι οὐδὲν ἤθελε πράξῃ λόγου ἄξιον, ἂν δὲν ἐστηρίζετο ὑπὸ τῆς εἰς θεὸν πίστεως καὶ τῶν ῥητῶν τῆς Ἁγ. Γραφῆς.

(2) Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἀνεπλήρωσε τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ *Λ. Δ. Κυριακοῦ Ἀπάνθισμα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν.*

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρίας τί τὸ διδακτέον; Τὸ μὲν ἐπίσημον πρόγραμμα ἀπαιτεῖ νὰ διδάσκηται ἡ κατήχησις ἐν τῇ γ'. τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Πιστεύω ὅτι οἱ συντάξαντες τὸ πρόγραμμα δὲν ἠγνόουν ὅτι εἶνε δυσκολώτατον ἔργον ἡ διδασκαλία τῆς κατηχήσεως ἐν τῇ γ'. τάξει τοῦ σχολείου πρὸς μαθητὰς δωδεκαετεῖς ἢ καὶ δεκατετραετεῖς· ἀλλ' ἔκριναν διδακτέαν τὴν κατήχησιν εἰς ταύτην τὴν τάξιν καὶ ἡλικίαν, διότι ἐθεώρησαν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον ὡς αὐτοτελῆ ἔχον ὕπαρξιν, ὡς προωρισμένον νὰ ἐκπέμπῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀφήσωσιν αὐτοὺς ἀμοίρους κατηχήσεως. Ἀλλ' ἂν ἐξετάσητε τὰς δύω κατωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις, εἰς ἃς μεταβαίνουσιν οἱ ἐκ τοῦ σχολείου ἀπολυόμενοι, θέλετε παρατηρήσῃ ὅτι ἐν ἀμφοτέραις αὐταῖς διδάσκεται, κατὰ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα ἡ κατήχησις· ὅ ἐ. ἡ κατήχησις διδάσκεται ἐπὶ τρία κατὰ συνέχειαν ἔτη πρὸς τοὺς αὐτοὺς μαθητάς. Τοῦτο εἶνε τῷ ὄντι ἄτοπον· διότι ἡ κατήχησις ἡ προωρισμένη νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις δὲν εἶνε τόσον διεξοδικὸν μάθημα, ὥστε νὰ διαρκῇ τόσα ἔτη· δὲν εἶνε δογματικὴ πλήρης· ἀλλ' εἶνε μάθημα περιέχον τὰ κυριώτατα δόγματα, τὰ κυριώτατα ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν ὑποστήριξιν· εἶνε λοιπὸν μάθημα δυνάμενον κάλλιστα ὑπὸ ἐπιτηδείου διδασκάλου νὰ διδαχθῇ ἐντὸς ἑνὸς ἔτους πρὸς δύο ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Καὶ ἂν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἔτος (ἐν τῇ γ'. τάξει τοῦ ἑλλ. σχολ.) διδάσκεται ὅλη μὲν ἡ κατήχησις, ἀλλὰ συντόμως χάριν τῶν μελλόντων νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, τὰ δὲ δύω ἑπόμενα ἔτη (ἐν τῷ γυμνασίῳ) διδάσκεται τὸ αὐτὸ μάθημα ἐκτενέστερον, τὸ κακὸν πάντοτε ὑπάρχει· εἶνε ἀηδὲς καὶ λίαν ναρκωτικὸν νὰ ἀσχολῶνται ἐπὶ τρία ἔτη οἱ μαθηταὶ περὶ τὸ αὐτὸ μάθημα· καὶ εἶνε ἀπώλεια χρόνου νὰ δαπανῶνται δύω ἔτη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς κατηχήσεως.

Ἰδοὺ πῶς νομίζω ὅτι εἶνε ὀρθότερον νὰ διδάσκωνται τὰ ἱερὰ μετὰ τὴν ὡς εἴπομεν διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως ἐν τῇ γ'. τάξει τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς ν' ἀποφύγωμεν, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει ὁ νῦν ὀργανισμὸς τῶν σχολείων καὶ γυμνασίων. Ἐν ὅσῳ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον εἶνε αὐτοτελὲς καὶ ἐκδίδει ἀπολυτήρια, δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῆς διδασκαλίας τῆς κατηχήσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ τῆς γ'. τάξεως

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

εἶνε μικρᾶς ἡλικίας καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἀνάγκη πρὸς αὐτοὺς ἡ διδάσκαλία τῆς κατηχήσεως νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν στοιχειώδης, νὰ περιέχῃ δηλ. τὰ κυριώτατα τῆς κατηχήσεως, οἷον μικρὰν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν κατήχησιν, ἵνα γνωσθῶσιν αἱ πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως μετὰ βραχυτάτης ἑρμηνείας, ἔπειτα τὸν δεκάλογον ἤγουν τὰς δέκα ἐντολὰς μετὰ ἑρμηνείας ἐπίσης ἑκάστης, ζωοποιουμένης διὰ παραδειγμάτων ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου ἢ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας (μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης συνέσεως ὡς πρός τινας ἐντολάς), τέλος δὲ τὸ ἱεροτελεστικὸν μέρος ἢ τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς τελετάς· ὅθεν περὶ μυστηρίων, περὶ προσευχῆς, περὶ Κυριακῆς προσευχῆς καὶ ἑρμηνείαν αὐτῆς.

Καὶ αὕτη μὲν ἔστω ἡ διδασκαλία ἐν ταῖς κατωτάταις τάξεσι τοῦ γυμνασίου, ἤγουν ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ.

Ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ ἢ ταῖς ἀνωτέραις αὐτοῦ τάξεσι περιττὸν πλέον νὰ διδάσκηται ἐπὶ δύω συνεχῆ ἔτη ἡ κατήχησις, καθ' ἃ ὁρίζει τὸ τυπικὸν πρόγραμμα, ἀλλ' ἡ ἱερὰ ἱστορία ἐκ τῶν πηγῶν, καὶ ἰδίως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωσις ὅλης τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς διὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἄλλα τινα αἴτια παρουσιάζει ἐνιαχοῦ οὐχὶ μικρὰς δυσχερείας. Εἶνε ἀκατανόητον τῷ ὄντι διὰ τί, ἐν ᾧ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία κηρύττει τὸ «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς», ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν κατήντησε τόσον σπανία, ὥστε μόλις κατὰ τὰς ἱερὰς τελετὰς ἀκούεται, ἐν ᾧ ὤφειλεν ἡ Γραφὴ κατὰ τὸ πλεῖστον νὰ εἶνε κοινὸν ἀνάγνωσμα καὶ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὅπως εἶνε τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐν τῇ α'. λοιπὸν τάξει τοῦ γυμνασίου δύνανται νὰ ἀναγινώσκωνται ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ἡ Γένεσις, ἡ ἔξοδος, τὰ κατὰ τὸν Δαυίδ, ἐκ δὲ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων τὰ εὐκολώτερα, οἷον τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Λουκᾶν ἢ Ματθαῖον, αἱ παραβολαί, ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκαλία κτλ. Ἡ ἑρμηνεία ἐν τούτοις δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶνε οὔτε κριτικὴ οὔτε ἄγαν δογματική, ἀλλ' ἁπλῆ, ἀφελής, ὅπως εἶνε καὶ αὐτὴ ἡ Γραφή, ἄνευ θεολογικῶν συζητήσεων (1). Εἰσαγωγὴ

(1) Εἶνε δὲ καὶ ἄλλως χρησιμωτάτη ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς· διότι ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν εἶνε ἡ μᾶλλον προσεγγίζουσα εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικήν· καὶ ὁ ἑρμηνεύων τὸ Εὐαγγέλιον δύναται πολλαχοῦ ν' ἀποδείξῃ πῶς ἀρχαῖά τινα ῥήματα ἢ ὀνόματα μετέπεσον εἰς ἣν ἔχουσι νῦν σημασίαν, ὑπάγω, αἶρω, (παίρνω) ἦλθαν, εἶπα, ἀγοράζω, ἐχορτάσθησαν, ἐδειραν, ἐπείνασε, ὀνομάτων (νομάτοι).

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

εἰς τὰς γραφὰς καὶ περίληψις τῶν περιεχομένων δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ προταχθῇ ὅπως καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν θύραθεν συγγραφέων καὶ ποιητῶν· ἀλλ' ἴσως προτιμότερον νὰ ἀναβληθῇ εἰς τὴν Γ'. τάξιν. — Ἐννοεῖται ὅτι ἐν ἁπάσῃ ταύτῃ τῇ ἑρμηνευτικῇ ἐργασίᾳ καὶ ἐν γένει ἐν τῇ θρησκευτικῇ διδασκαλίᾳ ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ μένῃ πιστὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἀποδεικνύων τούτων τὴν ὀρθότητα. Ἀλλὰ εἶνε ἀνάξιον γυμνασιακοῦ διδασκάλου νὰ φαίνηται τοσοῦτον μισαλλόδοξος, ὥστε μηδὲ μνείας νὰ ἀξιοῖ τὰς δόξας τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, ὡς νὰ φοβῆταί τι ἐκ τῆς γνωριμίας τῶν μαθητῶν πρὸς ἄλλα δόγματα. Τοῦτο οὐ μόνον ἐν γένει ἐπιστημονικὸν δὲν εἶνε, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν χρηστότητα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἀπᾴδει, ἥτις πεποιθυῖα εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων της ἀνέχεται τὰ ἀλλότρια, οὐδὲν ἐξ αὐτῆς ἔχουσα νὰ φοβηθῇ· ὑπερέχει δὲ κατὰ τοῦτο πολὺ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐξοικείωσιν πρὸς τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας, εἶνε καιρὸς νὰ διδαχθῶσι τὰ δόγματα καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτῆς συστηματικώτερον, ἵνα στηριχθῶσι διὰ λόγων σπουδαιοτέρων καὶ λάβωσι χαρακτῆρα ἐπιστημοτικώτερον. Τώρα λοιπὸν εἶνε καιρὸς νὰ διδαχθῇ ἡ ἱερὰ κατήχησις οὐχὶ πλέον ἡ στοιχειώδης ἐκείνη τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, ἀλλ' ἐκτενεστέρα κατὰ τὸ ἄριστον τῶν ὑπαρχόντων ἐγχειριδίων. Τώρα εἶνε δυνατὸν αἱ διδασκαλίαι αἱ ἐν τῇ κατηχήσει περιεχόμεναι νὰ στηρίζωνται ἐπὶ τῆς πείρας τῶν μαθητῶν, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν γένει. Δύναται δὲ νὰ εἶνε μᾶλλον καταληπτὴ ἡ κατήχησις εἰς μαθητὰς τῆς Β'. γυμνασιακῆς τάξεως. Δὲν θὰ ἦτο ἄτοπον καὶ ἄν καὶ κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τοῦ γυμνασίου, δηλ. καὶ ἐν τῇ Β'. αὐτοῦ τάξει ἐξηκολούθει ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἑρμηνεία τῶν Γραφῶν, ἰδίως τῶν δυσκολωτέρων αὐτῆς μερῶν, οἷον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων, καὶ ἰδίως τοῦ Παύλου, καὶ ἔπειτα ἐν τῇ Γ'. γυμνασιακῇ τάξει νὰ διδαχθῇ ἡ ἱερὰ κατήχησις, ἵνα ἔχῃ καιρὸν ὁ μαθητὴς νὰ διέλθῃ τὰς πλειοτέρας τῶν πηγῶν καὶ ἰδίως τὰς δογματικωτέρας. Ἀλλὰ ἵνα μὴ φανῇ κατάκορος ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς, προτιμῶμεν νὰ διδαχθῇ ἡ κατήχησις ἐν τῇ Β'. τάξει· ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῶν δυσκολωτέρων τῆς Καινῆς Διαθήκης νὰ γίνηται ἐν τῇ Γ'. Ἐνταῦθα εἰσαγωγὴ εἰς τὰς γραφὰς φαίνεται σκοπιμωτέρα ἢ ἐν τῇ Α'. τάξει· διότι

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

θὰ εἶνε εὐληπτοτέρα μετὰ τὴν ἐν τῇ Α'. τάξει ἐξοικείωσιν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν (1).

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθική, ἥτις ἐν τῷ ἐπισήμῳ προγράμματι κατέχει δύω κατὰ συνέχειαν ἔτη, νομίζω ὅτι εἶνε περιττή· διότι τί ἄλλο εἶνε ἡ ἰδιαιτέρως διδασκομένη χριστιανικὴ ἠθική, εἰμὴ τὸ τελευταῖον ἢ δεύτερον μέρος τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως τὸ περιοριζόμενον εἰς τὴν ἑρμηνείαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ Δεκαλόγου; Ἐπειδὴ ἐν τῇ Β'. γυμνασιακῇ τάξει εἴπομεν ὅτι ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ κατ' ἔκτασίν τινα ἡ κατήχησις, ἕπεται ὅτι καὶ τὸ μέρος τὸ περιλαμβάνον τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν θὰ εἶνε ἱκανῶς δεδιδαγμένον, καὶ ἰδιαιτέρα πραγματεία εἶνε ματαιοπονία. Ἀντ' αὐτῆς χρησιμωτέρα θὰ ἦτο σύντομός τις καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν κυριωτέρων αὐτῆς κεφαλαίων διδασκαλία τῆς *ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*. Δι' αὐτῆς οὐ μόνον τὸ μέρος τοῦτο τῆς γενικῆς ἱστορίας πλειότερον διαφωτίζεται, ἀλλὰ καὶ ἡ περαιτέρω πορεία τῆς πρώτης τῶν ἀποστολικῶν χρόνων χριστιανικῆς ἐκκλησίας γίνεται γνωστή, καὶ αἱ διάφοροι περιπέτειαι, ἃς ἔλαβεν αὕτη μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ἰδίως ἀνάγκη νὰ γνωσθῇ ἡ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων ἐκκλησία· πῶς ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν ἑλλήνων ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία· αἱ αἱρέσεις καὶ ἡ καταπολέμησις αὐτῶν· οἱ κυριώτεροι πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς αὐτῆς· ὁ θρίαμβος τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ Κωνσταντίνου· ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας,—πατριάρχαι—μοναχοί· ἔπειτα τὸ σχίσμα, οἱ πάπαι, ἡ μεταρρύθμισις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ Λουθήρου. Ταῦτα δὲ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ οὐχὶ ὅπως ἐν τῇ γενικῇ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἔποψιν. Διὰ τοῦτο εἶνε ἰδιαιτέρως διδακτέα ἐν τοῖς ἱεροῖς μαθήμασιν. Περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὁ διδάσκαλος ἀνάγκη νὰ διδάσκῃ sine ira et studio, μετ' εὐσεβείας, ἀλλ' ἄνευ θρησκομανίας.

Σημ. Ἡ γνώμη αὕτη περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν εἶχε γραφῇ καὶ ἀπὸ τῆς ἕδρας διδαχθῇ πρὶν ἐκδοθῇ τὸ νέον τυπικὸν πρόγραμμα τῶν Γυμνασίων τοῦ 1884. Πρὸς πολλὰ τῶν εἰρημένων εἶνε σύμφωνον τοῦτο, καὶ πολλὰ τῶν κατακριθέντων τοῦ παλαιοῦ προγράμματος τῷ ὄντι διωρθώθησαν. Ἀλλ' εἶνε καί τινα χρῄζοντα ἔτι συζητήσεως. Διὰ τοῦτο ἔκρινα καλὸν νὰ ἐμμείνω εἰς τὴν παλαιὰν γνώμην, ἣν καὶ νομίζω ὅτι τὸ νέον πρόγραμμα εἶνε ἐν τοῖς πλείστοις ὀρθόν.

(1) Τοιαύτην πολὺ κατάλληλον πρὸς τὴν γυμνασιακὴν διδασκαλίαν γνωρίζω τὴν ὑπὸ τοῦ Κοντογόνη χάριν τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολείων φιλοπονηθεῖσαν: Σειρᾶς ἐγκυκλίων μαθημάτων πρὸς χρῆσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν Τόμ. Ζ'.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

## 2. Μητρικὴ γλῶσσα.

Ἐν τινι τῶν προλαβόντων κεφαλαίων, ἔνθα ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα τὸ γυμνάσιον μεταχειρίζεται πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, δηλ. περὶ τῶν ἐν αὐτῷ διδακτέων μαθημάτων, εἴπομεν ὅτι ἀπαραίτητον θεωρεῖται μάθημα ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἥτις ἐκ μὲν τοῦ παλαιοτέρου τυπικοῦ προγράμματος τῶν ἡμετέρων γυμνασίων ἐντελῶς ἐλλείπει, ἐν δὲ τῷ νεωτάτῳ τοῦ 1884 μόλις ἀνεγράφη, ἐν δὲ τῇ πράξει τῶν ἡμετέρων σχολείων ἀκανονίστως, ἀτάκτως, ἀμελῶς καὶ ἐμπειρικῶς καὶ μόνον ἐν παρέργῳ γίνεται. Εἶνε περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν πάντας τοὺς λόγους, δι' οὓς θεωροῦμεν ἀπαραίτητον τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς ἢ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης· διότι νομίζω ὅτι ὅστις ὀλίγον σκεφθῇ περὶ τοῦ πράγματος θέλει κατανοήσῃ ὅτι τὴν σήμερον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ μόνον ὄργανον, δι' οὗ ἐκτελεῖται πᾶσα πνευματικὴ ἐνέργεια καὶ ἐργασία ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει, εἶνε ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα· πρὸ πολλοῦ, χάρις εἰς τὰς ὀρθὰς καὶ ἀκαμάτους προσπαθείας τοῦ Κοραῆ, ἐξέλιπεν ἡ πεπλανημένη γνώμη, ἣν εἶχον λόγιοί τινες τοῦ ἔθνους, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ μεταχειριζώμεθα τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἰς τὰς πνευματικὰς ἡμῶν καὶ ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας (νὰ διανοώμεθα, νὰ διδάσκωμεν, καὶ νὰ γράφωμεν ἐν αὐτῇ)· ἐξέλιπε δὲ καὶ ἡ κούφη ἐλπίς τινων ὅτι εἶνε δυνατὸν ποτὲ ἡ νέα ἑλληνικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας. Περὶ τούτου εἶνε, πιστεύω, πάντες πεπεισμένοι ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα, ὡς γλῶσσα ἔθνους νεαροῦ, ἔθνους προσδοκῶντος ἔτι τὴν ἐκπολίτισιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, μέλλει πολὺ νὰ βελτιωθῇ καθ' ὅσον τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ἀναπτύσσεται, μέλλει νὰ ἀποκτήσῃ καὶ πολλὰς ἄλλας καλλονὰς πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις, μέλλει νὰ ἀποκτήσῃ καὶ δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ εὐκαμψίαν καὶ χάριν καὶ ἁρμονίαν καὶ ἄλλας πολλὰς ἀρετάς· ἅπασαι ὅμως αὗται αἱ ἀρεταὶ δύνανται μὲν νὰ εἶνε ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶνε αἱ αὐταί· θὰ εἶνε *νέαι*, ἀνήκουσαι εἰς τὴν *νέαν* ἑλληνικήν· αἱ ἀρχαῖαι παρῆλθον καὶ *αἱ αὐταὶ* δὲν ἐπανέρχονται. Τόσον εἶνε βεβαία ἡ πεποίθησις αὕτη, ὥστε ἐπειδὴ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐτόλμησαν τινὲς τῶν λογίων νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἀρχαϊσμοὺς ἀσυμβιβάστους πρὸς αὐτήν, κατεξανέστη ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ὑγιὲς γλωσσικὸν συναίσθημα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ὥστε τινὲς καὶ εἰς τὸ ἔτε-



Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρον ἄκρον ἐξεπήδησαν, δοξάσαντες ὅτι ἡ λογία ἡμῶν γλῶσσα δὲν πρέπει νὰ εἶνε διάφορος τῆς ὑπὸ τοῦ ἀγραμμάτου λαοῦ λαλουμένης. Τὸ οὐχὶ νέον τοῦτο δόγμα οὔτε ἐπεκράτησεν οὔτε θὰ ἐπικρατήσῃ, ἀλλ' εἶνε ὅμως ὁ ἀντίκτυπος τῶν πρὸς τὸ ἀρχαΐζειν παρεκτροπῶν.

Ἐὰν λοιπὸν εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε καὶ θὰ εἶνε καὶ τοῦ λοιποῦ τὸ μόνον ὄργανον πάσης πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ἐργασίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, εἶνε ὀρθόν, εἶνε φρόνιμον τοῦτο, τὸ ὁποῖον συμβαίνει παρ' ἡμῖν, νὰ παραμελῆται ἐν τοῖς σχολείοις ἡ διδασκαλία τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς νὰ ἀφίνηται ἐντελῶς εἰς τὴν τύχην, ὡς ἄγριόν τι φυτὸν καὶ ἀκαλλιέργητον; ἢ τοὐναντίον πρέπει νὰ καταβάλληται πλείστη φροντὶς περὶ τὴν ἐκμάθησιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς παιδευομένης νεολαίας; Καὶ οἱ μὲν Γάλλοι, Ἄγγλοι καὶ Γερμανοί, πρὸ πάντων δὲ οἱ τελευταῖοι, διδάσκουσι τοὺς μαθητὰς πασῶν τῶν τάξεων τοῦ Γυμνασίου τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, προβιβάζοντες βαθμηδὸν τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς ἀναλόγως τῆς βαθμιαίας τῶν διδασκομένων πνευματικῆς ἀναπτύξεως, καὶ ἀπολύουσι τῶν γυμνασίων μαθητὰς καλῶς ἐννοοῦντας, ὀρθῶς καὶ ἀπταίστως ὁμιλοῦντας καὶ γράφοντας τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν· τῶν δὲ ἡμετέρων γυμνασίων οἱ ἀπόφοιτοι οὔτε νὰ ἐννοῶσι τελείως οὔτε νὰ ὁμιλῶσι καὶ νὰ γράφωσιν αὐτὴν ἄνευ χονδροειδεστάτων παντοίων ἁμαρτημάτων δύνανται. Καὶ ἡμεῖς μὲν φρονοῦμεν οὐχὶ ἀπὸ χθὲς καὶ πρώην, ἀλλ' ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἤδη καὶ τριακονταετίαν ὅτι εἶνε ἀναγκαιοτάτη ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τοῖς σχολείοις· εὐτυχῶς δὲ βλέπομεν ὅτι ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἄλλων γνῶμαι εἶνε σύμφωνοι· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν προβαίνει μετὰ τῆς εὐκταίας προθυμίας καὶ ταχύτητος· διότι ἀκόμη, φαίνεται, δὲν εἶνε γενικὴ μεταξὺ τῶν διδασκόντων οὐδὲ ἀκράδαντος ἡ πεποίθησις· πολλοὶ ἀκόμη ἴσως εἶνε οἱ φρονοῦντες ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα ἡ γραφομένη — διότι δὲν πρόκειται περὶ τῶν ἐπαρχιωτικῶν διαλέκτων — δὲν ὡρίμασεν ἱκανῶς καὶ δὲν εἶνε κατάλληλος πρὸς διδασκαλίαν· διότι εἶνε εἰσέτι ἀκανόνιστος, ἄπλαστος, εὑρισκομένη εἰς διηνεκῆ ῥοὴν καὶ μεταβολήν, ὅτι δὲν ἔχει σταθεροὺς καὶ ἀπαρασαλεύτους κανόνας, μετὰ θάῤῥους διδακτέους, ὅτι δὲν ἔχει γραμματικήν, ὅτι δὲν ηὐτύχησε τὸ ἡμέτερον ἔθνος ν' ἀποκτήσῃ μέγαν τινὰ συγγραφέα, τὸν ὁποῖον νὰ δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν ὡς κανόνα καὶ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν εἰς τὸ γράφειν τὴν νέαν ἑλληνικὴν κ.τ.τ.

Οἱ λόγοι οὗτοι τῶν δισταζόντων διδασκάλων φαίνονται ἐκ πρώτης

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

ὄψεως ἰσχυροί, ἀλλὰ ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενοι εὑρίσκονται οὐχὶ ἀποχρῶντες, οὐδὲ δικαιολογοῦντες τὴν περὶ τὸ γράφειν καὶ διδάσκειν τὰ νέα ἑλληνικὰ ἀμέλειαν τὴν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις ἐπικρατοῦσαν. Δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀκριβῆ ἐξέτασιν ἑνὸς ἑκάστου τῶν εἰρημένων λόγων—τοῦτο ἴσως γείνῃ ἄλλοτε—· ἐπὶ τοῦ παρόντος λέγω τοῦτο μόνον γενικῶς. Ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἡ νῦν γραφομένη εἶνε ἀκανόνιστος καὶ ἄπλαστος, καὶ δὲν ἔχει γραμματικὴν ἐξηκριβωμένην, εἶνε ἆρά γε τοῦτο λόγος ἰσχυρὸς νὰ παραμελῶσιν οἱ ἁρμόδιοι, οἱ διδάσκαλοι τῆς νεολαίας, τὴν σπουδὴν τῆς νέας ἑλληνικῆς, μέχρις οὗ ἐλεήσας ἡμᾶς ὁ πανάγαθος θεὸς καταπέμψῃ ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ γραμματικήν τινα καὶ δοκιμώτατον συγγραφέα, ἵνα κατ' ἐκείνην καὶ κατὰ τοῦτον γράφωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων διδάσκωμεν· ἢ μᾶλλον αὐτὴ ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ γλώσσῃ ἀκαταστασία ὀφείλει νὰ συνετίσῃ τοὺς πρὸς τοῦτο κεκλημένους καὶ νὰ κινήσῃ αὐτοὺς νὰ στήσωσι φραγμὸν κατὰ τῆς ἀκολασίας καὶ κακοζηλίας καὶ ἠμιμαθείας; Ἐὰν δὲν γείνῃ ποτὲ ἀρχὴ ἐπιμελείας περὶ τὴν νέαν γλῶσσαν τὴν γραφομένην, ἐὰν δὲν προομαλισθῇ τὸ στάδιον τῆς περὶ τὴν νέαν ἑλληνικὴν φιλολογικῆς ἐργασίας διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν κοινοτέρων καὶ στοιχειωδεστέρων γνώσεων, ἐὰν δὲν ἀσφαλισθῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πολλῶν λογίων τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένων τὰ βέβαια καὶ ὁμολογούμενα παρὰ πάντων τῶν ἀκριβούντων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ γείνῃ συζήτησις περὶ τῶν δικαίως ἀμφισβητουμένων, ἵνα ἐπέλθῃ ἡ ποθουμένη ὁμαλότης καὶ κανονικότης; Ἐγὼ ὅμως ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, νὰ ἐπιστήσω δὲ καὶ τῶν διδασκάλων τὴν προσοχὴν εἰς τοῦτο, ὅτι ὅστις φαντάζεται ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τοιαύτη ὁμαλότης καὶ κανονικότης, οἵαν βλέπομεν ὅτι ἔχουσιν αἱ νεώτεραι γλῶσσαι καὶ μάλιστα αἱ ῥωμανικαὶ αἱ προκύψασαι ἐκ τῆς Λατινικῆς, πλανᾶται μεγάλην πλάνην. Ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, γνησία καὶ κατὰ τοῦτο θυγάτηρ καὶ διάδοχος τῆς ἀρχαίας, εἶνε καί, πιστεύω, θὰ διατελῇ πάντοτε οὖσα ἀνώμαλος. Οἱ λόγοι τῆς τοιαύτης ἀνωμαλίας εἶνε τὸ μὲν ἱστορικοί, ἐξαρτώμενοι ἐκ τοῦ βίου, ὃν μέχρι τοῦδε διῆλθεν ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα, τὸ δὲ ψυχολογικοὶ τοῦ ἔθνους, στηριζόμενοι εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὑποδειχθείσης ἀνάγκης τοῦ νὰ προομαλισθῇ ἡ φιλολογικὴ ἐργασία, ἡ μέλλουσα νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ὁμαλότητα καὶ κα-



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νονικότητα καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τάξιν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀκαταστασίαν, ὑπάρχει ἄλλος πολὺ πρακτικώτερος καὶ σπουδαιότερος λόγος, δι' ὃν θεωροῦμεν ἀναγκαίαν τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις.

Ὅσοι τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων ἐπιδίδονται εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλολογίας καὶ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἀκριβεστέραν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, λαμβάνοντες ζωηροτέραν συνείδησιν τοῦ πνεύματος αὐτῆς, δύνανται νὰ ἔλθωσιν εἰς σκέψεις τινὰς καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς γράφειν τὴν νέαν ἑλληνικήν, καὶ νὰ κρίνωσι καὶ ἐπικρίνωσι τὰ ὑπ' ἄλλων γραφόμενα· ἀλλὰ δὲν εἶνε διόλου παράδοξον εἰς τοὺς τοιούτους νὰ συμβαίνῃ πολλαχοῦ μὲν νὰ γράφωσιν ὀρθῶς τὴν νέαν ἑλληνικήν, καὶ νὰ ἐπιφέρωσι καὶ ὀρθὰς κρίσεις περὶ τῶν γραφομένων· πολλαχοῦ ὅμως νὰ κατέχωνται τοσοῦτον ὑπὸ τῶν κανόνων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὥστε νὰ παραγνωρίζωσι τὸν τῆς νέας καὶ τὰς ἐλευθερίας αὐτῆς καὶ ἀνωμαλίας τὰς ἀναποσπάστους καὶ ἀναποδράστους, καὶ οὕτω νὰ εἰσάγωσι κακοζηλίας ἢ σχολαστικότητας. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε οἱ τοιοῦτοι δύνανται νὰ μεταχειρίζωνται ὀρθῶς τὴν γλῶσσαν, βοηθούμενοι ἐκ τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ γλωσσικῶν αὐτῶν σπουδῶν. Ἀλλ' οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων δὲν εἶνε πάντες προωρισμένοι νὰ γείνωσι φιλόλογοι· οἱ πλεῖστοι τοὐναντίον τρέπονται εἰς ἄλλων ἐπιστημῶν σπουδὰς ἢ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ὅπου δηλ. οὐδεμία περὶ τοῦ γράφειν τὴν νέαν ἑλληνικὴν οὔτε σκέψις οὔτε φροντὶς οὔτε μέριμνα. Ποία λοιπὸν θὰ εἶνε ἡ γλῶσσα τῶν ἰατρῶν, τῶν νομικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων; ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν ἔχουσι νὰ διδάσκωνται καὶ κατόπιν νὰ διδάσκωσιν; ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν ἐν τῷ γυμνασίῳ; ἀλλὰ σχεδὸν οὐδεμία περὶ τούτου κατεβλήθη φροντὶς· ἐν δὲ τῷ πανεπιστημίῳ περὶ τί πρῶτον νὰ διατρίψωσι; περὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ὀρθότητος τῆς γλώσσης ἢ περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἐπιστήμης; Οἱ ἄλλοι ἐπιστήμονες, πλὴν τῶν φιλολόγων, καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἡγέτιδα τάξιν τοῦ ἔθνους, ὤφειλον νὰ ἔχωσιν ἕτοιμον καὶ πρόχειρον τὸ πνευματικὸν αὐτῶν ὄργανον, τὴν γλῶσσαν, ἵνα καὶ ἀσφαλέστερον καὶ ταχύτερον ἰπιδώσωσι κατὰ τὴν μελέτην τῆς ἰδίας ἕκαστος ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἰδίου ἕκαστος ἔργου. Δυστυχῶς δὲ τὴν σήμερον οἱ μὲν ἐπιστήμονες ἐν τῷ πανεπιστημίῳ μανθάνουσι καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκ βιβλίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀκριβοῦσι πάντα περὶ τὴν γλῶσσαν, οὐχὶ ἐξ ἀνεπαρκείας τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γλώσσης, καθὼς τινὲς παραπονοῦνται, ἀλλ' ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως αὐτῆς. Διὸ καὶ εἴδομεν νέον ἐπιστήμονα περὶ μὲν τὴν ἐπιστήμην του ἐπαρκέστατα κατηρτισμένον, περὶ δὲ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τοσοῦτον ἀμαθῆ, ὥστε ἡ πρὸς τὴν κοσμητείαν αἴτησις αὐτοῦ περὶ ὑφηγεσίας ἔγεμε παχυλοτάτων ἁμαρτημάτων. Τοῦτο δὲ εἶνε οὐχὶ σπάνιον φαινόμενον παρ' ἡμῖν. Οἱ δὲ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐξερχόμενοι ὁδηγοῦνται εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην ἐν τῇ πράξει συναισθάνονται, ὑπὸ κακῶν μεταφραστῶν ἢ σπανίως ἱκανῶν δημοσιογράφων.

Χάριν λοιπὸν τῶν μὴ μελλόντων φιλολόγων, *οἵτινες εἶνε οἱ πλεῖστοι*, ὀφείλει τὸ γυμνάσιον, πᾶν σχολεῖον ἐν γένει τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, νὰ παρέχῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐντελῆ καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὰ βέβαια καὶ ἀναμφισβήτητα, ἔτι δὲ καὶ νὰ ἀσκῇ τοὺς ἐν τῷ γυμνασίῳ φοιτῶντας περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς οὕτως, ὥστε μηδεὶς μαθητὴς γυμνασίου νὰ λαμβάνῃ ἀπολυτήριον, ἂν δὲν εἶνε ἱκανὸς νὰ γράψῃ ἀναμαρτήτως σύνθεμά τι λόγου ἄξιον περὶ θέματος ἐκ τοῦ γυμνασιακοῦ κύκλου εἰλημμένου.

Μεταξὺ πολλῶν ἀντιῤῥήσεων γινομένων κατὰ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς ὑπάρχει καὶ μία, ἥτις ἐπ' ἐσχάτων ἠκούσθη, καὶ ἴσως φανῇ πολὺ σπουδαία, διότι ἀποβλέπει εἰς τὸ μέλλον τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης. Φρονοῦσί τινες, ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις παρακωλύεται ἡ ἐλευθέρα τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀνάπτυξις, ὡς κανονιζομένης οὕτω τῆς πορείας αὐτῆς καθ' *ὡρισμένους* τινὰς κανόνας. Ἡ παράβασις τῶν κανόνων τούτων θὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῆς γλώσσης ὡς ἁμάρτημα· καὶ ὅμως τίς οἶδε, λέγουσιν, ἂν μία παράβασις, ὅταν εἶνε συγχωρητή, ὅταν δὲν μαστίζηται ὑπὸ τοῦ φύλακος τῶν κανόνων διδασκάλου, δὲν φέρῃ εἰς ὁδὸν ὁμαλωτέραν, ἢ εἰς ἔκφρασίν τινα ὡραιοτέραν, ἢ ἐν γένει εἰς βελτίωσίν τινα τῆς γλώσσης; Πρὸς τί λοιπὸν νὰ παρεμβάλλωμεν προσκόμματα διὰ τῆς κανονίσεως καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας κανόνων ἐν τοῖς σχολείοις; Ἔστω πᾶς ἐλεύθερος νὰ γράφῃ τὴν γλῶσσαν ὅπως θέλει, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ οἰκοθεν *στάσις* καὶ ἀποκρυστάλλωσις οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς. Καὶ τότε φυσικῷ τῷ λόγῳ δύνανται νὰ παρατηρηθῶσιν οἱ κανόνες αὐτῆς καὶ αἱ ἀνωμαλίαι, καὶ νὰ μελετηθῶσι καὶ ν' ἀναγραφῶσι, καὶ νὰ συνταχθῇ γραμματική, καὶ διδαχθῇ καὶ αὕτη ἡ γλῶσσα ὅπως τόσαι ἄλλαι.

Οἱ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντες καὶ γνωματεύοντες πλὴν σοῦ ὅτι ὁμοιά-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ζουσι πρὸς τοὺς ἀσπαζομένους ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν ἀκόλαστον ἐλευθερίαν, βεβαίως δὲν ἐσπούδασαν φιλοσοφικῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ζωὴν ἐν γένει πάσης γλώσσης. Διότι πρῶτον μὲν φαίνονται ὡς ἀγνοοῦντες ἢ μὴ παραδεχόμενοι ὅτι ἡ γλῶσσα, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα ὀργανικὰ ὄντα, ἔχει τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ τοὺς κανόνας, καθ' οὓς παράγεται, ζῇ, ἀναπτύσσεται καὶ ἀποθνήσκει. Καὶ καθὼς φυσικόν τι ἀντικείμενον, φυτόν τι π. χ. ἢ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖνος δύναται κάλλιστα καὶ νὰ τὸ παραγάγῃ καὶ νὰ τὸ διατηρήσῃ καὶ νὰ τὸ ἀναπτύξῃ, ὅστις γινώσκει καλῶς τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ ζωήν, τοὐναντίον δὲ ὅστις μεταχειρίζεται ταῦτα ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ τῶν νόμων τούτων δύναται νὰ ἐπιφέρῃ βλάβην, οὕτω καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκεῖνος θέλει συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ διαπλάσῃ καὶ ἀναπτύξῃ, ὅστις ἔμαθεν, ἐμελέτησε καὶ ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ συνείδησιν τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν γλῶσσαν. Βεβαίως ὑπῆρξεν ἐποχὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ πάσης γλώσσης, ἑπομένως καὶ ἐν τῇ τῆς ἑλληνικῆς, καθ' ἣν ἡ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἢ ἐγράφετο ἄνευ προηγουμένης διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἐποχή, καθ' ἣν μία μόνη γλῶσσα ὑπῆρχε, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν πᾶσαι αἱ τάξεις ἀνεξαιρέτως μετεχειρίζοντο, ἢ γλῶσσά τις ἐκ παραδόσεως διαπεπλασμένη, καὶ ἐν ᾄσμασι παραδεδομένη κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰ μὴ καὶ ὁλόκληρος, πάλιν ἐκ τοῦ λαοῦ πηγάσασα. Τοιαύτη π. χ. ἦτο ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἤρχισε γλῶσσά τις νὰ γράφηται καὶ νὰ διακρίνηται ἀπὸ τῆς καθομιλουμένης, ἀπὸ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, εὐθὺς δηλ. ὡς ἤρχισε νὰ διαμορφοῦται τεχνική τις γλῶσσα, ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἶνε ἀπαραίτητος. Καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ὑπῆρξαν συγγραφεῖς γράψαντες οὐχὶ ἐντελῶς τὴν αὐτὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, οὗτοι οἱ συγγραφεῖς βεβαίως κατά τινα οἱονδήποτε τρόπον ἐδιδάχθησαν τὴν γλῶσσαν, καὶ οἱ θαυμαζόμενοι τῶν ἀρχαίων συγγαφεῖς, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Λυσίας, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ἐδιδάχθησαν τὴν γλῶσσαν ἣν ἔγραψαν· ὁ δὲ Ἰσοκράτης καὶ ἐδίδαξεν· ἀλλὰ δαιμόνιοι ὡς ἦσαν ἐκεῖνοι, κατανοήσαντες κατὰ βάθος τοὺς νόμους καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, πολλαχοῦ καὶ ἐτροποποίησαν καὶ μετερρύθμισαν καὶ ἐνεωτέρισαν πάντοτε συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης, καὶ κατέστησαν οὕτως διδάσκαλοι τῶν μεταγενεστέρων.

Εἶνε λοιπὸν νόμος γλωσσικὸς ἀπαράβατος, ὅτι ὅταν παρά τινι ἔθνει ἐγ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καταστα θῇ γλῶσσά τις γραπτή, γλῶσσα τῶν λογίων, διάφορος ὁπωσοῦν τῆς τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπαιδεύτου, εἶνε ἀνάγκη ἡ γλῶσσα αὕτη νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις. Τοῦτο δὲ παρατηρεῖται ὅτι συμβαίνει τὴν σήμερον παρ' ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις, ὅσα ἔχουσιν ταύτην τὴν διαφορὰν μεταξὺ γραπτῆς καὶ καθομιλουμένης γλώσσης· παρ' ἅπασι δηλ. τοῖς καὶ ὁπωσοῦν πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν.

Ἀλλ' εἶνε ἐπίσης νόμος γλωσσικὸς ἀπαράβατος, ὅτι ἡ διδασκαλία γλώσσης τινὸς οὐδέποτε συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ πεδικλώσῃ τὴν πρόοδον αὐτῆς καὶ περαιτέραν ἀνάπτυξιν. Ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης δὲν εἶνε ἡ νομοθεσία αὐτῆς, ἀλλ' εἶνε ἁπλῆ ἑρμηνεία τῶν νόμων αὐτῆς καὶ κανόνων. Χρησιμεύει μόνον ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀπείρους παῖδας καὶ νέους κατὰ ποίους ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐγκεκριμένους καὶ ἐπικρατοῦντας νόμους ὀφείλουσι νὰ μεταχειρίζωνται αὐτήν, ἢ πῶς νὰ ἀποφεύγωσι τὰ *ὁμολογουμένως ἡμαρτημένα*, ὅσα ἐκ τῆς ἀμαθείας πολλῶν τινων γραφόντων κινδυνεύουσι νὰ εἰσφρήσωσιν εἰς τὴν συνήθειαν καὶ νὰ ῥιζωθῶσιν οὕτως, ὥστε προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ καταστα θῇ δύσκολος ἡ ἐκρίζωσις αὐτῶν, οὐχὶ δὲ πῶς νὰ μεταβάλλωσι τοὺς ἐπικρατοῦντας κανόνας. Τοῦτο εἶνε ἔργον οὐχὶ τῆς διδασκαλίας. ἀλλὰ τῶν νομοθετῶν τῆς γλώσσης. Νομοθέται δὲ ἐν τῇ γλώσσῃ εἶνε, καθ' ἃ εἴπομεν ἄλλοτε ἐν τῷ εἰσιτηρίῳ ἡμῶν λόγῳ, ὁ λαός, οὐχὶ ὁ ἀπαίδευτος, ἀλλ' ὁ πεπαιδευμένος τοὐτέστιν ἡ κοινὴ τῶν λογίων χρῆσις καὶ οἱ πρόβουλοι αὐτῶν, τοὐτέστιν οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς, οἱ λογοτέχναι. Ἐὰν οὗτοι μὲν προτείνωσί τι, ὁ δὲ λαός, ἤγουν ἡ κοινὴ χρῆσις ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν, αὕτη ἐξενίκησεν ὅσον δήποτε καὶ ἂν φαίνεται παράβασις ἄλλης ἐπικρατούσης χρήσεως, ἄλλου ἐπικρατοῦντος κανόνος. Ἡ διδασκαλία τότε, ἐὰν εἶνε διδασκαλία ὀρθὴ καὶ λελογισμένη, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν γλῶσσαν ἀδιστάκτως· διότι καὶ ἂν φανῇ ὑπὲρ τὸ δέον συντηρητικὴ ἡ διδασκαλία, οὐδὲν θὰ κατορθώσῃ· ἡ συνήθεια, ὁ τύραννος οὗτος ἐν τῇ γλώσσῃ, θὰ ὑπερισχύσῃ. Τοῦτο δὲ παρατηροῦμεν ὅτι συνέβη εἰς πάσας σχεδὸν τὰς νεωτέρας γλώσσας. Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα ἐδιδάσκετο ἤδη ἀπὸ τοῦ Μελάγχθονος καὶ Λουθήρου, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπάρχουσι γραμματικαὶ αὐτῆς ἐκτετυπωμέναι, εἰς χρῆσιν ἄρα πολλῶν (Raumer Gesch. d. Pädegogik. Τόμ. 3. σελ. 137 ἑξ.). Καὶ ὅμως ἐκώλυσεν ἆρά γε ποτὲ ἡ διδασκαλία ἐκείνη τὴν γραπτὴν γλῶσσαν τῶν Γερμανῶν ἀπὸ τοῦ νὰ προοδεύσῃ ἀπὸ τῆς

Δημοσίευση Βιβλιοθήκες
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καταστάσεως τῆς ἐπὶ Λουθήρου εἰς τὴν ἐπὶ Göthe καὶ Schiller καὶ τὴν σημερινήν; Ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα, ἥτις ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἔφθασεν εἰς τὴν ἄκραν αὐτῆς ἐντέλειαν καὶ κανονικότητα διὰ τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐκωλύθη ἐκ τούτου τῆς περαιτέρω προόδου; Ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει καὶ Ἀκαδημία ἐπίτηδες ὡρισμένη εἰς διαφύλαξιν τῆς καθαρότητος καὶ ἁγνότητος, ἡ λεγομένη ἰδίως Académie francaise. Ἀλλ' ἐκώλυσεν ἆρά γε ἡ πληθὺς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν καὶ τὸ ἀνὰ 25 ἔτη ἐκδιδόμενον αὐτῆς Λεξικὸν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τοῦ νὰ προοδεύῃ καὶ νὰ μεταβάλληται προϊόντος τοῦ χρόνου; ἢ τοὐναντίον αὐτὴ ἡ ἀνὰ εἰκοσιπενταετίαν ἔκδοσις τοῦ Λεξικοῦ μαρτυρεῖ τὴν ἐντὸς αὐτῆς γενομένην μεταβολήν; Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς οἰκειότερον παράδειγμα τὸ τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, περὶ ἧς καὶ ἐνταῦθα πρόκειται ὁ λόγος.

Ἤδη ἀπὸ τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε παρ' ἡμῖν καὶ διήρκεσε μέχρι τοῦ τέλους τῆς 18ης σφοδρὰ συζήτησις περὶ τοῦ τίς πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα· καὶ οἱ μὲν ἐφρόνουν ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνική, ἡ γλῶσσα δηλ. ἐκείνη, ἣν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη μετεχειρίσθησαν οἱ ἐν Βυζαντίῳ λόγιοι, κράμα ἐλεεινὸν πολλάκις καὶ παρεφθαρμένον παντὸς ἑλληνικοῦ ἀρχαίου ἰδιώματος, ὤφειλε νὰ εἶνε τὸ μόνον πνευματικὸν ὄργανον τῶν Ἑλλήνων· οἱ δὲ τοὐναντίον ἡ γλῶσσα ἡ ζῶσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν ἀνωμαλιῶν, τῶν ἀταξιῶν, τῶν παραφθορῶν καὶ τῆς πνευματικῆς πενιχρότητος, μόνον διότι αὕτη ἦτο εἰς τὸ πολὺ πλῆθος τοῦ ἔθνους καταληπτή. Ὑπῆρξαν περὶ τὰ τέλη καί τινες ἀκολουθοῦντες μὲν μέσην τινὰ ὁδόν, ἀλλὰ τοσοῦτον μιξοβάρβαροι, ἀκρίτως συγκιρνῶντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὴν νέαν, ὥστε τὸ ὕφος αὐτῶν ὡμοίαζε τὸ ὁμηρικὸν ἐκεῖνο τέρας

πρόσθε λέων, ὄπισθε δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.

Περὶ τὰ τέλη τῆς 18ης ἑκατ. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἐφάνη ὁ Κοραῆς, ὅστις ὑπέδειξε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ διὰ τῶν πολλαχοῦ κατεσπαρμένων σοφῶν αὐτοῦ καὶ κριτικωτάτων παρατηρήσεων τὴν μόνην ἀληθῆ μέσην ὁδόν, ἣν ὤφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα, καὶ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος κατ' ἀρχὰς μὲν μετ' ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἔπειτα δὲ καὶ ἀνεξαιρέτως ἀπεδέχθη τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ οὕτως ἐπὶ 60 καὶ 70 ἤδη ἔτη γράφει, ὅπως ὑπέδειξεν ὁ Κοραῆς. Καὶ δὲν εἰσήχθη μὲν ὡς *ἰδιαίτερον μάθημα* εἰς τὰ σχολεῖα ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ ὁπωσδή-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ποτε παρέργως καὶ ἀτάκτως παρεχομένη γνῶσις αὐτῆς καὶ ἄσκησις βάσιν εἶχε τὰς περὶ γλώσσης ἀρχὰς καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Κοραῆ. Ἀλλ' ἄν τις παραβάλῃ τὴν γλῶσσαν τὴν γραπτὴν τὴν κατὰ τὸ πρῶτον τριτημόριον τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπικρατοῦσαν πρὸς τὴν σήμερον, θέλει εὕρῃ ἱκανὴν διαφοράν, τὴν μὲν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, τὴν δὲ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἱκανὴν διαφορὰν καὶ μεταξὺ τῶν ὀρθότατα γραφόντων μᾶλλον ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Σήμερον π. χ. οὐδεὶς πλέον γράφει, ὡς ἔγραφεν ὁ Κοραῆς, «ἐνθυμᾶται» «ἐπαράστησεν, ἐσυνάθροισεν» ἢ «ἐντάμα μὲ τὰς δύω», ἢ «σιμὰ τῆς ἀκρισίας, σιμὰ τῶν ἄλλων πολλῶν ὀνειδῶν» ἢ «εἰς ἄλλην παρὰ τὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἐσυνείθισε», «αἱ ἀπὸ τὰς ὁποίας κατευθύνεται καὶ κυβερνᾶται εἰς πολλὰς του πράξεις γνῶμαι» ἢ «εὐθὺς ἀποῦ μάθῃ» ἢ «δὲν ἤθελαν μὲ λείψειν πλειότερα», «ἠθέλαμεν μεγάλως ὠφεληθῆν» ἢ «θέλουν νομίσειν—καὶ συμπεράνειν (!) ἀπὸ ταύτην τὴν εἴτ' ἀγραμματίαν εἴτε ἀπροσεξίαν». Σήμερον ταῦτα πάντα διωρθώθησαν ὑπὸ τῆς ὀρθοφροσύνης ἢ τῆς ἐμπειροκαλίας τοῦ ἔθνους τοῦ λογίου. Καὶ ὅμως, ἐρωτῶ, ὑπῆρξεν ἐν τῇ γλώσσῃ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μακρὸν διάστημα κῦρος ὑπέρτερον παρὰ τὸν Κοραῆν; Ἐπολεμήθη μὲν τὸ κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀπέβη ὁ κολοσσός, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου ἐθραύσθησαν πᾶσαι αἱ προσβολαὶ αἱ κατευθυνθεῖσαι εἴτε ὑπὸ τῆς εὐφυΐας, εἴτε ὑπὸ τῆς πολυμαθείας. Τὸ κῦρος τοῦ Κοραῆ ἦτο βεβαίως πολὺ ἀνώτερον παρὰ τὸ κῦρος πάσης γραμματικῆς καὶ παντὸς διδασκάλου ἑλληνικοῦ σχολείου ἢ γυμνασίου· καὶ ὅμως τὸ μέγα ἐκεῖνο κῦρος δὲν κατώρθωσε νὰ θέσῃ φραγμόν τινα εἰς τὴν πρόοδον τῆς γλώσσης, καὶ πολλὰ τοῦ ἰδιώματος αὐτοῦ ἀπεσκορακίσθησαν. Τώρα δὲ φοβούμεθα μήπως ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλία τῆς γλώσσης παρακωλύσῃ τὴν περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν; ἐγὼ νομίζω ὅτι τοὐναντίον ὑπάρχει πολλὴ ἐλπὶς ὅτι ἡ διδασκαλία ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις, γινομένη ὑπὸ διδασκάλων ἐμπείρων, ὑπὸ διδασκάλων φιλοσόφων καὶ κριτικῶν, οἵους ἀπαιτεῖ καὶ ὁ Κοραῆς, θέλει ἀπαλλάξῃ τὴν γλῶσσαν καὶ πολλῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων τῶν ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ κακοζηλίας προσφυομένων εἰς αὐτὴν καὶ παρακωλυόντων τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς αὔξησιν καὶ προκοπήν, καὶ θέλει συντελέσῃ εἰς παραγωγὴν τῶν ποθουμένων δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.

Ἡ μέχρι τοῦδε ἔλλειψις τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἶνε ἡ αἰτία, δι' ἣν ἔνθεν μὲν εἰσέφρησαν εἰς τὴν γλῶσσαν τὰ σόλοικα καὶ

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀσύστατα, «καταχρῶμαι τινὸς—μέμφομαι τινὸς—περαιῶ τὸν λόγον —τοῦθ' ἕνεκα — ἡ ἄλυσος—κακογράφω, ὀρθογράφω—ἐπακριβῶς» καὶ ὅσα ἄλλα πολλάκις μὲν ὑπὸ πολλῶν ἠλέγχθησαν ὡς ἡμαρτημένα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔλλειψιν τακτικῆς διδασκαλίας ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ παραμένουσιν ἔτι καὶ ἀσχημίζουσι τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν· ἔνθεν δὲ πολλὰ ὡς ἑλληνικώτερα δῆθεν ἢ Ἀττικώτερα, εἰσαχθέντα ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα, κατέστησαν αὐτὴν οὐ μόνον δυσκίνητον, ἀλλὰ καὶ ἀηδῆ καὶ μακαρονικήν· π. χ. «Βυζαντῖνος, καθωμιλημένη, Ἀκαδήμεια, κτῶμαι» καὶ ὅλα τὰ μέσα «νὰ ἄρξηται, νὰ ἀσπάσηται, καὶ ἠσπασάμην, ἐδεξάμην, ἐπεσκέψατο, νὰ αἰτήσηται, θὰ δέξηται, ἐξέδοτο, τηλεγράφος, ἀνορθογράφος, ὑπερσυντέλικος, ἀτμόσφαιρα, μεταφράστης, παραφράστης.» κτλ. κλ.

Ἡ δὲ γνώμη, ἣν ἐκφράζει ὁ κ. Χατζηδάκης (Μελέτη κλ. σ. 93) ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ πρέπει τὴν σήμερον νὰ σταματήσῃ ὅπου ἔφθασεν ἕως οὗ καλῶς μελετηθῇ τοῦ λαοῦ ἡ γλῶσσα καὶ μελετηθῶσιν ἀκριβέστατα οἱ φθογγολογικοὶ αὐτῆς κανόνες, δὲν εἶνε πρακτική· διότι ἡ γλῶσσα δὲν δύναται νὰ σταματήσῃ δι' οὐδεμιᾶς οὐδενὸς ἀνθρώπου διαταγῆς. Ἕως οὗ δὲ γείνῃ ἡ ἀπαιτουμένη μελέτη, δύνανται νὰ παρέλθωσιν ἔτη πολλά, καθ' ἃ ἡ γραφομένη, ἂν δὲν ληφθῇ ἄλλη πρόνοια, δύναται νὰ ἐξακολουθῇ ἀδιαλείπτως διαφθειρομένη. Ὁ μόνος τρόπος, καθ' ὃν δύναται ν' ἀναχαιτισθῇ ὑπωσοῦν ἡ πρὸς τὸ κακῶς νεωτερίζειν φορὰ τῆς γραφομένης, εἶνε ἡ ἐν τοῖς σχολείοις ἰδιαιτέρα αὐτῆς διδασκαλία, ἀλλὰ διδασκαλία ὑπὸ διδασκάλων εὐφυῶν, κριτικῶν καὶ εὐαισθήτων πρὸς τὰ κάλλη τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης.

Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων πείθεται, πιστεύω, πᾶς τις ὅτι εἶνε ἀπαραίτητος ἡ ἀνάγκη ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μελέτης περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς νέας ἑλληνικῆς. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ζητεῖται ὁ τρόπος, καθ' ὃν μέλλει γλῶσσά τις νὰ διδαχθῇ, τὴν ὁποίαν, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι, σχεδὸν δὲν ἀγνοεῖ ὁ μαθητής. Ἡ ἀπορία αὕτη εἶνε φυσική· διότι πάντες ἐμάθομεν ἐκ τῆς γυμνασιακῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως ὅτι ἡ σπουδὴ γλώσσης τινὸς γίνεται ὅπως ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ γαλλικῆς, τουτέστι διὰ τεχνολογίας, συντάξεως, λεξικοῦ καὶ μεταφράσεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἡ μὲν μετάφρασις καὶ τὸ λεξικὸν εἶνε περιττά· διότι λεξικὸν μὲν οὐδ' ἔχομεν, ἡ δὲ μετάφρασις εἰς ποίαν οἰκειοτέραν γλῶσσαν θὰ γείνῃ; τὰ δὲ ἄλλα συμπίπτουσι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρμός Ιστορικής Βιβλιοθήκης και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πρὸς τὰ γινόμενα κατὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς· ὥστε δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ πρὸς τί ἰδιαιτέρα διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς τῆς νέας; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται μὲν ὀρθόν, ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτως. Διότι ἡ σπουδὴ τῆς γλώσσης δὲν εἶνε ἡ τεχνολογία καὶ σύνταξις—καὶ περὶ τούτου τὰ δέοντα θέλομεν εἴπῃ, ὅταν περιέλθῃ ὁ λόγος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς — ἀλλ' ἡ ἐλευθερία ἐν τῇ κατ' αὐτὴν ἀναστροφῇ, ἡ γνῶσις καὶ ἡ ταχεῖα καὶ ἄπονος κατάληψις πάντων τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων καλῶν πνευματικῶν προϊόντων, ἡ ἐλευθέρα καὶ ὀρθὴ ἔτι δὲ καὶ κοινῶς εὐπρόσδεκτος χρῆσις αὐτῆς εἴτε διὰ ζώσης εἴτε διὰ γραφῆς. Ὅστις ταῦτα δύναται, οὗτος κατέχει μίαν τινὰ γλῶσσαν, καὶ ὅλη ἑπομένως ἡ σπουδὴ αὐτῆς εἰς τὴν ἀπόκτησιν τούτων τῶν γνώσεων καὶ ταύτης τῆς ἱκανότητος πρέπει νὰ τείνῃ. Ἀλλὰ τὰς ἱκανότητας ταύτας ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ δὲν ἀποκτᾷ ὅστις μόνην τὴν ἀρχαίαν ἐσπούδασε (καὶ μάλιστα ὅπως ἐν τοῖς γυμνασίοις σπουδάζεται) καὶ ὅστις ὀλίγον ἐγεύθη τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων· εἶνε ἀνάγκη ὁ μαθητὴς πολλαχῶς ν' ἀναστραφῇ καὶ ποικιλοτρόπως νὰ ἀσκηθῇ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ.

Ἀλλὰ πῶς θὰ γείνῃ τοῦτο; Δυσκολία τις ὑπάρχει, ὁμολογῶ, ἀλλ' εἶνε ἡ δυσκολία ἡ κατὰ πᾶσαν ἀρχὴν παντὸς πράγματος παρισταμένη. Ἡ δυσκολία αὕτη εἶνε ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς διδασκαλίας, τῶν καταλλήλων δηλ. βιβλίων, οἷον γραμματικῆς καὶ χρηστομαθείας ἤτοι συλλογῆς τῶν καλλίστων μερῶν τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ὑποίας ἔχουσιν οὐχὶ μίαν ἀλλὰ πλείστας τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἴσως εἴπῃ τις ὅτι ἡμεῖς, ὡς μικρὸν καὶ ἐν τῇ πευματικῇ σταδιοδρομίᾳ νήπιον ἔτι ἔθνος, δὲν ἔχομεν μεγάλην, σπουδαίαν καὶ σεμνὴν λογοτεχνίαν, οὔτε συγγραφεῖς μεγάλους οὔτε ποιητὰς καλλιτέχνας· ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ἔχομεν ὅμως καὶ ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, οἵτινες, ἂν δὲν εἶνε ἄξιοι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς μεγάλους τῶν μεγάλων ἐθνῶν, εἶνε ὅμως ἱκανῶς καλοί, ὥστε νὰ δοθῶσιν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων καὶ γυμνασίων; ἵνα ἐξ αὐτῶν μάθωσι μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν νέαν, φωτίσωσι δὲ τὸν νοῦν καὶ ἐξευγενίσωσι τὴν καρδίαν. Ἀλλ' ἡ δυσκολία ἔγκειται οὐχὶ ἐν τούτῳ, ἀλλ' *ἐν τῇ ἐλλείψει ἁρμοδίας συλλογῆς*· Καὶ αὕτη ὅμως ἡ δυσκολία δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποτρέπῃ τοῦ σκοποῦ· διότι καὶ ἐν ἄλλῃ διδασκαλίᾳ ἄλλων μαθημάτων παρουσιάσθησαν τοιαῦται δυσχέρειαι· ἀλλὰ δὲν ἐθεωρήθη τοῦτο λόγος ἱκα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νὸς ν' ἀποτρέψῃ τοὺς φρονίμους ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἐκείνων· οἷον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔλλειπον ἐκ τῶν ἡμετέρων σχολείων γεωγραφικοὶ πίνακες ἢ ὑπῆρχον τοιοῦτοι, ὧν ἡ χρῆσις ἐπλάνα μᾶλλον ἢ ἐφώτιζε τοὺς διδασκομένους, καὶ ὅμως ἀνέκαθεν ἐδιδάσκετο ἡ γεωγραφία ἐν τοῖς σχολείοις, ἂν καὶ ὀλίγους διὰ τοῦτο ἀπέφερε τοὺς καρπούς· ἕως οὗ ἦλθε τέλος ὁ καιρὸς καὶ ἀνεπληρώθη ἡ σπουδαία αὕτη ἔλλειψις· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς ἄλλα μαθήματα, οἷον φυσικήν, ἱστορίαν, χημείαν κτλ. Ἐὰν δὲν εἰσαχθῇ ἡ διδασκαλία εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια, ἢ δὲν παύσῃ τοῦ νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν ἐν τῷ προγράμματι ἀναγραφήν, οὐδεὶς θέλει λάβῃ τὸν κόπον νὰ συντάξῃ συλλογὴν τὴν ἁρμόζουσαν.

Αὕτη λοιπὸν ἡ δυσκολία δύναται νὰ ἐκλείψῃ, ἐὰν σπουδαίως εἰσαχθῇ τὸ μάθημα.

Ἀλλὰ ἑτέρα τις δυσκολία φαίνεται πολὺ σπουδαιοτέρα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων διδασκάλων ὀλίγον, φαίνεται, ἐσκέφθησαν περὶ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας· προηγούμενα δὲ παραδείγματα πρὸς μίμησιν, ὅπως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἄλλων μαθημάτων, δὲν ὑπάρχουσιν. Ὥστε καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι μετ' ὀλίγον εἰσάγεται ἡ διδασκαλία καὶ τοῦ μαθήματος τούτου εἰς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια, ὑπάρχει πάντοτε μεγάλη τις δυσκολία ἐκ τῆς ἀπειρίας τῶν διδασκάλων· ὅθεν γεννᾶται πάλιν τὸ ζήτημα, πῶς εἶνε καλὸν νὰ διδάσκηται ἡ νέα ἑλληνικὴ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις, εἶτα ἐν τοῖς γυμνασίοις;

Εἰς τοῦτο δὲ εὐθὺς μεταβαίνομεν.

Ἡ μέθοδος ἡμῶν ἤθελε κατὰ πολὺ εὐκολυνθῇ, ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον εἴτε ἐξ ἰδιαιτέρας διδασκαλίας εἴτε ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐδιδάχθησαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Ξανθοπούλου ἐκτεθεῖσαν μέθοδον (ἐν τῷ περὶ διδασκαλίας τῆς ἑλλ. γλώσσης βιβλιαρίῳ αὐτοῦ, 1875 σ. 32—68). Κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα τὸ μόνον ὀρθὸν καὶ λογικόν, ὅπερ οὐδεὶς πλέον σήμερον πολεμεῖ, διὰ μεθόδου πολὺ ὀρθῆς μανθάνουσιν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ἐπὶ *ἑξαετίαν* οὐχὶ ἁπλῆν μηχανικὴν ἀνάγνωσιν καὶ μηχανικὴν γραφήν, ἀλλὰ τὰ στοιχειωδέστερα τῆς γλώσσης, τοὐτέστιν ἀνάγνωσιν ἐκ βιβλίου ἁρμοδίου εἰς τὴν βαθμῖδα τῆς διανοητικῆς των ἀναπτύξεως καὶ τελείαν κατάληψιν τῶν ἀναγινωσκομένων, εἶτα δὲ τὰ στοιχειωδέστερα τῆς γραμματικῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς, οἷον κλίσιν καὶ χρῆσιν τῶν ὁμαλῶν ὀνομάτων,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῶν ῥημάτων τῶν ἀντωνυμιῶν, καὶ τὴν στοιχειωδεστάτην σύνταξιν. Οὕτω δὲ εἰσέρχονται οἱ κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην διδαχθέντες μαθηταὶ εἰς τὸ γυμνάσιον, ὅπερ ἤδη ἀριθμεῖ πέντε ἢ ἓξ τάξεις, ἔχοντες διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης τὸ πνεῦμα οὕτως παρεσκευασμένον, ὥστε νὰ δύνανται μὲν πλέον ἀμέσως (ἐν ἡλικίᾳ 11—12 ἐτῶν) νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν δηλ. ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, τῶν *ἐκάστοτε ἁρμοδιωτάτων εἰς τὴν ἡλικίαν*, καὶ εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ σύνταξιν τῆς ἀρχαίας ἑλλην. γλώσσης· νὰ δύνανται δὲ συγχρόνως, ἔχοντες ἤδη ἀσφαλῆ καὶ ἑδραίαν βάσιν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, νὰ προβῶσιν εἰς τὴν περαιτέραν αὐτῆς ἐκμάθησιν καὶ ἄσκησιν, καθ' ἃ θέλομεν ἀκολούθως εἴπῃ.

Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰς τὰ ἑλληνικὰ μεταβαίνοντες μαθηταὶ συνήθως οὐδὲν πλειότερον γινώσκουσιν, εἰμὴ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν μηχανικὴν καὶ ἔτι μηχανικωτέραν τεχνολογίαν ὀλίγων τινῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων καὶ ταύτην οὐχὶ ἀσφαλῆ. Οὐδὲν βιβλίον οὐδὲ τὸ ἁπλούστατον τῶν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γεγραμμένων δύνανται ἀκριβῶς νὰ ἐννοήσωσι, διότι τὸ πνεῦμά των ἐγυμνάσθη εἰς τὸ ψιττακίζειν, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ ἐννοεῖν τὰ ἀναγινωσκόμενα. (1) Ὅταν λοιπὸν τοιοῦτοι εἶνε οἱ προσερχόμενοι εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα μαθηταί, εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἐπὶ ἓν τοὐλάχιστον ἂν ὄχι καὶ ἐπὶ *δύω ἔτη* ν' ἀσχολῶνται ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διδασκόμενοι καθ' ἑκάστην ἐπὶ $1^1/_2$ ὥραν ἢ ἐπὶ 2 ὥρας. Τὰ δ' ἑπόμενα ἔτη, ὅτε πρὸς τῇ νέᾳ θὰ διδάσκωνται καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, ἡ μὲν διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθῇ μέχρι τέλους τῶν γυμνασιακῶν τάξεων, ὁ δὲ χρόνος τῆς καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίας θὰ εἶνε ὀλιγώτερος.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ ἔτη τῆς ἀποκλειστικῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, τὰ πρῶτα δηλ. τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἢ

(1) Ἐξήτασα μαθητὴν δεκαετῆ, νοημονέστατον καὶ φιλομαθέστατον, ἀπολυθέντα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ τὸν βαθμὸν *ἄριστα* καὶ ἱκανώτατον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον. Ἡ ἀνάγνωσίς του ὄχι ἡ λογική, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μηχανικὴ ἐχώλαινεν· εἶχεν ἀναγνώσῃ βιβλία ἀνώτερα τῆς ἡλικίας του, ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Ὀδυσσείας καὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ εἶχε πλουτίσῃ τὸν νοῦν του μὲ γνώσεις πολλὰς ἐξ ὅσων παρέχουσι τὰ εἰρημένα βιβλία, ἀλλ' οὔτε διανοούμενος οὔτε διηγούμενος εἶχε τάξιν τινὰ καὶ λογικὴν ἀκολουθίαν, ἀλλὰ πολλαχοῦ παρετήρει τις φοβερὰ ἅλματα καὶ παραλογισμοὺς καὶ ἀκυρολογίας κατὰ τὴν διήγησιν· ἀποτελέσματα προφανῆ ἐλλιποῦς καὶ ἀμεθόδου διδασκαλίας. Καὶ οὗτος ἦτο ἐκ τῶν ἀρίστων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὰς κατωτάτας τάξεις τοῦ Γυμνασίου, τί πρέπει νὰ γίνηται; Μέχρις οὗ συνταχθῇ Χρηστομάθεια νεοελληνική, ὁμοία πρὸς τὸ Γερμανικὸν Lesebuch, ὅπερ ἐκεῖνοι μεταχειρίζονται κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς των γλώσσης, λαμβάνεται πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλίον τι, οἷον ὁ Γεροστάθης τοῦ Λ. Μελᾶ, ἢ Ἀναγνώσματα ἐκ τοῦ Ἡροδότου ([1]), ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο ἐξ ἄλλου κύκλου γνώσεων, περιέχον ποικίλην ὕλην οὐ μόνον πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκμάθησιν πολλῶν καὶ ποικίλων γνώσεων καὶ μετ' αὐτῶν πολλῶν καὶ ποικίλων λέξεων καὶ σημασιῶν. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι τοιαῦτά τινα βιβλία εἶνε τὰ διδόμενα εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ ὄχι συγγραφεῖς ἄξιοι τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Χρυσοστόμου, τῶν ἐν ταῖς Χρηστομαθείαις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς περιεχομένων· διότι αἱ γερμανικαὶ Χρηστομάθειαι δὲν παρέχουσι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἀναγνώσματα ἐκ τοῦ Göthe καὶ Schiller, ἀλλ' ἐκ συγγραφέων γραφόντων μὲν καλῶς τὴν γλῶσσαν, περιεχόντων δὲ ὕλην ἀνάλογον πρὸς τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν.

(1) Πόσον κακῶς ἔχει παρ' ἡμῖν ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, σαφὴς ἀπόδειξις εἶνε καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς χρῆσις τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων. Ἄλλοτε μετεχειρίζοντο τὰ *κοινὰ* λεγόμενα σχολεῖα τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸν Ἀπόστολον (Πράξεις τῶν Ἀποστόλων) ἵνα ἀσκήσωσι τὴν ὅρασιν εἰς μηχανικὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων χρησίμων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· μετὰ δὲ τὴν σύστασιν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐθεωρήθη ὡς βελτίωσις ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Χρηστομαθείας τοῦ Ῥαγκαβῆ, ἵνα δι' αὐτῆς ἀσκηθῶσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀρχαίων κειμένων καὶ παρασκευασθῶσι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Διὰ τοιούτων βιβλίων ἐπετρέπετο ἡ ἀσυνείδητος καὶ μηχανικὴ ἐργασία τοῦ πνεύματος, καὶ ἐπετυγχάνετο ἡ ἀνάγνωσις καὶ μόνον αὕτη. Ἐπ' ἐσχάτων ὅμως εἰσήχθησαν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα βιβλία, νεοελληνικὰ μέν, ἀλλ' ἀνώτερα τῆς δυνάμεως τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· καὶ δι' αὐτῶν σκοπεῖται ὄχι μόνον ἁπλῆ ἀνάγνωσις, ἀλλὰ καὶ τις ἄλλη διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ ὠφέλεια. Ἐπειδὴ δὲ τὰ νέα βιβλία καθ' ἑαυτὰ καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου δὲν εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν καταληπτά, ὁ δὲ διδασκαλος ἢ οὐδ' ὅλως παρέχει ἢ κακὴν καὶ ἀτελῆ παρέχει τὴν συνδρομήν του, ἐξέρχεται ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἔχων περὶ πολλῶν πραγμάτων συγκεχυμένας ἢ στρεβλὰς ἐννοίας. Διότι ταῦτα πάσχουσιν οἱ μαθηταὶ οἱ μὴ μὴ τελείως ἐννοοῦντες τὰ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν βιβλία, χειρότερα δηλ. παρὰ τοὺς παλαιοτέρους αὐτῶν συναδέλφους, οἵτινες ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων οὐδὲν μὲν ὠφελοῦντο ὡς οὐδὲν ἐννοοῦντες, ἀλλ' οὐδ' ἐβλάπτοντο οὐδαμῶς. Ὁ Γεροστάθης π. χ. τοῦ Μελᾶ, ἐν ᾧ παρέχε λαμπρὰς ὠφελείας εἰς τὰς δύω τάξεις τοῦ ἐν Σέρραις Ἑλληνικοῦ σχολείου, ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσήχθη πρὸ 30 ἐτῶν κατ' ἀπαίτησίν μου, καὶ ἐβελτίωσεν οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἤθη τῶν ἀναγνωσάντων αὐτὸν μαθητῶν ἔπειτα, ἵνα ἐκταθῇ, φαίνεται, ἡ κατανάλωσις αὐτοῦ, εὑρέθη εἰσηγμένος εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ὡς ἀναγνωστικὸν βιβλίον· ἀλλ' ἡ μὲν ἐξ αὐτοῦ ἠθικὴ ὠφέλεια ἔπαυσε, τοὐναντίον δὲ βλάβη ἐπῆλθεν εἰς τὴν διάνοιαν τῶν μαθητῶν ὡς ἐκ τῆς συγκεχυμένης καὶ ἀτελοῦς αὐτοῦ καταλήψεως.

Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἀφ' οὗ δὲ ἐκ τοῦ ἅπαξ ὁρισθέντος βιβλίου ἐκλεχθῇ τὸ ἁρμοδιώτατον εἰς τὴν τάξιν ἀνάγνωσμα, ὁ διδάσκαλος πρῶτον διὰ βραχέων ἀναγγέλλει εἰς τὴν τάξιν περὶ τίνος μέλλει νὰ εἶνε ὁ λόγος, ἔπειτα δοκιμάζει τοὺς μαθητάς του διὰ διαφόρων ἐρωτήσεων, ἵνα μάθῃ ποίας γνώσεις ἔχουσι σχετικὰς πρὸς τὸ ἐκλεχθὲν ἀνάγνωσμα, διότι ἐπ' αὐτῶν μέλλει νὰ οἰκοδομήσῃ· μετὰ δὲ ταύτην τὴν δοκιμασίαν προπαρασκευάζει τοὺς μαθητάς, ἐξηγῶν εἰς αὐτοὺς ὅσα ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν ἐκ τῶν προτέρων πρὸς ἐντελῆ τοῦ ἀναγνώσματος κατάληψιν. Ἡ ἐξήγησις αὕτη θὰ ἀναφέρηται ἢ εἰς τοὺς τόπους, ἐν οἷς συμβαίνουσι τὰ ἐν τῷ ἀναγνώσματι, ἢ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἐν αὐτῷ ἐμφανιζόμενα, ἢ εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς συνέβησαν τὰ λεγόμενα, ἢ ἄλλα τοιαῦτα. Διὰ τῆς τοιαύτης παρασκευῆς αἴρεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀπορία καὶ ἀμηχανία τοῦ μαθητοῦ ἡ ἄλλως δυναμένη νὰ καταλάβῃ αὐτὸν κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν. Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην, ἂν ὁ διδάσκαλος κατέχῃ τὸ χάρισμα τῆς εὐγλώττου καὶ ζωηρᾶς διηγήσεως, διηγεῖται τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνώσματος, ἵνα μὴ μόνον προσοικειώσῃ τὸν μαθητὴν πρὸς αὐτό, ἀλλὰ καὶ παράσχῃ τοῦ *ὅλου* τὴν ἔννοιαν καὶ τῶν ἄλληλα διαδεχομένων αὐτοῦ μερῶν. Διὰ ταύτης τῆς οὕτω γενομένης διηγήσεως διευθετοῦνται τὰ ἐν τῷ ἀναγνώσματι πράγματα κατὰ λογικὴν συνάφειαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην ὁ διδάσκαλος θὰ μεταχειρισθῇ γλῶσσαν ἁπλῆν μὲν καὶ εὔληπτον, ἀπηλλαγμένην χυδαϊσμῶν καὶ ἐπαρχιωτισμῶν, ἀλλὰ ὅσον τὸ δυνατὸν φυσικήν, ἀβίαστον καὶ τοιαύτην, οἵαν θὰ δύνανται καὶ οἱ μαθηταί του νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς διηγήσεως. Θὰ κάμῃ δὲ τὴν διήγησιν μετὰ τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεως, ὥστε νὰ γείνῃ καταφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ ἀξιολόγου τινὸς ἠθικῆς πράξεως, ἀξιαιπαίνου ἢ ἀξιοκατακρίτου.

Μετὰ τὴν διήγησιν ταύτην ἀποτείνονται ἐρωτήσεις περὶ τῶν διαφόρων μερῶν αὐτῆς, ἵνα δοκιμάσῃ ὁ διδάσκαλος, ἂν ταῦτα ἔκ τε τῆς διηγήσεως καὶ τῆς ἀναγνώσεως ἐννοήθησαν ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν ὀρθὴν των ἀλληλουχίαν· ὡσαύτως περὶ τῶν προσώπων, τόπων, χρόνων τῆς διηγήσεως, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐντύπωσις εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν. Ἀφ' οὗ δὲ γείνῃ αὕτη ἡ δικακτικὴ ἐργασία, ἥτις σκοπὸν ἔχει τὴν κατανόησιν τῶν ἐν τῷ ἀναγνώσματι πραγμάτων, μεταβαίνει ὁ διδάσκαλος εἰς ἄλλην ἐργασίαν σκοποῦσαν τὴν εἰς τὴν γλῶσσαν προαγωγὴν τοῦ μαθητοῦ. Καὶ πρῶτον εἰς τὴν *ἀνάγνωσιν*.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Περὶ *ἀναγνώσεως* ἐδύνατο πολλὰ νὰ εἴπῃ τις παρ' ἡμῖν, ὅπου τοσοῦτον κακῶς γίνεται αὕτη συνήθως, ὥστε οὐ μόνον μαθηταὶ ἀλλὰ καὶ διδάσκολοι πολλάκις ἀναγινώσκουσι τοσοῦτον μηχανικῶς καὶ ἀψύχως, ὥστε νομίζετε ὅτι μόνον ὀδηγὸν ἔχουσι τὴν στίξιν, καθ' ἣν καὶ γίνεται μικρά τις ἡ μεγάλη διακοπὴ τῆς ἄλλως μονοτόνου καὶ ἀηδεστάτης φωνῆς. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν διδάσκεται δι' ἁπλῆς θεωρίας. Ὅσοι διδάσκαλοι δὲν εὗρον διὰ τῆς ἑαυτῶν εὐφυΐας τὸν ὀρθὸν τρόπον τῆς ἀναγνώσεως, ἂς σπεύσωσι νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν παράδοσιν ἐκείνου, ὅστις κατέχει τὴν διδακτικὴν ταύτην ἀρετήν. Πρὸ πάντων δὲ νὰ ἐνθυμῶνται τοῦτο, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀναπλήρωσις κατ' ἀνάγκην τῆς διὰ ζώσης φωνῆς καὶ ἐμψύχου ὁμιλίας· ταύτην λοιπὸν ὀφείλει νὰ μιμῆται ὁ ἀναγινώσκων.

Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις ὀφείλει νὰ εἶνε τριττή· πρῶτον *ἀπρόσκοπτος* καὶ ῥέουσα, ἔπειτα *λογική*, ἤγουν λογικῶς ὀρθὴ καὶ εὔληπτος, καὶ τρίτον *καλλιτεχνική*, ἤγουν μετὰ τοῦ προσήκοντος ἤθους καὶ πάθους. Κατὰ ταύτην τὴν κατωτάτην βαθμῖδα τῆς διδασκαλίας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποκτήσωσιν οἱ μαθηταὶ καὶ τὰ τρία ταῦτα στάδια τῆς ἀναγνώσεως· διότι ἡ ἡλικία εἶνε ἀκόμη μικρά, διὸ καὶ ἀποβαίνουσι τόσον γελοῖα τὰ παιδάρια ἐκεῖνα τὰ δεκαετῆ ἢ ἑνδεκαετῆ, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ὀρθῆς δῆθεν ἀπαγγελίας ἐκφωνοῦσι μετὰ ψευδοῦς καὶ παραφώνου πάθους! καὶ ἄνευ ἤθους ποιήματα ὅλως ἀνάρμοστα πολλάκις εἰς τὴν ἡλικίαν των καὶ τὴν διανοητικήν των δύναμιν. Τὸ μόνον κατορθωτὸν ἐν τῇ βαθμῖδι ταύτῃ εἶνε ἡ ἀπρόσκοπτος, ἥτις ὀφείλει ἤδη ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ ὑπάρχῃ, καὶ λογικὴ ἀνάγνωσις μετ' ἀσθενοῦς τινος καὶ πολὺ προσεκτικῆς ἀποπείρας πρὸς τὴν καλλιτεχνικήν. Λέγοντες ἀπρόσκοπτον, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν «ἐπιτροχάδην» καὶ χειμαῤῥώδη, διότι διὰ ταύτης ματαιοῦται ἡ λογικῶς ὀρθή· τοὐναντίον εἰς προαγωγὴν ταύτης καὶ εἰς ἀποφυγὴν ἐπιπολαιότητος, πρέπει νὰ γυμνάζωνται οἱ μαθηταὶ εἰς ἀπρόσκοπτον μὲν καὶ ῥέουσαν, ἀλλ' ἠρέμα καὶ βραδέως, κατὰ τὴν παρ' Ὁμήρῳ ὡραίαν εἰκόνα τοῦ ἀγορεύοντος Ὀδυσσέως, ὅστις ἐξεφώνει «ἔπεα νεφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν». Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ *λογικὴ* ἀνάγνωσις ὀφείλει νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ διδασκάλου, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀναγνώσματα τῶν κατωτέρων τούτων τάξεων ἀνάγκη νὰ μὴ εἶνε δύσληπτα μήτε κατὰ τὴν γλῶσσαν μήτε κατὰ τὴν ἔννοιαν. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἔρχεται ἡ ἑρμηνεία, ἡ ἐξήγησις δηλ. πασῶν τῶν λέξεων τῶν ἀγνώ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

στων εἰς τοὺς μαθητάς, ἢ τῶν φράσεων τῶν τροπικῶν, τὰς ὁποίας εἷς μὲν τῶν μαθητῶν ἀναγράφει ἐπὶ τοῦ πίνακος, οἱ δὲ λοιποὶ καταγράφουσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ τετραδίῳ κατὰ τὸν λεξικογραφικὸν τύπον, δηλ. τὰ μὲν ὀνόματα εἰς τὴν ἑνικὴν ὀνομαστικήν, τὰ δὲ ῥήματα εἰς τὸ ἀ. ἑνικ. τοῦ ἐνεστῶτος τῆς ὁριστικῆς. Διὰ ταύτης τῆς ἐργασίας οὐδὲν μέρος τοῦ λεκτικοῦ τοῦ ἀναγνώσματος ἔμεινεν ἄγνωστον εἰς τὸν μαθητήν. Ὡς τελευταῖον στάδιον τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐπέρχεται ἡ ἄσκησις εἰς τὸ εὑρίσκειν σπανιωτέρους τινὰς τύπους καὶ κατασκευάζειν φράσεις, ἐν ἄλλοις λόγοις ἐφαρμογὴ τῶν γραμματικῶν γνώσεων, ὅσας ἐν ταῖς τάξεσι ταύταις ἐδιδάχθη ἤδη ὁ μαθητής. Ἡ ἐργασία αὕτη τῆς διηγήσεως, ἀναγνώσεως, ἑρμηνείας καὶ γραμματικῆς ἀσκήσεως ἐπαναλαμβάνεται τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐπὶ ἄλλου ἀναγνώσματος, ἂν ταῦτα εἶνε μικρά, ἢ ἐπὶ τῆς συνεχείας τοῦ ἤδη ἐξηγηθέντος, ἀφ' οὗ προηγουμένως διά τινων ἐρωτήσεων βεβαιωθῇ ὁ διδάσκαλος ὅτι τὰ τοῦ προλαβόντος μαθήματος κατενοήθησαν ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Πρὸς πλειοτέραν ποικιλίαν καὶ ἄσκησιν τῆς μνήμης εἶνε καλὸν ἀντὶ τοῦ συνήθους ἀναγνωστικοῦ βιβλίου νὰ ὁρισθῇ ἔκ τινος ἁρμοδίας συλλογῆς ποίημά τι, οἷον μῦθος ἔμμετρος ἢ ἄλλο τοιοῦτον πρὸς ἀπομνημόνευσιν μετὰ προηγουμένην ἀνάγνωσιν καὶ ἐξήγησιν ὡς ἀνωτέρω. Ἐὰν εἴχομεν καλὴν χρηστομάθειαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ὤφειλεν αὕτη ἐκ διαλειμμάτων νὰ περιέχῃ καὶ ἀνάλογα ποιήματα. Παρκλλήλως πρὸς ταύτην τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν πρέπει νὰ βαδίζῃ ἡ γραμματικὴ διδασκαλία κατὰ μίαν τινὰ γραμματικὴν σύντομον, οἵα ἡ τοῦ Γεράκη ἢ ἄλλη τις ὁμοία. Σκοπὸν ἔχει ἡ γραμματικὴ αὕτη διδασκαλία νὰ καταστήσῃ γνωστοὺς καὶ εὐλήπτους τοὺς γραμματικοὺς τύπους τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων οὐχὶ διὰ μηχανικῆς ἀποστηθίσεως καὶ τῆς νεκρᾶς τεχνολογίας, ἀλλὰ διὰ λελογισμένης τινὸς γνωριμίας καὶ αὐτῶν χρήσεως· οἷον νὰ γινώσκῃ ἐν τῷ βιβλίῳ ἑκάστοτε τὸν ἀπαντώμενον τύπον, νὰ σχηματίζῃ ἄλλον τινὰ ἀπαιτούμενον· νὰ μεταχειρίζηται τὸν προσήκοντα ἔν τινι δεδομένῃ προτάσει, ὅπου ἀφίνεται κενός τις τόπος πρὸς συμπλήρωσιν. Πρὸς τοῦτο δὲ γίνονται οὐ μόνον προφορικαὶ ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ γραπτὰ γυμνάσματα, τὰ μὲν ἐν τῇ τάξει, τὰ δὲ κατ' οἶκον. Ταῦτα ἂς εἶνε τοιούτου εἴδους: ἔκ τινος ὡρισμένου τεμαχίου τῆς χρηστομαθείας νὰ ἐξαιρεθῶσι πάντα τὰ πρωτόκλιτα, (χωριστὰ τὰ ἄρσεν. καὶ θηλυκὰ) ἢ δευτερόκλιτα (ὁμοίως) ἢ τριτόκλιτα ἢ τὰ οὐσιαστικὰ καὶ ἐπίθετα, ἢ ῥήματα καὶ ἀντωνυμίαι. Ταῦτα δὲ



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

νὰ ἐκτεθῶσι γραπτῶς εἰς τὸν δεῖνα ἀριθμὸν ἢ τὴν δεῖνα πτῶσιν, ἢ τὸν δεῖνα χρόνον κ.τ.τ. ἢ νὰ προσαρμοσθῶσιν οὐσιαστικὰ καὶ ἐπίθετα· ἢ νὰ κατασκευασθῶσι προτάσεις ἐκ δεδομένων στοιχείων κτλ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οὐ μόνον οἱ τύποι μανθάνονται (οἵτινες δύνανται ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ τῆς γραμματικῆς ἀκολουθίᾳ ν' ἀπαιτηθῶσιν), ἀλλὰ καὶ συνείδησιν αὐτῶν λαμβάνει ὁ μαθητής, καὶ τὴν χρῆσιν ἑκάστου κατέχει, καὶ ἐλευθέρως αὐτοὺς μεταχειρίζεται, καὶ αὐτενέργειαν ἀποκτᾷ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν γνώσεων αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν γίνονται κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον (ἢ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἐὰν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ προσῆλθον ἀδύνατοι ἐκ τοῦ δημοτικοῦ.)

Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀξιώσεις τοῦ διδασκάλου αὐξάνουσι τοσοῦτον, ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ δύναται ἀπροσκόπτως οὐ μόνον νὰ ἀναγινώσκῃ μετὰ λογικῆς ὀρθότητος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐννοῇ βιβλίον μὴ ὑπερβαῖνον τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ βαθμίδα. Αἱ δὲ γραμματικαὶ γνώσεις τῶν μαθητῶν ἐκτείνονται καὶ εἰς τὰ ἀνώμαλα τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, καὶ εἰς τὴν ἐξ ἐπιθέτων κατασκευὴν τῶν ἐπιῤῥημάτων, καὶ εἰς τοὺς ἁπλουστέρους καὶ εὐληπτοτέρους κανόνας τῆς συντάξεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν προθέσεων καὶ συνδέσμων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ σύνταξιν. Αἱ δὲ γραπταὶ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν περιστρέφονται μὲν ἐν τούτῳ τῷ γραμματικῷ κύκλῳ (οἷον ἐκ τούτων τῶν ἐπιθέτων τῶν ἔν τινι τεμαχίῳ εὑρισκομένων νὰ κατασκευασθῶσιν ἐπιῤῥήματα καὶ νὰ τεθῶσιν εἰς ῥήματα προτάσεων ἁρμοδίως· νὰ σχηματισθῶσιν οἱ ἀνώμαλοι τύποι τῶν δεινῶν ῥημάτων· νὰ δοθῶσι προθέσεις καὶ νὰ ὁρισθῇ ἡ σημασία αὐτῶν, ἵνα εὑρεθῇ ἡ κατάλληλος σύνταξις κ. ἄ.) ἢ καὶ ἐκτείνονται εἰς μικράς τινας ἐκθέσεις διηγημάτων, μύθων, ἀνεκδοτίων, γνωστῶν ἐκ τῆς χρηστομαθείας ἢ ἐκ προφορικῆς διηγήσεως τοῦ διδασκάλου.

Γνωστὴ εἶνε ἡ μεγάλη περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δυσχέρεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν ἡ νεωτέρα προφορά, ἥτις οὐδεμίαν διάκρισιν τηρεῖ μεταξὺ ο καὶ ω, ε καὶ αι, ι καὶ η, υ, οι, ει, υι, η οὐδεμίαν ὡσαύτως μεταξὺ μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, ἐξ ὧν πολλάκις ἐξαρτᾶται ὁ ὀρθὸς τονισμός. Πῶς εἶνε δυνατὸν οἱ ἐκ τοῦ γυμνασίου ἐξερχόμενοι μαθηταὶ νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβῶς τὴν ὀρθογραφίαν, τοῦτο εἶνε ζήτημα, ὀφεῖλον ν' ἀπασχολήσῃ τοὺς με-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

θοδικοὺς διδασκάλους τῆς ἑλληνικῆς. Αἱ δυσχέρειαι αὗται ὑπερνικῶνται τὸ μὲν διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν γραμματικῶν τύπων, τὸ δὲ διὰ τῆς ὀρθῆς ἐν τῇ μνήμῃ ἐντυπώσεως τῶν ῥιζῶν. Πρὸς τοῦτο εἶνε ἀνάγκη ἡ διδασκαλία νὰ ἐργασθῇ σκοπίμως καὶ ν' ἀσκήσῃ τοὺς μαθητάς. Δὲν ἀρκεῖ νὰ μάθῃ ἀπὸ στήθους ὁ μαθητὴς τοὺς ποικίλους τῆς γραμματικῆς τύπους, οὐδὲ νὰ γράφῃ μηχανικῶς κατ' οἶκον τόσα π. χ. ῥήματα διάφορα καθ' ὅλους τοὺς χρόνους καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ἐγκλίσεις· ἀλλ' ὀφείλει ὁ διδάσκαλος, ὁσάκις μανθάνει ὁ μαθητὴς τύπον τινὰ γραμματικὸν ἢ ὀνόματος ἢ ῥήματος, ἢ ὁσάκις κλίνῃ ὄνομά τι ἢ ῥῆμα κατὰ τοὺς γνωστοὺς τύπους, νὰ μὴ εὐχαριστηθῇ εἰς τὸ ν' ἀκούῃ ὀρθῶς ἀπαγγελλόμενον τὸν σχηματισμόν, ἀλλὰ νὰ ἐρωτᾷ καὶ τὴν ὀρθογραφίαν αὐτοῦ ἢ ν' ἀπαιτῇ τὴν ἐπὶ τοῦ πίνακος ὀρθὴν αὐτοῦ γραφήν. Ταύτην τὴν ἀρχὴν νὰ τηρῇ ἀπαρασάλευτον. Ἀλλὰ καὶ αἱ σημειώσεις τῶν ἀγνώστων λέξεων, ὅσας ἀπαντήσῃ ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐὰν γίνωνται ὀρθῶς καὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῶν ἐξετάζηται καὶ ἡ ὀρθογραφία των, πολὺ θὰ συντελέσωσιν εἰς ἄσκησιν τῆς ὀρθογραφίας. Τὰς σημειώσεις ταύτας τὰς λεξιλογικὰς δύναται νὰ πλουτίσῃ ὁ διδάσκαλος, ἐὰν προσθέσῃ ἐξ ἰδίων κατὰ καιροὺς τινὰς λέξεις ὁμοφώνους μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, διαφόρως δὲ γραφομένας καὶ διάφορα σημαινούσας. Εἶνε γνωστὸν πόσον εὐκόλως μανθάνουσι τὰς τοιαύτας οἱ μαθηταί, ὑπολαμβάνοντες αὐτὰς ὡς εὐφυές τι παίγνιον, οἷον τί διαφέρει *λιμὸς* καὶ *λοιμὸς*—*κενὸς* καὶ *καινὸς*—*πεῖρα* καὶ *πῆρα*—*νιὸς* καὶ *ἰὸς*—*οἰωνὸς* καὶ *νίωνός*—*Ἴστρος* καὶ *οἶστρος*, καὶ ἄλλα πάμπολλα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ διδάσκαλος δι' ἰδίας ἐπιμελείας νὰ συλλέξῃ. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ αἱ ἄλλαι γραπταὶ ἐργασίαι αἵτε πρὸς γραμματικὴν καὶ αἱ πρὸς συνθετικὴν ἄσκησιν προβαλλόμεναι πρέπει νὰ γίνωνται κατὰ τρόπον, ὥστις τὴν ὀρθογραφικὴν ἱκανότητα τοῦ μαθητοῦ νὰ προάγῃ. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὑπάρχει καὶ ἄλλος τις τρόπος, τὸν ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι μεταχειρίζονται, ὁδηγηθέντες καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῆς ὀρθογραφικῆς δυσχερείας τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Ὁ τρόπος οὗτος εἶνε προφορικὸς καὶ γίνεται εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν. Ἐκ τοῦ ἀναγνώσματος ὁρίζονται δύω, τρεῖς ἢ καὶ πλειότεροι στίχοι κατὰ τὰς δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ, τοὺς ὁποίους οὗτος ὀφείλει κατ' οἶκον οὕτω νὰ προμελετήσῃ, ὥστε νὰ δύναται ἐρωτώμενος νὰ συλλαβίζῃ πᾶσαν αὐτῶν λέξιν ὀρθῶς, χωρὶς νὰ βλέπῃ εἰς τὸ βιβλίον. Διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀπομνημονεύει τὴν εἰ-



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κόνα τῶν λέξεων τῶν δυσκόλων καὶ μηχανικῶς μέν, ἀλλὰ μανθάνει ὅμως ἀσφαλῶς τὴν ὀρθογραφίαν πολλῶν λέξεων.

Ἔστω γνωστὸν ἅπαξ διὰ παντὸς ὅτι ἐν ταῖς μικραῖς τάξεσι τὰ διορθούμενα γραπτὰ γυμνάσματα οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε πρέπει ν' ***ἀντιγράφωνται καλῶς καὶ καθαρῶς***.

Μόνον ὅταν ὁ μαθητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἀποκτήσῃ ταύτας τὰς γνώσεις τὰς γλωσσικὰς ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς μητρικῆς του γλώσσης, εἶνε ἱκανὸς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν μάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ὅ,τι δὲ σήμερον παρ' ἡμῖν γίνεται εἶνε κάκιστον· διότι οὔτε τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ ἀναπτύσσεται διὰ τῆς σπουδῆς γλώσσης οὐκ ὀλίγον ξένης, τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οὔτε ταύτης ἡ ἐκμάθησις προκόπτει ἐξ ἀνάγκης περιωρισμένη ἐντός τινος μικροῦ ἢ μεγάλου μηχανισμοῦ· ἐν ᾧ τοὐναντίον, ὅταν προηγηθῇ ἡ ὡς εἴπομεν σπουδὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς, ὁ μαθητὴς τὸ μὲν πνεῦμά του προήγαγεν ἱκανῶς, διατάξας ἤδη τὴν διάνοιάν του κατά τινα γραμματικήν, προήγαγε δὲ καὶ λίαν σκοπίμως καὶ προπαρασκευαστικῶς, διατάξας τὴν διάνοιαν αὐτοῦ κατὰ γραμματικὴν ἐν τοῖς πλείστοις ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς ἀρχαίας, παρεσκεύασεν ὄργανον ἐπιτήδειον πρὸς ὀρθὴν συνεννόησιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ ἀπεταμίευσε γνώσεις πολυτίμους διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας· διότι ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων καὶ σημασιῶν, ὅσας ἔμαθεν, οἱ πλεῖστοι γραμματικοὶ τύποι, οὓς ἤδη κατέχει, προθέσεις, σύνδεσμοι κ.τ.τ. εἶνε σπουδαιότατον μέρος τῆς ἀρχαίας. Ὥστε μετὰ τοῦτο τί ὑπολείπεται εἰς τὸν μαθητήν; Αἱ διαφοραὶ τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νέαν ἐν τῇ σημασίᾳ τῶν λέξεων, ἐν τῷ τυπικῷ τῶν ῥημάτων καὶ ἐν τῇ συντάξει καὶ αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραί. Πρὸς ἐκμάθησιν δὲ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἂν μεταβληθῇ ἡ μέθοδος κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν, καὶ καθ' ἃ μέλλομεν νὰ εἴπωμεν ἰδιαιτέρως, ὅταν ἔλθῃ ὁ λόγος περὶ τῆς διδακαλίας τῆς ἀρχαίας, τὰ ὑπολειπόμενα πέντε ἢ ἓξ ἔτη τῆς ὅλης γυμνασιακῆς μαθητείας οὐ μόνον ἀρκοῦσι καὶ ὑπεραρκοῦσι πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι θέλουσιν ἐπαρκέσῃ καὶ εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἀρίστων μερῶν τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ οὐχὶ τῶν ὀλίγων μόνον ψιχίων, τὰ ὁποῖα μόλις σήμερον γεύονται οἱ μαθηταὶ ἐκ τῆς πλουσίας τραπέζης τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας.

Εἰπόντες ἀνωτέρω ὅτι μετὰ τὴν ἐν ταῖς κατωτάταις τάξεσιν ἀποκλειστικὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς οἱ μαθηταὶ δύνανται πολὺ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὠφελιμώτερον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου ἔχουσι μόνον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ν' ἀσχολῶνται ἀποκλειστικῶς, καὶ ὅτι μετὰ τὴν στοιχειώδη ἐκείνην διδασκαλίαν οὐδεὶς πλέον λόγος πρέπει νὰ γίνηται περὶ τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης· τοὐναντίον μάλιστα ἡ κυριωτέρα σπουδὴ καὶ διδασκαλία τῆς νέας γλώσσης ἀπὸ τοῦδε ἄρχεται, ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ τοσαύτας ὥρας καθ' ἑβδομάδα, ὅπως μέχρι τοῦδε· τρεῖς ἢ τέσσαρες ὧραι ἀρκοῦσιν. Ἀλλ' εἰς τί θὰ περιστρέφηται τοῦ λοιποῦ ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς; Ἐνταῦθα, κατὰ τὰς μέσας δηλ. τάξεις τοῦ γυμνασίου (Γ' τοῦ Ἑλληνικοῦ, Α' καὶ Β' τοῦ Γυμνασίου) τὰ μὲν στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας μένουσι τὰ αὐτὰ (ἀνάγνωσις καὶ ἐντελὴς κατανόησις, γραμματικὴ καὶ συνθετικὴ ἄσκησις), ἀλλ' ἀνυψοῦνται εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ βαθμίδα. Οὕτως ἔχομεν ἀκόμη ν' ἀσχοληθῶμεν *πρῶτον* μὲν *περὶ τοὺς τύπους τῆς γραμματικῆς*, ἀλλὰ τοὺς σπανιωτέρους καὶ ἀνωμαλωτέρους καὶ ἐκείνους, περὶ ὧν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις· οὕτω π. χ. περὶ τῶν εἰς μι ῥημάτων· περὶ τῶν μέσων ῥημάτων καὶ ἰδίως τῶν ἀορίστων· περὶ τῶν τῆς γ'. συζυγίας συνηρημένων ῥημάτων κ. ὅ. τ., ἔπειτα ἐν τῷ λεξιλογίῳ περὶ τῆς χρήσεως τινῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων σπανιωτέρων ἀντὶ τῶν ἑλληνικωτάτων μέν, ἀλλὰ κοινῶν καὶ τετριμμένων, περὶ συνωνύμων· περὶ φράσεων κακῶς ὑπὸ ἡμιμαθῶν λογίων κατεσκευασμένων καὶ εἰσηγμένων ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν· ἔτι δὲ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, κυριώτατα δὲ περὶ τὴν σύνταξιν οὐ μόνον τῆς ἁπλῆς προτάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς περιόδου, καὶ περὶ τοὺς διαφόρους λόγους τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἑλληνικὴν περίοδον, οἷοι οἱ ὑποθετικοί, ἐναντιωματικοί, χρονικοί, αἰτιολογικοὶ κ. ὅ. τ. Τοῦτο δὲ τὸ μέρος εἶνε οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀκριβεστέραν ἐκμάθησιν τῆς νέας γλώσσης καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνθετικὴν ἄσκησιν χρήσιμον, ἀλλὰ θέλει χρησιμεύσῃ σπουδαίως καὶ ὡς κρηπὶς, ἐφ' ἧς μέλλει βραδύτερον νὰ ἐποικοδομηθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς συντάξεως. Καὶ τοιοῦτο μὲν θὰ εἶνε τὸ γραμματικὸν στοιχεῖον. Δυστυχῶς πρὸς τὴν τοιαύτην γραμματικὴν διδασκαλίαν οὐδὲν ἔχομεν ὠφέλιμον βιβλίον, ἄξιον νὰ δοθῇ εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν. Οἱ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἔχουσιν ἤδη πρὸ πολλοῦ τοιούτου εἴδους διδακτικὰ βιβλία χρησιμώτατα, διότι πρὸ πολλοῦ διδασκομένης παρ' αὐτοῖς σπουδαίως τῆς μητρικῆς γλώσσης, εὑρέθη ἡ προσήκουσα μέθοδος καὶ συνετάχθησαν δοκιμώτατα βιβλία. Ὅταν καὶ παρ' ἡμῖν ληφθῇ πρόνοια περὶ διδασκαλίας τῆς

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νέας ἑλληνικῆς, θὰ εὑρεθῇ μεθοδικός τις καὶ ἐπιμελὴς διδάσκαλος ὅστις νὰ συντάξῃ τὸ ἀναγκαῖον βιβλίον.

*Δεύτερον* στοιχεῖον εἶνε, καθ' ἃ εἴπομεν, *ἡ ἀνάγνωσις*. Ἀλλὰ τί θὰ εἶνε τὸ ἀναγνωσθησόμενον; Ἐὰν εἴχομεν ἤδη συνταγμένην τὴν προσήκουσαν χρηστομάθειαν, αὕτη δὲν θὰ ἦτο βεβαίως μικρός τις τόμος, οἷαι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς αἱ χρηστομάθειαι, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ εἶνε πολὺ περιεκτικὴ (τρεῖς ἢ τέσσαρες ἴσως παχεῖς τόμοι)· διότι ὀφείλει νὰ περιέχῃ πλὴν τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν προωρισμένων εἰς χρῆσιν τῆς μικρᾶς ἡλικίας καὶ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας τὰ κράτιστα ἔργα τῶν ἀρίστων συγγραφέων καὶ ποιητῶν τῆς νεωτέρας ἡμῶν λογοτεχνίας τῶν ἀπὸ Κοραῆ καὶ ἐφεξῆς, Οἰκονόμου, Φαρμακίδου, Φ. Ἰωάννου, Ῥαγκαβῆ, Τρικούπη, Παπαῤῥηγοπούλου, Σούτσου, Ζαλακώστα, Ὀρφανίδου, Βαλαωρίτου, Βερναρδάκη, Βυζαντίων, Βλάχου κ. ἄ. Θέλουσι δὲ προτιμηθῇ ἐκεῖνα τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα εἶνε ἁρμοδιώτερα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτῶν βαθμίδα καὶ τὰ μάλιστα ἀπηλλαγμένα ὁμολογουμένων τινῶν γλωσσικῶν ἁμαρτημάτων. Διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ἂν καὶ δι' ἄλλας ἀρετὰς διακρίνονται, περιέπεσαν τὸ μὲν ἐκ τῆς συνήθως ὀλίγης περὶ τὴν ὀρθότητα τῆς γλώσσης διδομένης προσοχῆς, τὸ δὲ ὡς ἐκ τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔγραφον, συνηθείας, εἰς γλωσσικά τινα σφάλματα καὶ δὲν εἶνε πάντες ἀκριβέστατοι, ὥστε νὰ προταθῶσιν εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς πρότυπα καλλιεπείας ἅμα καὶ ὀρθοεπείας. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν μέσην ταύτην μαθητικὴν ἡλικίαν τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ παιδευομένων ἀνάγκη νὰ προτιμηθῶσιν οἱ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀρθότατα γράφοντες. Διότι οἱ μαθηταὶ οὗτοι δὲν εἶνε ἀκόμη ἱκανῶς προηγμένοι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὥστε νὰ γίνηται καὶ φιλολογικὴ μετ' αὐτῶν συζήτησις περὶ τοῦ ὀρθοτέρου τύπου, ἢ τῆς ὀρθοτέρας γραφῆς ἢ συντάξεως. Διὰ ταῦτο δὲν ἠξεύρω ἂν δὲν ἦτο προτιμότερον νὰ τολμηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου διορθώσεις τινὲς περὶ τὴν γλῶσσαν, δηλουμένης τῆς ἐν ἑκάστῳ χωρίῳ γνησίας γραφῆς τοῦ συγγραφέως ἐν ὑποσημειώσει. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ ταύτην τὴν ἡλικίαν μάλιστα πρέπει νὰ καταβάλληται πολλὴ ἐπιμέλεια περὶ τὴν ὀρθὴν δηλ. οὐ μόνον λογικήν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἤθους ἀνάγνωσιν καὶ ἀπαγγελίαν καὶ περὶ τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν καὶ πιστὴν καὶ ἐλευθέραν ἀπόδοσιν τῶν ἀναγνωσθέντων εἰς γλῶσσαν ὑπωσοῦν καθαρεύουσαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Τὸ *τρίτον* στοιχεῖον τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἶνε τὸ *γράφειν*. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἡλικίαν ἄρχονται αἱ μακρότεραι *συνθετικαὶ ἀσκήσεις* τῶν μαθητῶν, αἵτινες βεβαίως γίνονται πᾶσαι κατ' οἶκον· προβαίνουσι δὲ ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων καὶ εὐκολωτέρων εἰς τὰς πολυπλοκωτέρας καὶ δυσκολωτέρας. Τὸ εὐκολώτατον τοῦ εἴδους τούτου γύμνασμα εἶνε ἡ ἔκθεσις διηγήματός τινος, ὅπερ ἤκουσαν οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ διδασκάλου. Καὶ ὁ μὲν διδάσκαλος διηγεῖται τὸ πρᾶγμα ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλευθέρως καὶ ζωντανῶς, ὅπως ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ ἄνευ πολλῆς προσοχῆς περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ τὴν φράσιν· οἱ δὲ μαθηταί, ἂν μάλιστα τύχωσι καὶ προγεγυμνασμένοι ἐκ τῶν προλαβουσῶν στοιχειωδεστέρων περὶ τὸ γράφειν ἀσκήσεων εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ φράσεων, θέλουσιν ἐκθέσῃ ὅ,τι ἤκουσαν εἰς τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὴν ὀπωσοῦν καθαρεύουσαν γραφομένην γλῶσσαν. Ἀφ' οὗ δὲ γυμνασθῶσιν ἐπί τινα χρόνον εἰς τοῦτο τὸ εἶδος, τότε μεταβαίνουσιν εἰς ἄλλας αὐτενεργοτέρας συνθετικὰς ἀσκήσεις, ἤγουν εἰς περιλήψεις ἱστοριῶν τινων ἢ βιογραφιῶν ἢ μυθολογημάτων ἐκ βιβλίου τινὸς ἁρμοδίου ἢ περιγραφὰς ὡρισμένων τινῶν ἀντικειμένων ἢ γεγονότων, οἷον ἑορτῶν, πανηγύρεων, τελετῶν, περιηγήσεων, παιγνιδίων, φαινομένων τινων φυσικῶν κ. ἄ. τ., πρὸς τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων ἔλαβον ἤδη ἱκανὴν οἰκειότητα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ χάριν τῶν ταύτης τῆς μέσης βαθμῖδος μαθητῶν ἔχομεν καλόν τι βοήθημα, ὑπὸ τοῦ κ. Δέφφνερ κατὰ τὸν Γερμανὸν Χολέβιον (Cholevius) συντεταγμένον (Σχέδια πρὸς ἔκθεσιν ἰδεῶν, 1874 παρὰ Κορομηλᾷ). Τούτου τοῦ βοηθήματος δύναται ἀρίστην χρῆσιν νὰ κάμῃ ὅστις ἐγυμνάσθη εἰς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν καὶ γινώσκει τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν του. — Σπουδαιότατον γύμνασμα τοῦ ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς γράφειν γλῶσσάν τινα εἶνε αἱ *μεταφράσεις* ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης.

Ἔρχεται κατόπιν ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἥτις ὀφείλει νὰ περιλαμβάνῃ τὴν Γ' καὶ Δ' γυμνασιακὴν τάξιν. Ἐνταῦθα ἡ μὲν ἀνάγνωσις πρέπει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἄκραν αὐτῆς τελειότητα, ἰδίως ἐν τοῖς διαλόγοις τῶν δραμάτων, κατὰ τὰς παθητικὰς ῥήσεις καὶ κατὰ τὰς ἀπαγγελίας ῥητορικῶν λόγων. Δὲν ἐννοῶ διὰ τούτου ὅτι ἐνταῦθα πρέπει οἱ μαθηταὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα ἐκείνην, ἥτις εἶνε τῆς ὑποκριτικῆς ὁ σκοπός· διότι βεβαίως ὑποκριτὰς δὲν θέλομεν ἐν τῷ γυμνασίῳ νὰ παρασκευάζω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μεν·(1) ἀλλ' ἐννοοῦμεν ὅτι ἄνευ τῶν λοιπῶν παρεπομένων εἰς τὴν ὑπόκρισιν, ὁ μαθητὴς ἀναγινώσκων τι ν' ἀναγινώσκῃ αὐτὸ οὐ μόνον μετὰ τοῦ ἀπαιτουμένου λογικοῦ τόνου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν χρωματισμῶν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους παρέχουσι πολλάκις οἱ χαρακτῆρες τῶν ὁμιλούντων, αἱ περιστάσεις, ἐν αἷς ὁμιλοῦσι, τὰ πάθη, ὑφ' ὧν κατέχονται, οἱ σκοποί, οὓς ἐπιδιώκουσιν· εἰρωνεία, θαυμασμός, ἔλεος, ὀργή, μῖσος, ἀποστροφή, παράκλησις, ἱκεσία κ. ἄ. τ. καλὸν καὶ διὰ τῆς φωνῆς τοῦ ἀναγινώσκοντος νὰ ἀποδίδωνται. Δὲν πρέπει ὅμως ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσιν ἡμῶν ταύταις νὰ εἴμεθα πολὺ αὐστηροί· διότι δὲν εἶνε πάντες πρὸς τοῦτο ἐκ φύσεως πεπλασμένοι· ἀλλὰ καὶ ὀλίγοι ἂν εὑρεθῶσιν οἱ καλῶς δυνάμενοι οὕτως ν' ἀναγινώσκωσι, κέρδος εἶνε οὐ μόνον εἰς αὐτοὺς τοὺς οὕτω μορφουμένους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς φύσει πρὸς τοῦτο ἀδυνάτους· διότι καὶ οὗτοι ἀπολαύουσι, καὶ οὗτοι ἐνισχύουσι τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα κρίσιν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἀναγνωστέα θὰ εἶνε τὰ δυσκολώτατα τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, δράματα, λόγοι ῥητορικοί, διάλογοι.

Ἐνταῦθα εἶνε καιρὸς ν' ἀναγνωσθῶσι μέρη τινὰ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως τὰ κράτιστα οὐ μόνον ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Passow, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων, ὅπου περιέχονται ποιήματα παλαιοτέρας ἐποχῆς, ἵνα δοθῇ προσοχή τις καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ ἐξηγηθῶσι πολλοὶ αὐτῆς τύποι λίαν ἀξιοσπούδαστοι. Ταῦτα ἴσως καὶ ὅσα ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ εἴπωμεν κατὰ τὰς ἐπικρατούσας προλήψεις θεωροῦνται ἀλλότρια τῆς γυμνασιακῆς παιδεύσεως· θεωροῦνται διεφθαρμένοι οἱ μαθηταὶ ἐκεῖνοι οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι καὶ μὴ ἐγκύπτοντες μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης βαθύτητος εἰς τὴν τεχνολογίαν, τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἀποστήθισιν τῶν σημειώσεων· ἀλλ' ἡ ἀληθὴς μόρφωσις καὶ διάπλασις τοῦ τε πνεύματος καὶ τῆς καρδίας καὶ διὰ τούτων κατορθοῦται, καὶ τὸ κυριώτερον ἀποσοβεῖται διὰ τούτων ὁ αὐχμηρὸς καὶ σχολαστικὸς χαρακτήρ, ὅστις μάλιστα τοὺς ἐπιμελεστάτους τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου διακρίνει. Τὸ νέον στοιχεῖον, ὅπερ ἐνταῦθα πρέπει νὰ προστεθῇ, εἶνε θεωρία τις ῥητορικὴ ἢ θεωρία περὶ συνθέσεως λόγου καὶ θεωρία ποιητική, ἤγουν περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως καὶ τῶν κυριωτέρων ἑκάστου κανόνων.

Ἡ θεωρία ἡ ῥητορικὴ καὶ ποιητικὴ δὲν πρέπει νὰ εἶνε οὔτε τοσοῦτον ἐκτεταμένη οὔτε τόσον λεπτομερής, ὁποία ἴσως ἤθελεν ἁρμόσῃ εἰς

(1) Sit lectio virilis, et cum suavitate quadam gravis· non tamen in canticum dissoluta nec *plasmate* effeminata·» λέγει ὁ Κοϊντιλιανὸς Inst. Or. I, 8, 2.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τοσαῦτα μόνον νὰ περιέχῃ ὅσα εἶνε ἀναγκαῖα πρὸς ἐμπειρόκαλον τινὰ κρίσιν τῶν πνευματικῶν τοῦ εἴδους τούτου προϊόντων, οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων. Εἶνε τῷ ὄντι ἀσυγχώρητον εἰς τὸν τελειοδίδακτον μαθητὴν τοῦ γυμνασίου νὰ μὴ γινώσκῃ τί εἶνε δρᾶμα, τί εἶνε ἔπος, τί εἶνε λυρικὸν ποίημα καὶ κατὰ τί διακρίνονται τὰ εἴδη ταῦτα οὐ μόνον ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους καθ' οὓς παρήχθησαν τούτων τῶν εἰδῶν ποιήματα. Ἔπειτα εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνῃ καί τις παραβολὴ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὰ νεώτερα· ἐπειδὴ δὲ οἱ μαθηταὶ τῆς βαθμῖδος ταύτης ἔλαβον ἤδη πεῖραν τινὰ καὶ τῶν ἀρχαίων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, πρέπει νὰ καταδειχθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ διαφορὰ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου δράματος μετὰ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ποικιλιῶν, τοῦ ἔπους, τῶν ἐπυλλίων, ἔτι δὲ καὶ νὰ ἐξηγηθῶσι νεογενῆ τινα εἴδη ποιήσεως, τὰ ὁποῖα οἱ νέοι ἡμῶν ποιηταὶ παρέλαβον ἐκ τῶν νεωτέρων λογοτεχνιῶν.

Αἱ *συνθετικαὶ ἀσκήσεις* τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης γυμνασιακῆς βαθμῖδος εἶνε φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀνώτεραι ταύτης. Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν γνώσεων αὐτῶν δύνανται νὰ δίδωνται σπουδαιότερα θέματα· οἷον ἀναλύσεις λόγων ῥητορικῶν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων, δραμάτων ἀρχαίων ἢ νεωτέρων· διατριβαὶ περὶ ἱστορικοῦ τινος θέματος οὐχὶ ἐκ μιᾶς πηγῆς, ἀλλ' ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν, πραγματευθέντων τὸ αὐτὸ θέμα· στιχουργικά τινα γυμνάσματα τοὐλάχιστον χάριν τῶν ἐχόντων κλίσιν καὶ εὐχέρειαν τινὰ πρὸς τοῦτο, μεταφράσεις δυσκολωτέρων τινῶν τεμαχίων ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους ἢ ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἢ ἐκ τῶν τραγικῶν ἢ ἐκ τῶν δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου ἢ ἐκ τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ μεταφράσεις φέρουσαι πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῶν καλῶν μεταφράσεων, τὴν δυνατὴν πίστιν καὶ ἀκρίβειαν μετὰ τῆς δυνατῆς καλλιεπείας. Αἱ μεταφράσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων εἶνε τὸ ἄριστον γύμνασμα πρὸς μόρφωσιν καλοῦ ὕφους ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσῃ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, οἷον ἐκ τῆς γαλλικῆς ἢ γερμανικῆς εἶνε πολὺ ὠφέλιμοι. ( Περὶ τούτου ἴδε ὅσα εἴπομεν ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Ε', σελ. 288.)

Ἐὰν ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε, καθὼς πρέπει νὰ εἶνε, εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ, ὅστις καὶ τὴν ἀρχαίαν διδάσκει, πολλαὶ τῶν ἐργασιῶν τούτων, μάλιστα αἱ μεταφραστικαί, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κοιναὶ ἐργασίαι ἀμφοτέρων τῶν δι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δασκαλιῶν. Ἰδίως δὲ ὁ ἀναπόφευκτος καὶ ἀναγκαιότατος παραλληλισμὸς τῶν δύω γλωσσῶν, ἐξ οὗ δύναται νὰ σαφηνισθῇ καὶ ὁρισθῇ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐπὶ τὴν νεωτέραν. Διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου πολλὰ μὲν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γίνονται καταληπτότερα καὶ οἰκειότερα, πολλὰ δὲ τῆς νεωτέρας ἀνάγονται εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν καὶ γνησίαν πηγὴν καὶ καθαρίζονται ἀπὸ τῶν ῥύπων τῶν χρόνων τῆς ἀμαθείας καὶ τοῦ ξενισμοῦ. Τότε δὲ θέλει γείνῃ καταληπτὸν εἰς τοὺς μαθητὰς ταύτης τῆς γυμνασιακῆς βαθμίδος καὶ διὰ τί πολλὰ τῆς ἀρχαίας, ὧν ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν νεωτέραν εἰσβιάζεται ὑπό τινων, δὲν εἶνε τοσοῦτον κατορθωτή, ὅσον ὑπ' αὐτῶν πιστεύεται.

Τοιαύτην φανταζόμεθα ὡς ἐν σκιαγραφήματι καὶ τοιαύτην εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις· δὲν ἐλπίζομεν ταχεῖαν τὴν θεραπείαν τῆς ἐλλείψεως τοῦ σπουδαιοτάτου καθ' ἡμᾶς μαθήματος, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὠφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν πλήρη τὴν περὶ τούτου γνώμην ἡμῶν Ἀπόκειται δὲ εἰς τοὺς διέποντας τὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ εἰς τοὺς ὀρθοφρονοῦντας διδασκάλους νὰ βελτιώσωσι τὰ κακῶς ἔχοντα.

## 3. Ἀρχαῖα Ἑλληνικά.

Καθ' ἃ καὶ ἔν τινι προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἴπομεν, δύω εἶνε οἱ λόγοι, δι' οὓς ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν τοῖς γυμνασίοις· πρῶτον μὲν τὸ ὄφελος, ὅπερ προκύπτει εἰς τὴν νεαρὰν διάνοιαν ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς γλώσσης αὐτῆς καθ' ἑαυτήν· διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τὸν μέγαν αὐτῆς πλοῦτον, διὰ τὴν τελειότητα τῆς γραμματικῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ἤγουν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἔκτασιν τῶν γραμματικῶν τύπων, τὸ πολυειδὲς καὶ πολύμορφον τῆς ἐτυμολογίας (παραγωγῆς καὶ συνθέσεως) διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ ποικιλίαν, τὴν ἄκραν λογικότητα καὶ τὴν μετὰ χάριτος ἐλευθερίαν τῆς συντάξεως, δύναται νὰ ἔχῃ εὐεργετικωτάτην ἐπίδρασιν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ νεαροῦ πνεύματος. Ἰδιαίτερον δὲ κέντρον πρὸς σπουδὴν αὐτῆς παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν εἶνε ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ εἶνε ἡ πηγή, ἡ μήτηρ τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, ἐξ ἧς αὕτη καθ' ἑκάστην ἀρύεται καὶ τρέφεται. Δεύτερος δὲ λόγος, δι' ὃν ἀπαιτεῖται ἐν τῇ γυμνασιακῇ ἐκπαιδεύσει ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς, εἶνε ἡ γνωριμία καὶ οἰκειότης, ἣν ἀποκτᾷ τις πρὸς τὰ ἔξοχα ἐκεῖνα πνεύματα, τὰ ὁποῖα κατέλιπον τὰ ἀθάνατα αὐτῶν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

προϊόντα τὰ γεγραμμένα εἰς ταύτην τὴν γλῶσσαν· διότι ἡ ἀνάγνωσις καὶ κατάληψις τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων διαῤῥυθμίζει οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ ἀναγνώστου· οὐ μόνον φωτίζει, ἀλλὰ καὶ ἐξευγενίζει τοὺς ἐμβαθύνοντας εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν. Τοῦτο οὐ μόνον ἐννόησε, καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐννοήσῃ; ἀλλὰ καὶ κάλλιστα ἐξέφρασεν ἤδη ὁ Κοραῆς (ἐν τῇ πρὸς Α. Βασιλείου ἐπιστολῇ): «Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, λέγει, σιμὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς προτερημάτων ἔχει κἂν ποιὰν ἐξαίρετον γοητείαν, διὰ τῆς ὁποίας ὄχι μόνον μαλακύνει τὰ ἤθη τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ τὰ κάμνει σεμνότερα καὶ σωφρονέστερα. Εἶνε πρᾶγμα σπάνιον (τὸ ὁποῖον μ' ἔδειξεν ἡ πεῖρα καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀλλογενεῖς νέους) νὰ καταδουλωθῇ εἰς τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ὡς ἀνδράποδον ὅστις ἔφθασε μίανφορὰν νὰ πίῃ τὸ ποτήριον τῆς μαγίσσης αὐτῆς τῶν ἑλλήνων γλώσσης. Ὅσους κατὰ δυστυχίαν ἐγνώρισα ὁμογενεῖς, τοὺς ὁποίους ἡ περιήγησις τῆς Εὐρώπης ἔφθειρεν ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, αὐτοὶ ἢ ἦσαν ἀμαθεῖς παντάπασι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἢ δὲν ἤξευρον ἀπ' αὐτὴν παρὰ τὰ κοινὰ καὶ δημώδη τῶν γραμματικῶν μαθήματα» (οἷον εἰπεῖν τεχνολογίαν καὶ σύνταξιν καὶ ἐξήγησιν).

Ἀλλ' ἵνα προκύψῃ ἡ διπλῆ αὕτη ὠφέλεια εἰς τοὺς ἐν τῷ γυμνασίῳ παιδευομένους ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς μελέτης τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἀνάγκη διὰ τῆς προσηκούσης διδασκαλίας καὶ μεθόδου νὰ *κατορθωθῶσιν* οἱ δύω οὗτοι σκοποὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, τουτέστιν οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου εἶνε ἀνάγκη τὴν μὲν γλῶσσαν νὰ κατέχωσιν ἐντελῶς, τοσοῦτον ἐντελῶς ὥστε πάντα ποιητὴν ἢ συγγραφέα, ὡς ἐκ τῆς γλώσσης τοὐλάχιστον, νὰ δύνανται νὰ ἐννοῶσι· μήτε τύποι γραμματικοὶ μήτε σπάνιαι συντάξεις μήτε διαλεκτικαὶ διαφοραὶ νὰ διαφεύγωσιν αὐτούς· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μικρόν τι θέμα περί τινος ἀντικειμένου ἐκ τοῦ γυμνασιακοῦ κύκλου νὰ δύνανται νὰ συντάξωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ὁπωσοῦν ἀνεκτόν· τῶν δὲ ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοὺς δοκιμωτάτους νὰ ἔχωσιν ἤδη ἀνεγνωσμένους πρὶν ἐξέλθωσι τοῦ γυμνασίου.

Τί συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῶν δύω τούτων σκοπῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, εἶνε θλιβερὸν τῷ ὄντι νὰ εἴπῃ τις· ὡς πρὸς μὲν τὴν γλῶσσαν εἶνε τοσοῦτον ἀδύνατοι οἱ ἀποφοιτῶντες ἐκ τῶν γυμνασίων, ὥστε ὁ ἀπαιτῶν γνῶσιν τῆς διαλέκτου τοῦ Ἡροδότου ἢ τοῦ Θεοκρίτου *Ἀρκαδίην αἰτεῖ*, τὸ δὲ νὰ ἐννοῇ τις τὸν Ὅμηρον

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὁπουδήποτε τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, τοῦτο εἶνε σπανιώτατον κατόρθωμα ὀλίγων τινῶν καθηγητῶν καὶ τῶν ἐπιμελεστάτων μαθητῶν· οἱ πλεῖστοι καὶ τῶν πλείστων γυμνασίων οἱ μαθηταὶ ἀμφιβάλλω ἂν καὶ πεζογράφους δύνανται νὰ ἐννοήσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀκωλύτως ἄλλους παρ' ἐκείνους, δηλ. ἐκεῖνα τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα τῇ βοηθείᾳ τῶν διδασκάλων καὶ τῆς ἐξηγήσεως διῆλθον ἐν τῷ γυμνασίῳ. Συγγραφεῖς δὲ καὶ ποιητὰς ποίους καὶ πόσους ἀνέγνωσαν ἐν τῷ γυμνασίῳ; ἕνα ἢ δύω ῥητορικοὺς λόγους ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους ἢ Λυσίου ἢ Δημοσθένους, μέρος τι πολὺ μικρὸν τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἢ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος, ἐλάχιστόν τι μέρος τοῦ Θουκυδίδου καὶ οὐχὶ πλέον τῆς μιᾶς δημηγορίας· σπανίως διάλογον τινὰ τοῦ Πλάτωνος· τοῦ δὲ Ὁμήρου μίαν ἢ δύω ῥαψῳδίας καὶ ὀλίγους στίχους ἔκ τινος τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους ἢ Εὐριπίδου. Ταῦτα ὅτι εἶνε ἀληθῆ ἐβεβαιώθην μὲν καὶ ἐκ μακρᾶς πείρας, ἐπικαλοῦμαι δὲ καὶ μάρτυρα ἄνδρα εἰδημονέστατον, γυμνασιάρχην, τὸν μακαρίτην *Α. Κυπριανόν*, ὅστις ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Φιλολογίας χειρότερα τούτων λέγει σελ. κγ', «ἀπεφοίτησαν τῶν γυμνασίων μαθηταὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, οἵτινες δὲν εἶχον ἀναγνώσει ἄλλο, ἢ ἕνα λόγον τοῦ Ἰσοκράτους, μίαν βιογραφίαν τοῦ Πλουτάρχου, ὀλίγα τινὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ 350 στίχους τῆς Ἰλιάδος.» (Εἶνε δὲ ἄξια ἀναγνώσεως καὶ τὰ ἄλλα ὅσα λέγει περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἀναγνώσεως τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων). Ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἔκτοτε ἐβελτιώθησαν τὰ πράγματα· τοὐναντίον φρονῶ ὅτι μᾶλλον ἐχειροτέρευσαν.

Τίνα δὲ τὰ αἴτια τῆς τοιαύτης ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις ἀκαρπίας ἐκ τῆς μακροχρονίου, τῆς ἑπταετοῦς (ἀνὰ 12 ὥρας καθ' ἑβδομάδα) διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης; Ὁ μακαρίτης Κυπριανὸς ἀποδίδει τὴν ἀκαρπίαν ταύτην εἰς ἓν μόνον μέρος τῆς ἐπικρατούσης κακῆς μεθόδου. Ἰδοὺ τί λέγει σελ. κβ'. «Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὰ γυμνάσια ἦτο ἐν προτέροις χρόνοις πολὺ ἀδροτέρα ἢ νῦν, διότι οἱ πρεσβύτεροι διδάσκαλοι ἐξήγουν ἀνέτως εἰς τοὺς μαθητὰς πολὺ μέρος τῶν ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἐβάπτιζον αὐτοὺς ἐν τῷ ἑλληνικῷ λόγῳ· οἱ δὲ νέοι κολυμβῶντες ἐν αὐτῷ ἐλάμβανον θάῤῥος, ὥστε τὸν κατόπιν χρόνον ἀνεστρέφοντο μετὰ τῶν συγγραφέων ὡς μετὰ γνωρίμων καὶ οἰκείων· ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι, παραγνωρίσαντες τὸν σκοπὸν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν γυμνασίων, μετηγάγομεν τὴν ἐν πανεπιστημίοις

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἑρμηνευτικὴν μέθοδον ὅλην, ὡς εἶχε, καὶ σύσσωμον εἰς τῶν γυμνασίων τὰς τάξεις. Καὶ κατατρίβομεν λοιπὸν τὸν χρόνον εἰς γραμματικὰς λεπτολογίας, εἰς κριτικὰς ἔριδας, καὶ εἰς ἀρχαιολογικὰς καὶ μυθολογικὰς παρεκβάσεις, ἀσκόπως καὶ ἀμούσως. Οἱ δὲ μαθηταί, ἀποφοιτῶντες τῶν γυμνασίων, ἀποφέρουσιν ἐκ τῆς ἀφθόνου καὶ πλουσιοπαρόχου ἑλληνικῆς φιλολογίας τεμάχια μόνον καὶ ψιχία οὔτε πρὸς θρέψιν οὔτε πρὸς αὔξησιν ἐπιτήδεια». Ταῦτα πάντα εἶνε ὀρθά, ὀρθότατα· ἀλλὰ χαρακτηρίζουσι μέρος μόνον καὶ μίαν μόνον ὄψιν τῆς ὅλης κακῆς μεθόδου. Ὁ μακαρίτης Κυπριανός, ὡς γυμνασιάρχης εὐσυνείδητος καὶ ἱκανός, τοῦτο μάλιστα παρετήρησε συμβαῖνον ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τοῦ γυμνασίου, τοῦτο ἐπεκάθητο ὡς ἐφιάλτης εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ κατὰ ταύτης τῆς κακομεθοδίας ἔβρηξε φωνήν. Ἀλλ' ἄν τις σκεφθῇ περὶ ὅλης τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπως αὕτη γίνεται καθ' ἁπάσας τὰς τάξεις, ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμῖδος, θέλει παρατηρήσῃ πολλὴν καὶ ποικίλην ἀμεθοδίαν. Εἶνε βεβαίως τοῦ κόπου ἄξιον νὰ περιγράψῃ εἰδήμων ἀνὴρ μετὰ κριτικῆς αὐστηρότητος τὴν ἐπικρατοῦσαν κακὴν μέθοδον κατὰ τὴν διδασκαλίαν, νὰ καταδείξῃ μετὰ χαρακτηριστικῆς λεπτομερείας τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν ἐξήγησιν (τὴν ποιότητα αὐτῆς, τὸν εἰς αὐτὴν δαπανώμενον χρόνον καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν), τὴν νεκρὰν καὶ μηχανικὴν τεχνολογίαν, ἔπειτα τὴν σύνταξιν, τὰς λεγομένας εἰσαγωγάς, τὰς σημειώσεις, τὰ πτωχαλέα καὶ ἄθλια θέματα, καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς καὶ φωτογραφικῆς ταύτης περιγραφῆς νὰ ἀποδείξῃ, πόσος χρόνος εἰς μάτην δαπανᾶται καὶ πῶς διὰ τοιούτου τρόπου διδασκαλίας ἀδύνατον εἶνε οὔτε τὴν γλῶσσαν νὰ μάθωσιν οὔτε συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς τοὺς δοκιμωτάτους ν' ἀναγνώσωσι μετὰ συνειδήσεως καὶ ἐπιγνώσεως.

Τοιοῦτόν τι ἡμεῖς ἐνταῦθα δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσῃ, ἂν καί, δοθείσης εὐκαιρίας, δὲν θέλομεν διστάσῃ νὰ καταδείξωμεν τὰ τρωτὰ τῆς ἐπικρατούσης διδασκαλίας. Ἀλλ' ἓν τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦδε ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ἂν ὁ Γερμανὸς ἢ ὁ Ἄγγλος, ἀποφοιτῶν τοῦ γυμνασίου, κατέχει μὲν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οὕτως, ὥστε νὰ ἐννοῇ πάντα συγγραφέα καὶ ποιητήν, τοὐλάχιστον τὰ ὁμαλώτερα καὶ ἀσφαλῆ αὐτοῦ μέρη, ἀνέγνωσε δὲ τοὺς κρατίστους αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος, θὰ ἦτο αἴσχος εἰς τὸν Ἕλληνα, δαπανῶντα πλειότερον χρόνον εἰς τὴν σπουδήν, νὰ μὴ ἀπολαμβάνῃ διπλασίους καὶ τριπλασίους καρποὺς· διότι ὁ Ἕλλην ἔχει μίαν εὐκολίαν μοναδικήν, τὴν μητρικήν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

του γλῶσσαν, ἥτις ὅπως μάλιστα σήμερον γράφεται, παρέχει πλέον τοῦ ἡμίσεως ὡς ἕτοιμον κεφάλαιον εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς ἀρχαίας. Τοῦτο ἂν πρῶτος ὁ Κοραῆς δὲν κατενόησεν, ἀλλὰ βεβαίως πρῶτος καὶ κατέδειξε καὶ ἐφήρμοσεν. Ἰδοὺ τί λέγει ἐν τῇ πρὸς Α. Βασιλείου ἐπιστολῇ ὁ ἀοίδιμος ἀνήρ. «Διὰ νὰ ἐξαπλωθῇ ὅσον εἶνε δυνατὸν εἰς πολλοὺς ἡ εἴδησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρέπει νὰ συντμηθῇ ὁ καιρὸς τῆς διδασκαλίας· τὸ ὁποῖον ἄλλοι νὰ κατορθώσωσι δὲν ἠμποροῦν, παρὰ οἱ κριτικοὶ διδάσκαλοι καὶ ἡ κριτικὴ τῆς διδασκαλίας μέθοδος. Ἓν ἀπὸ τὰ μέσα νὰ εὐκολύνῃ τις τὴν μάθησιν αὐτῆς εἶνε καὶ νὰ τὴν παραβάλλῃ, ὅταν τὴν παραδίδῃ, μὲ τὴν κοινὴν ταύτην γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐθηλάσαμεν μὲ τὸ μητρικὸν γάλα. Ὅσον καὶ ἂν ἐβαρβαρώθη, αὐτὴ σώζει πολλὰς λέξεις ἑλληνικὰς καὶ πολλὰς σημασίας λέξεων, τὰς ὁποίας ματαίως ἤθελέ τις ζητήσει εἰς τὰ λεξικά, πολλὰ παράγωγα, τῶν ὁποίων εἰς τοὺς συγγραφεῖς δὲν εὑρίσκονται παρὰ τὰ πρωτότυπα, καὶ πρωτότυπα, τῶν ὁποίων εἰς αὐτοὺς δὲν σώζονται παρὰ τὰ παράγωγα· εἰς ὀλίγα λόγια, σώζει πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας γλώσσης, λείψανα σεβάσμια, τῶν ὁποίων ἡ καταφρόνησις ἐγέννησε τόσους μωροὺς κανόνας γραμματικούς, τόσας γελοιώδεις ἐτυμολογίας τῶν λέξεων, τόσας ἀθλίας παρεξηγήσεις τῶν συγγραφέων, τόσους ἀμαθεῖς διδασκάλους, καὶ τὸ χειρότερον, κατέστησε τόσον ἀηδῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὴν μάθησιν. *Ἤθελαν φρίξειν οἱ διδάσκαλοι, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ καταλάβωσι, πόσον κακὸν προξενοῦν εἰς τοὺς νέους, ὅταν τοὺς ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τὰ σχολεῖα ὄχι δι' ἄλλο παρ' ὅτι κάμνουσι δύσκολον καὶ ἐπομένως μισητὴν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἀμεθόδου παραδόσεως τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐφραδεστέρας καὶ σοφωτέρας ὅλων τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου.*»

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς περικοπῆς ταύτης παρεθέσαμεν οὐχὶ διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀναφερομένους λόγους· διότι εὐτυχῶς, ἀφ' ὅτου ὁ Κοραῆς εἶπε τὰ ἀνωτέρω καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος κατέδειξε τὴν ὠφέλειαν, ἥτις δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς μελέτης τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς παραβολῆς αὐτῆς εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, πολλαχῶς ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῶν διδασκάλων εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν, καὶ ἔγειναν συλλογαὶ λέξεων καὶ φράσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις γλωσσογραφικῆς ὕλης, καὶ συνετάχθησαν λεξικὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς, οἷον τὸ τοῦ Βυζαντίου, καὶ προέκυψαν, τοῦ Μαυροφρύδου αἱ ἐργασίαι, αἵτινες ἀπέβησαν ὠφελιμώτατα

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὡς προσλαβοῦσαι τὸ ἐκ τῆς γλωσσολογίας φῶς, καὶ αἱ ἡμέτεραι ἐν τῷ Ὁμηρικῷ λεξεκῷ παραβολαί, καὶ ἐν τῇ γυμνασιακῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας πολὺς συγκομίζεται καρπὸς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Κοραῆ παραινεθείσης παραβολῆς, *ὅπου αὕτη γίνεται*. Οὐχὶ λοιπὸν δι' ἐκείνους τοὺς λόγους παρέβαλον τὸ πρῶτον μέρος τῆς περικοπῆς ἐκείνης, διότι θὰ ἦτο περιττόν, ἀλλ' ἵνα καταδείξω ὅτι, ὅπως ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ὑποδειχθέντι μέτρῳ ὠφελήθημεν (ἐν στενωτάτῳ πάντοτε κύκλῳ) ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς εἰς τὴν εὐκολωτέραν καὶ ταχυτέραν καὶ ὀρθοτέραν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας παρ' ὅ,τι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν καλῶν γραμματικῶν, οὕτως ἐν τῇ μεθοδικῇ δυνάμεθα ἐκ τῆς προηγουμένης σπουδῆς τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς καὶ γλώσσης πλεῖστον ὅσον νὰ ὠφεληθῶμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας. Ἀμελοῦντες δὲ τὴν σπουδὴν καὶ διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ εἰσάγοντες εὐθὺς τοὺς παῖδας εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ὑποκείμεθα εἰς τὴν κατάκρισιν, ἣν ὁ Κοραῆς ἐξέφερε περὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ διδασκάλων, οἵτινες ἀντεχόμενοι τῆς τετριμμένης καὶ παραδεδομένης μεθόδου, κατεφέροντο κατὰ παντὸς νεωτερισμοῦ, καὶ πᾶσαν ἐπαφὴν τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νεωτέραν ἐθεώρουν βεβήλωσιν καὶ ἐκβαρβάρωσιν ἐκείνης. Οὕτως καὶ σήμερον ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι μὴ ἀνεχόμενοι νὰ προηγῆται διδασκαλία τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς μηδὲ κατανοοῦντες τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας. Πρὸς τοὺς τοιούτους δύναται σήμερον νὰ ἐπαναλάβῃ τις μετὰ πολλῆς ὀρθότητος καὶ εὐστοχίας τοὺς λόγους ἐκείνους τοῦ Κοραῆ «Ἤθελαν φρίξειν οἱ διδάσκαλοι κτλ.». Διότι τῷ ὄντι δύω κακὰ γεννῶνται ἐκ τῆς ἀμέσου εἰσαγωγῆς τῶν παίδων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας καὶ ἐκ τῆς περὶ ταύτην ἐπικρατούσης μεθόδου ἢ μᾶλλον ἀμεθοδίας, πρῶτον οἱ μαθηταὶ *μὴ δυνάμενοι* νὰ οἰκειωθῶσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ μανθάνωσι πράγματα καὶ λέξεις καὶ τύπους καὶ κανόνας κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκαταλήπτους, ἀναγκαζόμενοι ἐπομένως μηχανικῶς νὰ ἐργάζωνται, ἀποκτῶσιν ἀδιαφορίαν καὶ ἐπὶ τέλους ἀποστροφὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα μαθήματα καὶ πρὸς τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, οἵτινες ὑπῆρξαν ὡς τοσαῦτα βασανιστήρια ἐν ταῖς χερσὶ τῶν διδασκάλων των. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ,τι δυσκόλως καὶ ἀηδῶς μανθάνεται, ὀλιγίστους φέρει καρπούς, διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν σκοπόν, ἵνα φθάσωμεν δηλ. εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Γυμνασίου ἀπαιτούμενον μέτρον τῶν γνώσεων τῆς τε ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, νὰ δαπανήσωμεν πολὺ πλειότερον χρόνον. Τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη δαπανῶνται παρ' ἡμῖν εἰς μάτην ἢ μᾶλλον πρὸς ἀπόκτησιν τοσούτων μόνον γνώσεων, ὅσας λελογισμένη τις μέθοδος, προσλαμβάνουσα καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἤθελεν εἰσαγάγῃ εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν παίδων ἐντὸς δύω μόνον ἐτῶν. Διότι καθ' ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν λεγόμενον σχολεῖον καὶ τὴν πρώτην τοῦ Γυμνασίου, οἱ μαθηταὶ δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν οὐδ' ἕνα μῦθον τοῦ Αἰσώπου, οὐδὲ τὸ ἁπλούστατον διήγημα νὰ ἐννοήσωσιν οἴκοθεν ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου, καὶ τῆς ἐξηγήσεως. Μόλις ἀπὸ τῆς δευτέρας γυμνασιακῆς τάξεως, καὶ ἐνταῦθα λίαν ἀτελῶς καὶ ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῆς ἡλικίας των καὶ τῆς πείρας, οὐχὶ δὲ ὑπὸ μεθοδικῆς διδασκαλίας, ἄρχονται ἐννοοῦντες ὁπωσοῦν ἁπλοῦν τινα ἀρχαῖον ἑλληνικὸν λόγον.

Διδασκαλία λοιπὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τοιαύτη, ὥστε νὰ ἔχωσι συνείδησιν αὐτῆς οἱ μαθηταὶ μόλις ἄρχεται ἐν τῇ δευτέρᾳ γυμνασιακῇ τάξει, καὶ διαρκεῖ ἄρα μόνον τρία ἔτη, ἂν καὶ δαπανᾶται χρόνος ἑπταετής. Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τῶν τριῶν ἐτῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων συστέλλονται εἰς 18 μηνῶν πραγματικὴν διδασκαλίαν, ἐν ᾧ εἶνε ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῶσι καὶ ἐπανορθωθῶσιν, ὅσα ἀτελῶς ἢ κακῶς ἐδιδάχθησαν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, δὲν εἶνε βέβαια δυνατὸν οὔτε ἐκ τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν πλειότερα τεμάχια ν' ἀναγνωσθῶσι παρὰ τὰ συνήθως ἀναγινωσκόμενα, οὔτε εἰς τὴν γλῶσσαν περισσότερον νὰ ἐνδυναμωθῶσιν.

Ἂς ἀλλάξωμεν ὅμως τὴν μέθοδον, καὶ ἂς προϋποθέσωμεν γνωστὴν τὴν γραμματικὴν τῆς νέας ἑλληνικῆς, καὶ θέλομεν ἴδῃ, πῶς ὅλη ἡ διδασκαλία θέλει μεταβάλῃ ὄψιν, θέλομεν παρατηρήσῃ πῶς τὰ πάντα λαμβάνουσι ψυχὴν καὶ ζωήν, καὶ τοὺς μαθητὰς μετὰ χαρᾶς βαδίζοντας ἀπὸ μαθήματος εἰς μάθημα, εὐθύμως μανθάνοντας τὸ παραδιδόμενον, καὶ ἀνυπομόνως προσδοκῶντας τὸ μέλλον, βέβαιοι ὄντες ὅτι καὶ τοῦτο θέλει εἶνε εἰς αὐτοὺς ἐπίσης εὔκολον, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον· ἐφεξῆς δὲ λέγομεν εἰδικώτερον περὶ τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας τοῦ προκειμένου μαθήματος.

Καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἔχει τὰ αὐτὰ τρία στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἴδομεν καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς νεωτέρας· τὸ πρῶτον εἶνε γραμματικὴ διδασκαλία, τὸ δεύτερον ἀνάγνωσις καὶ κατα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νόησις συγγραμμάτων ἀρχαίων καὶ τὸ τρίτον γραπτὰ γυμνάσματα ἢ θέματα. Τῶν στοιχείων τούτων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας τὸ μὲν πρῶτον καὶ τρίτον ἐπιδιώκουσι τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης αὐτῆς καθ' ἑαυτήν· τὸ δὲ δεύτερον, ἡ ἀνάγνωσις, οὐ μόνον ἐφαρμογὴν τῶν γλωσσικῶν γνώσεων, ἀλλ' ἰδίως καὶ κυριώτατα μόρφωσιν πνεύματος καὶ καρδίας διὰ τῆς γνωριμίας πρὸς τοὺς δοκιμωτάτους ἐκείνους συγγραφεῖς. Ἡ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὅμως αὕτη δευτέρα ὠφέλεια, ἡ μόρφωσις δηλ. τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας, κυρίως πρέπει νὰ προσδοκᾶται κατ' ἐκείνην τὴν βαθμῖδα, καθ' ἣν ὑπερενικήθησαν ἤδη αἱ στοιχειώδεις γλωσσικαὶ δυσκολίαι, καὶ οἱ μαθηταὶ δύνανται ἄνευ πολλῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου νὰ ἐννοῶσι κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Ἂς ἴδωμεν λοιπὸν τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα, ἓν ἕκαστον κατ' ἰδίαν.

Ὡς βάσις τῆς *γραμματικῆς διδασκαλίας* εἶνε ἀνάγκη νὰ τεθῇ μία τῶν ἐν χρήσει γραμματικῶν τῆς ἀρχαίας· δὲν λέγομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ποία, διότι περίπου πᾶσαι εἶνε ὅμοιαι. (1)

Ἐν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ παρασιωπήσωμεν· φρονοῦμεν ὅτι ἡ γραμματικὴ ἡ προωρισμένη διὰ τὴν πρώτην βαθμῖδα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας πρέπει νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν εὔληπτος καὶ ἁπλῆ· νὰ περιέχῃ κανόνας καὶ τύπους καὶ γνώσεις ἐν γένει περιστρεφομένας εἰς τὰ συνηθέστατα τῆς γλώσσης· διότι τὸ πλῆρες καὶ τέλειον δὲν εἶνε τῆς ἡλικίας καὶ διανοητικῆς δυνάμεως τῶν ἀρχαρίων· ὁ σκοπὸς τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας πρὸς τοὺς τοιούτους δὲν εἶνε θεωρητικός, ἀλλὰ πρακτικός· δὲν εἶνε δὲ παντάπασι πρακτικὸν νὰ συσσωρεύητε εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν πράγματα, τῶν ὁποίων ἡ σπανιώτατα θὰ λάβωσι πεῖραν ἢ μετὰ παρέλευσιν χρόνου πολλοῦ. Οὕτω π. χ. τὰ

(1) Εἶνε πολὺ δύσκολον ν' ἀποφασίσῃ τις, ποία τῶν ἐκδεδομένων γραμματικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς εἶνε ἡ ἀρίστη καὶ εἰς τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλίαν χρησιμωτάτη. Ἴσως τοῦτο εἶνε καὶ ἡ αἰτία, δι' ἣν δύω ἐπιτροπαὶ πρὸς κρίσιν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως οὐδεμίαν γραμματικὴν ἐνέκριναν. Ἡ δὲ δυσκολία ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν γραμματικῶν, οἱ μέν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ὁλοσχέρειαν τῶν γραμματικῶν γνώσεων, λησμονοῦσι τὴν παιδαγωγικὴν ἀνάγκην, οἱ δὲ ταύτην ἐκ πείρας γνωρίζοντες δὲν ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ συμβιβάσωσι τὰ παιδαγωγικὰ ὅρια τῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν.

Ἡ δυσκολία αὕτη δύναται νὰ λυθῇ, ἐὰν πλὴν τῆς γραμματικῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς συνταχθῇ ἐγχειρίδιον γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας τὸ μὲν διὰ τὰς μέσας, τὸ δὲ διὰ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ καὶ πάντα τὰ περὶ διαλέκτων. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης καὶ πραγματείας.



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διαλεκτικά, καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἐν τῇ γραμματικῇ, πρέπει νὰ παραλειφθῶσιν ἐν ἀρχῇ, ἵνα διδαχθῶσι τότε μόνον, ὅταν οἱ μαθηταὶ λάβωσιν ἀφορμὴν νὰ γνωρίσωσι διάλεκτον τινά, δηλ. κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ὁμήρου καὶ ἔπειτα τοῦ Θεοκρίτου· ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου σπανιώτερά τινα· ὡσαύτως καὶ τὰ γλωσσολογικά, ὅσα ἐκ τῶν νεωτέρων γλωσσολογικῶν ἐρευνῶν, μάλιστα διὰ τῆς γραμματικῆς τοῦ Γ. Κουρτίου, εἰσήχθησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς γραμματικάς. Εἶνε γνωστὸν ὅτι πολλοὶ τύποι καὶ σχηματισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οἵτινες κατὰ τοὺς παλαιοτέρους γραμματικοὺς ἦ ἔμενον ἀνεξήγητοι ἢ αὐθαιρέτως ἐξηγοῦντο, ἔλαβον διὰ τῆς γλωσσολογικῆς ἐρεύνης (τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας) τὴν μόνην ὀρθὴν ἐξήγησιν διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ F ἢ τοῦ J, λειτουργίας ἐλλειπούσης μὲν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παλαιῶν γραμματικῶν, ἀνακαλυφθείσης δὲ ὑπὸ τῶν γλωσσολόγων. Οὕτω π. χ. διὰ τί τὸ θηλ· τοῦ *θρᾷξ* εἶνε *θρᾳσσα*, διὰ τί τὸ συγκριτ. τοῦ *παχύς*, *ταχὺς* εἶνε *πάσσων*, *θάσσων*, διὰ τί τὸ θηλ. τοῦ *τάλας*, *μέλας* εἶνε *τάλαινα*, *μέλαινα*, κ. ἄ. τ. ἐξηγοῦνται ἁπλούστατα ὑπὸ τῶν νεωτέρων γλωσσολόγων διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἰῶτα· ὅτι δηλ. τὸ ι τῆς καταλήξεως *ίων* καὶ *ία* μετὰ τῶν οὐρανισκοφώνων χαρακτήρων συγχωνεύεται εἰς σσ· μετὰ δὲ τὸν χαρακτῆρα ν ἢ ρ μεταθέτεται πρὸ αὐτῶν, οἷον μέλαν— μέλαινα, τέρεν—τέρεινα, σώτερ—σώτειρα, χερ-ίων—χείρων, τυφθεντ-ία = τυφθένσια = τυφθεσ-ια—τυφθεῖσα, ἔτι δὲ καὶ τὰ ὑγρόληκτα σπερ-ω τεν-ω, στελ-ω — σπείρω, τείνω, στέλλω, κτλ. Ὡσαύτως ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἀορ. τοῦ χέω—*ἔχεα* ἄνευ τοῦ σ ἔγεινεν οὐχὶ πρὸς διάκρισιν τοῦ κακοφώνου τοῦ μετὰ τοῦ σ ἐξ ἄλλου κακοφώνου ἐπίσης ἐνεστῶτος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔκκρουσιν τοῦ διγάμματος (ἐκ τοῦ *ἔχευα* ὅπως εὑρίσκεται παρ' Ὁμήρῳ) κ. ἄ. π. Οὗτοι οἱ νεωτερισμοί, οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, δὲν πρέπει βέβαια νὰ ἀποκρούωνται· διότι εἶνε ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι καὶ διότι διευκολύνουσι πολὺ τὴν κατάληψιν τῶν ποικίλων τύπων καὶ διαφωτίζουσι τὴν παραγωγὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι τότε μόνον πρέπει νὰ διδάσκηταί τι πρὸς παῖδας, ὅταν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ διδαχθέντος ἐπακολουθῇ ἀμέσως· οἱ παῖδες εἶνε ἥκιστα διατεθειμένοι πρὸς θεωρίας. Ὅθεν πολλαὶ γνώσεις, ἀνήκουσαι κατὰ θεωρίαν εἰς τὴν φθογγολογίαν, τὴν προτασσομένην εὐλόγως ἐν ἀρχῇ πάσης γραμματικῆς (ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς), οἷον τὰ πάθη τῶν διαφό-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρων γραμμάτων ἐν τοῖς ἑξῆς : *βέβρεχται, γράφθην, μεμ(ό)λωκα, θίθημι, χεχώρηκα, πέπειθκα, ἐχεχειρία, οπένδσομαι* καὶ ἐν ἄλλοις τοιούτοις πολλοῖς δύνανται ὑπὸ τοῦ πρακτικοῦ διδασκάλου νὰ διδαχθῶσιν ἐκεῖ μόνον, ὅπου εἶνε καταφανὴς ἡ χρησιμότης τῶν γνώσεων ἐκείνων, δηλ. αἱ μὲν κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν χρόνων τῶν διαφόρων ῥημάτων, ἢ τῆς δοτικῆς πληθ. τῶν τριτοκλίτων, ἢ τῶν θηλ. τῶν μετοχῶν, ἢ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς, ἢ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν συγκριτικῶν, ἢ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν διαλεκτικῶν τύπων· ἕκαστον δηλ. ἐν οἰκείῳ τόπῳ· τοῦτο εἶνε τὸ πρακτικόν. Τὰ δὲ δυσκολώτερα ἀναβάλλονται εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις περὶ τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας, ας ἐξετάσωμεν εἰς τί ἔχει ν' ἀσχοληθῇ ὁ διδάσκων τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὅταν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κατέχωσιν ἤδη τὴν γραμματικὴν τῆν νεωτέρας.

Ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα τῆς τε νέας καὶ τῆς ἀρχαίας κλίνονται ὁμοίως, ὀλίγας μόνον διαφορὰς ἔχει ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσῃ ὁ διδάσκαλος καὶ διδάξῃ, οἷον πρῶτον μὲν τὸν δυϊκὸν ἀριθμὸν πασῶν τῶν κλίσεων, περὶ οὗ ἔχει νὰ εἴπῃ ὅτι εἶνε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ σπάνιος, καὶ ὅτι τὸ ἄρθρον αὐτοῦ εἶνε γένους κοινοῦ: τὼ ὀφθαλμώ, τὼ πόδε, τὼ χεῖρε, τὼ τέχνα, τὼ παιδίω· συγχρόνως δὲ προκαταρτικῶς καὶ τὸν δυϊκὸν τῶν ῥημάτων. Ἔπειτα τὴν δευτέραν Ἀττικὴν κλίσιν, περὶ ἧς ὡσαύτως πρέπει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ εἶνε σπανία καὶ ἰδιάζει εἰς ὀνόματα τινὰ μόνον οὕτως κλινόμενα· οἷον ὁ Βριάρεως, ἡ ἕως, ὁ ταώς, ἡ ἅλως, ὁ Ἄθως, ἡ Κῶς, ἡ Κέως, ἀξιόχρεως, ἔμπλεως, ἀγήρως, κ. ἄ. τ. Τοῦτο δὲ τὸ μέρος τὸ περὶ τῆς β' Ἀττικῆς κλίσεως χρησιμεύει καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γραμμο τικῆς τῆς νέας (ἀπόκρεως, ἵλεως, ταώς, ἅλως, ἀξιόχρεως· προτιμότερον ὅμως *ἁλώιον* καὶ *ἀξιόχρεος*). Ἐν τῇ τρίτῃ κλίσει ἀνάγκη νὰ μελετηθῶσιν οἱ κανόνες οἱ διδάσκοντες τὸν σχηματισμὸν τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς, τῆς ἑνικῆς αἰτιατικῆς καὶ τῆς κλητικῆς, καὶ πανὅ,τι δύναται νὰ κανονίσῃ τὸν τονισμὸν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν. Τὰ ἀνώμαλα ὀνόματα πρέπει πλειότερον νὰ πλουτισθῶσιν ἐκ τῆς ἀρχαίας. Τὰ ἀριθμητικὰ καὶ αἱ ἀντωνυμίαι παρουσιάζουσι πολλὰ ὀλίγας διαφορὰς, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις πρέπει νὰ διέλθωσιν οἱ μαθηταί· τοιαῦταί εἶνε ὁ δυϊκὸς αὐτῶν, ἡ τριπροσώπος ἀντωνυμία καὶ τὰ κτητικὰ καὶ αὐτοπαθῆ. Εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Εμπορικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρημάτων ἡ νέα ἑλληνικὴ βοηθεῖ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι οἱ τύποι αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε γνωστοί. Μόνον συμπλήρωσίς τις ἀνάγκη νὰ γείνῃ, νὰ διδαχθῶσι δηλ. ὁ μέλλων ὁ μονολεκτικός, ὁ ἐνεργητικὸς καὶ παθητικὸς παρακείμενος καὶ ὑπερσεντελικός, ὁ μετ' ὀλίγον μέλλων, ἡ εὐκτικὴ ἔγκλισις, οἱ ἀττικοὶ μέλλοντες καὶ ἰδίως τὰ εἰς μι· ἔτι δὲ τὰ ἀνώμαλα ῥήματα ἐν μείζονι ἀφθονίᾳ χωρὶς ἔτι νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραί. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαζόντως πρέπει νὰ ἐκμάθωσιν οἱ μαθηταὶ εἶνε τὸ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς, ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε μὲν κοινὸν τῆς τε νέας καὶ ἀρχαίας, ἀλλὰ τελειότερον διδάσκεται μετά τινα γνῶσιν τῆς ἀρχαίας. Ταῦτα δὲ πάντα πλὴν τοῦ ἐτυμολογικοῦ δύνανται, ἐὰν ὁ διδάσκαλος εἶνε *δραστήριος* καὶ γινώσκῃ διά τε τῆς προφορικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν γραπτῶν γυμνασμάτων νὰ κρατῇ ἀκμαίαν τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν του, νὰ κατορθωθῶσιν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους (οὐχὶ πενταμήνου ἢ ἑξαμήνου, ὅσον εἶνε τὴν σήμερον τὸ σχολικὸν ἔτος, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐνεαμήνου).

Ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς πρέπει τὰ βαδίζωσι τὰ γραπτὰ γυμνάσματα, τὰ προωρισμένα εἰς ἐνάσκησιν τῶν μαθητῶν εἰς τοὺς διαφόρους γραμματικοὺς τύπους (θέματα). Βάσις τῶν γυμνασμάτων τούτων θὰ εἶνε ἡ *πρότασις*, τῆς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἔχουσιν ἤδη ἀκριβῆ ἔννοιαν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, καὶ οὐ μόνον τῆς ἁπλῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς μᾶλλον ἀνεπτυγμένης καὶ πεπλατυσμένης καὶ τῶν συμπληρωμάτων αὐτῆς. Εἶνε δὲ εὐχῆς ἔργον ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ νὰ συλλεχθῶσι τοιαῦτα γυμνάσματα, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τὴν ὕλην νὰ εἶνε διδακτικά· οἷον ἐκ τῆς φυσικῆς, φυσικῆς ἱστορίας, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τε ἱερᾶς καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἠθικοῦ. Ἀλλ' ὁ μέλλων νὰ συντάξῃ τοιαῦτα γυμνάσματα πρέπει νὰ εἶνε πολὺ σοφὸς καὶ ἐγκυκλοπαιδικὸς ἀνὴρ καὶ συγχρόνως παιδαγωγικὸς καὶ ἑλληνιστής. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν γυμνασμάτων τῶν προωρισμένων εἰς ἐνάσκησιν τῶν ὀνοματικῶν τύπων δύναται νὰ γείνῃ χρῆσις τῶν ῥηματικῶν τύπων τῆς ἀρχαίας μόνον τῶν ἐκ τῆς νέας γνωστῶν· ἀφ οὗ δὲ ἐκμάθωσι τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἀντωνυμίας καὶ διὰ τῶν ἀσκήσεων ἀποκτήσωσιν ἱκανὴν εὐχέρειαν περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν, τότε γίνεται πλήρης χρῆσις τῶν ῥηματικῶν τύπων τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ μάλιστα εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἀποκλειστικῶς ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀρχαίαν.

Τὰ γυμνάσματα ταῦτα πρέπει νὰ γίνωνται τοὐλάχιστον τρὶς τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Απαντσάνος Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἑβδομάδος, καὶ μέχρις οὗ ἀποκτήσωμεν τὸ ἁρμόδιον βιβλίον πρέπει ἑκάστοτε νὰ συντάσσωνται σκοπίμως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, νὰ ὑπαγορεύωνται, καὶ νὰ ἀπαιτῶνται ἐν καθαροῖς τετραδίοις γεγραμμένα ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατ' οἶκον, εἶτα δὲ νὰ διορθώνωνται κατ' οἶκον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου δι' ἐρυθροῦ μέλανος, καὶ νὰ ἐπιστρέφωνται εἰς τοὺς μαθητάς, νὰ ἀπαιτῆται δὲ παρὰ τῶν ἀμελῶν καὶ ἀπροσέκτων καὶ κακογράφων ἡ ἀντιγραφὴ τῶν κακῶς γεγραμμένων.

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ χρόνον πολὺν καὶ κόπον τοῦ διδασκάλου· ἀλλὰ τί τῶν ἀγαθῶν ἀποκτᾶται ἄνευ κόπου; καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ προσμένωμεν διὰ μαγείας καὶ ὡς ἐκ θαύματος νὰ μάθωσιν ἀκριβῶς καὶ ταχέως οἱ μαθηταὶ ἡμῶν τὰ διδασκόμενα; Δὲν ἀποκρούω τὰς προφορικὰς ἀσκήσεις, τὴν λεγομένην δηλ. τεχνολογίαν, ἀλλ' ἐπιθυμῶ αὐτὴν πρὸ πάντων λελογισμένην καὶ ἀπηλλαγμένην τῆς μηχανικῆς ἐκείνης ἀποστηθίσεως, ἥτις οὐδὲν ἀφίνει ἐν τῷ νῷ τοῦ μαθητοῦ. Ἀντὶ νὰ διέρχηται ὁ μαθητὴς πάσας τὰς λέξεις τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κειμένου, καὶ νὰ τεχνολογῇ μίαν ἑκάστην, ἐπαναλαμβάνων μυριάκις ὅτι ὁ *καὶ* ἢ ὁ *δὲ* εἶνε σύνδεσμοι συμπλεκτικοί, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἔννοιαν τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ συμπλοκῆς, καὶ ὅτι τὸ *σοὶ* καὶ *μὲ* καὶ *ἡμᾶς* εἶνε προσωπικαὶ ἀντωνυμίαι, καὶ ὅτι τὸ δεῖνα ὄνομα εἶνε γένους ἀρσενικοῦ, ἀριθμοῦ πληθυντ., πτώσεως δοτικῆς κτλ. κτλ., εἶνε προτιμότερον νὰ ὁρμᾶται ὁ διδάσκαλος ἔκ τινος ἐν τῇ προτάσει τύπου, καὶ νὰ ἀπαιτῇ πάλιν τὴν ἐν τῇ *προτάσει* χρῆσιν ἄλλου τύπου τῆς αὐτῆς λέξεως, οὕτως ὥστε οἱ διάφοροι τύποι νὰ παριστῶνται οὐχὶ νεκροί, ἀλλὰ ζωντανοί, ὀργανικῶς λειτουργοῦντες ἐν τῇ προτάσει. Φέρ' εἰπεῖν, ἀπηντήσαμεν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν «οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας». Ἀπαιτήσατε παρὰ τοῦ μαθητοῦ νὰ τρέψῃ τὰ πληθυντικὰ εἰς ἑνικά: ὁ Ἕλλην ἐνίκησε τὸν Πέρσην—ἐγὼ ἐνίκησα τὸν Πέρσην—ὑμεῖς ἐνικήσατε τοὺς Πέρσας—ἐὰν ἡμεῖς νικήσωμεν τοὺς Πέρσας—τίς θὰ νικήσῃ (νικήσει) τοὺς Πέρσας—ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων—ὁ νικητὴς τῶν Περσῶν—ἡ νικήτρια—κ. οὗ. κ. Ταῦτα τὰ προφορικὰ γυμνάσματα δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι μεγίστην ποικιλίαν· διεγείρουσι δὲ καὶ τῶν μαθητῶν τὴν προσοχὴν καὶ ἄμιλλαν, ἐὰν ὁ διδάσκαλος γινώσκῃ νὰ ἀποτείνῃ αὐτὰς μετὰ ζωηρότητος καὶ εὐθυμίας πρὸς διαφόρους μαθητάς, καὶ νὰ παίζῃ οὕτως εἰπεῖν μετ' αὐτῶν.

Μετὰ τὰ περὶ γραμματικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν εἴτε γραπτῶν εἴτε προφορικῶν ἀσκήσεων, ἃς ἐξετάσωμεν πῶς πρέπει νὰ γίνηται ἡ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ψηφιακή Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*ἀνάγνωσις ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τεμαχίων.* Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη σκοπὸν ἔχει τὴν κατάληψιν τῶν ἀναγινωσκομένων καὶ τὴν πρακτικὴν ἐξοικείωσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων. Πῶς γίνεται σήμερον ἡ ἀνάγνωσις αὕτη, εἶνε εἰς πάντας γνωστόν. Ἀναγινώσκει ὁ διδάσκαλος ἓν τι τεμάχιον ἐκ τινος χρηστομαθείας· δὲν ἐξετάζω τί τεμάχιον, διότι τοῦτο κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν μέθοδον καταντᾷ νὰ εἶνε ἀδιάφορον· μετὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνων ἀνὰ μίαν ἢ δύω τὰς λέξεις τοῦ κειμένου, ἐνίοτε κατ' ἄλλην τάξιν παρὰ τὴν ἐν τῇ χρηστομαθείᾳ, λέγει τὴν ἐξήγησιν ἢ ἑρμηνείαν τῶν οὕτως ἐπαναλαμβανομένων λέξεων, ἥτις ἐνιαχοῦ παντάπασι δὲν διαφέρει τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτως ἐξηγήσῃ, ὁ μεθοδικώτερος καὶ ἐπιμελέστερος διδάσκαλος, ἵνα ἐντυπώσῃ τὴν ἐξήγησιν βαθύτερον εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν, ἐπαναλαμβάνει αὐτὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Τὴν ἐπιοῦσαν γίνεται ἡ διόρθωσις τῆς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ κατ' οἶκον γραφείσης ἐξηγήσεως, καὶ τὴν ἀκόλουθον ὁ μαθητὴς μετά τινα κατ' ἰδίαν ἄσκησιν ἐκμαθὼν τὴν διωρθωμένην ἐξήγησιν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ κείμενον, ἀπαγγέλλει αὐτὴν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ διδασκάλου, δηλ. μετὰ μίαν ἢ δύω λέξεις τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἀκολουθεῖ ἡ ἐξήγησις,καὶ οὕτως ἀκούεται εἰδός τι ἑλληνικῆς βαβυλωνίας ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· τὸ λοιπὸν τῆς ὥρας, μετὰ τὴν διόρθωσιν καὶ ἐπανάληψιν τῆς ἐξηγήσεως, ἥτις πολλάκις γίνεται ὑπὸ δύω ἢ τριῶν μαθητῶν, δαπανᾶται εἰς τὴν ἀγαπητὴν τεχνολογίαν. Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι καταντᾷ ἀδιάφορον, ποῖον εἶνε τὸ εἶδος τῶν ἀναγινωσκομένων τεμαχίων, διότι ὁ μηχανικὸς οὗτος τρόπος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἑρμηνείας δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου καὶ τῶν Ἀνεκδότων τοῦ Αἰλιανοῦ, καθὼς καὶ ἐπὶ κειμένου ἐκ τοῦ Ἡροδότου ἢ ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἢ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ Σοφοκλέους. Περὶ ἐπιγνώσεως, περὶ συνειδήσεως, περὶ τελείας δηλ. ἢ ἐπαρκοῦς κατανοήσεως τῶν ἀναγινωσκομένων οὐδεὶς λόγος· καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶνε ὅτι, ἂν ἐρωτήσητε καὶ τὸν κράτιστον τῶν μαθητῶν περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἀναγνωσθέντων, ἂν ἀπαιτήσητε παρ' αὐτοῦ νὰ διηγηθῇ ἀπὸ στήθους εἰς τὴν παιδικὴν αὐτοῦ καὶ ἀφελῆ γλῶσσαν, τί ἐννόησεν ἐκ τοῦ ἀναγνωσθέντος τεμαχίου, δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν ν' ἀπαντήσῃ, εἰμὴ ἂν εἶνε πολὺ εὐφυὴς καὶ φύσει φιλομαθὴς ὁ ἐξεταζόμενος, ὅτε ἐξ ἰδίας θυμοσοφίας θέλει ἀτελῶς πως ἀποδώσῃ τὴν ἔννοιαν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τινὲς τῶν διδασκάλων, ἀκούσαντες ὅτι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πρέπει νὰ λέγῃ ὁ μαθητὴς καὶ τὴν ἔννοιαν χωρὶς νὰ βλέπῃ εἰς τὸ κείμενον, ἀπαιτοῦσιν αὐτήν. Ἀλλ' ὁ μαθητής, κλείσας τὸ βιβλίον του, οὐδὲν ἄλλο ἀπαγγέλλει εἰμὴ τὴν ἐξήγησιν ἀπὸ στόματος καὶ ταύτην πολὺ ἀτελῶς καὶ δι' ἀπαγγελίας καὶ τρόπου σαφῶς ἀποδεικνύοντος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μηχανικῶς πράττει ὅ,τι πράττει καὶ ψιττακίζει.

Οὕτως ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δύω καὶ τρία πολλάκις ἔτη ἡ ἀναγνωσις, καὶ ὁ μαθητὴς καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα οὐδὲν ἔμαθεν, οὐδὲν ἐφωτίσθη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, οὐδεμίαν ἔλαβεν ἡδονήν· τοὐναντίον βασανιζόμενος εἰς τὸ νὰ μανθάνῃ πράγματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατανόητα, ἀποκτᾷ πρῶτον τὴν κακὴν συνήθειαν τοῦ νὰ δέχηται τὸ πνεῦμά του ἀδιαφόρως ὅ,τι τύχῃ, εἴτε ὀρθὸν εἴτε μή, εἴτε καλὸν εἴτε μή, εἴτε εὐχάριστον εἴτε μή, καὶ νὰ τὰ δέχηται ἄνευ τινὸς ἐσωτερικῆς κατεργασίας, ἀλλὰ μηχανικῶς, ὅπερ εἶνε ὀλέθριον εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν· καὶ δεύτερον ἀποκτᾷ οὐ μόνον κόρον, ἀλλ' ἀηδίαν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν τοιαύτην ἐργασίαν, καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἄλλη βάσανος ἡ ἐκ τῆς τεχνολογίας τῆς μηχανικῆς καὶ νεκρᾶς, ἀποκτᾷ ἀποστροφὴν πρὸς ὅλην τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν. Εἶνε περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι τὸ ἄλλο ἀγαθόν, ὅπερ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων ἐπιδιώκομεν, ἡ τοῦ ἤθους διάπλασις, οὐδὲ πόῤῥωθεν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ μαθητοῦ τοῦ οὕτω πως συγχρωτιζομένου πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

Τί λοιπὸν τὸ ποιητέον, ἵνα γείνῃ καρποφόρος ἡ ἀνάγνωσις καὶ τύχωμεν τοῦ δι' αὐτῆς σκοπουμένου; Πρῶτον πάντων εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν κατάλληλον συλλογὴν ἀρχαίων τεμαχίων, ἤγουν *χρηστομάθειαν*· διότι νομίζω ὅτι αἱ ἐν χρήσει, ἅπασαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὅμοιαι, ἔχουσι σπουδαίας ἐλλείψεις ἀντιβαινούσας εἰς τὴν λελογισμένην μέθοδον καὶ εἰς εὔκολον ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας. Αἴτιος δὲ ἴσως τῶν ἐλλείψεων τούτων ὑπῆρξεν ἔνθεν μὲν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ἔνθεν δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐν τοῖς αὐτοσχεδίοις στοχασμοῖς τοῖς προτεταγμένοις εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλλην. Βιβλιοθήκης (Προλεγ. σελ. 168) ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ μεταδίδωνται διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν ὅσον τὸ δυνατὸν πλεῖστα στοιχεῖα καὶ ἀφορμαὶ πρὸς μόρφωσιν χρηστῶν πολιτῶν, προέτεινε νὰ περιληφθῶσι τοιαῦτα ἀποσπάσματα τῶν ἀρχαίων (καὶ μόνον τῶν ἀρχαίων τῶν δοκίμων) τὰ ὁποῖα εἶνε διδακτικώτατα τῷ ὄντι, ἀλλὰ πρὸς ἄνδρας λεγομένους ἠλικιωμένους καὶ ἔχοντας καὶ πεῖραν τοῦ κό-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σμου τοσαύτην, ὥστε νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀλήθειαν τῆς διδασκαλίας, καὶ σπουδαιότητα ἱκανήν, ὥστε ν' ἀποδέχωνται εὐχαρίστως τοιαύτας γνωμολογίας. Οὕτω, πλὴν τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου, συνεβούλευσε νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν χρηστομάθειαν 2) «ἐκλογὴ ἀπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ τὰς μονοστίχους γνώμας, τὰς ὁποίας δύναται νὰ αὐξήσῃ μὲ γνώμας ἄλλας μονοστίχους ἢ καὶ πολυστίχους ἀπὸ ἄλλους ποιητάς· 3) ἡ πρὸς Δημόνικον παραίνεσις τοῦ Ἰσοκράτους· 4) ὁ μῦθος τοῦ Προδίκου κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι· 5) τὰ ἀστεῖα τοῦ Ἱεροκλέους· 6) ὀλίγοι τινὲς διάλογοι τοῦ Λουκιανοῦ· 7) τρεῖς ἢ τέσσαρες χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου· 8) ὁ Πλοῦτος τοῦ Ἀριστοφάνους, καθαρισμένος ὅμως ἀπὸ ὅλας τὰς αἰσχρολογίας· 9) τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου (τὰ ὁποῖα ἀναντιρρήτως νοθεύονται)· 10) ἐκλογὴ ἐκ τῶν Ἀποφθεγμάτων τοῦ Πλουτάρχου, ηὐξημένη ἐκ τοῦ Στοβαίου. 11) ὀλίγα τινὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Ἐπικτήτου· 12) ὁλόκληρος τοῦ Θηβαίου Κέβητος ὁ ἀλληγορικὸς πίναξ· 13) πολλὰ ὀλίγαι παροιμίαι αἱ ἠθικώτεραι· 14) τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς δόξης τὸ περιλαμβανόμενον ἐν 140 περίπου κεφαλαίοις τοῦ Ζ' καὶ Η' βιβλίου τοῦ Ἡροδότου καὶ 15) συντομωτάτη σύνοψις τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας.»

Ἡ συμβουλὴ αὕτη τοῦ Κοραῆ ὑπῆρξε τῷ ὄντι λίαν ἄστοχος καὶ ἀσύμφωνος πρὸς τὰς πολλὰς ἄλλως πολὺ ὀρθὰς παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς συμβουλάς, ὅσας ἐνέσπειρεν ἐν τοῖς αὐτοσχεδίοις αὐτοῦ στοχασμοῖς. Διότι ἐὰν παραβλέψωμεν τὴν ἐν τοιαύτῃ συλλογῇ ἀνωμαλίαν τῆς γλώσσης, ἥτις εἶνε ἀναμὶξ ποιητικὴ καὶ πεζογραφικὴ καὶ αὕτη ἐκ διαφόρων χρόνων, τὸ περιεχόμενον εἶνε τοιοῦτον, ὥστε ἀπορῶ πῶς δύνανται τοιαῦτα ἠθικὰ παραγγέλματα καὶ παραινέσεις καὶ χαρακτῆρες καὶ Κέβητος πινὰξ νὰ ἑλκύσωσι τὴν προσοχὴν καὶ νὰ θέλξωσι παῖδας 12 — 13 ἐτῶν. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο εἶνε μᾶλλον τῆς γεροντικῆς ἡλικίας ἢ τοὐλάχιστον τῆς καθεστηκυίας ἀνδρικῆς, οὐχὶ δὲ τῆς φαντασιώδους παιδικῆς. Ἡ παιδικὴ ἡλικία ἀπαιτεῖ συγκεκριμένα πράγματα: μύθους, διηγήματα, ἱστορίας, περιγραφάς, οὐχὶ δὲ γνωμικὰ καὶ παραινέσεις καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα, τὰ ὁποῖα ὁ παῖς νομίζει ὅτι εἶνε ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωηρότητός του καὶ ἀποκρούει ἢ, μὴ εὑρίσκων ἐν αὐτοῖς τι τέρπνον, περιφρονεῖ καὶ νυστάζει. Ἐὰν δέ τις θέλῃ καὶ νὰ διδάξῃ ἠθικῶς τοὺς παῖδας, ὀφείλει νὰ ἐκλέγῃ τοιαῦτα ἀναγνώσματα, ὥστε νὰ περιέχωσιν ἐν ἑαυτοῖς λαν-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Απιρτσιάνας. Ιστορικό Αρχείο Γουμένισσας

θάνον τὸ ἠθικὸν παράγγελμα. Τότε τὸ ἠθικὸν παράγγελμα ἐντυποῦται βαθέως εἰς τὴν καρδίαν, μεταβάλλεται εἰς αἷμα καὶ σάρκας τοῦ ἤθους τοῦ παιδός, καὶ δὲν μένει ξηρὸν καὶ ἀνούσιον ἀπομνημόνευμα. Ὅπως ὁ Κοραῆς ὀρθῶς ποιῶν συμβουλεύει νὰ ἀποκόψωσιν οἱ συντάκται τῶν χρηστομαθειῶν τὰ ἐπιμύθια ἀπὸ τῶν Μύθων τοῦ Αἰσώπου, οὐ μόνον διότι πολλάκις εἶνε στρεβλά, ἀλλ' ἵνα γυμνασθῇ ὁ παιδικὸς νοῦς νὰ ἐξαγάγῃ αὐτὸς ἐκ τοῦ μύθου τὸ ἐπιμύθιον· οὕτω καὶ ἐκ τῶν μυθολογιῶν, ἀνεκδότων, ἱστοριῶν ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἐξαγάγωσι τὸ ἠθικὸν παράγγελμα.—Καὶ κατὰ τοῦτο μὲν τῷ ὄντι ἥμαρτεν ὁ Κοραῆς. Οἱ δὲ ἀντιδρῶντες κατ' αὐτοῦ, οἱ ἄγαν συντηρητικοί, οἱ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν βλέποντες ἀπομακρυνομένην τῆς ἐκκλησίας, ἀφ' οὗ εἶδον μετ' ἀγανακτήσεως ἴσως καταργουμένην ἐν τοῖς κοινοῖς ἢ δημοτικοῖς σχολείοις τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ὀκτωήχου, τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων—ἀνάγνωσιν χρήσιμον εἰς χρόνους μόνον, καθ' οὓς πάντες οἱ παιδευόμενοι ἦσαν προωρισμένοι εἰς ἀναγνώστας καὶ κανονάρχας καὶ ἱερεῖς—δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ὑπομείνωσι χρηστομαθείας τῆς παιδευομένης νεολαίας ἄνευ τινὸς χριστιανικοῦ συγγραφέως. Ὅθεν παρὰ τοὺς Διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ ἔπρεπε νὰ περιληφθῶσι καὶ λόγοι τινὲς τοῦ Χρυσοστόμου ἢ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Ὅτι τοιαύτη ὕλη εἶνε ὀλιγώτερον καταληπτὴ εἰς τοὺς 13 ἢ 14 ἐτῶν παῖδας τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου παρὰ τὰ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου ἢ Ἰσοκράτους ἢ Ἐπικτήτου ἠθικὰ παραγγέλματα, περὶ τούτου οἱ μὲν ἄγαν συντηρητικοὶ δὲν ἐφρόντιζον· διότι ἐπὶ ἄλλων βάσεων ἐστήριζον τὸ ἐκπαιδευτικὸν αὐτῶν σύστημα· οἱ δὲ ἀποδεχθέντες αὐτῶν τὴν γνώμην καὶ νεωτερίζοντες δὲν ὑπεστήριζον διὰ τοῦ παραδείγματός των πολὺ διαφόρους ἀρχάς.

Εἰς ταύτας τὰς ἐλλείψεις τῶν παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει χρηστομαθειῶν προσετέθη καὶ ἄλλη τις, προκύψασα ἐκ τῆς μιμήσεως ξένων τοῦ εἴδους τούτου διδακτικῶν βιβλίων.

Οἱ ξένοι, δηλ. οἱ Γερμανοὶ ἔχουσι καὶ αὐτοὶ χρηστομαθείας πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (ἡ ἀρίστη εἶνε ἡ τοῦ Φ. Ἰάκωψ, τὴν ὁποίαν μετέφερεν εἰς ἡμετέραν χρῆσιν ὁ Θ. Φαρμακίδης)· ἀλλ' ἐκεῖνοι διδάσκουσι τὴν ἑλληνικὴν πρὸς μαθητάς, οἵτινες ἤδη ἐξέμαθον τὴν ἑαυτῶν μητρικὴν καὶ κατὰ μέγα μέρος καὶ τὴν Λατινικήν· ἡ ἑλληνικὴ ἐπέχει παρ' αὐτοὺς τὸν τόπον τῆς Λατινικῆς παρ' ἡμῖν. Εἰς τοιαύτην λοιπὸν ἡλικίαν καὶ μετὰ τοσαύτην διανοητικὴν καὶ γραμ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ματικὴν ἀνάπτυξιν δὲν εἶνε ἄτοπον, ἂν αἱ παρ' αὐτοῖς χρηστομάθειαι ἄρχονται ἀπὸ ἁπλῶν προτάσεων καὶ φράσεων καὶ ἀνεκδοτιδίων, διατεταγμένων κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἑκάστοτε προσφερομένων γραμματικῶν γνώσεων, οὕτως ὥστε μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς νὰ συμβαδίζῃ καὶ ἡ ἐν τῇ χρηστομαθείᾳ ἀνάγνωσις, ἥτις εἶνε ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς.

Ἐκεῖ τοιαύτη συλλογὴ παραδειγμάτων καὶ οὕτω πως διατεταγμένη ἔχει τὸν λόγον καὶ τὸ ἐνδιαφέρον· διότι τὰ πάντα εἰς τοὺς μαθητὰς εἶνε ξένα : καὶ σημασία καὶ τύπος καὶ σχηματισμὸς τῆς προτάσεως. Ἐκεῖ γνωρίζουσιν οἱ μαθηταὶ ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν περιμένουσι τέρψιν ἢ ἠθικήν τινα ὠφέλειαν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ μόνον ταχυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἐκμάθησιν τῆς γραμματικῆς καὶ πλήθους λέξεων. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἡ ἀπομίμησις εἶνε γελοία· διότι πλὴν τῆς ἐννοίας τῶν ἁπλῶν ἐκείνων προτάσεων, ἥτις εἶνε ἀνάρμοστος, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν παρ' ἡμῖν παιδικὴν ἡλικίαν, οὐδέποτε κατορθοῦται νὰ συμβαδίζῃ ἡ χρηστομάθεια μετὰ τῆς γραμματικῆς. Πρὸς τί λοιπὸν αἱ 60 σελίδες τῆς χρηστομαθείας αἱ πληρούμεναι ὑπὸ τοιούτων ἁπλῶν προτάσεων; Εἰς τοῦτο προσθετέον ἄλλο τι φοβερὸν ἀτόπημα, ὅπερ ἐν τισι χρηστομαθείαις ὑπάρχει· εἶνε δὲ τοῦτο αἱ ἄκαιροι καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν ἠλίθιοι *σημειώσεις*. Ἐν αὐταῖς εὑρίσκει τις ὑπὸ κείμενον ἁπλῶν προτάσεων προωρισμένων εἰς ἄσκησιν τῶν περὶ ὀνομάτων γραμματικῶν κανόνων παραπομπὰς εἰς Σουίδαν, Θ. Μάγιστρον, Μοίριδα τὸν Ἀττικιστήν, Ἡρῳδιανόν, ἔτι δὲ Αἰσχύλον, Σοφοκλῆ, Πλάτωνα, Σχολιαστὴν Ἀριστοφ. κτλ. κτλ.—Τίνος χάριν; παρακαλῶ· ἐὰν τῶν παίδων, μωρόν· ἐὰν δὲ τῶν διδασκάλων, ἄκαιρον καὶ ὀλισθηρόν.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι αἱ χρηστομάθειαι ἡμῶν, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν, δὲν εἶνε πολὺ κατάλληλοι εἰς τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας. Δὲν εἶνε μὲν καὶ πολὺ εὔκολον νὰ καταρτίσῃ τις ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων χρηστομάθειαν προωρισμένην εἰς χρῆσιν παίδων, διότι καθὼς καὶ ἄλλοτε πολλάκις εἴπομεν, οἱ ἀρχαῖοι ἔγραφον χάριν ἡλικιωμένων, χάριν ἀνδρῶν. Ἀλλὰ μετά τινος κόπου δύνανται νὰ εὑρεθῶσι τινὰ προσήκοντα εἰς τὴν ἡλικίαν τεμάχια. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι κατὰ τὴν συλλογὴν καὶ διάταξιν αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ κατεχώμεθα ὑπὸ τῆς προλήψεως, ὅτι πᾶν τὸ ἀπομακρυνόμενον τῆς καθαρᾶς καὶ γνησίας Ἀττικῆς συνηθείας εἶνε ἀποσκυβαλιστέον, ὅτι περικοπαὶ γεγραμμέναι εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον δὲν πρέπει νὰ δίδωνται εἰς χεῖ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Απόκτημα Ιστορικής Βιβλιοθήκης
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρας τῶν μαθητῶν, διότι κινδυνεύουσι νὰ μάθωσι στρεβλοὺς καὶ διεφθαρμένους τύπους, σύνταξιν ὄχι τὴν ἀκραιφνῆ Ἀττικὴν καὶ λέξεις εἰς νέας σημασίας μὴ εὐχρήστους παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς. Ἐὰν τοιαύτην ἔχωμεν γνώμην, τότε οἱ μόνοι συγγραφεῖς, οὓς ἔχομεν νὰ δώσωμεν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν, εἶνε ὁ Ξενοφῶν, ὁ Λυσίας, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης καὶ Ἰσοκράτης. Ἀλλὰ τίς τούτων τῶν συγγραφέων εἶνε εὔληπτος εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν πρωτοπείρων τῆς Ἑλληνικῆς; — Οὐδείς. Τί λοιπὸν τὸ ποιητέον; Νομίζω πρῶτον μὲν ὅτι συγγραφεῖς καὶ μὴ Ἀττικοί, ἐὰν εἶνε Ἕλληνες, ἀνήκουσιν εἰς τὴν προγονικὴν κληρονομίαν καὶ δὲν εἶνε ἄξιοι περιφρονήσεως, διότι μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς των, ἀρκεῖ μόνον νὰ παρέχωσιν ὕλην λόγου ἀξίαν καὶ πρὸς τὸν διδακτικὸν σκοπὸν χρήσιμον· ἔπειτα νομίζω ὅτι εἶνε ἄγαν ὑπερβολικοὶ οἱ φόβοι ὅτι ἡ γνωριμία πρὸς συγγραφεῖς τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ δύναται νὰ βλάψῃ τοὺς πρωτοπείρους μαθητὰς εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἀττικῆς. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην βαθμίδα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς δὲν πρόκειται νὰ διδαχθῶσιν οἱ μαθηταὶ οὔτε τὰ ἰδιώματα ἑνὸς ἑκάστου συγγραφέως οὔτε τινὰ ὡρισμένην διάλεκτον οὔτε τὴν χάριν τῆς συνθέσεως οὔτε ἄλλο τι τοιοῦτον εἰς τὸ λεκτικὸν καὶ ὕφος ἀναφερόμενον, διότι εἶνε ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσωσιν ἀπὸ τοῦδε τὰ τοιαῦτα, πρόκειται μόνον νὰ μάθωσι τὰς διαφορὰς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πρὸς τὴν νεωτέραν· πρόκειται νὰ μάθωσι νέους τινὰς τύπους (οἷον δυϊκόν, ἀπαρέμφατον, εὐκτικήν, μόρια τινά, ἐπιρρήματα τινά, συνδέσμους τινὰς) καὶ τὴν ἐν τῇ προτάσει χρῆσιν αὐτῶν, πράγματα δηλ. ἁπλούστατα, νὰ ἐξοικειωθῶσι δὲ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν λόγον διὰ πολλῆς πράξεως, διὰ πολλῆς καὶ εὐλήπτου ἀναγνώσεως. Ἀλλ' ἵνα γείνῃ ἡ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων ἀνάγνωσις πολλὴ καὶ εὔληπτος, ἵνα γείνῃ ἐξοικείωσις ταχεῖα καὶ ἀσφαλής, πρέπει νὰ προβαίνῃ μεθοδικῶς, ἤγουν ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων καὶ εὐκολωτέρων εἰς τὰ ποικιλώτερα καὶ δυσκολώτερα. Πρέπει λοιπὸν χάριν τῆς ἀναγνώσεως (ἤγουν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς χρηστομαθείας) νὰ ἐκλέγωμεν τεμάχια οὐ μόνον εἰς τὴν ἡλικίαν ἁρμόδια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γλωσσικὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν δυνάμενα οἰκείως καὶ ἁρμοδίως νὰ προσκολληθῶσιν. Οὕτω π. χ. οὐδὲν ὡς ἐκ τῆς ὕλης ἁρμοδιώτερον εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην παρὰ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη· εὔληπτα, χαριέστατα, κινοῦντα τὴν φιλομάθειαν τῶν μαθητῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν εἶνε γε-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γραμμένα, τοσοῦτον ἀποτόμως εἶνε διάφορος τῆς ἤδη γνωστῆς εἰς τοὺς μαθητάς, ὥστε ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Ὁμήρου εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις θὰ ἦτο salto mortale. Ἐξ ἐναντίας ἡ γλῶσσα τῶν συγγραφέων τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνισμοῦ οὐ μόνον κατὰ τοὺς τύπους εἶνε πολὺ πλησιεστέρα εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν εἶνε ἀναλυτικωτέρα καὶ ὑδαρεστέρα, καὶ ἐπομένως συγγενεστέρα πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς νεωτέρας. Ἐγὼ λοιπὸν νομίζω ὅτι, ἵνα ἐπιτύχωμεν τὴν βαθμιαίαν προαγωγὴν εἰς τὰς γλωσσικὰς γνώσεις, καὶ ἵνα εὐκολύνωμεν τὴν κατανόησιν τῶν ἀναγινωσκομένων ὅσον ἔνεστιν ἄνευ τοῦ βοηθήματος τῆς γραπτῆς ἐξηγήσεως, δὲν πρέπει νὰ διστάζωμεν νὰ παραδεχθῶμεν ἐξ οἱουδήποτε συγγραφέως παλαιοῦ δυνάμεθα νὰ ἀποσπάσωμεν τεμάχια εὔληπτα καὶ ἁρμόδια εἰς τὴν προκειμένην ἡλικίαν. Ὅθεν μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, Αἰλιανοῦ Ποικίλη Ἱστορία, Πολυαίνου στρατηγήματα, Διόδωρος Σικελιώτης, Πλούταρχος, Στράβων καὶ εἴ τις ἄλλος τοιοῦτος, ἂν καὶ ὀλίγον δόκιμοι συγγραφεῖς, δύνανται νὰ παραληφθῶσι κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην εἰς καταρτισμὸν τοῦ πρώτου τόμου τῆς χρηστομαθείας, ὅταν παρέχωσι τὴν προσήκουσαν ὕλην. Ἀλλὰ ἐκτὸς τούτου δύναται νὰ γείνῃ καὶ ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον φοβοῦμαι ὅτι θέλει σκανδαλίσῃ τοὺς ἄγαν συντηρητικούς. Ἰδοὺ τί ἐννοῶ. Ὅταν τεμάχιόν τι ἐκ τῶν τοῦ Αἰλιανοῦ, φέρ' εἰπεῖν, ἢ μῦθός τις τοῦ Αἰσώπου, ὅπως εἶνε παραδεδομένα εἰς ἡμᾶς, περιέχωσι φράσιν τινὰ ἢ τύπον οὐχὶ ὀρθῶς ἑλληνίζοντα ὡς ἐκ τῆς κακοζηλίας ἢ ἀμαθείας τοῦ συγγραφέως (διότι καθὼς εἴπομεν οἱ συγγραφεῖς οὗτοι εἶνε τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ), ἡμεῖς δὲ δὲν θέλωμεν νὰ γευθῶσιν οὐδὲ τὸ παραμικρὸν οἱ μαθηταί μας τῆς κακοσυνταξίας ἢ κακοφραστίας ἢ τῆς κακοζηλίας τῶν εἰρημένων συγγραφέων, τί τὸ κωλύον, παρακαλῶ, νὰ διορθώσωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα; Δι' ἑνὸς παραδείγματος ἐπιθυμῶ νὰ καταστήσω φανερὸν ὅ,τι ἐννοῶ καὶ πῶς τὸ ἐννοῶ. Δὲν βλέπω τὸν λόγον δι' ὃν οὐδεμία χρηστομάθεια δὲν περιέλαβε μέχρι τοῦδε τὴν ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ περιήγησιν τῶν Θεσσαλικῶν Τεμπῶν (ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου βιβλίου). Εἶνε τῷ ὄντι ἀξία ἀναγνώσεως καὶ ὡς παράδειγμα περιγραφῆς τόπων ἀξιόλογον νὰ προταθῇ εἰς τοὺς νέους· ἀλλ' ἔχει τινὰς κακοζηλίας, ὁποίας ὁ ἀδόκιμος ἑλληνιστὴς Αἰλιανὸς (Ῥωμαῖος) ἐνίοτε παρεισάγει. Ταύτας νομίζω ὅτι εἶνε δυνατὸν ν' ἀφαιρέσωμεν τὸ μὲν περικόπτοντες, τὸ δὲ διορθοῦντες ἐν τῇ μεταπλάσει εἰς τὴν χρηστομάθειαν, π. χ. εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἔχει ὁ Αἰλιανὸς μίαν πολυκακόζηλον γνώ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μην. Εἰπὼν ὅτι «Φέρε οὖν καὶ τὰ καλούμενα Τέμπη τὰ Θετταλικὰ διαγράψωμεν τῷ λόγῳ καὶ διαπλάσωμεν», ἐπάγει ἔπειτα ὡς αἰτιολογίαν τοῦ *λόγῳ διαγράφειν καὶ διαπλάττειν* τὰ ἑξῆς· «ὁμολόγηται γὰρ καὶ ὁ λόγος, ἐὰν ἔχῃ δύναμιν φραστικήν, μηδὲν ἀσθενέστερον, ὅσα βούλεται, δεικνύναι τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ χειρουργίαν δεινῶν». Ἡ παρατήρησις αὕτη, ἐντελῶς παρέλκουσα διὰ τὴν παιδικὴν μάλιστα φύσιν, δύναται νὰ παραλειφθῇ καὶ οὐδείς, πιστεύω, θέλει μεμφθῇ τὸν συντάκτην μιᾶς χρηστομαθείας διὰ τὴν παράλειψιν ταύτην. Κατωτέρω περὶ τῶν μουσικῶν πτηνῶν τῶν ἄλλων ἄλλῃ διεσπαρμένων λέγει ὅτι «*ἑστιῶσιν εὖ μάλα τὰς ἀκοάς*»· τοῦτο μοὶ φαίνεται κακόζηλος μίμησις τοῦ παρὰ τοῖς δοκίμοις μεταφορικῶς ἐν χρήσει ὄντος «ἑστιῶ τινα λόγων καλῶν κ.τ.τ.»· ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἑστιᾷ τινα ἄλλον εἴτε δι' ὑλικῶν πραγμάτων εἴτε διὰ πνευματικῶν, ἀλλὰ τὰ πτηνὰ ἑστιάτορες; εἶνε κακόζηλον. Τὴν κακοζηλίαν ταύτην δὲν διστάζομεν νὰ διορθώσωμεν, γράφοντες ἐν τῇ χρηστομαθείᾳ *κατακηλοῦσι τὰς ἀκοάς*. Ὡσαύτως κατωτέρω τὸ περὶ σκιᾶς τῶν δένδρων ὅτι «*τίκτεται*» ἀκυρολεξίᾳ ἀνυπόφορος.

Αἱ διορθώσεις αὗται, ἐὰν γείνωσιν ὑπ' ἀνδρὸς ἐπαΐοντος, δὲν δύνανται νὰ κατακριθῶσιν, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν ἐπιπολαίως κρινόντων. Διότι ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐπενεχθῶσι τοιαῦται μεταβολαὶ κειμένου ἔν τινι ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ προωρισμένῃ εἰς χρῆσιν τῶν πολλῶν καὶ τῶν φιλολόγων ἐν γένει, οἱαδήποτε ἀλλοίωσις τῆς παραδόσεως μὴ στηριζομένη ἐπὶ ἀξιοπίστων ἀντιγράφων ἢ μαρτυριῶν ἢ ἐπὶ λόγων ἄλλων, οὓς ἤθελεν ἐγκρίνῃ ἡ εἰκαστικὴ κριτική, θὰ ἦτο ἱεροσυλία καὶ κατάπτυστος αὐθαιρεσία· διότι οὐδὲν ἄλλο ἤθελε σημαίνῃ ἢ παραμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ συγγραφέως καὶ ἐπομένως παραχάραξιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ συλλογῆς κειμένων πρὸς χρῆσιν τῶν παίδων, οἵτινες οὔτε διδάσκονται οὔτε δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τοὺς συγγραφικοὺς χαρακτῆρας, καὶ πρὸς οὓς μόνον γλῶσσα ἑλληνικὴ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκραιφνὴς πρέπει νὰ διδάσκηται, πᾶσα ἀλλοίωσις συντελοῦσα εἰς τὴν καθάρισιν τῶν ῥύπων τῆς μεταγεστέρας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν συγγραφέων, οὓς *χάριν τῆς ὕλης εἴμεθα ἠναγκασμένοι* νὰ δώσωμεν εἰς χεῖρας τῶν πρωτοπείρων, εἶνε συγχωρητὴ καὶ οὐδὲν ἔχει τὸ ἄτοπον. (1) Τὰ αὐτὰ δύναται νὰ εἴπῃ τις, ἵνα δικαιολογήσῃ

(1) Περὶ τοῦ συγγραφικοῦ χαρακτῆρος ταῦ Αἰλιανοῦ ἴδε τὴν ὀρθοτάτην κρίσιν τοῦ Κοραῆ (Προλεγομ. σ. 199).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
Ιστορική Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὰς μεταβολάς, ὅσας τυχὸν ἤθελεν ἀναγκασθῇ ὁ ἐκδότης τῆς χρηστομαθείας νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰ κείμενα ἄλλων συγγραφέων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, Διοδώρου κ. ἄ.

Ἐὰν λοιπὸν οὕτω κατηρτισμένην τινὰ χρηστομάθειαν δώσωμεν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν, τί ὀφείλομεν ἔπειτα νὰ πράττωμεν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς; Πρῶτον μὲν ὅ,τι ἐπράξαμεν καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς νεοελληνικῆς χρηστομαθείας· νὰ παρασκευάζωμεν τὸν μαθητὴν διὰ τῶν προσηκουσῶν ἐρωτήσεων τῶν δοκιμαστικῶν καὶ διὰ τῆς ἀναγκαίας συμπληρώσεως τῶν προκαταρτικῶν γνώσεών του εἰς ὑποδοχὴν τοῦ ἀναγνώσματος καὶ εὐκολωτέραν αὐτοῦ κατάληψιν. Τοιαὐτη προπαρασκευαστικὴ ἐργασία εἶνε ἀναγκαιοτάτη κατὰ πᾶσαν νέου τινὸς πράγματος διδασκαλίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἄρχεται ἡ χρηστομάθεια, ὅπως καὶ πρέπει, ἀπό τινος αἰσωπείου μύθου. Ἀφ' οὗ ὁ διδάσκαλος ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς συντομώτατα τί εἶνε μῦθος, τί εἶνε Αἰσώπειος μῦθος, τί ἦτο ὁ Αἴσωπος κ.τ.τ., ἀναγινώσκει ὁ μαθητὴς τὸν μῦθον, τὸν ἐπιγραφόμενον *Γέρων καὶ θάνατος*.

«Γέρων *ποτὲ* ξύλα κόψας, ταῦτα φέρων πολλὴν ὁδὸν ἐβάδιζε. Διὰ δὲ τὸν πολὺν κόπον *ἀποθέμενος* ἐν τόπῳ τινὶ τὸν *φόρτον*, τὸν θάνατον ἐπεκαλεῖτο. Τοῦ δὲ θανάτου παρόντος καὶ *πυνθανομένου* τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτὸν ἐκάλει, δειλιάσας ὁ γέρων, ἔφη· Ἵνα τὸν φόρτον μου *ἄρῃ*.»

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὁ μαθητὴς βεβαίως ἐννόησε τὸν μῦθον· διότι καὶ ὅσα ἐν αὐτῷ ἀγνοεῖ, δύω ἢ τρία πράγματα, ἐμάντευσεν ἐκ τῶν συμφραζομένων· ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ κατάληψις αὕτη. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπίγνωσιν πραγμάτων τινῶν. Ὅθεν ἐπαναλαμβάνει ὁ μαθητὴς τὸν μῦθον ἐξηγῶν αὐτὸν εἰς τὴν γλῶσσάν μας, καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἐργασίαν βοηθεῖται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὅπως ἀκριβέστερον ἐννοήσῃ τὰ καθ' ἕκαστον. Θὰ μάθῃ λοιπὸν ὅτι τὸ ἄναρθρον *γέρων* = *ἕνας γέρων* καὶ διά τινων παραδειγμάτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως (λύκος, τράγος, γυνή, ἀλώπηξ) σαφηνίζεται ἡ χρῆσις αὕτη καὶ ἐξοικειοῦται ὁ μαθητὴς πρὸς αὐτήν· ἔπειτα ὅτι τὸ *ποτὲ* = *μίαν φορὰν* ὄχι *οὐδέποτε*, ὅτι τὸ *κόψας* = *ἀφ' οὗ ἔκοψε*, ὅπερ ἤδη καὶ γινώσκει ἴσως, καὶ ἂν τυχὸν δὲν γινώσκῃ τὴν χρονικὴν ταύτην χρῆσιν τῆς μετοχῆς, διά τινων παραδειγμάτων εἰσάγεται εὐκολώτατα εἰς τὸν νοῦν τοῦ μαθητοῦ. Ἔπειτα πολλάκις διὰ οἰκειοτέρας τάξεως τῶν λέξεων

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καθιστᾶται εὐληπτοτέρα ἡ ἀρχαία σύνταξις, οἷον: πολλὴν ὁδὸν ἐβάδιζε φέρων ταῦτα (τὰ ξύλα) — *ἀποθέμενος* = *ἀποθέσας ἀφ' ἑαυτοῦ* (ἐπειδὴ δὲν γινώσκει ἔτι τὰ εἰς μι ῥήματα, σημειώνει μόνον ἐν τῷ τετραδίῳ πῶς ἐξηγεῖται ἡ λέξις αὕτη)· — *ὁ φόρτος* = *τὸ φορτίον* (σημειώνεται)· *τοῦ δὲ θανάτου παρόντος καὶ πυνθανομένου*, ἐξηγεῖται μὲν τὸ πρᾶγμα, ἐξηγεῖται δὲ καὶ ἡ σύνταξις, ἡ μετοχὴ ἡ ἀπόλυτος κατὰ γενικήν, διά τινων ἁπλῶν παραδειγμάτων· *ἄρης· αἴρω* = *σηκώνω· ἀόρ. ἦρα· προστ. ἆρον* (ἄρον, ἄρον, σταύρωσον κλ.), σύνθ. *ἐπαίρω*, ὅθεν τὸ *'παίρνω (ἐ)πάρης*.

Μετὰ τὴν κατὰ μέρος ταύτην ἐξήγησιν τῶν λέξεων καὶ συντάξεων καὶ τὴν ἐν ἰδιαιτέρῳ τετραδίῳ σημείωσιν τῶν ἀγνώστων, ἄλλος μαθητὴς ἐπαναλαμβάνει τὴν ἑρμηνείαν. Μετὰ δὲ τοῦτο, ἂν ὑπάρχῃ καιρός, ἀποτείνονται ἐρωτήσεις εἰς ἄλλους μαθητάς, τὸ μὲν ἵνα δοκιμασθῇ ἡ τάξις, ἂν ἐννόησε τὰ παρατηρηθέντα καὶ ἑρμηνευθέντα, τὸ δὲ ἵνα κατασκευασθῶσι τινὲς προτάσεις ἀσκητικαὶ τῶν μαθητῶν εἰς τοὺς διαφόρους τύπους ὀνομάτων ἢ ῥημάτων ἐν τῷ ἀναγνωσθέντι μαθήματι. Ἐν τέλει ὁ διδάσκαλος, προπαρεσκευασμένος αὐτὸς διὰ τὸ ἀκόλουθον μάθημα, προπαρασκευάζει καὶ τοὺς μαθητὰς προαναγινώσκων καὶ ἑρμηνεύων εἰς αὐτοὺς λέξεις ἀγνώστους (ταώς, κολοιός, εἰ, γάρ). Δὲν ἀπαιτεῖ δὲ τὴν ματαίαν ἐκείνην ἐργασίαν, ἥτις λέγεται *ἐξήγησις*· διότι ἐὰν μὲν ἡ ἐξήγησις σκοπὸν ἔχῃ ἁπλῶς νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν μαθητὴν εἰς ἐκμάθησιν τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ἐνταῦθα εἶνε περιττή, διότι πλὴν μιᾶς ἢ δύω λέξεων, τὰ πάντα ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸν μαθητήν· τὰ δὲ ὀλίγα ἐκεῖνα ἄγνωστα ἐσημείωσεν ἤδη ὁ μαθητής, καὶ μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐρωτήσεις, τὰς ἀποταθείσας εἰς τὴν τάξιν, τὴν ἐπαύριον βεβαίως θὰ γινώσκῃ ἐντελῶς· εἰδὲ μή, τὴν ἐπαύριον ὁ νωθρότερος θέλει ἀκούσῃ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ μαθήματος τὰ αὐτά. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξήγησις σκοπεύῃ νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, ἢ εἰς τὸ γράφειν τὴν νέαν ἑλληνικήν, τοῦτο εἶνε ἔργον τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἥτις βαδίζει ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας. Διδάσκαλοί τινες τῶν ἑλληνικῶν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ γράφωσι παρὰ τὴν ἐξήγησιν καὶ τὸ ἀρχαῖον κείμενον, φρονοῦντες ὅτι οὕτως ἐξασκοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν. Ἄσκησίς τις κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον βεβαίως γίνεται, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μεθόδου,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ ἀναγκαζόμενοι πολλὰ νὰ γράφωσι καὶ ἀντιγράφωσι δι' ἔλλειψιν ἐντύπων, ἀπέκτων πρακτικῶς ἱκανότητα περὶ τὸ ὀρθογραφεῖν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἄσκησις εἶνε λίαν μηχανικὴ καὶ πολλάκις ἀφίνει λίαν ἀσθενῆ τὰ ἴχνη τῆς ὠφελείας της. Ὠφελιμωτέρα θὰ ἦτο ἡ ἀνωτέρω ἤδη ἐκτεθεῖσα μέθοδος πρὸς ὀρθογραφικὴν ἄσκησιν.

Ἀντὶ λοιπὸν νὰ δαπανᾶται ὁ πολύτιμος χρόνος εἰς τὴν ὑπαγόρευσιν, ὅπως ὑπό τινων διδασκάλων γίνεται, ἢ εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς ἐξηγήσεως, εἶνε προτιμότερον νὰ ἀσκηθῇ ὁ μαθητὴς περὶ τὴν ἄνευ ἐξηγήσεως κατάληψιν τοῦ ἀναγνωσθέντος κειμένου καὶ περὶ τὴν ἀπομνημόνευσιν καὶ οἰκειοποίησιν αὐτοῦ οὕτως ὥστε καὶ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἄλλοτε μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύω ἑβδομάδων νὰ δύναται νὰ λέγῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ δεῖνος μύθου ἢ τοῦ δεῖνος ἀνεκδότου κτλ. Διότι τοῦτο ἀπὸ ταύτης ἤδη τῆς βαθμίδος θὰ συνηθίσῃ τὸν μαθητὴν εἰς τὸ νὰ μὴ ὑπομένῃ οὐδενὸς κειμένου οὐδεμίαν ἀνάγνωσιν χωρὶς ἐντελοῦς καὶ τελείας αὐτοῦ καταλήψεως. Ἡ δὲ τοιαύτη συνήθεια θέλει ἀποδώσῃ κατὰ τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τοὺς καρποὺς, οὓς προσδοκῶμεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τουτέστιν ἐξοικείωσιν πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ διάπλασιν τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ φρονήματος τῶν ἐκπαιδευομένων.

Τοιαύτη μέλλει νὰ εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κατὰ τὴν πρώτην ἀρχήν, κατὰ τὴν κατωτάτην αὐτῆς βαθμίδα. Δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω πόσον χρόνον θὰ διαρκέσῃ ἡ βαθμὶς αὕτη· τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι πέραν τῆς $1^1/_2$ ὥρας καθ' ἑκάστην δὲν πρέπει νὰ παρατείνηται ἡ διδασκαλία, οὐ μόνον διότι ὁ χρόνος οὗτος ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἀντέχουσιν οἱ τοιαύτης ἡλικίας μαθηταὶ οὐδ' ὑγιεινὸν εἶνε νὰ μένωσι κατάκλειστοι καὶ ἐν μεμολυσμένῃ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ ἐν συντόνῳ περιωρισμένοι προσοχῇ, ἔτι δὲ καὶ δι' ἄλλον λόγον, ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ χρόνος πρὸς διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, ἥτις εἴπομεν ὅτι θὰ συμβαδίζῃ ἐκ παραλλήλου. Πόσον δὲ χρόνον θὰ διαρκέσῃ, ἐν ἢ δύω ἔτη, δὲν δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ προσδιορισθῇ, διότι τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ποιότητος αὐτῶν καὶ τῆς προπαιδείας ἣν ἔλαβον ἐν τῇ νεωτέρᾳ οἱ πρωτόπειροι τῆς ἀρχαίας. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους, ἐὰν εἶνε καλῶς κατηρτισμένοι ἐκ προηγουμένης διδασκαλίας τῆς νεωτέρας, δύνανται νὰ ἐκμάθωσι τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας, τοὺς ἰδιάζοντας εἰς αὐτὴν καὶ διαφέροντας τῶν τῆς νέας, ἔτι δὲ καὶ πάντα τὰ εἰς μι καὶ τὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀνώμαλα ῥήματα. Τὸ μόνον μέρος, ὅπερ ὑπολείπεται διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐπιόντος ἔτους, εἶνε τὸ ἐτυμολογικὸν (σύνθεσις καὶ παραγωγή).—Συντακτικὴ ἀνάλυσις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ διδασκαλία συντακτικοῦ βεβαίως δὲν θὰ γείνῃ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς βαθμῖδος ταύτης δὲν θὰ προπαιδεύωνται πρὸς τὴν συντακτικὴν διδασκαλίαν. Διότι κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην, ὅταν τεθῇ ὡς βάσις τῆς ὅλης γραμματικῆς διδασκαλίας ἡ *πρότασις* μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῆς προσδιορισμῶν, εἶνε δυνατὸν νὰ γίνηται πρακτική τις ἄσκησις περὶ τὴν κατάληψιν συντακτικῶν τινων φαινομένων, οἷα εἶνε ἡ χρῆσις τοῦ ἀπαρεμφάτου, ἡ χρῆσις τῆς μετοχῆς τῆς τε ἐξηρτημένης καὶ τῆς ἀπολύτου, ἡ σύνταξις τῶν προθέσεων καὶ σημασία αὐτῶν, ἡ σημασία τῶν χρόνων, ἡ σημασία τῶν διαθέσεων (τῶν ῥημάτων τῶν ἐνεργητικῶν, μέσων καὶ παθητικῶν), προσδιορισμοί τινες τῆς προτάσεως (τοπικοί, χρονικοί)· πάντα ταῦτα εἶνε πράγματα, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν βαθμῖδα δύνανται νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν μαθητῶν, τὰ μὲν διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, τὰ δὲ διὰ τῆς ἀρχαίας.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος συμπληροῦται ἡ γραμματικὴ διδασκαλία διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ ἐτυμολογικοῦ καὶ διὰ τῆς τακτοποιήσεως τῶν ἤδη πρακτικῶς ἀποκτηθεισῶν γνώσεων ἐκ τῆς συντάξεως, ἄρχεται δηλ. ἡ διδασκαλία τοῦ συντακτικοῦ μετὰ τῶν *ἀναγκαίων* γραμματικῶν ὅρων καὶ διδάσκεται τὸ ἁπλούστερον μέρος τοῦ συντακτικοῦ. Διότι καὶ ἐνταῦθα φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ προηγηθῶσι τοῦ συντακτικοῦ τὰ ἁπλούστερα (οἱονδήποτε ἐγχειρίδιον καὶ ἂν ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας οἱ μαθηταί), δηλαδὴ τὰ εὐληπτότερα, καὶ ὧν ἤδη ἔλαβον γνῶσιν τινὰ πρακτικῶς κατά τε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατὰ τὰς οἱασδήποτε γραπτὰς ἀσκήσεις εἴτε ἐν τῇ νέᾳ εἴτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ.

Εἶνε δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς: τὰ περὶ ἁπλῆς προτάσεως: συμφωνία τοῦ ὑποκειμένου καὶ ῥήματος (Ἀττικὴ σύνταξις, περιληπτικῶν σύνταξις), περὶ ὀνομάτων καὶ συντάξεως αὐτῶν (μετὰ γενικῆς, δοτικῆς, αἰτιατικῆς), περὶ ἀντωνυμιῶν (μάλιστα τῶν συνθέτων ἢ αὐτοπαθῶν). Τὸ περὶ ἄρθρου ἀναβάλλεται, ὡς δυσκολώτερον καὶ ἄνευ πολλῆς πρακτικῆς σημασίας (ἐκτὸς ἴσως τινῶν κανόνων)· εὔκολον καὶ πολὺ εὔληπτον καὶ πρακτικὸν εἶνε τὸ ἐν τῷ Συντακτικῷ τοῦ Ἀσωπίου περὶ *κοινῶν προσδιορισμῶν* λεγόμενον. Τέλος τὸ περὶ ἐνεργητικῶν ῥημάτων καὶ τῆς συντάξεως αὐτῶν καὶ τὸ περὶ παθητικῶν ῥημάτων καὶ τῆς συντάξεως



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

αὐτῆς. Ἀναβάλλεται τὸ περὶ μέσων ῥημάτων καὶ ἐγκλίσεων (ὑποτακτικῆς καὶ εὐκτικῆς)· παραλαμβάνεται δὲ τὸ περὶ ἀπαρεμφάτου, μετοχῆς, ἀπροσώπων ῥημάτων καὶ τῶν ῥηματικῶν εἰς *τος* καὶ *τέος*. Διότι τὰ μὲν ἄλλα τὰ περὶ τούτων εἶνε λίαν εὐνόητα· τὸ δὲ περὶ ἑτεροπροσωπίας καὶ περὶ τῆς διαφόρου ὡς ἐκ τούτου συντάξεως θέλουσιν εὐκολώτερον ἐννοήσῃ, προηγηθείσης ἤδη τῆς περὶ αὐτοπαθῶν ἀντωνυμιῶν διδασκαλίας. Ἐὰν μένῃ καιρός, δύνανται νὰ διέλθωσι καὶ τὰ περὶ προθέσεων, εἰδὲ μή, ἀναβάλλεται καὶ τοῦτο, ἐκτὸς ἐάν τις προτιμᾷ νὰ ἀναβάλῃ μᾶλλον τὰ περὶ ἀπαρεμφάτου καὶ μετοχῆς καὶ ῥηματικῶν, ἵνα τὰ συνάψῃ πρὸς τὰ περὶ τῶν ἐγκλίσεων, καὶ νὰ προτάξῃ τὰ περὶ προθέσεων.—Ταῦτα εἶνε ἱκανὰ διὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν γραμματικὴν ταύτην διδασκαλίαν ὀφείλουσι νὰ συμβαδίζωσι τὰ γραπτὰ γυμνάσματα ἢ θέματα, ἵνα δι' αὐτῶν ἐντυπωθῶσι κάλλιον οἱ γραμματικοὶ κανόνες καὶ γείνωσιν οὗτοι τοιοῦτον κτῆμα τοῦ μαθητοῦ, ὥστε νὰ δύναται νὰ κάμνῃ πρακτικὴν αὐτῶν χρῆσιν καὶ νὰ τοὺς ἐφαρμόζῃ εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν δίδονται εἰς τὴν καθομιλουμένην προτάσεις ἐκτενέστεραι ἢ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ὅπου νὰ δύνανται νὰ χωρῶσιν ἅπασαι αἱ περιστάσεις αἱ ἐμφανιζόμεναι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ συντακτικοῦ. Ἐπειδὴ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν δὲν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν σκοπίμως διατεταγμένον βιβλίον θεματογραφικόν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ συλλέγῃ ἢ νὰ κατασκευάζῃ οἴκοθεν αὐτὸς τὰ ἁρμόδια γυμνάσματα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε τοιοῦτον βιβλίον, ὁ ἀληθὴς διδάσκαλος δὲν ἤθελεν ἀρκεσθῇ εἰς τοὺς τοιούτους τυφλοσύρτας, ἀλλ' ἤθελεν ἑκάστοτε αὐτὸς κατασκευάζῃ τὰ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν του κατάλληλα θέματα. Ἐὰν δὲ εἶνε ἀνὴρ παιδαγωγικός, φροντίζων δηλ. νὰ καθιστᾷ ποικιλοτρόπως διδακτικὴν καὶ ὠφέλιμον καὶ τερπνὴν καὶ αὐτὴν τὴν γραμματικὴν διδασκαλίαν, θέλει ἀγωνισθῇ νὰ εὕρῃ ἑκάστοτε τοιαῦτα τὰ προβαλλόμενα θέματα, ὥστε ὄχι μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν (τὴν γλωσσικὴν) ἄσκησιν νὰ χρησιμεύωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλως νὰ περιέχωσι διδακτικὴν ἔννοιαν, εἴτε τι γνωμικόν, λ. χ. εἴτε τι ἱστορικὸν ἀξιομνημόνευτον, εἴτε τι φυσικὸν φαινόμενον, εἴτε ζώων τινῶν ἰδιότητας, εἴτε ἐκ τοῦ βίου τοῦ ναυτικοῦ κ.τ.τ. Τοιαῦτα παραδείγματα παρέχει λόγου ἄξια ὁ Κρύγερ ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ γραμματικῇ. Ἀλλὰ δύναται καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτὸς νὰ συλλέξῃ, ἐὰν ἀνοίγῃ ὁτὲ μὲν τοῦτον, ὁτὲ δὲ ἐκεῖνον τὸν ἀρχαῖον συγ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γραφέα ἢ ποιητήν, ἢ αὐτολεξεὶ παραλαμβάνων τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα θὰ δίδῃ μεταφρασμένα εἰς τὴν καθομιλουμένην, ἢ καὶ τροποποιῶν αὐτὰ κατὰ τοὺς ἐντυπωτέους καὶ ἐφαρμοστέους κανόνας. Διότι ὑπολαμβάνω τοὺς διδασκάλους ἱκανοὺς νὰ γράφωσι καὶ ἴδια γυμνάσματα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Κόπος πρὸς ταῦτα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα διορθώσεις ἀπαιτεῖται βεβαίως *πολύς*. Ἀλλ' εἴπομεν ὅτι ἄνευ κόπου μόνον ὅ,τι σήμερον ἔχομεν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν· καὶ ὅμως πάντες ὁμολογοῦμεν τὴν τῶν γυμνασίων ἡμῶν ἀφόρητον καχεξίαν.

Τὸ ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς γραμματικῆς κατὰ τὴν συνήθη μέθοδον διδάσκεται οὐ μόνον λίαν ἀτελῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐπίσης μηχανικῶς ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ μέρη. Ὁ διδάσκαλος ἐπιβάλλει τὴν ἀποστήθισιν τῶν περὶ παραγωγῆς καὶ συνθέσεως κανόνων, καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐν τῇ τεχνολογίᾳ, ἀφ' οὗ διέλθῃ ἐξετάζων πάντας τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις ἑνός τινος ῥήματος, ἐξετάζει καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα ὀνόματα, ἐκφέρων ἐρωτηματικῶς μέρος τοῦ ὁρισμοῦ τῶν διαφόρων παραγωγικῶν καταλήξεων, π. χ. τοῦ ῥήματος *παιδεύω*: Διδ. Ποία εἶνε ἡ ἐνέργεια ἢ πρᾶξις;—Μαθ. *παίδευσις*—Διδ. τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας;—Μαθ. *παίδευμα*.—Διδ. (ἐξυπακ. τὸ εἰπέ μοι) τὸν παθόντα ἢ δυνάμενον νὰ πάθῃ;—Μαθ.—*Παιδευτός*.—Διδ. τὸν μέλλοντα νὰ πάθῃ;—Μαθ. *παιδευτέος*· αἱ δὲ στερεότυποι καὶ μονότονοι αὗται ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ἐπαναλαμβάνονται μετὰ τὴν κλίσιν παντὸς ῥήματος, καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ μαθητὴς ἐδιδάχθη τὸ ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς γραμματικῆς. Ὁ διδάσκαλος δὲν ἐννοεῖ ὅτι πολλάκις οὔτε αἱ ἐρωτήσεις του οὔτε τοῦ μαθητοῦ αἱ ἀποκρίσεις εἶνε ὀρθαί, ἢ ὅτι καὶ τῆς γραμματικῆς οἱ ὁρισμοὶ δὲν εἶνε πάντες καὶ πάντοτε ἀκριβεῖς καὶ σύμφωνοι πρὸς τὴν πεῖραν. Ἡ ἐνέργεια ἢ πρᾶξις π. χ. δὲν ἐκφέρεται πάντοτε διὰ τῆς καταλήξεως *σις*, ὡς ἐν τῷ *κινέω —κίνησις*· ἀλλὰ καὶ ἄλλως, οἷον *βασιλεύω—βασιλεία*, *κολακεύω—κολακεία*, *παιδεύω — παίδευσις* καὶ *παιδεία*· *ῥέω — ῥεῦσις*, *ῥύσις* καὶ *ῥοή*· *πλέω—πλοῦς*· *γράφω—γραφή*· *συγγράφω—συγγραφή*. Πολλὰ δὲ τούτων τῶν τὴν ἐνέργειαν ἢ πρᾶξιν σημαινόντων σημαίνουσι καὶ τὸ ἀπτέλεσμα τῆς ἐνεργείας, οἷον συγγραφὴ=σύγγραμμα, ποίησις=ποίημα κ. ἄ. τ. Τὰς ποικιλίας ταύτας τὰς ἐτυμολογικὰς καὶ τὰς περὶ τὴν σύνθεσιν, αἵτινες δὲν περιέχονται καὶ εἰς τὰς συνήθεις γραμματικάς, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος ἐξ ἰδίων νὰ διδάσκῃ καθ' ἃς εὐκαιρίας νομίσῃ καλόν· ὀφείλει δὲ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἀρχαίου κειμένου



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ψηφιοποίηση Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς νὰ καταστήσῃ καταληπτὰς εἰς τὸν μαθητήν. Ὅθεν ἀντὶ τῆς εἰρημένης μηχανικῆς μεθόδου θὰ ἦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην προτιμότερον, ἐὰν ἀπῄτει ὁ διδάσκαλος ἀπό τινων ἁπλῶν ὀνομάτων ἢ ῥημάτων τίνα τὰ οἱαδήποτε καὶ ὁσαδήποτε παράγωγα, καὶ τίνα τὰ μετὰ προθέσεως ἢ ἄλλης λέξεως σύνθετα, καὶ τίς ἡ ἀκριβὴς σημασία ἑκάστης παραγώγου ἢ συνθέτου. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω, χειραγωγῶν κατ' ἀρχὰς καὶ βοηθῶν, γυμνάσῃ τοὺς μαθητὰς προφορικῶς πρὸς ἀναζήτησιν καὶ εὕρεσιν τῶν παραγώγων καὶ συνθέτων, δύναται νὰ δώσῃ καὶ προβλήματα γραμματικὰ πρόσφορα εἰς ἄσκησιν τούτου τοῦ μέρους τῆς γραμματικῆς, τὰ ὁποῖα λύουσιν οἱ μαθηταὶ κατ' οἶκον καὶ φέρουσι γραπτὰ πρὸς διόρθωσιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Οὕτω π. χ. δὲν εἶνε μικρὰ οὐδὲ ὀλίγον ὠφέλιμος ἡ ἄσκησις τοῦ νὰ συνθέτωσι διάφορα ῥήματα μετὰ διαφόρων προθέσεων καὶ ν' ἀποδώσωσι τὴν σημασίαν τῶν συνθέτων, οἷον τὸ ἔχω, βάλλω κ. ἄ. μετὰ προθέσεων: ἀνέχω, (ἀνέχομαι), κατέχω, διέχω, μετέχω, παρέχω, ἀντέχω, περιέχω, προσέχω, εἰσέχω, ἐξέχω, συνέχω, προέχω·—ἀναβάλλω, καταβάλλω, διαβάλλω, μεταβάλλω, παραβάλλω, ἀντιβάλλω, περιβάλλω, προσβάλλω, εἰσβάλλω, ἐκβάλλω, συμβάλλω (συμβάλλομαι), προβάλλω, νὰ σχηματίσωσι δὲ ἔπειτα ἐξ αὐτῶν παράγωγα: ὡσαύτως νὰ σχηματίσωσι σύνθετα καὶ παράγωγα ἔκ τινων συνηθεστέρων ἐπιθέτων, καλός, κακός, φίλος, ἢ τῶν ἀχωρίστων δυσ-εὐ-ἀ-καὶ ἄλλων λέξεων. Οὕτως ὁ μαθητὴς καὶ τοὺς ἐτυμολογικοὺς κανόνας εὐκολώτερον καὶ πρακτικώτερον μανθάνει καὶ τὰς σημασίας ἐξηκριβωμένας διδάσκεται καὶ πλοῦτον λέξεων συσσωρεύει συστηματικῶς. Ἂν πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην συνηθίσῃ νὰ μεταχειρίζηται ὡς βοήθημα καὶ τὸ λεξικόν, διόλου δὲν βλάπτει. Ἡ δὲ ἀνάγνωσις καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος δύναται νὰ γείνῃ ἐκ τῆς χρηστομαθείας, ἥτις πρέπει νὰ εἶνε οὕτω συντεταγμένη, ὥστε νὰ προβαίνῃ ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα τεμάχια.(1) Ἡ δὲ μέθοδος ἡ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν θὰ εἶνε ἡ αὐτὴ ὡς καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, βαθμηδὸν προβαίνουσα ἐξοικείωσις πρὸς τὰς λέξεις, τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὰς συντάξεις τῆς ἀρχαίας, τὰς γνωστὰς ἐκ τῆς γραμματικῆς (τοῦ συντακτι-

(1) Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω, τίνα τὰ μέλλοντα νὰ ἀποτελέσωσι τὴν χρηστομάθειαν ἐν λεπτομερείᾳ, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ χρόνον πολὺν καὶ εἶνε ἔργον τοῦ μέλλοντος νὰ συντάξῃ αὐτήν.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κοῦ) διδασκαλίας, καὶ πρακτική τις γνωριμία πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα συντακτικὰ φαινόμενα, π. χ. τὰ περὶ ἐγκλίσεων, τὰ περὶ τοῦ ἄρθρου, ἐλαφρά τινα καὶ εὐληπτότερα σχήματα ἢ ἰδιώματα· ἀλλ' ὡς εἴπομεν μόνον πρακτικὴ γνωριμία ἄνευ τινὸς θεωρίας. Καὶ ἵνα ἡ πρακτικὴ αὕτη γνωριμία ἐντυπωθῇ εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν καὶ χρησιμεύσῃ ποτὲ ὡς κεφάλαιον, ἀνάγκη νὰ κρατῶνται σημειώσεις ὑπὸ τῶν μαθητῶν περὶ τούτων τῶν ἀγνώστων αὐτοῖς φράσεων, λέξεων, συντάξεων καὶ νὰ ἐξετάσῃ αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος, χωρὶς νὰ ζητῇ θεωρητικὸν λόγον. Πρὸ πάντων ἀνάγκη νὰ προσέχῃ ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ διδάσκῃ πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ ἐπίδειξιν, ἢ ἵνα ἐπιδείξῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ὅτι ἔχουσι μάθῃ καὶ ἀνώτερα τῶν δυνάμεων καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν, ὅπερ πάλιν εἶνε ἐπίδειξις τοῦ διδασκάλου, διότι τὰ τοιαῦτα δὲν εἶνε τῆς παρούσης ἡλικίας καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως· πρὸς τοιαύτην γλωσσικὴν πολυμάθειαν δὲν ἔχουσιν ἀκόμη διάθεσιν οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως ταύτης. Τὸ δὲ κυριώτατον πάντων εἶνε τὸ νὰ ἐννοῶσιν ἐντελῶς οἱ μαθηταὶ τὰ ἀναγνωσθέντα καὶ νὰ δύνανται νὰ ἀποδίδωσιν αὐτὰ εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν γλῶσσαν. Κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος δύναται ν' ἀπαιτῇ ὁ διδάσκαλος ἐκ διαλειμμάτων (δὶς ἢ τρὶς τοῦ μηνὸς) ὡς γύμνασμα κοινὸν τῆς διδασκαλίας τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας τὴν μετάφρασιν ἑνός τινος τεμαχίου ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τοὺς μαθητάς. Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους δύνανται νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ξενοφῶντος καὶ πρῶτον μὲν τοῦ κεφαλαίου ἐκείνου τῆς Κύρου Παιδείας, τοῦ περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ Κύρου ἄνευ τινὸς κριτικῆς παρατηρήσεως οὔτε περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς Κ. Π., οὔτε περὶ ἱστορικῆς ἀληθείας ἢ πλάσματος τοῦ συγγράμματος· οἱ παῖδες πρέπει νὰ φαντάζωνται τὰ πράγματα ὡς ἀληθῆ γεγονότα· ἄλλως ψυχραίνονται καὶ ὁ ζῆλός των μαραίνεται διὰ τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων· διότι ἡ κρίσις εἰς τὰ παιδία δὲν εἶνε ἀνεπτυγμένη. Εἶτα δὲ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἀνάβασιν, ἥτις ἅπασα εἶνε βιβλίον ἐξαίρετον διὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἅπασα ἀνάγκη νὰ ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῷ σχολείῳ· τὸ πλεῖστον ἔστω κατ' οἶκον ἀνάγνωσις.

Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀναβάσεως, ὅτε οἱ μαθηταὶ καὶ ἐξ αὐτῆς θέλουσι γνωρισθῇ μετὰ τοῦ συγγραφέως ὡς στρατηγοῦ, δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ συμπληρώσῃ τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὧν δύω μὲν ἤδη γνωρίζουσι, τρίτον δὲ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχείο Ιστορικών Βιβλίων Κρήτης
Μουσείο Ιστορικών Εκδόσεων Γιώργη Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ τέταρτον τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Ἀπομνημονεύματα θέλουσι γνωρίσῃ προσεχῶς. Αἱ βιογραφικαὶ αὗται γνώσεις πρέπει νὰ μεταδίδωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μόνον προφορικῶς, νὰ εἶνε δὲ ὅσον τὸ δυνατὸν ἁπλαῖ, εὔληπτοι εἰς τὴν ἡλικίαν, ἀπέχουσαι ὅσον ἔνεστι φιλολογικῆς πολυμαθείας καὶ ἐπιδείξεως, περιέχουσαι τὰς ἀπολύτως ἀναγκαίας γνώσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος. Ἡ τοιαύτη παράδοσις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς θέμα πρὸς συνθετικὴν ἄσκησιν.

Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ἐντὸς δύω ἐτῶν, τουτέστιν ἐντὸς τοῦ λεγομένου ἑλληνικοῦ σχολείου, ἂν εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ συμπεπληρωμένον ἔχοντες τὸ 11ον ἔτος καὶ καλῶς κατηρτισμένοι ἐκ τοῦ δημοτικοῦ, θὰ ἔχωσιν οἱ μαθηταὶ ἀνεγνωσμένον μέγιστον μέρος τῆς χρηστομαθείας καὶ μέρος τῆς Κύρου Παιδείας καὶ Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος οὐχὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς ἐξηγήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐνεργείας καὶ προσπαθείας, ἠσκήθησαν εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνωσι τεμάχια ἑλληνικοῦ λόγου, κατέμαθον τοὺς τύπους τῆς γραμματικῆς πάντας, τὸ ἐτυμολογικὸν καὶ τὰ στοιχειωδέστερα τοῦ συντακτικοῦ· ἔχουσι δὲ γνωριμίαν τινὰ μὲ ὅλην τὴν ἑλληνικὴν σύνταξιν, καὶ εἶνε προαλειμμένοι ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀκριβεστέρας καὶ βαθυτέρας γνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου. Ὑπολείπεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τί μέλλει νὰ γείνῃ κατὰ τὰς ἰδίως λεγομένας γυμνασιακὰς τάξεις.

Ἀλλὰ πρὸ τούτου εἶνε ἀνάγκη νὰ κάμωμεν μίαν παρατήρησιν περὶ τῆς εἰς τὸ γυμνάσιον παραδοχῆς. Ἐὰν φυλάξωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἤδη εἴπομεν, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς οὔτε ἄνευ προηγουμένης **ἐπαρκοῦς** γνώσεως τῆς νέας θὰ γείνῃ οὔτε εἰς νεωτέρους τῶν 12 ἢ 13 ἐτῶν παῖδας θ' ἀρχίσῃ νὰ παρέχηται, εἰς τὰς γυμνασιακὰς τάξις ἀνάγκη νὰ μὴ παραδεχώμεθα μαθητὰς νεωτέρους τῶν 15 ἢ 14 ἐτῶν συμπεπληρωμένων· διότι μόνον εἰς ταύτης τῆς ἡλικίας τοὺς παῖδας δυνατὸν νὰ γίνηται λόγος περὶ πολυπλοκωτέρας συντάξεως, εἰς ἣν ἐξ ἀνάγκης θὰ μεταβῶσι, καὶ νὰ παραδίδωνται ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, οἷος ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Λυσίας, ὁ Δημοσθένης, συγγραφεῖς περὶ σπουδαίων πραγματευόμενοι. Διὰ τοῦτο ἀνέκαθεν κατεκρίναμεν καὶ δὲν θέλομεν παύῃ κατακρίνοντες καὶ γονεῖς ἐπιμένοντας νὰ εἰσάγωσι καὶ γυμνασιάρχας, οἵτινες παραδέχονται εἰς τὸ γυμνάσιον μαθητὰς δωδεκαετεῖς καὶ ἀπολύ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ουσι δεκαεξαετεῖς. Οἱ τοιοῦτοι εἶνε ἄωροι πρὸς ὑποδοχὴν οἱ μὲν πρῶτοι γυμνασιακῆς, οἱ δὲ δεύτεροι πανεπιστημιακῆς παιδεύσεως. Ἡ ἔκτακτος εὐφυΐα καὶ ἡ πρόοδος, ἥτις ἐνίοτε παρατηρεῖται εἰς τοὺς ἀνηλίκους τούτους εἶνε πάντοτε ἔκτακτος καὶ οὐδὲν μαρτυρεῖ περὶ γενικοῦ μέτρου. Μέγας τὴν σήμερον φιλόλογος ἐν τῇ Schulpforta δὲν ἀπελύθη τοῦ γυμνασίου ὡς unreif (ἄωρος δηλ.),ἂν καὶ εἶχε καλοὺς καὶ ἱκανοὺς πρὸς ἀπόλυσιν βαθμούς. Τὸ γενικὸν ἰδίωμα τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὅτι μετά τινος ὡρισμένης ἡλικίας συνυπάρχει καὶ ἱκανότης πρὸς τοιαύτην ἢ τοιαύτην μάθησιν· καὶ εἶνε ἀνάγκη εἰς τοῦτο ἀποβλέποντες καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ἐξαιρέσεις νὰ μὴ δεχώμεθα νεωτέρους τῶν 15 ἢ 14 ἐτῶν μηδὲ νὰ ἀπολύωμεν νεωτέρους τῶν 19 ἢ 18 ἐτῶν. Ὅ,τι συμβαίνει σήμερον πολλάκις ἐναντίον τούτου, μαρτυρεῖ οὐχὶ πάντοτε τὴν ἔκτακτον εὐφυΐαν τῶν ἀνηλίκων, ἀλλὰ τὴν βεβιασμένην αὐτῶν ἐκπαίδευσιν ἢ τὴν ἀτέλειαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων, καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων, τὰ ὁποῖα καὶ πρὸς παραδοχὴν καὶ πρὸς ἀπόλυσιν ἔθεσαν ἢ μᾶλλον ἀνέχονται πολὺ μικρὸν τὸ μέτρον τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων. Εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνῃ πᾶσα ἐνεργεια πάντων τῶν διδασκάλων πρὸς ἀνύψωσιν τῶν γυμνασίων.

*Γυμνασίου τάξις Α'.* Ἐν ταύτῃ διέρχονται οἱ μαθηταὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ συντακτικοῦ, τὰ περὶ ἄρθρου, περὶ ἐγκλίσεων, ἰδίως ὑποτακτικῆς καὶ εὐκτικῆς, τὰ περὶ συνδέσεως καὶ περὶ σχημάτων καὶ ἰδιωμάτων, ἔκ τινος τῶν παρ' ἡμῖν ἐγχειριδίων, ἀσκοῦνται δὲ διὰ τῆς θεματογραφίας εἰς τὴν βαθυτέραν ἐκμάθησιν τῶν κανόνων τοῦ συντακτικοῦ· οὕτως ὥστε ἡ θεματογραφία νὰ βαδίζῃ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ συντακτικοῦ, καὶ νὰ ἐκλέγωνται τοιαῦτα παραδείγματα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὥστε νὰ δύνανται ἐπ' αὐτῶν νὰ ἐφαρμόζωσι πρακτικῶς οἱ μαθηταὶ ὅ,τι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἔμαθον ἐκ τῆς θεωρίας τῆς ἐν τῷ συντακτικῷ. Μόνον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ μαθητής, ἐννοῶν τὴν χρησιμότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ συντακτικοῦ, δύναται εὐχαρίστως νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐκμάθησιν αὐτοῦ, καὶ μόνον πάλιν διὰ τῶν πρακτικῶν ἀσκήσεων (τῶν θεμάτων) δύναται κάλλιον πάσης ἀπομνημονεύσεως καὶ πάσης συντακτικῆς ἀναλύσεως νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν σύνταξιν. Διότι καθώς, περὶ τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ τυπικοῦ προκειμένου, κατεκρίναμεν τὴν νεκρὰν τεχνολογίαν καὶ τὴν παρ' ἡμῖν κατάχρησιν αὐτῆς, παρεδέχθημεν δὲ λελογισμένην τινὰ καὶ εὐμέθοδον καὶ ζωηρὰν προφορικήν

Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τεχνολογίαν, ὡσαύτως καὶ περὶ συντάξεως προκειμένου, κατακρίνομεν τὴν ἄνοστον καὶ μηχανικὴν ἐκείνην ἐργασίαν, τὴν λεγομένην *σύνταξιν*, καθ' ἣν ὑποχρεοῦται ὁ μαθητὴς ν' ἀναγινώσκῃ μίαν (τελείαν) περίοδον, νὰ λέγῃ πῶς συνδέεται πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ μυριάκις νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰ πασίγνωστα (διὰ τοῦ *γὰρ* αἰτιολογικοῦ, *δὲ* μεταβατικοῦ κτλ.) νὰ λέγῃ δὲ ἄγνωστα εἰς αὐτόν, διότι ἀκόμη δὲν διῆλθεν ὁλόκληρον τὸ συντακτικόν, νὰ χωρίζῃ αὐτὴν εἰς προτάσεις καὶ νὰ καταδεικνύῃ τὰς σχέσεις καὶ τὴν πλοκὴν αὐτῶν, χωρὶς ἔτι νὰ γνωρίζῃ τι περὶ συνθέσεως λόγου. Παραδεχόμεθα δὲ προφορικὴν ἄσκησιν εἰς τὴν σύνταξιν, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ προφανοῦς ἐπιγνώσεως καὶ μετὰ πρακτικοῦ σκοποῦ, πάντοτε δὲ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν συντακτικῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν. Ὅθεν δύνανται σπανιώτερον μὲν νὰ ἀκούωνται οἱ ἀηδεῖς ἐκεῖνοι συντακτικοὶ ὅροι (ὑποκείμενον, ἀντικείμενον, κατηγορούμενον, ἐμπρόθετος προσδιορισμός, γενικὴ συντακτικὴ καὶ ἄλλη πολλὴ φλυαρία) νὰ καταδεικνύηται δὲ ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος συντάξεως. Ἔστω π.χ. ἡ ἐξῆς περικοπὴ ἐκ τῆς Ξενοφῶντος Ἀναβάσεως Β', Ϛ', 2.

«Ἐπεὶ δὲ εἰρήνη ἐγένετο, πείσας (Κλέαρχος) τὴν αὐτοῦ πόλιν ὡς οἱ Θρᾷκες ἀδικοῦσι τοὺς Ἕλληνας καὶ διαπραξάμενος παρὰ τῶν ἐφόρων ἐξέπλει ὡς πολεμήσων τοῖς ὑπὲρ Χερρονήσου καὶ Περίνθου Θρᾳξίν. Ἐπεὶ δὲ μεταγνόντες πως οἱ ἔφοροι, ἤδη ἔξω ὄντος αὐτοῦ, ἀποστρέφειν αὐτὸν ἐπειρῶντο ἐξ Ἰσθμοῦ, ἐνταῦθα, οὐκέτι πείθεται ἀλλ' ᾤχετο πλέων εἰς Ἑλλήσποντον. Ἐκ τούτου καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν ἐν Σπάρτῃ τελῶν ὡς ἀπειθῶν.»

Ἐνταῦθα ἔχει νὰ ἐρωτήσῃ ὁ διδάσκαλος τοὺς μαθητὰς—καὶ ἂν ἀγνοῶσι, νὰ διδάξῃ αὐτοὺς—τὰ ἑξῆς: *αὐτοῦ*] διὰ τί δασύνεται, καὶ καὶ τί σημαίνει καὶ ποία ἡ χρῆσις τῶν αὐτοπαθῶν· κατασκευάζει δὲ καί τινας φράσεις α', β' καὶ γ' προσώπου, ἑνικ. καὶ πληθ.—*ὡς*] διὰ τί δὲν ἔγραψεν *ὅτι*; τί διαφέρει τὸ πείθω, λέγω κ.τ.τ. μετὰ τοῦ *ὡς* καὶ *ὅτι* συντασσόμενον; — *διαπραξάμενος παρὰ τῶν ἐφόρων*] Τί σημαίνει τὸ *διαπράττομαι* πρῶτον καθ' ἑαυτό· εἶτα δὲ τὸ *διαπράττομαι παρά τινος*· νὰ καταδείξῃ τὸ πυκνὸν καὶ βραχυλογικὸν τῆς φράσεως καὶ τὴν διαφορὰν τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νεωτέραν. Ἡμεῖς θὰ ἐλέγαμεν: κατορθώσας (νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν, τὴν ἔγκρισιν) παρὰ τῶν ἐφόρων.—*ὡς πολεμήσων*] καὶ τὸ ἐν τέλει *ὡς ἀπειθῶν*] νὰ ἑρμηνευθῇ οὐχὶ διαφόρως παρὰ τὸ ἀνωτέρω «ὡς ἐδύνατο», τουτέστι: κα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ἀπόστολος Ἱστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

θώς, ὡσάν: ὡς ἄνθρωπος μέλλων νὰ πολεμήσῃ, μὲ σκοπὸν νὰ πολεμήσῃ· ὡς ἄνθρωπος ἀπειθῶν, ὡς πᾶς ἀπειθῶν·—*ὑπὲρ Χερρονήσου καὶ Περίνθου Θρᾷκες*] ὅτι ἡ *ὑπὲρ* μετὰ γενικῆς σημαίνει καὶ τόπον: ὑπεράνω, καθὼς καὶ εἰς ἄλλο χωρίον ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος, ὅπερ ἔχει καὶ τὸ συντακτικὸν «ὑπὲρ τῆς κώμης γήλοφος ἦν». ἔπειτα νὰ κατα· δειχθῇ ἐν τῷ γεωγραφικῷ πίνακι ποῦ ἔκειτο ἡ Χερρόνησος καὶ ἡ Πέρινθος καὶ οἱ ὑπεράνω τούτων Θρᾷκες· διότι ἔστω ἅπαξ διὰ παντὸς γνωστὸν ὅτι ὅπως ἡ ἱστορία, οὕτω καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ διδάσκωνται ἐπωφελῶς ἄνευ διηνεκοῦς χρήσεως τῶν ἁρμοδίων γεωγραφικῶν πινάκων· *μεταγνόντες*] γιγνώσκω=ἔχω γνώμην, ἀποφασίζω· *μεταγιγνώσκω*=μεταβάλλω γνώμην, ἀπόφασιν·— *ἤδη ἔξω ὄντος αὐτοῦ*] ἡ γενικὴ αὕτη ἡ ἀπόλυτος τῆς μετοχῆς ἐκφράζει ἐνταῦθα τὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ ἔφοροι μετέγνωσαν· ὅθεν πρέπει νὰ συναφθῇ κατ' ἔννοιαν πρὸς τὸ «μεταγνόντες» καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ «ἐπειρῶντο ἀποστρέφειν»· διὰ τοῦτο καὶ εἰπὼν προηγουμένως, *ἤδη ἔξω ὄντος αὐτοῦ*, δὲν ὤκνησε νὰ εἴπῃ *ἀποστρέφειν αὐτόν*, ἂν καὶ ὑπάρχει ταὐτοπροσωπία μεταξὺ τοῦ *αὐτοῦ* καὶ *αὐτόν*·—*ἐνταῦ·α*] ὅτι εἶνε χρονικόν, γνωστόν· *πείθεται*] διὰ τί χρόνου ἐνεστῶτος; εἶνε ἱστορικὸς ἐνεστὼς καὶ παρ' ἡμῖν εὔχρηστος—*ᾤχετο πλέων*] ἀρχαία φράσις, πρβλ. τὸ *ᾤχετο ἀπιών*· — *ἐθανατώθη*] κατεδικάσθη εἰς θάνατον, διάφορον τοῦ παρ' ἡμῖν *ἐθανατώθη*· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπῆρχεν ἡ παρ' ἡμῖν σημασία· *τὰ ἐν Σπάρτῃ τέλη*] αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης, πρβλ. τὸ παρ' ἡμῖν σύνηθες πλέον: οἱ ἐν *τέλει*.

Ἐὰν κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον γίνηται ἡ διδασκαλία τῆς συντάξεως, διὰ τοῦ συντακτικοῦ (τρὶς τῆς ἑβδομάδος), διὰ τῶν θεμάτων (τρὶς τῆς ἑβδομάδος) καὶ διὰ τῶν συντακτικῶν παρατηρήσεων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συγγραφέων, νομίζω ἀδιστάκτως, ὅτι ἐντὸς ἑνὸς ἔτους λαμβάνει τέλος πᾶσα περὶ συντάξεως διδασκαλία καὶ δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου μεταβαίνοντες εἰς τὴν δευτέραν τάξιν κατέμαθον τὰ κοινότατα καὶ συνηθέστατα τῆς ἑλλην. συντάξεως, εἶνε καλῶς *ἐστοιχειωμένοι* εἰς αὐτήν, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ χρῆσις τοῦ Λεξικοῦ, ἥτις ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους, πρέπει ἐνταῦθα νὰ προαχθῇ· διότι δὲν εἶνε ὑπερβολή, ἂν εἴπω ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν ἡμετέρων γυμνασίων δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ κάμωσιν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν Λεξικῶν. Διὰ τοῦτο

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ὁδηγῇ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν τελειοτέραν αὐτοῦ χρῆσιν, ν' ἀπαιτῇ αὐτὴν καὶ νὰ δοκιμάζῃ ἂν ὀρθῶς γίνεται. Εὐτυχῶς τώρα ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν πρόχειρα Λεξικὰ ἱκανὰ τοὐλάχιστον διὰ ταύτην τὴν βαθμίδα.

Ἡ ἀνάγνωσις ἐν τῇ τάξει ταύτῃ πρέπει νὰ γίνηται ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος κατὰ τὴν πρώτην ἑξαμηνίαν, ὅτε θέλουσιν ἀναγνώσῃ μέγα μέρος τῆς Ἀναβάσεως, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀνέγνωσαν μικρὸν αὐτῆς μέρος. Τὸ καθ' ἑκάστην ἀναγινωσκόμενον ὀφείλει νὰ εἶνε περισσότερον οὐχὶ ὀλιγώτερον μιᾶς σελίδος τῆς ἐκδόσεως τοῦ Teubner, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ τὸ προηγούμενον θὰ διῆλθον οἱ μαθηταὶ τὰ 3 ἢ καὶ 4 πρῶτα βιβλία τῆς Ἀναβάσεως. Τὸ ἐπίλοιπον μένει, ἵνα τὸ ἑπόμενον ἔτος δοθῇ πρὸς ἰδιαιτέραν κατ' οἶκον ἀνάγνωσιν. Ἄλλος συγγραφεύς, δυνάμενος ν' ἀναγνωσθῇ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ἕνεκα τῆς ἁρμοδίας ὕλης, εἶνε ὁ Πλούταρχος, οὐχὶ ὅμως ἀνεξαιρέτως πάντα τὰ ἐν ταῖς βιογραφίαις αὐτοῦ· ἀλλ' ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος ν' ἀναγνώσῃ πρῶτον τὸν βίον — πρέπει δὲ οὗτος νὰ εἶνε ἑλληνικὸς ἐξ ἐποχῆς γνωστῆς εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκ τῆς ἱστορίας — ν' ἀποχωρίσῃ ὅσα νομίζει ὅτι διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον εἶνε ἀνάρμοστα εἰς τοὺς μαθητάς του, νὰ λέγῃ δὲ καὶ ἑκάστοτε ἐκ τῶν προτέρων ποῖα πρέπει νὰ παραλειφθῶσι.

Ἐνταῦθα εἶνε καιρὸς νὰ γείνῃ λόγος περὶ τῆς διττῆς παρ' ἡμῖν ἀναγνώσεως τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τῆς *μετ' ἐπιστασίας* καὶ τῆς *ἐπιτροχάδην* ἀναγνώσεως. Ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν εἶνε ἡμέτερον ἐπινόημα, ἀλλ' ἐδανείσθημεν αὐτὴν παρὰ τῶν Γερμανῶν, παρ' οἷς καὶ νῦν ἴσως που εὑρίσκεται, περισσότερον δ' ἄλλοτε ἦτο ἐν χρήσει λεγομένη ἡ μὲν statarische, ἡ δὲ cursorische Lectüre (lectio stataria καὶ cursoria). Παρ' ἡμῖν δ' ἐπὶ τοσοῦτον προέβη ἡ τοιαύτη τῆς ἀναγνώσεως μέθοδος, ὥστε παλαιός τις μαθητὴς τῆς Γερμανίας, ὁ μ. Λαίλιος καὶ Χρηστομάθειαν ἐξέδωκεν οὕτω πως διῃρημένην εἰς τεμάχια, ὥστε τὰ μὲν μετ' ἐπιστασίας ν' ἀναγνωσθῶσι, τὰ δὲ ἐπιτροχάδην. Ἡ ἀνάγνωσις δηλ. ἡ μετ' ἐπιστασίας γινομένη σκοπὸν ἔχει νὰ ἑρμηνεύσῃ μὲν καὶ τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ἀλλὰ κυρίως νὰ φέρῃ τὰς λέξεις τοῦ κειμένου τούτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἰς βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τοῦ μαθητοῦ, καὶ κυρίως ἀποβαίνει ὡς ἀφορμὴ πρὸς ἄσκησιν αὐτοῦ εἴτε εἰς τὸ τυπικόν, εἴτε εἰς τὸ συντακτικόν, εἴτε εἰς τὴν σημασίαν καὶ ἐτυμολογίαν τῶν λέξεων. Ἡ δὲ ἐπιτροχάδην, χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς τὰ κα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

θ' ἕκαστον, φροντίζει μόνον περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἀναγινωσκομένων, καὶ διέρχεται ὅσον εἶνε δυνατὸν πλεῖστον κείμενον τοῦ συγγραφέως, ἵνα οὕτως ἀποκτήσωσιν οἱ μαθηταὶ πλείονα πεῖραν τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου καὶ οἰκειότητα πρὸς τὸν ἀναγινωσκόμενον συγγραφέα. Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς ἀναγνώσεως πρὸ πολλοῦ κατεκρίθη ἐν Γερμανίᾳ· διότι παρετηρήθη ὅτι διὰ μὲν τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, τῆς μετ' ἐπιστασίας, ἐφορτώνετο ὑπὲρ τὸ δέον καὶ τὸ προσῆκον μέτρον ἡ διάνοια τῶν μαθητῶν διὰ πραγμάτων ξηρῶν καὶ παρατηρήσεων γραμματικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξηφανίζετο ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀναγνώσεως, ἡ ζωηρὰ ἀντίληψις τοῦ ἀναγινωσκομένου· διὰ δὲ τῆς ἐπιτροχάδην ἀνεγινώσκετο μὲν πολὺ μέρος τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ χωρία, ἔχοντα χρείαν ἑρμηνείας καὶ πλειοτέρας ἀναπτύξεως, παρετρέχοντο, ἁπλῶς μόνον μεταφραζόμενα, καὶ οἱ μαθηταὶ οὕτως ἐμάνθανον μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀναγνωσθέντος τεμαχίου, ἀλλὰ δὲν ἀπέκτων καὶ πολλὴν ἐπίγνωσιν περὶ τὴν γλῶσσαν, ἣ ἐπιπολαίως μόνον ἀντελαμβάνοντο αὐτῆς. Ἐν ἄλλοις λόγοις παρετηρήθη, ὅτι τῶν δύω τούτων ἡ μὲν παρασκευάζει σχολαστικούς, ἡ δὲ ἐπιπολαίους. Ὅθεν ἐκρίθη προτιμότερον πᾶν ὅ,τι ἀναγινώσκουσιν οἱ μαθηταὶ νὰ μανθάνωσιν ἀκριβῶς κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων καὶ τῶν προηγηθεισῶν γνώσεων. Διότι εἶνε ὠφελιμώτατον εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς διανοίας νὰ μὴ ἀναγινώσκωσιν οἱ μαθηταὶ πράγματα ἀκατάληπτα, μηδὲ νὰ διέρχωνται χωρία ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἀπορίᾳ, ἀλλ' ὁπωσδήποτε νὰ ὑπερνικῶσι τὰς ἀπαντωμένας δυσκολίας, μηδὲ πάλιν νὰ ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν περισσότερα τῶν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων πρὸς ἐντελῆ κατάληψιν. Κατὰ πᾶσαν ἀνάγνωσιν λοιπὸν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος ἐπὶ τοσοῦτον μόνον νὰ ἐνδιατρίβῃ, μέχρις οὗ ἐξηγήσῃ τὰ εἰς τοὺς μαθητὰς ἄγνωστα καὶ λύσῃ τὰς εὑρισκομένας δυσκολίας· πέραν τούτου πᾶσα παρέκβασις εἶνε ἀξιοκατάκριτος, καὶ πᾶσα ἐνδιατριβὴ ἀπώλεια χρόνου καὶ ἀπονέκρωσις τῆς ζωηρότητος τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν.

*Τάξις Β'.* Κατὰ τὸ δεύτερον γυμνασιακὸν ἔτος διδασκαλίαν μὲν γραμματικὴν *ἰδιαιτέρως* οὐδεμίαν ἔχουσι ν' ἀπολαύσωσιν οἱ μαθηταί· ἀντὶ δὲ ταύτης πρόκειται ὅσον δυνατὸν πλεῖστον νὰ κορεσθῶσι τοῦ πεζοῦ ἀττικοῦ λόγου. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ θεματογραφία εἶνε τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν. Διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἀνάγκη οἱ μαθηταὶ ν' ἀποκτήσωσι τοσαύτην ἱκανότητα, ὥστε περὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου νὰ δύνανται ἐλευθέρως ν' ἀναστρέφωνται ἐν τῷ εὐκολωτέρῳ πεζῷ λόγῳ· νὰ μὴ προσκρούωσιν εἰ μὴ ὅπου ὑπάρχει ὁμολογουμένη τις δυσκολία, προερχομένη ἢ ἐξ ἱστορικῶν λόγων, (ὅπου, φέρ' εἰπεῖν, προϋποθέτει ὁ συγγραφεὺς γνωστόν τι ἔθιμον ἢ δοξασίαν ἢ γεγονός, ἅπερ διαφεύγουσι τὸν ἡμέτερον μαθητήν), ἢ ἐκ σπανίας τινὸς συντάξεως ἢ ἰδιοτρόπου πλοκῆς οὐχὶ συνήθους εἰς τοὺς πεζογράφους, ἢ ἐκ λέξεως ἀγνώστου ἢ σημασίας νέας. Ἐνταῦθα ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν περιόδων, ἐπομένως εἰς τὴν σύνδεσιν καὶ τούτων πρὸς ἀλλήλας καὶ τῶν προτάσεων ἐν τῇ (μακρᾷ μάλιστα) περιόδῳ. Οἱ δὲ συγγραφεῖς οἱ ἀναγνωστέοι ἐν τῇ Β.' εἶνε Ξενοφῶν καὶ ῥήτορες, δηλ. ἐκλεκτοὶ διάλογοι ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος, εἷς λόγος τοῦ Ἰσοκράτους, ὁ πανηγυρικὸς ἢ ὁ πρὸς Φίλιππον ἢ ἄλλος τις, δύω ἐκ τῶν τοῦ Λυσίου, καὶ δύω ἢ τρεῖς ἐκ τῶν μικρῶν τοῦ Δημοσθένους (Ὀλυνθιακῶν, Φιλιππικῶν, περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ πραγμάτων)· διότι οἱ μεγάλοι ῥητορικοὶ λόγοι ὁ περὶ τοῦ στεφάνου, ὁ πρὸς Λεπτίνην, ὁ περὶ παραπρεσβείας καὶ εἴ τις ἄλλος εἶνε ἀναγνωστέοι ἢ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἢ μᾶλλον ἐν Πανεπιστημίῳ. Ποικιλίας χάριν εἶνε δυνατὸν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει νὰ ὁρισθῇ πρὸς ἀνάγνωσιν λόγος τις τοῦ Ἰσοκράτους, ἐν δὲ τῇ Β' μέρος τι τῶν Ἑλληνικῶν ἢ Πλουτάρχου. Κατ' οἶκον ἀπαιτεῖται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐπιλοίπου τῆς Ἀναβάσεως. Ἵνα δὲ πεισθῇ ὁ διδάσκαλος ὅτι ἐκτελεῖται ἡ ἀπαίτησίς του, προκηρύττει ὅτι κατὰ τὴν δεῖνα ἡμέραν θέλει δοκιμάσῃ τὴν τάξιν καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ $^3/_4$ τῆς ὥρας ἢ καὶ ὁλόκληρον τὴν ὥραν ἀποτείνει τοιαύτας ἐρωτήσεις ἔκ τινος ὁρισθέντος βιβλίου, ὥστε νὰ εἶνε καταφανεῖς ἐκ τῶν ἀποκρίσεων οἱ μαθηταὶ οἱ ἀναγνώσαντες τὸ βιβλίον ἐκεῖνο· ἐκλέγει δὲ ὁ διδάσκαλος κατὰ ταύτην τὴν δοκιμασίαν καὶ ἐρωτᾷ τὰ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα τοῦ προκειμένου βιβλίου. Ἐπειδὴ δὲ βεβαίως καὶ ἀπορίας θὰ ἔχωσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἀπαιτεῖ νὰ ἔχωσιν αὐτὰς σημειωμένας καὶ παρέχει ἑαυτὸν πρόθυμον εἰς λύσιν αὐτῶν.

Ἤθελεν ἀπορήσῃ τις ἴσως, πῶς εἶνε δυνατὸν οἱ μαθηταὶ νὰ διέλθωσι πάντας τοὺς ἀνωτέρω διαλόγους καὶ ῥητορικοὺς λόγους, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν μέθοδον δὲν ἀναγινώσκουσιν οἱ μαθηταὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος περισσότερον τῶν δύω λόγων δύω διαφόρων ῥητόρων, ἢ μᾶλλον πλέον τῶν 70 σελίδων τῆς ἐκδ. Teubner (ἂν καὶ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα ἀπαιτεῖ οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 100 σελ.). Οἱ δὲ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λόγοι οἱ καθ' ἡμᾶς ἀναγνωστέοι μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν διαλόγων ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἄνευ τῆς ἰδιαιτέρας κατ' οἶκον ἀναγνώσεως συμποσοῦνται εἰς 135 ἢ 140 σελίδας. Πῶς λοιπὸν θέλει τοῦτο κατορθωθῇ;

Αἱ ἐργάσιμοι ἡμέραι τοῦ γυμνασίου καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἐὰν εἴμεθα κατὰ πάντα αὐστηροί, ἔπρεπε νὰ εἶνε 220—230· ἀλλ' ἕνεκα ἑορτῶν, ἕνεκα ἀσθενειῶν ἢ ἄλλων ἀπουσιῶν τῶν διδασκάλων ἔστωσαν 200—180. Ἐὰν δὲ οἱ μαθηταὶ τῆς πρώτης τάξεως, καθὼς εἴπομεν, θὰ εἶνε ἱκανοὶ ν' ἀναγινώσκωσι σχεδὸν μίαν σελίδα καθ' ἑκάστην, διὰ τί οἱ τῆς Β' δὲν δύνανται ν' ἀναγινώσκωσιν ὀλιγώτερον τῆς σελίδος; Δὲν εἶνε λοιπὸν ὑπερβολὴ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ μᾶλλον ὀλιγώτερον τοῦ προσήκοντος. Φαίνεται δύσκολον εἰς ἡμᾶς, διότι συνηθίσαμεν εἰς τὴν σπατάλην τοῦ χρόνου ἐν ταῖς παραδόσεσι τῶν Ἑλληνικῶν, τὸ μὲν ὡς ἐκ τῆς διορθώσεως τῆς ἐξηγήσεως, τὸ δὲ ὡς ἐκ τῆς λεγομένης συντάξεως, τὸ δὲ ὡς ἐκ τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ τοῦ διδασκάλου. Ἐὰν ὅμως ὁ διδάσκαλος εἶνε προπαρασκευασμένος καὶ ἔχῃ σημειωμένα τὰ χωρία, εἰς ἃ γινώσκει ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ διαφωτίσῃ τοὺς μαθητάς, εἴτε ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν, τὸ πρᾶγμα γίνεται εὐκολώτατα. Σηκώνεται εἷς μαθητής, ἀναγινώσκει ἡμίσειαν περίπου σελίδα, ἑρμηνεύει αὐτήν, ὅπου αὐτὸς δὲν δύναται, τῇ βοηθείᾳ τῶν συμμαθητῶν ἢ τέλος τοῦ διδασκάλου, ἀποδίδεται ἐλευθέρως ἡ ἔννοια, σχετιζομένου *πάντοτε* τοῦ ἀναγνωσθέντος πρὸς τὰ προηγούμενα, εἶτα διαφωτίζονται διὰ βραχέων τὰ χωρία τὰ σκοτεινότερα, περὶ ὧν οἱ μαθηταὶ ὑποχρεοῦνται νὰ κρατῶσι σημειώσεις τινάς· καὶ ἔπειτα ἄλλος μαθητὴς ἀναγινώσκει τὸ ἐπίλοιπον τῆς σελίδος καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά. Τέλος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὅλον ὑπὸ ἑνὸς ἢ δύω μαθητῶν εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικήν. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπαναλαμβάνεται ἡ μετάφρασις ἢ ὁλοκλήρου τῆς σελίδος ἢ μέρους μόνον αὐτῆς κατ' ἀρέσκειαν τοῦ διδασκάλου, ἵνα δοκιμασθῇ ἡ ἐπιμέλεια τῆς τάξεως, ἀποτείνονται ἐρωτήσεις περὶ τῶν διαφωτισθέντων χωρίων, περὶ σπανιωτέρων τινῶν συντάξεων, περὶ σχημάτων τινῶν ἢ ἰδιωμάτων, ἢ περὶ ἄλλων τινῶν *ἱστοριῶν*, αἵτινες εἶνε ἀπαραίτητοι εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἀναγνωσθέντος καὶ μετὰ τοῦτο προβαίνουσιν εἰς τὰ περαιτέρω, χωρὶς νὰ λησμονῶσι διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ ὅτι τὸ κυριώτερον ἔργον εἶνε νὰ *ἐννοῶσι* τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἐνταῦθα εἶνε καιρὸς νὰ συνηθίσωσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὅλου ἑνὸς λόγου ῥητορικοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὁδηγεῖ αὐτοὺς ἄνευ ῥητορικῆς θεωρίας εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν μερῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, δηλ. ποῖον εἶνε τὸ προοίμιον, ἡ ἔκθεσις τῆς ὑποθέσεως, τὰ ἐπιχειρήματα, ὁ ἐπίλογος· διὰ δὲ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καὶ εἰς τὴν ἔγγραφον ἀνάλυσιν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ἥτις πρέπει νὰ γείνῃ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ.

Ἡ θεματογραφία καὶ κατὰ ταύτην τὴν τάξιν κύριον σκοπὸν ἔχει τὴν ἄσκησιν περὶ τὴν ὀρθὴν σύνταξιν, περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν χρόνων, τῶν ἐγκλίσεων, τῶν συνδέσμων, τῶν προθέσεων, τῆς μετοχῆς, τοῦ ἀπαρεμφάτου, τῶν μέσων ῥημάτων. Ἡ καλὴ κατασκευὴ περιόδων καὶ ἡ καλλιέπεια δὲν εἶνε ἀκόμη ἔργον ταύτης τῆς τάξεως. Ὅθεν τὰ διδόμενα εἰς τοὺς μαθητὰς ἀκόμη εἶνε παραδείγματα διαφόρων συντάξεων: προτάσεις, ἢ μικραὶ περίοδοι πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν συντακτικῶν κανόνων.

Καὶ ἐνταῦθα πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἔχῃ πρὸ πολλοῦ παρεσκευασμένα τὰ θέματά του.

*Τάξις Γ'*. Ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἡ κυρία ἐργασία τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν εἶνε αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραὶ τῆς Ἰωνικῆς καὶ ἔπειτα τῆς ἐπικῆς (Ὁμηρικῆς) διαλέκτου. Ἀνάγνωσις τοῦ Ἡροδότου ὅσον τὸ δυνατὸν πλείστη ἐπὶ μίαν ἑξαμηνίαν (τρὶς τῆς ἑβδομάδος) καὶ τοιαύτη, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ δύνανται οἱ μαθηταὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου ν' ἀναγινώσκωσι κατ' ἰδίαν τὸν πατέρα τῆς Ἱστορίας. Εἶνε δὲ τοιοῦτος συγγραφεὺς ὁ Ἡρόδοτος, ὥστε ἂν κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον κατορθώσωσιν οἱ μαθηταί, καὶ πρέπει νὰ κατορθώσωσι, νὰ ὑπερνικήσωσι τὰς ἐκ τῆς διαλέκτου δυσκολίας, θέλουσιν εὐχαρίστως ἐπιδοθῇ καὶ οἴκοθεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ὅλης τῆς συγγραφῆς. Ἀλλ' εἶνε ἀσφαλέστερον ὁ διδάσκαλος ν' ἀπαιτῇ τὴν κατ' οἶκον ἀνάγνωσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ δεύτερον ἑξάμηνον, ὁρίζων αὐτὸς τὰ ἀναγνωστέα, ἵνα μὴ περιπέσωσιν οἱ μαθηταὶ εἰς μέρη τοῦ συγγραφέως ἀνάρμοστα εἰς τὴν ἡλικίαν των, καὶ νὰ δοκιμάζῃ τοὺς μαθητάς, ὅπως κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἴπομεν ὅτι πρέπει νὰ κάμνῃ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος. Κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον τούτου τοῦ ἔτους ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἡροδότου πρέπει νὰ ἀναγινώσκηται Ἀττικός τις συγγραφεὺς ἢ ὁ Θουκυδίδης (ἱστορικὸν καὶ μικραὶ δημηγορίαι κατ' ἐκλογὴν π. χ. τὰ Κερκυραϊ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κά, τὰ περὶ Πύλον, τὰ ἐν Σικελίᾳ), ἢ διάλογοί τινες τοῦ Πλάτωνος, οἷον Ἀπολογία Σωκράτους, Κρίτων, Λάχης, Ἱππίας ὁ μείζων (οὐχὶ Πρωταγόρας ἢ Γοργίας ἢ Φαίδων).

Αἱ παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ ταύτην τὴν ἀνάγνωσιν πρέπει νὰ γίνωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἶνε ἁπλῶς μόνον τοῦ κειμένου διαφωτιστικαί, ἱστορικαί, ἀρχαιολογικαί, γεωγραφικαὶ (χάρτου χρῆσις ἐνιαχοῦ ἀπαραίτητος, οἷον κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱστορικῶν)· αἱ δὲ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις νὰ περιστρέφωνται εἰς σπανίας τινὰς συντάξεις, εἰς διάκρισιν συνωνύμων, εἰς ἰδιώματα τινὰ τοῦ ἀναγινωσκομένου συγγραφέως, καὶ εἰς χαρακτηρισμὸν τοῦ ὕφους αὐτοῦ· ἔτι δὲ εἰς τὴν ἀδιάκοπον παρακολούθησιν τῆς συνεχείας, ἥτις ἄγουν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ διαλόγου, τῆς δημηγορίας. Αἱ κοιναὶ καὶ τετριμμέναι συντακτικαὶ παρατηρήσεις, δι' ὧν πολλάκις οἱ διδάσκαλοι ἐν ἀπορίᾳ κρείττονός τινος πληροῦσι τὴν παράδοσιν, εἶνε ἐντελῶς περιττα!· ἐὰν δὲ κρίνῃ ὁ διδάσκαλος ἀναγκαίαν τὴν ἐπανάληψιν τοιούτων εὐτελεστέρων καὶ κοινοτέρων παρατηρήσεων, ἂς κάμνῃ αὐτὴν κατὰ τὴν θεματογραφίαν, ὅπου καὶ ἠναγκασμένος θὰ εἶνε ὡς ἐκ τῶν ἀναποφεύκτων ἀπροσεξιῶν ἢ σφαλμάτων τῶν μαθητῶν.—Κριτικαὶ σημειώσεις καὶ πολεμικαὶ διαχύσεις περὶ τὴν ἑρμηνείαν σκοτεινῶν χωρίων πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται ἐπιμελῶς· οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων δὲν εἶνε ἀκόμη ἱκανοὶ νὰ ἐννοῶσι τὰ τοιαῦτα θέλγητρα τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγων. Εἰς τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ λέγῃ μίαν μόνον γραφὴν καὶ ἑρμηνείαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔκρινεν ὀρθοτάτην· τότε δὲ μόνον διάφορον τοῦ ἀνὰ χεῖρας κειμένου, ὅταν ὁ διδάσκαλος εἶνε πεπεισμένος περὶ τοῦ ἡμαρτημένου ταύτης· ὅτε καὶ ἁπλούστατα προτείνει τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου χωρὶς νὰ δώσῃ πολὺν λόγον τῆς ἐπιβληθείσης διορθώσεως. — Ὑπαγόρευσις ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀγυρτικὴ ἐπίδειξις ὁμοία πρὸς τὴν τῶν εἰσαγωγῶν ἢ βιογραφιῶν, εἰς δὲ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν οὐ μόνον ἀνωφελής, ἀλλὰ μάλιστα ἐπιβλαβής. Ἡ μετάφρασις ἐκλεκτῶν μερῶν τοῦ ἀναγνωσθέντος συγγραφέως, οἷον διαλόγου ἢ δημηγορίας ἐνταῦθα μάλιστα ἐπιβάλλεται καὶ ἀπαιτεῖται νὰ γίνηται μετὰ μείζονος ἀκριβείας καὶ καλλιεπείας (δὶς ἢ τρὶς τοῦ μηνός).

Εἰσαγωγαὶ καὶ εἰς τοὺς τὸ πρῶτον ἀναγινωσκομένους συγγραφεῖς καὶ εἰδικώτεραι εἰς τὸν ἀναγινωσκόμενον λόγον ἢ διάλογον εἶνε ἀ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νάγκη νὰ γείνωσιν, ἵνα μὴ τυχὸν οἱ μαθηταὶ εὑρεθῶσιν ἐν σκότει κατὰ τὴν καθ' ἡμέραν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγηται πᾶσα πολυμαθείας ἐπίδειξις καὶ αἱ περιττὰι καὶ ἀνωφελεῖς λεπτομέρειαι. Ὁ διδάσκαλος ἀνάγκη νὰ κατέχῃ βεβαίως πάντα τὰ κατὰ τὸν συγγραφέα καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐκ τούτων νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς μαθητὰς μόνον τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα καὶ βέβαια· οὕτως ὥστε πλέον τῶν δύω μαθημάτων νὰ μὴ διαρκῇ ἡ εἰσαγωγή.

Ἡ θεματογραφία γίνεται ὅπως καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ τάξει, ἀλλ' οὐχὶ πλέον περιωρισμένη εἰς μικρὰς περιόδους ἢ προτάσεις· ἀλλ' ἐκλέγονται ἐξ οἱουδήποτε ἀρχαίου συγγραφέως μακρότεραι περικοπαὶ καὶ δίδονται μεταφρασμέναι εἰς τὴν καθομιλουμένην (1) ἢ ἄνευ τινὸς μεταβολῆς, ἢ μετὰ τῶν ἀναγκαίων τροποποιήσεων. Αἱ τροποποιήσεις εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνωσι καὶ δι' ἄλλον λόγον· οἱ μαθηταὶ συνηθισμένοι ἤδη νὰ ἀναστρέφωνται ἐλευθέρως εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς δὲν εἶνε παράδοξον νὰ εὕρωσι πόθεν ἐλήφθη ἡ περικοπὴ καὶ νὰ ἀπατήσωσι τὸν διδάσκαλον, ἀντιγράφοντες ἐκ τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Ὁ καλὸς διδάσκαλος δὲν ἀπατᾶται εὐκόλως ὑπὸ τοιούτων δόλων· ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν ἡ πονηρία διαφεύγει πολλάκις τὸν ἔλεγχον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ μετάφρασις δὲν θὰ ἦτο κακὴ πρὸς ἑλληνικὴν θεματογραφίαν. Κατ' οἶκον ἀνάγνωσις κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον τοῦ ἔτους τούτου ἔστω ὁ Ξενοφῶν (Ἑλληνικά, ἢ Κύρου Παιδεία ἢ Ἀπομνημονεύματα) ἢ Πλουτάρχου Παράλληλοι βίοι μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δοκιμασίας καὶ τῆς λύσεως τῶν ἀποριῶν.

Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἑξάμηνον καὶ γραμματικὴ διδασκαλία καὶ ἀνάγνωσις εἶνε ὁλόκληρος ἀφιερωμένη εἰς τὸν *Ὅμηρον*. Ὁ διδάσκαλος ὁ μέλλων νὰ διδάξῃ τὸν Ὅμηρον, πρέπει νὰ γινώσκῃ αὐτὸν ἀκριβῶς, ἂν θέλῃ νὰ διεγείρῃ ἀγάπην πρὸς τὸν μέγαν ποιητήν, καὶ νὰ πείσῃ τοὺς μαθητὰς μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας τὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ὅλου τοῦ ποιητοῦ. Δύω εἶνε αἱ δυσκολίαι, τὰς ὁποίας ὁ διδάσκαλος ἔχει εὐθὺς ἐν ἀρχῇ νὰ ὑπερνικήσῃ, ἡ *κατὰ μέτρον ἀνάγνωσις*, καὶ αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραί. Ἡ κατὰ μέτρον ἀνάγνωσις οὐ μόνον παρ' Ὁμήρῳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν παντὸς ποιητοῦ εἶνε ἀναγκαία, ἄλλως οἱ μαθηταὶ οὐ μόνον δὲν ἐννοοῦσι τὴν διαφορὰν

(1) Ἡ μετάφρασις περικοπῶν πρὸς θεματογραφίαν ἀπαιτεῖ τέχνην· ἄλλως πλανᾷ τὸν μαθητήν· ἡ συνεννόησις θὰ εἶνε δυνατὴ ἐκ τῆς ὅλης διδασκαλίας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ μεθόδου τοῦ διδασκάλου.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοῦ ἐμμέτρου καὶ πεζοῦ λόγου, οὐ μόνον δὲν αἰσθάνονται τὴν ἐκ τοῦ μέτρου χάριν τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ἀλλὰ κινδυνεύουσι νὰ πάθωσι καὶ σύγχυσιν τινὰ ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν κρίσιν περὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ πεζοῦ λόγου, ἐν ᾧ τὰ λεκτικὰ ταῦτα χαρακτηριστικά, πλοκὴ καὶ χάρις καὶ ἁρμονία ἐν τῷ πεζῷ, καὶ τὰ αὐτὰ συνηνωμένα μετὰ τοῦ μέτρου ἐν τῷ ποιητικῷ λόγῳ πρέπει ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων νὰ διαστέλλωνται καὶ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν. Ὅταν ἀναγινώσκωμεν Ὅμηρον, Σοφοκλῆ καὶ Εὐριπίδην ἀπαραλλάκτως, ὅπως Ξενοφῶντα, Δημοσθένην καὶ Πλάτωνα, διαφθείρομεν τὴν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν ἔνοιαν περὶ τοῦ λεκτικοῦ οὐ μόνον τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πεζογράφων. Τὸ σήμερον γινόμενον ὅτι, ἀφ' οὗ ἀναγνωσθῇ ὁ Ὅμηρος κατὰ πεζολογικὸν τρόπον, ἔπειτα ἀναγινώσκεται κατὰ πόδα ἢ τομήν, οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ ἢ τὴν ἀνικανότητα τοῦ διδασκάλου, ὅστις δὲν ἠδυνήθη ἢ δὲν ἔλαβε τὸν κόπον αὐτὸς ν' ἀναγνώσῃ πρὸς τοὺς μαθητάς του τὸν ποιητὴν ἐμμέτρως καὶ ἔπειτα ν' ἀπαιτήσῃ καὶ παρ' αὐτῶν ὁμοίαν ἀνάγνωσιν. Δὲν εἶνε δὲ τὸ πρᾶγμα δύσκολον. Ἐὰν οἱ μαθηταὶ εἶνε καλῶς ἀνεπτυγμένοι, ὅπως ὑποθέτονται μετὰ τὰς γενομένας ἀναγνώσεις καὶ ἀσκήσεις, δὲν θὰ δυσκολευθῶσιν ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος νὰ ποδίζωσιν ὀρθῶς καὶ κατὰ τομὰς νὰ ἀναγινώσκωσι τὸ ἑξάμετρον, ἐντὸς δ' ἑνὸς ἢ τὸ πολὺ δύω μηνῶν κατώρθωσαν ἐλευθέρως ν' ἀναγινώσκωσιν ἐμμέτρως, τηροῦντες τὸν λογικὸν τόνον κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν. Ἐὰν δὲ ὁ διδάσκαλος ἔχῃ αὐτὸς καλλίστην ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ποιήμασι, δύναται κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἑξαμήνου ἢ τοῦ ἔτους νὰ κατορθώσῃ τὴν ἔμμετρον ἀνάγνωσιν, τηρουμένου καὶ τοῦ συλλαβικοῦ τόνου. Τοῦτο βεβαίως εἶνε δυσκολώτερον· ἀλλ' ἂν οὐχὶ πάντες, οἱ εὐφυέστεροι ὅμως μαθηταὶ δύνανται τοιουτοτρόπως ν' ἀναγινώσκωσι τὸν Ὅμηρον.

Αἱ δὲ *διαλεκτικαὶ διαφοραὶ* οὐ μόνον ἐν τῷ τυπικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συντακτικῷ θέλουσι μὲν διδαχθῇ καὶ κατὰ τὰς ὑπαρχούσας γραμματικὰς τῆς ἐπικῆς διαλέκτου, ἀλλὰ μάλιστα θέλει γείνῃ συχνὴ αὐτῶν ἄσκησις κατὰ τοὺς δύω πρώτους μῆνας ἐν αὐτῇ τῇ ἀναγνώσει, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν, περὶ ἧς δὲν ἔχομεν ἰδιαίτερον βιβλίον· διότι ἐκ τῶν τοῦ Κρυγέρου περὶ διαλέκτων μόνον τὸ τυπικὸν μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κωστοπούλου.

Ἀφ' οὗ δὲ ἡ ἔμμετρος ἀνάγνωσις καὶ αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραὶ καλῶς ἐντυπωθῶσιν εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν, εἶνε δυνατὸν κατὰ τὸν ἐπί-



Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λοιπον χρόνον νὰ γείνῃ ταχυτέρα ἀνάγνωσις καὶ νὰ δοθῇ πλειοτέρα προσοχὴ εἰς τὰς καλλονὰς τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως, τὰς ὁποίας πανταχοῦ ἔχει τις νὰ παρατηρήσῃ, εἰς τὴν οἰκονομίαν, εἰς τὴν ἠθογραφίαν, εἰς τὴν περιγραφὴν ἢ ποιητικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐκτὸς κόσμου, εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὰς μετρικὰς ἀνωμαλίας κ. ἄ. τ.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὁ Ὅμηρος, ὡς τὸ ἀρχαιότατον μνημεῖον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ περιλαμβάνον τὴν ὁπωσδήποτε ἀρχεγονωτέραν αὐτῆς μορφήν, ἔτι δὲ ὡς ἐκ τῆς ἀπαραιτήτου ἐν τῷ ἐπικῷ ποιήματι ποικιλίας περιέχων πλοῦτον λέξεων ὅσον οὐδεὶς οὔτε ποιητὴς οὔτε συγγραφεύς, εἶνε ἐπιτηδειότατος εἰς ἄσκησιν ἐτυμολογικήν· διότι ἡ ἐτυμολογία παρ' αὐτῷ εἶνε καὶ στοιχεῖον ἀναπόφευκτον τῆς ἑρμηνείας. Πλῆθος λέξεων δὲν ἑρμηνεύεται ὀρθῶς καὶ ἐν ἐπιγνώσει ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἐτυμολογίας αὐτῶν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα· κατὰ μέτρον ἀνάγνωσις, διάλεκτος ἐπική, ἐτυμολογίαι, κατάληψις τῶν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ τέλος οἰκειότης πρὸς τὸν ποιητὴν πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῶσιν ἐντὸς μιᾶς ἑξαμηνίας, δηλ. $4^1/_2$ μηνῶν; Δὲν θὰ ἐπήρκει βεβαίως ὁ χρόνος οὗτος, ἂν δὲν ὑπῆρχε βοήθημά τι εὐκολύνον τὰς ἐργασίας καὶ τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν, τὸ Ὁμηρικὸν λεξικόν, ὅπερ διὰ τοῦτον κυρίως τὸν σκοπὸν συνετάχθη. Οἱ μαθηταὶ οἱ προωρισμένοι νὰ ἀναγινώσκωσι τὸν Ὅμηρον εἶνε καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ κατὰ τὰς μαθητικὰς ἕξεις τοιοῦτοι, ὥστε δύνανται νὰ μελετήσωσι καὶ κατ' ἰδίαν πολλὰ πράγματα, ἀρκεῖ μόνον ὁ διδάσκαλος νὰ γινώσκῃ τί ν' ἀπαιτῇ παρ' αὐτῶν, καὶ διὰ τῶν λογικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς πατρικῆς μερίμνης περὶ τῶν μελετῶν αὐτῶν νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ εἰς τὰς ἐργασίας. Κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη, πρὶν ἐκδοθῇ τὸ Ὁμηρικὸν Λεξικόν, ἦτο δύσκολον ν' ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῶν μαθητῶν ἰδίαν ἐπαρκῆ προπαρασκευὴν διὰ τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Βυζαντίου καὶ διὰ τῶν παλαιῶν σχολίων ἢ διά τινος ἐλεεινῆς καὶ εἰς ἄκρον ἐσκωριασμένης Κλειδὸς Ὁμηρικῆς· ἀλλὰ τὴν σήμερον καὶ δυνατὸν καὶ συμφέρον εἶνε ν' ἀπαιτῇ τις παρὰ τῶν μαθητῶν καλὴν προπαρασκευὴν διὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ Λεξικοῦ. Ἴσως τις τῶν σημερινῶν καθηγητῶν, γνωρίζων ἀκριβῶς τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἡμετέρων γυμνασιακῶν μαθητῶν καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀμέλειαν καὶ ἀκηδίαν, ἔτι δὲ καὶ ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ὁμήρου ἄρχεται ἀπὸ τῆς Β' τάξεως, θεωρήσῃ ὑπερβολικὰς τὰς ἡμετέρας ἀξιώσεις καὶ ἐπαγγελίας·

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.

Ἀλλ' ἡμεῖς στηρίζομεν τὰς ἡμετέρας γνώμας ἐπὶ τῆς μεταῤῥυθμίσεως τῶν γυμνασίων.

Ὅταν λοιπὸν οἱ μὲν μαθηταὶ συντόνως προπαρασκευάζωνται, ὁ δὲ διδάσκαλος γινώσκῃ τίνα εἶνε ἐκεῖνα, εἰς ἃ ὀφείλει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ ἀναγνώσεως, ἐν τῷ ἑξαμήνῳ χρονικῷ διαστήματι, ὅπερ ὁρίζομεν πρὸς ἀνάγνωσιν τοῦ Ὁμήρου, εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ οὐχὶ βεβαίως τελεία οἰκειότης πρὸς τὸν ποιητήν, ἀλλὰ τοσαύτη, ὥστε νὰ δύνανται οἱ μαθηταὶ καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ διδασκάλου, μόνον διὰ τοῦ Λεξικοῦ νὰ προβῶσιν ἐν τῇ Δ' τάξει ἢ κατὰ τὰς διακοπὰς εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάγνωσιν τοῦ ποιητοῦ. Ὁπωσδήποτε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὀφείλουσι ν' ἀναγνώσωσι μετὰ τοῦ διδασκάλου τοὐλάχιστον τρεῖς ῥαψῳδίας εἴτε τῆς Ἰλιάδος εἴτε τῆς Ὀδυσσείας ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων. Μετάφρασις ἐπιμεμελημένη, ἀκριβὴς καὶ καλλιεπὴς εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνηται ὡς κοινὸν γύμνασμα τῆς διδασκαλίας τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ὅμηρον πρέπει νὰ γείνῃ, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συνέσεως· ὅσον μάλιστα κάλλιον κατηρτισμένος εἶνε ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁμήρου, ὅσον δηλ. μᾶλλον ἐμελέτησεν αὐτὸν καὶ τὰ κατ' αὐτόν, τοσοῦτον ὀφείλει νὰ εἶνε σώφρων καὶ ἐγκρατὴς πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ γυμνασίου. Ἀλλοίμονον ἂν εἰσέλθῃ εἰς τὸ Ὁμηρικὸν ζήτημα καὶ ὅλας αὐτοῦ τὰς λεπτομερείας καὶ συζητήσεις. Τὸ ἁπλούστατον εἶνε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῶν ἀοιδῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ κατὰ ταύτην βίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὕτως μανθάνουσι τὴν γέννησιν τῶν ἐπικῶν ᾀσμάτων. Ἔπειτα περιοριζόμενος εἰς τὸν Τρωϊκὸν κύκλον πρέπει νὰ καταδείξῃ τοῦτον ὡς τὸν σημαντικώτερον καὶ καθ' ἑαυτόν, καὶ καθ' ὅτι ηὐτύχησεν οὗτος ν' ἀποκτήσῃ μέγαν ποιητήν, τὸν Ὅμηρον, ὅστις ἐκλείσεν αὐτὸν διὰ τῶν δύω ποιημάτων, τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας· νὰ παραδεχθῇ τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς ποιητοῦ ὡς ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος ἢ Ὀδυσσείας, ἄδηλον ἂν καὶ ἀμφοτέρων, νὰ κατακρίνῃ ἐκθέτων συντομώτατα τὴν ὑπόθεσιν τῶν περὶ τὸν Οὐόλφιον καὶ Λάχμαννον καὶ ἐν γένει τὴν ᾀσματικὴν θεωρίαν, καὶ νὰ ἀφηγήθῃ ἐν συντόμῳ τὴν ὑπόθεσιν τῶν δύω ποιημάτων. Τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Ὁμήρου, ὅσα οἱ παλαιοὶ διηγοῦνται, δύναται μετὰ συντομίας νὰ ἐκθέσῃ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δυσπιστίας εἰς τὰ ἀνυπόστατα ταῦτα πλάσματα.

Ἐκτενεστέρα εἰσαγωγὴ οὐχὶ εἰδικῶς εἰς τὸν Ὅμηρον, ἀλλ' εἰς τοὺς



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ποιητάς, ἐν ᾗ ὁ λόγος περὶ ποιήσεως καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς, ὁποία πολλάκις γίνεται, καὶ ὁποίαν καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἄλλοτε ἐν τῷ γυμνασίῳ συνήθιζον νὰ προτάττω τῆς ἀναγνώσεως τῶν ποιητῶν, κρίνεται περιττή, ἐὰν μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας συμπαρακολουθῇ καὶ κατὰ τὰς ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἧς μέρος, εἴπομεν, εἶνε καὶ μικρά τις καὶ σύντομος διδασκαλία περὶ ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς.

Εἴπομεν ὅτι κατ' οἶκον θὰ γίνηται κατὰ τὴν ἑξαμηνίαν ταύτην ἀνάγνωσις ἐκ τοῦ Ἡροδότου, οὐχὶ ὅμως κατὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καθ' ὡρισμένας ἀπαιτήσεις τοῦ διδασκάλου. Ἡ δὲ θεματογραφία θέλει ἐξακολουθῇ, ὅπως καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἑξάμηνον.

*Τάξις Δ'.* Ἅπας ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὁ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ ἀνάγκη ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν δραμάτων καὶ εἰδυλλίων τινῶν τοῦ Θεοκρίτου ἢ λυρικῶν τινων ᾀσμάτων ἐκ τινος λυρικῆς ἀνθολογίας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν κατ' οἶκον ἀνάγνωσιν τοῦ Ὁμήρου. Πρὶν μεταβῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν οἱουδήποτε ἀρχαίου δράματος, εἶνε ἀνάγκη, πλὴν μικρᾶς τινος θεωρίας περὶ τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ τραγῳδίας, ἣν ἔχουσιν ἴσως οἱ μαθηταί, καθ' ἃ εἴπομεν, ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλληνικῆς, νὰ προταχθῇ μικρά τις εἰσαγωγὴ περὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ διδασκαλίας ἢ παραστάσεως, ὡς λέγομεν σήμερον· ἄνευ τούτου οὐδεμία ζωηρὰ ἀντίληψις· διότι ἡ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε νὰ φαντάζωνται καὶ ὁ διδάκαλος καὶ οἱ μαθηταὶ τὰ δρῶντα πρόσωπα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας σκηνῆς, καὶ νὰ παρακολουθῶσι μετὰ προσοχῆς τὴν ἐπ' αὐτῆς πορείαν τοῦ δράματος. Τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ ῥηθῇ ἐμφατικῶς, διότι πολλάκις ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τραγικῶν σπεύδων νὰ συσσωρεύσῃ πλείστας ὅσας, πολλάκις ὅλως παρεκβατικὰς σημειώσεις γραμματικὰς ἢ μυθολογικὰς ἢ ἀρχαιολογικάς, λησμονεῖ τὸ κύριον ἔργον τῆς ἑρμηνείας, δηλ. τὴν κατάληψιν τοῦ ποιήματος ὡς δράματος ἀπὸ σκηνῆς διδασκομένου· τοῦτο δὲ μόνον δύναται νὰ κινήσῃ τοῦ μαθητοῦ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἡδονὴν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς δραματικῆς ποιήσεως. Οὕτως δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ δράματος· οὕτως θέλει θαυμάσῃ τοὺς ἀρχαίους, οἵτινες διὰ τοσούτων πενιχρῶν πολλάκις μέσων

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κατώρθωνον νὰ προσελκύωσι τοὺς θεατὰς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς νεωτέρους, οἵτινες διὰ θαυμασίων σκηνικῶν μηχανημάτων καὶ θεατρικῶν κόσμων καὶ φαντασιώσεων ἀγωνίζονται νὰ καλύψωσι τὰς οὐσιώδεις των δραματουργικὰς ἐλλείψεις. Τὸ παλαιὸν δρᾶμα ὁμοιάζει τὸ παλαιὸν ἀνάγλυφον ἢ τὸν παλαιὸν ναόν, ὅστις ἄνευ τεχνικῆς πολυτελείας καὶ στερούμενος πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων, δὲν ἐκπλήττει ἄλλως εἰ μὴ διὰ τῆς ἀφελείας τῶν μέσων, διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἁπλῶν γραμμῶν καὶ σχημάτων, καὶ διὰ τῆς ἁρμονικῆς συνθέσεως αὐτῶν καὶ ἀναλογίας καὶ συμμετρίας.

Ἡ γνῶσις τοῦ μέτρου εἶνε καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαιοτάτη, καὶ ἡ κατὰ μέτρον ἀνάγνωσις ἀπαραίτητος. Ἐνταῦθα ὅμως ὑπάρχει μία δυσκολία σχεδὸν ἀνυπέρβλητος. Ἡ μὲν ἀνάγνωσις τῶν διαλογικῶν μερῶν τοῦ δράματος, ἐπειδὴ ταῦτα εἶνε, ὡς γνωστόν, ἰαμβεῖα, δὲν εἶνε παντάπασι δύσκολος· ὁ καλὸς διδάσκαλος, ὁ συνηθίσας τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν τοῦ Ὁμήρου, δύναται ἐν πέντε ἢ δέκα τὸ πολὺ μαθήμασι νὰ γυμνάσῃ αὐτοὺς ἐντελῶς καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἰαμβείων· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι πρῶτον αὐτὸς ὀφείλει νὰ εἶνε καλῶς εἰς τοῦτο ἐξησκημένος, καὶ νὰ κατέχῃ τελείως τοὺς ὀλίγους κανόνας, τοὺς ὁποίους τηροῦσιν οἱ ποιοῦντες τοὺς ἰαμβικοὺς στίχους, ἰδίως τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον. Ὀλίγαι εἶνε αἱ δυσκολίαι, αἵτινες ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ἀναπαιστικοὺς στίχους, οἵτινες μάλιστα κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χοροῦ εἶνε εὔχρηστοι, καὶ νομίζω ὅτι καὶ οὗτοι οἱ στίχοι εὐκόλως ἀναγινώσκονται κατὰ τὸ μέτρον των. Ἀλλὰ γνωστὸν εἶνε ὅτι μέρος σπουδαῖον τῶν ἀρχαίων δραμάτων, τὰ ὁποῖα μετεῖχον πολὺ τοῦ χαρακτῆρος τῶν σημερινῶν μελοδραμάτων, ἀπετέλουν τὰ χορικὰ ᾄσματα, τὰ στάσιμα, τὰ ᾄσματα ἀπὸ σκηνῆς, οἱ κομμοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ οὐδὲν εἶνε ἄλλο ἢ λυρικὰ ποιήματα, ποικίλλοντα κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ κατὰ τὸ μέτρον, καὶ οὐδέποτε ἄλλως ἀπαγγελθέντα ἢ μετὰ μουσικῆς. Ἡ κατὰ μέτρον λοιπὸν ἀνάγνωσις τῶν λυρικῶν τούτων μερῶν παρέχει πολλὰς τὰς δυσχερείας μάλιστα κατὰ τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλίαν τῶν δραματικῶν· πρῶτον διότι τὸ μέτρον δὲν εἶνε οὔτε τῶν συνήθων οὔτε τῶν εὐκόλων· δεύτερον διότι καὶ ἂν καταβληθῇ πολλὴ ἐπιμέλεια παρά τε τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν εἰς ἐκμάθησιν τῶν διαφόρων μέτρων, τὰ λυρικὰ ἐκεῖνα ποιήματα δὲν εἶνε τὴν σήμερον παρ' ἡμῖν μετρικῶς εὔληπτα· διότι ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα ἐξ οἰκείων παραδειγμάτων νὰ ἐννοήσωμεν τὴν μεταβολὴν ῥυθμῶν καὶ μέτρων ἐν ἑνὶ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ τῷ αὐτῷ στίχῳ οὐδὲ τὴν πάντῃ ἀνώμαλον ἀκολουθίαν στίχων πολλάκις ἀνομοιοτάτων, πράγματα, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς ἀρχαίους καθίσταντο τερπνὰ εἰς τὴν ἀκοὴν διὰ τῆς συμπληρούσης αὐτὰ μουσικῆς. Ἀλλὰ τὴν σήμερον τὴν μουσικὴν ταύτην δὲν γνωρίζομεν, οὐδὲ δυνάμεθα ἄρα νὰ ἀπολαύσωμεν οὐδεμίαν ἡδονὴν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν ἐν τοῖς δράμασι λυρικῶν ᾀσμάτων. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ ἀσυμφωνία τῶν ἐκδοτῶν περὶ τὴν εἰς στίχους διαίρεσιν τῶν λυρικῶν τούτων ᾀσμάτων φέρει οὐκ ὀλίγην σύγχυσιν, καὶ προκαλεῖ ἐξηγήσεις περιττὰς εἰς τὴν γυμνασιακὴν ἐκπαίδευσιν. Διὰ τοῦτο εἶνε περιττὸν νὰ βασανίζωμεν τοὺς μαθητὰς μὲ τὴν κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν αὐτῶν· πρέπει μόνον νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον, δι' ὃν ταῦτα δὲν ἀναγινώσκομεν κατὰ μέτρον.

Ἐκτὸς τῆς ἀσκήσεως περὶ τὴν κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν καὶ τῆς συντόμου εἰσαγωγῆς περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων θεατρικῆς διδασκαλίας ἐπομένως καὶ τῆς τῶν θεάτρων διασκευῆς, ἥτις δύναται κάλλιστα νὰ προβαίνῃ μετὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ δράματος οὕτως, ὥστε τινὰ μὲν τὰ γενικώτερα περὶ θεάτρου, περὶ ὑποκριτῶν νὰ προταχθῶσιν ἐν ἀρχῇ· ἄλλα δὲ, οἷον τὰ περὶ χοροῦ καὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ κινήσεων καὶ θέσεων ὅταν, ἑρμηνεύοντες, φθάσωσιν εἰς τὴν πάροδον, τὰ στάσιμα κ. οὗ. κ., ἐκτός, λέγω, τούτων, ἀνάγκη ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναγνώσεως νὰ προηγηθῇ μικρά τις ὑπόθεσις, ἤγουν ἐξήγησις τοῦ μύθου, τῶν προσώπων τῶν δρώντων ἐν τῷ μύθῳ καὶ τοῦ τόπου, ἔνθα διεξάγεται ἡ δραματικὴ πρᾶξις· ταῦτα δὲ ἐν πάσῃ συντομίᾳ, ἁπλῶς ἵνα εἰσαχθῶσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ ἀναγνωστέον δρᾶμα· παρεκβάσεις μυθολογικαὶ καὶ διάφοροι πραγματεῖαι τοῦ αὐτοῦ μύθου παρὰ διαφόροις ποιηταῖς εἶνε ἀλλότρια τοῦ γυμναστοῦ· ἔτι δὲ ἀνάλυσις τοῦ ποιήματος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἶνε ἀξιοκατάκριτος, ὡς ἀφαιροῦσα τοῦ μαθητοῦ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἡδονὴν κατὰ τὴν μελέτην.

Μετὰ τὰ ἤδη εἰρημένα περὶ τῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἑρμηνείας εἶνε περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ κυριώτατον εἶνε ἡ κατάληψις τοῦ ποιήματος καὶ ἡ εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν ὀρθὴ καὶ καλλιεπὴς ἀπόδοσις αὐτοῦ· διότι φρονοῦμεν ὅτι καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλος κατά τε τὴν μελέτην καὶ προπαρασκευὴν καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ τάξει ἑρμηνείαν ὀφείλουσι νὰ ἐπιμελῶνται περὶ τῆς ὀρθῆς, ἀκριβοῦς καὶ καλλιεποῦς ἀποδόσεως εἰς τὴν νέαν ἡμῶν γλῶσσαν, εἴτε προφορικὴ εἴτε γραπτὴ εἶνε ἡ μετάφρασις αὐτῆ· καθ' ἡμᾶς δηλ. προφορικὴ μὲν καθ' ἑκάστην, γραπτὴ δὲ κατά

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Σχολής Σμηνιών
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τινα μικρὰ ἢ μεγάλα διαλείμματα. Ἡ ἀμέλεια καὶ ἀδιαφορία μεθ' ἧς τινὲς τῶν διδασκάλων ἀσκοῦσι τὴν μετάφρασιν ἢ ἐξήγησιν, μάλιστα τῶν ποιητῶν, ἀποδεικνύει ἢ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν αἰσθάνονται εἰς τί συνίστανται τὰ καλὰ (ὡραῖα) τῆς ποιήσεως, ἢ ἂν ὁμολογῶσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀκριβοῦς καὶ καλλιεποῦς μεταφράσεως, ἡ ἀδιαφορία των ἀποδεικνύει τὴν περὶ τὸ ἔργον ἀσυνειδησίαν ἢ ἀνικανότητα αὐτῶν. Ἐὰν δὲ θέλῃ ὁ διδάσκαλος νὰ σπουδαιολογῇ καπὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, ὀφείλει αὐτὸς κατ' οἶκον νὰ γράφῃ τὴν μετάφρασιν κατὰ τὴν γνώμην καὶ ἱκανότητα αὐτοῦ ὡς κάλλιστα, νὰ συμβουλεύῃ δὲ καὶ τοὺς μαθητάς του τὸ αὐτὸ νὰ πράξωσι, χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀπαιτῇ τῆς ἐξηγήσεως τὴν διόρθωσιν, ἀλλ' ἀφίνων εἰς αὐτοὺς τὴν φροντίδα νὰ διορθώνωσι τὰ σφάλματα τῆς ἰδίας αὐτῶν μεταφράσεως. Μετὰ δὲ τὴν μετάφρασιν ἔρχονται διαφωτίσεις τῶν δυσνοητοτέρων χωρίων ἢ ἕνεκα στρυφνῆς, σπανίας ἢ ἀνωμάλου συντάξεως, ὁποία πολλάκις εὑρίσκεται ἐν τῷ τραγικῷ λεκτικῷ ἢ ἕνεκα ἀγνοίας πραγμάτων μυθολογικῶν, ἱστορικῶν, ἀρχαιολογικῶν κ.τ.τ., ἢ ἕνεκα κακῆς γραφῆς τοῦ κειμένου. Τὰς δυσκολίας ταύτας πρέπει νὰ λύῃ ὁ διδάσκαλος ὅσον οἷόν τε ἀνεπιδείκτως καὶ συνοπτικῶς, ἐνθυμούμενος πάντοτε ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου δὲν εἶνε φιλόλογοι, καὶ ὅτι ὁ χρόνος εἰς αὐτοὺς εἶνε πολύτιμος, καὶ ὅτι προτιμότερον εἶνε ν' ἀναγνώσωσι δέκα στίχους καθ' ἑκάστην πλειοτέρους ἐκ τοῦ Σοφοκλέους, ἢ νὰ μάθωσι τί εἶπε περὶ τοῦ δεῖνος χωρίου ὁ Ἔρμαννος καὶ τί ἀντέταξεν ὁ Βούνδερος καὶ ἄλλας τοιαύτας φιλολογικὰς πολυμαθείας, διὰ τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων, ἂν εἶχον ἀνεπτυγμένην τὴν κρίσιν, θὰ ἀπέστρεφον τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ διδασκάλου. Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δύνανται νὰ γίνωνται τοιαῦται παρατηρήσεις καὶ κρίσεις, διότι πρόκειται μόρφωσις τῆς διδασκαλικῆς κρίσεως.

Ἐκτὸς τούτων τῶν ἑρμηνευτικῶν ἐργασιῶν, αἵτινες εἶνε ἀπαραίτητοι, ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἑνὸς δράματος νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰς ποιητικὰς καλλονάς οὐ μόνον τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, δηλ. τῆς ποιητικῆς γλώσσης καὶ τοῦ μέτρου, εὐφωνίας, ἁρμονίας καὶ τ.τ., ἀλλὰ μάλιστα τῆς δραματικῆς τέχνης, τὰς δραματουργικὰς καλλονάς, οἷον εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν χαρακτήρων, εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ μύθου, εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην πλοκήν, δέσιν καὶ λύσιν αὐτοῦ, εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην συνάντησιν ἢ συνδρομὴν τῶν περιστάσεων, ἐξ ὧν δύναται νὰ καταδειχθῇ ὁ τοιοῦτος

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κοτσακειο Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἢ τοιοῦτος χαρακτὴρ τῶν δρώντων προσώπων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξ ὧν δύναται νὰ καταφανῇ ἡ καλλιτεχικὴ δύναμις τοῦ ποιητοῦ, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἢ ἠθικὰς ἢ πολιτικὰς ἀρχὰς τὰς διεπούσας τὴν δραματικὴν πρᾶξιν· ἐν τῷ Αἴαντι π. χ. ἡ ὑπερβολικὴ πεποίθησις εἰς τὰς ἰδίας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις καὶ ἡ ἄκρα φιλοτιμία τιμωρεῖται διὰ τῆς ἀποτυχίας κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ὅπλων, διὰ τῆς μανίας καὶ τέλος τῆς αὐτοκτονίας. Ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ ἡ παραβλέπουσα τοὺς θείους καὶ ἀσαλεύτους νόμους τιμωρεῖται ὡσαύτως κ. ἄ. τ. Διότι τοιαῦται παρατηρήσεις ἀναπτύσσουσαι εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ γυμνασίου τὸ ὑγιὲς αἴσθημα τοῦ καλοῦ, καὶ ῥυθμίζουσαι τὸ αἴσθημα τοῦτο κατὰ τὰ ἀθάνατα πρότυπα τῆς τοῦ καλοῦ παραστάσεως, τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιηθέντα, εἶνε πολὺ ὠφελιμώτεραι παρὰ πάντα τὸν συρφετὸν ἐκεῖνον τῶν κριτικῶν καὶ γλωσσικῶν καὶ μυθολογικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων, τῶν πέραν τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου ἐκτεινομένων. Οἱ ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἀπολυόμενοι μαθηταὶ ὅταν ὑπὸ τοιαύτην ὁδηγίαν ἀναγνώσωσι τὸν Ὅμηρον καὶ Σοφοκλέα καὶ Εὐριπίδην, καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν λάβωσιν ἐμπειρίαν τινὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ποιητικῶν καλλονῶν, ἀπέκτησαν τὸ ἀλάνθαστον μέτρον τῆς κρίσεως τῶν νεωτέρων ποιημάτων, καὶ δὲν θὰ πλανηθῶσι ποτὲ εἰς τὴν ζωήν των κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν προϊόντων τῆς νεαρᾶς ἡμῶν μούσης· θὰ ἐπαινῶσι μὲν τὰ ἄξια ἐπαίνου, θὰ ἀποστρέφωνται δὲ τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιπολάσαντα παρ' ἡμῖν ξενόμιμα νοσούσης ἢ νεφελώδους φαντασίας ἀποκυήματα.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως ἑνός τινος δράματος οἱ μαθηταί, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὄντες δὲ καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἤδη γεγυμνασμένοι, ἐπαναλαμβάνουσι τὸ δρᾶμα, ἵνα ἐν γένει μὲν λάβωσι καθολικήν τινα ἐντύπωσιν, ἀφ' οὗ ἐσπούδασαν καὶ κατέχουσιν ἤδη κάλλιστα τὰ μέρη, ἰδίως δὲ ἵνα ἐπιχειρήσωσι τὴν τεχνικὴν ἀνάλυσιν τοῦ δράματος, ὅπως ἔπραξαν ἤδη κατὰ τὴν ὁμοίαν ἀνάλυσιν διαλόγου τινὸς τοῦ Πλάτωνος ἢ λόγου τοῦ Δημοσθένους (Κατὰ ταύτην ὀφείλουσι νὰ καταδείξωσι τί περιέχει ὁ πρόλογος καὶ τί σκοπεῖ δι' αὐτοῦ ὁ ποιητής· τί τὸ πρῶτον στάσιμον τοῦ χοροῦ· τί κατόπιν τὸ α' ἐπεισόδιον, τὸ δεύτερον στάσιμον κτλ.· πῶς προβαίνει ἡ δραματικὴ πρᾶξις· ποῖος ὁ χαρακτὴρ τοῦ χοροῦ ἐν τῇ προκειμένῃ τραγῳδίᾳ καὶ τίνες καὶ ὁποῖοι οἱ κυριώτεροι χαρακτῆρες τοῦ δράματος). Ἰδιαιτέρως δὲ πρέπει νὰ σημειώσωσι τὰ κάλλιστα τοῦ δράμα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Σητείας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τος, ἄτινα καὶ ἀπομνημονεύουσιν, ὅπως θὰ ἔπραξαν βεβαίως καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ὁμήρου· διότι εἶνε αἴσχος Γερμανοὶ μὲν ἢ Ἄγγλοι ν' ἀπαγγέλλωσι πολλάκις τεμάχια τοῦ Σοφοκλέους καὶ Ὁμήρου ἀπὸ στόματος, οἱ δὲ Ἕλληνες ν' ἀγνοῶσι τίνα τὰ κάλλιστα τῶν ποιητῶν τούτων.

Οὕτως εἶνε δυνατὸν ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει ν' ἀναγνωσθῶσι δύω δράματα, ἢ ἀμφότερα τοῦ Σοφοκλέους ἢ τὸ ἕτερον ἐκ τῶν τοῦ Εὐριπίδου. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι δύναται καὶ πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ἐν τῷ ἡμετέρῳ γυμνασίῳ καὶ ὁ Θεόκριτος, ἓν ἢ δύω τῶν καλίστων εἰδυλλίων αὐτοῦ, μάλιστα δὲ αἱ Ἀδωνιάζουσαι· διότι τὸ Β', ὅπερ θεωρεῖται τὸ κάλλιστον πάντων, καὶ ἐν γένει ἓν τῶν καλλίστων προϊόντων τῆς ἀρχαίας μούσης, ἡ Φαρμακεύτρια δύναται νὰ φαρμακεύσῃ τὰ ἤθη τῆς γυμνασιακῆς νεολαίας. Ὁ λόγος, δι' ὃν ἐπιθυμοῦμεν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Θεοκρίτου, εἶνε οὐ μόνον ὅτι εἶνε ἀνάρμαστον εἰς τοὺς ἀποφοιτήσαντας τοῦ Γυμνασίου Ἕλληνας νὰ μὴ γινώσκωσι ἕνα τῶν καλλίστων ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν καὶ ἴδιον εἶδος ποιήσεως ἀποτελοῦντα, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀττικῆς, ἰωνικῆς καὶ ἐπικῆς διαλέκτου ἡ μελέτη τοῦ Θεοκρίτου ἤθελε προσθέσῃ τὴν σπουδὴν καὶ τῆς δωρικῆς, καὶ οὕτως ἤθελε συμπληρωθῇ ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὰς κυριωτέρας αὐτῆς διαλέκτους. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὑπολείπεται ἡ αἰολικὴ διάλεκτος· ἀλλὰ τὰ εἰς ταύτην γεγραμμένα μνημεῖα εἶνε πολὺ ὀλίγα, λυρικά τινα ποιήματα καὶ ἐπιγραφαί. Διὰ τοῦτο προσεθέσαμεν μετὰ τοῦ Θεοκρίτου καὶ συλλογὴν λυρικῶν ποιημάτων (ἐν οἷς καὶ *ἐπιγράμματα*) οὐ μόνον διὰ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν διάλεκτον (δωρικήν, αἰολικήν, ἰωνικὴν) ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μεγάλην ποιητικὴν ἀξίαν.

Ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω ὅτι ἡ κατ' οἶκον ἀνάγνωσις τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης μέλλει νὰ εἶνε ὁ Ὅμηρος, διότι οὗτος πρέπει ὁλόκληρος ν' ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου, καθ' ἃ καὶ αἱ περὶ ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων διατάξεις ἀπαιτοῦσιν. Οὕτως οἱ μαθηταὶ ἀπολυόμενοι τοῦ γυμνασίου θὰ ἔχωσιν ἀνεγνωσμένον ὁλόκληρον τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡρόδοτον καὶ πλεῖστα τοῦ Ξενοφῶντος.

Ἴσως μία τις μεταβολὴ ἐδύνατο νὰ γείνῃ ἡ ἑξῆς : ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους τούτου νὰ ἐξακολουθῇ γινομένη μετὰ τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ τάξει ἀνάγνωσις τοῦ Ὁμήρου, ὥστε νὰ διέλθωσιν οἱ μαθηταὶ μίαν ἔτι ἢ δύω ῥαψῳδίας κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ διδασκάλου. Τότε φυσικῷ τῷ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λόγῳ θὰ περιορισθῇ ἡ ἐκ τῶν δραματικῶν ἀνάγνωσις εἰς μίαν τραγῳδίαν τοῦ Σοφοκλέους. Ἐὰν περισσεύσῃ χρόνος ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ Ὁμήρου ἀναγνώσεως, δύναται ν' ἀπαιτηθῇ παρὰ τῶν μαθητῶν κατ' οἶκον ἀνάγνωσις μιᾶς ἔτι τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους ἢ τοῦ Εὐριπίδου. Πεζογραφία τις ἐκ τῶν δυσκολωτέρων, ἥτις ὀφείλει κατὰ τὸ τυπικὸν πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου ν' ἀναγνωσθῇ ἐν τῇ Δ' τάξει, δὲν περιελήφθη εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀναγνωστέα. Διότι αἱ μεγάλαι καὶ δύσκολοι δημηγορίαι τοῦ Θουκυδίδου, οἱ φιλοσοφικώτεροι καὶ ἐκτενέστεροι διάλογοι τοῦ Πλάτωνος καὶ οἱ δεινοὶ λόγοι τοῦ Δημοσθένους εἶνε κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν ὑπέρτερα τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων. Ἐὰν εἴχομεν γυμνάσια περιέχοντα 8 τάξεις μετὰ τῶν 3 τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, ὁποῖα εὐχόμεθα τάχιστα νὰ ἴδωμεν, τότε ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει ἐδύνατο νὰ ἀναγνωσθῇ καί τι τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων λογοτεχνημάτων.

Τὰ γραπτὰ γυμνάσματα ἢ θέματα τῆς τάξεως ταύτης θὰ εἶνε ἐλεύθεραι συνθέσεις ἢ μεταφράσεις ἐκ τοῦ Λατινικοῦ, οἷον λόγος τις ῥητορικὸς κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων, ἢ ἐπιστολαὶ περὶ πραγμάτων ἐκ τοῦ ἀρχαίου βίου ἢ καὶ νεωτερικωτέρων, ἔτι δὲ βιογραφίαι ἢ περιγραφαί, οἷον ναυμαχίας τινος ἢ μάχης. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος εἶνε κάτοχος τῆς ἀρχαίας στιχουργίας, δὲν θὰ ἦτο διόλου ἀπρεπὲς εἰς Ἕλληνας ἀποφοίτους τοῦ Γυμνασίου καὶ ἡ κατασκευὴ στίχων τινῶν ἑξαμέτρων ἢ ἡρωελεγείων ἢ καὶ ἰαμβείων. Οἱ Ἄγγλοι ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις Σχολείοις τοῖς ἐξόχως καλλιεργοῦσι τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀπαιτοῦσι τὴν ἑλληνικὴν στιχουργίαν, καὶ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες κατὰ τὰς παρελθούσας γενεὰς καὶ κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο, σήμερον νὰ μὴ εἶνε ἱκανοὶ νὰ γράψωσιν ἕνα στίχον ἑξάμετρον ἢ ἰαμβικόν! εἶνε ὄνειδος!

Τοιαύτην φανταζόμεθα ἡμεῖς ὡς ὀρθὴν καὶ εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν ἐπικρατοῦσαν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις τὴν διδασκαλίαν τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης. Δὲν εἶνε βεβαίως τὸ πρᾶγμα τόσον εὔκολον, ὥστε νὰ ἴδωμεν εὐθὺς πραγματοποιουμένην τὴν εὐχὴν ἡμῶν· ἀλλ' εἶνε ἀναντίῤῥητον ὅτι εἰς τοῦτο πρέπει νὰ τείνωμεν, ἐὰν θέλωμεν τὰ γυμνάσια ἡμῶν νὰ εἶνε ἄξια τοῦ ὀνόματος αὐτῶν καὶ νὰ ἐκπληρῶσι τὸν ἐθνικὸν σκοπόν, δι' ὃν ἱδρύθησαν, τὴν ἀγαθὴν διάπλασιν τῆς ἡγέτιδος τοῦ λαοῦ τάξεως.

Ἴσως νομίσῃ τις ὅτι πάντα τὰ ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν ἀπαιτούμενα

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Διρηπόνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῶσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῷ ἑλληνικῷ, ὅπως νῦν ἔχει, δηλ. τῷ ἑπταετεῖ (μετὰ τῶν 3 τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου), καὶ ὅτι κίνδυνος ὑπάρχει μήπως ἐπισωρεύσῃ τις οὕτω τὴν διδακτέαν ὕλην, ὥστε καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι νὰ ἐντείνωσι πέραν τοῦ προσήκοντος τὰς πνευματικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐπὶ βλάβῃ καὶ τῆς ὑγείας αὐτῶν, μήπως ἐπισπεύδῃ τις τόσον τὴν διδασκαλίαν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ παρακολουθῶσιν οἱ μαθηταὶ τὸν διδάσκαλον καὶ ἀντὶ ἀσφαλοῦς καὶ βαθυτέρας ἐπιπόλαιον μόνον γνῶσιν ν' ἀποκτῶσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας. Ὁμολογῶ ὅτι ἂν αἱ εἰρημέναι ὁδηγίαι καὶ μέθοδοι ἐφαρμοσθῶσιν ἀμέσως ἀπὸ τῆς αὔριον, ὡς ἐκ τῶν πεπαλαιωμένων ἕξεων καὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν δὲν ὑπάρχει πολλὴ ἐλπὶς ὅτι θὰ κατορθωθῶσι τὰ ἀπαιτούμενα. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀπῃτήσαμεν τὰ ἀνωτέρω, πεποιθότες εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν διδασκάλων ὄχι τόσον τῶν παλαιῶν, οἵτινες δυσκολώτερον ἀποβάλλουσι τὰς συνηθείας των, ὅσον τῶν νέων, οἵτινες ἂν εἶνε φιλότιμοι, ἀντὶ νὰ οἰκειωθῶσι πρὸς παραλόγους καὶ ἐπιβλαβεῖς δύνανται ν' ἀποκτήσωσι τὰς σωτηριώδεις παιδαγωγικὰς ἀρχὰς καὶ διδασκαλικὰς ἕξεις.

Ταῦτα ὅμως λέγοντες δὲν στέργομεν τὴν ἐνεστῶσαν ἔκτασιν καὶ διάρκειαν τοῦ γυμνασίου, τοὐναντίον ἠθέλαμεν πολὺ ἐπαινέσῃ τὴν κυβέρνησιν ἐκείνην, ἥτις ἤθελε διὰ περικοπῆς τῶν ματαίων ἐξετάσεων καὶ πολλῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν καταστήσῃ ἐνεάμηνον τὴν πραγματικὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἐργασίαν. Διὰ τούτου τοῦ τρόπου αἱ σήμερον 7 τάξεις τοῦ γυμνασίου θὰ ἐγίνοντο 8. Ἄλλως θὰ ἦτο νάγκη νὰ προστεθῇ μία ἔτι τάξις εἰς τὰ γυμνάσια ἡμῶν, τοὐλάχιστον εἰς τὰ σπουδαιότερα, ἐξ ὧν πλεῖστοι μαθηταὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Τότε δὲ φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ἡ κατὰ τάξιν διανομὴ τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν ἤθελε διαφέρῃ. Ἀλλὰ τὰ τῆς μεθόδου οὐδόλως ἤθελον μεταβληθῇ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀκριβέστερον καὶ λεπτομερέστερον περὶ τὰ τέλη.

## 4. Λατινικά.

Ἐὰν ἐξετάσῃ τις τὰ προγράμματα τῶν γυμνασίων ἄλλων ἐθνῶν, παρ' οἷς ἀκμάζει ἡ μέση ἐκπαίδευσις, καὶ παραβάλῃ αὐτὰ πρὸς τὰ ἡμέτερα, θέλει παρατηρήσῃ μεγίστην διαφορὰν κατὰ τὴν σπουδὴν τῶν Λατινικῶν· διαφορὰν ἐκπληκτικήν, ἣν οἱ μὴ λαβόντες πεῖραν

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τινὰ τοῦ πράγματος ἴσως δὲν δύνανται νὰ πιστεύσωσιν. Ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς Γερμανίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τοσαύτη ἐπιμέλεια καταβάλλεται περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης ταύτης, ὥστε ἐκ μὲν τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν οἱ πλεῖστοι ἀναγινώσκονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων, Καῖσαρ, Σαλλούστιος, τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων τοῦ Λιβίου, τοῦ Κικέρωνος οἱ κυριώτεροι λόγοι καὶ αἱ Τουσκλικαὶ διατριβαὶ καὶ ἐπιστολαί, μέγα μέρος τοῦ Τακίτου, τοῦ Ὀβιδίου, ὁ Βεργίλιος καὶ ὁ Ὁράτιος—τούτου μάλιστα αἱ ᾠδαὶ καὶ ἀποστηθίζονται·—ἄσκησιν δὲ περὶ τὸ γράφειν Λατινιστὶ ἔχουσι τοιαύτην, ὥστε οὐ μόνον θέματα, ἀλλὰ καὶ διατριβὰς ὁλοκλήρους καὶ λόγους ῥητορικοὺς καὶ στιχουργήματα διάφορα δύνανται νὰ συντάξωσιν οἱ μαθηταί. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ διαλέγεσθαι Λατινιστὶ γυμνάζονται. Πρὸς τὸν τοιοῦτον πλοῦτον τῆς λατινομαθείας πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ παραβληθῶσι τῶν ἡμέτερων γυμνασίων τὰ Λατινικά, τὰ ὁποῖα εἶνε τοσοῦτον πενιχρά, ὥστε θὰ ἦτο εὐτυχὴς καὶ σοφώτατος Λατινιστής, ἂν τις τῶν καθηγητῶν τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόντων εἶχε καὶ ὀλιγωτέραν περὶ τὰ Λατινικὰ ἱκανότητα ; Παρ' ἡμῖν λοιπόν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ τις τοιαύτην ἐπίδοσιν. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι οὐδὲ δίκαιον εἶνε ἡ γυμνασιακὴ ἡμῶν νεολαία νὰ δαπανᾷ τοσοῦτον χρόνον καὶ τοσοῦτον μόχθον περὶ τὴν τόσον βαθεῖαν ἐκμάθησιν τῆς Λατινικῆς, ἀφαιροῦσα αὐτὸν ἀπὸ ἄλλων μελετῶν πολὺ ἀναγκαιοτέρων. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι παρ' ἡμῖν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πρέπει νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ γυμνασιακῇ ἐκπαιδεύσει ὃν τόπον κατέχουσι παρὰ τοῖς ἀλλογενέσι τὰ Λατινικά. Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τοιαύτας ἕξεις καὶ τοιαύτας παραδόσεις ἐπιστημονικάς, ὥστε νὰ θεωρῆται ἁμάρτημα ἡ ἄγνοια τοῦ γράφειν Λατινιστί, ἡμεῖς δὲν προσδοκῶμεν τὴν κυρίαν διάπλασιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους τῆς γυμνασιακῆς νεολαίας ἐκ τῆς μελέτης τῶν Λατίνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ἀλλὰ ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο ἤδη καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀξιοῦσι περὶ τῆς ἑαυτῶν γυμνασιακῆς νεολαίας (ἴδε Fechner, Gelehrsamkeit oder Bildung σελ. 45). Εἰς ἡμᾶς θὰ ἤρκει ἂν οἱ ἀπολυόμενοι τῶν γυμνασίων εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἀναγινώσκωσιν ἐλευθέρως τὸν Καίσαρα, τὸν Κικέρωνα, τὸν Λίβιον, ἂν ἀνέγνωσαν μέρη τινὰ τοῦ Ὀβιδίου, τοῦ Βεργιλίου καὶ τοῦ Ὁρατίου, καὶ ἂν εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ συντάξωσιν οὐχὶ καλλιεπῶς, ἀλλ' ὀρθῶς ὁπωσοῦν Λατινικόν τι θέμα, ἔστω καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Λεξικοῦ. Ταῦτα

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λοιπὸν τὰ ὀλίγα πράγματα δὲν εἶνε ἄρα δυνατὸν νὰ κατορθωθῶσιν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις κατὰ τὰ τέσσαρα ἔτη, ὅσα διαρκεῖ τῶν Λατινικῶν ἡ διδασκαλία; — Νομίζω ὅτι ἂν ὁ ἐνιαύσιος χρόνος τῆς διδασκαλίας ηὔξανε, καθὼς εἴπομεν, ἀπὸ 6 εἰς 9 μῆνας, ἂν οἱ διδάσκαλοι κατέβαλλον ὀλίγον περισσοτέραν ἐπιμέλειαν πρῶτον περὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προαγωγὴν καὶ βελτίωσιν ἐν τῇ λατινομαθείᾳ, ἔπειτα δὲ περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἄσκησιν τῶν μαθητῶν, δὲν εἶνε ἀκατόρθωτα ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἀρκοῦσιν εἰς τοὺς τῶν ἡμετέρων γυμνασίων μαθητάς.

Ἰδοὺ δὲ πῶς νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ καρποφορήσῃ ἡ διδασκαλία τῶν Λατινικῶν, ὅταν εὑρεθῇ εἰς χεῖρας ὑπισχνοῦν ἱκανοῦ καὶ εὐσυνειδήτου καὶ ἐπιμελοῦς διδασκάλου.

*Τάξις Α'.* Ἡ διδασκαλία τῆς τάξεως ταύτης ἀρχίζει σχεδὸν ἄνευ τινὸς προϋπαρχούσης γνώσεως· διότι τὰ ὀλίγα Λατινικά, τὰ ὁποῖα διδάσκονται ἐν τῷ λεγομένῳ Ἑλληνικῷ σχολείῳ κατὰ τὸ τελευταῖον ἐξάμηνον, διδάσκονται τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι μέλλουσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ νὰ διδαχθῶσιν ἀπ' ἀρχῆς, ὥστε σχεδὸν δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται. Τὸ μόνον ἐκεῖθεν κέρδος δύναται νὰ θεωρήσῃ τις τὴν γνωριμίαν πρὸς τὸν Λατινικὸν ἀλφάβητον. (1)

Ἡ πρώτη λοιπὸν φροντὶς τοῦ διδασκάλου κατὰ τὰ 4 ἢ 5 πρῶτα μαθήματα εἶνε ἡ εἰς τὸ ἀναγινώσκειν ἄσκησις καὶ ἡ ἐκμάθησις κανόνων τινῶν ἀναγνωστικῶν τῆς πρώτης βεβαίως ἀνάγκης, οἷον περὶ τοῦ b, c, d, g, tia, tio, h· διότι ἡ γνῶσις τοῦ χρόνου τῆς παραληγούσης, ἐξ ἧς καὶ μόνης ἐξαρτᾶται ὁ ὀρθὸς τονισμὸς τῶν Λατινικῶν λέξεων, θὰ προβαίνῃ μετὰ τῆς γνώσεως τῶν κλίσεων, τῶν συζυγιῶν καὶ τοῦ λεξιλογίου. Μετὰ δὲ τὴν ἐλευθέραν ὑπισχνοῦν ἀνάγνωσιν, καθ' ἣν ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε *αὐστηρὸς περὶ τὴν ὀρθὴν προφορὰν* γραμμάτων τινῶν παρ' ἡμῖν δυσπροφέρτων, μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὰς κλίσεις, καὶ ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς νὰ μάθωσιν ἐντὸς βραχέος χρόνου τὰς καταλήξεις τῶν κλίσεων καί τινα ὀνόματα, ἔτι δὲ καὶ τὸ ῥῆμα sum, es, est· ταῦτα δὲ καθ' οἱανδήποτε γραμματικήν· διότι νομίζω ὅτι ἐκ πρώτης ἀρχῆς, πρὶν ἀκόμη ἐξοικειωθῶσιν οἱ μαθηταὶ

(1) Τὸ νέον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου (1884) ὁρίζει 2 ὥρας καθ' ἑβδομάδα λατινικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Γ' τάξει τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου («ἀνάγνωσις, γραφή, ἑρμηνεία φράσεων ἐξ ἀναγνωσματαρίου· Γραμματικῆς τὸ τυπικὸν μέχρι τῶν ῥημάτων»). Ἐὰν τοῦτο ἐφαρμοσθῇ πιστῶς, τότε τὰ ἑπόμενα τροποποιοῦνται καὶ εὐκολώτερον κατορθώνονται ὅσα κατωτέρω ἀπαιτοῦμεν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως γίνεται ὅ, τι ἐγίνετο.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσιος Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὑπωσοῦν πρὸς τὴν γλῶσσαν, ὅπερ μόλις μετὰ μηνῶν τινων ἄσκησιν καὶ ἀνάγνωσιν δύναται νὰ γείνῃ, εἶνε περιττὸν ν' ἀκολουθῶσιν ἀπαρεγκλίτως τὴν ὡρισμένην γραμματικὴν καὶ νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν λεπτομερειῶν τῆς γλώσσης, οἷον κανόνων περὶ γένους, ἐξαιρέσεων ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τῶν διαφόρων πτώσεων καὶ ἄλλων τοιούτων. Συγχρόνως μετὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῶν τύπων τῶν ὀνομάτων (οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων), τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν ὁμαλῶν ῥημάτων, γίνεται διπλῆ ἄσκησις, ἡ μὲν μεταφραστική, ἡ δὲ θεματογραφική. Κατὰ τὴν πρώτην γίνεται ἀνάγνωσις καὶ μετάφρασις ἔκ τινος χρηστομαθείας τῶν εὐληπτοτέρων, οἷον ἁπλῶν προτάσεων, μύθων, ἀνεκδότων κ. τ. τ. ἔτι δὲ ἐπίμονος ἐκμάθησις πασῶν τῶν λέξεων, ὅσαι περιλαμβάνονται ἐν τοῖς ἀναγνώσμασι, τῶν μὲν ὑπαγομένων εἰς τὰς γραμματικὰς γνώσεις τὰς ἤδη ὑπαρχούσας ἐν τῷ νῷ τοῦ μαθητοῦ καθ' ὅλους τοὺς τύπους, τῶν δὲ μὴ δυναμένων μετ' ἀκριβείας νὰ γνωσθῶσι, τοὐλάχιστον κατὰ τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι τύπον. Ἡ ἀπομνημόνευσις αὕτη τῶν ἀπαντωμένων λέξεων εἴτε ἐν τοῖς ἀναγνώσμασιν εἴτε ἐν τοῖς θέμασι θέλει ἀποβῇ βραδύτερον ὠφελιμωτάτη, συντελεῖ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἐξοικείωσιν πρὸς τὴν γλῶσσαν. Κατὰ δὲ τὴν θεματογραφίαν ὁ διδάσκαλος παρασκευάζει τὰ εἰς τοὺς μαθητὰς διδόμενα θέματα ἀναλόγως τῶν ἀποκτηθεισῶν ὑπ' αὐτῶν γνώσεων: εἶνε ἁπλαῖ προτάσεις, ἐν αἷς τὰ ὀνόματα καὶ ῥήματα θέτονται κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῶν τύπους (πτώσεις, ἀριθμούς, κλίσεις, χρόνους, πρόσωπα).

Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τῆς στοιχειώδους ταύτης διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς καὶ διὰ τῆς εἰρημένης διπλῆς ἀσκήσεως ἐπὶ 5 ἢ 6 μῆνας λάβωσι θάρρος τι οἱ μαθηταί, τότε γίνεται ἀκριβεστέρα διδασκαλία τῆς γραμματικῆς μετὰ τῶν συνηθεστέρων ἀνωμαλιῶν καὶ ἐξαιρέσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ὀνομάτων τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν ῥημάτων· οὕτως ὥστε ὁλόκληρον τὸ τυπικὸν μέρος νὰ διέλθωσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος. Ἐπειδὴ δὲ ὅλη ἡ δυσκολία τοῦ τυπικοῦ τῆς Λατινικῆς γλώσσης ἔγκειται, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ παρακειμένου καὶ τοῦ σουπίνου, καὶ περὶ τούτους τοὺς χρόνους μάλιστα περιστρέφεται καὶ πᾶσα ἀνωμαλία, ἄσκησις περὶ ταῦτα θὰ γίνηται καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, εἴτε ἐν τῇ μεταφράσει εἴτε ἐν τῇ θεματογραφίᾳ· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἅπαν τὸ τυπικὸν ἀνάγκη νὰ διέλθωσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος· δύναταί τις

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αποκτήθηκε από τη Δημοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νὰ ἀφήσῃ τὸ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς μέρος, τὸ ἐτυμολογικόν· ἀλλὰ δὲν εἶνε πολὺ τὸ κέρδος· διότι τοῦτο τὸ μέρος τῆς γραμματικῆς εἶνε μικρὸν καὶ ἀσήμαντον ἐν τῇ Λατινικῇ. Ἀνάγνωσις τὸ μὲν πρῶτον ἐξάμηνον ἐκ τῆς χρηστομαθείας· τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τοῦ Κ. Νέπωτος κατ' ἐκλογήν· (κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα μόνον ἡ ἐκ τοῦ Νέπωτος)· Vocabularium ἤγουν λεξιλόγιον συστηματικὸν καὶ μεθοδικὸν ἐλλείπει παρ' ἡμῖν.

Ἴσως κατὰ τὴν σήμερον γινομένην διδασκαλίαν τῶν Λατινικῶν φαίνεται πολὺ τὸ ἔργον τοῦ ἑνὸς τούτου ἔτους καὶ δυσκατόρθωτον· ἀλλ' ὅταν ὑποθέσωμεν ὅτι διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ εἶνε διατεθειμένοι νὰ μὴ χρονοτριβῶσιν εἰς μάτην ἐπὶ 9 μῆνας, δὲν εἶνε δύσκολος ἡ διδασκαλία τῶν ἀπαιτουμένων. Διότι, δὲν λέγω πλειοτέρας, ἀλλὰ καὶ μόνον πρὸς 3 ὥρας καθ' ἑβδομάδα ἂν διδάσκωνται τὰ Λατινικά, καθ' ὅλον τὸ ἔτος συναθροίζονται 90 περίπου ὧραι. Τοσαύτας ὁρίζει τὸ νέον τυπικὸν πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου.

Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι αἱ 3 ὧραι εἶνε ὀλίγαι. Ἴσως ἔχουσι δίκαιον, ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν διδασκαλίαν φειδὼ τοῦ χρόνου εἶνε παρ' ἡμῖν εἰς ὀλίγους μόνον γνωστή.

*Τάξις Β.'* Ἡ μὲν γραμματικὴ διδασκαλία περιορίζεται εἰς τὴν σύνταξιν, ἥτις δὲν παρέχει πολλὰς δυσκολίας· διότι ἐν γένει μὲν ἡ Λατινικὴ γλῶσσα ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν κατὰ τὰ πλεῖστα παρακολουθεῖ τὴν Ἑλληνικήν. Διότι ἡ Λατινικὴ γλῶσσα ἐκανονίσθη ὑπὸ τῶν συγγραφέων αὐτῆς ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν πάντες οἱ Ῥωμαῖοι λόγιοι ἐγίνωσκον τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἀπέβλεπον εἰς αὐτὴν ὡς εἰς πρότυπον καὶ ἐξ αὐτῆς ἐδιδάσκοντο περὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς μητρικῆς των. Οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς β' τάξεως τοῦ γυμνασίου εἶνε τοσοῦτον καὶ τὸν νοῦν ἀνεπτυγμένοι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σύνταξιν δυνατοί, ὥστε νὰ ἐννοῶσι τὰς συντακτικὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς τῶν δύω γλωσσῶν. Ἐὰν ὁ διδάσκων τὰ Λατινικὰ κατέχῃ καλῶς καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, ὅπερ ὑποθέτομεν, μετ' ὀλίγα μαθήματα κατέδειξε τὴν ὁμοιότητα τῆς συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, καὶ οὕτω δύναται νὰ διατρέξῃ ταχύτατα τὸ συντακτικόν, περιοριζόμενος μόνον εἰς τὰς συντάξεις τὰς εἰς τὴν Λατινικὴν ἰδιαζούσας. π. χ. μετὰ γενικῆς συντάσσονται σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἔν τε τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Λατινικῇ, καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν γενικὴ κτητική, γενικὴ κατὰ παράλειψιν τοῦ ἔργον, ἴδιον, οἷον Tranquilli est animi· hoc

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

est sapientis judicis· γενικὴ κατὰ παράληψιν ἄλλων οὐσιαστικῶν, οἷον Tullia Ciceronis ventum est ad Vestae· γενικὴ διαιρετική, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ τὸ ubi terrarum=ποῦ γῆς καὶ id temporis=ἐκεῖνο τοῦ χρόνου· γενικὴ τῆς ἰδιότητος, οἷον homo magni ingenii· καὶ ἄλλαι, οἷον multitudo hominum—multum pecuniae =τὸ πολὺ τοῦ ἀργυρίου. Μόνον ἴσως ἡ τοπικὴ λεγομένη γενικὴ Romae π. χ. δὲν εἶνε εὔχρηστος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τῶν πεζογράφων, διότι παρ' Ὁμήρῳ εὑρίσκεται τὸ «θέειν πεδίοιο» κ. ἄ. Ἰδιάζουσα εἶνε καὶ ἡ μετὰ γενικῆς σύνταξις μετοχῶν τινῶν ῥημάτων μὴ μετὰ γενικῆς συντασσομένων, οἷον amans patriae=ἐραστὴς τῆς πατρίδος, ὅπερ ὅμως εὑρίσκεται ὡσαύτως παρ' Ὁμήρῳ «τόξων εὖ εἰδώς», ἔτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀπροσώπων piget, pudet, pœnitet, tædet, miseret, ἅπερ συντάσσονται μετ' αἰτιατικῆς προσώπου καὶ γενικῆς πράγματος· ὡσαύτως καὶ τὸ interest καὶ refert. Εἰς ταῦτα λοιπὸν καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἰδιώματα τῆς Λατινικῆς ἔχει νὰ ἐπιστήσῃ πολὺ τὴν προσοχήν του ὁ διδάσκαλος, οὕτω π. χ., πλὴν τῶν εἰρημένων, εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἀφαιρετικῆς, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ supinum καὶ gerundium, εἰς τοὺς ὑποθετικοὺς καὶ τελικοὺς λόγους, εἰς τοὺς εὐθεῖς καὶ πλαγίους λόγους, τῶν ὁποίων γίνεται συχνὴ χρῆσις παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις· ἔτι δὲ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν χρόνων (consecutio temporum). Ἵνα δὲ μᾶλλον ἐντυπωθῶσιν αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὴν Λατινικὴν συντάξεις, ἀνάγκη νὰ παρακολουθῶσι κατὰ βῆμα αἱ γραπταὶ ἀσκήσεις, ἤγουν τὰ θέματα. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσι χάριν τοῦ διδασκάλου πολλὰ βοηθήματα ὑπὸ Γερμανῶν συντεταγμένα, παραδείγματα κατὰ τὰ κεφάλαια καὶ τοὺς κανόνας τοῦ Συντακτικοῦ διατεταγμένα· παρ' ἡμῖν δὲ ἀπέβησαν χρήσιμα, καθ' ἃ μ' ἐβεβαίωσε διδάσκαλος ἱκανὸς νὰ κρίνῃ, τὰ ὑπὸ τοῦ Μ. Δέφνερ ἐπιτηδες συνταχθέντα γυμνάσματα.

Συγγραφεὺς πρὸς ἀνάγνωσιν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ εἶνε ὁ ***Καῖσαρ***, ὅστις καὶ ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ εἶνε τῷ ὄντι ἄξιος ἀναγνώσεως· ἐπέχει ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ λογοτεχνίᾳ τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὁ Ξενοφῶν· ἡ μόνη διαφορὰ εἶνε ὅτι ὁ μὲν ἔχει πλείονα χάριν, ὁ δὲ Καῖσαρ πλείονα ἐμβρίθειαν· ὁ μὲν εἶνε θερμότερος, ὁ δὲ ψυχρότερος, ὅ ἐ. ὁ μὲν Ἕλλην, ὁ δὲ Ῥωμαῖος· ἄλλως ἡ αὐτὴ ἀκρίβεια περὶ τὴν διήγησιν, ἀφέλεια περὶ τὴν ἔκθεσιν, ἀπάθεια (πλείων παρὰ τῷ Καίσαρι, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον) περὶ τὸν χαρακτηρισμόν, περὶ δὲ τὸ λεκτικὸν παρ' ἀμφοτέροις ἡ αὐτὴ σα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρμόζει Ιστορική Βιβλιοθήκη του
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

φήνεια καὶ γλυκύτης. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἔχουσι πολλὰς ὁμοιότητας, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι οἱ Ἕλληνες, γινώσκοντες καὶ κατανοοῦντες τὸν ἑαυτῶν Ξενοφῶντα, οὐδεμίαν ἔχουσι χρείαν τοῦ Καίσαρος· διότι αἱ διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν, παριστῶσαι τὰς ἐθνικὰς διαφορὰς τοῦ Ἕλληνος καὶ Ῥωμαίου, θέλουσιν ἐπιδράσῃ σωτηριωδῶς ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅταν καλῶς ἐννοηθῶσιν. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα εἶνε ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς Β' γυμνασιακῆς τάξεως, ἀρχίζοντες ἤδη νὰ κατανοῶσι τί εἶνε συγγραφικὸς χαρακτὴρ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἱκανότητα καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν λατίνων διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι δὲν εἶνε ἔτι ἱκανῶς κάτοχοι τῆς λατινικῆς γλώσσης. Ὥστε καὶ ὁ Καῖσαρ θὰ ἀναγνωσθῇ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ μᾶλλον ὡς οἱονδήποτε ἀδιάφορον λατινικὸν κείμενον, ὅπως ἡ χρηστομάθεια καὶ ὁ Κορν. Νέπως, ἢ ὡς συγγραφεὺς ἔχων ταύτας ἢ ἐκείνας τὰς ἀρετάς· διότι καὶ διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ εἶνε ἠναγκασμένοι νὰ προσέχωσιν ἔτι εἰς ἐκμάθησιν λέξεων, τύπων γραμματικῶν τῶν ἀνωμαλωτέρων, συντάξεων κ. ἄ. τοιούτων γραμματικῶν φαινομένων μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν καλὴν ἢ κακὴν χρῆσιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε τῶν μέσων τούτων ὁ συγγραφεὺς πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὕφους αὐτοῦ. Μόλις ἴσως περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου δύναται ὁ μαθητὴς ν' ἀναβῇ εἰς τοιαύτην περιωπήν, ὥστε νὰ θεωρῇ τὸν Καίσαρα ὡς συγγραφέα, καὶ τοῦτο δὲ *μόνον ὅταν τύχῃ διδασκάλου, ὅστις* πρὸ πολλοῦ ἤδη εὑρίσκεται ἐν τῇ περιωπῇ ἐκείνῃ, καὶ αἰσθάνεται καὶ ἐννοεῖ τί ἐστὶ συγγραφικὴ ἀρετὴ καὶ συγγραφικὸς χαρακτήρ. Τὸ παλαιὸν ἐπίσημον τυπικὸν πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου ἀπήτει, πλὴν τοῦ Καίσαρος, ἀνάγνωσιν καί τινων ἐκλεκτῶν τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολῶν. Ἦτο ὀρθὴ ἡ ἀπαίτησις οὐ μόνον διὰ τὸ ἰδιάζον ὕφος, τὸ ἐπιστολογραφικὸν (sermo familiaris), ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτῶν γινώσκεται πολὺ κάλλιον ἡ κοινωνία καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔθνους. Ἀπορῶ διὰ τί προετιμήθη ἀντὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κικέρωνος ὁ Φαῖδρος ἐν τῷ νέῳ προγράμματι. Ὁ Φαῖδρος κατέχει ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ λογοτεχνίᾳ ὃν τόπον ἔχει ἡ συλλογὴ τῶν αἰσωπείων μύθων ἢ τοῦ Βαβρίου οἱ στίχοι· διότι καὶ τοῦ Φαίδρου τὸ ποίημα εἶνε τρίμετροι ἰαμβικοί, ἀλλὰ ξηροί, σχεδὸν πεζογραφικοί, πτωχοὶ τῷ πνεύματι κατὰ τὸν Bernhardy (Röm. Literaturgeschichte, s. 575).

Εἶνε περιττὸν τὰ εἴπωμεν—διότι ἐκ τῶν ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ κεφαλαίου τούτου εἰρημένων περὶ τῆς ὀρθῆς διδακτικῆς μεθόδου ἱκανῶς ἐξά-



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γεται—ὅτι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Καίσαρος καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Κικέρωνος πρέπει νὰ προσπαθῶμεν ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερον κείμενον ν' ἀναγινώσκωμεν μετὰ τῶν μαθητῶν, ἵνα ἀποκτήσωσιν οἰκειότητα καὶ εὐχέρειαν ἐν τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ὄχι πάλιν καὶ ἐπιπολαίως καὶ ἄνευ ἐπιγνώσεως τῶν καθ' ἕκαστον ἐμφανιζομένων γραμματικῶν τύπων· ὁ λόγος μου εἶνε ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸν συγγραφέα πρὸς γραμματικὴν διδασκαλίαν — πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἡ γραμματικὴ καὶ τὰ γραπτὰ γυμνάσματα — ἀλλά, μόνον ἐξομαλίζοντες τὰς γραμματικὰς καὶ ἄλλας πραγματικὰς δυσκολίας, νὰ προβαίνωμεν προσέχοντες πολὺ εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν λεγομένων. Διὰ τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀνεχώμεθα τὴν χρῆσιν τῶν τυφλοσυρτικῶν μέσων τῆς διδασκαλίας, ὁποῖαι εἶνε αἱ μεταφράσεις, τὰς ὁποίας οἱ μὲν δημοσιεύσαντες ἀπέβλεψαν εἰς χρηματισμὸν ἐκ τοῦ βαλαντίου τῶν μαθητῶν—διότι εἶνε βέβαιον ὅτι οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ἐπεθύμησε ν' ἀναγνώσῃ τὸν Κορνήλιον Νέπωτα, φερ' εἰπεῖν, ἢ τὸν Καίσαρα εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν· μέχρι τοσούτου δὲν προέβη ἡ φημιζομένη τοῦ ἔθνους φιλομάθεια· ἀλλὰ δίδεται καὶ πολλάκις ἐπιβάλλεται εἰς μαθητὰς ὡς διδακτικόν τι μέσον ὀλέθριον καὶ ἐναντιώτατον εἰς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν παρ' ἐκείνων, οἵτινες εἶνε κεκλημένοι νὰ καταδιώκωσι τὴν τοιαύτην διδακτικὴν διαφθοράν — οἱ δὲ εἰσάγοντες ἢ ἀνεχόμενοι αὐτὰς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἵνα ἀποφεύγωσιν ἴσως ἰδίους κόπους, ἀγνοοῦσι πόσων κακῶν γίνονται αἴτιοι. Οὕτως τρέφεται ἡ ἀμέλεια καὶ ἀκηδία τοῦ μαθητοῦ καὶ προάγεται ἡ ἐπιπολαιότης· ἡ δὲ γλῶσσα οὐδέποτε κατὰ τοιοῦτον τρόπον μανθάνεται. Ἀντὶ τῶν μεταφράσεων πολὺ χρησιμώτεραι θὰ ἦσαν αἱ ἑρμηνευτικαὶ ἐκδόσεις τῶν Λατίνων συγγραφέων, ἐὰν καὶ αὗται δὲν ἦσαν τυφλοσύρται, ἀλλὰ ἡρμήνευον τῷ ὄντι τὰ δυσκολώτερα, ὅσα ὁ μαθητὴς ἐξ ἰδίας μελέτης (χρήσεως λεξικοῦ καὶ γραμματικῆς) δὲν δύναται νὰ γινώσκῃ.

*Τάξις Γ'.* Ἐνταῦθα ἡ διδασκαλία τῆς λατινικῆς, γραμματικῶς μὲν θεωρουμένη, περιστρέφεται περὶ τὴν ἄσκησιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν σύνταξιν τὴν λατινικήν, τουτέστιν εἰς τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς γλώσσης ταύτης. Τοῦτο μὲν ἔγεινε καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν ἦτο ἡ πρώτη γνωριμία πρὸς τὴν λατινικὴν σύνταξιν διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ συντακτικοῦ ἐν ἐγχειριδίῳ· κατὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος ἀνάγκη τὰ προηγουμένως διδαχθέντα διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς συχνῆς ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ παρατηρήσεως νὰ κατασταθῶσι προχει-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αριστοτελική Στορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρότατα εἰς πᾶσαν τὴν τάξιν, νὰ μεταβληθῶσιν εἰς αἷμα καὶ σάρκας τῶν μαθητῶν. Θὰ γίνηται δὲ ἡ μὲν ἄσκησις διὰ τῆς *θεματογραφίας*, ἡ δὲ συχνὴ παρατήρησις ἐν καιρῷ τῷ δέοντι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συγγραφέων. Τότε ἐξ ἀνάγκης οἱ μαθηταὶ θὰ προσκρούωσιν εἰς δυσκολίας γραμματικάς· κατὰ τὴν λύσιν τούτων λοιπὸν καταρτίζονται γραμματικῶς. Καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ δύναται κατὰ τὴν μεθοδικὴν αὐτοῦ προμελέτην, ἂν γινώσκῃ περὶ τίνα χωλαίνουσιν οἱ μαθηταί του, νὰ προπαρασκευάζῃ τὰς ἐρωτήσεις καὶ παρατηρήσεις του οὕτως, ὥστε νὰ συμπληρώνωνται αἱ γραμματικαὶ γνώσεις τῶν μαθητῶν. Ἂν ὀνομάσῃ τις τὸ ἔτος τοῦτο ἔτος *ἐφαρμογῆς καὶ μεστώσεως* τῶν γραμματικῶν γνώσεων, δὲν ἁμαρτάνει. Μετὰ τὴν τοῦ ἔτους τούτου γραμματικὴν διδασκαλίαν δὲν ὑπολείπεται πλέον ἄλλη δυσχέρεια εἰς τὴν γλῶσσαν παρὰ τὴν ἐκ τῆς ἀτομικότητος τοῦ συγγραφέως, ἐκ τοῦ στρυφνοῦ ἢ ἐπιτετηδευμένου ὕφους αὐτοῦ.

Συγγραφεῖς ἀναγνωστέοι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πρέπει νὰ εἶνε ὁ ***Λίβιος*** καὶ ὁ ***Κικέρων***· ὁ μὲν πρῶτος οὐχὶ τόσον ὡς ἱστορικὸς ἔξοχος — διότι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐρανιστής, ἄνευ ἰδίας ἐρεύνης καὶ ἰσχυρᾶς κρίσεως — ὅσον ὡς γλαφυρὸς καὶ χρηστὸς συγγραφεὺς καὶ θερμὸς θαυμαστὴς τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου· ὁ δὲ δεύτερος, διότι εἶνε οὐ μόνον συγγραφεὺς ἄριστος, γράφων δηλ. θαυμασίως τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ῥήτωρ κατέχει τὴν πρώτην τάξιν μεταξὺ τῶν Λατίνων πεζογράφων. Ὁ Σαλλούστιος, τοῦ ὁποίου καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου ἀπαιτεῖται ἡ ἀνάγνωσις ἐν τῇ γ' τάξει, εἶνε βεβαίως εἷς τῶν ἀξιολόγων συγγραφέων, δυστυχῶς εἷς τῶν συγγραφέων ἐκείνων, ὧν ὁ ἰδιωτικὸς βίος δὲν συνᾴδει πρὸς τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἐπικρατοῦντα ἠθικὰ δόγματα· ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦ Σαλλουστίου ὁ βίος δὲν ἦτο εἰ μὴ εἰς τοὺς συγχρόνους γνωστός, μόνον τούτων τὴν γνώμην ἐδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ· σήμερον δὲ ἀναγινώσκων αὐτὸν οὐδεὶς ἐρωτᾷ περὶ τῶν ἠθῶν του, τέρπεται δὲ ἢ μᾶλλον ἀποτροπιάζεται βλέπων ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀκριβῶς ἀπεικονιζομένην τὴν διαφθορὰν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Ἡ ἀπεικόνισις αὕτη γίνεται οὐ μόνον ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Κατιλιναϊκῆς συνωμοσίας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου. Ὑπὸ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔποψιν εἶνε ἀξιοσπούδαστος. Ὡς συγγραφεὺς εἶνε ἀρχαϊκός, πυκνὸς καὶ ἐπομένως στρυφνός, δεινός. Παραβάλλεται πρὸς τὸν Θουκυδίδην ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπόψεις καὶ ὡς συγ-



ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γραφεὺς καὶ ὡς ἱστοριογράφος· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ πιστεύῃ τις ὅτι εἶνε πολὺ μεγάλη ἡ ὁμοιότης. Τὸ μόνον κατ' ἐμὲ σπουδῆς ἄξιον, ὅπερ περιέχει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, εἶνε, ὡς εἴπομεν, ἡ πιστὴ ἀπεικόνισις γνησίων διεφθαρμένων ἠθῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατικῆς νεολαίας. Ἀπόκειται δὲ εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ εὕρῃ τὸν ἁρμόδιον καιρὸν τῆς ἀναγνώσεως ἐν τῇ τάξει ἢ κατ' οἶκον, ἢ καὶ ὅλως εἰς τὴν προαίρεσιν τῶν μαθητῶν ν' ἀφήσῃ αὐτήν. — Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, ἐν ᾧ οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως ἀναγινώσκουσι τὸν Ὅμηρον, πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ὁ Ὀβίδιος, τὰ κράτιστα ἐκ τῶν Μεταμορφώσεων, οὐ μόνον διότι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶνε χαριέστατος ὁ ποιητὴς οὗτος, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς εὐκολώτερος δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρόδρομος τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀναγνώσεως τῶν ποιητῶν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τοῦ Ὀβιδίου ἡ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ γίνηται, ὡς καὶ παντὸς ποιητοῦ, κατὰ μέτρον· ἐπειδὴ δὲ τὸ μέτρον ἐνταῦθα εἶνε τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ Ὁμηρικόν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἄξιον τῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν, εἰ μὴ αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὸ λατινικὸν μέτρον διαφοραί, αἱ συνιζήσεις δηλ. ἢ ἀποκοπαὶ τινῶν συλλαβῶν καὶ ἡ προσῳδία· ἀλλὰ περὶ τούτων πᾶσα γραμματικὴ παρέχει τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας, καὶ ἂν ὁ διδάσκαλος γινώσκῃ τὴν κατὰ μέτρον ἐπιτροχάδην ἀνάγνωσιν, οὐδεμία δυσκολία νὰ συνηθίσῃ ἐντὸς ὀλίγου καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς οἱ ἀναγινωσκόμενοι ἀναγινώσκονται, ὡς ὑποθέτω, μετὰ σαφοῦς καταλήψεως καὶ ἐπιγνώσεως παρὰ τῶν μαθητῶν, ἂν ὄχι μεθ' ὅσης καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ βεβαίως μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας, εἶνε καλὸν ὁ διδάσκαλος ν' ἀπαιτῇ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως λόγου τινός, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ Κικέρωνος τὴν ῥητορικὴν ἀνάλυσιν, ἢ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν μακροῦ τινος μέρους τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Λιβίου, τὴν περίληψιν αὐτοῦ. Τοῦτο ἔχει δύω καλά· πρῶτον ἀναγκάζει τὸν μαθητὴν εἰς ἐπανάληψιν, ἥτις πάντοτε εἶνε χρήσιμος, καὶ δεύτερον συνηθίζει αὐτὸν νὰ προσέχῃ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συγγραφέων οὐχὶ μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν κατάληψιν τῶν καθ' ἕκαστον χωρίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ὅλου καὶ τῆς συναφείας τῶν διαφόρων μερῶν· εἰς ἀρετὴν δηλ., ἧς μεγίστην ἀνάγκην ἔχομεν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις· διότι ἐρωτήσατε καὶ τὸν κράτιστον μαθητὴν νὰ σᾶς εἴπῃ ἢ μᾶλλον νὰ σᾶς ἐκθέσῃ κατὰ τάξιν τὸ περιεχόμενον τοῦ δεῖνος λόγου, τοῦ δεῖνος βιβλίου

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοῦ Θουκυδίδου, τῆς δεῖνος δημηγορίας, καὶ θέλετε ἴδῃ ὅτι δὲν εἶνε εἰς κατάστασιν.

*Τάξις Δ'*. Ἐν ταύτῃ ἡ διδασκαλία τῶν Λατινικῶν περιορίζεται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ποιητῶν καὶ εἰς τὴν θεματογραφίαν. Καὶ ποιηταὶ μὲν ἀναγνωστέοι εἶνε ὁ *Βεργίλιος* καὶ ὁ *Ὁράτιος*, ὁ μὲν Βεργίλιος διότι εἶνε ὁ μόνος τοῦ εἴδους τούτου, ὅστις ἀπέβη ἐθνικὸς τῶν Ῥωμαίων ποιητής: ὅπως ὁ Ὅμηρος εἶνε ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἀρύονται πάντες οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ποιηταί, οὕτως ἀπέβη ὁ Βεργίλιος παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ πρότυπον τῆς μετέπειτα ποιήσεως, πλὴν ἴσως τῆς τοῦ Ὀβιδίου, ὅστις ἔχει τι τὸ ὅλως πρωτότυπον· ἔπειτα ὁ Βεργίλιος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ποιητικὴν τέχνην εἶνε μαθητὴς τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τοῦ Ὁμήρου· παρ' αὐτῷ λοιπὸν δύναται ὁ Ἕλλην μαθητὴς καὶ διδάσκαλος νὰ καταννοήσῃ πῶς γίνεται ἡ μίμησις οὕτως ἐντέχνως, ὥστε νὰ παράγηται ἐξ αὐτῆς ἔργον δοκιμώτατον, τοσοῦτον δόκιμον, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ ὁμογενεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλὰς καὶ μάλιστα λεκτικὰς ἀρετὰς ἔχει ὁ Βεργίλιος, διὰ τὰς ὁποίας εἶνε ἀξιοσπούδαστος. Ὁ δὲ Ὁράτιος θεωρεῖται ὁ πρῶτιστος τῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης· ἀνὴρ ἔμπειρος τοῦ κόσμου καὶ ἀλάνθαστος κριτὴς τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, ἀνὴρ λοιπὸν σοφός, ὡς θὰ ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἐκ δὲ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὓς μάλιστα πάντων ἐτίμα, (1) ἀποκτήσας ὀρθὰ περὶ ποιήσεως μέτρα, ἀπέβη οὐχὶ μὲν ὑψηλὸς ποιητής, ὡς ὁ Πίνδαρος, διότι δὲν ἦτο βαθεῖα ποιητικὴ φύσις, ἀλλ' ἔντεχνος ὅμως καὶ ἁρμόδιος εἰς πᾶσαν ἐποχήν· ἄλλως δὲ καὶ τὸ εἶδος τῆς ποιήσεως, ὅπερ αὐτὸν ἀπησχόλησεν, εἶνε γενικῶς ἀνθρώπινον. Διὰ τοῦτο ὁ Ὁράτιος καὶ ἐμελετήθη ἀπὸ τῆς ἐν τῇ δύσει ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ μελετᾶται μέχρι τοῦδε μετὰ πολλοῦ ζήλου. Τὰ εἰδικώτερα αὐτοῦ καὶ πρωτοτυπώτερα ποιήματα εἶνε αἱ Σάτιραι καὶ Ἐπιστολαί. Ἐν ἅπασι τούτοις διακρίνεται ὡς πρότυπον ποιητικοῦ ὕφους, καὶ ὅ, τι ὑπῆρξεν ὁ Κικέρων ἐν τῇ πεζογραφίᾳ, τοῦτο ὁ Ὁράτιος ἐν τῷ ποιητικῷ λεκτικῷ. Καὶ τῶν μέτρων δὲ ὑπῆρξε καλὸς δημιουργὸς ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν Ἑλληνικῶν. Ὁ Ὁράτιος θὰ διδάσκηται καὶ μετὰ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε τοσοῦτον πολύπλοκα, ὅσον τὰ τῶν Ἑλλήνων λυρικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Πινδάρου, καὶ διὰ τοῦτο

(1) Αὐτὸς εἶνε ὁ εἰπὼν τὸ **Vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna.**

Δημόσιο Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δυνατὸν νὰ κατανοηθῶσιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς Δ' γυμνασιακῆς τάξεως. Εὐχῆς ἔργον εἶνε καὶ παρ' ἡμῖν νὰ εἰσαχθῇ ἡ συνήθεια τοῦ ν' ἀποστηθίζωνται αἱ κράτισται τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ. Τὸ νέον ὅμως πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου ἀπαιτεῖ πλὴν τῶν ποιητῶν ἀνάγνωσιν καὶ ἐκ τῶν πεζογράφων, ἐκ τοῦ Κικέρωνος πάλιν, ν' ἀναγνώσωσι τὰς Τουσκλικὰς Διατριβὰς καὶ λόγους τινάς, οἷον τὸν pro Sestio, pro Milone· ἔτι δὲ καὶ τοῦ Τακίτου τὸν Agricolam. Βεβαίως ταῦτα πάντα ὁμοῦ δὲν εἶνε δυνατά, ἀλλ' ὁτὲ μὲν τοῦτο, ὁτὲ δ' ἐκεῖνο.

Ἡ δὲ θεματογραφία τῆς τάξεως ταύτης πρέπει νὰ εἶνε ἐλευθερωτέρα, οὐχὶ ἁπλῆ ἐφαρμογὴ συντακτικῶν κανόνων, παρακολουθοῦσα κατὰ πόδας τὸ συντακτικὸν καὶ χρησιμεύουσα ἁπλῶς εἰς μέστωσιν τῶν μαθητῶν περὶ τὴν λατινικὴν σύνταξιν, ἀλλὰ ἐλευθερωτέρα τις μετάφρασις εὐκόλου τινὸς ἑλληνικοῦ κειμένου εἰς τὸ λατινικόν. Διὰ τῆς θεματογραφίας ταύτης θ' ἀποδείξῃ ὁ μαθητής, ἂν ἔγεινε τῷ ὄντι κάτοχος τοῦ λατινικοῦ πεζοῦ λόγου, καὶ ἂν δύναται οἱονδήποτε κείμενον Λατίνου πεζογράφου νὰ κατανοήσῃ κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνάγνωσιν, ὅπερ εἶνε καθ' ἡμᾶς ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις διδασκαλίας τῶν Λατινικῶν.

### β. Γαλλικά.

Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ εἴπομεν ὅτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῶν γυμνασίων θεωρεῖται ἀναγκαία καὶ ἡ ἐκμάθησις μιᾶς νεωτέρας ξένης γλώσσης, καὶ τοιαύτην προτιμῶσι πάντες τὴν γαλλικὴν διὰ λόγους ἀποχρῶντας, οὓς ἐκεῖ ἀνεπτύξαμεν. Ἀλλ' ἵνα ὄντως ἐκπληρωθῇ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός, εἶνε ἀνάγκη καὶ αὕτη ἡ διδασκαλία ν' ἀποφέρῃ τοὺς ἀπαιτουμένους καρπούς. Εἶνε γνωστὸν δυστυχῶς πόσον ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλία τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἀπέχει τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς· εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀπολύονται ἐκ τῶν γυμνασίων μαθηταὶ ἀνίκανοι ὄχι μόνον μίαν πρότασιν καὶ τὴν ἁπλουστάτην νὰ ἑρμηνεύσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἁπλῆν ἀνάγνωσιν ὁπωσοῦν ὀρθὴν ν' ἀναγνώσωσιν. Οἱ ἐπιμελέστεροι τῶν μαθητῶν κατώρθωσαν ἐν διαστήματι τεσσάρων ἐτῶν νὰ διέλθωσιν 20—30 σελίδας γαλλικοῦ τινος κειμένου, νὰ μάθωσι μηχανικῶς διὰ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ διδασκάλου τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας νὰ σχηματίσωσι τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις ἑνός τινος ὁμαλοῦ ῥήματος· ἡ δὲ ἀνάγνωσις αὐτῶν εἶνε τοσοῦτον ἐσφαλμένη, ὥστε οὐδεὶς

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Γάλλος, ἀκούων ἀναγινωσκόμενον τὸ ἑρμηνευθὲν κείμενον, δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γλῶσσαν. Ὅσοι τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων ἔμαθον ὀλίγα γαλλικά, ὀφείλουσιν αὐτὰ εἰς διδασκαλίαν ἐκτὸς τῶν δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων γενομένην. Τοιαύτην κακομάθειαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἤθελα προτείνῃ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως τῆς συνειδήσεως νὰ καταργήσωμεν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, οὐ μόνον ἵνα μὴ σπαταλᾶται ὁ χρόνος τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἵνα ἐκλείψῃ τὸ φοβερὸν τοῦτο σκάνδαλον, νὰ διδάσκηται μάθημά τι ἐπὶ 4 ἔτη, νὰ παρουσιάζωνται κατ' ἔτος οἱ μαθηταὶ εἰς ἐξετάσεις, ἵνα ἐπιδεικνύωσι τὴν ἐλεεινὴν αὐτῶν προφορὰν καὶ ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πλήρη αὐτῶν ἀμάθειαν, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς τετραετοῦς φοιτήσεως εἰς τὸ μάθημα τῶν γαλλικῶν νὰ ἐξέρχωνται ἐπίσης ἀμαθεῖς τῆς γαλλικῆς γλώσσης, ὅπως καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἢ μᾶλλον ψελλίζοντες ὀλίγα τινὰ διεστραμμένα γαλλικά.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις καὶ ἄλλα μαθήματα διδάσκονται τοσοῦτον κακῶς, ὥστε ὀλιγίστους καὶ κακοὺς ἀποφέρουσι καρπούς, ἀλλὰ οὐδὲν δύναται ὡς πρὸς τὴν ἀκαρπίαν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ τῶν γαλλικῶν! Ἡ δὲ αἰτία τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου ποία εἶνε; Δὲν εἶνε μία μόνη. Θεωρεῖται μὲν παρ' αὐτῶν τῶν διδασκάλων τῆς γαλλικῆς ὡς ἡ κυριωτάτη αἰτία ἡ ὑποδεεστέρα τάξις, ἣν ἔχει τὸ μάθημα τοῦτο μεταξὺ τῶν λοιπῶν ὡς πρός τε τὴν παραδοχὴν καὶ τὸν προβιβασμὸν καὶ τὴν ἀπόλυσιν τῶν μαθητῶν· μαθηταὶ ἀγνοοῦντες παντελῶς τὰ γαλλικὰ μετὰ τῆς μεγίστης εὐκολίας, ἂν κατὰ τὰ ἄλλα ἔχωσιν ἐπαρκεῖς γνώσεις, κατατάσσονται εἰς τὴν β' καὶ τὴν γ' τάξιν, καὶ ἀπολύονται. Τοῦτο εἶνε ἀληθές· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ, ἂν τοῦτο εἶνε ἡ κυρία αἰτία τῆς ἀποτυχίας τοῦ μαθήματος, ἢ μήπως τοῦτο εἶνε ἀποτέλεσμα βαθύτερον κειμένης αἰτίας· διότι ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι αἰτία τῆς ἀκαρπίας τῶν γαλλικῶν εἶνε ἄλλη, δὲν εἶνε δίκαιον χάριν αὐτῶν νὰ κρατῶνται ἐν τῇ αὐτῇ τάξει οἱ μαθηταί, ὅταν κατὰ τὰ λοιπὰ εἶνε ἐπαρκῶς κατηρτισμένοι, ὥστε νὰ προβιβασθῶσιν ἢ ἀπολυθῶσι. Καὶ νομίζω ὅτι αἰτία εἶνε ἡ ποιότης τῶν διδασκάλων καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας. Δυστυχῶς καὶ περὶ τούτου δὲν κατεβλήθη *ἀπ' ἀρχῆς* παρ' ἡμῖν ἡ προσήκουσα ἐπιμέλεια πρὸς διάπλασιν καὶ ἐκλογὴν τῶν κρατίστων διδασκάλων τῆς γαλλικῆς. Προσελήφθησαν Γάλλοι, γινώσκοντες μὲν ἴσως καλῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, ἀλλὰ μηδεμίαν ἔχοντες παιδαγωγικὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη του
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ διδακτικὴν ἱκανότητα, ἀγνοοῦντες δὲ καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις οἱ τοιοῦτοι, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ αὐτῶν διδασκαλίᾳ ἀπέβαινον χρήσιμοι διδάσκαλοι τῆς γαλλικῆς, ἐν τοῖς δημοσίοις ἐκπαιδευτηρίοις καθίσταντο γελοῖοι. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ὁμογενῶν ὁσάκις ἐγίνετο ἡ ἐκλογή, δὲν προσελαμβάνοντο οἱ ἐπιτηδειότατοι, ἀλλ' ἄνθρωποι πολλάκις ψωμισμοῦ μόνον ἔχοντες ἀνάγκην. Ταῦτα τὰ αἴτια κατέστησαν τοσοῦτον ἐνδημικὴν τὴν νόσον τῆς διδασκαλίας τῶν γαλλικῶν, ὥστε καὶ ἂν ποτε συνέβαινε νὰ ὑπάρχῃ διωρισμένος ἱκανός τις διδάσκαλος αὐτῶν, ἐματαιώνετο ἐν τῇ γενικῇ καχεξίᾳ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ. Αἱ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις, τὰς ὁποίας γινώσκω καὶ εὐχαρίστως ἀνομολογῶ καὶ μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἀνακηρύττω, δὲν ἀναιροῦσι τὰ λεγόμενα.

Καὶ ὅτι μὲν ἡ ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις κατάστασις τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶνε τοσοῦτον λυπηρά, περὶ τούτου δὲν εἶνε χρεία πλειοτέρων λόγων. Τὸ ζήτημα εἶνε πῶς δύναται νὰ ἐπέλθῃ βελτίωσίς τις εἰς τὴν ὁμολογουμένην καχεξίαν. Πρὸς τοῦτο εἶνε ἀνάγκη πρῶτον πάντων νὰ ὁρισθῇ καλῶς ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλίας τῶν γαλλικῶν. Ἐάν τις φρονῇ ὅτι οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενοι τὰ γαλλικὰ πρέπει ν' ἀποκτήσωσι τὴν εὐκολίαν τοῦ νὰ ὁμιλῶσι καὶ γράφωσι τὴν γλῶσσαν ταύτην, ζητεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ἐν ἐκπαιδευτηρίῳ, οἷον τὸ γυμνάσιον, ἐν ἐκπαιδευτηρίῳ μὴ ἐπιδιώκοντι πρακτικὸν σκοπόν, ἐν ἐκπαιδευτηρίῳ, ὅπερ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν ἄλλων μαθημάτων ἔχει περιωρισμένας τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας τῶν γαλλικῶν. Τὸ μόνον, ὅπερ εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ ἐν τοῖς γυμνασίοις, εἶνε τοιαύτη τις μάθησις τῆς γλώσσης, ὥστε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀσφαλὴς βάσις εἰς τὸν μέλλοντα κατόπιν νὰ ἐκμάθῃ αὐτὴν ἐντελῶς, ὅπως πᾶσαν νεωτέραν γλῶσσαν, οὕτως δηλ. ὥστε νὰ ὁμιλῇ καὶ γράφῃ αὐτὴν ἀσφαλῶς, ἐὰν τύχῃ νὰ διαμείνῃ ἐπὶ ἓν ἔτος ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ μάθησις λοιπὸν ἡ δυναμένη νὰ κατορθωθῇ ἐν τοῖς γυμνασίοις, εἶνε α' ὀρθὴ ἀνάγνωσις καὶ προφορὰ ἔστω καὶ μὴ τελεία καθόλου, ὅπως ἡ ἐθνικὴ τῶν Γάλλων· β' γνῶσις τῶν γραμματικῶν τύπων τῶν τε ὀνομάτων καὶ ῥημάτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν κ. τ. τ.· γ' πρόχειρος ἀνάγνωσις καὶ κατάληψις ἑνὸς γαλλικοῦ βιβλίου κοινῆς καὶ εὐλήπτου ὕλης. Τὰ τρία ταῦτα δὲν εἶνε τοσοῦτον δύσκολα, ὥστε νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶνε ἀκατόρθωτα. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε ἢ Ἕλλην διατρίψας ἐν Γαλ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ἀρμόζει Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη καὶ Μουσεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Δημητσάνας. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Γορτυνίας

λίᾳ καὶ καλῶς γινώσκων τὴν γαλλικήν, ἢ Γάλλος καλῶς γινώσκων τὴν Ἑλληνικήν· εἶνε ἡμαρτημένη ἡ γνώμη τῶν νομιζόντων ὅτι προτιμότερος εἶνε ὁ Γάλλος ὁ ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικήν, διότι δῆθεν οὗτος, ἠναγκασμένος νὰ μεταχειρίζηται τὴν γαλλικήν, ἀναγκάζει οὕτω καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ συνομιλῶσι γαλλιστὶ πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ ἐντείνωσι τὴν προσοχήν των, ἀκούοντες αὐτὸν ὁμιλοῦντα γαλλιστί. Ἀγνοεῖ τὴν παιδικὴν φύσιν καὶ τὰς ἕξεις τοῦ σχολείου ὁ τοιαῦτα γνωματεύων· τοιοῦτος διδάσκαλος θὰ ἦτο χρήσιμος εἰς πολλὰ μικροὺς παῖδας, δι' οὓς προτιμῶνται αἱ παιδαγωγοὶ (gouvernantes), ἢ εἰς ἰδιώτας, γινώσκοντας ἤδη ἱκανῶς τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικήν καὶ ἐπιδιώκοντας τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὁμιλίας καὶ συνθέσεως. Ἀλλ' εἰς μαθητὰς σχολείου δημοσίου θὰ ἦτο γελοῖος πᾶς διδάσκαλος μὴ ἔχων τὴν ἱκανότητα νὰ εἶνε κατὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ περίστασιν καταληπτὸς εἰς αὐτούς. Τὸ πρᾶγμα ὀπωσοῦν διαφέρει, ὅταν γίνηται ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις, ὅπου καὶ τὰ ἤθη τῶν κορασίων εἶνε ἡπιώτερα καὶ αἱ τάξεις ὀλιγοπληθεῖς. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς τὴν πρόνοιαν να στέλλῃ ὑποτρόφους τινὰς εἰς τὴν Γαλλίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, θὰ εἴχομεν τώρα πολλοὺς ἁρμοδίους αὐτῆς διδασκάλους.

Μετὰ τὰ εἰρημένα καὶ μετὰ τοσαύτην ἔλλειψιν ἐπιτηδείων διδασκάλων, οὐ μόνον δηλ. ὡς πρὸς τὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν καὶ διδακτικὴν ἱκανότητα, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τις ν' ἀναγνώσῃ ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ μέθοδον τῆς διδασκαλίας τῶν γαλλικῶν, τί δηλ. καὶ πόσον καὶ πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν ἑκάστῃ γυμνασιακῇ τάξει· διότι ἴσως μὲν ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων φιλολόγων θὰ ἀποβῶσι διδάσκαλοι τῆς γαλλικῆς γλώσσης· καὶ ὅσοι δὲ φθάσωσιν εἰς τὴν γυμνασιαρχίαν, δύνανται ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ γενικώτερα περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν γαλλικῶν. Οὐχ ἧττον ἰδοὺ πλὴν τῶν εἰρημένων καὶ ἄλλα τινά, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλει ὁ διδάσκων τὰ γαλλικὰ ἰδίως νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του.

Ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ προφορὰν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς τὰς ἐθνικὰς ἀτελείας, δυσκόλως προφέροντες τὸ d, τὸ b, τὸ ch, τὸ j καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ἀλλ' αἱ ἀτέλειαι ἡμῶν αὗται εἶνε μηδὲν παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἐξ ἐναντίας εὑρίσκει τις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀνθρώπους κάλλιστα ὁμιλοῦντας τὴν γαλλικήν· ἐὰν δὲ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡμῶν δὲν κατορθώνηται ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις,

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

αἴτιοι τούτου εἶνε οἱ διδάσκαλοι. Ἐὰν πανταχοῦ ἀνάγκη νὰ ἐφαρμόζηται ὁ μεθοδικὸς ἐκεῖνος κανών, ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ συγχωρῇ μηδὲν ἁμάρτημα εἰς τὸν μαθητήν, πολὺ μᾶλλον ὀφείλει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ προφορὰν τῆς γαλλικῆς ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐλαχίστην παρεκτροπὴν ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ· θὰ κοπιάσῃ, θὰ ἱδρώσῃ, θὰ θυμώσῃ κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους θὰ κατορθώσῃ ἐντὸς τοῦ πρώτου ἔτους ὀρθὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνάγνωσιν· δὲν πρέπει ὅμως ὁ διδάσκαλος νὰ ἀρκῆται μόνον εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ σφάλματος τοῦ μαθητοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ὀρθοῦ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ. Ἐὰν κατὰ τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ διδάσκαλος ἐπιμένῃ εἰς τὸ ν' ἀκούῃ παρὰ τῶν μαθητῶν μόνον ὀρθῶς προφερόμενα γαλλικά, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ συνηθίσωσιν εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ διδασκάλου καὶ θὰ κατορθώσωσιν ὅ,τι εἶνε δυνατόν.

Ἡ αὐτὴ αὐστηρότης πρέπει νὰ τηρῆται, ὡς λίαν εὐεργετική, καὶ κατὰ τὴν ἐκμάθησιν (ἄσκησιν) τῶν γραμματικῶν τύπων· οὐδεὶς τύπος πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀδιόρθωτος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ κατόπιν τοῦ μαθητοῦ, πᾶς τύπος ἀνάγκη οὐ μόνον νὰ προφέρηται, ἀλλὰ καὶ νὰ γράφηται ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ. Τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, πρέπει νὰ παρακολουθῶσι καὶ γραπταὶ ἀσκήσεις ἢ θέματα μικρὰ πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ κανόνων, καὶ πρὸς ἐκμάθησιν λέξεων τῆς γαλλικῆς. Ἡ μόνη διαφορὰ ἴσως θὰ εἶνε ἡ ἑξῆς, ὅτι ἐν ᾧ καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ τὰ θέματα λαμβάνονται κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν ἐκ τοῦ ἀρχαίου βίου μᾶλλον, κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς ὀρθὸν εἶνε νὰ λαμβάνωνται μᾶλλον ἐκ τοῦ νεωτέρου βίου (ἐπισκέψεις, χοροί, περίπατος, ταξείδια διὰ σιδηροδρόμου, δι' ἀτμοπλοίων, θέατρα, ἐκθέσεις, πόλεμος νεώτερος, ἐμπόριον, βιομηχανία κ.τ.τ.). Βιβλία διδακτικὰ τῆς γλώσσης των ἔχουσιν οἱ Γάλλοι πολλὰ καὶ λίαν μεθοδικά. Ἓν τι τούτων, ἂν καὶ γαλλικόν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς Ἕλληνας μαθητάς, ἐὰν ὁ μὲν διδάσκαλος ἐξηγῇ τοὺς κανόνας ἑλληνιστί, οἱ δὲ μαθηταὶ μεταχειρίζωνται τὸ ὑπ' αὐτοὺς ὑλικόν, μέχρις οὗ οἰκειωθῶσι πρὸς τὴν κατάληψιν τοῦ βιβλίου.

Ἡ ἀνάγνωσις θὰ γίνηται κατ' ἀρχὰς μὲν ἔκ τινος χρηστομαθείας, ἔπειτα δὲ ἐκ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, οἷον Paul et Virginie τοῦ B$^{\text{dn}}$ de S$^{\text{t}}$ Pierre, De la grandeur et décadence des Ro-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

mains τοῦ Montesquieu, Hist. de Charles XII τοῦ Voltaire, Chateaubriand Génie du Christianisme, Molière, Corneille, Racine, πρὸ πάντων δὲ δράματα νεώτερα ὡς εἰσάγοντα εἰς τὸν νεώτερον γαλλικὸν βίον καὶ προπαρασκευάζοντα τὴν συνδιάλεξιν.—Κατὰ τὴν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μετάφρασιν τῶν γαλλικῶν κειμένων πρέπει νὰ δίδηται πλείστη προσοχή, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς γαλλισμοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἢ ἤδη κακῶς εἰσήχθησαν ὑπὸ κακῶν μεταφραστῶν ἢ κινδυνεύουσι νὰ εἰσαχθῶσιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἀπαιτεῖται διδάσκαλος καλῶς γινώσκων ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας, ἢ τοὐλάχιστον συχνὴ συνεννόησις τοῦ διδασκάλου τῆς γαλλικῆς καὶ ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ὅσα μέχρι τοῦδε εἴπομεν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἀναφέρονται φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς τὰ *γυμνάσια*. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ γλῶσσα δὲν εἶνε μόνον εἰς τοὺς μέλλοντας ἐπιστήμονας, τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις προπαιδευομένους χρήσιμος· εἶνε πολὺ χρησιμωτέρα εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἰδίως τὸν νεωτερικώτερον, τὸν ὁσημέραι πλειότερον ἐπικοινωνοῦντα πρὸς τὸν εὐρωπαϊκόν. Ὁ σημερινὸς ἔμπορος, βιομήχανος καὶ πᾶς ἐν γένει μὴ στοιχειώδης καὶ ἡσιόδειος βιοτέχνης ἀδύνατον νὰ προαχθῇ εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἐπιτήδευμα ἢ νὰ καρπωθῇ ἐξ αὐτοῦ ἀρκούντως, ἐὰν δὲν ἔχῃ διενεκῆ συνάφειαν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ὁμοίους του, ἢ ἐὰν δὲν σπεύδῃ εἰς προϋπάντησιν τῶν πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης κατὰ στίφη ἐπερχομένων ἐκμεταλλευτῶν τοῦ πλούτου τῆς ἀνατολῆς. Ἀλλὰ διὰ ποίας γλώσσης θὰ ἔλθωσιν οἱ τὸν τοιοῦτον πρακτικὸν βίον ἀσπασθέντες Ἕλληνες εἰς οἱανδήποτε σχέσιν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους; Διὰ τῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡμῶν διδασκομένης γαλλικῆς βεβαίως ὄχι· ἄλλα δὲ σχολεῖα πρακτικώτερα, ἐν οἷς νὰ διδάσκηται μετὰ τῆς δυνατῆς ἐντελείας πλὴν τῆς γαλλικῆς καὶ ἄλλη τις ξένη γλῶσσα, οἷον ἡ γερμανική, δὲν ὑπάρχουσι. Τὸ ἓν μόνον ἐν Ἀθήναις Λύκειον οὔτε πλείονας ἢ τὰ γυμνάσια καρποὺς ἀποφέρει οὔτε ἀρκεῖ. Ἕνεκα δὲ τῶν ἐλλείψεων τούτων ὅσον δήποτε καὶ ἂν εἶνε εὐφυεῖς οἱ Ἕλληνες, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπολειφθῶσιν ἐν τῷ εἰρημένῳ πρακτικῷ βίῳ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀνατολῇ λαῶν, οἵτινες, ἐννοήσαντες τὴν ὠφέλειαν τῶν ξένων γλωσσῶν, ἐπεδόθησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου εἰς τὴν ἐκμάθησιν αὐτῶν. — Ἐάν ποτε συσταθῶσι παρ' ἡμῖν πλειότερα Λύκεια ἢ ἐμπορικὰ καὶ βιοτεχνικὰ σχολεῖα, ἐν οἷς θὰ ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἡ τελεία ἐκμάθησις τῆς γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης, τότε βεβαίως καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῶν γλωσσῶν τούτων ἐξ ἀνάγκης θὰ μετεβάλλετο.

---

## Ϛ. Διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας καὶ Ἱστορίας.

Τὰ δύω ταῦτα μαθήματα καὶ ἐν πολλοῖς προγράμμασι καὶ ἐν ταῖς γυμνασιακαῖς παιδαγωγικαῖς τῶν Γερμανῶν εὑρίσκονται συνηνωμένα, καὶ διδάσκονται πολλάκις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου. Ὁ λόγος τούτου εἶνε ὅτι ἔχουσι τὰ δύω μαθήματα στενὴν πρὸς ἄλληλα συνάφειαν· διότι ἡ γῆ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γεωγραφίας δὲν θεωρεῖται ἁπλῶς μόνον ὡς

Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

οὐράνιον σῶμα, ὅτε ἡ περὶ αὐτῆς διδασκαλία ἀνήκει εἰς τὴν κοσμογραφίαν, οὐδὲ ἁπλῶς μόνον ὡς φυσικὸν σῶμα, ὅτε ἡ περὶ αὐτῆς διδασκαλία ἀνήκει εἰς τὴν γεωλογίαν, ἀλλ' ὡς κατοικία τοῦ ἀνθρώπου, μεταβαλλομένη μὲν ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἐπιδρῶσα καὶ αὐτὴ οὐκ ὀλίγον ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τύχην τῶν κατοικούντων αὐτὴν ἀνθρώπων.

Ἀλλ' ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι στενὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τὰ δύω ταῦτα μαθήματα, ὅσην ἀνάγκην καὶ ἂν ἔχῃ τῆς ἱστορίας ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας, καὶ μάλιστα τῆς πολιτικῆς, ὅσον ἀπαραίτητος καὶ ἂν εἶνε ἡ γεωγραφία κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, ἡ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μαθήματι συνένωσις καὶ ταὐτόχρονος διδασκαλία τῶν δύω μαθήσεων, ἥτις ἐν Γερμανίᾳ ἔχεινε πρὸς ἀπόπειραν, ἀπεδείχθη ἀλυσιτελής. Ὅθεν ἀνάγκη ἡ διδασκαλία τῶν δύω τούτων μαθημάτων—ἐξαιρεῖται ἡ ἀρχαία γεωγραφία—νὰ εἶνε κεχωρισμένη, νὰ διδάσκωνται δηλ. κατὰ χωριστὰς ὥρας, ἀδιάφορον ἂν ὑπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἢ ὑπὸ διαφόρων διδασκάλων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρὰ πάντων θεωρεῖται ὡς ὠφέλιμον εἶνε νὰ μὴ μεταβάλλωνται μήτε ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, μήτε ἐν ταῖς ἄλλαις τάξεσιν, εἰ δυνατόν, οἱ διδάσκαλοι ἑκατέρου τοῦ μαθήματος, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχωσιν εἰδικοὶ αὐτῶν διδάσκαλοι. Διότι αἱ γνώσεις αἱ γεωγραφικαὶ δὲν εἶνε δυστυχῶς κτῆμα πάντων, καὶ ἂν δὲ ὑποτεθῶσιν ὑπάρχουσαι ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον καὶ αἱ ἱστορικαί, ἡ προσήκουσα κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἑκατέρου μαθήματος μέθοδος δὲν εἶνέ τι κοινὸν εἰς πάντας.

## *α'. Διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας.*

Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ θρηνήσωμεν διὰ τὴν παρ' ἡμῖν κακὴν διδασκαλίαν πολλῶν μαθημάτων, ἀλλ' οὐδεμία διδασκαλία, ἐξαιρουμένης τῆς τῶν γαλλικῶν, εἶνε τοσοῦτον ἐλεεινὴ καὶ τοσοῦτον ἄκαρπος, ὅσον ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας· ἀγεωγραφητότεροι ἄνθρωποι ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, τῶν διελθόντων, ἐννοῶ, διὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀγνοῶ ἂν ὑπάρχουσιν ἄλλοι· διότι καὶ ἂν εὑρίσκωνται παρ' ἡμῖν λόγιοί τινες γνωρίζοντες ὀλίγην γεωγραφίαν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν εὐφυΐαν, τὴν πεῖραν καὶ τὴν ἐξ ἄλλων ἀφορμῶν ἰδιαιτέραν μελέτην, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν διδασκαλίαν. Καὶ ὅμως ἐν τοις προγράμμασι τῶν ἡμετέρων σχολείων, ἔτι δὲ καὶ ἐν

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ταῖς κατωτέραις τάξεσι τῶν γυμνασίων ὑπάρχουσιν ὧραι ἰδιαίτεραι ἀναγεγραμμέναι πρὸς διδασκαλίαν τῆς γεωγραφίας, ἴσως ὄχι ὀλιγώτεραι τῶν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Τίς εἶνε ὁ λόγος λοιπὸν τῆς τοσαύτης καχεξίας τοῦ μαθήματος τούτου; Ἀναντιῤῥήτως οὐδεὶς ἄλλος ἢ ἡ ἔλλειψις ἱκανῶν, εὐσυνειδήτων καὶ εὐμεθόδων διδασκάλων καὶ τῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀπαραιτήτων μέσων, γεωγραφικῶν πινάκων δηλ, καλῶν ἐγχειριδίων, ὑδρογείων σφαιρῶν κ. ἄ. Μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρχισε νὰ βελτιώνηται ἡ τοιαύτη κατάστασις χάρις εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου καὶ τὴν γενναιότητα φιλογενοῦς ἀνδρός, τοῦ κ. Ζαφειροπούλου, δαπανήσαντος ἱκανὰ πρὸς ἔκδοσιν χρησίμων γεωγραφικῶν πινάκων. Ἂς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι τοῦτο θέλει κινήσῃ καὶ τὴν φιλοτιμίαν τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ἁρμοδίων αὐτῶν ἐπιτηρητῶν, ἵνα καταστῇ ὑπωσοῦν γόνιμος ἡ διδασκαλία τοῦ εἰς πάντα ἄνθρωπον ὑπωσοῦν πεπαιδευμένον ἀναγκαίου τούτου μαθήματος. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι θέλομεν σκιαγραφήσῃ ἐν συντόμῳ τὰ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας.

Περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας ὑπάρχουσιν ἐν χρήσει δύω μέθοδοι, ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα, ἡ ἀναλυτικὴ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστον· ἡ δὲ νεωτέρα, ἡ συνθετικὴ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθ' ὅλου.

Κατὰ τὴν πρώτην μέθοδον θεωρεῖται ἡ γῆ ὡς μέρος τοῦ πλανητικοῦ συστήματος, ὡς μεγάλη σφαῖρα, ἐν τοιαύτῃ ἢ τοιαύτῃ σχέσει πρὸς τὸν ἥλιον, περὶ ὃν κινεῖται· καὶ διδάσκονται οἱ δεκαετεῖς ἢ δωδεκαετεῖς παῖδες τὸ σχῆμα τῆς γῆς, τοὺς πόλους, τοὺς παραλλήλους καὶ μεσημβρινούς, τοὺς πολικοὺς καὶ τροπικοὺς κύκλους, τὰς ζώνας, τὴν ἐκλειπτικήν, τὰς κινήσεις τῆς γῆς, ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι καὶ νύκτες καὶ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους, κ. τ. τ. ἔπειτα περὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς, περὶ τῶν ὠκεανῶν, ἠπείρων, θαλασσῶν, κόλπων, ἀκρωτηρίων, νήσων κ.τ.τ., ἕως οὗ τέλος περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἤπειρον καὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐν ᾗ κατοικεῖ ὁ διδασκόμενος.

Ἡ ἄλλη μέθοδος, ἥτις ἐγεννήθη ἀφ' ὅτου ἐπεκράτησεν ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ καὶ διδακτικῇ ἡ σωτήριος ἀρχὴ τοῦ νὰ προβαίνῃ ἡ διδασκαλία ἀπὸ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα, ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα, ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα, ἀκολουθεῖ ὁδὸν ὅλως ἀντίθετον. Κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον διδάσκεται ὁ μικρὸς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

παῖς πρῶτον τὰς πρώτας ἀρχάς, τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γεωγραφίας, ἐκείνας δηλ. τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας δύναται ὁ μαθητὴς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως νὰ μάθῃ, ἐπομένως τὴν γεωγραφίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, τῆς ἰδίας αὐτοῦ χώρας, οἷον, τί ἐστι πεδιάς, ὄρος, ποταμὸς (ὄχθαι, πηγαί, ἐκβολαί), χώρα, χωρίον, πόλις, (ὁδοί, πλατεῖαι τῆς πόλεως) λιμήν, κόλπος, νῆσος, πορθμός, ἰσθμός· ἔπειτα ἀνατολή, δύσις, βορρᾶς, μεσημβρία, ταῦτα δὲ πάντα οὐ μόνον ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς περὶ αὐτὸν φύσεως, ἥτις παρέχει τὰ πλεῖστα τούτων τῶν γεωγραφικῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος, οὕτως ὥστε νὰ διδαχθῇ ὁ παῖς νὰ διακρίνῃ αὐτὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ χάρτου παριστανόμενα, καὶ νὰ εἰσαχθῇ οὕτως βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐν ἐπιγνώσει ἀνάγνωσιν τῶν γεωγραφικῶν πινάκων. Πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῷ σχολείῳ εἰδικοὶ χάρται τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος, τῆς μὲν εὐρυτέρας ἔντυποι, π. χ. πλὴν τοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἱ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῶν νήσων, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θρᾴκης, τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς δὲ στενωτέρας πατρίδος, π. χ. τῆς Λακωνίας, τῆς Ἀχαΐας, τῆς Ἀττικῆς, τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου καὶ τῆς Μαγνησίας, κ. ἄ. τ. δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ παρασκευάζωσιν οἱ διδάσκαλοι τῆς γεωγραφίας εἰδικωτάτους πίνακας ἐπὶ μείζονος κλίμακος οὐχὶ πλέον ἐντύπους, ἀλλὰ χειρογράφους, ὅπερ δὲν εἶνε ἀκατόρθωτον οὐδὲ παρ' ἡμῖν (1).

Ποία τῶν μεθόδων τούτων εἶνε προτιμοτέρα;

Οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκάλων τῆς γεωγραφίας, ἰδίως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ παρόντος αἰῶνος προτιμῶσι τὴν δευτέραν μέθοδον, ὡς συμφωνοτέραν πρὸς τὰς ὀρθὰς τῆς διδακτικῆς ἀρχάς· διότι νομίζουσιν ὅτι ὁ μαθητής, ὅταν ἐκ τῶν γνωστῶν αὐτῷ στοιχείων τῆς γεωγραφίας, ἅπερ δύναται ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τῆς περὶ αὐτὸν φύσεως νὰ ἐκμάθῃ, κατορθώσῃ ν' ἀναγινώσκῃ τὸν μερικώτερον γεωγραφικὸν πίνακα, νὰ ἐννοῇ δηλ. τὰς ἐπὶ τοῦ χάρτου συμβολικὰς παραστάσεις τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ὅτι τοῦτο π.χ. τὸ οὕτω χρωματιζόμενον μέρος τοῦ πίνακος σημαίνει τὴν θάλασσαν, τοῦτο τὴν πεδιάδα τὴν χαμηλήν, τοῦτο τὴν ὑψηλήν, τοῦτο σημαίνει τὸν ποταμόν, τοῦτο τὰ ὄρη, τὰ χαμηλότερα, τὰ ὑψηλότερα κ.τ.τ., τότε ἀποκτᾷ εὐκολώτερον τὴν ἱκανότητα νὰ ἐννοήσῃ τὴν μορφὴν καὶ τὴν φυσιο-

(1) Ἡμεῖς εἴδομεν τοιοῦτον χάρτην τῆς Μακεδονίας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατασκευασθέντα ὑπὸ μαθητῶν τοῦ ἐκεῖ διδασκαλείου.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γνωμίαν οὕτως εἰπεῖν καὶ χωρῶν, τὰς ὁποίας οὐδέποτε εἶδεν, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἀκριβεῖς τῶν χωρῶν τούτων πίνακας. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω προβῇ ὁ μαθητὴς ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπὶ τὰ ἄγνωστα καὶ ἐκ τῶν εὐκολωτέρων ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα, δύναται νὰ φθάσῃ βοηθούμενος καὶ ὑπὸ καλῆς ὑδρογείου σφαίρας ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὸ ὅλον, εἰς τὴν ἀντίληψιν δηλ. τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐπομένως τοῦ σχήματος αὐτῆς κτλ.

Ἡ μέθοδος αὕτη ἔχει πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ τὴν σήμερον· οὐχ ἧττον ὑπάρχουσι καί τινες παιδαγωγικοὶ ἄνδρες φρονοῦντες ὅτι εἶνε κακὸν ὁ μαθητὴς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος νὰ διατελῇ ἐν τῇ αὐτῇ πλάνῃ, ἐν ᾗ εὑρίσκεται πᾶς ἀγεωγράφητος ἄνθρωπος, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν κίνησιν τῆς γῆς, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν ἐπομένως τῆς ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους· καὶ διὰ τοῦτο προτιμῶσι τὴν ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου διδασκαλίαν, ἀλλὰ προσπαθοῦσι διὰ παντοίων διδακτικῶν μέσων, οἷον τῆς ὑδρογείου σφαίρας, τῶν ἡμισφαιρίων, διὰ τοῦ τεχνητοῦ πλανητικοῦ συστήματος (Planetarium) καὶ ἄλλων μηχανῶν νὰ καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστιν εὔληπτα τὰ πράγματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα δυσκόλως δύναται νὰ ὑψωθῇ ἡ παιδικὴ διάνοια καὶ ἄνευ τῶν τοιούτων βοηθημάτων. Τοιοῦτον μηχανικὸν βοήθημα εἶνε καὶ τὸ Tellurium, δι' οὗ παριστᾶται ἡ περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἄξονα κίνησις τῆς γῆς καὶ ἡ περὶ ταύτην τῆς σελήνης πρὸς ἐξήγησιν τῶν φάσεων καὶ ἐκλείψεων τοῦ δορυφόρου τούτου.

Νομίζω ὅτι δύναται νὰ συμβιβάσῃ τις τὰς δύω μεθόδους ὡς ἑξῆς: Κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ, ἂν μάλιστα οἱ μαθηταὶ δὲν ἤκουσαν ἢ δὲν ἔμαθόν τι γεωγραφικὸν ἐν τῷ δημοτικῷ, νὰ διδαχθῶσιν αἱ πρῶται γεωγραφικαὶ γνώσεις καὶ ἡ γεωγραφία τῆς πατρίδος, τῆς Ἑλλάδος δηλ καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, οὐχὶ βεβαίως μετὰ τῆς προσηκούσης λεπτομερείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, οἵαν ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ἡ ἐπαρκὴς γνῶσις τῆς ἰδίας πατρίδος, ἣν ὀφείλει πᾶς πεπαιδευμένος νὰ ἔχῃ· διότι ἡ ἡλικία τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης δὲν συγχωρεῖ τοιαύτην διδασκαλίαν· ἀλλὰ τὰ στοιχειωδέστερα τῆς χώρας ταύτης, οἷον αἱ κυριώτεραι θάλασσαι, κόλποι, νῆσοι, ὄρη, πεδιάδες, ποταμοί, λίμναι, πόλεις, προϊόντα, βιομηχανία, ἐμπόριον, ἐθνολογία τῶν κατοίκων κ.τ.τ. , ἐφ' ὅσον εἶνε καταληπτὰ εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μάλιστα πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν στοιχειώδη ταύτην διδασκαλίαν, εἶνε ἡ ζωηρὰ ἀντίληψις καὶ ἀκριβὴς ἐκμάθησις τῶν εἰς τοὺς μικροὺς

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Τοπικὴ Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μαθητὰς προσιτῶν γεωγραφικῶν γνώσεων καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῶν πινάκων· π.χ. ὅταν πρόκειται νὰ δείξῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος πεδιάδα τινὰ ἢ ὄρος, νὰ μὴ θέτῃ τὸν δείκτην ἐπὶ ἑνὸς μόνον σημείου, ἀλλὰ νὰ περιλαμβάνῃ δι' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἔκτασιν, ἣν κατέχει τὸ ὄρος ἢ ἡ πεδιάς, ἢ ὁ κόλπος· ἢ ὅταν προσκαλῆται νὰ ἐπιδείξῃ ποταμόν τινα, νὰ δεικνύῃ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῶν ἐκβολῶν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας· ἢ ὅταν πόλιν τινα, νὰ μὴ δεικνύῃ τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος ὄνομα αὐτῆς, ὅπερ πολλάκις κεῖται μίλια μακρὰν τῆς ἀληθοῦς θέσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τὸ σημαῖνον τὴν πόλιν. Ἐν γένει δὲ ν' ἀποκτήσῃ ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ὁ μαθητὴς ζωηρὰν εἰκόνα τῆς χώρας, ἣν προφορικῶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἐδιδάχθη. Μόνον οὕτως συνηθιζόμενος ὁ μαθητὴς δύναται ν' ἀποδείξῃ ὅτι τῷ ὄντι ἐννόησεν ὅσα ἐδιδάχθη. Ἵνα δὲ στερεώσῃ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ τὴν ἀντίληψιν τῶν χωρῶν, τὸ σχῆμα, τὴν μορφὴν ἐν γένει, εἶνε χρησιμώτατον νὰ συνηθίζῃ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν χαρτογραφίαν, εἰς τὸ νὰ παριστᾷ ἐπὶ πίνακος ὅ,τι ἔμαθε, π. χ. τὴν Κρήτην, τὴν Ἄνδρον, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κέρκυραν, τὴν Χαλκιδικήν, κ. ἄ. τ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο νὰ ἀποφεύγηται ἐκ παντὸς τρόπου ἡ παρ' ἡμῖν συνήθης ἀγυρτικὴ χαρτογραφία, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ κινεζικὴ ἀντιγραφὴ ἐπὶ διαφανοῦς τῶν ἐκτετυπωμένων πινάκων· ἡ τοιαύτη χαρτογραφία εἶνέ τι χειρότερον τῆς ἀσυνειδήτου ἀπομνημονεύσεως, εἶνε ἀποστομάτισις ἐξ ὑποβολῆς, ἥτις, ὡς γνωστόν, οὐδὲν καταλείπει εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀποστοματίζοντος. Ἄλλο μέσον δυνάμενον νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν γεωγραφικῶν γνώσεων καὶ τὴν πρακτικὴν χρῆσιν τῶν γεωγραφικῶν πινάκων εἶνε αἱ ἐνιαχοῦ καὶ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει κατὰ φαντασίαν ὁδοιπορίαι (ἢ τὰ ὁδοιπορικά), αἵτινες δύνανται νὰ λάβωσι πολλὴν ποικιλίαν καὶ δύνανται νὰ δοθῶσι καὶ ὡς θέματα ἢ προβλήματα εἰς τὴν κατ' οἶκον μελέτην.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, ἀφ' οὗ ἤδη οἱ μαθηταὶ ἀπέκτησαν τὰς στοιχειώδεις γεωγραφικὰς γνώσεις, καὶ ἐξοικειώθησαν πρὸς ἕν τι μέρος τῆς γῆς, τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ ἔμαθον τὴν χρῆσιν τῶν γεωγραφικῶν πινάκων, εἶνε δυνατὸν νὰ διδαχθῶσι τὰ ἁπλούστερα τῆς μαθηματικῆς λεγομένης καὶ φυσικῆς γεωγραφίας, ἤγουν τὸ σχῆμα τῆς γῆς, τὰς δύω αὐτῆς κινήσεις (τῇ βοηθείᾳ τῶν εἰρημένων μηχανημάτων), τὰς ἡμέρας καὶ νύκτας, τὰς ὥρας τοῦ ἔτους καὶ τὰς φάσεις τῆς σελήνης, τοὺς κύκλους καὶ τὰς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχαία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ζώνας τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, (ὠκεανούς, ἠπείρους ῥεύματα) κ. τ. τ. καὶ μετὰ τοῦτο τὴν γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης ἐν πλείονι ἐκτάσει καὶ κατὰ τὴν εἰρημένην μέθοδον. Χρησιμώτατον θὰ ἦτο, ἂν μετὰ τῆς γνώσεως τῆς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν κατοικούντων αὐτὴν διαφόρων ἐθνῶν ἐδιδάσκοντο καί τινα περὶ τῶν προϊόντων, τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἂν καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις ὅτι πρὸς τοῦτο εἶνε μικρὰ ἔτι ἡ ἡλικία τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης. Καὶ ἐνταῦθα ἄσκησις διὰ τῆς χαρτογραφίας.

Ἡ κατασκευὴ τῶν χαρτῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν ἐντελῆ ἀπομίμησιν τῶν ἐντύπων, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβῆ παράστασιν τῆς χώρας, ἣν ἀντελήφθη διὰ τῆς διδασκαλίας, μετὰ τῶν μερῶν αὐτῆς ὅσα ἔμαθεν, οἷον τοῦ σχήματος αὐτῆς (περίπου), τῶν περιβαλλόντων αὐτὴν ὀρέων ἢ θαλασσῶν, τῶν διασχιζόντων αὐτὴν ὀρεινῶν σειρῶν ἢ ποταμῶν κατὰ τὴν ὀρθὴν διεύθυνσιν, τὴν σημείωσιν τῶν γνωσθεισῶν πόλεων, τοῦ διαφόρου ὕψους τῶν ὀρέων καὶ τῶν πεδιάδων διὰ τῶν πρὸς τοῦτο ὡρισμένων συμβολικῶν παραστάσεων. Ἀδιάφορον ἂν δὲν εἶνε ὁ χάρτης καλλιτεχνικός. Τοῦτο εἶνε πολὺ δευτερεῦον καὶ δύναται ν' ἀπαιτῆται ἐν τοῖς σχολείοις ἐκείνοις, ἐν οἷς ἡ ἰχνογραφία εἶνε κύριον ἔργον, οἷον ἐν στρατιωτικαῖς σχολαῖς, ἐν πολυτεχνείοις, ἐν λυκείοις. Πρέπει ὅμως νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων παιδαγωγικοί τινες (Nohl Pädagogik der höheren Lehranst. II. σ. 474 ἑξ.) ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς χαρτογραφίας τῶν μαθητῶν οὐ μόνον διότι σπαταλᾷ πολὺν χρόνον, ἀλλὰ καὶ διότι πολλάκις οὐδ' ὁ διδάσκαλος εἶνε ἱκανὸς νὰ σχεδιάσῃ χάρτην ἐπὶ τοῦ πίνακος· ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει διὰ τοῦ σχεδιάσματός του ὁ μαθητὴς ἀποκτᾷ ψευδῆ τῆς σχεδιαζομένης χώρας ἀντίληψιν. Τὸ αὐτὸ φρονοῦσι καὶ περὶ τῶν ἀναγλύπτων χαρτῶν. Ἀλλ' οἱ φόβοι οὗτοι μοὶ φαίνονται ὀλίγον ὑπερβολικοί.

Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος πρέπει νὰ διδαχθῇ ἡ γεωγραφία τῶν ἄλλων ἠπείρων μεθ' ὅλων τῶν ἀξιοθαυμάστων, ὅσα περιέχουσιν αἱ ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης χῶραι, οἷα αἱ κλιματικαὶ διαφοραὶ καὶ ἡ φύσις τῆς χώρας (ἔρημοι, στέππαι, ὄρη ὑψηλὰ κ.τ.τ.) ποικίλα καὶ περίεργα προϊόντα, ἔθνη ἀνήκοντα εἰς διαφόρους φυλὰς καὶ διάγοντα βίον τοσοῦτον διάφορον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, θρησκεῖαι, πολιτεύματα κ.τ.π. Καὶ ἐνταῦθα χαρτογραφία—καὶ κατ' ἰδίαν ἀνάγνωσις περιηγήσεων κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας. Ἀλλ' ἔχομεν τοιαῦτα βιβλία;—Ὄχι, ἀλλ' ὅταν βελτιωθῇ ἡ



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχεία Ιστορικά Βιβλία Φάκελοι
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διδασκαλία τῆς γεωγραφίας, θὰ ζητηθῶσι καὶ θὰ τ' ἀποκτήσωμεν.

Τέλος ἐπειδὴ πᾶς ἄνθρωπος πεπαιδευμένος ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ἀκριβῶς τὴν γεωγραφίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν κατὰ τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας τῆς γεωγραφίας, εἰσήγετο ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἐν τῇ δυνατῇ λεπτομερείᾳ καὶ ἀκριβείᾳ· διότι αἱ περὶ αὐτῆς γνώσεις ὅσας ἔλαβον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος εἶνε λίαν ἀνεπαρκεῖς. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται νὰ ἔχωμεν ἐγχειρίδιόν κατάλληλον καὶ ἀκριβές· καὶ πρὸ πάντων διδασκάλους ἱκανοὺς τῆς γεωγραφίας. Διότι εἶνε πολὺ περίεργον πρᾶγμα ὅτι παρ' ἡμῖν, ἂν καὶ ἡ γεωγραφία εἶνε πρὸ πολλοῦ εἰσηγμένη εἰς πάντα τὰ παντὸς εἴδους σχολεῖα τοῦ κράτους, οὐδεὶς ἐμορφώθη εἰδικὸς καὶ ἱκανὸς *διδάσκαλος* τῆς γεωγραφίας, ἐν ᾧ πολλοὶ ἐνεφανίσθησαν *συγγραφεῖς* αὐτῆς. Ἡ αἰτία τοῦ περιέργου τούτου φαινομένου εἶνε ὅτι τὰ μὲν ἐγχειρίδια τῆς γεωγραφίας εὐκόλως συγγράφονται κατὰ μετάφρασιν ἔκ τινος ξένου ἐγχειριδίου, γινομένην ἐνίοτε καὶ ὑπὸ ἑτέρου παρὰ τὸν φαινόμενον συγγραφέα· ἡ δὲ διδασκαλία ἀπαιτεῖ μελέτην καὶ κόπον καὶ παιδαγωγικὴν εὐφυΐαν καὶ ἄσκησιν. Οὐκ ὀλίγον δὲ συντελεῖ εἰς τὴν ἔλλειψιν εἰδικῶν διδασκάλων καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ μάθημα θεωρεῖται τοσοῦτον πάρεργον, ὥστε εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς διδαχθῶσιν αὐτὸ οἱ μαθηταί, εἶνε ἀδιάφορον, διὸ καὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἄνθρωποι ἀνίκανοι, βέβαιοι ὄντες ὅτι οὐδεὶς θὰ ἐλέγξῃ αὐτοὺς διὰ τὴν τοιαύτην ἀνικανότητα. Θὰ εἴπῃ τις ἴσως, καὶ ποῦ ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἱκανότητα ταύτην; Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δὲν ὑπάρχει ἕδρα γεωγραφίας. Ἂν εἶνε ἢ δὲν εἶνε ἀναγκαία ἡ σύστασις τοιαύτης ἕδρας ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, ἄλλος λόγος. Ἀλλ' ἵνα διδαχθῇ ἡ στοιχειώδης γεωγραφία ἡ ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις ἀπαιτουμένη, δὲν εἶνε χρεία καὶ τόσον μεγάλης σπουδῆς, ὥστε νὰ ἀφιερώσῃ τις ὅλον τὸν βίον του εἰς τοῦτο τὸ ἔργον, ὡς ἄλλος τις Ῥίττερ ἢ Κίπερτ, ἢ ὁ ἡμέτερος μακαρίτης Στ. Σταθόπουλος, ὁ πρῶτος ἐκδώσας παρ' ἡμῖν πρὸ 40 ἐτῶν εὐμέθοδον γεωγραφίας ἐγχειρίδιον, ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ θυσιάσῃ ὀλίγον χρόνον ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐργασιῶν του εἰς μελέτην ἐκτενεστέρων τε καὶ ἀκριβεστέρων γεωγραφικῶν συγγραμμάτων καὶ πινάκων, καὶ ἂν εἶνε ὁπωσοῦν μεθοδικὸς καὶ μνημονικός, καταρτίζεται πολὺ ἱκανὸς καὶ χρήσιμος διδάσκαλος τῆς γεωγραφίας. Ἡμεῖς γνωρίζομεν συγγραφέα γεωγραφικὸν δοκιμώτατον ὅλως αὐτοδιδάκτον.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρκάδιο Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἐὰν τῶν γυμνασίων ἡ γεωγραφικὴ διδασκαλία εἶνε τοσοῦτον ἀτελὴς δι' οὓς λόγους εἴπομεν, πῶς ἄρα ἔχει ἡ τῶν ἄλλων εἰδικωτέρων σχολείων, ἐν οἷς ἡ γεωγραφία θεωρεῖται ὡς πολὺ σπουδαιότερον μάθημα ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις; Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπατώμεθα, φανταζόμενοι ὅτι καὶ ἐν τῇ στρατιωτικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῇ ναυτικῇ καὶ ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ καὶ ἐν τῷ Λυκείῳ ἔχει πολλάς, πλείστας ἐλλείψεις ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας, καὶ φρονοῦμεν ὅτι ὀφείλουσιν οἱ ἁρμόδιοι νὰ λάβωσι σπουδαίαν μέριμναν περὶ μαθήματος τόσον χρησίμου καὶ τερπνοῦ ἐν ταὐτῷ. Ἂν τὴν σήμερον οὐδεὶς αἰσθάνεται πρὸς αὐτὸ ἔρωτα, αἰτία τούτου εἶνε ἡ κακὴ καὶ ἄκαρπος διδασκαλία.

Ὅσα ἀνωτέρω εἴπομεν περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς γεωγραφίας δὲν εἶνε τὰ ἱκανὰ καὶ εἰς μαθητὰς γυμνασίου ἁρμόζοντα· διότι ἐν γερμανικοῖς γυμνασίοις διδάσκονται πολὺ πλείονα. Ἀλλὰ πρὸς τί ν' ἀπαιτῶμεν πράγματα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκατόρθωτα; Ὅταν ποτὲ μορφωθῶσι καὶ παρ' ἡμῖν ἱκανοὶ τῆς γεωγραφίας διδάσκαλοι, δυνάμενοι εὐμεθόδως καὶ ἐπωφελῶς νὰ διδάσκωσι τὰς ὀλίγας ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένας γνώσεις, τότε ἐκτείνεται τὸ περὶ γεωγραφικῆς διδασκαλίας πρόγραμμα.

Περὶ ἑνὸς ὅμως πράγματος ἀνάγκη ἀπὸ τοῦδε νὰ γείνῃ λόγος καὶ πολὺ σπουδαῖος μάλιστα, περὶ τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ἀποδόσεως τῶν ξένων ὀνομάτων, τῆς πέτρας ταύτης τοῦ σκανδάλου κατά τε τὴν διδασκαλίαν τῆς γεωγραφίας καὶ τὰς μεταφράσεις. Οἱ Γερμανοί, ὧν ἡ γλῶσσα παρέχει τὰς μεγίστας πρὸς τοῦτο εὐκολίας, καθ' ὃ ἱκανὴ ν' ἀποδώσῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς φθόγγων πᾶσαν πάσης ξένης λέξεως προφοράν, ἐφιστῶσιν ὅμως πολὺ τὴν προσοχὴν τῶν εἰς ταύτην, καὶ συμβουλεύουσι τοὺς διδασκάλους των ν' ἀποδίδωσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν ὅσον τὸ δυνατὸν πιστότατα τὴν προφορὰν τῶν ξένων ὀνομάτων. Πρὸς εὐκολίαν δὲ αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ βιβλία ὁδηγοῦντα εἰς τὴν πιστὴν ταύτην προφοράν, οἷον τὸ τοῦ Völken καὶ Thomas Taschenwörterbuch der Ausprache geographischer und historicher Namen. Κατὰ μείζονα λόγον ὀφείλομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ ὁρίσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν πρέπει νὰ γράφωνται καὶ νὰ προφέρωνται τὰ ξένα ὀνόματα. Διότι ἂν ἐξαιρέσωμεν κοινότατα καὶ συνηθέστατα τινὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἀποδιδόμεν εὐλήπτως τὰ ξένα καί τοι διάφορα τὴν γραφὴν καὶ προφοράν, οἷον Παρίσιοι (Paris), Βιέννα



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Επανάστασης.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

(Wien), Λονδῖνον (London), Τεργέστη (Triest), Μασσαλία (Marseille), Πετρούπολις (Petersbourg) κ. ἄ., ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἡμετέροις γεωγραφικοῖς βιβλίοις ἄλλα, ἐξ ὧν ἀδύνατον εἶνε νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν σημερινὴν γραφὴν καὶ προφορὰν τοῦ ξένου ὀνόματος, π. χ., πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ τις ὅτι ἡ λέξις Αὐρηλία ἀποδίδει τὸ Orléans ἢ τὸ Λούγδουνον=Lyon ἢ τὸ Ἀκυΐσγρανον=Aix la Chapelle ἢ Αὐγούστα =Augsburg, ἢ τὸ Σχουερῖνον=Schwerin κ. ἄ. πάμπολλα καὶ ἀτοπώτατα; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε σπουδαιότατον οὐ μόνον διὰ τὴν τῆς γεωγραφίας, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς νεωτέρας ἱστορίας διδασκαλίαν. Ἤρχισε μὲν ἐπ' ἐσχάτων νὰ ὀλιγωρῆται ἡ συνήθεια τοῦ ν' ἀποδίδωμεν τὰ ξένα ὀνόματα ἢ κατὰ τὸν λατινικὸν τύπον, ὃν ἔλαβον παρὰ τοῖς Λατίνοις συγγραφεῦσι τοῦ μεσαιῶνος, ἢ ὅπου τοιοῦτος δὲν ὑπάρχει ἢ ἀγνοεῖται, κατὰ τὰ πρὸ ὀφθαλμῶν γράμματα τοῦ ξένου ὀνόματος καὶ οὐχὶ τὸν ἀκουόμενον φθόγγον αὐτοῦ (π. χ. Σχατωβριάνδος = Chateaubriand, Λαρόσχης = Laroche, Γοίθιος = Göthe, Βοίκχιος = Böckh κ. ἄ. τοιαῦτα καὶ ἔτι τούτων παραφωνότερα) καὶ νὰ προτιμᾶται ἀντὶ τούτων ἡ τοῦ ἀκουομένου φθόγγου ἀπόδοσις, ὅσον αὕτη εἶνε διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἐφικτή. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ ἑλληνικὸς ἀλφάβητος εἶνε πτωχότατος καὶ πολλοὺς ξένους φθόγγους ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ γείνῃ; Περὶ τούτου ἔχομεν ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν γνώμην ἰδίαν, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν ὅτι ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν αὐτήν. Ἴσως εὕρωμεν ποτὲ καιρὸν καὶ τόπον ἁρμοδιώτερον πρὸς τοῦτο.

### 6' *Ἱστορία.*

Τὸ μάθημα τοῦτο εἶνε ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰσήχθησαν εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Γερμανίας διδασκομένων. Διότι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ αἱ ἄρισται παρ' ἡμῖν Σχολαὶ δὲν περιελέμβανον τὴν ἱστορίαν εἰς τὰ διδακτέα μαθήματα, ὅπως καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας ἐδιδάσκοντο τὴν ἱστορίαν οὐχὶ ὡς ἴδιον μάθημα, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλλον σκοπὸν γινομένης ἀναγνώσεως ἱστορικῶν βιβλίων (ἐκ τῶν πηγῶν) ἢ ἐξ ἰδίας μελέτης. Καὶ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων ἐκείνων ἦσαν ἀνιστόρητοι, διότι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἱστορικῆς μελέτης παρεῖχε μὲν ἴσως ἀποσπασματικὰς ἱστορικὰς γνώσεις, ἀλλ' ἐνετύ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Απουσίνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πωνεν αὐτὰς βαθέως εἰς τὴν μνήμην καὶ καθίστα σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς. Οὐχ ἧττον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος ἔγεινεν ἐπαισθητὴ ἰδιαιτέρα διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἐν Γερμανίᾳ, ἀπὸ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος μετὰ τὰ παθήματα τῶν Γερμανῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων, κατὰ γενικὴν ἀπαίτησιν εἰσήχθη πανταχοῦ κυρίως πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Οὕτως εἰσήχθη καὶ παρ' ἡμῖν κατὰ μίμησιν.

Ἀλλὰ πῶς ἐδιδάσκετο ἡ ἱστορία;

Παρ' ἡμῖν μὲν κυρίως εἰπεῖν οὐδέποτε ἐδιδάχθη ἡ ἱστορία κατὰ ὡρισμένον τι σύστημα καὶ ὡρισμένην μέθοδον. Τὸ μάθημα τοῦτο ἐθεωρήθη πάντοτε ἐκ τῶν παρέργων, καὶ μόνον δυνατὸν εἰπεῖν ἐδιδάχθη ἐκεῖ καὶ τότε, ὅπου καὶ ὅτε ἔτυχε καθηγητής τις νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο κλίσιν καὶ ἐπιτηδειότητα, καὶ εἰς τοιαύτην δὲ περίστασιν οἱ μαθηταὶ ὀλίγον τι ἐγεύθησαν τοῦ μαθήματος, ἐνθουσιασθέντες ἴσως ἐκ τινων παραδόσεων, μαθόντες περιεργότερα τινὰ καὶ θαυμασιώτερα γεγονότα, καὶ εὐχαρίστως ἀσχοληθέντες μετὰ τοῦ καθηγητοῦ αὐτῶν. Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἶνε ἔτι σπανιώτερον ὅπου δὲν ὑπάρχει ἴδιος καθηγητὴς τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας, ἀλλ' ἀναλαμβάνει αὐτὸ ὁ διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν ἢ τῶν γαλλικῶν. Περὶ μεθόδου καὶ συστήματος οὐδὲ λόγος ἔγεινε ποτὲ παρ' ἡμῖν (πλὴν τῆς ἐν ἔτει 1846 προσωπικῆς ἔριδος μεταξὺ Γ. Γ. Παππαδοπούλου καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου). Ἀλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν Γερμανίᾳ, ὅθεν ἡμεῖς παρελάβομεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου. Ἐκεῖ ἀφ' οὗ ἀπεφασίσθη ἡ εἰσαγωγὴ ἰδίου μαθήματος τῆς ἱστορίας, ἐφιλοτιμήθησαν οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ συγγραφεῖς νὰ μεταδώσωσι τὰς ἱστορικὰς γνώσεις κατὰ ὡρισμένην τινὰ μέθοδον καὶ κατὰ σύστημα ἄλλοτε ἄλλο, ἀλλὰ πάντοτε κατά τι σύστημα. Ὑπῆρξαν ἄνθρωποι θελήσαντες νὰ διδάξωσιν ἐν τοῖς γυμνασίοις τὴν καθολικὴν ἱστορίαν, τὴν ἱστορίαν δηλ. τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, καὶ ἀναλαβόντες οὐ μόνον τὴν ἀπέραντον ὕλην νὰ φορτώσωσιν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱστορικοὺς νόμους νὰ ἀνεύρωσι τοὺς διέποντας τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν πρόοδον αὐτῆς νὰ καταδείξωσιν (ἔργον ἀνῆκον εἰς Πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας)· ὑπῆρξαν ἄλλοι, οἵτινες δὲν ἐξέτειναν μὲν ἐπὶ τοσοῦτον τὰς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ περιωρισμένῳ αὐτῶν κύκλῳ ἐνόμισαν ἀπαραίτητον νὰ φιλοσοφήσωσιν ἐπὶ τῶν γεγονότων (ὅ,τι πράττει ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, μάθημα πανεπιστη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μιακόν)· ὑπῆρξαν ἄλλοι, οἵτινες ἠκολούθησαν τυφλῶς τὰς πηγὰς ἄνευ οὐδεμιᾶς κρίσεως, καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐξεκένωσαν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου πάντα τὰ κριτικὰ πειράματα τοῦ Niebuhr καὶ Mommsen καὶ Grote· ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, οἵτινες θέλοντες νὰ ἐξακριβώσωσι τὴν διδασκαλίαν καὶ μέχρι τῶν ἐπουσιωδῶν λεπτομερειῶν ἀπήτησαν τὴν ἐκμάθησιν σχεδὸν 1000 χρονολογιῶν, ἄλλοι δὲ τοσοῦτον ὠλιγώρησαν τὰς χρονολογίας, ὥστε κατέστησαν τὴν ἱστορίαν μυθολογίαν.

Μετὰ τὴν πάλην τῶν διαφόρων τούτων συστημάτων καὶ μεθόδων, ὧν ἡ λεπτομερὴς ἀνάπτυξις ἀνήκει εἰς ἰδιαιτέραν πραγματείαν, ἐξήχθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὡς τὰ μόνα ὀρθὰ πορίσματα περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ ἱστορία ἐν τοῖς γυμνασίοις, τὰ ἑξῆς :

Α'. Ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκομένη ἱστορία δὲν δύναται νὰ εἶνε ἡ καθολικὴ ἢ παγκόσμιος (Weltgeschichte, Histoire universelle), διότι τὸ μὲν πνεῦμα τῆς γυμνασιακῆς ἡλικίας δὲν εἶνε ἀκόμη τοσοῦτον ἀνεπτυγμένον, ὥστε νὰ περιλάβῃ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς ἐπικρατήσαντας νόμους καὶ τὴν πρόοδον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, περὶ ὧν ἔχομεν ἱστορικὰς εἰδήσεις, μέχρι τῆς σήμερον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ γυμνασιακὴ ἡλικία ἐπιδεκτικὴ τοιαύτης διδασκαλίας, ἡ διδακτέα ὕλη εἶνε τοσαύτη, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νὰ περιληφθῇ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ καὶ φυλαττομένων τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἄλλων γυμνασιακῶν μαθήσεων. Τὸ δὲ νὰ διδάσκηται ἡ παγκόσμιος ἱστορία συντόμως, σκελετωδῶς, ἄνευ σαρκωμάτων, δὲν ἐκπληροῖ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ μαθήματος τούτου, ὅστις εἶνε ἡ διὰ τῆς ἱστορίας διάπλασις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πατριωτικοῦ συναισθήματος. Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν οὐ μόνον παιδαγωγικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ χρόνου οἰκονομίας πρέπει νὰ περιορισθῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας εἰς τὴν μερικὴν ἱστορίαν ὀλίγων ἐθνῶν, τῶν Ἑβραίων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν κυριωτάτων ἐκ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Β'. Κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἤρχισεν ἡ ἱστορία νὰ θεωρῆται οὐ μόνον ὡς ἀφήγησις τῶν πράξεων τῶν ἐθνῶν, οἷον, πολέμων, κατακτήσεων, ἐπαναστάσεων, πολιτικῶν μεταβολῶν, ἐκθρονίσεων κ. τ. τ., ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἔκθεσις τῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πνευματικῆς καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἠθικῆς ἀναπτύξεως ἔθνους τινός· συμπεριελήφθη δηλ. εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν καὶ ἡ λεγομένη ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ (Histoire de la civilisation, Culturgeschichte). Τούτου γενομένου ἀπήτησαν τινὲς κατὰ τοιοῦτον τρόπον νὰ διδάσκηται καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡ ἱστορία. Τὸ ὅτι ἡ ἱστορία θεωρεῖται ὅπως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐθεωρήθη εἶνε πολὺ ὀρθόν, καὶ αὕτη εἶνε ἡ μόνη αὐτῆς ἀληθὴς καὶ πλήρης ὄψις. Ἀλλ' ἂν καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις πρέπει κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν νὰ διδάσκηται, εἶνε ζήτημα. Πολλαὶ γνώσεις ἐκ τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τοῦ πολιτισμοῦ ἔθνους τινός, εἶνε ἀπρόσιτοι εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς γυμνασιακῆς νεολαίας· τὰ πολιτικά, τὰ ἐμπορικά, τὰ πολεμικά, τὰ οἰκονομικὰ ἔθνους τινὸς δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ἐκτεθῶσι μετὰ τῆς προσηκούσης σαφηνείας ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου καὶ δὲν κινοῦσι καὶ πολὺ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον αὐτῶν. Οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου ἐννοοῦσιν εὐκόλως καὶ τέρπονται ἀκούοντες τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τὴν πολιορκίαν τῶν Πλαταιῶν, τὰ περὶ Πύλον, τὴν εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν· ἀλλὰ δυσκόλως δύνανται νὰ ἐννοήσωσι καθ' ὅλην αἰτῆς τὴν σημασίαν τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ γενομένας παντοίας μεταβολὰς εἰς τοὺς παντοίους κλάδους τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων. Ὡς πρὸς ταῦτα λοιπὸν ὁ διδάσκαλος τῆς ἱστορίας ὀφείλει μὲν νὰ μὴ περιορίζηται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἀχρωμάτιστον ἀφήγησιν τῶν πολιτικῶν πράξεων, ἀλλὰ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν κατὰ διαφόρους χρόνους γενομένην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν ἢ κατάπτωσιν τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξιστορήσει ταύτης νὰ ἐκλέγῃ ἐκείνας τὰς γνώσεις καὶ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα εἶνε καταληπτὰ εἰς τὴν τάξιν, ἐν ᾗ διδάσκει. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὰ ἐκ τῆς λογοτεχνίας, οἷον τῆς ποιήσεως, τῆς ἱστοριογραφίας, τῆς ῥητορείας, καὶ ἐκ τῆς καλλιτεχνίας, οἷον τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, πρὸς ζωηροτέραν ἀντίληψιν τῶν ὁποίων δύναται νὰ μεταχειρισθῇ καί τινα ἤδη γνωστὰ παραδείγματα ἢ ἀπεικονίσεις τῶν μνημείων τῆς τέχνης τῶν καλλίστων, οἷον Παρθενῶνος, Θησείου, μνημείων τῆς γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, Ἁγίας Σοφίας—Ἀπόλλωνος τοῦ Βελβεδέρε, Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, Αἰγινητικῶν κ. ἄ. ἢ εἰκόνας τοῦ Ῥαφαήλ, Μουρίλου κ. ἄ. κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ ἐποχήν. Τὰ τοιαῦτα συντελοῦσιν οὐ μόνον εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἑκάστοτε πολιτισμοῦ,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀλλὰ καὶ εἰς διάπλασιν τῆς *φαντασίας* τῶν παιδευομένων. Ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς γνώσεις ὀφείλει νὰ παρεμβάλλῃ σπείρων «τῇ *χειρὶ* καὶ οὐχὶ τῷ *θυλάκῳ*.»

Γ'. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, φιλοσοφικαὶ δηλ. σκέψεις πρὸς ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ἢ τοιούτων γεγονότων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔθνους τινός, ἀπαιτοῦσα πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν γεγονότων τούτων, καὶ πραγμάτων πολλάκις ἄλλως ἐπουσιωδῶν καὶ λεπτομερῶν, ἀνήκει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ ἀμφιβάλλεται ἐπ' ἐσχάτων ἂν ἔχει ἀληθῆ ἐπιστημονικὴν ὑπόστασιν καὶ εἶνε χρήσιμος. Ὅθεν οὐδεὶς φρόνιμος διδάσκαλος τῆς ἱστορίας θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἀναμίξῃ κατὰ πᾶν βῆμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τοιαύτας φιλοσοφικὰς σκέψεις πρὸς ἐξήγησιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος· ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ διδάσκαλος τῆς ἱστορίας ἐνώπιον μάλιστα ἀνεπτυγμένων μαθητῶν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν ἔκφρασιν πρὸς ἐξήγησιν τῆς σημασίας ἑνός τινος γεγονότος· π. χ. διὰ τί οἱ Σπαρτιᾶται ἐξέπεσαν τοῦ προτέρου αὐτῶν μεγαλείου μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· διὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πῶς αἴφνης ἀνεφάνησαν τοσοῦτον ἰσχυροὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν; Τίς εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ μὲν Ἕλληνες δὲν ἐδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι τὸ Περσικὸν κράτος, οἱ δὲ Μακεδόνες νικήσαντες τοὺς Ἕλληνας, μετ' αὐτῶν κατέστρεψαν τὴν Περσικὴν μοναρχίαν καὶ κατέκτησαν τὴν Ἀσίαν; Τοιαῦτα ζητήματα παρουσιάζονται καὶ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἄλλων ἐθνῶν. Εἰς ἐξήγησιν λοιπὸν τούτων δύναται καὶ ὀφείλει ὁ διδάσκαλος, χωρὶς νὰ παρεκτραπῇ εἰς ἀσαφῆ φιλοσοφήματα, νὰ δίδῃ λόγον εὐληπτον εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· διότι οὕτως ὁδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν κρίσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων· ἄλλως δύναται εὐκόλως νὰ διαστραφῇ ἡ σημασία τῶν γεγονότων ὑπὸ τῆς νεαρᾶς καὶ ἀπείρου διανοίας τῶν μαθητῶν ἢ ὑπὸ τῆς ἐσφαλμένης κρίσεως συγγραφέων σκοπίμως παραποιούντων τὴν ἱστορίαν.

Δ'. Τὰ αὐτὰ περίπου πρέπει νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κριτικῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱστορίας. Εἶνε βεβαίως ἄτοπον νὰ κοσκινίζῃ τις διὰ τοῦ κριτικοῦ κοσκίνου πᾶν ἱστορικὸν γεγονός, νὰ ἐξετάζῃ πῶς τὸ γεγονὸς τοῦτο παραδίδεται ὑπὸ τοῦ δεῖνος ἱστορικοῦ, πῶς ὑπὸ τοῦ ἄλλου, κατὰ πόσον τοῦτο εἶνε πιθανὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὸν ὅλον χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους ἢ τῆς ἐποχῆς, καὶ νὰ γεννᾷ οὕτως ἀμφιβολίας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος μαθητοῦ τοῦ γυμνα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σίου. Εἶνε ὁμοίως τοῦτο ἄτοπον, ὅπως κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ξενοφῶντος, φέρ' εἰπεῖν, ἢ τοῦ Ἡροδότου ἢ τοῦ Ὁμήρου ἐν ταῖς γυμνασιακαῖς τάξεσιν, ἡ κατὰ πᾶν βῆμα ἐξέτασις τοῦ κειμένου ὑπὸ κριτικὴν ἔποψιν (ποία ἡ γραφὴ τοῦ δεῖνος χειρογράφου, ποία ἡ τοῦ ἄλλου, ποία ἡ διόρθωσις τοῦ δεῖνος κριτικοῦ κ. τ τ.). Τοῦτο εἶνε οὐ μόνον περιττὴ ματαιοσχολία, ἀλλὰ ἐπιβλαβὴς διδασκαλία εἰς τὴν τοιαύτην ἡλικίαν. Εἶπον, ὅτε ἦτο ὁ λόγος περὶ μεθόδου ἐν γένει, ὅτι εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ γυμνασίου πᾶσα μεταδιδομένη γνῶσις πρέπει νὰ μεταδίδηται ὡς βεβαία, σαφὴς καὶ ἀναμφισβήτητος· διότι τοιαύτη μόνον εἶνε ὑγιεινὴ τροφὴ τοῦ πνεύματος· ἐξ ἐναντίας αἱ ἀμφίβολοι γνώσεις, αἱ ὑποκείμεναι ἑκάστοτε εἰς τὴν κριτικὴν δὲν στερεοῦσι τὰς γνώμας καὶ πεποιθήσεις, καὶ ἔνθεν μὲν παράγουσιν ἀσθενεῖς καὶ ταλαντευομένους χαρακτῆρας, ἔνθεν δὲ πληροῦσι τὰς κεφαλὰς τῶν ἀκροατῶν οἰήσεως, ὡς δυναμένων κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν νὰ τροποποιῶσι τὰ πράγματα, καὶ ὡς παρισταμένων αὐτῶν σοφωτέρων ἄλλων ἱστορικῶν. Ἀλλὰ δὲν ἔπεται πάλιν ἐκ τούτου ὅτι ὀφείλει ὁ διδάσκαλος τῆς ἱστορίας ν' ἀκολουθῇ τυφλῶς τὴν παράδοσιν καὶ νὰ μὴ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἐξακρίβωσιν τῶν γεγονότων καὶ ἀπόκτησιν τῆς ἀληθείας. Τοῦτο θὰ ἦτο ὅμοιον πρὸς τὴν πλάνην ἐκείνην, ἣν τινες πλανῶνται κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν συγγραφέων, μὴ θέλοντες νὰ παρεκβῶσι τοῦ κειμένου τῶν ἀντιγράφων καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἀναντιῤῥήτους αὐτοῦ διορθώσεις, γενομένας ὑπὸ τῆς κριτικῆς. Μία μόνη ἴσως ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου ἐπιτρέπεται κατὰ τὴν ἐν τῷ γυμνασίῳ διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας. Ἡ κριτικὴ διὰ τῆς σμίλης αὐτῆς εἰσεχώρησεν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἱστορικῶν γεγονότων ἢ τοῦ βίου ἀνδρῶν ὅλως ἐθνικῶν, βαθέως δηλ. ἐῤῥιζωμένων εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους, γεγονότων δὲ καὶ ἀνδρῶν οὐσιωδῶς ἐπιδρασάντων καὶ δυναμένων νὰ ἐπιδρῶσιν ὑπὸ τὴν παραδεδομένην μορφὴν εἰς τὴν διάπλασιν καλῶν χαρακτήρων, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν γενναίων αἰσθημάτων. Εἰσχωρήσασα ἡ κριτικὴ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τοιούτων γεγονότων ἐξηφάνισε τὴν φυσιογνωμίαν αὐτῶν τὴν ἐθνικήν, κατέστρεψε τὸν ἐξαιρετικὸν ἐκεῖνον καὶ ἐξόχως διαπλαστικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἴσως ἡ κριτικὴ ἀνεῦρε τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἐρεύνης αὐτῆς, ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀλήθεια, δυναμένη ἐλευθέρως νὰ κηρύττηται ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας, ἀφ' ἧς μόνον ἀλήθειαι πρέπει ν' ἀκούωνται, καλὸν εἶνε ν' ἀποκρύπτηται ἀπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου, ἵνα μὴ ἐκλείψῃ ἡ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἠθικὴ ὠφέλεια ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον πιστευθείσης παραδόσεως. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν συγχωροῦνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τὰ μυθικὰ ἱστορήματα (φημηγορίαι ; légendes, Sagen) ὅπως ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς διαμόρφωσιν ἠθῶν, καὶ οὐχὶ μόνον πρὸς ἀπομνημόνευσιν τῶν ξηρῶν γεγονότων. Ὁ λόγος π.χ. δι' ὃν ὁ Ἁρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἐφόνευσαν τὸν Πεισιστρατίδην Ἵππαρχον εἶνε γνωστὸς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ κριτικοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ἦτο προσωπικὴ ἐκδίκησις καὶ οὐδὲν ἄλλο· ἀλλ' ἡ Ἀθηναϊκὴ παράδοσις, ἀφ' οὗ ὁ δῆμος ἀπηλλάγη τῶν τυράννων, ἠθέλησε νὰ ἔχῃ τυραννοκτόνους, ἀνεκήρυξε λοιπὸν αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτὰς τῆς πατρίδος, ὕμνησεν αὐτοὺς ἐν ᾄσμασιν, ἔστησεν εἰς αὐτοὺς ἀνδριάντας καὶ ἐδόξασεν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὥστε ἀπέβησαν παροιμιώδεις, καὶ προετείνοντο ὡς παράδειγμα γενναῖον ἀνδρῶν προκινδυνευσάντων ὑπὲρ πατρίδος. Ὁ Σωκράτης παρεδόθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ὡς τύπος ἀρετῆς, ὡς ἀδίκως ὑπὸ τῆς ὀχλοκρατικῆς μερίδος καταδικασθεὶς εἰς θάνατον, δι' ὃν κατόπιν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετενόησαν. Ἀλλ' ὁ Γρότε νομίζει ὅτι ὁ Σωκράτης ἐδίδασκε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατὰ τῶν καθεστώτων, ὥστε θαυμάζει πῶς ἐβράδυναν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν εἰς θάνατον καταδίκην αὐτοῦ μέχρι τοῦ 70 αὐτοῦ ἔτους. Αἴτιον τούτου εὑρίσκει τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀνεκτικότητα. Ὁ Κλέων παρεδόθη ὡς τύπος δημαγωγοῦ φαύλου τὰ πάντα πράττοντος, ἵνα ἔχῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ ὄχλου, καὶ καταδιώκοντος τοὺς χρηστοὺς πολιτικούς· ἀλλ' ὁ Γρότε θεωρεῖ τὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις τοῦ Θουκυδίδου καὶ Ἀριστοφάνους ἐμπαθεῖς. Ἡ ἱστορία τοῦ Γουλ. Τέλλου συνεδέθη στενῶς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλβετῶν ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς κυριαρχίας, καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλβετικοῦ λαοῦ μέχρι τῆς σήμερον ὁ Τέλλος θεωρεῖται ὡς ἐλευθερωτὴς τῆς πατρίδος, ἂν καὶ ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ πρᾶξις τοῦ Τέλλου, ὁ φόνος τοῦ Γεσσλέρου, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε πρὸς τὴν ὑπ' ἄλλων μελετηθεῖσαν καὶ διαπραχθεῖσαν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας. Τοιαῦτα γεγονότα ὁ παιδαγωγικὸς διδάσκαλος τῆς ἱστορίας δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἱστορικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ καταστρέφῃ τὸν χαρακτῆρά των διὰ τῆς κριτικῆς σμίλης.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀδύνατον νὰ παραδοθῇ ὁλόκληρος ἡ ἱστορία ἡ καθολική, ἀλλ' ἡ ἀρχαία ἱστορία καὶ ἡ πάτριος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· εἶνε ἀνάγκη νὰ ὁρισθῇ τί ἐκ τοῦ ὅλου τούτου ποσοῦ τῶν ἱστορικῶν γνώσεων πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν ἑκά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

στῃ τάξει τοῦ Ἑλλ. σχολείου καὶ γυμνασίου καὶ κατὰ ποίαν μέθοδον.

Κατὰ τὸ τυπικὸν πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ διδάσκεται ἡ ἱερὰ ἱστορία ἐν τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ τάξει· διδάσκεται δὲ ἡ ἀρχαία ἱστορία καὶ ταύτης ἐκτενέστερον ἡ ἑλληνικὴ ἐν τῇ β' τάξει· ἐν δὲ τῇ γ' τάξει ἡ μέση καὶ νέα· τουτέστιν ἐν συνόλῳ ἱερὰ ἱστορία καὶ σύντομός τις γενική. Τὸ νεώτερον τυπικὸν πρόγραμμα τοῦ 1884 ἐπέφερε ταύτην μόνον τὴν τροποποίησιν, ὅτι περιώρισε τὴν ἱστορικὴν διδασκαλίαν, ἐν μὲν τῇ β' τάξει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν δὲ τῇ γ' εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μεχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ εἰς τὰ κυριώτατα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας (!). Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἱερᾶς καὶ ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀποκτῶσιν οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου γνώσεις τινάς, ἂν καὶ λίαν ἀσαφεῖς διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας ἀπαραιτήτων γεωγραφικῶν γνώσεων καὶ γεωγραφικῶν πινάκων· ἐκ δὲ τῆς μέσης καὶ νέας σχεδὸν οὐδὲν δύνανται νὰ ἐννοήσωσι, διότι οὔτε ἡ γεωγραφία τῶν τόπων, ἐν οἷς διαδραματίζονται τὰ κυριώτατα τῆς μέσης καὶ νέας ἱστορίας, εἶνε γνωστή, οὔτε τὰ ἔθνη εἶνε οἰκεῖα οὔτε τὰ γεγονότα εἶνε τοσοῦτον ἁπλᾶ καὶ εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἁρμόζοντα, οἷα τὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἑλληνικῆς. Οἱ μαθηταὶ τῆς γ' τάξεως ἀποστηθίζουσι μόνον σελίδας τινὰς ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς ἱστορίας των καὶ τὴν ἐπαύριον λησμονοῦσιν ὅ, τι ἔμαθον τὴν προτεραίαν. Τοιαύτη διδασκαλία οὐ μόνον τὸν κύριον σκοπὸν δὲν ἐκπληροῖ, τὴν διάπλασιν τοῦ ἤθους, ἀλλ' οὐδ' ὡς προπαιδευτικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ πρὸς τὴν σπουδαιοτέραν διδασκαλίαν τὴν ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι, ταῖς γυμνασιακαῖς. Ὁ δὲ σκοπός, δι' ὃν οὕτω διετάχθησαν τὰ τῆς ἱστορικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ, τὸ νὰ ἔχωσι δηλ. οἱ ἐκ τούτου ἀπολυόμενοι γνώσεις τινὰς ἱστορικὰς ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας καὶ τῆς μέσης καὶ νέας, οὐδ' αὐτὸς ἐκπληροῦται· διότι, ὡς εἴπομεν, οὐδὲν μανθάνουσιν οὐδὲ δύνανται νὰ μάθωσιν ἐκ τῆς μέσης καὶ νέας ἱστορίας. Ἔπειτα οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου οἱ τοσοῦτον ἀτελῆ ἐκπαίδευσιν λαμβάνοντες ἐν τοῖς κυριωτάτοις τῶν μαθημάτων δὲν ἠξεύρω διὰ τί ἀπαιτοῦμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ξένων ἐθνῶν νὰ εἶνε κάλλιον πεπαιδευμένοι.

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι διὰ τῆς ἱστορικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ δύω τινὰς σκοποὺς ὀφείλομεν νὰ ἐπιδιώκωμεν· πρῶτον

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μὲν νὰ ἐξοικειώσωμεν τοὺς μαθητάς, τοὺς μέχρι τοῦδε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν διδαχθέντας, πρὸς γεγονότα ἱστορικά, παρελθόντα, στενῶς συνδεδεμένα μετὰ προσώπων μὴ ὑπαρχόντων πλέον καὶ πολὺ πολλάκις ἡμῶν ἀφεστώτων, πρὸς γεγονότα ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ συμβάντα· δεύτερον δὲ παρέχοντες γνώσεις εὐλήπτους εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν νὰ θέσωμεν στερεά τινα θεμέλια εἰς τὴν περαιτέρω διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τινὲς ἀπαιτοῦσι, τὸ νὰ παρέχωμεν κύκλον ἱστορικῶν γνώσεων ὁπωσοῦν πλήρη, δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς ἀπολυθησομένους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, δὲν δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν ἐν ὅσῳ τὸ σχολεῖον διατελεῖ ἐν προπαιδευτικῇ συναφείᾳ πρὸς τὸ γυμνάσιον καὶ ἐν ὅσῳ τὸ γυμνάσιον ἔχει τέσσαρας μόνον τάξεις.

Φρονοῦμεν λοιπὸν ὅτι ἡ μὲν ἱερὰ ἱστορία ἔχει καλῶς διδασκομένη ἐν ταῖς δύω κατωτάταις τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὡς στοιχεῖον τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν (θρησκευτικῶν) μαθημάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὸν μάθημα. Ἡ ἱστορία τῶν Ἑβραίων, ὅπως ἐξιστορεῖται ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτῶν βίβλοις, εἶνε τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένη πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ὥστε πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ αὐτήν. Εἶνε δὲ τοσοῦτον σαφής, τοσοῦτον ἀφελὴς καὶ τοσοῦτον ἁρμοδία εἰς τὴν παιδικὴν φύσιν, ὥστε εἶνε τὸ κράτιστον μέσον ἵνα εἰσαχθῶσιν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς σφαίρας τῶν παραμυθίων, ἐν ᾗ μέχρι τοῦδε ὡς παῖδες ἔζησαν, εἰς τὴν τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν τῶν γεγονότων τῶν γεωγραφικῶς καὶ χρονολογικῶς ὡρισμένων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκείνῃ ἀδιάκοπος ἐμφάνισις τῆς ἐνεργείας τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου θεοῦ, τοῦ ἀνταμείβοντος τοὺς δικαίους καὶ ἀγαθοὺς καὶ τιμωροῦντος τοὺς κακοὺς καὶ ἀδίκους, εἶνε λίαν χρήσιμος εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διάπλασιν τῶν παίδων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Τὸ αὐτὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα ἔχει καὶ ἡ ἱστορία τῆς Νέας Διαθήκης (1). Ἀλλ' ἡ λοιπὴ ἱστορικὴ διδασκαλία ἡ ἐν τῷ Ἑλλ. σχολείῳ ἀνάγκη νὰ μεταῤῥυθμισθῇ, ὡς ἡμεῖς νομίζομεν, κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον.

(1) Ἀλλ' ἵνα ἀποβῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ὠφέλιμος εἰς τὴν ἱστορικὴν διδασκαλίαν, πρέπει νὰ διδάσκηται καθ' ἃ ἤδη εἴπομεν πραγματευόμενοι περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν (σελ. 71. ἑξ.): νὰ μὴ ἀποστηθίζωνται τὰ διδασκόμενα κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ νὰ διδάσκωνται ζωηρῶς, νὰ μανθάνωνται εἰς ὀρθήν, ἀλλὰ παιδικὴν φράσιν οὕτως, ὥστε νὰ ἐννοῶσιν οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ φαντάζωνται ζωηρῶς τὰ ὁρῶντα πρόσω-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Εἶνε γνωστὸν πόσον ἡ παιδικὴ ἡλικία τέρπεται ἀκούουσα τὰ παραμύθια. Ἐὰν λοιπὸν τὴν δίψαν ταύτην τῆς παιδικῆς φαντασίας δύναταί τις νὰ καταπαύῃ διὰ ὑγιεινοῦ τινος καὶ δροσιστικοῦ ποτοῦ, ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν παίδων πολὺ παιδαγωγικῶς. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία εἶνε ἀναντιρρήτως τὸ κάλλιστον δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας. Ἡ φιλοκαλία, ἥτις διέκρινε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἐκδηλώσεις, ἀναφαίνεται οὐχ ἧττον ζωηρὰ καὶ κατὰ τὴν διάπλασιν τῶν διαφόρων μύθων. Οὐδεμία οὐδενὸς ἔθνους μυθολογία δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν καλλονὴν πρὸς τὴν ἑλληνικήν. Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς μυθολογίας, ἥτις εἶνε ἓν τῶν οὐσιωδεστάτων στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δύνανται νὰ ἐκλεχθῶσιν οἱ κάλλιστοι καὶ κυριώτατοι μῦθοι, νὰ ἐκτεθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀφελῶς, ζωηρῶς καὶ ἐναργῶς εἰς γλῶσσαν εὔληπτον εἰς μαθητὰς τοῦ ἑλλ. σχολείου, καὶ νὰ συνταχθῇ βιβλίον τι ὅμοιον μὲν κατὰ τὰ λοιπά, πλὴν συντομώτερον τοῦ γερμανικοῦ τοῦ Gustav Schwab (Die schönsten Sagen des classischen Alterthums) κεκοσμημένον καὶ διά τινων καλῶν εἰκονογραφιῶν, καὶ τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διδασκαλία ἱστορικὴ ἐν τῇ β' τάξει. Οἱ μῦθοι, οἵτινες πρέπει νὰ περιλαμβάνωνται ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, εἶνε ὁ τοῦ Προμηθέως, τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ Ἕλληνος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, τοῦ Περσέως καὶ τῶν Περσειδῶν, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν Ἡρακλειδῶν, τοῦ Πέλοπος καὶ τῶν Πελοπιδῶν, οἱ Ἀττικοὶ μῦθοι τοῦ Ἐρεχθέως καὶ Θησέως, ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (Θηβαϊκοὶ μῦθοι), ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος κατὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς μεθ' Ὅμηρον. Ἡ ὠφέλεια ἡ ἐκ τῆς διδασκαλίας

---

πα, νὰ βλέπωσιν ἐν καλῷ γεωγραφικῷ πίνακι τοὺς τόπους, ἐν οἷς διαδραματίζονται τὰ γεγονότα, καὶ νὰ ἐννοῶσι τί τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. Χρησιμώταται θ' ἀπέβαινον, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν ἐν παντὶ σχολείῳ, καὶ εἰκόνες τινὲς παριστῶσαι γεγονότα καὶ πρόσωπα ἔκ τε τῆς Π. καὶ Ν. Δ., οἵαις ἔχουσιν οἱ Γερμανοὶ καὶ μεταχειρίζονται κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Αἱ εἰκόνες αὗται, ὅταν εἶνε καλλιτεχνικῶς ἐξειργασμέναι, παρέχουσι διπλῆν τὴν ὠφέλειαν: οὐ μόνον παριστῶσι ζωηρότερον εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα, αἰσθητοποιοῦσι αὐτά, ἀλλὰ καὶ διαπλάττουσιν ἐπὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον τὴν φαντασίαν τῶν μικρῶν μαθητῶν, ρυθμίζουσαι αὐτὴν προσηκόντως.

Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν διδακτέων γεγονότων, ἐκφυλλοφορήσεως τῶν ἠθικῶς ἀχρήστων ἢ μᾶλλον ἐπιβλαβῶν, ὧν πολλάκις βρίθει ἡ Ἱερὰ Ἱστορία, εἴπομεν ἤδη ἱκανὰ (ἔνθα ἄνωτ.) καὶ ἃ εἴπωμεν καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς. Ἴδε καὶ Θ. Χ. Φιλαδελτέως τὴν περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν πραγματείαν ἐν τῷ Ἀσωπίῳ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1883.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο Πόλης Χανίων Ελληνικής Βουλής Δημοτικής Βιβλιοθήκης Χανίων
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ταύτης εἶνε ὅτι ἀποκτῶνται γνώσεις μυθολογικαὶ ἀπαραίτητοι εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅστις, καθ' ἃ εἴπομεν, εἶνε ὁ μόνος ἁρμόδιος πρὸς διάπλασιν τῆς παιδευομένης νεότητος. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἡλικία ἁρμοδιωτέρα εἰς εὐχάριστον ὑποδοχὴν καὶ διατήρησιν τῶν τοιούτων γνώσεων παρὰ τὴν παιδικήν. Δευτέρα ὠφέλεια εἶνε ὅτι οὕτως ἀποκτᾶται καὶ γεωγραφική τις γνῶσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐὰν ὁ διδάσκαλος δὲν λησμονῇ νὰ μεταχειρίζηται ἑκάστοτε καὶ τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας. Ὥστε διὰ τούτου τοῦ τρόπου βαθμηδὸν εἰσάγονται οἱ παῖδες εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐπειδὴ καὶ ἄλλως ἡ μυθικὴ αὕτη ὕλη εἶνε τὰ προηγούμενα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Δύναταί τις ν' ἀντείπῃ κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τούτου εἰς τὸ Ἑλλην. σχολεῖον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία εἶνε λίαν ἀπροκάλυπτος καὶ παρέχει σχέσεις θεῶν καὶ ἀνθρώπων οὐχὶ πολὺ σεμνάς, καὶ ἐν γένει τοιαύτας πράξεις, τὰς ὁποίας οὐδεὶς φρόνιμος παιδαγωγὸς θὰ θελήσῃ νὰ καταστήσῃ γνωστὰς εἰς τοὺς παῖδας. Εἰς τὴν ἀντίρρησιν ταύτην δύναται ν' ἀπαντήσῃ τις πρῶτον μὲν ὅτι ὁ μέλλων νὰ συντάξῃ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο τῆς μυθολογίας πρέπει νὰ εἶνε τοσοῦτον ἐπιτήδειος, ὥστε χωρὶς ἐντελῶς νὰ παραμορφώσῃ τοὺς μύθους, νὰ μὴ ἐξαίρῃ αὐτῶν τὸ ἄσεμνον, ἀλλὰ νὰ διηγῆται τὰ ἐπικίνδυνα ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνωδύνως, ὅπως κατορθώνει ὁ G. Schwab· ἔπειτα ἂν θέλωμεν κατὰ ταύτην τὴν διδασκαλίαν ν' ἀποφεύγωμεν ὅ, τι θεωροῦμεν ὅτι προσβάλλει τὰ σημερινὰ ἡμῶν ἤθη, καὶ ἐν γένει νομίζομεν ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ ἐξορίσωμεν ἐκ τῶν σχολείων καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Π. Δ., ἐν ᾗ ὁμολογουμένως περιέχονται πράξεις προσκρούουσαι εἰς τὴν σημερινὴν ἀνατροφήν. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι οἱ ὑπερβολικοὶ φόβοι, οὓς τινες ἔχουσι περὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς τῶν παίδων ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν δύω τούτων μαθημάτων, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ παιδικὴ φύσις ἡ ἀθῶα δὲν διορᾷ τὰ σκάνδαλα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς οἱ πεπειραμένοι ἀνακαλύπτομεν εἰς πολλὰς πράξεις καὶ λίαν ἐνίοτε συγκεκαλυμμένας· ἀρκεῖ μόνον ὁ διδάσκαλος νὰ θεωρῇ τὰ πράγματα ὡς φυσικά, ὡς οὐδὲν περιέχοντα κακόν, καὶ ὡς οὐδαμῶς ἐπομένως σκανδαλώδη—est modus οὐ μόνον dicendi, ἀλλὰ καὶ docendi. Τὸ ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων εἶνε οὐχὶ σκανδαλῶ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρμοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Απειρανάγας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δές τι διήγημα ἐκ τῆς Π. Δ. ἢ τῆς ἑλλ. μυθολογίας, ἀλλ' αἱ καλαὶ σχέσεις καὶ συναναστροφαὶ καὶ τὰ καλὰ παραδείγματα τὰ εἴτε ἐκ τοῦ διδασκάλου εἴτε ἐκ τῶν συμμαθητῶν εἴτε ἐκ τῆς οἰκογενείας καὶ κοινωνίας.

Μετὰ τὴν διὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας προπαρασκευὴν τοῦ παιδικοῦ πνεύματος ἔρχεται ἡ κυρίως ἱστορικὴ διδασκαλία, ἡ διδασκαλία δηλ. ἱστορικῶν γεγονότων. Ἀλλ' ἐκ ποίας ἱστορίας πρέπει νὰ λαμβάνωνται τὰ γεγονότα ταῦτα, καὶ πῶς νὰ προσφέρωνται εἰς τοὺς μαθητάς; Ἡμεῖς δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ μὲν ἱστορία ἡ διδακτέα εἰς ταύτην τὴν βαθμίδα εἶνε ἡ πάτριος, ἡ ἑλληνική, διὰ πολλοὺς λόγους· πρῶτον πρὸς ταύτην πρέπει ὁ μαθητὴς ὅσον τὸ δυνατὸν πρωϊμώτερον νὰ οἰκειωθῇ, ἔπειτα διότι αὕτη μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ εἰς τὰς περαιτέρω σπουδάς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ τρίτον διότι οἱ μέλλοντες ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον προτιμότερον εἶνε νὰ ἔχωσιν γνῶσιν τῆς πατρίου ἱστορίας ἢ τῆς παντὸς ἄλλου ἔθνους.

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ παραδίδηται ἡ πάτριος ἱστορία εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς γ' τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου δὲν ἔχομεν μίαν ὡρισμένην γνώμην· διότι καὶ οἱ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες οἱ πραγματευθέντες περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς κατωτέραις γυμνασιακαῖς τάξεσι δὲν εἶνε πάντες σύμφωνοι. Οἱ μὲν φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἀρίστη μέθοδος τοῦ παραδίδειν τὴν ἱστορίαν ἔθνους τινὸς εἰς μαθητὰς μικρᾶς ἡλικίας (δωδεκαετεῖς), κατὰ πρῶτον διδασκομένους ἱστορίαν, εἶνε ἡ *βιογραφική*, ἡ μέθοδος δηλ. ἐκείνη, καθ' ἣν τὰ γεγονότα μιᾶς τινος ἐποχῆς συγκεντροῦνται περὶ ἓν τὸ ἐξοχώτερον πρόσωπον τῆς ἐποχ ς ταύτης οὕτως, ὥστε ἐν ᾧ ὁ μαθητὴς φαίνεται ὅτι οὐδὲν ἄλλο μανθάνει ἢ τὰς πράξεις *ἑνὸς ἀνδρός*, διδάσκεται τὴν ἱστορίαν μιᾶς τινος ἐποχῆς. Οὕτω π. χ. μετὰ τὴν ἐκ τῆς μυθολογίας γνῶσιν τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ συγκεντροῦται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία περί τινα ἐξέχοντα πρόσωπα, οἷα τὰ ἑξῆς: Λυκοῦργος (σπαρτιατικὴ πολιτεία), Ἀριστομένης (μεσσηνιακοὶ πόλεμοι), Σόλων, Πεισίστρατος, Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης, Κίμων, Περικλῆς, (πελοποννησιακὸς πόλεμος), Νικίας (Σικελικά), Ἀλκιβιάδης, Λύσανδρος, Θρασύβουλος, Σωκράτης, Ξενοφῶν (ἀνάβασις καὶ κατάβασις τῶν μυρίων), Ἀγησίλαος, Ἐπαμεινώνδας,

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Φίλιππος, Δημοσθένης, Ἀλέξανδρος, κ. οὗ. κ. μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους οὐδὲν παρέχει διδασκαλίας ἄξιον ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ. Μετ' αὐτὴν ὅμως ἄρχεται ἡ ἱστορία τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι πρόσωπα πολλοῦ λόγου ἄξια, περὶ τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ συγκεντρωθῶσι τὰ κυριώτατα τῶν γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη εἶνε ἡ βιογραφικὴ μέθοδος. Ἡ μέθοδος αὕτη ἔχει κατὰ τὸ φαινόμενον τὸ προτέρημα τῶν μύθων καὶ παραμυθίων, τὸ προτέρημα τῆς ἑνότητος, ὅπερ χρησιμεύει εἰς τὸ φύσει εὐπερίσπαστον παιδικὸν πνεῦμα, ἵνα συγκρατῇ αὐτοῦ τὴν προσοχὴν περὶ τὰ ἐξιστορούμενα πράγματα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις, ὅτι ἂν αἱ βιογραφίαι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πρόκειται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κέντρα τῶν κυριωτάτων ἱστορικῶν γεγονότων ἐποχῆς τινος, ὑπάρχει καὶ πολὺς κίνδυνος, μὴ διασπασθῇ ἢ χαλαρωθῇ ἡ ἑνότης ἐκείνη, καὶ ἐπέλθῃ τότε τὸ ἀντίθετον τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀποτέλεσμα. Εἶνε μάλιστα κίνδυνος, ἂν πέσῃ εἰς ἀδεξίου συγγραφέως ἢ διδασκάλου χεῖρας ἡ τοιαύτη μέθοδος, μὴ ἐντελῶς ἀποτύχῃ τοῦ σκοπουμένου. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαιτεῖ πολὺ τεχνικὸν συγγραφέα καὶ διδάσκαλον, ὥστε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα νὰ περιβάλλωσι τὸν βιογραφούμενον μέγαν ἄνδρα, ὡς αἱ σάρκες τὸν σκελετὸν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτως ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ διαταραχθῇ, ἀλλὰ μάλιστα νὰ συμπληρωθῇ καὶ νὰ γείνῃ τερπνοτέρα ἡ ἑνότης. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε εὔκολον ἔργον οὐδὲ πάντοτε δυνατόν.

Διὰ τοῦτο γνωμοδοτοῦσιν ἄλλοι ὅτι προτιμότερον εἶνε νὰ διδάσκηται ἡ πάτριος ἱστορία πρὸς τοὺς μαθητὰς τῆς βαθμίδος ταύτης κατὰ μεγάλα τινὰ τὰ κυριώτατα τμήματα, ὅσα περιέχουσι πράξεις ἀξιοθαυμάστους καὶ ἀξιομνημονεύτους, ἄνευ τινὸς στενῆς ἀλληλουχίας τῶν τμημάτων καὶ τῶν πράξεων πλὴν τοῦ χρονολογικοῦ μίτου, τοῦ λίαν ἀναγκαίου διὰ τὴν ἐν χρόνῳ ὀρθὴν τῶν γεγονότων κατάταξιν, διότι δὲν εἶνε ἀκόμη ἱκανοὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου νὰ ἐννοήσωσι τὴν αἰτιολογικὴν σχέσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τοιαῦτα τμήματα μετὰ τοὺς τρωϊκοὺς πολέμους εἶνε ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, οἱ μεσσηνιακοὶ πόλεμοι, ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων μετὰ τοῦ Πεισιστράτου, οἱ περσικοὶ πόλεμοι, ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, Θηβαῖοι, Μακεδόνες (Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος), ῥωμαϊκὴ κατά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κτησις. Κατὰ τοιαῦτα τμήματα δύναται νὰ διδαχθῇ, συντομώτερον ὅμως, καὶ ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ βυζαντινὴ δηλ. μέχρις ἁλώσεως.

Τοιουτοτρόπως ὁ μαθητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου εἴτε εἰς τὸν πρακτικὸν βίον μεταβῇ εἴτε εἰς τὸ Γυμνάσιον, κατέχει ἤδη πλὴν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν κατὰ τὰ κυριώτερα αὐτῶν μέρη, καὶ ἔχει ἤδη ποσόν τι γνώσεων ἱκανῶς χρήσιμον. Ἐὰν δὲ ὁ διδάσκαλος ἐπέστησε τὴν προσοχήν του καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν, ὅπερ ἀπαραίτητον, καὶ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν κυριωτάτων χρονολογιῶν, δύναται καὶ νὰ τοποθετῇ τοπικῶς καὶ χρονολογικῶς τὰ διάφορα γεγονότα· ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται εἰς αὐτὸν ὡς παραμύθια. Τοῦτο εἶνε ἱκανόν (1).

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ *τυπικὸν πρόγραμμα* τῆς Κυβερνήσεως ὁρίζει ἐν μὲν τῇ Α' τάξει νὰ διδάσκηται ἡ ἱστορία τῶν ἀνατολικῶν ἀρχαίων ἐθνῶν καὶ ἡ ἑλληνική· ἐν δὲ τῇ Β' ἡ ῥωμαϊκὴ καὶ τὰ κυριώτερα τοῦ μέσου αἰῶνος· ἐν δὲ τῇ Γ' ἡ νεωτέρα ἱστορία· καὶ ἐν τῇ Δ' ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία κατ' ἔκτασιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι Καποδιστρίου. Κατὰ δὲ τὸ νεώτατον πρόγραμμα ὀλίγον διάφορος εἶνε ἡ κατανομὴ τῆς ὕλης εἰς τὰς τέσσαρας τάξεις: ἐν τῇ Α' ἑλληνικὴ ἱστορία μέχρις Ἀλεξάνδρου μετ' εἰσαγωγῆς περὶ τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν· ἐν τῇ Β' ῥωμαϊκὴ καὶ βυζαντινὴ μέχρι τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· ἐν τῇ Γ' ἱστορία τῶν μέσων καὶ νέων χρόνων μέχρι τῆς ἐν Βιέννῃ συνθήκης· ἐν τῇ Δ'. ὡς καὶ ἐν τῷ παλαιῷ προγράμματι. Βεβαίως ἡ τοσαύτη ἔκτασις τῆς ὕλης καὶ ἡ τοιαύτη διανομὴ αὐτῆς εἰς τὰς τάξεις δὲν εἶνε πολὺ σκόπιμος. Ἡ ἔκτασις εἶνε πολλή, διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν τῷ γυμνασίῳ ἡ καθολικὴ ἱστορία, ὅπερ καθ' ἃ ἤδη εἴπομεν εἶνε ἀκατόρθωτον. Τίς εἶνε ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιβαρύνῃ τις τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου διὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, τῶν Ἰνδῶν, φέρ' εἰπεῖν, τῶν Σινῶν, τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Αἰγυπτίων; Ὅ,τι εἶνε ἄξιον μνημονεύσεως καὶ μαθήσεως ἐκ τῆς

(1) Τὸ νεώτατον πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἡμετέρου, ὅτι δὲν περιλαμβάνει τὴν Ἑλλην. μυθολογίαν (!) καὶ νομίζει ἀναγκαίαν ἢ δυνατὴν ἐν τῇ Γ' τάξει τοῦ Ἑλλ. σχολείου τὴν διδασκαλίαν τῶν «κυριωτάτων τῆς παγκοσμίου Ἱστορίας» μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1833. Ἀλλὰ τί πρῶτον, τί δ' ὕστερον;



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κοινοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἱστορίας τῶν ἐθνῶν τούτων ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν ἑλληνικῶν γυμνασίων εἶνε ὅσα ἔχουσι σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, καὶ ταῦτα ὁ φρόνιμος διδάσκαλος θὰ ζητήσῃ νὰ διδάξῃ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὅταν ἔλθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην, ὡς θέλομεν ἴδῃ, νὰ πραγματευθῇ αὐτὴν κατ' ἔκτασιν καὶ ἱστορικὴν συναφειαν. Τότε, πραγματευόμενος τὸ ζήτημα περὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένων ἀποικιῶν καὶ τοῦ ἔξωθεν ἐλθόντος πολιτισμοῦ, δύναται νὰ διδάξῃ τινὰ περὶ Αἰγύπτου, περὶ Ἀσσυρίας, περὶ Φοινίκης (καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε ὀρθότερον τὸ νεώτατον πρόγραμμα)· ὅταν δὲ πραγματευθῇ τοὺς περσικοὺς πολέμους, περὶ περσικῆς μοναρχίας· ὅταν ἔπειτα μέλλῃ νὰ διεξέλθῃ τὰς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἔχει ὡσαύτως ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ Ἰνδῶν καὶ Φοινίκων. Πλὴν δὲ τούτου, ἐπειδὴ εἴπομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀνάγκη νὰ ἀναγνωσθῇ ὁλόκληρος ἐν τῷ γυμνασίῳ τὸ μὲν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διδασκάλου, τὸ δὲ κατ' οἶκον, ὁ ἱκανὸς καὶ ἐπιμελὴς διδάσκαλος δύναται νὰ καταστήσῃ ὠφέλιμον τὴν ἀνάγνωσιν καὶ πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων ἱστορικῶν περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν. Ὡσαύτως πολλὴ καὶ περιττὴ εἶνε ἡ ἔκτασις τῆς νεωτέρας ἱστορίας, κατέχουσα ὁλόκληρον τὸ ἔτος τῆς Γ' τάξεως (τάξεως ἀκμαίας πρὸς ἱστορικὴν διδασκαλίαν). Τί ἔχει νὰ διδάξῃ τις ἐπὶ ἓν ἔτος ἐκ τῆς νεωτέρας ἱστορίας Ἕλληνας μαθητάς, παντάπασι ξένους πρὸς τὰ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ διαδραματιζόμενα; Ἡ δὲ διάταξις περὶ τῆς ἐν τῇ Δ' τάξει ἱστορικῆς διδασκαλίας ἀποδεικνύει πολλὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀπειρίαν. Πῶς εἶνε δυνατὸν ἐν ἑνὶ ἔτει νὰ διδαχθῇ κατ' ἔκτασιν μάλιστα πᾶσα ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι Καποδιστρίου; τουτέστι πᾶσα ἡ πεντάτομος ἱστορία τοῦ Παπαρρηγοπούλου; Ὅστις ἐπεχείρησε νὰ διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐν τῇ Δ' τάξει κατὰ τὴν ἔκτασιν τὴν ἀπαιτουμένην καὶ μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἁρμοζούσης εἰς μαθητὰς τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ γυμνασίου, γινώσκει ὅτι πέραν τῶν Μακεδονικῶν δὲν ἐδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Ἄλλως, ἵνα κατορθωθῇ ἡ ἐν τῷ προγράμματι διάταξις, ἀνάγκη οἱ μαθηταὶ νὰ ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας βιβλίον περιέχον ἐν ἐκτάσει πάντα τὰ γεγονότα καὶ νὰ μελετῶσιν αὐτό, ὁ δὲ διδάσκαλος νὰ δοκιμάζῃ ἂν ἐμελέτησαν, καὶ νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν αἰτιολογικὴν ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων καὶ εἰς προϊόντα τινὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἢ εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἑκάστης ἐποχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα εἶνε παρ' ἡμῖν ἀδύνατα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἡ διδακτέα ἱστορικὴ ὕλη πρέπει καὶ νὰ περιορισθῇ καὶ νὰ διαταχθῇ ἄλλως πως, ἂν θέλωμεν καὶ τούτου τοῦ μαθήματος ἡ διδασκαλία νὰ φέρῃ καρπούς τινας βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ διδαχθῇ ἡ γενικὴ ἱστορία, ἀλλ' ἡ ἱστορία τῶν δύω προκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἡ πάτριος καὶ ὅ,τι πρὸς ταύτας ἔχει τινὰ σχέσιν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας ἱστορίας. Τούτων λοιπὸν οὕτως ἐχόντων, νομίζομεν ὅτι ἡ ἐν τῷ γυμνασίῳ διδακτέα ἱστορικὴ ὕλη πρέπει *νὰ διαιρεμηθῇ ὡς ἑξῆς εἰς τὰς τέσσαρας αὐτοῦ τάξεις*. Ἐπειδὴ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον διέτριψαν περὶ μύθους καὶ γεγονότα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ τῆς Α' *γυμνασιακῆς τάξεως* δὲν εἶνε ἔτι ὥριμοι πρὸς ἀκρόασιν *πραγματικῆς* ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἱστορίας δηλ. διδασκομένης κατὰ τὴν λεγομένην πραγματικὴν μέθοδον (καθ' ἣν ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα οὐχὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἐν αἰτιολογικῇ πρὸς ἄλληλα ἀναφορᾷ, ἐκτίθεται δὲ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἔθνους ἐν τῇ γενικῇ ἀναπτύξει ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων), καὶ ἐπειδὴ εἶνε ἀνάγκη νὰ γνωρίσωσι καὶ τὸ ἕτερον τῶν προκρίτων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ ὁποίου μάλιστα μέλλουσι καὶ τοὺς συγγραφεῖς ν' ἀναγνώσωσι, διὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι εἶνε χρησιμωτέρα ἡ καινοτομία τοῦ νὰ διδάσκηται ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἐν τῇ Α' τοῦ γυμνασίου. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία πρέπει νὰ διδάσκηται οὐχὶ βιογραφικῶς οὐδὲ κατὰ μεγάλα ἀσυνάρτητα τμήματα, ἀλλ' ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς ἀκολουθίᾳ καὶ συνεχείᾳ καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν πλατυτέρᾳ ἐξιστορήσει τῶν κυριωτέρων αὐτῆς γεγονότων: Οἱ πρῶτοι χρόνοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας πρέπει νὰ ἐκτεθῶσι κατὰ τὸν Λίβιον καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Niebuhr ἢ Mommsen, οἵτινες θεωροῦσι πᾶσαν τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας ἐν Ῥώμῃ κεκαλυμμένην ὑπὸ μυθικοῦ σκότους, καὶ ἐπομένως ἐξαλείφουσιν αὐτὴν ἐκ τῆς ἱστορίας· μετὰ δὲ τὴν βασιλείαν οἱ ἀγῶνες μεταξὺ πατρικίων καὶ δημοτικῶν καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξομοίωσις τῶν τάξεων τῆς πολιτείας· ἔπειτα ἡ ἔκτασις τῆς δυνάμεως τῆς Ῥώμης ἐπὶ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν· μετὰ ταῦτα οἱ καρχηδονικοὶ πόλεμοι καὶ αἱ κατακτήσεις τῆς Ῥώμης ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας, οἷον τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος, Αἰγύπτου καὶ Μ. Ἀσίας· ἔπειτα αἱ ἐμφύλιοι ταραχαὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ γαλλικοὶ πόλεμοι· καὶ τέλος ἡ ἱστορία τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων ἰδίως. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ συμβαδίζῃ ἀδιαλείπτως καὶ ἡ τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας καὶ ἡ χρῆσις



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῶν ἀρίστων γεωγραφικῶν πινάκων, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἀποβαίνει λίαν σκοτεινὴ καὶ νεφελώδης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγχειρίδιον μὲν *ἀρχαίας γεωγραφίας* δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν τάξιν οὔτε ταύτην οὔτε ἄλλην, ἵνα μὴ πολλαπλασιασθῶσι τὰ ἐγχειρίδια τῆς διδασκαλίας καὶ πολλαπλασιασθῶσι τὰ διδασκόμενα μαθήματα. Τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας, ἂν εἶνε σκοπίμως συντεταγμένον, ὀφείλει νὰ παρέχῃ τὰς ἀπαιτουμένας γεωγραφικὰς γνώσεις, εἰ δὲ μή, ὁ διδάσκαλος ἐξ ἰδίας μελέτης καὶ προπαρασκευῆς. Οἱ γεωγραφικοὶ ὅμως πίνακες εἶνε ἀπαραίτητοι. Καὶ τοιούτους ἔχει μὲν λίαν καλοὺς κρεμαστοὺς ἡ Γερμανία, ἔχομεν δὲ καὶ ἡμεῖς, χάρις εἰς τὴν ἄκραν φιλογένειαν καὶ φιλοτιμίαν τοῦ κ. Ζαφειροπούλου.

Μετὰ τὴν ἐν τῇ Α' τάξει διδασκαλίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, ἥτις πρέπει νὰ περατωθῇ ἐν αὐτῇ ὑπωσδήποτε, τί μένει ἐκ τῆς διδακτέας ὕλης εἰς τὰς λοιπὰς τάξεις; Μέση καὶ νεωτέρα ἱστορία, καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Πῶς δὲ πρέπει νὰ διανεμηθῇ ἡ ὕλη αὕτη εἰς τὰς τρεῖς ὑπολοίπους τάξεις; — Νομίζομεν ὅτι καθιστῶμεν σκοπιμωτέραν καὶ ὠφελιμωτέραν ἑπομένως τὴν ἱστορικὴν διδασκαλίαν, ἐὰν καὶ ἐνταῦθα καινοτομήσωμεν. Ἀφ' οὗ διὰ τῆς ἐν τῇ Α' τάξει διδασκαλίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἐξήλθομεν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, δυνάμεθα νὰ μεταβῶμεν ἐν τῇ Β' τάξει εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μέσου αἰῶνος, συνάψωμεν δὲ πρὸς αὐτὴν ἐν ἀρχῇ μὲν δύω κεφάλαια ἐκ τῆς ἀρχαίας, ὡς θέλομεν εὐθὺς ἴδῃ κατωτέρω, περὶ δὲ τὰ τέλη ὅσα ἔπονται ἐκ τῆς νέας ἱστορίας μέχρι περίπου τῆς Α' Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἢ τῶν παραμονῶν αὐτῆς.

Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἐν τῇ Β' τάξει δύνανται νὰ διδαχθῶσι κατὰ τὴν ἑξῆς σειρὰν τὰ ἑξῆς γεγονότα. Ἀφ' οὗ ἐν τῇ προηγουμένῃ τάξει ἐδιδάχθη ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (ἐπιτομώτερον τὰ τῶν ἀσημάντων καὶ τελευταίων αὐτοκρατόρων), ἄρχεται ἡ ἱστορία τῆς τάξεως ταύτης διὰ τῆς *διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ* (κεφ. Α') καὶ ἐπί τινα μαθήματα ἑπομένως διδάσκεται μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἡ ἵδρυσις τῆς ἐκκλησίας, ἡ ἐνέργεια τῶν ἀποστόλων, καὶ ἡ δι' αὐτῶν διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ κατὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ μάρτυρας, περὶ τῶν αἱρέσεων μέχρις Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, καὶ περὶ τῶν πρώτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Πάντα ὅμως ταῦτα οὕτως, ὥστε νὰ τηρῆται ἀκριβῶς ἡ χρονολογικὴ θέσις τῶν γεγονότων· διότι παρατηρεῖτε ὅτι

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γίνεται ἀναδρομή τις εἰς τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τῆς προηγηθείσης. — Μετὰ τοῦτο ἔρχεται (κεφ. Β') *ἡ μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν* : Φράγκοι (καὶ Σαξονες), Ἀλλεμάνοι καὶ Γότθοι εἶνε οἱ εἰσβαλόντες Γερμανοὶ εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς μεγάλης ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, οἱ μὲν εἰς τὰ ΒΑ, οἱ δὲ εἰς τὰ ΒΔ αὐτῆς· Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν· νέαι εἰσβολαὶ τῶν βαρβάρων, ἰδίως Γότθων, Βανδάλων, Βουργουνδίων καὶ Σουηβῶν εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν· τέλος Οὖνοι (Ἀττίλας) καὶ κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.—Ταῦτα τὰ γεγονότα ἀνήκουσι μὲν κατὰ τὴν συνήθη διαίρεσιν τῆς ἱστορίας εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ διὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, τὸν ὅλως ἀλλότριον τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος, δύνανται νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων, ὡς εἰσαγωγὴ εἰς αὐτήν, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἀποτελοῦσι τὸ μεταίχμιον τὸ μεταξὺ ἀρχαίου καὶ μέσου αἰῶνος. Ἐκ δὲ τῶν γεγονότων τούτου, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δηλ. ἢ δυτικοῦ μεσαιῶνος, τὰ κυριώτερα μόνον πρέπει νὰ διδαχθῶσιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ γυμνασίῳ τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα καὶ τὰ χαρακτηριστικώτερα τῆς ἐποχῆς. Τοιαῦτα δὲ εἶνε ἡ βασιλεία Καρόλου τοῦ Μεγάλου, καὶ τὰ περὶ τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ ἡ αὔξησις τῆς παπικῆς δυνάμεως (παποκρατία ἐν τῇ Δύσει)· ἡ ἐκ τῶν συντριμμάτων τῆς ἐπικρατείας Καρόλου τοῦ Μεγάλου πηγάσασα *Γερμανικὴ αὐτοκρατορία*—ἰδίως μνημονευτέα ἡ ἐποχὴ τῶν Ὀθώνων καὶ ἡ ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Δ' καὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ' σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸν πάππαν (*ὕπατος βαθμὸς τῆς παπικῆς δυνάμεως*)·—*αἱ σταυροφορίαι*, ἂν καὶ περὶ αὐτῶν θὰ γείνῃ λόγος καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνατολικῆς (βυζαντινῆς) αὐτοκρατορίας· κατάπτωσις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας· ἀνακαλύψεις (ἰδίως τῆς Ἀμερικῆς)· θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἐν τῇ δύσει· ὁ αἰὼν Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου.

Τὰ τμήματα ταῦτα τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἱστορίας πολλάκις ἀπέχουσιν ἀλλήλων οὐκ ὀλίγον, συμπληρουμένων τῶν ἐν τῷ μεταξὺ χασμάτων ὑπὸ γεγονότων ἥττονος λόγου ἀξίων. Ὁ μαθητὴς ἑσπερίου τινὸς γυμνασίου ὀφείλει ἴσως καὶ ταῦτα ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν πάτριον αὐτοῦ ἱστορίαν νὰ μὴ ἀγνοῇ· ἀλλ' ὁ Ἕλλην δύναται νὰ παραλείψῃ αὐτά, ὅπως καὶ ὁ μαθητὴς γαλλικοῦ ἢ γερμανικοῦ γυμνασίου ὀλίγον θέλει φροντίσῃ περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Ἀπόκειται ὅμως εἰς τὸν ἐπιτήδειον

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ μεθοδικὸν διδάσκαλον, τὸν κατέχοντα πᾶσαν τὴν ἱστορικὴν ὕλην, νὰ συνδέσῃ τὰ τμήματα ταῦτα καὶ νὰ δείξῃ τὴν φυσικὴν αὐτῶν καὶ ἀληθῆ συνάφειαν, ἔτι δὲ νὰ τηρῇ μετὰ *προσοχῆς* καὶ *ἐπιμελῶς* τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν τάξιν.

Τοιαύτη πρέπει νὰ εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐν τῇ Β' τάξει. Σημειωτέον δὲ καὶ πάλιν, ὅτι ἐν ταῖς κατωτέραις ταύταις τάξεσι τοῦ γυμνασίου ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ γινώσκωσι τὰ κυριώτατα γεγονότα ὅσον ἔνεστι καθαρὰ καὶ ἐναργῆ ἐν *χρόνῳ καὶ τόπῳ* καὶ μετ' ἀκριβοῦς χαρακτηρισμοῦ τῶν προσώπων. Εἶπον τὰ κυριώτατα· διότι τὰ δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα, τὰ ὁποῖα αὐξάνουσι μόνον καὶ ἐξογκοῦσι τὴν ὕλην καὶ βαρύνουσι τὴν μνήμην, χωρὶς νὰ περιέχωσί τι διδακτικόν, πρέπει νὰ παραλείπωνται· τὰ κυριώτατα ὅμως ταῦτα γεγονότα, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐντυπωθῶσιν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἀφήσωσι κέντρον εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν πρέπει νὰ περισαρκώνωμεν οὕτως, ὥστε νὰ παριστάνωνται ὡς ζωντανὰ καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν μαθητῶν γινόμενα. Οὗτος ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶνε κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην πολὺ ὠφελιμώτερος παρὰ πᾶσαν κρίσιν καὶ ἠθικολογίαν περὶ ἑνὸς ἑκάστου γεγονότος.

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν Γ' τάξιν, ἔχομεν ἐνώπιόν μας μαθητὰς σοβαρωτέρους καὶ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀποκτηθεισῶν γνώσεων. Πρὸς τοιούτους λοιπὸν δυνάμεθα νὰ διδάσκωμεν τὴν ἱστορίαν σοβαρώτερον καὶ νὰ παριστῶμεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὑπὸ τὴν πραγματικωτέραν αὐτῶν μορφήν· δὲν λέγομεν διὰ τοῦτο ὅτι κατὰ τὰς προλαβούσας βαθμίδας παρεμορφοῦντο ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τὰ ἱστορικὰ γεγονότα· ἀλλ' ὅστις ἐδίδαξε πρὸς τοιαύτην ἡλικίαν ἱστορίαν γινώσκει ὅτι ἐξ ἀνάγκης παιδαγωγικῆς πολλὰ μὲν γεγονότα ἀναγκάζεται νὰ ἐξιστορῇ ἀτελέστερον ἢ ὅπως τῷ ὄντι συνέβησαν, πολλῶν δὲ τὴν ἀληθῆ σημασίαν νὰ παρασιωπᾷ κ. τ. τ. Πρὸς μαθητὰς ὅμως τῆς τρίτης καὶ τετάρτης τάξεως δύναται νὰ διδαχθῇ ἱστορία τις ἄνευ μὲν κριτικῆς καὶ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὴν πραγματικὴν μέθοδον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἁρμόζει μάλιστα νὰ διδαχθῇ *ἡ πάτριος ἱστορία*, ἡ ἑλλην. ἱστορία, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι Καποδιστρίου. Καὶ ἐν μὲν τῇ Γ' τάξει ἐπὶ 3 ὥρας καθ' ἑβδομάδα δύναται νὰ διδαχθῇ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία μέχρι τῆς συστάσεως τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, μέχρι τοῦ Κων-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σταντίνου. Καὶ πολλὰ μὲν τῆς ἱστορίας ταύτης μέλλουσι νὰ εἶνε γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως ταύτης τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐν τῇ Γ' τάξει τοῦ ἑλληνικοῦ διδασκαλίας, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν ὁποίων ἀπητήσαμεν ἄλλοτε (ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἑλληνικῶν) εὐρεῖαν ἀνάγνωσιν, ὅθεν ἡ διδασκαλία ἔχει ἐνταῦθα τὸ μὲν νὰ συμπληρώσῃ, τὸ δὲ νὰ χαρακτηρίσῃ μόνον τὰ ἤδη γνωστά, τὸ δὲ νὰ προσθέσῃ. Τὰ προσθετέα θὰ εἶνε τὰ ἐκ τῆς λογοτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας κεφάλαια, ὅσα εἶνε τὰ χαρακτηριστικώτατα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ ἄριστα δείγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἔχει προσέτι νὰ προσθέσῃ τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τὸ ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Τὸ ποσὸν τῆς διδακτέας ὕλης δὲν εἶνε ἀξιοκαταφρόνητον, ἀλλὰ καὶ ἡ τάξις ἡ Γ' εἶνε ἱκανὴ νὰ φέρῃ καὶ βαρύ τι φορτίον. Ἵνα κατορθωθῇ, ὅμως ὅλον τοῦτο τὸ ποσὸν νὰ διδαχθῇ καθ' ὃν διενοήθημεν τρόπονι εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνῃ χρόνου οἰκονομία τοιαύτη, ὥστε ἡ μὲν ἐξέτασις τοῦ μαθήματος νὰ γίνηται συντομώτατα, πολλὰ δὲ μέρη τῆς ἱστορίας ν' ἀπαιτῇ ὁ διδάσκαλος παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ μελετῶσι κατ' ἰδίαν ἢ παρά τινι ἀρχαίῳ συγγραφεῖ—πόσον θὰ ἦτο χρήσιμον βιβλίον τι περιλαμβάνον τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐκ τῶν ἀρίστων ἑλληνικῶν πηγῶν!—ἢ ἕν τινι ἐγχειριδίῳ τῆς ἱστορίας οἷον τοῦ Πολυζωΐδου ἢ Παπαῤῥηγοπούλου. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ἤδη προδιαγεγραμμένην ὁλόκληρον τοῦ ἑνιαυτοῦ τὴν ἱστορικὴν διδασκαλίαν ὁ διδάσκαλος.

Ἐν δὲ τῇ Δ' τάξει ὑπολείπεται νὰ διδαχθῇ πρῶτον ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία μέχρι ἁλώσεως, οὐχὶ μεθ' ὅλης τῆς λεπτομερείας· διότι ὑπάρχουσι μέρη τινὰ αὐτῆς ἀνάξια λόγου, τὰ ὁποῖα δύναται θαῤῥαλέως νὰ παρατρέξῃ ὁ ἐν γυμνασίῳ διδάσκων· δύναται ὅμως ἀντ' αὐτῶν νὰ ἐπισυνάψῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἔρχονται εἰς ποικίλην σχέσιν μετὰ τοῦ κράτους τοῦ ἀνατολικοῦ, ἰδίως τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Τούρκων· ἔτι δὲ τὰ τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι. Ἔπειτα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος δύναται νὰ ἐκλέξῃ τινὰ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ ἐθνικοῦ βίου (Παιδομάζωμα—Γενίτσαροι—Πατριαρχεῖον καὶ προνόμια—Πολιτικοὶ ἄρχοντες, οἷον Διερμηνεῖς, Ἡγεμόνες, Φαναριῶται, Ἀρματωλοί, Σουλιῶται, Ἐπανάστασις τοῦ 1770, Ῥωσσικὴ πολιτική,) καὶ μετὰ τὴν διήγησιν αὐτῶν φθάνει εἰς τὰ τέλη τοῦ δε-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐνταῦθα δύναται νὰ διακόψῃ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἵνα στρέψῃ ὀλίγον τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δυτικῶν κρατῶν, ἰδίως τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς Ῥωσσίας ἀπὸ τοῦ Μ. Πέτρου καὶ ἑξ. Ἡ ἐκδρομὴ αὕτη εἶνε ἀναγκαία, οὐμόνον ἵνα μὴ μείνωσιν ἀδαεῖς οἱ μαθηταὶ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων τῶν κυριωτάτων γεγονότων καὶ προσώπων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα πληρέστερον ἐννοήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσως· διότι εἶνε ὁμολογούμενον ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἡ διὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ βίος πολλῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ πολιτικοὶ ἐν ἀνατολῇ σκοποὶ τῆς Ῥωσσίας ὑπῆρξαν ἐκ τῶν ἰσχυρῶν παραγόντων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀφ' οὗ λοιπὸν κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην γείνωσι γνωστὰ τὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιστέφεται ἡ ὅλη ἱστορικὴ διδασκαλία διὰ τῆς ἀφηγήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐὰν ὑπῆρχε καὶ ἄλλο ἔτος πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, χρησιμώτατον θὰ ἦτο εἰς αὐτὸ νὰ μετατεθῇ ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετ' αὐτὴν νὰ ἠκολούθει ἡ ἱστορία τῶν κυριωτάτων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ 1830 καὶ ἑξῆς, ἰδίως τοῦ γερμανικοῦ, ὅπερ τοσοῦτον ἐπ' ἐσχάτων ἀνεδείχθη.

## γ'. Μαθηματικά.

Μεθ' ὅσα εἴπομεν ἄλλοτε περὶ τῆς ἐν τῇ γυμνασιακῇ ἐκπαιδεύσει ἀξίας τῆς μαθήσεως ταύτης, ὀλίγα ἔχομεν νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν, οὐ μόνον διότι ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἔχει καλῶς, ὅπως εἶνε ὡρισμένη ἐν τῷ τυπικῷ προγράμματι τῆς Κυβερνήσεως, ὅπερ συνετάχθη ὑπὸ τῶν εἰδικωτάτων παρ' ἡμῖν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐμὴ πεῖρα δὲν ἐκτείνεται μέχρι καὶ ταύτης τῆς διδασκαλίας. Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς διδακτικῆς ἀνάγκη νὰ ἐφαρμόζωνται καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου, ἄλλως δὲ καὶ ἡ φύσις τῶν μαθηματικῶν εἶνε τοιαύτη, ὥστε δὲν εἶνε δυνατὴ οὐδεμία αὐτῶν διδασκαλία ἄνευ μεθόδου· ἐνταῦθα μάλιστα ἐφαρμόζεται ἐξ ἀνάγκης ἡ σωτήριος διδακτικὴ ἀρχὴ νὰ χωρῇ τις ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα, ἀπὸ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα, ἀπὸ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ζητεῖται διὰ τί ἐν τοῖς πλείστοις τῶν γυμνασίων καὶ παρ'

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἡμῖν καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρεῖται ὅτι ὀλίγοι εἶνε οἱ προκόπτοντες εἰς τὰ μαθηματικά; Πολλάκις τὸ δέκατον ἢ δωδέκατον τῶν μαθητῶν τάξεως τινὸς ἢ καὶ ὀλιγώτεροι ἐνίοτε εἶνε οἱ ἀποκτῶντες ἐπαρκεῖς γνώσεις μαθηματικὰς ἐξερχόμενοι τῆς τάξεως· οἱ δὲ πλεῖστοι καὶ ἄνευ τοιούτων προβιβάζονται ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν. Εἰς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου οἱ μὲν φρονοῦσιν, ὅτι ἡ ξηρότης τοῦ μαθήματος δὲν ἑλκύει τοὺς πολλοὺς εἰς μελέτην αὐτοῦ, οἱ δὲ ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν ἀπαιτεῖ ἰδιαζόντως ὠργανισμένας κεφαλάς, τὰς λεγομένας μαθηματικὰς κεφαλάς, ἵνα παραγάγῃ ἀφθόνους καρπούς. Ἀλλὰ ἀκριβεστέρα μελέτη τοῦ πράγματος καὶ πεφωτισμένη πεῖρα ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδὲν τούτων εἶνε ἀληθές· διότι ἀπεδείχθη ὅτι ὅπου συνέπεσεν ὁ διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν νὰ εἶνε ἀνὴρ παιδαγωγικὸς καὶ κάτοχος ποικίλων ἄλλων γνώσεων, κατέστησε καὶ τὸ μάθημα εἰς τοὺς πλείστους ἀγαπητὸν καὶ καρποὺς παρήγαγεν ἀναλόγους τῶν ἄλλων μαθημάτων. Ἡ αἰτία λοιπὸν δὲν ἔγκειται οὔτε εἰς αὐτὸ τὸ μάθημα οὔτε εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν μαθητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ποιότητα τῶν διδασκάλων· διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶνέ τις ἄριστος μαθηματικός, ἵνα δυνηθῇ νὰ διδάξῃ τὴν ἐπιστήμην του εἰς τὴν γυμνασιακὴν νεολαίαν· ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τὴν τέχνην τοῦ νὰ ἐμβάλλῃ τὰ διδασκόμενα εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν· οἱ δὲ πολλοὶ στεροῦνται τῆς ἀρετῆς ταύτης· ἀφῃρημένοι ὡς εἶνε, ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὸ νὰ ἐκφέρωσιν ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς τὰ διδασκόμενα, καὶ ἀδιαφοροῦσιν, ἂν κατενόησαν αὐτὰ οἱ μαθηταὶ ἢ ὄχι. Δὲν σκέπτονται ὅτι τὸ ἑαυτῶν μάθημα ἀπασχολεῖ μίαν μόνην δύναμιν τῆς ψυχῆς, τὴν διάνοιαν, εἶνε καθαρῶς λογικόν, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα μαθήματα ἀπασχολοῦσι καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημα· δὲν ἐνθυμοῦνται ὅτι φύσει ἡ νεαρὰ ἡλικία ἀποστρέφεται τὸ διανοεῖσθαι, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας παραδίδεται εἰς καθαρῶς διανοητικὴν ἐργασίαν· τοὐναντίον μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως μανθάνει τὰ ἐξεγείροντα τὴν φαντασίαν, οἷον μύθους, διηγήματα κ. τ. τ. καὶ τὰ κινοῦντα τὴν καρδίαν, οἷον ποιήματα, ἱχνογραφίαν, βοτανικήν, ζωολογίαν, καὶ γεωγραφίαν ἔτι. Ὁ διδάσκαλος λοιπὸν τῶν μαθηματικῶν, ἐὰν θέλῃ νὰ καταστήσῃ προσφιλῆ καὶ καρποφόρον τὴν ἑαυτοῦ διδασκαλίαν, ὀφείλει διὰ παντὸς τρόπου νὰ ὑποβοηθῇ τοὺς μαθητὰς μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτα αὐτῶν βήματα εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν ἢ δι' ἐπιμονῆς καὶ ἐπαναλήψεως, ἢ ὑπὸ ἄλλην ὄψιν εὐληπτοτέραν παρισταίνων τὰ διδαχθέντα, ἢ διὰ πα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ραδειγμάτων ἐκ τοῦ γνωστοῦ κύκλου τῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν λαμβανομένων διασαφῶν τὰ λεγόμενα. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀφῃρημένων πράξεων καὶ θεωρημάτων γινώσκῃ νὰ ἐκλέγῃ προβλήματα κινοῦντα τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διάφορον τῶν μαθητῶν, καθηστᾷ τὸ μάθημα τερπνὸν καὶ ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς νὰ ἐργάζωνται καὶ καθαρῶς διανοητικὴν ἐργασίαν, ἐξ ἧς βλέπουσιν ὅτι προκύπτει τέρψις καὶ πρακτικὸν ὄφελος.

Τοῦτο εἶνε τὸ μυστήριον τῆς ἐπιτυχοῦς καὶ καρποφόρου διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν, τὴν ὁποίαν σπανίως μέν, ἀλλ' ὅμως ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν γυμνασιακὴν ἐκπαίδευσιν.

Ὑπομιμνήσκω μόνον τοὺς διδασκάλους τῆς ἀριθμητικῆς ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, ὅτι ὀφείλουσι νὰ γυμνάζωσι τοὺς ἑαυτῶν μαθητὰς καὶ εἰς τὴν λεγομένην κατὰ νοῦν ἀριθμητικήν, εἰς πράξεις δηλ. ἀριθμητικάς, ἐπὶ μικροτέρων βεβαίως ἀριθμῶν, ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς γραφῆς. Ἡ ἄσκησις αὕτη εἶνε ὠφελιμωτάτη ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις.

## 8. Φυσικά.

Λέγοντες φυσικὰ ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν ἰδίως λεγομένην φυσικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλως ὀνομαζομένην φυσικὴν ἱστορίαν ἢ φυσιογραφίαν (Ζωολογίαν, Βοτανικήν, Γεωλογίαν, Ὀρυκτολογίαν). Δύναταί τις νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ γενικὸν τοῦτο ὄνομα καὶ τὴν χημείαν καὶ τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν. Ζητεῖται λοιπὸν ἐν τῇ γυμνασιακῇ παιδαγωγίᾳ, ἂν τὰ μαθήματα ταῦτα πάντα, ἢ τινὰ μόνον αὐτῶν καὶ ποῖα, ἔτι δὲ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον καὶ εἰς ποίαν ἔκτασιν πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐν τοῖς γυμνασίοις.

Τὰ μαθήματα ταῦτα ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις διδάσκονται *πρὸ πολλοῦ* πάντα, πλὴν τῆς χημείας· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἐπ' ἐσχάτων εἰσήχθη πολλαχοῦ ὄχι ὡς ἴδιον μάθημα, ἀλλ' ὡς συμπλήρωμα τῆς φυσικῆς (ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου). Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τούτου ἐγεννήθη πολλὴ ποικιλία ἐν τῷ γυμνασιακῷ προγράμματι, πρὸς οἰκονομίαν δὲ τῶν ὡρῶν τῶν ἀπαιτουμένων ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν, περιεκόπησαν αἱ ὧραι ἄλλων ὡς πολὺ σπουδαιοτέρων θεωρουμένων μαθημάτων, πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες ἐξανέστησαν κατὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, ἰδίως ὁ K. Roth (Gymnasialp. σ. 118 ἑξ.). Ὁ Roth, ἀνὴρ μεγάλης παι-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δαγωγικῆς πείρας καὶ συντηρητικῶν ἀρχῶν, νομίζει ὅτι ἡ κυρία τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου ἀσχολία πρέπει νὰ εἶνε τὰ ἱερά, τὰ λατινικά, τὰ ἑλληνικά, ἡ ἱστορία, ἡ ἀριθμητική· πάντα δὲ τὰ ἄλλα, οἷον τὰ περαιτέρω μαθηματικά, τὰ φυσικά, τὰ φιλοσοφικά, τὰ γαλλικά, πρέπει νὰ διδάσκωνται μὲν ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἀλλὰ νὰ εἶνε προαιρετικά. Ὀρθῶς ὅμως ἀντιτάσσουσι τινές, ὅτι τὸ προαιρετικὸν τοῦτο σύστημα, ἐὰν λάβῃ ἔκτασιν ἐν τῷ γυμνασίῳ πέραν τοῦ ἑνὸς μαθήματος, δύναται νὰ φέρῃ ἀνεπανόρθωτον παραλυσίαν. Παρ' ἡμῖν βεβαίως οὐδεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος ἤθελεν ἐπιδοκιμάσῃ τὴν προαιρετικὴν διδασκαλίαν τινῶν μαθημάτων, ἥκιστα δὲ τῶν φυσικῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου δι' ἄλλους σπουδαίους λόγους τὰ φυσικὰ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πάρεργον μάθημα· διότι πρῶτον μὲν ὑπάρχει ἄφευκτος ἀνάγκη νὰ οἰκειωθῶσι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου, ὅπως πᾶς ὁπωσοῦν πεπαιδευμένος, πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἐκείνας, αἵτινες πανταχοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανίζονται καὶ ἐφ' ὧν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὁ νεώτερος βίος στηρίζεται· δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἄνθρωπον πεπαιδευμένον νὰ ἔχῃ παντελῆ ἄγνοιαν τῶν φυτῶν, τῶν ζῴων, τῶν ὀρυκτῶν τοὐλάχιστον τῆς πατρίδος του, ἔπειτα τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν γνώσεων ἄνευ τῶν ὁποίων εἶνε ἀκατάληπτα καὶ ἀνεξήγητα τὰ θαυμάσια τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, τὰ διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἀτμοῦ παραγόμενα καὶ τόσα ἄλλα· ἔπειτα ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἁρμονικὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καθ' ὃ συνηθίζουσα αὐτὸ καὶ εἰς ἄλλου εἴδους παρατήρησιν, εἰς τὴν ἀκρίβειαν, εἰς τὴν ἐκ τῶν ἁπλῶν φαινομένων ἀνεύρεσιν τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἔτι δὲ καθ' ὃ παρουσιάζουσα εἰς αὐτὸ τὸν ἀπέραντον πλοῦτον καὶ τὴν τάξιν καὶ κανονικότητα τῆς δημιουργίας, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ὄψιν (φυσιογραφία), ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ζωὴν καὶ ὕπαρξιν (φυσικὴ καὶ χημεία). Ἄλλη ὠφέλεια τῆς σπουδῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶνε ὅτι, ἐν' ᾧ τὰ ἄλλα μαθήματα τοῦ γυμνασίου ἀπασχολοῦσι τὸ πνεῦμα διὰ πνευματικῶν προϊόντων καὶ μᾶλλον ἀφῃρημένης ὕλης, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπαιτοῦσι τὴν ἐνασχόλησιν περὶ φαινόμενα ψηλαφητά, συγκεκριμένης ὕλης, ἐξ αὐτῆς τῆς ζώσης φύσεως ἀμέσως λαμβανομένης, ὅπερ εἶνε εὐεργετικώτατον εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Καὶ οὗτοι μὲν εἶνε οἱ λόγοι, δι' οὓς τὰ φυσικὰ μαθήματα εἶνε πλέον πανταχοῦ εἰσηγμένα ἐν Γερμανίᾳ (Hirzel Gymnasialpädag.

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σ. 82—84. Schrader Erzieh. σ. 185. Nohl Pädagog. II, σ. 523 έξ.). Τὸ μὲν παλαιότερον τυπικὸν πρόγραμμα τῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν παράδοξον τίτλον *φιλοσοφικὰ* ὁρίζει νὰ διδάσκηται ἐν μὲν τῇ Β' τάξει τοῦ Γυμνασίου « φυσικὴ ἱστορία, ἰδίως δὲ ζωολογία, ἐν ᾗ νὰ λαμβάνηται κυριώτερον ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα » 3 ὥρ. καθ' ἑβδομάδα, ὅ. ἐ. μεθερμηνευόμενον κατὰ τὴν παρ' ἡμῖν συνήθη ἑρμηνείαν τῶν νομοθετικῶν διατάξεων, ἅπασα ἡ διδασκαλία τῆς φυσικῆς ἱστορίας περιορίζεται εἰς τὴν σωματολογίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις καὶ αὐτὴ διδάσκεται μόνον, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς προπαιδεία εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἥτις μέλλει νὰ διδαχθῇ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἐν δὲ τῇ Γ' τάξει δὲν ὑπάρχει πλέον φυσικὴ ἱστορία, ἀλλὰ *φυσικὴ* («ἐν τῇ Α' ἐξαμηνίᾳ νὰ τελειώνωσι τὰ περὶ ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς », ὀρθότερον εἰπεῖν, ἡ ὀπτικὴ καὶ ἀκουστικὴ ἢ τὰ οὐσιωδέστερα τῆς ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς) *καὶ ψυχολογία*, 3 ὥρ. καθ' ἑβδομάδα· ἐν δὲ τῇ Δ' *φυσικῆς τὰ λοιπὰ καὶ λογική*, 3 ὥρ. καθ' ἑβδομάδα. Ἡμεῖς δὲ εἴπομεν ἤδη ἀλλαχοῦ (σελ. 31) πόσον ἀλλότρια πράγματα εἶνε συνηνωμένα ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν διδακτέα. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἐν τῇ διδασκαλικῇ πράξει τὰ πράγματα δὲν ἔχουσιν οὕτως· ἀλλ' ἡ μὲν φυσικὴ ἱστορία μόνον κατ' ὄνομα διδάσκεται· διότι ἡ σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἐλάχιστον αὐτῆς πολλοστημόριον· ἡ δὲ διδασκαλία τῆς φυσικῆς πολλάκις εἶνε ἀνατεθειμένη (καὶ δικαίως) εἰς ἄλλον διδάσκαλον ἢ εἰς ὃν ἡ ψυχολογία καὶ λογική, καὶ ἐξ ἅπαντος κατ' ἄλλας ὥρας διδάσκεται· ὥστε ἂν εἴπῃ τις ὅτι φυσικὴ ἱστορία οὐδαμοῦ παρ' ἡμῖν διδάσκεται οὔτε ἐν τοῖς δημοτικοῖς οὔτε ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις οὔτε ἐν τοῖς γυμνασίοις, οὐδόλως ἁμαρτάνει. Ἂν ἐνιαχοῦ, ἔν τινι ἴσως ἰδιωτικῷ ἐκπαιδευτηρίῳ, ἢ ἔστω καὶ ἐν ἑνί τινι τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους, διδάσκεται ἡ φυσικὴ ἱστορία, τοῦτο εἶνε ἐξαίρεσις τοῦ ἐκτεθέντος γενικοῦ κανόνος. Τὸ δὲ πρόγραμμα τοῦ 1884 μετέβαλε μὲν τὰ κατὰ τὸ μάθημα, ὁρίσαν νὰ διδάσκηται ἡ μὲν ζωολογία ἐν τῇ Α' ὥρας 2 καθ' ἑβδομάδα, ἡ δὲ βοτανική, γεωλογία καὶ στοιχεῖα ὀρυκτολογίας ἐν τῇ Β' ὡσαύτως 2 ὥρας καθ' ἑβδομάδα· ἡ πειραματικὴ φυσικὴ ἐν τῇ Γ' καὶ ἡ χημεία καὶ κοσμογραφία ἐν τῇ Δ'. Ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου οὔτε πολὺ ἐξετάθη οὔτε πολὺ ἐβελτιώθη ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν.

Ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως δὲν πιστεύω ὅτι εἶνε αἱ αὐστηραὶ ἀρχαὶ τοῦ Roth καὶ ὁ φόβος μήπως ἐκ τῆς τοιαύτης διδασκαλί-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ας προέλθῃ ἐλάττωσις τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν ἢ τῆς ἱστορίας· διότι βλέπομεν ὅτι παρὰ τὸ παλαιὸν τυπικὸν πρόγραμμα εἰσήχθη μὲν ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας καὶ εἰς τὸ γυμνάσιον, εἰσήχθη δὲ ὡς ἴδιον μάθημα ἡ χημεία κατὰ μέτρον ἴσως ἀνώτερον ἢ ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις· πολλάκις δὲ κατὰ τὰς περὶ ὀρθοτέρας ἐκπαιδεύσεως συνδιασκέψεις τῶν ἁρμοδίων ἐξεφράσθη ἡ εὐχὴ νὰ εἰσαχθῇ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ποία εἶνε λοιπὸν ἡ αἰτία; Δὲν διστάζω νὰ εἴπω ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη παρ' ἡμῖν δὲν ἐκαρποφόρησε, δὲν διέπλασεν ἀνθρώπους εἰδικούς· διότι ἡ μὲν κυβέρνησις δὲν ἀπήτησεν αὐτούς, θεωρήσασα τὸ μάθημα πάρεργον, οἱ δὲ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ σπουδάζοντες τὸ μάθημα τοῦτο θεωροῦσιν αὐτὸ μᾶλλον ὡς γενικὸν καὶ προπαιδευτικόν, οὐχὶ δὲ ὡς ἰδίαν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν μέλλουσί ποτε νὰ ἀσκήσωσι. Τὸ δὲ μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας ὀφείλομεν νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι δὲν εἶνε ἔργον τοῦ τυχόντος διδασκάλου, ἀλλ' ἀπαιτεῖ εἰδικώτατον ἄνδρα. Πλὴν δὲ τούτου ἀπαιτοῦνται ἀπαραιτήτως καὶ μέσα τινὰ διδακτικά. Ὅπως ἡ γεωγραφία καὶ ἡ ἱστορία δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διδαχθῶσιν ἄνευ γεωγραφικῶν πινάκων, οὕτως ἡ φυσικὴ ἱστορία ἀδύνατον νὰ διδαχθῇ ἄνευ ζωολογικῶν καὶ ὀρυκτολογικῶν πινάκων μεγάλης τελειότητος. ἐκτὸς δὲ τούτων πολλάκις ἀπαιτοῦνται παραδείγματα ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἢ ζῶντα ἢ τεθνεῶτα, οἷον ζῷα τεταριχευμένα, φυτολόγια ξηρά, συλλογὴ ὀρυκτῶν κ. ἄ. τ., περὶ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς σφόδρα νηπιάζομεν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἶνε περιττὸν νὰ χρονοτριβῶμεν διαγράφοντες τὴν μέθοδον καὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας, καὶ τὸ ποσὸν τῶν διδακτέων ἐξ ἑκάστου κλάδου γνώσεων, καὶ τὰς τάξεις, ἐν αἷς πρέπει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ μαθήματος νὰ διδάσκηται· ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι θέλει καὶ περὶ τούτου ταχέως γείνῃ φροντὶς παρὰ τῶν ἁρμοδίων πρὸς ἀναπλήρωσιν οὐσιώδους ἐλλείψεως τῶν ἡμετέρων γυμνασίων.

## 9. Τεχνικὰ μαθήματα. Χρόνος σπουδῆς.

Ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις μεταξὺ τῶν μαθημάτων τῶν ὑποχρεωτικῶν περιλαμβάνονται καί τινα ἄλλα, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τοῖς ἡμετέροις προγράμμασιν οὐδὲ λόγος περί τινων γίνεται. Τοιαῦτα εἶνε *ἡ γυμναστική*, *ἡ μουσική*, *ἡ ἰχνογραφία*, καὶ τὸ τρία πολὺ χρήσιμα, τὸ μὲν εἰς τὴν σωματικὴν εὐεξίαν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεμία πνευμα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τική ἐργασία δύναται νὰ προκόψῃ, τὰ δὲ εἰς τὴν ἐξημέρωσιν καὶ ἐξευγένισιν τῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ῥύθμισιν τῆς φαντασίας καὶ εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος. Εἶνε τὸ ὄντι λυπηρόν, εἶνε ἀλγεινὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς γυμναστικῆς καὶ τῆς μουσικῆς καὶ πασης καλῆς τέχνης, ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, ἥτις πᾶσαν τὴν παιδείαν ὠνόμαζε μουσικήν, καὶ ἐν ᾗ ἐκ παραλλήλου ἐβάδιζεν ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς νεολαίας, οἱ μαθηταὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, νὰ ἐγκλείωνται ὥρας ὁλοκλήρους ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλεεινοῖς δωματίοις τῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, νὰ ἀναπνέωσι τὸν ἀκαθαρτότατον ἀέρα, νὰ βασανίζωνται διὰ τῶν ἥκιστα ἐπαγωγῶν μαθημάτων τῆς γραμματικῆς, τῆς ἀριθμητικῆς, καὶ τόσων ἄλλων, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν διδάσκονται ἀποβαίνουσιν ἀτερπῆ, καὶ νὰ μὴ ἔχωσιν ὥρας τινὰς ἀναψυχῆς καὶ ψυχικῆς τέρψεως καὶ σωματικῆς ἐνισχύσεως.

Τί παράδοξον, ἂν οἱ μαθηταὶ τῶν ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων, μὴ ἔχοντες τοιαύτας ὑποχρεωτικὰς ἀσχολίας, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι πρὸς ὥρας σχολῆς, τρέπονται εἰς τοιαύτας διατριβάς, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς διαφθορὰν τοῦ ἤθους αὐτῶν; Ἰδοὺ μία αἰτία, δι' ἣν ὁ μὲν μαθητὴς τοῦ γερμανικοῦ γυμνασίου ἀγνοεῖ τί ἐστι καφεπωλεῖον καὶ ζυθοπωλεῖον καὶ τὰ τοιαῦτα, οἱ δὲ μαθηταὶ τῶν ἑλληνικῶν γυμνασίων, πλὴν ὀλίγων, περὶ ὧν ἰδιαιτέρα λαμβάνεται πρόνοια παρὰ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων, ἀσυστόλως περιφέρονται ἐκεῖ ὅπου μόνον εἰς ἄνδρας συγχωρεῖται ἡ εἴσοδος, καὶ ἄνδρας ἀργοὺς ἢ βεβαρημένους ἐκ τῶν μόχθων τῆς ἡμέρας.

Εὐτυχῶς τὸ νέον πρόγραμμα τοῦ 1884 περιλαμβάνει τῆς μὲν γυμναστικῆς καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων ἐπαρκῆ διδασκαλίαν ἐν ἁπάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ γυμνασίου· καλλιγραφίας δὲ καὶ ἰχνογραφίας ὀλιγίστας ὥρας. Ἀλλὰ περὶ μουσικῆς οὐδεὶς λόγος. Εἶμαι βέβαιος ὅτι, προϊόντος τοῦ χρόνου, θὰ κατανοηθῇ ἐκ πείρας, ὅτι τὰ μὲν στρατιωτικὰ γυμνάσια δὲν ἁρμόζουσιν εἰς τὰ σχολεῖα, ἡ δὲ γυμναστική, ὀρθῶς διδασκομένη καὶ ἀσκουμένη, ἀναπληρώνει τὰ ἐκ τῶν στρατιωτικῶν γυμνασίων ἀγαθά, χωρὶς νὰ συνεπάγῃ καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κακά, δι' ἃ καὶ ἀλλαχοῦ κατεκρίθησαν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν διδακτέων ἐν τῷ γυμνασίῳ μαθημάτων

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν ταῦτα πρέπει νὰ διδάσκωνται. Πρὶν δὲ μεταβῶμεν εἰς ἄλλο διάφορον κεφάλαιον, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω τινὰ περὶ τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἀσχολίας τῶν μαθητῶν, ἤγουν περὶ τῆς σκοπίμου συντάξεως τοῦ προγράμματος καὶ τῶν δικαίων ἀπαιτήσεων τοῦ γυμνασίου.

Μέχρι τοῦδε ἐξητάσαμεν τὸν σκοπὸν τῶν γυμνασίων ὑπὸ τὴν μίαν μόνην ὄψιν, τὴν τῆς διδασκαλίας καὶ ἐκπαιδεύσεως, καὶ διὰ τοῦτο διήλθομεν τὰ μέσα τὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ ὑπὸ ταύτην τὴν ὄψιν. Ἐν τοῖς ἑξῆς θέλομεν ἴδῃ ὅτι σκοπὸς τοῦ γυμνασίου εἶνε προσέτι, ὅπως παντὸς σχολείου, καὶ *ἡ σωματικὴ ἀγωγή*, ἤγουν ἡ διάπλασις γενεᾶς τῶν ἐν αὐτῷ παιδευομένων ἰσχυρᾶς, ὑγιοῦς, ὡραίας, ἱκανῆς δηλ. σωματικῶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας. (Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς γίνεται ἴδιος λόγος κατωτέρω). Τὸ γυμνάσιον λοιπὸν ὀφείλει διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ἐργασίας ὄχι μόνον νὰ μὴ κωλύῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγῃ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν πνευματικήν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον καλῶς οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἐννόησαν καὶ διετύπωσαν (Πλάτ. Πολιτ. Γ'. 411) καὶ πρακτικῶς ἐφήρμοσαν, παρεδέχθησαν ἤδη πάντα τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη. Ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, αν καὶ παρελάβοτὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως παρὰ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ συνείδησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης· διότι ὀλίγον προσέχομεν εἰς τὴν αὐστηρὰν τήρησιν αὐτῆς. Φαίνεται ὅτι ἐξακολουθεῖ ἀμυδρῶς πως ἡ ἐπίδρασις τῆς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς, καθ' ἣν τὸ σῶμα, ἡ εὐρωστία καὶ εὐμορφία καὶ ἡ ὑγεία τῶν μαθητῶν ἐθεωροῦντο δευτέρου λόγου ἄξια, ἢ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια ἀπέναντι τῆς ψυχικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις ὤφειλε τοσοῦτον νὰ ὑπερισχύῃ, ὥστε νὰ καταβάλληται ἡ σὰρξ καὶ τὸ σῶμα. Εἶπον ὅτι δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ συνείδησιν τῆς ἀρχῆς τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν γυμνασίων· διότι δὲν δίδομεν τὴν προσήκουσαν προσοχὴν εἰς τὴν κανονικὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὑγείαν τῶν μαθητῶν. Τοῦτο ἐκ πολλῶν εἶνε καταφανές. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐργασία ἡ σήμερον ἀπαιτουμένη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων δὲν εἶνε τοσοῦτον ὑπερβολική, ὥστε νὰ καταβάλλῃ τὸ σῶμα· ἡ δὲ σωματικὴ ἄνεσις καὶ ἄνευ τινὸς προνοίας ἰδιαιτέρας περὶ αὐτῆς εὑρίσκει ἱκανὸν χρόνον, καὶ γίνεται ἀγριώτερον μὲν καὶ ἀκανονιστότερον, ἐνίοτε καὶ ἐπιβλαβέστερον εἰς τὴν ὑγείαν, ἀλλ' ὅμως γίνεται

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ διατηρῆται ἰσορροπία τις μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας καὶ σωματικῆς ἀνέσεως. Ἐὰν ὅμως ἔλθῃ ὁ χρόνος, καὶ ὁ χρόνος οὗτος δὲν ἀπέχει μακράν, καθ' ὃν τὰ γυμνάσια ἡμῶν θὰ λειτουργῶσι συμφώνως πρὸς τὸν ὑψηλὸν αὐτῶν σκοπόν, καὶ θὰ διδάσκωνται μὲν πάντα τὰ ἀναγκαῖα μαθήματα, θὰ ἐφαρμόζηται δὲ ὀρθοτέρα περὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν μέθοδος, τότε βεβαίως πρέπει νὰ μὴ ἀμεληθῇ καὶ ἡ σωματικὴ εὐρωστία καὶ εὐμορφία τῶν μαθητῶν, καὶ τότε θὰ τεθῇ καὶ τὸ ζήτημα, τί δύναται ἡ μαθητικὴ ἡλικία νὰ ὑποφέρῃ καὶ τί πρέπει παρ' αὐτῆς ν' ἀπαιτῆται, ἵνα διατηρῆται ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἁρμονικὴ αὐτῆς ἀνάπτυξις· τότε ἐν ἄλλοις λόγοις θὰ ὁρισθῇ, ὁπόση πρέπει νὰ εἶνε ἡ πνευματικὴ ἀσχολία ἡ ἐπιβληθησομένη εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ πῶς πρέπει αὕτη νὰ διανέμηται.

Τὴν νικῶσαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμην ἔχει, καθ' ἃ λέγει νεώτερός τις παιδαγωγικὸς ἀνήρ, ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ ψυχολόγος. Καὶ ὁ μὲν ἰατρὸς γνωμοδοτεῖ ὅτι ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔχει ἀνάγκην πολλῆς κινήσεως, καὶ κινήσεως ἐν ἐλευθέρῳ καὶ καθαρῷ ἀέρι, ἔχει ἀνάγκην συχνοτέρας τροφῆς, ἔχει ἀνάγκην πλειοτέρου ὕπνου. Ἐκ τῶν 24 ὡρῶν τοῦ μεσονυκτίου ὁ ὕπνος τοῦ μὲν παιδίου ἀπαιτεῖ 9 ὥρας, τοῦ δὲ νεανίσκου 8. Ἀλλὰ τὰς ὥρας ταύτας δὲν πρέπει νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς οὔτε πολὺ ἐνωρίς, οὔτε πολὺ ἀργά· τὸ ὀρθότερον καὶ ὑγιεινότερον εἶνε νὰ ἄρχηται μὲν ὁ ὕπνος ἀπὸ τῆς 9 ἢ 10, νὰ λήγῃ δὲ τὴν 6 πρωϊνὴν ὥραν. Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων 15 ἢ 16 ὡρῶν πόσας θὰ ἀφιερώσωμεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν; Ἐὰν ἀκούσωμεν παλαιόν τι ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀποδίδεται εἰς τὸν Λουκιανὸν καὶ ἀποτελεῖ ἐνταυτῷ καὶ αἴνιγμα,

ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς

ἓξ ὧραι εἶνε ἱκανώταται εἰς ἐπίμοχθον ἐργασίαν. Ἴσως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουκιανοῦ, ὅτε ἄλλος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐλευθέρων ἤρκουν, διότι οἱ δυστυχεῖς οἱ δοῦλοι εἰργάζοντο ἀπὸ φυλακῆς πρωΐας μέχρι νυκτός. Σήμερον ὅμως, ὅτε ἅπασαι αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι καὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων εἶνε πολὺ πλειότεραι ἢ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἤμεθα ἠναγκασμένοι ν' ἀφιερώσωμεν πλειοτέρας ὥρας εἰς τὴν ἐπίπονον πνευματικὴν ἐργασίαν, οὐχὶ ὅμως πλειοτέρας τῶν 8 ὡρῶν καθ' ἑκάστην. Ἀλλὰ τὰς δ ταύτας ὥρας δὲν πρέπει φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ μαθητὴς νὰ ἐργάζηται ἐν συνεχείᾳ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Τὸ δὲ ἐπίλοιπον τοῦ χρόνου, αἱ 7 ἢ 8 ὧραι πρέπει νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸ γεῦμα, τὸ δεῖπνον, τὰς παιδιάς, τὴν γυμναστικήν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἰχνογραφίαν. Ἐκ τῶν 8 ὡρῶν τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας τῆς τε ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῆς κατ' οἶκον 4 δύνανται νὰ διατεθῶσιν εἰς τὸ πρὸ μεσημβρίας μέρος τῆς ἡμέρας, καθ' ὃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἀκμαιότερον μετὰ τὴν καθ' ὕπνον ἀνάπαυσιν καὶ ἐνίσχυσιν αὐτοῦ (7—11 ἢ 8—12)· αἱ δὲ λοιπαὶ μετὰ μεσημβρίαν. Μετὰ τὸ γεῦμα ὅμως πρέπει νὰ παρέλθῃ μία καὶ ἡμίσεια τοὐλάχιστον ὥρα καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιβληθῇ πνευματικὴ ἐργασία ἐπίπονος. Αἱ πρὸ μεσημβρίας ἐργάσιμοι ὧραι δὲν πρέπει νὰ εἶνε βεβαίως ἀδιάλειπτοι· οὐδεμία δὲ ἐργασία πρέπει νὰ διαρκῇ πλέον τῆς $1^1/_2$ ὥρας.

Ἐκ τῶν καθ' ἑβδομάδα 48 ὡρῶν τῆς ἐπιπόνου πνευματικῆς ἐργασίας κατά τε τὰ ἡμέτερα προγράμματα καὶ τὰ τῶν γερμανικῶν γυμνασίων 28—30 κατὰ μέσον ὅρον εἶνε αἱ ὧραι αἱ εἰς τὴν διδασκαλίαν τὴν ἐν τῷ σχολείῳ δαπανώμεναι, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν, ἥτις δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὰς $3^1/_2$ ὥρας τὴν ἡμέραν. Ἐὰν δὲ ἡ διδασκαλία ἀπαιτῇ πλειοτέραν τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν, πρέπει ὁ χρόνος οὗτος νὰ οἰκονομηθῇ ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀργίας, οἷαι παρ' ἡμῖν αἱ πολλαὶ ἑορταί, τὰς ὁποίας ὀφείλουσι νὰ χρησιμοποιῶσιν οἱ διδάσκαλοι. Ἀλλαχοῦ, ὅπου τὰ σχολεῖα ὀλίγας ἔχουσι κατ' ἔτος ἑορτάς, κανονίζουσι τὴν ἀπὸ τῶν μαθημάτων σχολὴν διὰ τοῦ προγράμματος, δὶς τῆς ἑβδομάδος μετὰ μεσημβρίαν ἀφίνοντες ἐλευθέρους διδασκαλίας τοὺς μαθητάς.

Ἠναγκάσθην νὰ προσθέσω ταῦτα, ἵνα μή τις τῶν διδασκάλων καὶ γυμνασιαρχῶν ἐν τῷ ὑπερβολικῷ ζήλῳ πρὸς διόρθωσιν τῶν παρ' ἡμῖν κακῶς ἐχόντων ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐργασίας, παραγνωρίζων αὐτῶν τὰς δυνάμεις. Οὕτω π.χ. ἀναγκάζουσι τοὺς μαθητὰς τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ γυμνασίου (ἑλληνικοῦ σχολείου), μαθητὰς 11 καὶ 12 ἐτῶν, εἰς τὸ νὰ γράφωσι κατ' οἶκον δύω καὶ τρεῖς ὥρας πρὸς λύσιν τῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου δοθέντων προβλημάτων. Τοῦτο μάλιστα συμβαίνει εἰς τοὺς διδασκάλους τῶν ἑλληνικῶν, οἵτινες ἕνεκα τοῦ πολλοῦ πρὸς τὴν γραμματικὴν ζήλου ἢ ἐξ ἰδίας ἀμελείας καὶ ἀμεθοδίας προβάλλουσιν εἰς τοὺς μαθητὰς τέσσαρα ἢ πέντε καὶ πλειότερα πολλάκις ὀνόματα ἢ ῥήματα νὰ σχηματίσωσι καθ' ὅλους τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς πτώσεις καὶ τοὺς χρόνους καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ἐγκλίσεις. Ἐκτὸς δὲ τούτων εἶνε ἡ καθημερινὴ ἐξήγησις ἢ πρὸς διόρθωσιν (ἢ λεγομέ-



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νη *talaà*) καὶ ἡ καθαρά, καὶ πολλάκις καὶ ἀντιγραφὴ τοῦ κειμένου. Ἐὰν συμπέσῃ καὶ ἄλλος τις καθηγητὴς νὰ δώσῃ γραπτήν τινα κατ' οἶκον ἐργασίαν, ὁ μαθητὴς θὰ χρειασθῇ 4 ὥρας πρὸς ταύτας, καὶ μίαν ἢ δύω πρὸς ἄλλας μελέτας ἢ ἀπομνημονεύσεις. Τί θὰ συμβῇ ἐκ τούτου; Ὁ μὲν ἐπιμελὴς καὶ φιλότιμος μαθητὴς θὰ ἀφαιρέσῃ ὥρας ἐκ τοῦ ὕπνου ἢ τῆς ἀνέσεως καὶ θὰ βλαφθῇ κατὰ τὴν ὑγείαν, ὁ δὲ ἀμελέστερος καὶ ἧττον φιλότιμος θὰ ἐκτελέσῃ ἐλλιπέστατα τὸ ἔργον του ἢ καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ οὐδόλως θὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτό. Ἄλλος λόγος, δι' ὃν πρέπει νὰ ἐνθυμῶνται ταῦτα οἱ συντάσσοντες τὰ προγράμματα, εἶνε ἡ ἀδιαφορία, μεθ' ἧς πολλάκις πολλοὶ διδάσκαλοι χαρίν ἰδιαιτέρων ἐργασιῶν, ἰδιαιτέρων συμφερόντων διανέμουσι τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίαν τῶν μαθητῶν λίαν ἀνωμάλως καὶ ὅπως εἶνε πολλάκις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐπιβλαβὴς εἰς αὐτούς. Ταῦτα οἱ διευθύνοντες τὰ σχολεῖα ὀφείλουσι ν' ἀποφεύγωσιν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς διανομῆς τοῦ χρόνου τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν. Ἀλλὰ πολὺ ἐπικαιρότερος εἶνε ὁ λόγος περὶ τοῦ καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ἐργασίμου χρόνου τῶν ἡμετέρων γυμνασίων, ὅστις ἐναντίον τῶν διατεταγμένων ἐξ ἀσυνειδήτου καταχρήσεως ἠλαττώθη τοσοῦτον, ὥστε ἂν ὑπολογίσῃ τις τὸν παρ' ἡμῖν εἰς τὴν διδασκαλίαν δαπανώμενον χρόνον καὶ παραβάλῃ αὐτὸν πρὸς τὸν ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις, θέλει εὕρῃ τὸ θλιβερὸν ἀποτέλεσμα ὅτι τὰ ἡμέτερα γυμνασια, περιλαμβάνοντα *ἑπτὰ* ταξεις μετὰ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐργαζόμενα ὅπως νῦν ἐργάζονται, παρέχουσι τὸ ἥμισυ τῆς ἐργασίας τῶν γερμανικῶν γυμνασίων τῶν περιεχόντων *ἐννέα* ταξεις. Ὥστε καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ποιότης τῶν μαθητῶν καὶ διδασκάλων εἶνε ἐν ἀμφοτέροις ἡ αὐτὴ—ὅπερ λίαν ἀμφίβολον—ἡμεῖς πρέπει νὰ διπλασιάσωμεν τὰ 7 ἔτη τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἵνα ἐξισωθῶμεν πρὸς τὰ γερμανικὰ γυμνασια. Τοῦτο θὰ φανῇ εἴς τινας ὑπερβολή· ἀλλ' εἶνε ἀλήθεια ἀναμφισβήτητος, καὶ ἰδοὺ πῶς ἀποδεικνύεται.

Τὸ σχολικὸν ἔτος ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις ἀρχίζει τὴν πρώτην ἑβδομάδα τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὁλόκληρος ὁ μὴν οὗτος δαπανᾶται εἰς ἐξετασεις τῶν κατὰ πρῶτον προσερχομένων, τῶν μὴ ἐξετασθέντων τὸν Ἰούλιον, εἰς μετεξετασεις τῶν εἴς τινα μαθήματα μετεξετασθέντων, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἀπολυτηρίους ἐξετασεις. Ἀφαιρεῖται λοιπὸν εἰς μὴν κατ' ἀπόφευκτον ἀναγκην· ἐὰν δὲ ὁ γυμνασιάρχης καὶ οἱ καθηγηταὶ εἶνε ὀλιγώτερον τοῦ χρόνου φειδωλοί, καταναλίσκεται καὶ μέρος τοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχείο Ιστορικών Βιβλιοθηκών και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ὀκτωβρίου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸ ὑπολογίζομεν. Αἱ ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα καὶ αἱ ἀπόκρεω ἀφαιροῦσι τοὐλάχιστον ἕνα μῆνα. Αἱ ἐξετάσεις ὅπως παρ' ἡμῖν γίνονται ἀπαιτοῦσι τοὐλάχιστον ἕνα μῆνα. Ὥστε ἐκ τῶν 10 κανονικῶν μηνῶν τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἂν ἀφαιρεθῶσι 3 μῆνες, δαπανώμενοι εἰς πᾶν ἄλλο ἢ παραγωγικὴν διδασκαλίαν, ὑπολείπονται πρὸς ταύτην μῆνες 7. Ἐκ τούτων δὲ εἶνε δίκαιον ν' ἀφαιρεθῇ ὅλος ὁ Μάιος, ὁ μὴν τῶν ἐπαναλήψεων· διότι εἶνε μὲν καὶ ἡ ἐπανάληψις λίαν καρποφόρος, ἀλλ' ἐὰν γίνηται ὅταν καὶ ὅπως πρέπει. Ἡ ἐπανάληψις εἶνε ὠφέλιμος γινομένη οὐχὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἔτους, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μετὰ τέλος κεφαλαίου ἢ τμήματος τινὸς τοῦ μαθήματος. Τότε ἡ ἐπανάληψις οὔτε χρόνον πολὺν δαπανᾷ καὶ περισσότερον ἐμπεδώνει ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ μαθητοῦ τὰ προηγουμένως διδαχθέντα. Ἡ δὲ ἐν τέλει τοῦ ἔτους, ἔχουσα τὸν χαρακτῆρα προπαρασκευῆς μᾶλλον πρὸς τὰς γενικὰς ἐξετάσεις, περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἐμβάλλῃ μονομερῶς εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν ἐκείνας μόνον τὰς γνώσεις, διὰ τῶν ὁποίων μέλλει νὰ καλλωπισθῇ ὁ διδάσκαλος κατὰ τὸν χρόνον τῶν δημοσίων ἐξετάσεων. Τοιαύτη λοιπὸν ἐπανάληψις ἀδύνατον νὰ μὴ δαπανᾷ ἐπὶ ματαίῳ καὶ ἄνευ ὑγιῶν καρπῶν τοὐλάχιστον μίαν ἑβδομάδα. Ἐὰν τώρα εἰς ταύτην προσθέσητε καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ χρόνου τὴν προερχομένην ἐκ τῆς οὐχὶ κατ' ἀνάγκην δι' ἀσθένειαν, ἀλλὰ τῆς καταχρηστικῆς δι' ἀμέλειαν ἀπουσίας τῶν καθηγητῶν καὶ ἐκ τῆς οὐχὶ ἐγκαίρου εἰσόδου καὶ ἐξόδου αὐτῶν ἐκ τῆς παραδόσεως, ἥτις ἀφαιρεῖ πολλάκις $^1/_4$ ἢ $^1/_3$ τῆς ὡρισμένης ὥρας, καὶ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν πολλῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν, θὰ εὕρητε ὅτι δὲν εἶνε ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τῶν διισχυριζομένων ὅτι ὁ ἐργάσιμος χρόνος τῶν ἡμετέρων γυμνασίων δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 5 ἢ $5^1/_2$ μῆνας. Ἐγὼ παραδέχομαι 6. Ὅλου λοιπὸν τοῦ γυμνασίου αἱ 7 τάξεις ἐργάζονται ἐπὶ 7 ἔτη μῆνας 42. Ἂς ἐξετάσωμεν τί γίνεται ἐν Γερμανίᾳ. Ἐν τοῖς πρωσσικοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς ὁμοταγέσιν ἐκπαιδευτηρίοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως αἱ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμέναι διακοπαὶ (τοῦ Πάσχα, τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πεντηκοστῆς, θερειναὶ καὶ φθινοπωριναὶ διακοπαὶ) διαρκοῦσιν ἡμέρας 73 (ἴδ. Wiese Verordnungen und Gesetze für die höheren Schulen in Preussen, I. σελ. 195). Ἐγὼ παραδέχομαι ὅτι δι' ἄλλους τινὰς λόγους γίνονται καί τινες ἄλλαι, καὶ ὅτι ἀνέρχονται εἰς τρεῖς μῆνας· διότι ἐξετάσεις καὶ ἐγγραφαὶ ἐκεῖ γίνονται οὕτως, ὥστε βεβαι-



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ως δὲν δαπανᾶται εἰς αὐτὰς πλέον τῶν 10 ἡμερῶν. Ὑπολείπονται λοιπὸν 9 μῆνες διὰ τὴν καθαρὰν διδασκαλίαν, ὅ ἐ ὁλόκληρον τὸ γυμνάσιον τὸ ἐξ 9 τάξεων συγκείμενον ἔχει 81 μηνῶν διδασκαλίαν, ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον μόνον 42.

Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι πρὸς βελτίωσιν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ προστεθῇ μία ἔτι ἢ δύω τάξεις, καθ' ἃ τινὲς προτείνουσιν, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη ν' αὐξηθῇ καὶ ὁ ἐνιαύσιος χρόνος τῆς ἐργασίας, ἤγουν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν *αὐστηρῶς* αἱ περὶ τούτου διατάξεις τοῦ νόμου, νὰ περικοπῶσιν αἱ πολυχρόνιοι καὶ ἄσκοποι ἐξετάσεις (περὶ ὧν ἐφεξῆς), οὕτως ὥστε νὰ γίνηται καὶ παρ' ἡμῖν 9 μηνῶν ἐργασία διδακτικὴ καθαρά.

---

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

### Ἀγωγὴ ἐν τῷ Γυμνασίῳ.

Μέχρι τοῦδε ἐξητάσαμεν τὰ μέσα, δηλ. τὰ μαθήματα καὶ τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται τὸ ἓν μόνον μέρος τοῦ σκοποῦ τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγή. Ἀλλὰ τὸ γυμνάσιον, ὡς καὶ πᾶν ἐν γένει σχολεῖον, ἐκπαιδεῦον ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ 10—18 ἔτους τῆς ἡλικίας, δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι πλὴν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐντολὴν ἔχει νὰ προαγάγῃ τοὺς ἐν αὐτῷ παιδευομένους καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν, τὴν τῆς *ἀγωγῆς*. Πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων καὶ πολὺ πλείονες τῶν παρ' ἡμῖν γονέων καὶ κηδεμόνων φρονοῦσιν, ὅτι ἡ εἴς τι σχολεῖον φοίτησις καὶ ἐν αὐτῷ διατριβὴ οὐδὲν ἄλλο σκοπεύει εἰμὴ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ἱκανῶν πρὸς προβιβασμὸν ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν καὶ πρὸς εὐδόκιμον ἀπόλυσιν ἀπὸ τοῦ σχολείου. Ἡ δὲ ἀγωγή, χειραγωγία δηλ. τῆς θελήσεως, καὶ ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν δὲν νομίζεται καθῆκον τοῦ σχολείου. Διὰ τοῦτο καὶ οὔτε παρὰ τῶν διδασκάλων πολλὴ περὶ τούτου καταβάλλεται φροντίς, οὔτε παρὰ τῶν γονέων ἀποτείνονται τοιούτου εἴδους ἀπαιτήσεις εἰς τὰ σχολεῖα· οἱ μὲν διδάσκαλοι ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ εὐταξίαν ἢ πειθαρχίαν, θεωροῦντες τοῦτο ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς· οἱ δὲ γονεῖς καὶ κηδεμόνες, ἐπειδὴ οὐδέποτε οἱ πλεῖστοι ἐθεώρησαν τὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀγωγὴν τῶν παίδων ὡς σπουδαῖον αὐτῶν μέλημα, οὐδεμίαν περὶ τούτου καταβάλλουσιν ἐπιμέλειαν. Ἐρωτήσατε τοὺς μακρὰν πεῖραν λαβόντας διδασκάλους καὶ σχολάρχας ἢ γυμνασιάρχας, ποσάκις καὶ παρὰ πόσων γονέων ἠρωτήθησαν περὶ τῆς ἐν τῇ ἀγωγῇ καταστάσεως ἢ προόδου τῶν τέκνων των, καὶ θέλετε ἀκούσῃ ὅτι περὶ τούτου μὲν σχεδὸν οὐδεὶς λόγος γίνεται, πολὺς ὅμως καὶ πολλαὶ παρακλήσεις καὶ πιέσεις περὶ προβιβασμοῦ, περὶ ἀπολύσεως καὶ περὶ καλοῦ τινος βαθμοῦ.

Ἡ ἀδιαφορία αὕτη τῶν γονέων καὶ ὅλης τῆς κοινωνίας περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων εἶνε δυστυχῶς ὀλεθριώτατον σύμπτωμα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ὀλίγοι, πολλὰ ὀλίγοι εἶνε οἱ γονεῖς οἱ νομίζοντες ὅτι σπουδαιότερον μέλημα αὐτῶν εἶνε ἡ ἀγωγή, ἡ ἠθικὴ δηλ. διάπλασις, ἢ ἡ ἐκπαίδευσις τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων, οἱ δὲ πλεῖστοι, μὴ ἔχοντες αὐτοὶ ἠθικὰς ἀρχάς, ἢ μὴ ἔχοντες συνείδησιν αὐτῶν, μηδὲ κατανοοῦντες ὁποίαν δύναμιν ἔχει ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνίας ἡ τῶν παίδων ἀγωγή, ἐντελῶς ἀδιαφοροῦσι περὶ αὐτῆς. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο εἶνε ὑπερτάτη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀνάγκη νὰ καταβληθῇ ὅσον οἷόν τε μεγίστη φροντὶς περὶ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων. Ἴσως ἤθελεν εἴπῃ τις ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε φροντὶς τοῦ σχολείου, ἀλλὰ τῆς οἰκογενείας, καὶ ἰδίως τῆς μητρός. Τοῦτο εἶνε ἀληθές, καὶ εἰς τοῦτο καταφεύγουσι πολλάκις οἱ διευθυνταὶ τῶν σχολείων, ὁσάκις λόγος παρ' αὐτῶν ζητεῖται περὶ τῆς κακῆς ποιότητος τῆς ἐν τῷ σχολείῳ των ἀγωγῆς· ἐπιῤῥίπτουσι τὴν εὐθύνην εἰς τὴν κακὴν ἀγωγὴν τῆς οἰκογενείας καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαφθοράν. Ἀλλὰ ὅστις ἐμελέτησε τὴν ἱστορίαν τῆς παιδαγωγίας κατενόησε βεβαίως ὅτι ἡ παρά τινι ἔθνει τοιαύτη ἢ τοιαύτη κατάστασις τῆς ἀγωγῆς προῆλθεν ἐκ τῶν σχολείων, καὶ διὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν διδασκάλων μετεδόθη εἰς τὰς οἰκογενείας καὶ τὴν κοινωνίαν. Ἐὰν τὰ σχολεῖα περιμένωσι τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευομένων ἐκ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας, μαρτυροῦσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀδράνειαν καὶ παραγνωρίζουσιν ἐντελῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀποστολήν. Ἐννοῶ ὅτι τὰ σχολεῖα, ὅταν σπουδαίως ἀναλάβωσι καὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν, αὐξάνουσι τὰς φροντίδας αὐτῶν καὶ προσθέτουσι μεγάλας δυσκολίας, ἐπειδὴ ἔχουσι πολλὰ κακὰ νὰ πολεμήσωσιν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὕτω μόνον ἐκτελοῦσι πλήρη αὐτῶν τὸν σκοπὸν καὶ καθίστανται ὠφέλιμα εἰς τὴν πατρίδα, ἔπειτα δὲ οὕτω μόνον δύνανται εὐχερέστερον νὰ ἐκπληρώσωσι καὶ τὸν ἄλλον σκοπὸν τὸν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ ἀγωγὴ λοιπὸν τῶν

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη του Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

παίδων πρέπει νὰ εἶνε δι' ἡμᾶς οὐχὶ δευτερεύων σκοπός, ἀλλ' ἴσος πρὸς τὸν θεωρούμενον ὡς κύριον καὶ πρωτεύοντα, τὸν τῆς πνευματικῆς προκοπῆς. Ἡ ἀγωγὴ πρέπει νὰ εἶνε *στενώτατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀχώριστος αὐτῆς*. Τοῦτο κατὰ πᾶσαν αὐτοῦ ἐνέργειαν ὀφείλει πᾶς διδάσκαλος νὰ ἐνθυμῆται, καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι ἡ διάπλασις τῆς θελήσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν νέων εἶνε ἡ πρωτίστη φροντὶς τοῦ σχολείου.

Ἡ διάπλασις αὕτη ἡ ἠθικὴ κατορθοῦται διὰ τῆς *ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων* τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ ποῖα εἶνε τὰ καθήκοντα ταῦτα τῶν μαθητῶν; Τὰ καθήκοντα τῶν μαθητῶν εἶνε τριῶν εἰδῶν· 1) καθήκοντα *πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ τὸ σχολεῖον*, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πολιτείαν· 2) καθήκοντα *πρὸς τοὺς συμμαθητάς*, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς τὴν κοινωνίαν· καὶ 3) καθήκοντα *πρὸς τὸν Θεόν*, γενικὰ καθήκοντα παντὸς ἀνθρώπου.

## 1. Καθήκοντα τῶν μαθητῶν πρὸς τὸ σχολεῖον.

Τὰ καθήκοντα ταῦτα *δύνανται* κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῶν νὰ διαιρεθῶσιν εἰς *δύω εἰς ἐξωτερικὰ* καὶ εἰς *ἐσωτερικά*. Καὶ ἐξωτερικὰ μὲν εἶνε ἡ *τάξις*, ἡ *κοσμιότης*, ἡ *εὐπείθεια*· ἐσωτερικὰ δὲ ἡ *φιλαλήθεια*, ἡ *ἐπιμέλεια* καὶ ἡ *εὐσυνειδησία* ἢ *χρηστότης*.

Ὁ μαθητὴς ἀνάγκη διὰ τοῦ σχολείου ν' ἀποκτήσῃ, ἂν οἴκοθεν δὲν ἔχῃ—καὶ ὀλίγοι εἶνε παρ' ἡμῖν οἱ ἐκ τῆς οἰκογενείας μεταφέροντες εἰς τὰ σχολεῖα τοιαύτην ἀρετήν—τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἕξιν *τῆς τάξεως*, τοῦτο δὲ διὰ δύω σπουδαίους λόγους· πρῶτον διότι τὸ αἴσθημα τῆς τάξεως καὶ εὐπρεπείας διαπλάττει τὸν ἄνθρωπον εὐαίσθητον πρὸς τὸ καλόν, ἐμπειρόκαλον. Εἶνε δυστυχῶς πολλὰ παρ' ἡμῖν τὰ αἴτια, δι' ἃ ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις ὑπάρχει ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ εὐπρέπειαν πολλὴ ἀνωμαλία. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε λόγος ἰσχυρὸς τοῦ νὰ μὴ ληφθῇ καὶ περὶ τούτου πρόνοια. Τὸ σχολεῖον ἢ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ν' ἀπαιτῇ παρὰ τῶν μαθητῶν νὰ ἔρχωνται, νὰ μένωσι, νὰ ἐργάζωνται ἐν τῷ σχολείῳ εὐτάκτως καὶ εὐπρεπῶς· νὰ ἔρχωνται καὶ ἀπέρχωνται ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν· νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰς τάξεις εὐπρεπῶς, ἔχοντες καὶ τὰ ἐνδύματα καὶ τὸ σῶμά των καθα-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρῶς καὶ κομψίως διευθετημένα, τὰ τετράδια καὶ βιβλία των καθαρὰ καὶ καλῶς γεγραμμένα, ν' ἀποφεύγωσι καὶ ἐκτὸς τοῦ μαθήματος πᾶσαν χυδαιολογίαν καὶ τρόπων σκαιότητα. Ἀλλὰ πρῶτος πρέπει νὰ δίδῃ πάντων τούτων τὸ καλὸν παράδειγμα ὁ διδασκαλος (περὶ τούτου ὅμως θὰ γείνῃ ἰδιαίτερος λόγος). Ἴσως ἀκόμη ἐπικρατεῖ παρά τισι τῶν ἡμετέρων διδασκάλων ἡ γνώμη, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τῆς εὐπρεπείας, μάλιστα τῆς ἐξωτερικῆς, εἶνε μέσα τῆς διαφθορας τῶν καλῶν ἁπλοϊκῶν ἠθῶν τῆς ἡμετέρας πατρίδος, καὶ ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ συντελῇ πρὸς διατήρησιν αὐτῶν, καὶ νὰ πολεμῇ τὴν παρ' ἡμῖν εἰσαγωγὴν τῶν ξενοτρόπων ἠθῶν καὶ ἕξεων. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ζωηρῶς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ παλαιότεροι τῶν διδασκάλων κατέκρινον δημοσίᾳ ἀπὸ τῆς ἕδρας μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸ κτένισμα καὶ τους τρόπους τους φραγκικούς, ἐρχόμενοι οὕτως εἰς ἀντίθεσιν καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν καὶ πρὸς τὰς ὑπερεχούτας οἰκογενείας τῆς τε πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλὰ τί κατώρθωσεν ὁ πόλεμος οὗτος; Οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἐπῆλθε σύγχυσις γνωμῶν καὶ ἀνωμαλία ἐν τῇ πράξει. Εἶνε πλέον ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατακλυσθεῖσα ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ δὲν δύναται οὐδὲ ἀπεφάσισεν ἔτι ν' ἀντιστρατευθῇ κατ' αὐτοῦ. Διότι μετὰ τοῦ εἰσαγομένου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐξαφανίζονται καί τινα ἀγαθὰ τοῦ ἁπλοϊκοῦ ἡμῶν ἀρχαίου βίου, ἀντ' αὐτῶν δὲ εἰσάγονται διαστροφαί τινες καὶ διαφθοραὶ τῶν καλῶν ἡμῶν ἠθῶν, δὲν εἶνε τοῦτο λόγος ἰσχυρὸς ν' ἀποκλείσωμεν ἐς ὁλοκλήρου τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ὁ πράγματι ἐθνωφελὴς ἀγὼν καὶ τῶν καλῶν οἰκογενειῶν καὶ τοῦ σχολείου εἶνε ν' ἀφίνῃ μὲν ἐλευθέραν τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀβλαβῶν, νὰ ἐμποδίζῃ δὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐπιβλαβῶν ἕξεων. Τὸ νὰ εἶνε λοιπὸν ὁ διδάσκαλος αὐτὸς λίαν κόσμιος, καθαρὸς τό τε σῶμα καὶ τὴν διδασκαλίαν, εὐπρεπὴς καὶ περὶ τὴν ὁμιλίαν καὶ περὶ τὴν γραφὴν καὶ περὶ τοὺς τρόπους καὶ τὴν συμπεριφορὰν καὶ νὰ ἀπαιτῇ ὥστε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου του νὰ εἶνε τοιοῦτοι, ἐρωτῶ τί κακὸν ἔχει, εἰμὴ ὅτι ἀντιβαίνει ἴσως εἰς πεπαλαιωμένας τινὰς κακὰς ἕξεις; Παρῆλθεν ὁ καιρός, καθ' ὃν οἱ διδάσκαλοι, ὄντες οἱ πλεῖστοι κολόγηροι, καὶ ἔχοντες τὴν ἐντολὴν ὡς ἐκ τοῦ σχήματος νὰ κατατρύχωσι τὴν σαρκα, καὶ νὰ περιφρονῶσι τὰ ἐγκόσμια. δὲν ἀπῄτουν οὔτε παρ' ἑαυτῶν οὔτε παρὰ τῶν μαθητῶν τὴν τάξιν καὶ εὐπρέπειαν καὶ καθαριότητα. Τὴν σήμερον ἄνθρωπος καλῶς ἀνατεθραμμένος ἢ

Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πεπαιδευμένος, ὡς ἔλεγον οἱ παλαιοί, δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὅστις δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ ἀνεπτυγμένον· προϊὸν δὲ τῆς ἀνεπτυγμένης φιλοκαλίας εἶνε καὶ τὸ συναίσθημα τῆς τάξεως καὶ εὐπρεπείας καὶ σεμνότητος. Ὅπως ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος, ὁ ἐνάρετος, συναισθάνεται φρίκην καὶ ἀηδίαν εἰσερχόμενος εἰς φωλεὰν κακούργων καὶ καταγώγια διαφθορᾶς, οὕτως ὁ φιλόκαλος ἀποστρέφεται πανταχοῦ ὅπου ἀπαντήσῃ τὴν ἀταξίαν, τὴν ἀκοσμίαν, τὸ ἄσεμνον καὶ ἀπρεπές. Χάριν λοιπὸν τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ, τῆς φιλοκαλίας εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀπαιτῆται παρὰ τῶν μαθητῶν ἡ *τάξις*, ἡ *εὐπρέπεια*, ἡ *κοσμιότης*.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε μόνον διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀναγκαία ἡ *τάξις* κτλ. ἡ *τάξις* ἀπαιτεῖται δεύτερον καὶ διὰ λόγον ἠθικόν, τὸν ἑξῆς. Ἡ τάξις, ἡ κοσμιότης καὶ μετ' αὐτῶν ἡνωμένη ἡ εὐπείθεια, ὅπου ὑπάρχουσι, δεικνύουσι σέβας καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν νόμον, ὅπου δὲ ἐπικρατεῖ ἀταξία, ἀκοσμία, ἀπείθεια, ταῦτα εἶνε τὰ ἀσφαλῆ γνωρίσματα τῆς ἐκεῖ ἐπικρατούσης ἀναρχίας. Τώρα λοιπὸν ζητεῖται—ἂν δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ τοιοῦτον ὡς ζήτημα—πῶς πρέπει νὰ ἀνατρέφωμεν τὰ παιδία ἐν τῷ σχολείῳ, τῇ μικρογραφίᾳ ταύτῃ τῆς ἀνδρικῆς κοινωνίας; νὰ ἔχωσι σέβας καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν νόμον, ἢ νὰ περιφρονῶσι πᾶσαν ἀρχήν, πάντα νόμον; Ἐὰν ἀνέκαθεν πᾶσα πολιτεία, εὐνομηθεῖσα καὶ εὐημερήσασα, ἐστήριξε τὴν εὐδαιμονίαν καὶ δύναμιν καὶ ἀκμὴν αὐτῆς εἰς τῶν πολιτῶν τὸ σέβας καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους· ἐὰν σήμερον πολιτεῖαι ἰσχυραί, ἀκμαῖαι, ἀνδρικαί, πεπειραμέναι τὸ σέβας καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος νομίζουσι τὴν ἀσφαλεστάτην ἐγγύησιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας αὐτῶν· καὶ ἐὰν αἱ πολιτεῖαι αὗται ἵνα ἐμβάλωσι τὰς θεμελιώδεις ταύτας πολιτικὰς ἀρετὰς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν, λαμβάνουσι τὴν πρόνοιαν πολὺ πρωΐμως, καὶ φροντίζουσιν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας νὰ συνηθίσωσιν αὐτοὺς εἰς ταύτας, ἐπιζητοῦσι δὲ τοῦτο οὐχὶ διὰ τῆς οἰκογενείας, ἥτις διαφεύγει τῆς πολιτείας τὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ σχολείου, θεραπεύοντες ἐν αὐτῷ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τὴν τάξιν, τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν εὐπείθειαν, τί πρέπει νὰ φρονῶμεν ἡμεῖς, οἵτινες πάντες ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ πολιτικὴ ἡμῶν καχεξία προέρχεται ἐκ τῆς ὀλιγης εἰς τὸν νόμον ὑποταγῆς τῶν τε ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων; Ὅστις φιλοσοφεῖ ἐπὶ τῆς παρούσης ἡμῶν πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως δὲν θέλει βραδύνῃ ν' ἀνακαλύψῃ, ὅτι εἰς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῶν ἰσχυρῶν παραγόντων αὐτῆς εἶνε ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν σχολείων. Ὅστις γινώσκει ὅτι ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν οὐδέποτε ἐπεκράτησε τάξις, κοσμιότης, εὐπείθεια, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἐξεπληρώθησαν τὰ ἐσωτερικὰ καθήκοντα τῶν μαθητῶν, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ εἴπωμεν, οὗτος δὲν ἀπορεῖ διὰ τί ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπικρατεῖ ὀλιγωρία τῶν νόμων. Τίνες οἱ λειτουργοὶ τῆς πολιτείας; τίνες οἱ διαχειριζόμενοι τοὺς νόμους; τίνες οἱ νομοφύλακες; Πάντες τρόφιμοι καὶ προϊόντα τῶν ἡμετέρων σχολείων καὶ γυμνασίων. Διὰ τί λοιπὸν θέλομεν νὰ ἔχωσι βαθέως κεχαραγμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὸ πρὸς τοὺς νόμους σέβας καὶ τὴν ὑποταγήν, ἀφ' οὗ ἀνετράφησαν ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἀκοσμίᾳ καὶ ἀπειθείᾳ; ἐν τῇ ψευδολογίᾳ καὶ ἀπάτῃ; Ἔχω ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν καὶ νὰ ἐλπίζωμεν μετὰ βεβαιότητος βελτίωσιν τῆς παρούσης ἡμῶν πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως, ὅταν ἴδωμεν ὅτι καταβάλλεται πολλὴ πρόνοια ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις περὶ τάξεως, κοσμιότητος καὶ εὐπειθείας τῶν μαθητῶν, περὶ χρηστότητος καὶ φιλαληθείας. Ἄνευ τῆς ἀγωγῆς καὶ ἡ τελειοτάτη ἐκπαίδευσις ὄχι μόνον ἀνωφελὴς εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς δύναται ν' ἀποβῇ, καθ' ὅ παρασκευάζουσα πονηρούς, ποικιλοτρόπους, ἐπιτηδείους, δεξιοὺς ἀλλ' οὐχὶ καὶ χρηστοὺς καὶ φιλονόμους πολίτας.

Ἂς ἴδωμεν τώρα ποῖα εἶνε τὰ μέσα, δι' ὧν τὸ σχολεῖον δύναται καὶ ὀφείλει νὰ συνηθίσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν *τάξιν*, *κοσμιότητα* καὶ *εὐπείθειαν*. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς τάξεως. Ἡ *τάξις* εἶνε ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ διδασκάλου· ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἔχῃ αὐτὸς ζωηρὸν τὸ συναίσθημα τῆς τάξεως, ἢ τοὐλάχιστον ἐννοῇ τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ ἔχῃ τὴν θέλησιν νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτήν, οὐδὲν τούτου εὐκολώτερον εἰς τοὺς μαθητάς. Οἱ μαθηταὶ εἴτε νέοι πολὺ εἶνε, εἴτε πρεσβύτεροι, μανθάνουσιν εὐκόλως πόσον ἡ τάξις τοὺς ὠφελεῖ, πόσον καιρὸν τοῖς οἰκονομεῖ, καὶ ὑποβάλλονται προθύμως εἰς τὴν ἕξιν ταύτην, ἂν μάλιστα τύχῃ νὰ συμπράττῃ πρὸς τοῦτο καὶ ἡ οἰκογένεια. Ὅταν οἱ μαθηταὶ εἶνε προβεβηκότες εἰς τὴν ἡλικίαν, καὶ δὲν ἐρρίζωθη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς αὐτοὺς ἡ εὐταξία, ὑπάρχει εἰς κίνδυνος, τὸν ὁποῖον ὀφείλει ἐπιτηδείως ὁ διδάσκαλος ν' ἀποσοβήσῃ. Ἀναπτυσσόμενοι οἱ τοιοῦτοι μαθηταὶ ἀρχίζουσι νὰ φρονῶσιν ὅτι ἡ τάξις εἶνέ τι σχολαστικόν, προδίδει μικρόνοιαν καὶ περιορισμὸν πνεύματος· φέρουσι μάλιστα καὶ παραδείγματα, ὅτι πολλοὶ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες ὑπῆρξαν κατὰ τὴν νε-

Δημόσια Κοινοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο Της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ανικὴν ἡλικίαν πολὺ ἄτακτοι, ἀτίθασσοι, μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς μηδένα νόμον, ἢ μετὰ πολλῆς δυσκολίας φέροντες τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου καὶ τῆς εὐταξίας. Πρὸς τοὺς τοιαῦτα φρονοῦντας δύναται ὁ διδάσκαλος ν' ἀνεύρῃ παραδείγματα πολὺ περισσότερα μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν, οἵτινες οὐ μόνον συνεβιβάζοντο μετὰ τῆς εὐταξίας καὶ τῆς εὐπειθείας, ἀλλ' ἦσαν αὐτῶν τῶν ἀρετῶν τύπος καὶ ὑπογραμμός· ἔπειτα δύναται κάλλιστα νὰ πολεμήσῃ τὴν πρὸς τὴν ἀταξίαν κλίσιν, ἐλέγχων αὐτὴν ὡς οἵησιν τῶν φρονούντων ὅτι εἶνε διὰ τοῦτο μεγαλοφυεῖς, διότι δὲν ἔχουσι κλίσιν πρὸς τὴν τάξιν. Ὁπωσδήποτε ὁ διδάσκαλος, ὅταν θέλῃ καὶ δὲν λησμονῇ τὸ καθῆκόν του τοῦτο, δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ νὰ διατηρῇ τάξιν ἐν τῷ σχολείῳ του, ἀρκεῖ νὰ μὴ συγχωρῇ τὴν ἐλαχίστην παράβασιν αὐτῆς. Δὲν εἶνε δὲ ἀνάγκη μεγάλου ἀγῶνος, μεγάλου θορύβου καὶ πολλῆς διαδικασίας. Ὁ διδάσκαλος προκηρύττει γενικῶς εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ πατρικῆς παραινέσεως, οὐχὶ μετὰ τυραννικῆς αὐστηρότητος, ἥτις δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀντιστάσεως, ὅτι ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν *εὐταξίαν*· δηλ. νὰ ἔρχωνται *ἀκριβῶς* κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν, νὰ φέρωσι πάντα των τὰ βιβλία καὶ τετράδια καθαρὰ καὶ ἀκηλίδωτα, νὰ ἔχωσι καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἐνδύματα καθαρά· νὰ διατηρῶσι τὸ δωμάτιον τῆς παραδόσεως καθαρόν, ἄνευ κηλίδων ἢ βλάβης εἰς τοὺς τοίχους ἢ εἰς τὰ θρανία καὶ ἄνευ τεμαχίων χάρτου ἢ ἄλλων τοιούτων εἰς τὸ ἔδαφος ἐρριμμένων. Ἔπειτα δὲ μὴ ἀρκούμενος εἰς μόνον τοῦτο, φροντίζει νὰ μὴ παραβαίνωνται αἱ συμβουλαὶ καὶ διαταγαί του, καὶ δὲν ἀφίνει οὔτε ἀπαρατήρητον οὔτε ἀνεπανόρθωτον πᾶσαν παράβασιν· πρὸς τοῦτο δὲ λαμβάνει καὶ πρόνοιαν, διορίζων τινὰς κοσμήτορας (οὐχὶ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς) θρανάρχας καὶ ἐπιτηρητὰς τῆς εὐταξίας. Οὐκ ὀλίγον συντελεῖ πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως μάλιστα παρὰ ἡλικιωμένων μαθητῶν καὶ ἡ τῆς φιλοτιμίας ἐπίκλησις, ὅτι εἶνε αἰσχρὸν ὁ οἶκος τῶν μαθητῶν, τὸ δωμάτιον τῆς παραδόσεως, νὰ εἶνε ἀκάθαρτον, ἄτακτον κτλ. ὅτι εἶνε κακῆς ἀνατροφῆς ἴδιον νὰ μὴ ἔχῃ ὁ μαθητὴς καθαρὰ τὰ τετράδια του, τὰ βιβλία του, τὰ ἐνδύματα του κτλ. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον εἶνε ἡ ἐπιμελὴς ἐπιτήρησις καὶ ἀκρίβεια τοῦ διδασκάλου. Βεβαίως τοὺς ἀπειθοῦντας, τοὺς ἀμελοῦντας ἐπαναληπτικῶς, τοὺς κλίνοντας εἰς τὴν ἀταξίαν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος καὶ νὰ τιμωρῇ, ἀπαιτῶν ν' ἀντιγράψῃ καθαρῶς ὅ,τι ἔγραψεν ἀκαθάρτως, νὰ φέρῃ τὸ λησμονη-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

θὲν τετράδιον ἢ βιβλίον, νὰ σταθῇ ὄρθιος ἐν τῇ παραδόσει ὁ βραδύτερον τῆς ὥρας ἐλθών· ν' ἀποπεμφθῇ ὁ ἀκάθαρτος ἢ ἀκτένιστος, ἵνα ἐπανέλθῃ καθάρειος καὶ εὔτακτος πρὸς σωφρονισμὸν ἢ αὐτοῦ ἢ τῆς οἰκογενείας. Ὑπάρχει ὅμως οὐ μικρὸν πρόσκομμα εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ διδασκάλου ἐνέργειαν ἡ εἰς τὸ σχολεῖον παραδοχὴ μαθητῶν ὅλως ἀπόρων καὶ πτωχῶν, ἰδίως ὑπηρετούντων κατὰ τὰς ὥρας τὰς ἐκτὸς τοῦ σχολείου. Οἱ μαθηταὶ οὗτοι εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ λώβη τῶν τάξεων, ἣν ἀνέχονται καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ διευθυνταὶ διὰ φιλανθρωπίαν. Ἡ φιλανθρωπία εἶνε ἀξιέπαινος, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τῆς εὐεξίας τοῦ Σχολείου μέριμνα εἶνε κοινωφελεστάτη ἀρετή· ἡ μὲν ὠφελεῖ τὸ ἄτομον, ἡ δὲ τὸ κοινόν· ἡ μὲν εἶνε ψηλαφητοτέρα, ἡ δὲ μᾶλλον ἀφῃρημένη καὶ διὰ τοῦτο νικᾷ πολλάκις ἡ πρώτη. Ἀλλ' ὅμως εἶνε ἐκ πείρας ἀποδεδειγμένον, ὅτι οἱ πτωχοὶ καὶ ὑπηρετοῦντες μαθηταί, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, εἶνε ἀνίκανοι εἰς ἐκπλήρωσιν πάντων τῶν μαθητικῶν καθηκόντων, καὶ ἀποβαίνουσι βάρος ἀνοικονόμητον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Πρὸς τούτους ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ καταδείξῃ τὴν πρὸς τακτικὴν μαθητείαν ἀδυναμίαν των καὶ νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ δοθῶσιν εἰς ἄλλο ἔργον, εἰ δὲ μή, τοὺς ἀχρηστοτέρους νὰ μὴ δεχθῇ.

Ἡ *κοσμιότης* καὶ *εὐπρέπεια* ἔχει πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὴν *τάξιν*: Ὁ εὔτακτος μαθητὴς εἶνε καὶ εὐπρεπὴς καὶ κόσμιος. Πρέπει δὲ νὰ διακριθῇ ἀπό τε τῆς ἐπιτετηδευμένης καὶ ματαίας κομψότητος καὶ ἀπὸ τῆς δουλικῆς καὶ ταπεινόφρονος ὑπακοῆς καὶ ὑποταγῆς (ὑποκλίσεως). Ὅπως εἶνε γελοῖος ὁ μαθητής, ὁ ἀναλαμβάνων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ συμπεριφορὰν τύπους καὶ τρόπους ἁρμόζοντας ἴσως εἰς τὰς αἰθούσας τῶν κομψευομένων, οὕτως εἶνε ἄξιος περιφρονήσεως καὶ ὁ ἄλλος, ὅστις καὶ ἐν οὐ δέοντι εἶνε ὑποκλινέστατος καὶ ταπεινός, ἢ φύσει ἢ καθ' ὑπόκρισιν ψοφοδεὴς καὶ συνεσταλμένος. Ἂν δὲ μήτε ὁ εἷς μήτε ὁ ἕτερος τούτων τῶν μαθητῶν δύναται ὀρθῶς νὰ ὑποληφθῇ κόσμιος (ἂν καὶ δὲν κατατάσσονται εἰς τοὺς ἀκόσμους), πολὺ ὀλιγώτερον βεβαίως εἶνε ἐκεῖνοι οἱ μαθηταὶ οἱ ἔχοντες ἀγροίκους καὶ ἀξέστους τρόπους ἕνεκα παρημελημένης οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς ἢ ἕνεκα φυσικῆς τινος τραχύτητος. Οἱ διάφοροι οὗτοι τρόποι τῶν μαθητῶν ἐμφαίνονται οὐ μόνον ἐν τῇ πρὸς τοὺς συμμαθητὰς συμπεριφορᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ διαγωγῇ: καὶ ἐν τῷ καθίσματι καὶ ἐν τῷ βαδίσματι καὶ ἐν τῇ ἀποκρίσει καὶ ἐν τῇ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐρωτήσει καὶ ἀναφορᾷ καὶ πανταχοῦ ὁ μὲν φέρεται κατὰ πάσας ταύτας τὰς περιστάσεις κομψοπρεπῶς καὶ ματαιοφρόνως, ὁ δὲ ταπεινῶς καὶ μικροπρεπῶς καὶ εὐτελῶς, ὁ δὲ σκαιῶς καὶ ἀγροίκως καὶ αὐθαδῶς.

Κατὰ πάντων λοιπὸν τούτων τῶν τρόπων ὀφείλει νὰ πολεμῇ ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος, ἐπιεικείας καὶ εὐρυθμίας (Takt)· ἀλλοίμονον, ἂν ταύτας τὰς ἐλλείψεις τῶν μαθητῶν θεωρῇ ὡς ἐγκλήματα καὶ ἐπιχειρῇ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν μετὰ αὐστηρότητος καὶ πικρίας. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει μόνον νὰ μὴ παραβλέπῃ τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι ταῦτα εἶνε ἐκτὸς τῶν καθηκόντων του. Ὅταν δὲ οὕτω φρονῇ καὶ ἐπιθυμῇ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, δὲν ἔχει νὰ ὑποστῇ μέγαν ἀγῶνα· διότι οἱ μαθηταὶ ὡς πρὸς τοῦτο εἶνε λίαν εὐάγωγοι, ὁμολογοῦντες τὸ ἄτοπον καὶ ἀποδεχόμενοι πᾶσαν παρατήρησιν τείνουσαν εἰς διόρθωσιν τῶν τρόπων των. Πολλάκις ἁπλῆ παρατήρησις, ἁπλοῦν μειδίαμα, κατὰ δὲ τὴν ἀνάγκην καὶ σκῶμμα καὶ εἰρωνεία τοῦ διδασκάλου ἀρκοῦσιν, ἵνα ἐπέλθῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Πάντοτε δὲ παρετηρήθη ὅτι ἡ εὐγένεια τῶν τρόπων αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου συντελεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν μαθητῶν. Ὁ διδάσκαλος, ὅστις δὲν τυραννεῖ οὐδὲ περιφρονεῖ οὐδὲ ὑβρίζει ἢ προπηλακίζει, προκαλεῖ αὐθόρμητον τὴν κοσμιότητα τῶν μαθητῶν του. Παρῆλθεν ὁ καιρός, καθ' ὃν αἱ ὕβρεις τῶν διδασκάλων (χαϊβάνια, κούτσουρα, κ. τ. τ.) καὶ μάλιστα τῶν ἄλλως ἀξιοσεβάστων, προεκάλουν τὴν θυμηδίαν καὶ ἱλαρότητα τῶν μαθητῶν, σήμερον κινοῦσι τὴν ἐσωτερικὴν ἀγανάκτησιν τῶν λαβόντων ὁπωσοῦν ἐλευθέριον ἀγωγήν. Ἴσως σήμερον εὑρίσκονται μαθηταὶ ἐν τοῖς σχολείοις τοσοῦτον σκαιοὶ καὶ ἀγροῖκοι καὶ ἄξεστοι, ὥστε εἶνε ἐντελῶς ἀναίσθητοι πρὸς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ διδασκάλου καὶ ἀπαιτοῦσι τρόπους ἐπανορθωτικοὺς ἀνάλογους τῆς ἀνατροφῆς των· ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ πρὸς τοὺς τοιούτους ἡ εὐπροσηγορία τοῦ διδασκάλου, ὅταν δὲν εἶνε σχολαστική, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιστάσεις συγκιρνᾷ καὶ πλειοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν αὐστηρότητα καὶ μετακειρίζηται φράσεις ἡπιωτέρας ἢ τραχυτέρας, δύναται ν' ἀποβῇ τελεσφόρος.

Ἡ *εὐπείθεια* ἢ *πειθαρχία* εἶνε μὲν τὸ σπουδαιότατον τῶν ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ σχολεῖον καθηκόντων τοῦ μαθητοῦ, εἶνε ὅμως καὶ τὸ δυσχερέστατον τῶν ἔργων τοῦ διδασκάλου, ὅταν πρόκειται ν' ἀπαιτήσῃ αὐτὴν παρ' ὁλοκλήρων καὶ ὁπωσοῦν πολυπληθῶν τάξεων·

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Συνήθως δὲ οἱ πρωτόπειροι διδάσκαλοι εὑρίσκουσι καὶ τὰς μεγίστας δυσχερείας περὶ τὴν τήρησιν τῆς εὐπειθείας καὶ ἡσυχίας ἐν ταῖς τάξεσι· οὐχ ἧττον πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι διδάσκαλοι πρωτόπειροι μέν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀξιωματικοί, ὥστε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ σταδίου αὐτῶν εἶνε ἀρχικώτατοι· τοὐναντίον δὲ ἄλλοι, οἵτινες ἐνεγήρασαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ ὅμως ἀείποτε διετέλεσαν ἀνίκανοι ὡς πρὸς τοῦτο.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶνε φύσει ἐπιῤῥεπὴς εἰς τὴν ἀπεριόριστον αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν αὐθαίρετον διατάραξιν τῆς τῶν ἄλλων τάξεως καὶ ἡσυχίας, καὶ ὅτι πρὸς διατήρησιν τούτων ἀπαιτεῖται ὥριμος χαρακτήρ, ἰσχυρὰ θέλησις, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρία καὶ ψυχολογικὴ γνῶσις τῆς παιδικῆς φύσεως· ἄλλως πᾶσα περὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀδεξιότης δύναται νὰ φέρῃ τοιαύτην διατάραξιν, ὥστε νὰ ματαιώσῃ καὶ τὴν ἀρίστην ἄλλην ἐνέργειαν τοῦ διδασκάλου. Διὰ τοῦτο ὀφείλουσιν οἱ πρωτόπειροι διδάσκαλοι νὰ μελετήσωσι καλῶς τὸ ζήτημα τῆς πειθαρχίας, συμβουλευόμενοι μετὰ τοὺς ἐμπειροτέρους συναδέλφους καὶ τὸν διευθυντήν, καὶ αὐτοὶ δ' ἐπιμελούμενοι περὶ τοῦ πράγματος, ὡς σπουδαιοτάτου αὐτῶν ἔργου· διότι πρέπει νὰ γινώσκωσιν ὅτι ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶνε μὲν ζωηρὰ καὶ φύσει ἀτίθασσος, ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην ὁδηγίας καὶ χειραγωγίας, καὶ τούτου ἔχει πλήρη τὴν συναίσθησιν· ἂν δὲ ἀπειθῇ καὶ δὲν ὑποβάλληται εἰς τὴν χειραγωγίαν, ἀπόδειξις ὅτι αὕτη δὲν γίνεται προσηκόντως, καὶ ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶνε παιδαγωγικῶς ἀνίκανος. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τοῦ διδασκάλου ἐξαρτᾶται ἡ ἐν τῇ τάξει πειθαρχία, πρέπει σπουδαίως νὰ μελετήσῃ τὸ ζήτημα ὁ μέλλων διδάσκαλος, καὶ ἐπιμελῶς ν' ἀσκηθῇ εἰς μόρφωσιν τῆς ἀρχικότητός του. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὑπάρχουσι καὶ παιδικαὶ φύσεις διεστραμμέναι, διεφθαρμέναι ἐξ οἰκιακῆς ἀναγωγίας, αἵτινες εἶνε πρόσκομμα καὶ εἰς τὸν ἀρχικώτατον διδάσκαλον· ἀλλὰ τότε τὸ συμφέρον τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτηρίου ἀπαιτεῖ τὴν ἀποπομπὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ σχολείου. Ὑπάρχουσι καὶ ὁλόκληρα παιδευτήρια νοσοῦντα κατὰ τὴν πειθαρχίαν, ἐν οἷς καὶ ὁ πειθαρχικώτατος διδάσκαλος ἤθελεν ἀποτύχῃ· διότι τὸ κακὸν ἐν τοῖς τοιούτοις εἶνε ἐνδημικόν. Τῶν τοιούτων τὴν νόσον μόνη ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ δύναται νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῆς καθ' ὁλοκληρίαν ἢ μερικῆς (κατὰ τὴν ἀνάγκην) ἀνανεώσεως τοῦ προσωπικοῦ. Οὐχ ἧττον ὁ διδάσκαλος ὁ φύσει ἀρχικός, ὁ διὰ τοῦ χαρακτῆρός του, διὰ τῆς ἱκανότητός του, διὰ τῆς δικαιο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχείο Ιστορικών Εκδόσεων
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σύνης καὶ εὐθύτητός του ἐφελκύων τὸν σεβασμὸν τῶν μαθητῶν δύναται καὶ ἐν πειθαρχικαῖς τρικυμίαις νὰ εἶνε ἀσφαλής, δύναται τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ τηρῇ τὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν περιστάσεων τούτων τῶν ἐκτάκτων καὶ ἀνωμάλων, *ἡ ἔν τινι σχολείῳ ἐλλείψις τῆς πειθαρχίας ἐπιβαρύνει οὐχὶ τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ τὸν διδάσκαλον*. Τὰ ποικίλα παράπονα πολλῶν διδασκάλων κατὰ τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος προσώπου κατὰ τῆς δεῖνος καταστάσεως κ.τ.τ. δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν σημασίαν. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ στρέφῃ τὴν προσοχήν του εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σπουδῆς καὶ βελτιώσεως πρέπει νὰ ἐλπίζῃ θεραπείαν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται *ἐπιμονὴ* καὶ *ὑπομονή*· δὲν πρέπει τις μήτε ν' ἀπελπισθῇ μήτε νὰ ὑποχωρῇ, γινόμενος παίγνιον τῶν μαθητῶν καὶ ἀνεχόμενος τὴν ἀταξίαν, ἀλλὰ πάντοτε νὰ πολεμῇ· «ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος σωθήσεται.»

Ἀλλὰ πλὴν τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων, ἀνάγκη νὰ δοθῶσι μερικαί τινες ὁδηγίαι χάριν τῶν πρωτοπείρων πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν τῷ σχολείῳ πειθαρχίας τῶν μαθητῶν.

Ἐάν τις θέλῃ νὰ ἔχῃ εὐπειθεῖς τοὺς μαθητάς, πρέπει νὰ γινώσκῃ νὰ *διατάττῃ ὀρθῶς*. Ἡ δὲ διαταγὴ εἶνε ὀρθή, ὅταν *δὲν ὑπερβαίνῃ τὰς δυνάμεις τοῦ διατασσομένου*. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ μαθητοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις του, φέρ' εἰπεῖν ν' ἀποστηθίσῃ μίαν ἢ δύο σελίδας ἀρχαίου κειμένου, ἢ (ὡς ποινὴν) νὰ γράψῃ ὀκτάκις γαλλικόν τι ῥῆμα καθ' ὅλους τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις, ἢ νὰ ἐξηγήσῃ κεφαλαιόν τι τοῦ Θουκυδίδου ἄνευ τινὸς βοηθείας τοῦ διδασκάλου, τὰς διαταγὰς ταύτας μετὰ σκληρὰν καὶ ἐπίμονον ἀπαίτησιν ὁ μαθητὴς τὸ μὲν θέλει, μετὰ πολὺν μόχθον ἐκτελέσῃ, τὸ δὲ θέλει ἐξαπατήσῃ τὸν διδάσκαλον· ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γεννᾷ μῖσος πρὸς αὐτόν, τὸ δὲ ἕτερον διαφθείρει τὸν μαθητήν, ἐπὶ τέλους δὲ εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκραγῇ ἡ ἀπείθεια. Ὡσαύτως αἱ περὶ κοσμιότητος διαταγαὶ δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἄγαν αὐστηραί· διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι οἱ μαθηταί, παρ' ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἀπαιτοῦμεν, δὲν εἶνε ἀποτετελεσμένοι χαρακτῆρες, ἀλλ' ἐν τῷ γίνεσθαι ὄντες, ἔχουσι φυσικῷ τῷ λόγῳ πολλὰς ἀτελείας, πολλὰ μὴ ἐννοοῦντες, πολλὰ λησμονοῦντες, πολλὰ μὴ δυνάμενοι. Πρὸς τοιούτους λοιπὸν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ ἐξάπτηται μέχρις ἐπιβολῆς σκληρῶν ποινῶν· ἀλλὰ μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς καὶ μετά τινος ἐπιεικείας ν' ἀπαιτῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς του. — Εἶνε δεύτερον

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρμός Ιστορικής Βιβλιοθήκης
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὀρθή ἡ διαταγή, ὅταν εἶνε *σαφὴς* καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀκόλουθος, τοιαύτη δηλ. ὥστε καλῶς νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ νὰ μὴ ἀντιβαίνῃ πρὸς ἄλλην διαταγὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δοθεῖσαν ἢ διδομένην. Ἐὰν φέρ' εἰπεῖν ὁ διδάσκαλος διατάττῃ ὁτὲ μὲν νὰ ἀνίστανται οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν εἰς τὴν παράδοσιν εἴσοδόν του, ὁτὲ δὲ νὰ μένωσι καθήμενοι, ὁτὲ μὲν νὰ ἐξέρχωνται πρὸ αὐτοῦ, ὁτὲ δὲ μετ' αὐτόν, ὁτὲ μὲν νὰ γράφωσιν κατὰ παν μάθημα τὸ καὶ τό, ὁτὲ δὲ ἄλλο τι, οὐδὲν τὸ παράδοξον νὰ ἐπέλθῃ ἀπείθεια καὶ ἀταξία οὐχὶ ἐκ κακῆς θελήσεως τοῦ μαθητοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀμηχανίας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει πρὸ πάντων εἰς τοὺς πρωτοπείρους, οἵτινες μὴ ἔχοντες ἐκ μακρᾶς πείρας καὶ ἕξεως σταθερὰν γνώμην περὶ πολλῶν πραγμάτων, ἀποπειρῶνται ἐκ ζήλου ἄλλως ἀξιεπαίνου ὁτὲ μὲν τοῦτο, ὁτὲ δὲ ἐκεῖνο. Τοῦτο δὲ πάσχουσι πολυ πλειότερον, ὅταν δὲν προπαρασκευάζωνται εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν οὐ μόνον διδακτικῶς, ἀλλὰ καὶ παιδαγωγικῶς, ὅταν αὐτοσχεδιάζωσι.—Ἡ διαταγὴ τρίτον, ἐὰν μέλλῃ νὰ εἶνε ὀρθή, πρέπει νὰ εἶνε *βραχεῖα*. Ἐπεξήγησις μακρά, δικαιολόγησις αὐτῆς καὶ ἀπόδειξις περὶ τοῦ χρησίμου αὐτῆς οὐ μόνον δὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μάλιστα βλάπτει· διότι ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ συνηθίσῃ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ διδασκάλου τυφλῶς· ἄλλως γεννᾶται συζήτησις, ἀμφιβολία καὶ ἀπείθεια, ἥτις φαίνεται εἰς τὸν μαθητὴν καὶ δικαιολογημένη.—Ἡ διαταγὴ πρέπει νὰ εἶνε τέλος *ἀπαθὴς* διότι ἐν τῇ ἀπαθείᾳ ταύτῃ τοῦ διδασκάλου ἐνυπάρχει ἡ βεβαιότης ὅτι ἡ διαταγή του θέλει ἐκτελεσθῇ. Ὅστις δίδων διαταγὰς φωνάζει, πλὴν τοῦ ἀπρεποῦς, ἀποδεικνύει ὅτι φοβεῖται μήπως δὲν γείνωσι σεβασταὶ αἱ διαταγαί του. Πολὺ χειρότερα πράττουσιν οἱ ἐπισείοντες τὰς ποινὰς καὶ τιμωρίας ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ τοιοῦτον εἶνε ἄτοπον, πρῶτον διότι γεννᾷ πολλάκις τὴν ἀντίδρασιν ἐκ πείσματος ἢ κακῶς ἐννοουμένης φιλοτιμίας, δεύτερον δὲ διότι δὲν γινώσκει ἐκ τῶν προτέρων ὁ διδάσκαλος, ἂν τῷ ὄντι ὀφείλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ποινὴν διὰ τὴν ἀπείθειαν ἢ ὄχι· διότι μεταξὺ τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς τιμωρίας ἢ ποινῆς πολλὰ δύνανται νὰ ὑπάρχωσι στάδια, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ διέλθῃ ὁ παιδαγωγός. Ἡ αὐστηρότης ἐκείνη τῶν νόμων τῆς πολιτείας δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ἐν τῷ σχολείῳ, ὄχι διότι ἡ αὐστηρότης μάλιστα παρ' ἡμῖν δὲν εἶνε ἀναγκαία, ἀλλὰ διότι πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ μὲν πολιτεία δίδει τὰς διαταγὰς εἰς τελείους ἄνδρας, τὸ δὲ σχολεῖον εἰς παῖδας, ἀτελῆ πλάσματα, ἐν πολλοῖς ἄξια συγ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γνώμης καί ἐπιεικείας. Ἄλλως τραχύνεται καὶ ἀποξενοῦται αὐτῶν ἡ ψυχή, ὅπερ κωλύει τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν ἀγάπῃ διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν διδομένων διαταγῶν. Ἀλλ' οὐδεμία διαταγὴ ἐκτελεῖται, ἐὰν δὲν εἶνε σεβαστή· σπουδαῖον λοιπὸν ἐπίσης ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶνε νὰ γινώσκῃ νὰ καθιστᾷ σεβαστὰς τὰς διαταγάς του. Εἴπομεν ὅτι ὁ παῖς, ὅσον καὶ ἂν εἶνε ζωηρᾶς φύσεως καὶ αὐθαίρετος, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τᾶς χειραγωγίας καὶ ἐκ προοιμίων εἶνε εὐδιάθετος νὰ εἶνε εὐπειθής, πλὴν τῶν διεφθαρμένων. Ἂν δὲ τοιοῦτος ὢν ἀποβαίνῃ ἀπειθής, τούτου αἴτιος εἶνε ὁ διδάσκαλος. Ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ δίδῃ ἔστω καὶ κατὰ τὰς ἀνωτέρω ὑδηγίας μηδεμίαν διαταγήν, ἂν δὲν ἔχῃ σκοπὸν νὰ ἐπιτηρῇ ἀκριβῶς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Δὲν ἀρκεῖ νὰ διατάξῃ, «νὰ μάθητε τοῦτο καὶ ἐκεῖνο!», ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὸ ἔμαθον.—«Νὰ γράψητε τοῦτο τὸ θέμα, ταῦτα τὰ ῥήματα, τοῦτο τὸ γύμνασμα!», ὀφείλει νὰ ζητήσῃ παρὰ πάντων τὰ γραπτὰ καὶ νὰ διορθώνῃ αὐτὰ ἢ πάντα, ὅταν εἶνε κατορθωτόν, ἢ τὰ πλεῖστα διὰ κλήρου ἢ κατ' ἐκλογήν.—«Νὰ στέκησθε οὕτως, νὰ εἰσέρχησθε, νὰ ἐξέρχησθε οὕτως, νὰ μὴ ψιθυρίζητε κ. τ. τ.»!— ὀφείλει νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ εἰς μηδένα τὴν παράβασιν, καὶ ἂν οἱ μαθηταὶ λησμονοῦντες παραβαίνωσι τὴν διαταγήν, ν' ἀπαιτῇ ἐντονώτερον τὴν ἐκτέλεσιν. Διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ταύτης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας θέλει ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶνε ἄγρυπνος ἐπιτηρητής, ὅτι αἱ παραβάσεις καὶ αἱ ἀπείθειαι ὑπ' αὐτοῦ δὲν παραβλέπονται· καὶ οὕτως οἱ μαθηταὶ ἐκόντες ἄκοντες ἀνεπαισθήτως γίνονται εὐπειθεῖς πρὸς τὸν τοιοῦτον διδάσκαλον. Ἐὰν ὅμως περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐπιτήρησιν ἀμελήσῃ ὁ διδάσκαλος εἴτε δι' ὀκνηρίαν, εἴτε δι' ἔλλειψιν χρόνου, δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὴν πειθαρχίαν. Πολλοὶ διδάσκαλοι εἴτε μὴ γινώσκοντες πῶς καὶ τί νὰ διατάξωσιν, εἴτε μὴ ἐπιμελούμενοι ἐγκαίρως, ὅ ἐ. εὐθὺς ἐν ἀρχῇ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἰδίων διαταγῶν, ἀφίνουσι τὴν ἀπείθειαν νὰ κορυφωθῇ, καὶ τότε καταφεύγουσιν εἰς ἀδημονίας, ἀγανακτήσεις, ἐπιπλήξεις ἐνώπιον τῆς τάξεως, εἰς νουθεσίας καὶ μακρὰς παραινέσεις, ἅπερ πάντα οὐδὲν ἀποδεικνύουσιν, εἰ μὴ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ διδασκάλου. Οἱ δὲ μαθηταὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις γελῶσι καὶ περιπαίζουσι τὸν διδάσκαλον ἢ κατὰ πρόσωπον ἢ καθ' ἑαυτούς, καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἀτακτοῦντες καὶ ἀπειθοῦντες.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἀλλ' ἐπειδὴ μεθ' ὅλην τὴν σύνεσιν καὶ πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ διδασκάλου παρουσιάζονται περιστάσεις, καθ' ἃς αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ δὲν εἰσακούονται εἴτε ὑπό τινων μαθητῶν εἴτε ὑπὸ τάξεως ὁλοκλήρου, ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε ἕτοιμος ἑκάστοτε καὶ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν *πειθαρχικῶν διατάξεων*. Καὶ πρῶτον μὲν ἐὰν παρατηρήσῃ ὅτι ἡ ἀπείθεια προῆλθεν ἔκ τινος ἀνεκτελέστου ἢ δυσεκτελέστου ἢ ὁπωσδήποτε μὴ ὀρθῆς αὐτοῦ διαταγῆς, τὸ κράτιστον μέσον πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ, εἶνε ἡ ἀνάκλησις τῆς κακῶς δοθείσης διαταγῆς. Τοῦτο σημαίνει τὴν εἰλικρίνειαν καὶ εὐθύτητα τοῦ διδασκάλου, ἥτις θέλει ἀναγνωρισθῇ ὡς ἀρετὴ ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ θέλει ἐμπεδώσῃ τοῦ λοιποῦ τὴν εἰς τὸν διδάσκαλον ἐμπιστοσύνην αὐτῶν. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ γίνηται, φυλαττομένης πάντοτε τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ διδασκάλου. Εἶνε δὲ ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τῶν νομιζόντων, ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐπιμένῃ εἰς ὅ, τι ἅπαξ διέταξε καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελήσεως αὐτοῦ, καὶ ἂν αὕτη εἶνε κακή· διότι ἄλλως ἐξευτελίζεται δῆθεν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ ἐκλείπει ὁ ἐξ αὐτοῦ φόβος. Ἡ πειθαρχία ἐν τοῖς σχολείοις στηρίζεται πρὸ πάντων εἰς τὴν *ἀγάπην* καὶ οὐχὶ εἰς τὸν φόβον μόνον. Ἐγνώρισα διδασκάλους διοικοῦντας μὲν καλῶς διὰ τοῦ τρόμου, ἀλλὰ γεννῶντας πάθη μόνον καὶ μίση καὶ μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον.

Ὅταν ὅμως ἡ ἀπείθεια προέρχηται ἐκ κακῆς θελήσεως τοῦ μαθητοῦ ἢ ἐξ ἀδιαφορίας ἢ καὶ περιφρονήσεως τοῦ διδασκάλου, τότε ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τιμωρίαν· ἀλλὰ κατὰ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ὀφείλει τότε πρὸ πάντων νὰ προσέχῃ νὰ εἶνε ἐγκρατὴς ἑαυτοῦ, νὰ μὴ ἀφίνῃ ἐλευθέραν τὴν ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς του (ὁ θέλων ἄλλων νὰ ἄρχῃ, πρέπει πρῶτον ἑαυτοῦ νὰ ἄρχῃ), ἵνα μὴ φανῇ ὅτι εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μαθητοῦ νὰ ἐρεθίζῃ τὸν διδάσκαλόν του δι' οἱασδήποτε ἀταξίας, ἵνα μὴ καταβῇ ἀπὸ τῆς εὐπρεπείας, ἀπὸ τῆς συναισθήσεως τῆς δυνάμεώς του καὶ ἀπὸ τοῦ κύρους καὶ ἀξιώματός του, ἀλλὰ μετὰ σοβαρᾶς φωνῆς καὶ στάσεως νὰ ἐπιπλήττῃ, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ καλῇ, οὔτε καταπνίγων τὴν οἱανδήποτε αἰτιολογίαν τοῦ μαθητοῦ, οὔτε ἀφίνων αὐτὸν νὰ ἐξολισθήσῃ εἰς συζήτησιν μετὰ τοῦ διδασκάλου, πρὸ πάντων δὲ νὰ φυλάττηται ἀπὸ τῶν χυδαίων καὶ βαναύσων ὕβρεων, αἵτινες ἦσαν τὰ συνήθη παιδαγωγικὰ μέσα τῶν παλαιῶν διδασκάλων, ἅπερ κακῶς ποιοῦντες ἀπεμιμήθησαν τινὲς τῶν διαδόχων αὐτῶν. Αἱ ὕβρεις ἐξευτελίζουσι καὶ



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μαθητὰς καὶ διδασκάλους, ἐξαγριοῦσι τοὺς καλῶς ἀνατεθραμμένους, ὁποῖοι σήμερον ὑπάρχουσι πολλοὶ μαθηταὶ καὶ δὲν βελτιοῦσι τοὺς οἴκοθεν συνηθισμένους εἰς τοιαύτας φιλοφροσύνας. Ἂν δόκιμοι παλαιοὶ διδάσκαλοι μετεχειρίζοντο αὐτάς, ἦσαν αἱ ἄλλαι ἰδιότητες τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐποχή, ἐν ᾗ ἔζησαν, τοιαῦται, ὥστε συνεχωροῦντο εἰς αὐτούς, ἀλλ' οὐδεὶς ἤθελεν εἴπῃ ὅτι ἦτο ὀρθὴ ἡ χρῆσις τῶν ἀχρειολογιῶν ἐκείνων. Ὡσαύτως ὀφείλει ν' ἀποφεύγῃ τὴν πικρὰν εἰρωνείαν καὶ τὸν χλευασμόν· διότι διὰ τούτων προσβαλλόμενος ὁ μαθητὴς ἢ θὰ ἀναγκασθῇ νὰ παρεκτραπῇ διά τινος ἀπρεποῦς φράσεως ἢ θὰ καταπνίξῃ μὲν τὴν ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ θὰ βυσσοδομεύῃ αὐτὴν καὶ θὰ μισῇ ἐν τούτῳ τὸν διδάσκαλον. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ ἀθῶα καὶ μετὰ στοργῆς γινομένη εἰρωνεία, ἣν αἰσθάνεται ὁ μαθητὴς ὅτι ἄνευ πάθους καὶ πικρίας καὶ ἄνευ προθέσεως προσβλητικῆς ἐξήνεγκεν ὁ διδάσκαλος· ἡ τοιαύτη δύναται νὰ διορθώσῃ χωρὶς νὰ πικράνῃ τὸν μαθητήν.

Αἱ ποιναὶ ὁρίζονται καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοῦ νόμου κατὰ προσήκουσαν βαθμολογίαν· εἶνε δὲ ἐπίπληξις (ἰδιαιτέρως, ἐνώπιον τῆς τάξεως, ἐνώπιον τοῦ γονέως ἢ κηδεμόνος), κράτησις, φυλακή, ἀποβολή, ἐὰν ἡ ἀπείθεια εἶνε κατὰ διοικητικῶν διατάξεων· ἐὰν δὲ μόνον κατὰ τῶν διδακτικῶν παραγγελιῶν, ἀπαίτησις διπλῆς ἐκτελέσεως τοῦ παραμεληθέντος. Κατὰ τὴν ἐπιβολὴν οἱασδήποτε *ποινῆς* ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ σκεφθῇ, ἂν ἡ ποινὴ δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ, καὶ νὰ λάβῃ πρόνοιαν ὥστε νὰ ἐκτελεσθῇ· διότι μόνον οὕτω δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν τιμωρουμένην ἀπείθειαν. Ἄλλως προτιμότερον νὰ μὴ ἐπιβληθῇ μηδεμία ποινή, ἵνα μὴ καὶ αὐτὴ καταστῇ γελοία καὶ ὁ ἐπιβάλλων αὐτὴν διδάσκαλος ἔτι μᾶλλον περιφρονηθῇ. Περὶ τούτου πρέπει νὰ καταβάλλωσι πολλὴν φροντίδα καὶ διδάσκαλοι καὶ διευθυνταί. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται καὶ τὰ κατάλληλα ὄργανα (ἐπιστάται).

Ὅταν ἡ ἀπείθεια περιορίζηται εἰς ἓν ἢ ὀλίγα ἄτομα, τὸ κακὸν εἶνε εὐθεράπευτον, ἐὰν ὁ διδάσκαλος εἶνε ἀρχικὸς καὶ ἐπιμελής. Ἀλλ' ὅταν διαδοθῇ εἰς ὁλόκληρον τάξιν, τότε βεβαίως τὸ κακὸν προῆλθε μὲν ἐξ ἀμελείας μακρᾶς τῶν διδασκάλων, ἀλλ' εἶνε δυσθεραπευτότερον καὶ ἀπαιτεῖ πολὺ δραστήρια μέσα. Τὸ ἐλαφρότερον τῶν ἐνδημικῶν τούτων κακῶν εἶνε ἡ *φλυαρία* τῶν μαθητῶν, διαρκοῦντος τοῦ μαθήματος. Τοῦτο διορθοῦται οὐχὶ διὰ φωνῶν, αἵτινες αὐξάνουσι τὴν ταραχὴν τῆς τάξεως, ἀλλὰ δι' ἀπομακρύνσεως εἰς τόπον ἴδιον τῶν

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μάλιστα φλυαρούντων, ἢ δι' ἐρωτήσεων συχνῶν ἀποτεινομένων εἰς αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπροσεξίας αὐτῶν. Ἐὰν δὲ αἱ ἀταξίαι ὑπερβῶσι τὰ ὅρια τῆς φλυαρίας, ἢ ἂν συμβῶσι παρεκτροπαί, οἷον φωναί, ποδοκροτήσεις, καὶ ἐν γένει στάσεις, προερχόμεναι ἢ ἔκ τινος τυχαίου συμβάντος, πολλάκις ἐκ κακῆς τινος συμπεριφορᾶς ἢ σκληρότητος τοῦ διδασκάλου, ἢ ἐκ προμελέτης καὶ συνεννοήσεως, τότε ἀπαιτεῖται πολλὴ δεξιότης καὶ πολλὴ ἐγκράτεια καὶ ἀπάθεια παρὰ τοῦ διδασκάλου. Ἐὰν μὲν αὐτὸς ἔπταισε, καλὸν καὶ δίκαιον καὶ ἔντιμον νὰ μὴ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἅπαξ ἐκδηλωθεῖσαν κακὴν αὐτοῦ συμπεριφορὰν ἐκ κακῶς ἐννοουμένης φιλοτιμίας καὶ ἀξιοπρεπείας, ἀλλὰ νὰ κάμῃ amende honorable, νὰ ὁμολογήσῃ τὸ σφάλμα του, χωρὶς βέβαια νὰ ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τῶν μαθητῶν, ὑπὲρ ἄτοπον καὶ ἤθελε περιφρονηθῇ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ διά τινος ἀξιοπρεποῦς τρόπου νὰ δείξῃ ὅτι μετανοεῖ διὰ τὸ πραχθὲν ἢ λεχθέν· οὐχ ἧττον διὰ τὴν γενομένην ἀταξίαν οὐχὶ πλέον ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ὁ διευθυντὴς ὀφείλει νὰ ἐπιπλήξῃ τὴν τάξιν ἢ κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐτὴν διὰ τὸ ὀλίγον σέβας ὅπερ ἔδειξε πρὸς τὸν διδάσκαλον, πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἀρχήν. Ἐὰν δὲ ἡ ἀταξία προῆλθεν ἄνευ ἀφορμῆς τοῦ διδασκάλου ἐκ κακῆς προαιρέσεως καὶ συνεννοήσεως τῶν μαθητῶν, καὶ ἔχῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς στάσεως, τότε ὁ διδάσκαλος, ἐὰν μὲν δύναται διά τινων δεξιῶν παραινέσεων, ἄνευ ὀργῆς καὶ ταραχῆς, νὰ καταβάλῃ αὐτήν, καλῶς· εἰδὲ μή, ἀταράχως νὰ προσβλέπῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἕδρας, παρατηρῶν τὴν πορείαν αὐτῆς καὶ σημειῶν τοὺς πρωταιτίους καὶ πρωτουργούς, ἵνα ἔχῃ πόθεν νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἀνακρίσεως, ἰδίως δὲ νὰ μὴ ἐγκαταλείπῃ τὴν θέσιν του, δεικνύων οὕτως ἀδυναμίαν ἢ δειλίαν. Ἔπειτα δέ, ἐὰν μὲν καταπαύσῃ ἡ ταραχή, νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ παράδοσις· διότι αἱ ὧραι εἶνε ὡρισμέναι χάριν τῶν μαθημάτων· μετὰ δὲ τοῦτο, ἢ ἐὰν εἶνε ἀδύνατος ἡ ἐξακολούθησις τῶν μαθημάτων, εὐθὺς νὰ προβῇ ἡ διεύθυνσις εἰς τὴν ἀνάκρισιν, διευθυνομένην ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ μάλιστα γινώσκοντος ἐκ μακρᾶς πείρας καὶ συνδιατριβῆς τοὺς μαθητάς. Κατὰ δὲ τὴν ἀνάκρισιν πρέπει μὲν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια, ἣν ἔχουσι συμφέρον οἱ μαθηταὶ ν' ἀποκρύπτωσιν, ἀλλ' ὄχι ἐκ παντὸς *οἱουδήποτε*, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν ἐντίμων καὶ συγχωρητῶν μέσων· διότι πρώτιστος σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶνε ἡ καλὴ ἀγωγὴ τῶν μαθητῶν. Προτιμότερον εἶνε νὰ πάθῃ ὀλίγον ἡ τάξις καὶ πειθαρχία τοῦ σχολεί-



Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ου, ἢ πρὸς διατήρησιν αὐτῆς νὰ μολυνθῇ ἡ συνείδησις τῶν μαθητῶν, καὶ νὰ προσβληθῇ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν πεποίθησις εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ τὴν διεύθυνσιν· ὅθεν κατασκοπεῖαι, προδοσίαι, ἀθετήσεις δεδομένων ὑποσχέσεων κ. τ. τ. πρέπει ν' ἀποφεύγωνται εἰς τοιαύτας περιστάσεις· διότι ἡ ἀνάκρισις ἡ ἐν τῷ σχολείῳ δὲν εἶνε ἀνάκρισις ἀστυνομική. Καὶ ἐν τούτοις ἐγνώρισα γυμνασιάρχας, οἵτινες εἶχον τοὺς κατασκόπους των, καὶ ἐνόμιζον ὅτι οὕτως ἐκυβέρνων καλῶς τὸ γυμνάσιον. Ἀλλοίμονον! Οἱ τοιοῦτοι ὅμως ἀχρεῖοι τυραννίσκοι ἀπεδείχθησαν καὶ οἱ μισητότατοι εἰς τοὺς μαθητάς.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνωτέρω διαχείρισις τῆς πειθαρχίας προϋποθέτει εἰλικρινῆ καὶ ἔντιμον διεύθυνσιν, ἄδολον συναδελφότητα καὶ πατρικὴν κεντρικὴν ἀρχήν. Διότι ἄνευ τούτου τὰ πάντα μάταια.

Περὶ μιᾶς ἑκάστης τῶν ποινῶν θέλομεν διαλάβῃ ἐν τοῖς ἑξῆς.

Τὰ *ἐσωτερικὰ* τῶν μαθητῶν καθήκοντα πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τὸν διδάσκαλον εἶνε ἡ *φιλαλήθεια* καὶ *εἰλικρίνεια*, καὶ ἡ *ἐπιμέλεια*.

Εἶνε κατὰ δυστυχίαν γνωστὸν πόσον ὀλίγην ἀποστροφὴν δεικνύει τὸ ἡμέτερον ἔθνος πρὸς τὸ *ψεῦδος* καὶ πόσον ὀλίγον σέβας πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ξένοι νομίζουσιν ὅτι ἓν τῶν κυριωτάτων ἡμῶν καὶ οὐσιωδεστάτων ἐθνικῶν ἐλαττωμάτων εἶνε τὸ ψεύδεσθαι. Ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἔχουσιν ἢ ὄχι δίκαιον οἱ ξένοι, οὐδὲ τὰ αἴτια τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἐν τῇ κατ' οἶκον ἀγωγῇ, ἐν ᾧ λαμβάνεται περὶ πολλῶν ἄλλων ἀρετῶν πρόνοια τῶν γονέων καὶ ἐμπνέονται ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἰς τὰς ψυχὰς τῆς νέας γενεᾶς καλαὶ ἀρχαί, κατὰ τοῦ ψεύδους οὐ μόνον δὲν γίνεται ὁ προσήκων πόλεμος, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα τοιαύτη εἶνε ἡ συμπεριφορὰ τῶν πολλῶν, ὥστε νὰ ἐνθαῤῥύνῃ αὐτό, καὶ τινῶν γονέων τοιαύτη εἶνε ἡ χαρὰ ἡ ἐκδηλουμένη ἐπὶ τῇ μετά τινος εὐφυΐας ψευδολογίᾳ τῶν τέκνων των, ὥστε βραβεύεται οὕτω τὸ ψεῦδος.

Ὅσον λοιπὸν ὀλιγώτερον φροντίζει ἡ οἰκογένεια, τόσον μᾶλλον ὀφείλει τὸ σχολεῖον νὰ καταπολεμῇ τὸ ψεύδεσθαι καὶ νὰ καθιστᾷ τοὺς μαθητὰς φιλαλήθεις. Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ γίνηται τοῦτο;—Πρὸ πάντων *ὀφείλει αὐτὸς ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε εἰλικρινὴς καὶ φίλος τῆς ἀληθείας*, νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ εἰς ἑαυτὸν μηδεμίαν περίστασιν, καθ' ἣν ἤθελε φανῇ ψευδόμενος, μήτε ἐν ἐπαίνῳ μήτε ἐν κατακρίσει μήτε ἐν ὑποσχέσει μήτε ἐν ματαιόφρονι καυχήσει μήτε ἐν ἀπειλῇ, νὰ φέρηται πρὸς τοὺς μαθητὰς οὐχὶ ὡς πρὸς ὄντα, πρὸς ἃ εἶνε ἀδιάφορον, ἂν χα-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

ριν τῆς μιᾶς ἢ ἄλλης εὐκολίας, χάριν τοῦ ἑνὸς ἢ ἄλλου συμφέροντος ψεύδεται, ἀλλὰ νὰ τηρῇ πρὸς αὐτοὺς τὴν αὐτὴν φιλαλήθειαν, ἣν καὶ πρὸς ὁμοίους καὶ ἀνωτέρους του, καὶ ταύτην εἰλικρινῶς, οὐχὶ μόνον καθ' ὑπόκρισιν, διότι οὐδὲν διαφεύγει τὴν παιδικὴν παρατήρησιν. Μετὰ τοῦτο *νὰ πολεμῇ ἐπιμόνως τὸ ψεῦδος*. Ἀλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἀπαιτεῖται πολλὴ ψυχολογικὴ ἱκανότης πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ψεύδους, τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ αἰτίας καὶ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν μαθητῶν. Ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει βεβαίως νὰ εἶνε μωρόπιστος, ἀλλ' οὐδὲ πάλιν φιλύποπτος εἰς ἄκρον καὶ πρὸς πάντας· διότι οὕτως γεννᾷ δυσπιστίαν καὶ προτρέπει εἰς τὸ ψεύδεσθαι καὶ ἀπατᾶν καὶ τοὺς φύσει φιλαλήθεις. Εἰς ἀνεύρεσιν τῆς *ἀληθοῦς αἰτίας* τοῦ ψεύδους πρέπει νὰ μὴ ἀδιαφορῇ ὁ διδάσκαλος· διότι πολλάκις μικρᾶς μάλιστα ἡλικίας μαθηταὶ ψεύδονται ἐν ὅλῃ τῇ ἀθωότητι, ἄνευ τινὸς συμφέροντος ἢ κέρδους, ἁπλῶς τερπόμενοι εἰς τὰ παίγνια ταῦτα τῆς παιδικῆς φαντασίας—τὰ ὁποῖα ἐνίοτε κατέχουσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν—, ἄλλοτε τὸ ψεῦδος προέρχεται ἐκ μικρᾶς τινος ἀμηχανίας τοῦ μαθητοῦ προσωρινῆς, ἐξ ἧς πειρᾶται ν' ἀπαλλαγῇ διὰ τοῦ ψεύδους. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὁ διδάσκαλος ὀφείλει μὲν νὰ κατακρίνῃ τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλὰ δὲν θὰ θεωρήσῃ αὐτὸ ἔγκλημα ἐπίσης βαρὺ ὡς τὸ ἐξ ἰδιοτελείας προερχόμενον οἱασδήποτε, ὑλικῆς ἢ ἠθικῆς. Τὸ τοιοῦτο ψεῦδος ὀφείλει νὰ ἐλέγχῃ μετ' ἀγάπης μὲν πάντοτε πρὸς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ μετὰ σοβαρότητος, καταδεικνύων εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ ψεῦδος εἶνε ἴδιον δειλοῦ ἀνθρώπου—ὅπως τῷ ὄντι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προέρχεται ἐκ δειλίας, ἐξ ἀδυναμίας σωματικῆς ἢ ψυχικῆς—τοῦτο δὲ μάλιστα πρὸς ὁπωσοῦν ἡλικιωμένους καὶ ἐννοοῦντας τί εἶνε γενναιότης, ἐλευθερία, ἱπποτισμός, καὶ πείθων αὐτοὺς ὅτι ὁ ψευδόμενος, θέλων διὰ τοῦ ψεύδους ν' ἀπαλλαγῇ μιᾶς τινος στενοχωρίας, δυσκολίας, τιμωρίας, περιπίπτει εἰς πολὺ μεγαλειτέραν. Ὅταν δὲ τὸ ψεῦδος προέρχηται ἐκ κακίας ψυχῆς, καὶ εἶνε ἄρα τὸ παρεπόμενον τῆς ὑποκρισίας, πρέπει νὰ τιμωρηθῇ αὐστηρῶς, πρέπει νὰ καταδιωχθῇ ἀνηλεῶς· ἡ δὲ τιμωρία δύναται νὰ προβῇ ἐν ὑποτροπῇ καὶ ἐπιμονῇ εἰς τὴν κακίαν μέχρις ἀποβολῆς· διότι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς σπουδαῖον ἁμάρτημα πρός τε τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν. Πῶς δύνανται νὰ κοινωνῶσι μετ' αὐτοῦ οἱ ἄλλοι μαθηταί, οἱ φιλαλήθεις μετὰ τοῦ ψεύστου; ἢ ἀποφεύγοντες αὐτὸν διὰ παντὸς, καὶ τότε φέρονται ὡς πρὸς ἀποβεβλημένον, ἢ συγκοινωνοῦντες, καὶ τότε συμβιβάζον-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ται μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἀνέχονται, εἶνε δὲ κακὸν ἡ ἀνοχὴ τοῦ ἐγκλήματος. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ συνηθίσωσιν ἐνωρὶς νὰ μὴ ἀνέχωνται τὰ μὴ ἀνεκτά, ἵνα μὴ ἀνέχωνται αὐτὰ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ.—Πόσων κακῶν αἴτιον δὲν εἶνε ἡ ἀνοχὴ τῶν κακῶν παρ' ἡμῖν!—Ἀλλὰ πρὶν ἡ ἀποφασίσῃ ὁ διδάσκαλος ὅτι εἷνέ τις ψεύστης, καὶ ἐπομένως πρὶν προβῇ εἰς τὴν ἐπίπληξιν, ἢ τιμωρίαν, ὀφείλει καλῶς πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ· νὰ βεβαιωθῇ ἢ διὰ τῆς ὁμολογίας τοῦ ψευσθέντος ἢ δι' ἄλλων ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων, ὅτι ὄντως εἶνε ψεύστης. Ἄλλως οὐ μόνον ἀδικεῖ, ἀλλ' ἀποβάλλει καὶ τὴν τόσον ἀναγκαίαν ἐμπιστοσύνην· διότι τὰ πράγματι φιλαλήθη καὶ τίμια παιδία προσβάλλει σφόδρα ἡ ἄδικος κατηγορία. Διὰ τοῦτο εἶνε πολὺ ἀξιοκατάκριτος ἡ ἐπιπόλαιος ἐξέτασις, καὶ ἡ ἔτι ἐπιπολαιοτέρα κατάκρισις—φύγ' ἀπ' ἐδῶ, ψεύτη! Ταῦτα δεικνύουσιν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ ψεύδεσθαι, ἣν πλεῖστοι διδάσκαλοι τῷ ὄντι ἔχουσι, νομίζοντες αὐτὸ οὐχὶ μέγα ἔγκλημα.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ψεύδους καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ ἔχει τὰς δυσκολίας, μάλιστα ὅταν πολλοὶ μαθηταὶ εἶνε τοῦ ψεύδους συνένοχοι, ὡς π. χ. κατὰ τὰς οἴκοθι ἐργασίας, ἃς πολλοὶ ἀντιγράφουσιν ἀπὸ ἑνὸς ἢ δύω ἄλλων συμμαθητῶν, ἢ καθ' ἃς βοηθοῦνται ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὰς γραπτὰς ἐξετάσεις, ὅτε ὅμοιόν τι συμβαίνει. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἀφ' οὗ βεβαιωθῇ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης τινῶν, ὅπερ δὲν εἶνε δύσκολον, ὅταν τις καλῶς γνωρίζῃ τοὺς μαθητάς του, ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μετὰ προσοχῆς, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἧττον ἐνόχων καὶ ἧττον φιλοψευδῶν, καὶ δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν ὁ διδάσκαλος, ὅταν ἀγαπᾶται ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ τοὺς ἀγαπᾷ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κακοῦ, ὀφείλει νὰ καταδείξῃ τό τε ἀγεννὲς καὶ ἐπιβλαβὲς τῆς τοιαύτης ἀπάτης εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀπατῶντας.

Εἰς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας θέλει χρησιμεύσῃ ἡ ὁμολογία τῶν μαθητῶν. Ὅσον δὲ αὕτη εἶνε ἔντιμος καθ' ἃς περιστάσεις ἀπαιτεῖται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, καὶ καθ' ἃς περιστάσεις ἡ τιμὴ τῆς τάξεως καὶ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἤθελεν ἐπιβάλῃ αὐτὴν καὶ ἄνευ ἀνακρίσεως, τόσον εἶνε ἀξιοκαταφρόνητος καὶ πολεμητέα, ὅταν καταντήσῃ εἰς κατάδοσιν ἢ προδοσίαν, ἥτις γίνεται ὑπὸ ἀγεννῶν μαθητῶν ἢ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ διδασκάλου ἢ πρὸς ἐκδίκησιν ἢ κακοποίησιν τοῦ καταγγελλομένου μαθητοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει διὰ περιφρονήσεως νὰ τιμωρῇ τὴν ἀγέννειαν ταύτην.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ὅταν τὸ ψεῦδος ἀνενδότως καταπολεμηθῇ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας κατά τε ἰδίαν καὶ ἐν κοινῇ συμπράξει, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ ἡ φιλαλήθεια ὡς γενικὸς χαρακτὴρ τῆς τάξεως τῶν μαθητῶν καὶ ἑπομένως τῆς πεπαιδευμένης κοινωνίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἡ οἰκογένεια δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς ἐκείνην τὴν τελειότητα, ὥστε νὰ ἀποστρέφηται τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ τοὐναντίον εὑρίσκονται πολὺ συχνὰ οἰκογένειαι ὑποβοηθοῦσαι τὰ τέκνα εἰς τὸ ψεύδεσθαι καὶ ἀπατᾶν, ὅταν διὰ τοῦ ψεύδους πρόκειται ν' ἀποφύγῃ ὁ μαθητὴς τιμωρίαν τινὰ δι' ἀμέλειαν ἢ ἀπουσίαν ἢ νὰ λάβῃ προβιβασμόν τινα κ. τ. τ., διὰ τοῦτο ὀφείλει τὸ σχολεῖον νὰ μὴ ἀποκάμνῃ, ἀλλὰ ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον καὶ κατὰ τῶν ἀνοήτων οἰκογενειῶν, κατηχοῦν, διδάσκον, μὴ ἐνδίδον, μὴ πιστεῦον.

Ἄλλο καθῆκον τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ σχολεῖον, καὶ καθῆκον σπουδαιότατον, εἶνε ἡ *ἐπιμέλεια*, ἥτις ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σκοποῦ, δι' ὃν καὶ οἱ γονεῖς πέμπουσιν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ τὸ σχολεῖον δέχεται αὐτόν. Ὅτι ὁ μαθητὴς ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχολεῖον ἄνευ δυσχερειῶν καὶ δυστροπίας θέλει νὰ μάθῃ, ἑπομένως δὲν ἀρνεῖται νὰ ἐπιμεληθῇ, δὲν εἶνε ἀμφιβολία, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπειρίᾳ του ἀγνοεῖ περὶ τί νὰ ἐπιμεληθῇ, καὶ τί ὀφείλει νὰ πράττῃ, ἵνα λέγηται ἐπιμελὴς μαθητής, καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὸν διὰ τῆς μεθοδικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, οὐ μόνον δὲ εἰς ταύτην τὴν στοιχειώδη ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὐρυτέραν. Διότι ἐπιμέλεια εἰς τὴν εὐρυτάτην τῆς λέξεως σημασίαν λέγεται ὄχι μόνον ἐκείνη τοῦ μαθητοῦ ἡ ἐργασία, δι' ἧς ἐκπληροῖ πάσας τὰς ἀμέσους ἀπαιτήσεις τοῦ σχολείου (μάλιστα ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλευθερωτέρα ἐκείνη καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἐνέργεια, ἥτις ἐκτείνεται καὶ πέραν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σχολείου ἐν ἰδιαιτέραις κατ' οἶκον ἐργασίαις (ἰδίως ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι). Καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἐπιμέλεια δὲν πρέπει νὰ μένῃ ἄνευ τινὸς ἐπιτηρήσεως καὶ ὁδηγίας τοῦ διδασκάλου, ἐὰν πρόκειται ν' ἀποβῇ ὠφελιμωτάτη εἰς τὸν μαθητήν· ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς πρώτης μᾶλλον.

Θέλει ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιμελεῖς, ὀφείλει καλῶς νὰ σταθμίσῃ, ὁπόσον βάρος δύναται νὰ φέρῃ ἡ τάξις, ἐν ᾗ διδάσκει, γενικῶς λαμβανομένη· νὰ μὴ ἀπαιτῇ, μηδὲ νὰ ἐπιβάλλῃ ἐργασίαν πλειοτέραν καὶ δυσκολωτέραν παρ' ὅσαν δύνανται νὰ ἐκτελέ-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σωσιν οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν· διότι ἄλλως ἡ θὰ ἐκτείνῃ πέραν τοῦ δέοντος τὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν, μεθ' ὃ θέλει ἐπέλθῃ χαλάρωσις, ἐπομένως ἀμέλεια, ἢ ὀλίγοι μόνον θὰ δύνανται νὰ τὸν παρακολουθῶσιν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ ἀνάγκης θὰ τραπῶσιν εἰς ἀμέλειαν ἐξ ἀπελπισίας τοῦ νὰ μάθωσί τι. Τὸ δόγμα τοῦτο τῆς διδακτικῆς εἶνε τοσοῦτον ἁπλοῦν, ὥστε δὲν ἔχει χρείαν περαιτέρας ἀναπτύξεως· καὶ ὅμως πόσον συχνὰ παραβαίνεται ὑπὸ τῶν διδασκάλων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἐπιμελεστέρων καὶ φιλοτιμοτέρων, οἵτινες ἀποβλέποντες εἰς τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ συλλέξωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν πλεῖστον καρπόν, παραγνωρίζουσι τὴν ἐργατικὴν δύναμιν τῶν μαθητῶν, παρασυρόμενοι ἐξ ὅσων κατορθώνουσιν ὀλίγοι τινὲς σπανίας εὐφυΐας παῖδες.

Ἐὰν λοιπὸν ὁ διδάσκαλος κρατῇ πάντοτε ἀσφαλῶς τὸν σφυγμὸν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως τῶν μαθητῶν, ἰδοὺ τί ἔχει νὰ πράξῃ, ἵνα διατηρῇ ἀκμαίαν τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, καὶ ἀπαλλαγεὶς αὐτὸς τῆς εὐθύνης τῆς ἀμελείας των, δικαιωθῇ νὰ λάβῃ μέτρα κατὰ τῶν ἐξ ἰδίου πταίσματος ἀμελῶν.

*Πρῶτον* διὰ τοῦ προσήκοντος τύπου (περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ τὰ δέοντα) τῆς διδασκαλίας νὰ δυνηθῇ νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχήν, τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν ἀγάπην τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ διδασκόμενον μάθημα. Τοῦτο δὲ κατορθώνεται οὐχί, καθὼς τινὲς νομίζουσι, διὰ τῆς προσωρινῆς τέρψεως, τῆς ἀναμίξεως ἀνεκδότων ἢ θυμασίων τινῶν καὶ τερατωδῶν εἰδήσεων, δι' ὧν ἐκπλήττουσι τὴν φαντασίαν τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ διὰ σαφοῦς, εὐλήπτου, ἐναργοῦς καὶ ἐν λογικῇ σειρᾷ καὶ ἀκολουθίᾳ προβαινούσης διδασκαλίας· διὰ τοιαύτης δηλ. διδασκαλίας, ἥτις καταλείπει ἑκάστοτε εἰς τὸν μαθητὴν προφανές τι κέρδος ἠθικὸν ἢ πνευματικόν, καὶ πείθει ἐπομένως αὐτὸν ὅτι ἐκ τῆς ἐκμαθήσεως αὐτοῦ ἔχει νὰ ἐλπίσῃ πρόοδον. Τοιαύτη διδασκαλία ἐμποιεῖ εἰς τὸν μαθητὴν τὴν προθυμίαν εἰς ἐπιμέλειαν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἀρκεῖ.

Διὸ *δεύτερον* ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ βοηθῇ τὸν μαθητήν, ὥστε νὰ γείνῃ ἐπιμελής· τοῦτο δὲ γίνεται δι' ὁδηγιῶν τινων πρακτικῶν καὶ εὐκολιῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ διδασκάλου. Εἶνε ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τινῶν διδασκάλων, οἵτινες νομίζουσιν ὅτι θὰ γυμνασθῇ περισσότερον ἡ διάνοια τῶν μαθητῶν, ἐὰν μείνῃ παντελῶς ἀφώτιστον τὸ ὑπ' αὐτῶν παρεχόμενον εἰς λύσιν πρόβλημα· δὲν ἐνθυ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ἀπόσπασμα Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης καὶ Μουσείου της Ἑλληνικῆς Σχολῆς Δημητσάνας.
Ἱστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μοῦνται ὅτι ἡ πολλὴ δυσχέρεια, ἀπελπίζουσα τοὺς μαθητάς, γεννᾷ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ μάθημα, ἐν ᾧ τοὐναντίον, ἡ βοήθεια τοῦ διδασκάλου περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπιτυχέστερον ἤθελεν ἀπομνημονεύσῃ τι, ἢ ἤθελε γράψῃ τὸ θέμα, ἢ ἤθελε μεταφράσῃ τι καὶ ἡ ἐξήγησις τινῶν, τῶν δυσχερεστέρων καὶ σκοτεινοτέρων μερῶν τοῦ προβλήματος, διευκολύνουσα τὴν ἐκτέλεσιν, ἤθελεν ἐμπνεύσῃ ἀγάπην εἰς τὸ μάθημα καὶ θάῤῥος εἰς ἐκμάθησιν αὐτοῦ. Δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τῶν εὐκολιῶν τούτων, ὅτι πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ μασσήσῃ αὐτὸς ὁλόκληρον τὴν πνευματικὴν τροφὴν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὸ στόμα τῶν μαθητῶν πρέπει καὶ αὐτοὺς ν' ἀφήσῃ νὰ γυμνάζωσι τοὺς ὀδόντας των· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὰ σκληρὰ κάρυα, ἢ ἂν τύχωσι νὰ θραύῃ αὐτά. Φυσικῷ τῷ λόγῳ αἱ τοιαῦται εὐκολίαι βαθμηδὸν ὀλιγοστεύονται ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν μαθητῶν. Ἀλλ' οὕτω προπαρασκευαζομένων τῶν ἑκάστοτε διδομένων προβλημάτων, ἐκλείπει πᾶσα πρὸς ἀμέλειαν πρόφασις τοῦ μαθητοῦ, καὶ καταφαίνεται ὁ ἐκ κακῆς προαιρέσεως ἀμελής· οὕτω δὲ κατανοεῖται καὶ ἡ ἑκάστοτε ἐργατικὴ δύναμις τῆς τάξεως, ἀναλόγως τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ῥυθμίζηται ἡ διδασκαλία.

*Τρίτον* ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ βεβαιωθῇ, ἂν τὸ δοθὲν ὑπ' αὐτοῦ πρόβλημα ἀκριβῶς ἐξετελέσθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καὶ νὰ διορθώσῃ ἄν τι κακῶς ἐξετελέσθη. Ὁ ἔλεγχος οὗτος αὐστηρῶς τηρούμενος ἐνισχύει τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ προλαμβάνει πᾶσαν ἐνδεχομένην ἀμέλειαν, εἰς ἣν φύσει κλίνει ὁ ἄνθρωπος, ὅταν εὕρῃ τὴν εὐκολίαν καὶ ἐλευθερίαν.

*Τέλος* ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν, ὅπου ὁ μαθητὴς δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς στοιχειώδους ταύτης ὑποστηρίξεως, ἵνα καλλιεργῇ τὴν ἐπιμέλειάν του, δύναται καὶ ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ ὑπεκκαίῃ τὴν φιλομάθειαν τοῦ μαθητοῦ καὶ νὰ ὑποβοηθῇ τὴν ἐπιμέλειάν του, ὑποδεικνύων εἰς αὐτὸν περαιτέρω κειμένους ἐπιστημονικοὺς σκοπούς, καὶ ὁδηγῶν αὐτὸν εἰς ἐργασίας οὐχὶ μὲν ἀνωτέρας τῶν δυνάμεών του, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀκριβῶς περιλαμβανομένας εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐνθάῤῥυνσιν τῆς ἐπιμελείας τῶν μαθητῶν.

Πρὸς ἄρσιν δὲ καὶ ἴασιν τῆς ἀμελείας αὐτῶν ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς μέσα. Ἐὰν ἡ ἀμέλεια τοῦ μαθητοῦ, ἡ μὴ ἐκτέλεσις δηλ. τῶν δοθέντων αὐτῷ προβλημάτων, προῆλθεν ἐκ τῆς ἀτελοῦς ἐννοήσεως αὐτῶν,

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὡς ἐκ τῆς ἀπροσεξίας ἢ ὡς ἐκ τῆς βραδυτέρας ἀντιληπτικῆς δυνάμεως τοῦ μαθητοῦ, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ προσφέρῃ τὴν βοήθειάν του, εἴτε ἐν τῇ τάξει ἐπαναλαμβάνων τὴν ἐξήγησιν καὶ ὁδηγῶν αὐτὸν εἰς ἐντελεστέραν κατάληψιν, ἢ ἂν ἡ βοήθεια αὕτη ἤθελεν ἀπαιτῇ πολὺν χρόνον, ὃν δὲν πρέπει ν' ἀφαιρῇ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν ἄλλων, κατ' ἰδίαν προσφέρων αὐτὴν εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, ἕως οὗ διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ταύτης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τοῦ διδασκάλου καταστῇ ὁ μαθητὴς ἱκανὸς νὰ συμπαρακολουθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν συμμαθητῶν (1). Ἐὰν δὲ ἡ παραμέλησις τῶν καθηκόντων προέρχηται ἐξ ὀκνηρίας ἢ κουφότητος ἢ ἀδιαφορίας, ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ τιμωρῇ τὰ ἐλαττώματα οὐχὶ διὰ τῶν σχολικῶν τιμωριῶν, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπαιτήσεως νὰ ἐκτελεσθῇ ὅ,τι ἠμελήθη ἢ ἁπλοῦν ἢ διπλοῦν κατὰ τὰς περιστάσεις (οὐχὶ βέβαια καὶ τετραπλοῦν καὶ ὀκταπλοῦν, ἅπερ ἀνόητα), διὰ συχνῶν ἐρωτήσεων ἐν τῇ τάξει, δι' ἐπιτηρήσεως πλειοτέρας καὶ καταδιώξεως, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ διὰ μιᾶς τῶν τιμωριῶν. Διότι ἁπλῆ μόνον τιμωρία ἄνευ καταναγκασμοῦ πρὸς ἐργασίαν οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως βλάπτει, ἐξασφαλίζουσα τὴν ἀμέλειαν, ἐν ᾧ ἀναγκαζόμενος ὁ μαθητὴς νὰ ἐκτελέσῃ κατ' ἐπανάληψιν τὸ πρόβλημα, καὶ πειθόμενος ὅτι δὲν δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας, δὲν βλέπει τὸν λόγον τῆς ἀμελείας καὶ διορθώνεται. Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἐπιτήρησις αὕτη ἡ διενεκὴς καὶ καταδίωξις τῆς ἀμελείας τῶν μαθητῶν ἀπαιτεῖ κόπον παρὰ τοῦ διδασκάλου καὶ χρόνου θυσίαν· ἀλλ' εἶνε καθῆκον αὐτοῦ καὶ ἀπαλλάττει αὐτὸν μείζονος κακοῦ, τοῦ νὰ ἴδῃ βαθμηδὸν τοὺς πλείστους τῶν μαθητῶν ἀμελεῖς καὶ μετρίους τὴν πρόοδον, καὶ νὰ στερηθῇ τῆς εὐφροσύνης τῆς ἐκ τῆς ἐπαρκοῦς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος.

Εἴπομεν ὅτι κατὰ τῆς ἐκ κακῆς προαιρέσεως ἀμελείας δύναται νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ποινή, οἷον ἡ τῆς κρατήσεως, ἡ τῆς κακῆς σημειώσεως ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς διαγωγῆς, ἡ τοῦ ἐργοποίνου (2) καὶ ἄλλων· ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς καὶ φειδοῦς, ἵνα μὴ καταντήσωσιν αἱ ποιναὶ ἕξις εἰς τὸν μαθητὴν καὶ ἀποβάλωσι τὴν σημασίαν των. Ὁ καὶ οὕτω

(1) Ἐννοεῖται ὅτι τὴν βοήθειαν ταύτην ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ παρέχῃ δωρεάν, καὶ τοῦτο γίνεται συχνὰ ἐν Γερμανίᾳ. Τί γίνεται ἐνίοτε παρ' ἡμῖν ὑπὸ τῶν διδασκάλων; Αἰσχρὸν εἰπεῖν!

(2) Οὕτως ὠνόμασέ τις (ἀγνοῶ τίς) τὴν ἐν τοῖς σχολείοις δεδομένην εἰς τοὺς μαθητὰς ἐργασίαν ὡς ποινήν, π. χ. ἀντιγραφήν τινα, ἀπομνημόνευσιν, ἀνάγνωσιν κ. τ. τ.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ελληνική Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μὴ δυνάμενος νὰ διορθωθῇ, ἐπὶ διετίαν δὲ μείνας ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, ἀποβάλλεται ὡς ἀνίκανος πρὸς ἀνωτέρας σπουδὰς (κατὰ τὸν πρωσσικὸν νόμον).

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πολλάκις ἔγεινε λόγος, καὶ προκειμένου περὶ τοῦ κέντρου τῆς ἐπιμελείας τῶν μαθητῶν παρ' ἡμῖν μάλιστα πολὺς γίνεται λόγος περὶ τῆς *φιλοτιμίας* αὐτῶν, ὅτι δηλ. ἡ φιλοτιμία εἶνε καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐλατήριον τῆς ἐπιμελείας τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ πρῶτον πάντων πρέπει νὰ γείνῃ ἀκριβὴς διάκρισις δύω ἐννοιῶν, αἵτινες πολὺ συχνὰ συγχέονται παρ' ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματι τῆς φιλοτιμίας. Ἄλλο εἶνε *ἡ φιλοτιμία* καὶ ἄλλο *ἡ φιλοδοξία*. Φιλοτιμία εἶνε ἡ ἐπιθυμία τοῦ μαθητοῦ νὰ ἐφελκύσῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν ὁμηλίκων καὶ ἀπολήγει εἰς ἐσωτερικὴν εἰρήνην καὶ σέβας ἑαυτοῦ, ἡ φιλοδοξία ἐπιζητεῖ τὴν ὑπεροχὴν καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους διάκρισιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ὁμηλίκων, παράγει δὲ ἐσωτερικὴν ἀνησυχίαν καὶ μέριμναν. Ἡ φιλοτιμία συμβιβάζεται κάλλιστα μετὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ τῆς μετριοφροσύνης· ἡ δὲ φιλοδοξία φέρει εἰς ὑπερηφίαν, καὶ ὅπως αὐτὸς δὲν ὁμολογεῖ ὁ φιλόδοξος ἄνευ φθόνου τὴν ὑπεροχὴν ἄλλου τινός, οὕτως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους διεγείρει φθόνον καὶ μῖσος. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ μὲν φιλοτιμία, ὡς ἠθικὸς παράγων καὶ ὡς σπόρος δυνάμενος νὰ παραγάγῃ ἠθικοὺς καρποὺς, εἶνε ἀρετὴ ἀξία πάσης θεραπείας καὶ καλλιεργείας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου· τοὐναντίον δὲ ἡ φιλοδοξία, ὡς μοχλὸς ἰσχυρὸς μέν, ἀλλὰ ἠθικῶς ὀλέθριος, ἀνάγκη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου οὐ μόνον νὰ μὴ κινῆται, ἀλλ' εἰ δυνατὸν νὰ κρατῆται εἰς ἐντελῆ ἀδράνειαν, μέχρις οὗ διὰ καλῆς καὶ ἐπιτηδείας διαχειρίσεως τοῦ διδασκάλου μετατραπῇ εἰς φιλοτιμίαν. Τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ τὴν ἠθικὴν ταύτης ἀξίαν δυστυχῶς πολλὰ ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων διδασκάλων εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ ἐκτιμήσωσι, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἐκλαμβάνουσι τὴν φιλοδοξίαν ὡς φιλοτιμίαν, καὶ μέσα κινοῦντα καὶ τρέφοντα τὸ ὀλέθριον πάθος τῆς φιλοδοξίας ὑπολαμβάνουσιν ὡς ἐξεγείροντα τὴν φιλοτιμίαν. (1)

Εἰς τοῦτο συνετέλεσε μὲν ἴσως καὶ ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν χαρακτήρ, ἀλλ' ἴσως πολὺ περισσότερον ἡ μίμησις τῶν ἀλλαχοῦ συμβαινόντων. Ἐν αἷς δηλ. χώραις ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσεν ἡ ἐκπαίδευσις ὑπὸ τὴν

(1) Πολλοὶ δὲ γονεῖς τοσοῦτον κακῶς ψυχολογοῦσι καὶ τυφλοῦνται ὑπὸ τῆς φιλοτεκνίας των, ὥστε ὑπολαμβάνουσι τὴν ματαιότητα φιλοτιμίαν.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὁδηγίαν τῶν Ἰησουϊτῶν οἱ διδάσκαλοι, πρεσβεύοντες τούτων τὸ δόγμα ὅτι πᾶν μέσον, δυνάμενον νὰ φέρῃ πρός τινα σκοπόν, εἶνε ἀσπαστόν, καὶ παρατηρήσαντες πόσον τὰ ἰσχυρὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων εἶνε μεγάλων κατορθωμάτων γόνιμα, ἐφήρμοσαν αὐτὰ καὶ εἰς τὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, καὶ μέγα μέρος αὐτῆς ἐστήριξαν εἰς τὴν φιλοδοξίαν. Ὑπέδειξαν εἰς τὴν νεολαίαν, ὅτι ἡ ἐπιμέλεια δὲν εἶνε ἐκπλήρωσις καθήκοντος τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ σχολεῖον, πρὸς τὸν διδάσκαλον, πρὸς ἑαυτόν, ἀλλὰ μέσον πρὸς ὑπεροχήν, πρὸς διάκρισιν, πρὸς δόξαν. Ἵνα δὲ μὴ φανῇ ἡ τοιαύτη αὐτῶν ἀξίωσις ὡς ψιλὴ ὑπόσχεσις, ὀψέ ποτε μέλλουσα νὰ ἐκτελεσθῇ, ἐπενόησαν διάφορα μέσα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φιλοδοξίας. Τοιαῦται εἶνε αἱ πομπώδεις ἐξετάσεις, αἱ δημοτελεῖς διανομαὶ βραβείων καὶ στεφάνων, ἀναγραφαὶ ἐν πίνακι τῆς τιμῆς, ἀνευφημίαι, χειροκροτήσεις καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δι' ὧν ἀποσπώμενος ὁ μαθητικὸς νοῦς ἀπὸ τῆς γαλήνης τοῦ σχολικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀφελείας τῆς παιδικῆς πολιτείας, διευθύνεται πρὸς τὴν τύρβην τῆς μεγάλης κοινωνίας, ὅπερ καθιστᾷ τὸν μαθητὴν ἀνυπόμονον καὶ ἀνήσυχον, διανοούμενον πῶς τάχιστα νὰ βιφθῇ εἰς τὴν μεγάλην παλαίστραν. Ἡ τοιαύτη ἀγωγὴ πλὴν τοῦ ὀλεθρίου πάθους τῆς φιλοδοξίας, ὅπερ ἐξεγείρει, καθιστᾷ τοὺς νέους καὶ οἰηματίας, ματαιόφρονας καὶ ἐπιλήσμονας παντὸς καθήκοντος, καὶ περιφρονητὰς παντὸς ἀγαθοῦ, ὅπερ δὲν συνεπάγεται τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν καὶ ὑπεροχὴν ἢ διάκρισιν.— Ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαίνουσι πολλάκις καὶ τοιαῦται τινὲς ἐπιδείξεις καὶ διανομαὶ βραβείων ἢ ἀμοιβῶν ἐκ κληροδοτημάτων φιλανθρώπων καὶ φιλογενῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ ἡ αὐστηρότης περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν παντὸς ἀναγεγραμμένου καθήκοντος καὶ ὁ ἐθνικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς σκοπός, ὅστις ἐπιδιώκεται διὰ τῶν τοιούτων ἀναδείξεων, ἀφαιροῦσι πολὺ τῆς βλάβης τῆς ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς φιλοδοξίας.—Οἱ Γερμανοί, οἵτινες πρότερον ἐθεράπευον ἐν τοῖς ἑαυτῶν σχολείοις τὴν διὰ τοιούτων μέσων ἀγωγήν, κατενόησαν ἐγκαίρως τὸ ἐπιζήμιον αὐτῆς καὶ καθώρισαν τὴν ἀνωτέρω διάκρισιν μεταξὺ φιλοτιμίας καὶ φιλοδοξίας. (1) Κατ' αὐτοὺς τὸ μόνον ἠθικὸν ἐλατήριον, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ κινῇ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μαθητοῦ, εἶνε ἡ ὅσον ἔνεστιν ἀκριβεστέρα καὶ πληρεστέρα ἐκτέλε-

(1) Ὀλίγοι εἶνε ἐν Γερμανίᾳ οἱ παραδεχόμενοι τὰ *βραβεῖα*, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐκ κληροδοτήματος, ἢ καὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις· διότι ἐνταῦθα δὲν εἶνε φόβος καταχρήσεως αὐτῶν καὶ παραγωγῆς δυσαρεσκειῶν παρὰ τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλ' ἀπονέμονται ὅμως ἄνευ ἐπιδείξεων καταλίων καὶ δημοσιεύσεως (ἴδε Hixel Gymnasia'paed. σ. 242.)

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κοινωφελή Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σις τοῦ καθήκοντος. Ὅταν δὲ κατορθωθῇ νὰ ἐμβληθῇ τοιαύτη πεποίθησις εἰς τοὺς μαθητάς, τότε γίνονται οὗτοι *χρηστοὶ* καὶ *εὐσυνείδητοι*, τότε ἐξερχόμενοι εἰς τὴν κοινωνίαν θὰ φέρωσι τὴν ἕξιν ἐκ τοῦ σχολείου νὰ πράττωσιν ὅ, τι πράττουσιν, οὐχὶ προσδοκῶντες ἐπαίνους, δόξαν, ἀμοιβὰς καὶ τοιαῦτα, ἀλλ' ἁπλῶς ἵνα διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος ἀναπαύωσι τὴν συνείδησίν των. Τοῦτο εἶνε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐν τοῖς σχολείοις γερμανικῆς ἀγωγῆς, *χρηστότης* καὶ *εὐσυνειδησία*, εἰς ἣν συγκορυφοῦνται αἱ κοιναὶ καὶ συνήθεις ἠθικαὶ ἀρεταί.

## 2. Καθήκοντα τῶν μαθητῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ τὸν θεόν.

Περὶ τῆς πρώτης τάξεως τῶν καθηκόντων ἐπραγματεύθημεν διὰ μακροτέρων, διότι ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῶν εἶνε ἄμεσος ἀπαίτησις τοῦ σχολείου, ὅπερ εἶνε καὶ ὑπεύθυνον δι' αὐτά· περὶ δὲ τῶν ἄλλων δύω δύναταί τις νὰ εἶνε συντομώτερος, διότι ταῦτα κυρίως θεωροῦνται ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν μᾶλλον τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ γνωστὸν εἶνε πῶς ἔχει παρ' ἡμῖν καὶ οἰκογένεια καὶ ἐκκλησία, καὶ ὅτι ὀλίγον ἐκπληροῦσι τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα, ὀφείλει καὶ περὶ τούτων τὸ σχολεῖον νὰ λάβῃ πρόνοιαν.

Ἔχει δὲ τὸ σχολεῖον ἱκανὴν δικαιοδοσίαν, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων τῶν μαθητῶν· διότι πάντες γινώσκομεν ἐξ ἰδίας πείρας ὅτι ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις δὲν ἐπικρατεῖ πολλὴ γαλήνη καὶ ἀγάπη καὶ ὁμοφροσύνη· ἐξ ἐναντίας ἀκούονται συχνότατα παράπονα περὶ καταπιέσεως τῶν μικροτέρων ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, τῶν ἡσυχωτέρων καὶ εἰρηνικωτέρων ὑπὸ τῶν ζωηροτέρων, ἀτακτοτέρων, θρασυτέρων, περὶ κακοποιήσεως, ἁρπαγῆς, ὡς καὶ κλοπῆς, ἐντὸς μὲν τῶν σχολείων ὀλιγώτερον, ἐκτὸς δὲ περισσότερον, ὅπου καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ ὀλιγώτερον ἐκτείνεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ διδασκάλου καὶ δυσκολωτέρα εἶνε πᾶσα ἐπιτήρησις. Τίς εἶνε ὁ λόγος τοῦ πολέμου τούτου καὶ τῆς ἀγριότητος τῶν ἡμετέρων παίδων; διὰ τί παρ' ἡμῖν πολλάκις συμβαίνουσι πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς Ἑσπερίας φαίνονται ἀνήκουστα; Μήπως αἰτία τούτου εἶνε τὸ κλίμα ἡμῶν τὸ μεσημβρινόν, ὅπερ καθιστᾷ, ὡς γνωστόν, ζωηροτέρας τὰς φύσεις καὶ θερμότερα τὰ πάθη; Ἀμέτοχον βεβαίως δὲν εἶνε καὶ τὸ κλίμα. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐδύνατο νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις, ἢ καὶ νὰ προαπῇ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καὶ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀθωότερον, ἂν ὑπῆρχεν ἐκ τῆς οἰκογενείας ἡ πρέπουσα ἀνατροφή. Ἀλλ' ἡ ἀνατροφὴ παρ' ἡμῖν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἐν τῇ βορειοτέρᾳ Εὐρώπῃ. Ἡ κυρία διαφορὰ αὐτῆς εἶνε ὅτι παρ' ἡμῖν ἐπικρατεῖ καθ' ὅλας ἡμῶν τὰς ἐνεργείας τὸ *πάθος*· ἄνθρωποι ἔχοντες παρ' ἡμῖν ὑπομονὴν καὶ φλέγμα εἶνε σπάνιοι. Ἡ δὲ ἀγωγὴ τῶν παίδων γινομένη μὲν μετ' ἀπαθείας δύναται πολλὰ τῆς ζωηρᾶς παιδικῆς φύσεως νὰ ῥυθμίσῃ καὶ κατευνάσῃ καὶ νὰ ὑποβάλῃ αὐτὴν τέλος διὰ τῆς ὑπομονῆς εἰς τὴν ἰδίαν βούλησιν. Ἐὰν δὲ τοὐναντίον γίνηται μετὰ πάθους, ὀργῆς, ἀγριότητος, ἀκρασίας, μεταδίδει πολὺ εὐκόλως αὐτὰ ταῦτα τὰ πάθη εἰς τοὺς παῖδας, καὶ ἂν ὑπὸ φόβου πρὸς τοὺς γονεῖς δὲν ἀνταποδίδουσι τὰ ἴσα—ἂν καὶ δὲν εἶνε σπάνια καὶ τούτου τοῦ φαινομένου τὰ παραδείγματα—,πρὸς τοὺς ὁμοίους ὅμως αὐτῶν δὲν διστάζουσι νὰ μεταχειρίζωνται τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅπως δὲ οἱ γονεῖς μεταδίδουσιν εἰς τοὺς παῖδας τὴν ἐμπάθειαν, ὁμοίως καὶ τὴν ἀδικίαν καὶ τὸ ψεύδεσθαι. Οἱ δὲ διδάσκαλοι τὸ μὲν διότι καὶ αὐτοὶ παρ' οὐδενὸς ἐδιδάχθησαν ὅτι ὀφείλουσι νὰ εἶνε διάφοροι τῶν μαθητῶν καὶ τῶν γονέων αὐτῶν, τὸ δὲ καὶ παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ῥεύματος, δὲν παρέχουσι βελτιόν τι παράδειγμα. Πόσον διαφόρως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ βορείᾳ καὶ δυτικῇ Εὐρώπῃ! Ἐκεῖ καὶ γονεῖς καὶ σχολεῖα ὅλως ἐναντίας ἀρχὰς ἔχουσι περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων. Δὲν ἐννοῶ διὰ τούτων ὅτι παρ' ἡμῖν μὲν ἐξέλιπε πᾶσα ἀρετὴ ἔκ τε τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν σχολείων, ἐκεῖ δὲ δὲν εὑρίσκεται οὐδεμία κακία, οὐδὲν ἐλάττωμα εἴτε ἐν ταῖς οἰκογενείαις εἴτε ἐν τοῖς σχολείοις· ὄχι! τοσοῦτον δὲν ἀμβλυωπῶ· ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀποκρύπτωμεν ὅτι ἡ πλειονότης καὶ παρ' ἡμῖν εἶνε ὁποία ἀνωτέρω ἐχαρακτηρίσθη καὶ παρ' ἐκείνοις ἐναντία τῆς παρ' ἡμῖν, καὶ ὅ, τι χαρακτηρίζει τὰ ἔθνη εἶνε οὐχὶ ἡ μειονότης, ἀλλὰ τὸ παρὰ τοῖς πλείοσιν ἐπικρατοῦν.

Τί λοιπὸν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ πράττῃ, ἵνα ἐπανορθώσῃ τὰς κακίας ταύτας τῶν μαθητῶν, ἃς εἴδομεν ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν οἴκοθεν; Ὁ διδάσκαλος πρῶτον πάντων πρέπει νὰ ἔχῃ σταθερὰν πεποίθησιν, ὅτι ὅπως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡ *πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη*, ἡ θεμελιώδης αὕτη τοῦ Εὐαγγελίου ἀρετή, ῥυθμίζει τὰς ἀγαθὰς πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῶν σχέσεις, καὶ εἶνε ἡ βάσις καὶ ἡ πηγὴ τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καθηκόντων ἡμῶν, οὕτως καὶ ἐν τῇ μικρογραφικῇ κοινωνίᾳ, ἥτις καλεῖται σχολεῖον, ἡ *ἀγάπη* πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ῥίζα πάντων τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους καθηκόντων τῶν

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μαθητῶν. Ἀλλὰ πῶς νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐμβάλλῃ ταύτην τὴν ἀγάπην εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν; Πρῶτον ἐὰν αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, χωρὶς νὰ ἐνδίδῃ εἰς μηδεμίαν παράβασιν καθήκοντος, μεταχειρίζηται τοὺς μαθητὰς ἐν ἀγάπῃ, ἐὰν φέρηται πρὸς αὐτοὺς ὡς πατήρ, ἐὰν κατορθώσῃ νὰ μὴ μνησικακῇ δι' ἀταξίαν τινὰ ἢ κακίαν τοῦ μαθητοῦ, εἰ μὴ ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ νὰ διατηρῇ τὴν πειθαρχίαν, ἐὰν εἶνε πρόθυμος νὰ βοηθῇ τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς ἀδυναμίας αὐτῶν· δεύτερον δὲ ἐὰν κινῇ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν πρεσβυτέρων εἰς βοήθειαν τῶν νεωτέρων καὶ ἀσθενεστέρων, οὕτως ὥστε νὰ παράγῃ μεταξὺ αὐτῶν εὐγενῆ αἰσθήματα φιλίας, εὐγνωμοσύνης, ἀγαθοποιίας κ. τ. τ. Εὐκαιρίαι δὲ πρὸς τοῦτο, ζητούμεναι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, παρέχονται ὑπὸ τοῦ σχολείου· οἷον μαθηταί τινες τρεῖς ἢ τέσσαρες εἶνε ἀσθενέστεροι εἴς τινα μαθήματα· παραγγέλεται μαθητής τις ἄλλος δυνατώτερος νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ἑκάστοτε διδομένου προβλήματος· νεωστὶ προσελθών τις εἰς τὸ σχολεῖον μαθητὴς παραδίδεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν ὁδηγίαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐμπειροτέρου τινὸς ἀγαθοῦ μαθητοῦ, ὅστις μετὰ χαρᾶς ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον· ὡσαύτως ἐν τῇ γυμναστικῇ, ὅπου τὴν ἄσκησιν τῶν νεωτέρων καὶ ἀσθενεστέρων ἀναθέτει ὁ διδάσκαλος εἰς ἀγαθόν τινα πρεσβύτερον καὶ ἱκανώτερον. Διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν μαθητῶν ἀγαθὴ καὶ φιλάνθρωπος καὶ φιλικὴ σχέσις, διαρκοῦσα καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον. Οὕτως ἀναφέρεται ἐν Γερμανίᾳ ὡς ἰδιαίτερόν τι ἀγαθὸν ἡ συνήθεια τῶν ἡγεμονικῶν σχολείων (Fürstenschulen) τῆς Σαξονίας, τοῦ νὰ ὁδηγῶσι κατά τινας ἐλευθέρας ὥρας οἱ τῶν ἀνωτέρων τάξεων μαθηταὶ τοὺς νεωτέρους εἰς τὴν ἀνάγνωσιν δοκίμου τινὸς λατίνου ἢ ἕλληνος ἢ γερμανοῦ συγγραφέως. Ἰδίως ἄξια προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας εἶνε δειλά τινα καὶ συνεσταλμένα καὶ κρυψίθυμα παιδία, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ πάθωσιν ἐκ τῆς τῶν ἄλλων πρὸς αὐτὰ καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου συμπεριφορᾶς. Δὲν πρέπει νὰ ἀντιτάσσῃ τις ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ παῖδες ἔρχονται εἰς τὸ σχολεῖον ἔχοντες τάσεις ὅλως ἐναντίας, νὰ πειράζωσι, νὰ κακοποιῶσι τοὺς ἄλλους, νὰ περιγελῶσι, νὰ περιφρονῶσι κ. τ. τ. διότι οὕτως εἶνε δυστυχῶς οἱ πλεῖστοι ἀνατεθραμμένοι. Τοῦτο μὲν εἶνε ἀληθές· ἀλλὰ ἐπίσης ἀληθὲς εἶνε ὅτι οἱ μαθηταί, μεταβαίνοντες ἀπὸ τῆς οἰκίας εἰς τὸ σχολεῖον, μεταβαίνουσιν εἰς νέον καὶ ἄγνωστον εἰς αὐτοὺς κόσμον, καὶ ἂν ἐκ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσεως ἐν αὐτῷ εὑρίσκωσιν

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἕξεις ἀγαθάς, συνηθείας εὐταξίας, ἀγάπης, εὐσεβείας, ὑποβάλλονται εὐκολώτατα εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ἵνα ἐπικρατήσωσιν ἔν τινι σχολείῳ αἱ ἀγαθαὶ αὗται ἕξεις καὶ συνήθειαι, ὀφείλουσι πάντες οἱ ἐν αὐτῷ διδάσκαλοι νὰ ἐργάζωνται πρὸς τοῦτο ἀνενδότως καὶ μετ' ἀφοσιώσεως, ἐπιτηροῦντες τοὺς μαθητὰς οὐ μόνον κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας καὶ μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μαθήσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς.

Ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου πολὺ ἐνωρὶς ἤδη μανθάνει ὁ μαθητὴς ὅτι ἀνήκει καὶ εἰς εὐρυτέραν τινὰ κοινότητα, ἣν ἔμαθε νὰ ὀνομάζῃ *πατρίδα*. Εἶνε λοιπὸν ἀνάγκη κατὰ τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς θελήσεως τοῦ μαθητοῦ διὰ τῆς ἀγωγῆς νὰ ληφθῇ πρόνοια καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα σχέσεων καὶ καθηκόντων, καὶ περὶ τῆς *φιλοπατρίας*. Ἡ φιλοπατρία εἶνέ τι παρ' ἡμῖν ἔμφυτον. Δὲν ἠξεύρω ποῖοι ἱστορικοὶ λόγοι ἀνέπτυξαν παρ' ἡμῖν τὸ αἴσθημα τοῦτο ἱκανῶς, καὶ ἡ φιλοπατρία τοσοῦτον ἔγκειται ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν βίῳ, ὥστε νομίζει τις ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ἰδιαιτέρα περὶ αὐτῆς πρόνοια ὑπὸ τοῦ σχολείου. Τῷ ὄντι ἰσχυρὰ ἐλατήρια πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ αἰσθήματος τούτου, καὶ ἰδιαιτέρα ἐνέργεια πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ κατὰ ποσὸν αὔξησιν αὐτοῦ δὲν ἀπαιτοῦνται παρ' ἡμῶν. Ἀλλ' ὅ, τι νομίζω ὀφείλει τὸ σχολεῖον νὰ ἐπιδιώκῃ εἶνε ἡ *ἐξακρίβωσις τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τῆς φιλοπατρίας*. Ἀνάγκη ὑπὸ τοῦ σχολείου ἐνωρὶς νὰ διδάσκωνται οἱ μαθηταὶ ὅτι φιλοπατρία δὲν εἶνε μόνον ἡ ἐν λόγοις ἀγάπη τῆς πατρίδος, ἡ ἐξύμνησις, ὁ ἔπαινος αὐτῆς καὶ θαυμασμός, ἀλλὰ ἡ δι' ἔργων ἀπόδειξις τῆς ἀγάπης ταύτης· καὶ μάλιστα ἡ διὰ θυσιῶν, προσφερομένων εἰς ὠφέλειαν αὐτῆς, καὶ θυσιῶν οὐ μόνον χρηματικῶν, ὑπηρεσίας, καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ *θυσίας τῶν παθῶν*. Διότι παρ' ἡμῖν καὶ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ γίνεται πολλὴ κατάχρησις ἀγυρτικὴ τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας· ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες νομίζονται φιλοπάτριδες διότι μετὰ πολλοῦ στόμφου καὶ πολλῆς μεγαλορημοσύνης ἐπαινοῦσι τὴν πατρίδα, εὔχονται ὑπὲρ αὐτῆς πάντα τὰ ἀγαθά, διὰ δὲ τῶν ἰδίων ἔργων αὐξάνουσι τὰς δυσχερείας καὶ παρεμβάλλουσι προσκόμματα εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν αὐτῆς. Ἡ ἀγυρτικὴ αὕτη φιλοπατρία δὲν ἤθελεν εὑρίσκῃ ἠχὼ οὐδὲ ἤθελε πολλάκις προτιμηθῇ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀνεπιδείκτου φιλοπατρίας, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν συνηθισμένοι νὰ διακρίνωσι τὰς δύω ταύτας φιλοπατρίας. Εἰς τὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διάκρισιν ταύτην καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς ταύτης ὀφείλει νὰ συντελέσῃ τὸ σχολεῖον οὐχὶ ἐπίτηδες καὶ οἷον ἐπὶ σκοπῷ, ἀλλὰ κατὰ τὰς παρουσιαζομένας εὐκαιρίας. Αἱ εὐκαιρίαι αὗται εἶνε ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς γεωγραφίας πολλάκις, καὶ μάλιστα ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐδύνατο τὸ σχολεῖον νὰ ἑορτάζῃ ἐθνικάς τινας ἑορτὰς καὶ νὰ προκαλῇ τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκδήλωσιν τῆς φιλοπατρίας διά τινος ἔργου, διά τινος προσφορᾶς πρὸς ἐθνικὸν σκοπόν, ἀλλ' ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν τῷ στενῷ, οἰκογενειακῷ οὕτως εἰπεῖν, κύκλῳ τοῦ σχολείου, χωρὶς νὰ γείνῃ λόγος ἐν ταῖς ἐφημερίσι· διότι ἡ δημοσιότης αὕτη ἐμβάλλει κενοδοξίαν.

Εἰς τὴν *εὐσέβειαν* εἴπομεν ὅτι οἱ ἁρμοδιώτατοι ὁδηγοὶ εἶνε ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ ἐκκλησία· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ μὲν οἰκογένεια, πλὴν σπανίων τινῶν ἐξαιρέσεων, ὀλίγην περὶ τούτου πρόνοιαν λαμβάνει· διότι δὲν εἶνε αὐτὴ οὔτε ἱκανῶς εὐσεβὴς οὔτε ἱκανὴ νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς εὐσεβείας καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ ἐμφυτεύσεως τῆς τοιαύτης ἀρετῆς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τέκνων της· ἡ δὲ ἐκκλησία δυστυχῶς εἶνε τοσοῦτον ἀσθενής, ἀφῆκε τοσοῦτον τοὺς χαλινοὺς νὰ ἐκφύγωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν της, ὥστε σήμερον δὲν δύναται νὰ ἐπιδρᾷ εἰμὴ ἀσθενῶς μόνον ἐπὶ τοῦ ἀμαθεστάτου πλήθους· τὸ δὲ πεφωτισμένον μέρος τῆς κοινωνίας ἀνέχεται μὲν καὶ τιμᾷ τὴν ἐκκλησίαν δικαίως, ἀλλὰ δὲν διαπλάττεται ὑπ' αὐτῆς ψυχικῶς. Αὕτη εἶνε ἡ σπουδαία διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀλλαχοῦ χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐὰν ἡ ἐκκλησία δὲν φροντίσῃ ἐγκαίρως νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἥττονος ταύτης μοίρας, βελτιοῦσα τὸν κλῆρόν της καὶ ἀνυψουμένη μετὰ τῆς προοδευούσης κοινωνίας, θέλει εὑρεθῇ, προϊόντος τοῦ χρόνου, εἰς πολὺ δυσάρεστον κατάστασιν.—Τί λοιπὸν δύναται νὰ πράξῃ τὸ σχολεῖον, οὕτως ἐχόντων παρ' ἡμῖν τῶν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐκκλησίας; Ὁμολογῶ ὅτι πολλὰ παρὰ τοῦ σχολείου δὲν δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ὡς πρὸς τοῦτο. Τὸ σχολεῖον δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν μαθητῶν οὕτω τοὐλάχιστον, ὥστε νὰ μὴ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἡ πανταχόθεν καταπλημμυροῦσα ἡμᾶς θρησκευτικὴ ἀδιαφορία καὶ ἀσέβεια· τοῦτο δὲ δύναται πρῶτον μέν, ὁσάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ γίνεται λόγος περὶ τῆς θρησκείας ἐν γένει, ἢ περὶ τῆς ἡμετέρας ἰδίως, ἐὰν καταδεικνύῃ τὰ ἀγαθὰ τὰ εἰς τὰ ἔθνη προκύψαντα ἐκ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐμμονῆς εἰς τὰ πάτρια, καὶ μνημονεύῃ τῆς ἡμετέ-



Δημόσιες Βιβλιοθήκες
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δρυμητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρας θρησκείας μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ. Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἀρνητικὴ προαγωγὴ τῆς εὐσεβείας· θετικῶς δὲ προάγεται ἐν τῷ σχολείῳ διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, περὶ ἧς εἴπομεν ἄλλοτε τὰ δέοντα, καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ σχολείῳ προσευχῶν, θρησκευτικῶν ἀσμάτων καὶ ἱεροτελεστιῶν, αν ταῦτα γίνωνται μετὰ πολλῆς σεμνότητος, σοβαρότητος καὶ κατανύξεως, καὶ οὐχὶ ἁπλῶς ἵνα ἐκπληρωθῇ ψυχρῶς καὶ ἀναισθήτως ξηρός τις καὶ νεκρὸς τύπος. Ἵνα δὲ συνηθίσωσιν εἰς τὴν σεμνήν, σοβαρὰν καὶ κατανυκτικὴν προσευχὴν καὶ μαθηταὶ καὶ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας, πρέπει ἀπὸ τῆς κατωτέρας μέχρι τῆς ἀνωτέρας βαθμῖδος τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ καταβληθῇ ἡ προσήκουσα ἐπιμέλεια. Περὶ τούτου ὀφείλει νὰ λάβῃ πρόνοιαν καὶ αὐτὴ ἡ Ἱερὰ σύνοδος καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

Ὑπάρχει ἀντικείμενόν τι παιδαγωγικόν, περὶ οὗ πᾶσα περὶ ἀγωγῆς πραγματεία, ἐπομένως καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς γυμνασιακῆς παιδαγωγικῆς ὀφείλει νὰ διαλάβῃ. Εἶνε τοῦτο τὸ περὶ *ἀγνότητος τῶν ἠθῶν* ἢ περὶ *σωφροσύνης* τῶν μαθητῶν· διότι ἡ κατὰ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν μαθητικὴ ἡλικία εἶνε ἡ ἐφηβική, ἐκείνη δηλ. ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ἀναπτύσσονται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νέαι τινὲς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίαι, ἐκδηλοῦσαι τὴν προσέγγισιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Περὶ τῆς ἡλικίας ταύτης πάντες οἱ φιλοσοφήσαντες ἀπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μέχρι τῆς σήμερον, φρονοῦσιν ὅτι «μάλιστα ἐπιμελείας δεῖται». Καὶ τῷ ὄντι ἂν ἀπὸ τῆς μαθητικῆς ἡλικίας ἐκλείψῃ ἡ σωφροσύνη, ἐκλείπει ἡ κυριωτάτη αὐτῆς ἀρετή· εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἐκλείπῃ τὸ ὕδωρ τὸ ποτιστικὸν ἀπό τινος εὐανθοῦς κήπου. Διότι μὴ νομίσῃ τις ὅτι τὰ ῥυπαρὰ σαρκικὰ πάθη γεννῶνται μόνον εἰς τοὺς τυχόντας παρημελημένης ἀγωγῆς νέους· πολλάκις νέοι χρηστότατοι, ἀρίστης ἀνατροφῆς καὶ ἐπιμελέστατοι, ἐκ τυχαίων τινῶν ἀφορμῶν, ἐξ ἁπλῆς τινος συγκυρίας περιέπεσαν εἰς ὀλεθρίας σαρκικὰς παρεκτροπάς, αἵτινες ἐματαίωσαν πάσας ἐκείνας τὰς ἀρετὰς καὶ ἔθεσαν τὰ σπέρματα μελλούσης ταχείας διανοητικῆς παρακμῆς καὶ δραστικῆς χαλαρώσεως. Ὁ μαθητής, ὅστις πρότερον ἦτο ζωηρός, εὔθυμος, πλήρης ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος, ὁ μετὰ χαρᾶς ἐκτελῶν τὰ καθήκοντά του, ἅμα περιπεσὼν εἰς τὸ πάθος τῆς ἰδίας αὐτοῦ σωματικῆς καταχρήσεως καὶ ἀκολασίας, περιέρχεται εἰς μελαγχολίαν, ἀδράνειαν, ἀθυμίαν, ἀηδίαν, ἀκηδίαν, εἰς μαρασμόν, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς νευρικὰς παθήσεις ἀνιάτους, εἰς βλακείαν, καὶ ἐπιληψίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δυσάρεστα ταῦτα φαινόμενα ἀναπτύσ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σονται, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὴν μαθητικὴν ἡλικίαν καὶ ἐν τοῖς σχολείοις, μάλιστα τοῖς ἰδιωτικοῖς ἐκείνοις, ἐν οἷς καὶ συνδιαιτῶνται οἱ μαθηταί, ὀφείλουσιν οἱ διδάσκαλοι νὰ ἔχωσι μελετημένον τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπό τε τὴν ὑγιεινὴν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν ἔποψιν, ἵνα εἴτε προφυλάττωσι τοὺς μαθητάς των ἀπὸ τοιούτων παρεκτροπῶν, εἴτε συντελέσωσιν εἰς θεραπείαν τοῦ ἅπαξ ἐπελθόντος κακοῦ.

Δὲν δύναμαι νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας διὰ πολλοὺς λόγους, καὶ πρὸ πάντων διότι εἶνέ τις ἠναγκασμένος ν' ἀποκαλύψῃ αἴσχη τῆς ἡμετέρας κοινωνίας προκαλοῦντα πάνυ σφοδρὸν τὸ ἐρύθημα τῆς αἰδοῦς. Ἐφιστῶ ὅμως τὴν προσοχὴν τῶν διδασκάλων εἰς τὴν σπουδαίαν μελέτην τοῦ ζητήματος, καὶ ὅσοι αὐτῶν θελήσωσι ν' *ἀφοσιωθῶσιν* εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, καὶ θεωρήσωσιν ἱερὸν αὐτῶν καθῆκον νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς ἠθικῆς εὐεξίας τῶν μαθητῶν, θέλουσι παρατηρήσῃ πολλὰς περιστάσεις, καθ' ἃς δύνανται ν' ἀπαλλάξωσιν ἀπὸ βεβαίας ἠθικῆς βλάβης αὐτούς. Ἓν μόνον ὀφείλουσιν νὰ ἐθυμῶνται ὅτι εἷς τε τὴν διάγνωσιν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν τοιούτων ἠθικῶν νοσημάτων ἀπαιτεῖται πολλὴ προσοχή, πολλὴ προφύλαξις, ἵνα μὴ πάθῃ ὁ διδάσκαλος ὅ, τι πάσχει ὁ ἀδέξιος πνευματικός, ὅστις πολλάκις ἀντὶ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπό τινος ὑποτιθεμένου παρὰ τῷ ἐξομολογουμένῳ κακοῦ, διδάσκει αὐτὸν ὁποῖον εἶνε τὸ κακὸν καὶ γίνεται ἀφορμὴ σκανδάλου καὶ πειρασμός. Ὅπως ὁ πνευματικός, οὕτω καὶ ὁ διδάσκαλος, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν θεραπείαν ἀποκρύφων ἠθικῶν ἁμαρτημάτων, ἀνάγκη νὰ εἶνε ἄριστος ψυχολόγος, καὶ ἐπιτήδειος καρδιογνώστης, καὶ νὰ ἔχῃ πολλὴν δεξιότητα περὶ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

## 3. Ποιναί.

Ἀνωτέρω ἔγεινε λόγος ὅτι ὁ διδάσκαλος καὶ τὸ σχολεῖον ἐν γένει πολλάκις εἶνε ἠναγκασμένον νὰ καταφεύγῃ εἰς *ποινάς*. Πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τούτων ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος νὰ γινώσκῃ τὰ ἑξῆς στοιχειώδη παιδαγωγικὰ ἀξιώματα. Πρῶτον ὅτι ἡ ποινὴ ἐν τῷ σχολείῳ θεωρεῖται οὐχὶ ὅπως ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν νόμων ἡ ποινὴ τὸ μὲν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς διά τινος ἀδικίας γενομένης διαταράξεως τῆς δικαιοσύνης, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ πολιτεία, τὸ δὲ πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κοινωνίας. Ἐν δὲ τῷ σχολείῳ ἡ ποινὴ εἶνε *μέσον ἀγωγῆς*, καὶ σκοπὸν ἔχει τὴν ἠθικὴν



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*βελτίωσιν* τοῦ πταίστου, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὸν σωφρονισμὸν τῶν ἄλλων μαθητῶν. Ἐκ τούτου ἕπεται πρῶτον ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ ὡς ἔσχατον ἀγωγῆς μέσον, ἀφ' οὗ προηγηθῶσι πάντα τὰ ἄλλα, περὶ ὧν εἴπομεν, τὰ ἤπια μέσα· καὶ ἔπειτα πρέπει νὰ διευθύνηται μόνον κατὰ τῆς κακῆς καὶ διεστραμμένης ἢ ἀδρανοῦς *θελήσεως*. Ἐὰν λοιπὸν μαθητής τις δὲν ἐκτελῇ ἐπαρκῶς τὰς διαταγὰς οὐχὶ ἐκ κακῆς θελήσεως, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν ἱκανῆς διανοητικῆς δυνάμεως ἢ φαντασίας, ὁ τοιοῦτος πρέπει νὰ λάβῃ ἰδιαιτέραν τινὰ καὶ σκόπιμον ἐπιμέλειαν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ τιμωρηθῇ. Τοῦτο τὸ ἀξίωμα εἶνε καὶ κατὰ τοῦτο καλὸν ὅτι ἐλαττώνει τὰς ἐν τῷ σχολείῳ ποινάς, ὅπερ εἶνε λίαν παιδαγωγικόν. Πρέπει δὲ νὰ τὸ ἐνθυμῶνται ζωηρῶς οἱ πρωτόπειροι τῶν διδασκάλων, οἵτινες, ἵνα ἀποβῶσιν ὅσον τάχιον ἀρχικοί, εἶνε ἐπιῤῥεπεῖς εἰς πολλῶν καὶ συχνῶν ποινῶν ἐπιβολάς. Δεύτερον ἀξίωμα παιδαγωγικὸν εἶνε ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ εἶνε *δικαία*, τουτέστι πρέπει νὰ ἀποδίδηται οὐχὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τοῦ πταίσματος, ἥτις παρέχει τὸ ἀληθὲς μέτρον τῆς κακῆς θελήσεως τοῦ μαθητοῦ. Ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πταῖσμα, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν ὑπὸ δύω διαφόρων ἀτόμων διαπραττόμενον, ἐπισύρει οὐχὶ τὴν αὐτὴν ποινήν· διότι δυνατὸν ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τοῦ πταίσματος νὰ εἶνε παρ' ἑκατέρῳ διάφορος, ὅπερ ἐννοεῖ καὶ τὸ λατινικὸν ῥητὸν si duo faciunt idem, non est idem. Ἐκείνη λοιπὸν ἡ φαρισαϊκὴ τιμωρία ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου εἶνε ὅλως ἀντιπαιδαγωγικὴ καὶ ἀπορριπτέα ἀπὸ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγῆς. Καὶ ὅταν μὲν κατὰ μέρος καὶ κατὰ διάφορον χρόνον διαφόρως τιμωρῆται τὸ αὐτὸ πταῖσμα παρὰ διαφόροις μαθηταῖς, ἵνα τηρηθῇ ἡ παιδαγωγικὴ δικαιοσύνη, τὸ πρᾶγμα εἶνε εὔκολον. Ὅταν δὲ πολλοὶ συγχρόνως μαθηταὶ τὸ αὐτὸ διέπραξαν πταῖσμα, ἐκ διαφόρου αἰτίας ἕκαστος ὁρμώμενος, καὶ διαφόρου ἐνοχῆς ἑπομένως ὄντες, καὶ τότε δύναται ὁ διδάσκαλος, ἐὰν δυνηθῇ νὰ ἀνεύρῃ τὴν διαφορὰν τῆς ἐνοχῆς, νὰ ἐπιβάλλῃ διάφορον ποινήν· εἰ δὲ μή, προτιμότερον νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἐλαφροτέραν, ἐξηγῶν εἰλικρινῶς τὸν λόγον, ὅτι τοῦτο πράττει χάριν ἐκείνων, οὓς πιστεύει ὅτι ὀλιγώτερον ἐνέχονται. Δὲν κάμνω λόγον περὶ τῆς χονδροειδεστέρας ἐκείνης ἀδικίας, ἥτις προέρχεται ἐξ ἀδυναμίας ἀξιοκατακρίτου ἢ κακοηθείας τοῦ διδασκάλου, καθ' ἣν οὗτος κατὰ τὰς τιμωρίας κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τῶν μαθητῶν ἀναλόγως συμφέροντος ἢ συμπαθείας πρός τινας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἢ ἐκδικήσεως ἢ ἀντιπαθείας πρὸς ἄλλους. Ὁ τοιοῦτος δὲν εἶνε ἄξιος τοῦ ὀνόματος διδάσκαλος! Ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ ἄλλων τοιούτων ὕστερον.

Τρίτον παιδαγωγικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν τιμωρίαν ἀξιοτήρητον εἶνε τὸ νὰ μὴ *σπεύδῃ τις* εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς. Εἶνε βεβαίως καὶ τινες περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ ποινή, μόνον κατὰ πόδας ἐπακολουθοῦσα τὸ πταῖσμα, ὠφελεῖ καὶ εἶνε τελεσφόρος, οἷον ὅταν ἐνδεικνύηται τὸ ῥάπισμα, περὶ οὗ θέλομεν εἴπῃ τὰ δέοντα, ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἐξαιρέσεις εἶνε ὀλίγαι· εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἡ ἐγκράτεια τῆς τιμωρίας εἶνε πολὺ ἀναγκαία· πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ τις τὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὸν οἰκέτην αὐτοῦ πλημμελήσαντα, διότι ἔτυχεν ὠργισμένος. Καὶ ὁ διδάσκαλος λοιπὸν τὸ μὲν διότι συνήθως, ὅταν ἀναγκάζηται νὰ τιμωρῇ, εἶνε ὠργισμένος, κατέχεται ἄρα καὶ πολλάκις τυφλοῦται οὕτως ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥστε δὲν δύναται νὰ διΐδῃ τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ πταίσματος· τὸ δὲ διότι ὀφείλει να δώσῃ καιρόν τινα, ἵνα καταφανῇ τὸ πταῖσμα, ν' ἀκούσῃ καὶ τὸν πταίσαντα, ὅστις δυνατὸν νὰ ἠναγκάσθη πρὸς τοιαύτην πρᾶξιν καὶ νὰ εἶνε ὀλιγώτερον ἔνοχος ἢ ὅσον ἐφάνη εἰς τὸν διδάσκαλον, ὀφείλει νὰ μὴ σπεύδῃ εἰς τὴν τιμωρίαν. Διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης ἀναβολῆς προλαμβάνει πολλάκις ὁ διδάσκαλος ἀνωφελῆ μετάνοιαν καὶ λύπην ἐπὶ ἀκουσίῳ ἀδικίᾳ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ταῦτα λέγοντες δὲν ἐπιδοκιμάζομεν τὴν πέρα τοῦ δέοντος ἀναβολήν, διότι τότε γίνεται κατόπιν ἑορτῆς ἡ τιμωρία καὶ ἀποβαίνει γελοία. Λέγοντες ἀναβολὴν ἐννοοῦμεν τὴν ἐπί τινας ὥρας ἢ μίαν ἡμέραν. Ἐξαιροῦνται δὲ τοῦ κανόνος τούτου αἱ περιστάσεις αἱ μηδεμίαν ἐπιδεχόμεναι ἀναβολήν, οἷον αἱ φανεραὶ ἀντιστάσεις, αἱ αὐθάδειαι, αἱ ἀναισχυντίαι, καὶ ἐν γένει τοιαῦτα, ἐν αἷς κινδυνεύει διὰ τῆς ἀναβολῆς τῆς τιμωρίας τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ εὐταξία τῆς τάξεως. Κατὰ τοιαύτας περιστάσεις κινδυνεύει καὶ ὀλιγώτερον νὰ παραγνωρίσῃ ὁ διδάσκαλος. Πρέπει μόνον νὰ μὴ παραφερθῇ, νὰ εἶνε βέβαιος περὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ ἀποφάσεώς του.

Ταῦτα γενικῶς προτάξαντες μεταβαίνομεν εἰς τὸ περὶ ποινῶν εἰδικώτερον. Μεταξὺ τῶν ἠπίων μέσων τῆς ἀγωγῆς, δηλ. τῆς ὁδηγίας, συμβουλῆς, παραινέσεως κ.τ.τ. καὶ τῶν αὐστηροτέρων δηλ. τῶν ποινῶν, ἵσταται ὡς μεταίχμιον ἡ *κατάκρισις* ἢ *ἐπίπληξις*, τῆς ὁποίας ἡ συνετὴ χρῆσις δύναται νὰ προλάβῃ πολλὰς τιμωρίας καὶ νὰ ἐλαττώσῃ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ὅσον τὸ δυνατὸν πλειότερον, καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ ὑγιεστέρα καὶ ἀνθρωπινωτέρα ἀγωγή. Ὁ συνετὸς διδάσκαλος, ὁ μετ' ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως ἐκτελῶν τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, εἰσερχόμενος εἴς τινα τάξιν, ὀφείλει νὰ θεωρῇ παντας τοὺς μαθητὰς ὡς ἀγαθούς, ὡς ἐπιμελεῖς καὶ προθύμους εἰς τὸ ἔργον των μέχρι τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου. Οὕτω θεωρῶν τοὺς μαθητὰς καὶ ἔχων πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινῆ ἐμπιστοσύνην, τοὺς μὲν φύσει χρηστοὺς καὶ ἐπιμελεῖς θέλει ἐνισχύῃ εἰς τὰς ἀρετὰς αὐτῶν ταύτας, τοὺς δὲ ὀλιγώτερον εὐαγώγους καὶ ἀμελεῖς θέλει προτρέψῃ εἰς ἐπιμέλειαν καὶ εὐταξίαν. Τὴν ἐμπιστοσύνην ὅμως αὐτοῦ ὀφείλει ὁ διδάσκαλος ν' ἀποδεικνύῃ οὐχὶ διὰ λόγων κενῶν καὶ ματαίων ἢ γενικῶν ἐπαίνων, οἵτινες δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς κολακεῖαι ἀδυνάτου ἀνθρώπου, ἀλλὰ δι' ἔργων πρὸς τοὺς διακρινομένους τῶν μαθητῶν, οἷον προκαλῶν αὐτοὺς νὰ ἐξηγήσωσί τι δύσκολον, ἢ ἀναθέτων εἰς αὐτοὺς ἐπιτήρησίν τινα, ἢ ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν αὐτῶν πρὸς μαθητὰς ἀσθενεστέρους. Ὅταν δὲ οὕτως κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὸ σέβας τῶν μαθητῶν, ὅπερ δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐπιτύχῃ, τότε δύναται διὰ *συνετῆς χρήσεως* τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τοῦ ἐπαίνου πολλὰ νὰ κατορθώσῃ καὶ μετὰ τῆς μεγίστης εὐκολίας. Οὕτω π. χ. ὀφείλων νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν ὅτι δύναται πᾶς μαθητὴς ν' ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἀποτεινομένην ἐρώτησιν, ἢ νὰ ἑτοιμάσῃ τὸ δοθὲν αὐτῷ γύμνασμα, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ θαυμάσῃ ἐὰν ὁ μαθητὴς καλῶς ἐξετέλεσε τὸ ἔργον του, οὐδὲ νὰ ἐπιφωνήσῃ τὸ *καλά, πολὺ καλά, ἐξαίρετα*· ταῦτα δύναται νὰ φυλάξῃ εἰς ἐξαιρετικάς τινας περιστάσεις, ὅτε καὶ δύναται διὰ τοιαύτης ἐπιδοκιμασίας ἢ ἐπαίνου νὰ κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν μαθητῶν· ἐν ᾧ ἂν μεταχειρίζηται κατὰ πᾶσαν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τοὺς ἀνωτέρω ἐπαίνους, καθιστᾷ αὐτοὺς κοινούς, συνήθεις, τετριμμένους, καὶ ἀφαιρεῖ αὐτῶν πᾶν κέντρον. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ πράξῃ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπιπλήξεις. Οἱ μαθηταὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ὑποπέσωσι καὶ εἴς τινας ἀπροσεξίας καὶ ἐλαφρὰς ἀμελείας, αἵτινες ἔγκεινται εἰς τὴν παιδικὴν αὐτῶν φύσιν. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος διὰ πᾶσαν τοιαύτην ἔλλειψιν ἔχῃ ἑτοίμην καὶ τὴν κατάκρισιν καὶ τὴν ἐπίπληξιν, συνήθισε τοὺς μαθητὰς πρὸς αὐτὴν τοσοῦτον, ὥστε τὸ μέσον τοῦτο καταντᾷ ἄχρηστον εἰς τὸ τὸ στόμα τοῦ ἀσυνέτου διδασκάλου. Ὁ συνετὸς διδάσκαλος, πρὶν μεταβῇ εἰς τὴν κατάκρισιν καὶ ἐπίπληξιν, θέλει μεταχειρισθῇ ἄλλα μέσα, δι' ὧν θέλει προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἴτε ὡς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πρὸς τὸ μάθημα, εἴτε ὡς πρὸς τὴν συμπεριφοράν· βλέμμα, χειρονομία, ἐλαφρός τις κτύπος ἐπὶ τῆς ἕδρας, διακοπή τις στιγμιαία τῆς ὁμιλίας θὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν διδάσκαλον ὡς διάφορα στάδια, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ μόνον ὅταν ἴδῃ τὴν ἀνάγκην, θὰ καταφύγῃ εἰς τὴν *ἐπίπληξιν*, ἥτις τότε προξενεῖ τῷ ὄντι ἐντύπωσιν καὶ φέρει τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα. Ἐντεῦθεν κατανοεῖ τις πόσον ἀνοίκειοι εἶνε αἱ συχναὶ ἐκεῖναι καὶ κατὰ πᾶσον σχεδὸν στιγμὴν ἀκουόμεναι ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις κατακρίσεις καὶ ἐπιπλήξεις *ἀνόητε, ἀπρόσεκτε, ἀσυλλόγιστε, κουτέ*, κ.τ.τ. αἵτινες τοσοῦτον ἀπέβαλον τὴν ἀληθῆ σημασίαν αὐτῶν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ δὲν πειράζονται πλέον· ἐννοοῦσι καὶ αὐτοὶ ὅτι ταῦτα εἶνε κακὴ συνήθεια καὶ ξεθυμάσματα τοῦ μεμψιμοίρου καὶ δυστρόπου διδασκάλου· ὥστε ἐν ᾧ δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν παιδαγωγικὴν ἐπίδρασιν, εἶνε ματαία χρονοτριβή. Ὅσοι οὕτως ἀσυνέτως μεταχειρίζονται τάς τε ἐπιπλήξεις καὶ τοὺς ἐπαίνους, οὗτοι ματαιώσαντες αὐτῶν τὴν παιδαγωγικὴν δύναμιν ἔχουσιν ἀνάγκην πρὸς διατήρησιν τῶν πειθαρχικῶν διατάξεων νὰ μεταχειρίζωνται πολλὰς καὶ συχνὰς καὶ ἐπομένως ἀεὶ αὐστηροτέρας τιμωρίας καὶ καθιστῶσι τὸν βίον τὸν σχολικὸν καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς ἑαυτοὺς πολὺ δυσάρεστον καὶ πικρόν. Περὶ τῶν τοιούτων ἀληθεύει τὸ ἐν Γαλλίᾳ συνήθες ῥητὸν mon maître est mon ennemi.

Μετὰ τὴν ἐπίπληξιν ἔρχονται αἱ κύριαι *ποιναί*. Μεταξὺ τούτων πρώτη κατὰ τὸν βαθμὸν εἶνε ὁ *ἀποχωρισμὸς* τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ, ὅστις ἔχει διπλοῦν σκοπόν, πρῶτον τὴν καταισχύνην διὰ τὸ διαπραχθὲν ἐν τῇ τάξει ἀτάκτημα, εἴτε δι' ἐπανειλημμένην ἀπροσεξίαν, εἴτε διὰ φλυαρίαν, εἴτε δι' ἀνησυχίαν καὶ διατάραξιν τῆς ἡσυχίας τῶν παρακαθημένων, καὶ δεύτερον τὴν παρακώλυσιν τοῦ περαιτέρω ἀτακτεῖν καὶ προχειροτέραν ἐπιτήρησιν. Ὁ ἀποχωρισμὸς γίνεται διὰ τῆς ἐξόδου τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τῶν θρανίων καὶ τῆς ὀρθοστασίας αὐτοῦ ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ. Διαρκεῖ δὲ ὁ ἀποχωρισμὸς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ διδασκάλου ἢ ἐπὶ ὅλην τὴν ὥραν τῆς παραδόσεως ἢ καὶ ὀλιγώτερον. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἐκτὸς τῆς παραδόσεως δὲν πρέπει νὰ γίνηται, εἰμὴ σπανιώτατα· διότι τῶν ἀτάκτων καὶ μὴ φιλομαθῶν καὶ ἀμελῶν μαθητῶν ἐκπληροῦται διὰ τούτου θερμὴ ἐπιθυμία, τὸ νὰ ἐξέρχωνται τοῦ ἐν τῇ τάξει περιορισμοῦ καὶ νὰ τρέχωσιν ἐλεύθεροι ἐν τῇ αὐλῇ. Τοῦτο μόνον ἄπειροι καὶ ἀμέριμνοι διδάσκαλοι δύνανται νὰ πράξωσιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου γίνεται καὶ διακοπὴ τῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διδασκαλίας καὶ δίδεται πρόφασις εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ νὰ μὴ μελετᾷ ὡς μὴ παρευρεθεὶς κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Ἄλλος ὁ λόγος, ὅταν μαθητής τις καὶ μετὰ τὸν ἐν τῇ τάξει ἀποχωρισμὸν ἐξακολουθῇ ἀτακτῶν, ἀνησυχῶν καὶ προκαλῶν διὰ τῆς διαγωγῆς τὴν προσοχὴν τῶν συμμαθητῶν του. Τότε ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ τὸν ἀποπέμψῃ τῆς τάξεως, ἀλλὰ μετὰ τῆς διαταγῆς νὰ μὴ μεταβῇ εἰς τὴν αὐλὴν ἐλεύθερος, ἀλλὰ εἰς τὸ διευθυντήριον, ἵνα παρουσιασθῇ εἰς τὸν διευθυντὴν ἢ νὰ περιμείνῃ τούτου τὴν ἔλευσιν. Φυσικὰ περὶ τούτου γίνεται φροντὶς καὶ παρὰ τοῦ ἐπιστάτου, ὅστις ὀφείλει νὰ εἶνε πάντοτε παρών, καὶ νὰ γνωρίζῃ τί ἑκάστοτε τὸ πρακτέον. Τῆς τιμωρίας ταύτης τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἡ χρῆσις δὲν πρέπει νὰ γίνηται εἰμὴ ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ τῶν μαθητῶν· διότι οἱ ἡλικιωμένοι προσβάλλονται καιρίως εἰς τὴν φιλοτιμίαν των, καὶ ἔπειτα μεταξὺ τούτων ἐλλείπουσιν αἱ ἀνωτέρω ἀφορμαί· ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα μέσα πρὸς περιστολὴν σπανίας τινὸς ἀταξίας τοιαύτης. — Εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς ποινῆς ταύτης τοῦ ἀποχωρισμοῦ θεωρεῖται ὑπό τινων σχολείων ὡς ἀνήκουσα καὶ ἡ ποινὴ τοῦ *θρανίου τῶν ἀμελῶν*, καθ' ἣν οἱ ἄτακτοι καὶ ἀμελεῖς εἶνε καταδεδικασμένοι νὰ κάθηνται εἰς τὸ ἄτιμον θρανίον διαρκῶς μέχρι βελτιώσεως. Ἡ ποινὴ αὕτη ἄλλοτε μὲν ὑπῆρχεν ἐν πολλῇ χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, καὶ ἴσως εὑρίσκεταί που καὶ παρ' ἡμῖν· ἀλλὰ διὰ λόγους εὐνοήτους παιδαγωγικοὺς βαθμηδὸν καταργεῖται. Ἐὰν ὁ μαθητὴς καταδικασθῇ νὰ καθίσῃ εἰς τὸ εἰρημένον θρανίον, μάλιστα μετ' ἄλλων ὁμοῦ, εἶνε πιθανώτατον ὅτι ἀπώλεσε διὰ παντὸς τὴν φιλοτιμίαν του καὶ θεωρεῖ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἄπελπιν· ἀνέχεται δὲ τὴν νέαν ἐπισήμως εἰς αὐτὸν δοθεισαν ἰδιότητα καὶ ἀποβαίνει ἀδιόρθωτος. Ἀλλ' εἴπομεν ὅτι ἡ ποινὴ ἐν τῷ σχολείῳ ἔχει σκοπὸν οὐχὶ τὴν ἐκδίκησιν ἢ ἀνταπόδοσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπανόρθωσιν καὶ ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ παιδευομένου.

Σχέσιν πρὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς ποινῆς ἔχει καὶ ἡ γερμανικὴ συνήθεια τοῦ τοποθετεῖν τοὺς μαθητὰς ἐν τοῖς θρανίοις ἀναλόγως τῆς ἀξίας αὐτῶν καὶ οἱ προφορικοὶ διαγωνισμοὶ οἱ γινόμενοι πολλάκις πρὸς κατάλειψιν κρειττόνος τινος θέσεως. Δὲν εἶνε σύμφωνοι οἱ Γερμανοὶ παιδαγωγικοὶ ἄνδρες καὶ διδάσκαλοι οὔτε περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν μαθητῶν τῆς ὀφειλούσης νὰ παρέχῃ τὸ δικαίωμα τῆς προτιμήσεως κατὰ τὴν τοποθέτησιν οὔτε περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν τοποθετήσεων τούτων. Νομίζω ὅτι παρ' ἡμῖν ἀρκεῖ, ἂν ὁ διδάσκαλος δὲν συγχωρῇ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὴν ἀταξίαν τὴν συνήθη ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις τοῦ νὰ καταλαμβάνωσιν οἱ μαθηταὶ αὐθαιρέτως οἱανδήποτε θέλουσι θέσιν, ἀλλ' ἂν ὁρίζῃ αὐτὸς τὰς θέσεις, οὐχὶ ἵνα τιμήσῃ μέν τινας, καταισχύνῃ δὲ ἄλλους, καὶ διὰ τούτου διεγείρῃ αὐτῶν τὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος θέσεως τῶν μαθητῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιτήρησιν καὶ πρόληψιν κακῶν τινων γειτνιάσεων· διότι ἡ ἄλλη κατάταξις ἡ κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐπιμελείας καὶ προόδου καὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῶν μαθητῶν γεννᾷ μὲν φιλοδοξίας καὶ ἀντιζηλίας μεταξὺ αὐτῶν, αὐξάνει δὲ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐπικρίσεως τῆς δικαιοσύνης τοῦ διδασκάλου τόσον μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν εἶνε πολὺ εὔκολον νὰ τηρηθῇ ἀκρίβεια περὶ τὴν κρίσιν.

Ἄλλη ποινή, αὐστηροτέρα τῆς προηγουμένης θεωρουμένη, εἶνε ἡ *κακὴ σημείωσις*, ἣν τινὲς λέγουσι *κακοσημίαν*. Ἐν πολλοῖς δηλ. σχολείοις καὶ παρ' ἡμῖν ἤδη ὑπάρχει ἡ ἀλλαχοῦ ἀπαραίτητος συνηθεια τοῦ νὰ τηρῶνται ἐν τῷ σχολείῳ πλὴν τοῦ μαθητολογίου καὶ βιβλία τινὰ ἄλλα καθημερινά, ἐν οἷς σημειοῦνται ὑφ' ἑνὸς ἑκάστου διδασκάλου οἱ βαθμοὶ τῆς προόδου, ἐπιμελείας καὶ διαγωγῆς πρὸς γνῶσιν τοῦ διευθυντοῦ καὶ παντὸς τοῦ ζητοῦντος παρ' αὐτοῦ πληροφορίαν περί τινος μαθητοῦ. Πλὴν ὅμως τούτων ὑπάρχει ἐν πολλοῖς σχολείοις καὶ ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ἔχωσιν οἱ μαθηταὶ καὶ μικρόν τι βιβλιάριον, *ἔλεγχον* τῆς διαγωγῆς καὶ προόδου αὐτῶν, ὃν ὀφείλουσι νὰ ἐπιδεικνύωσιν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας, ἵνα λάβωσιν οὗτοι γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν καὶ συμπράξωσι μετὰ τοῦ σχολείου εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν αὐτῶν. Ἡ πρὸς τιμωρίαν λοιπὸν μαθητοῦ τινος ἐγγραφὴ εἰς καθημερινόν τι βιβλίον (ἡμερολόγιον) ἢ εἰς ἰδιαίτερον *ποινολόγιον* καὶ ἡ διὰ τοῦ ἐλέγχου ἀνακοίνωσις τῆς κακοσημίας εἰς τοὺς γονεῖς εἶνε τῷ ὄντι σπουδαία τιμωρία εἰς μαθητὰς τυχόντας ἀνέκαθεν καλῆς ἀγωγῆς καὶ ἔχοντας γονεῖς ἢ κηδεμόνας ἀξίους τοῦ ὀνόματος, σοβαρούς, ἐννοοῦντας τί εἶνε ἀγωγή, καὶ ἀσκοῦντας τὴν προσήκουσαν δύναμιν ἐπὶ τῶν παίδων, ἐμπνέοντας δηλ. σέβας καὶ φόβον καὶ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνατρεφομένους ὑπ' αὐτῶν. Ἄνευ τούτου εἶνε ματαία παιδιά, καθιστῶσα ἐνώπιον τῶν μαθητῶν γελοῖον τὸν διδάσκαλον τὸν ἐπιβάλλοντα τοιαύτην κακοσημίαν· καὶ εἶδον ἐγὼ μαθητάς, οἵτινες λαμβάνοντες τὸν ἔλεγχον μετὰ κακῶν βαθμῶν ἐγέλων μετὰ πολλῆς ἀδιαφορίας, ἀντὶ νὰ λυπῶνται καὶ ἀνησυχῶσιν. Τώρα θὰ εἴπῃ τις ὅτι παρ' ἡμῖν μάλιστα ἐν τοῖς δημοσίοις

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σχολείοις, ὅπου φοιτῶσι καὶ πολλοὶ μαθηταὶ ξένοι, μὴ ἔχοντες πλησίον τοὺς γονεῖς των καὶ κατὰ τύπον μόνον προσάγοντες κηδεμόνας ἢ καὶ ἄνευ τοιούτων γινόμενοι δεκτοὶ εἰς τὰ σχολεῖα, ἢ καὶ ἂν ἔχωσι τοὺς γονεῖς, οὗτοι εἶνε ἐντελῶς ἄχρηστοι, εἰμὴ καὶ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν τέκνων των, τί δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν οἱ ἔλεγχοι; Ὁμολογῶ τὴν δυσχρηστίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἂν θέλωμεν νὰ ἐπιδράσῃ ὠφελίμως τὸ σχολεῖον ἐπὶ τῆς κοινωνίας, πρέπει διὰ τούτου τοῦ μέσου νὰ ἔλθωμεν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν γονέων, καὶ ὅπου βλέπομεν αὐτοὺς μὴ ἐννοοῦντας ἢ μὴ ἐκτελοῦντας τὸ καθῆκόν των, νὰ διδάσκωμεν αὐτούς, νὰ νουθετῶμεν, ἐρχόμενοι εἰς προφορικὰς συνεντεύξεις, ἢ νὰ ἀπειλῶμεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν τέκνων των ἀπὸ τοῦ σχολείου, παριστῶντες τὴν πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἀδιαφορίαν αὐτῶν ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὸ σύνολον τοῦ σχολείου. Ὅταν δὲ καὶ μετὰ τοιούτους ἀγῶνας βλέπωμεν ἀποτυγχάνον τὸ μέσον τῶν ἐλέγχων πρός τινας, καταπαύομεν αὐτῶν τὴν χρῆσιν πρὸς τούτους, κηρύττοντες τοῦτο ὡς ἰδιαιτέραν τιμωρίαν, καὶ ἐφαρμόζομεν ἄλλας ποινὰς αὐστηροτέρας μέχρις οὗ βεβαίως καταντήσωμεν εἰς τὴν ἐσχάτην, τὴν τῆς ἀποβολῆς. (1) — Ἐννοῶ πόσον ἡ τοιαύτη ἐργασία καὶ μέριμνα θέλει φανῇ ἀηδὴς καὶ ἐπίμοχθος εἰς τοὺς ἡμετέρους διδασκάλους, οἵ τινες δὲν συνήθισαν πρὸς τοιαύτας ἐνεργείας, νομίζοντες ὅτι δὲν πληρώνονται διὰ τοῦτο. Ἀλλ' ἂς μάθωσιν ὅτι ἐν Γερμανίᾳ οἱ διδάσκαλοι εἶνε ὑπόχρεοι καὶ κατ' οἶκον ἐνίοτε νὰ ἐπισκέπτωνται τοὺς μαθητάς των καὶ μάλιστα ἐκείνους, ὧν τοὺς γονεῖς δὲν ἐμπιστεύονται πολύ, ἢ τοὺς ξένους τοὺς παρὰ κηδεμόσιν ὡς οἰκοτρόφους διαμένοντας ἢ ἔχοντας μὲν κηδεμόνας, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς διαιτωμένους, καὶ ὀφείλουσι παρὰ τούτων νὰ ζητῶσι λεπτομερὲς πρόγραμμα τοῦ καθημερινοῦ βίου καὶ τῶν ἀσχολιῶν των. Διότι συναισθάνεται ἐκεῖ τὸ σχολεῖον πρῶτον μὲν καθῆκον πρὸς ἑαυτό, ἕνεκα τοῦ ὁποίου δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἰσέρχωνται καὶ νὰ φοιτῶσιν εἰς αὐτὸ μαθηταὶ ἀνεπιτήρητοι καὶ ἀκηδεμόνευτοι, δεύτερον δὲ καθῆκόν τι καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς ἐκείνους, οἵτινες εἶνε ἠναγκασμένοι νὰ διαμένωσι μακρὰν τῶν ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν ἐκπαι-

(1) Γερμανὸς παιδαγωγικὸς ἀνὴρ ὁ H. Schil'er (Praktische Pädagogik, σ. 182 ἑξ.) προτείνει νὰ διανέμωνται τοιοῦτοι ἔλεγχοι κατὰ μῆνα ὄχι εἰς πάντας τοὺς μαθητάς, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς ἔχοντας ἐλλείψεις εἴτε εἰς τὴν ἀγωγὴν εἴτε εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἐπιμέλειαν, ἵνα ἐγκαίρως καὶ συχνὰ εἰδοποιουμένη ἡ οἰκογένεια λαμβάνῃ πρόνοιαν περὶ ἐπανορθώσεως. Εἰς δὲ τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν νὰ γείνῃ γνωστὸν κατὰ τὴν ἐγγραφὴν ὅτι, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ λαμβάνωσιν ἐλέγχους.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

δευομένων τέκνων των. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τοιαύτην τινὰ διάταξιν κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Γερμανίᾳ περιέχει καὶ ὁ ἡμέτερος νόμος (ἄρθ. 58 «Ὁμοίως ἀνήκει εἰς τὸν Σχολάρχην (Γυμνασιάρχην) ἡ ἀνωτάτη ἐπιτήρησις τῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν ἐντὸς ἢ *ἐκτὸς τοῦ σχολείου*. Ὁ αὐτὸς χρεωστεῖ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἀμέσως μετ' αὐστηρότητος ἐπὶ τῶν *μὴ ἐντοπίων* μαθητῶν, ὁσάκις οἱ γονεῖς ἢ οἱ ἐπίτροποι δὲν ἔλαβον ἰδιαιτέραν περὶ αὐτῶν φροντίδα»). Ἀλλὰ περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν οὐ μόνον ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ὅπου κατήντησε δυσχερὴς ἡ ἐπαγρύπνησις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μικροτέραις πόλεσι.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην παρέκβασιν εἰς τὰς κακοσημίας ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι θὰ εὐτυχήσωσιν οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι νὰ κάμωσι τὴν προσήκουσαν χρῆσιν τῶν ποινολογίων καὶ τῶν ἐλέγχων. Εἶνε ἀνάγκη κατὰ τὴν χρῆσιν ταύτην νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τῆς καταχρήσεως τῶν κακοσημιῶν, ἥτις δύναται, ὡς πᾶσα κατάχρησις, νὰ ματαιώσῃ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν δύναμιν. Πολλοὶ διδάσκαλοι, εὑρίσκοντες τὴν σημείωσιν ἑνὸς βαθμοῦ πολὺ πρόχειρον καὶ εὔκολον καὶ ἄνετον, καθ' ὃ μὴ παρέχουσαν οὐδεμίαν φροντίδα ἢ ψυχικὴν ταραχὴν ἢ δαπάνην χρόνου, καταφεύγουσι συχνότατα εἰς ταύτην τὴν ποινήν· καὶ εἰς μὲν τὸ ποινολόγιον φέρουσι πολλὴν σύγχυσιν καὶ ἀμηχανίαν, διότι ὀφείλει ἡ διεύθυνσις μετ' ἀριθμόν τινα κακοσημιῶν νὰ ἐπιβάλλῃ ἄλλην τινὰ ποινήν, τοὺς δὲ γονεῖς λυπεῖ μὲν ἴσως πέρα τοῦ δέοντος ἡ συσσώρευσις τοσούτων κακοσημιῶν, φέρει δὲ καὶ αὐτοὺς εἰς ἀμηχανίαν, ἂν μάλιστα βλέπωσιν ὅτι τὰ τέκνα των δὲν εἶνε τοσοῦτον κακότροπα, ὅσον παριστῶνται διὰ τοῦ ἐλέγχου. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ διδάσκαλος, ὀφείλει μετὰ συνέσεως νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῆς ποινῆς ταύτης, καὶ νὰ μὴ φείδηται, πρὶν ἐπιβάλῃ αὐτήν, κόπων τινῶν καὶ φροντίδων, δι' ὧν δύναται νὰ προληφθῇ ἡ κακοσημία.

Μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἔτι πλειοτέρας συνέσεως πρέπει νὰ μεταχειρίζηται ὁ διδάσκαλος ἄλλην τινὰ ποινήν, τὴν λεγομένην *ἐργόποινον*. Εἶνε δὲ αὕτη ἐργασία τις κατ' οἶκον διδομένη εἰς τὸν μαθητὴν πρὸς τιμωρίαν δι' ὡρισμένα τινὰ ἁμαρτήματα. Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἐφιστᾶται εἰς τοῦτο ἡ προσοχή, ὥστε τὸ ἐργόποινον νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰς δυνάμεις τοῦ τιμωρουμένου· διότι ἢ δὲν θέλει ἐκτελεσθῇ, ὅπερ εἶνε κακόν, ἢ θέλει λάβῃ χώραν ἀπάτη, ὅπερ εἶνε χειρότερον. Ἔπειτα τὸ ἐργόποινον πρέπει νὰ ἐπιβάλληται ὡς τιμωρία οὐχὶ οἱουδήποτε ἁμαρ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τήματος· διότι ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ποινή, δι' ἧς γεννᾶται ἀποστροφὴ πρὸς αὐτήν· διότι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς φυλακαῖς ἐπιβάλλεται ἡ ἐργασία οὐχὶ ὡς ποινή, ἀλλὰ πρὸς διατριβὴν ὠφέλιμον τοῦ χρόνου καὶ πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἤθους. Τὸ ἐργόποινον πρέπει νὰ ἐπιβάλληται εἰς περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ μαθητὴς ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμελείας ἔγραψέ τι ἢ ἔμαθέ τι κακῶς, μόνον ἵνα κερδίσῃ χρόνον πρὸς παιδιὰς ἢ ἀλλοτρίας διατριβάς. Ἐνταῦθα τὸ ἐργόποινον εἶνε μάλιστα ἐνδεδειγμένον, διότι δι' αὐτοῦ οὐ μόνον ἡ κακῶς γενομένη ἐργασία ἐπανορθοῦται καὶ τὸ σχολεῖον ἢ ὁ διδάσκαλος ἱκανοποιεῖται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμέλεια κόπτεται, ἀφ' οὗ εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν, ἐφελκύσασα πλειοτέραν χρόνου δαπάνην. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἐργοποίνου δὲν ὠφελεῖ· διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι τὰ παιδία κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς ἐργασίας ὑποπίπτουσιν εἰς περισσότερα σφάλματα καὶ ἀντὶ ὠφελείας γίνεται βλάβης πρόξενος, συνηθίζουσα τὸν μαθητὴν εἰς ἀπροσεξίας.

Ἄλλη ποινὴ σπουδαιοτέρα τῶν προηγουμένων εἶνε ἡ *κράτησις* ἐν τῷ σχολείῳ μετὰ τὰς ὥρας τῶν μαθημάτων, ἀλλ' οὐχὶ ἁπλῆ οὐδὲ μετὰ πάσης ἐλευθερίας, ἀλλὰ παρακολουθουμένη ὑπό τινος ἐργασίας, δοθείσης ὑπὸ τοῦ τιμωρήσαντος διδασκάλου καὶ ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν ἢ πιστοῦ ἐπιστάτου ἢ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου. Παρετηρήθη ὅτι οὕτως τιμωρεῖται μετὰ τοῦ μαθητοῦ καὶ αὐτὸς ὁ τιμωρῶν· διὰ τοῦτο ἐν Γερμανίᾳ παραλαμβάνει τὸν μαθητὴν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἐκεῖ ἐκτελεῖ ὁ διδάσκαλος τὴν κράτησιν, πάντῃ αὐτὸς ἐλεύθερος εἰς τὰς ἐργασίας του. Τὸ τοιοῦτο παρ' ἡμῖν δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν διὰ πολλοὺς λόγους. Ἀλλ' ἂν εἶνε ἀνάγκη τῆς παρουσίας τοῦ διδασκάλου κατὰ τὴν κράτησιν, ὁ διδάσκαλος δὲν τιμωρεῖται, ὅταν δύναται κατὰ τὴν ὥραν τῆς κρατήσεως νὰ ἐργασθῇ τινα τῶν ἐργασιῶν τοῦ σχολείου, οἷον διόρθωσιν γυμνασμάτων ἢ ὅ, τι ἄλλο νομίσῃ καλόν. Ἡ κράτησις ὅμως δὲν πρέπει νὰ διαρκέσῃ πολύ, οὐχὶ πέραν τῶν δύω ὡρῶν· τοῦτο δὲ οὐ μόνον χάριν τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ μαθητοῦ, ὅστις ὀφείλει νὰ μὴ χάνῃ τὸν καιρόν του ἐν τιμωρίαις. Ἔπειτα νὰ μὴ γίνηται κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ὥρας τῆς διακοπῆς, ἀλλὰ μετὰ μεσημβρίαν· διότι δὲν πρέπει νὰ συνοδεύηται ὑπὸ *νηστείας*. Τὴν νηστείαν θεωροῦσί τινες ὡς ποινὴν λίαν χρήσιμον, μάλιστα εἰς μαθητὰς ἐπιβαλλομένην λαιμάργους καὶ πολυφάγους. Ἀλλ' αὕτη καταδικάζεται ὑπὸ τῆς παιδαγωγίας διὰ λόγους ὑγιεινοὺς καὶ διότι εἶνε μεγάλη ἐπέμβασις εἰς τὰ τοῦ οἴκου. Ἔπειτα ἡ νηστεία ἤθελεν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀδυνατήσῃ τὸν μαθητὴν διὰ τὰ κατόπιν μαθήματα. Κοινὴ πολλῶν ὁμοῦ μαθητῶν κράτησις ἀπαγορεύεται, ἂν καὶ τοῦτο πράττουσιν ἐνίοτε οἱ διδάσκαλοι πρὸς εὐκολίαν των· διότι ἡ μὲν ἀναβολὴ τῆς ποινῆς τινῶν μέχρις οὗ συναχθῶσι πολλοί, ἀφαιρεῖ αὐτῆς τὸ κέντρον· ὁ δὲ συναγελασμὸς τῶν τιμωρουμένων φέρει πολλὰ ἄλλα κακά, καὶ ἰδίως θὰ θεωρηθῇ μᾶλλον διασκέδασις ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Ἐννοεῖται δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς ποινῆς ὅ,τι καὶ περὶ ἄλλων εἴπομεν, ὅτι ἁρμόζει εἰς μαθητὰς κατωτέρων τάξεων. Μαθηταὶ ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων ἢ εἶνε ἐπιμελεῖς καὶ χρηστοὶ καὶ δὲν ἐπισύρουσι ποτὲ τιμωρίαν, διότι δὲν εἶνε εἰς τὴν ἡλικίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἄκοντες πολλάκις οἱ μαθηταὶ ἁμαρτάνουσιν· ἢ εἶνε ἀμελεῖς καὶ διεφθαρμένοι, καὶ τότε ἡ μὲν αὐστηρὰ τήρησις τοῦ συμφέροντος τοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀγωγὴ ἀπαιτεῖ αὐτῶν τὴν ἀποπομπήν, ἂν δὲ ἡ ἀποβολὴ δὲν εἶνε εὔκολος δι' ἐνδημικὴν πολλάκις νόσον ἢ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἢ τῆς κοινωνίας, τότε οἱ διδάσκαλοι ἀναγκάζονται νὰ συμβιβάζωνται πρὸς τὴν τοιαύτην κατάστασιν, ὅπως πολλῶν χωρῶν οἱ κάτοικοι πρὸς τοὺς διαλείποντας πυρετοὺς ἢ πολλῶν μεγαλοπόλεων οἱ κάτοικοι πρὸς τὴν χολέραν. Ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι πάσχομεν δεινῶς ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ ἂν δὲν ληφθῇ πρόνοια περὶ ἀποξηράνσεως κοινωνικῶν τινων ἑλῶν, τὰ ἡμέτερα σχολεῖα θὰ μαστίζωνται ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ὑπὸ τῶν διαλειπόντων ἠθικῶν πυρετῶν, οἵτινες ἐνδημοῦσιν ἐν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ εἰρημέναι τιμωρίαι δὲν ἁρμόζουσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις, καὶ σπανίως ἀναγκάζεται ὁ διδάσκαλος νὰ ἐφαρμόζῃ ἐν γένει τοιαύτας. Ἐγὼ τοὐλάχιστον ἐπὶ 14 ἔτη διδάξας ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν Ἀθηναϊκοῦ γυμνασίου, οὐδέποτε ἐπέβαλον ποινήν, εἰ μὴ ἅπαξ μόνον τὴν ἐκ τοῦ καταλόγου διαγραφήν (ὅ ἐ. ἀποβολὴν) δι' ἀνήκουστον θρασύτητα. Τοῦτο ἀποδεικνύει μόνον ὅτι οἱ μαθηταί μου ἦσαν εὔτακτοι, προσεκτικοί, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπ.μελεῖς, ἀλλὰ δὲν σημαίνει ὅτι ἤμην κατὰ πάντα ἥσυχος περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ποιότητος, περὶ τῆς χρηστότητος καὶ εὐσυνειδησίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς τὴν γενικὴν κατάστασιν τῶν καθ' ἡμᾶς, ὤφειλον νὰ εἶμαι ἄλλως ἀνεκτικός, ἐν ὅσῳ ἐπεκράτει ἡσυχία, προσοχὴ καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπιμέλεια. Μόνον ἀπὸ τῶν μικρῶν τάξεων ἐφαρμογὴ αὐστηροτέρας ἀγωγῆς δύναται νὰ φέρῃ διόρθωσιν ἐν ταῖς ἀνωτέραις.

Ἀλλὰ τέλος πάντων ποία ποινὴ πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ἐν ταῖς

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀνωτέραις τάξεσιν, ὁσάκις—σπανίως, ἔστω— παρουσιασθῇ τοιαύτης ἀνάγκη; Δύω εἶνε αἱ ποιναὶ αἱ ἁρμόζουσαι εἰς τὴν τοιαύτην ἡλικίαν, ἡ *φυλακὴ* ἢ *εἱρκτὴ* καὶ ἡ *ἀποβολή*. Ἡ φυλακὴ πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ εἰς σπανίας περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ μαθητὴς ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶνε ἀκόμη ἱκανὸς νὰ μεταχειρισθῇ ὀρθῶς καὶ δικαίως τὴν ἐλευθερίαν, ἣς ἀπολαμβάνει, οἷον ὅταν αὐθαδιάζῃ, ὑβρίζῃ, κακοποιῇ (οὐχὶ δὲ καὶ ὅταν εἶνε ἀμελὴς ἢ ἀπρόσεκτος). Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀπόκειται εἰς τὸ σχολεῖον νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν προηγουμένων τῶν μαθητῶν, ἂν μέλλει ἡ φυλακὴ νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς συναίσθησιν καὶ διόρθωσιν, καὶ πότε πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ· ἀλλ' οὐδέποτε ὑπὸ ἑνὸς διδασκάλου, ἀλλ' ἢ τῇ συμπράξει τοῦ διευθυντοῦ ἢ μετὰ συνδιάσκεψιν τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ὅτε εἶνε ἀνάγκη νὰ προσκληθῇ ἐνώπιον αὐτῶν καὶ προηγουμένως νὰ ἐπιπληχθῇ· οὕτως εἰς μὲν τὴν ποινὴν δίδεται πλειοτέρα σημασία, εἰς δὲ τὸν μαθητὴν προειδοποίησις, ὅτι ἐν ὑποτροπῇ μέλλει νὰ ὑποστῇ τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν, ἥτις εἶνε ἡ ἀποβολή· διότι φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐὰν μαθητής τις εἶνε τοιαύτης διαγωγῆς, ὥστε ν' ἀναγκάζηται τὸ σχολεῖον νὰ τὸν τιμωρῇ πλέον ἢ ἅπαξ διὰ τῆς φυλακῆς, ὁ μαθητὴς οὗτος δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸ σχολεῖον, εἶνε ἀνάγκη ν' ἀποπεμφθῇ. Εἴπομεν ὅτι διὰ τῆς ἐνώπιον τοῦ διευθυντοῦ ἢ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν ἐπιπλήξεως πρόκειται ἡ ποινὴ τῆς φυλακίσεως νὰ γείνῃ ἐπαισθητοτέρα εἰς τὸν μαθητήν· διότι ἡ φυλάκισις ἐν τῷ σχολείῳ δὲν δύναται νὰ παραταθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διὰ τῆς ἐπιτάσεως αὐτῆς νὰ γείνῃ ἐπαισθητή· πέραν τῶν 4 ἢ 5 ὡρῶν δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ. Αἱ τιμωρίαι τοῦ σχολείου, ὡς εἴπομεν πολλάκις, δὲν εἶνε ἀστυνομικαί, ἀλλὰ παιδαγωγικαί· ἐπιδιώκουσι τὴν διάπλασιν ἠθῶν καὶ οὐχὶ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ προσβληθέντος δικαίου. Ἐὰν λοιπὸν φυλάκισίς τις διαρκέσῃ δύω ἡμέρας, ὅπως γνωμοδοτοῦσι τινές, καθ' ἃς ὁ μαθητὴς ὀφείλει νὰ κοιμᾶται ἐπὶ ἀχύρων, νὰ τρώγῃ δὲ ἄρτον μόνον καὶ ὕδωρ, αὕτη παρεκτρέπεται τοῦ παιδαγωγικοῦ σκοποῦ καὶ συγχέεται πρὸς τὴν πανεπιστημιακὴν *εἱρκτήν*, ἥτις ἐπιβάλλεται εἰς φοιτητὰς τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων ὑπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἀστυνομίας ἢ τοῦ πανεπιστημιακοῦ δικαστηρίου, ἢ ὁμοιάζει πρὸς τὴν εἱρκτὴν τῶν κακούργων.

Ἡ δὲ *ἀποβολὴ* κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶνε ποινή, δὲν ὁμοιάζει τοὐλάχιστον πρὸς τὰς ἄλλας κατὰ τὸν σκοπόν· διότι δὲν ἐπιδιώκεται δι' αὐτῆς βελτίωσίς τις ἠθικὴ τοῦ ἀποβαλλομένου, ἀλλ' εἶνε ὁμολογία τοῦ σχολείου, ὅτι αὐτὸ εἶνε ἀνίκανον νὰ θεραπεύσῃ τὴν βαθέως εἰσχω-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ρήσασαν ἠθικὴν διαφθορὰν τοῦ ἀποβαλλομένου μαθητοῦ, καὶ ἀναγκάζεται νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς γονεῖς ἢ κηδεμόνας, ἵνα λάβωσι περὶ αὐτοῦ τὴν δέουσαν πρόνοιαν. Ἐφαρμόζεται καὶ παρ' ἡμῖν ἐνίοτε ἡ ἀποβολή, ἀλλὰ κατά τινα διαφορὰν ἢ ἐν Γερμανίᾳ. Παρ' ἡμῖν ἵνα ἐπιβληθῇ ἀποβολὴ εἴς τινα μαθητήν, πρέπει νὰ προηγήθησαν πταίσματα ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν ποινικῶν δικαστηρίων, οἷον ἂν ἐτραυμάτισεν, ἂν ἐπυροβόλησεν, αν διέπραξεν ἄλλας αἰσχρὰς κακοποιήσεις καὶ καιρίας προσβολὰς κατὰ τῆς δημοσίας ἠθικῆς· καὶ οἱ τοιαῦτα διαπράξαντες ἀποβάλλονται μόνον ὅταν τὸ ἔγκλημα διαπραχθῇ σκανδαλωδῶς ἢ κατ' ἐπανάληψιν. Ἄλλως μαθηταί, οἵτινες ἔν τινι γερμανικῷ ἐκπαιδευτηρίῳ δὲν θὰ ἦσαν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀνεκτοί, διαμένουσιν ἀνενόχλητοι παρ' ἡμῖν καὶ προσδοκῶσι πότε διὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μέσου θέλουσι τύχῃ τοῦ προβιβασμοῦ ἢ τοῦ ἀπολυτηρίου. Τί θέλετε ἄλλο, ἀφ' οὗ μαθηταὶ ἄλλως μὲν μὴ ἐνοχλοῦντες μήτε τοὺς διδασκάλους μήτε τοὺς διευθυντάς, γνωστοὶ ὅμως ὡς διαπράττοντες τὰ αἴσχιστα καὶ ὡς διαφθορεῖς τῶν παίδων, παρακάθηνται ὅπου καὶ ἂν θέλωσιν ἐπὶ τῶν θρανίων τῶν σχολείων πάντῃ ἐλεύθεροι; ἀφ' οὗ ἔν τινι ἐπαρχιακῷ γυμνασίῳ ἀνεκαλύφθησαν ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ ἔφερον ὅπλα; Δὲν λέγω ταῦτα ἵνα ἐπιῤῥίψω τὴν εὐθύνην τῆς τοιαύτης ἀγρίας καταστάσεως τῶν σχολείων εἰς τοὺς διδασκάλους ἢ διευθυντάς, ἄπαγε! γνωρίζω τοὐναντίον ὅτι πολλοὶ τούτων θρηνοῦσι μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἄλγους τῆς ψυχῆς τὴν ἀξιοδάκρυτον ταύτην κατάστασιν, ἀλλ' ἵνα καταδείξω τὴν διαφορὰν τῶν ἡμετέρων σχολείων ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς εὐνομουμέναις πολιτείαις. Τίς δὲ ὁ αἴτιος τούτων; Πολλὰ εἶνε τὰ αἴτια, ὧν τὰ πλεῖστα κεῖνται ἐκτὸς τοῦ σχολείου καὶ τῶν διδασκάλων. Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ αἴτια δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῇ παρ' ἡμῖν ἡ ἀποβολὴ εἰς πάσας ἐκείνας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς θεωρεῖται ἀναγκαία ἐκεῖ ὅπου ἠθικῶς ἀκμάζει τὸ σχολεῖον· διότι ἡ τοιαύτη αὐστηρότης ἤθελεν ἀπομακρύνῃ πλείστους διὰ μιᾶς μαθητὰς ἀπὸ τῶν σχολείων. Ἀλλὰ δὲν ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ σταυρώσωσι τὰς χεῖράς των καὶ νὰ ἀπελπισθῶσιν. Ἂν ἐκ τῆς μικρᾶς ἡλικίας τῶν μαθητῶν καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων τάξεων παντὸς ἐκπαιδευτηρίου καταβάλληται αὐστηρότης περὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ προσοχὴ περὶ τὴν παραδοχὴν καὶ τοὺς προβιβασμοὺς τῶν μαθητῶν, δύναται νὰ κατορθωθῇ μεγάλη τις πλειονότης χρηστῶν καὶ εὐαγώγων μαθητῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁ χωρισμὸς τῶν κακῶν καὶ διὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῆς ἀποβολῆς δὲν ἀποβαίνει δύσκολος. Ἐν τοιαύτῃ καλῇ καταστάσει τῆς ἠθικῆς τοῦ σχολείου ἡ ἀποβολὴ τῶν ὁμολογουμένως διεφθαρμένων μαθητῶν εἶνε καθῆκον ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν σύλλογον τῶν καθηγητῶν ὑπὸ τῆς προνοίας, ἣν ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι περὶ τῆς ἀγωγῆς πάντων τῶν μαθητῶν, εἶνε καθῆκον, τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν δύνανται δικαιωματικῶς ν' ἀπαιτήσωσιν οἱ γονεῖς πάντων τῶν ἀγαθῶν μαθητῶν, οἵτινες ἀποστέλλουσι τὰ καλῶς καὶ ἠθικῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον, ἵνα παιδευθῶσι καὶ ἐνισχυθῶσιν εἰς τὴν καλὴν αὐτῶν ἀγωγήν, οὐχὶ δὲ ἵνα διαφθαρῶσιν. Ἐὰν οἱ γονεῖς παρ' ἡμῖν οἱ πολλοὶ ἐννόουν τὴν σημασίαν τῆς καλῆς ἀγωγῆς καὶ ἐλάμβανον καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν προσήκουσαν φροντίδα, ὤφειλον νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν ἐν τοῖς σχολείοις κατάστασιν τῆς ἀγωγῆς, καὶ συναισθανόμενοι ν' ἀπαιτήσωσι παρὰ τῆς διευθύνσεως τῶν σχολείων τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἀναγώγων καὶ διεφθαρμένων. Σήμερον ὅμως οἱ χρηστοὶ καὶ φρόνιμοι γονεῖς, οἵτινες εἶνε ὀλίγοι, φοβοῦνται νὰ πέμπωσι τὰ καλῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα των εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, καὶ ζητοῦσι τὰ ἰδιωτικὰ ὡς ἀσφαλέστερα. Τὰ δημόσια ἡμῶν σχολεῖα, ἂν θέλωσι νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ὑπόληψίν των, ὀφείλουσι νὰ ἐπιμεληθῶσιν ἐντόνως διὰ πάντων τῶν ἄλλων μέσων περὶ τῆς καλῆς ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν των, περὶ δὲ τῆς ἀποβολῆς νὰ ἐγχαράξωσι βαθέως εἰς τὴν μνήμην των τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶπέ ποτε ὁ Θωμᾶς Ἄρνολδ, ὁ περιβόητος παιδαγωγικὸς ἀνὴρ τῆς Ἀγγλίας, ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς Rugby καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὄξφορδ, « Ἐὰν δὲν μάθωσιν οἱ διδάσκαλοι ὅτι τὸ πρῶτον, τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον καθῆκόν των εἶνε ν' ἀπαλλάττωνται τῶν ἀπηλπισμένων μαθητῶν, ποτὲ τὸ δημόσιον σχολεῖον δὲν θὰ γείνῃ ὅ, τι ὀφείλει νὰ εἶνε ».

Ἡ ἀποβολὴ ἐπιβάλλεται φυσικῷ τῷ λόγῳ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον μετὰ κοινὴν ἀπόφασιν τοῦ Συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ἥτις, ὡς γνωστόν, εἶνε ἀνέκκλητος. Ἡ ἀποβολὴ δὲ αὕτη δὲν συνεπάγεται τὸν ἀποκλεισμὸν ἀπὸ παντὸς ἄλλου ἐκπαιδευτηρίου τοῦ κράτους, ἀλλὰ παρέχει εἰς τὸν οὕτως ἀποβληθέντα τὴν εὐκαιρίαν νὰ μετανοήσῃ καὶ μεταβὰς εἰς ἄλλο τι ἐκπαιδευτήριον νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Διάφορος τῆς *ἀποβολῆς* εἶνε καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ὁ *ἀποκλεισμὸς* (ἀπὸ πάντων τῶν γυμνασίων), ὅστις εἶνε πολὺ δεινότερος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ ἐπιβάλλεται διὰ πολὺ βαρέα ἐγκλήματα· ἐπιβάλλεται δὲ οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ἀλλὰ τῇ συμπράξει καὶ τῆς ἐφορίας. Κατὰ δὲ τῆς ποινῆς ταύτης δύναται νὰ γείνῃ καὶ ἔκκλησις εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ὅπερ ἄρα δύναται καὶ νὰ μὴ ἐγκρίνῃ τὴν ποινὴν ταύτην.

Μεταξὺ τῶν ποινῶν δὲν κατελέξαμεν ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἴσως μεταχειρίζονται ἀκόμη ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ διδάσκαλοί τινες, διατηροῦντες ἔτι τὰς μεσαιωνικὰς παραδόσεις καὶ τὰς τῶν χρόνων τῆς σιδηρᾶς δουλείας διδασκαλικὰς ἕξεις, οἷον τὸ γονατίζειν, ἢ τὸ βαστάζειν βάρη δυσβάστακτα, ἢ τὸν ἐμπτυσμόν, ἢ ἄλλας βασανιστικὰς ἢ καταισχυντικάς· διότι πιστεύω ὅτι τὰ τοιαῦτα εἶνε πρὸ πολλοῦ καταδεδικασμένα ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένῃ. Περὶ μιᾶς ὅμως, ἥτις ὡσαύτως καταδικάζεται ὡς βάρβαρος ποινή, δὲν δύναμαι νὰ μὴ κάμω λόγον. Εἶνε δὲ αὕτη ὁ *ῥαβδισμὸς* ἢ ἡ *μαστίγωσις*. Τὴν ποινὴν ταύτην ὡς τοιαύτην ἀπαγορεύει ῥητῶς ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος τοῦ ἡμετέρου ὑπουργείου ἀπὸ 12 Δεκεμβρίου 1848. Ἀλλ' ὅμως καθ' ὅλον τὸ ἐν τῷ μεταξὺ τεσσαρακονταετὲς διάστημα μέχρι τῆς σήμερον, δὲν εἶνε ὑπερβολὴ ἂν εἴπω, ὅτι ἀπανταχοῦ εἶνε ἐν χρήσει ἡ *σωματικὴ αὕτη ποινή*. Τὰ δὲ γερμανικὰ σχολεῖα οὐ μόνον δὲν ἀγνοοῦσι τὴν ποινὴν ταύτην, ἂν καὶ καταδικάζουσιν αὐτὴν ἐν γένει ὡς λείψανον μεσαιωνικῶν σχολικῶν ἕξεων, ἀλλὰ καὶ κατά τινας περιστάσεις νομίζουσιν αὐτὴν ἀναπόφευκτον. Εἶνε βέβαιον ὅτι ὁ ῥαβδισμὸς εἶνε κακὴ ποινὴ *συχνὰ* ἐφαρμοζομένη, εἶνε δουλική, συντελοῦσα εἰς κατάπτωσιν τοῦ φρονήματος, εἰς περιφρόνησιν πάσης ποινῆς, εἰς ἐκτράχυνσιν τῆς καρδίας καὶ εἰς μῖσος πρὸς τὸν διδάσκαλον· καὶ εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐφ' ὅσον προβαίνει ἡ ἠθικὴ βελτίωσις τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου, ἐπὶ τοσοῦτον ἀραιοῦνται αἱ τοιαῦται ποιναὶ καὶ ἐκλείπουσιν. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἶνέ τινες περιστάσεις, καθ' ἃς καὶ ὁ ἄριστος καὶ ἠθικώτατος διδάσκαλος δὲν ἔχει ἄλλην προχειροτέραν ποινὴν παρὰ τὴν σωματικήν. Ἀλλὰ ποῖαι εἶνε αἱ περιστάσεις αὗται; βεβαίως οὔτε ἀμέλεια οὔτε ἀφυΐα οὔτε ἀπροσεξία οὔτε φλυαρία εἶνε τὰ πταίσματα τὰ διὰ τοῦ ῥαβδισμοῦ τιμωρητέα· ἀλλὰ τὸ πεῖσμα, ἡ ἀπότομος αὐθάδεια, ἡ ἀναίδεια, ἡ χαιρέκακος μοχθηρία πολλάκις δὲν θεραπεύονται ἄλλως ἢ διά τινος ῥαπίσματος ἢ διά τινος ἀμέσως καταφερομένου ῥαβδισμοῦ. Ὥστε εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἐγκρίνεται ὁ



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ῥαβδισμὸς ὑπὸ τῶν πλείστων καὶ ὀνομαστοτάτων παιδαγωγῶν. Ὅ,τι μόνον συμβουλεύουσιν, εἶνε νὰ προσέχῃ ὁ διδάσκαλος κατὰ τὸν κολαφισμὸν ἢ τὸν ῥαβδισμὸν νὰ μὴ εἶνε ἐξωργισμένος, ἵνα μὴ παρασυρθῇ εἰς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ μαθητοῦ πληγάς. Ὅθεν συμβουλεύουσι τοὺς ἐλαφροὺς χειροῤῥαβδισμοὺς μᾶλλον ἢ τὰς κολαφίσεις. Τινὲς συγκατατίθενται καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν εἰς τὰ ὀπίσθια ῥαβδισμῶν κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἀγγλικοῖς σχολείοις ἐθίμων, ἀλλὰ φρονοῦσιν ὅτι ὁ ἐκτελεστὴς πρέπει νὰ εἶνε διδάσκαλος καὶ ὄχι ἐπιστάτης. Διότι παρετηρήθη λέγουσιν ὅτι ἡ τοιαύτη ποινὴ ἐπήνεγκε βελτίωσιν εἰς τραχείας τινὰς καὶ ἀτιθάσσους φύσεις. Ἐν Ἀγγλίᾳ εἶνε διὰ νόμου ὡρισμένη ποινὴ ὁ ῥαβδισμός· περὶ οὗ ἐρωτηθεὶς ἀγνοῶ ὑπὸ τίνος Γερμανοῦ ὁ λόρδος Brougham, πῶς τὸ ἔθνος τῶν Ἄγγλων τὸ ὑπερήφανον ἀνέχεται τοιαύτην ἐξευτελεστικὴν καὶ βάρβαρον ποινὴν ἐν τοῖς σχολείοις, ἀπήντησεν ὅτι ἡμεῖς μὲν οἱ Ἄγγλοι ἀνεχόμεθα νὰ ῥαβδιζώμεθα νέοι, ἵνα εἴμεθα ἐλεύθεροι κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ὑμεῖς δὲ οἱ ἠπειρῶται δὲν δέρεσθε μὲν νέοι, μαστιγοῦσθε ὅμως ἄνδρες. Ὁ ἀνωτέρω Θωμ. Ἀρνολδ μόνον τοὺς *ψεύστας* ἐμαστίγου κατὰ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Δόκκε Πολλαχοῦ ὅμως μαστιγοῦνται καὶ οἱ ἀμελεῖς. Οἱ Ἄγγλοι δέχονται τὴν ποινὴν ταύτην ὡς νόμον τοῦ Σχολείου, ὅστις ὀφείλει νὰ εἶνε σεβαστός· ἀλλ' οὐαὶ εἰς τὸν διδάσκαλον, ἐὰν δώσῃ πλείονα τῶν ὡρισμένων ῥαβδίσματα! Ὅθεν ἐκεῖ τηρεῖται μετὰ προσοχῆς τὸ «παρὰ μίαν τεσσαράκοντα». Παρ' ἡμῖν τοιαύτη ποινή, κανονικῶς ἐπιβαλλομένη καὶ οἱονεὶ κατὰ στρατιωτικήν τινα τάξιν, μοὶ φαίνεται ἀνεκτέλεστος καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἀπαγορευτικὴν ἐγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου. Ἀλλὰ πρόχειρός τις χρῆσις τῆς χειρὸς ἢ τῆς λεπτῆς ῥάβδου καθ' ἃς ἀνωτέρω εἴπομεν περιστάσεις δέν μοι φαίνεται ἄσκοπος.

Ἐν τέλει τοῦ περὶ ποινῶν τούτου μέρους πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἵνα αἱ ποιναὶ ἐν γένει φέρωσι τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα εἰς τοὺς μαθητάς, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶνε ἄκαμπτος καὶ ἀμείλικτος, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐπιβάλῃ αὐτάς. Τοῦτο θὰ φανῇ ἴσως σκληρὸν κατ' ἀρχὰς ἀλλ' ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος ἐλκύει τὸν σεβασμὸν τῶν μαθητῶν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐκτελεσθῇ μία τις οἱαδήποτε ποινή, ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν μικρότητα καὶ ἀγένειαν νὰ ἀνακαλῇ συχνὰ πυκνὰ αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην τοῦ μαθητοῦ καὶ μάλιστα ἐνώπιον ἄλλων. Ἴσως τοῦ διδασκάλου ἡ πρόθεσις εἶνε ἀγαθή· ἴσως νομίζει ὅτι διὰ τοῦ τρόπου

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τούτου δύναται νὰ προλάβῃ ἀταξίας ἢ ἄλλας παραβάσεις· ἀλλ' ἀπατᾶται· παροργίζει μὲν τὸν μαθητήν, αὐτὸς δὲ χωρὶς νὰ θέλῃ φαίνεται χαιρέκακος καὶ ἀγεννής. Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ποινῶν ὀφείλει νὰ τηρῆται ἀκριβὴς ἰσότης μεταξὺ πάντων τῶν μαθητῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως. Ὁ υἱὸς τοῦ πλουσιωτάτου Λόρδου τῆς Ἀγγλίας Holland, ὁ μετέπειτα περιβότος Fox, ἐμαστιγώθη ἐν τῷ σχολείῳ, μὴ θελήσας νὰ στερηθῇ τῆς παρισινῆς ἐνδυμασίας, ἣν ὁ πατὴρ τῷ εἶχε κατασκευάσῃ, ἐναντίον τῶν κανονισμῶν τῆς σχολῆς Eton. Ὁ Fox ἐνεθυμεῖτο ἔπειτα τὴν σωτήριον ταύτην τιμωρίαν τοῦ διευθυντοῦ.

## 4. Ἡ διὰ τῆς διδασκαλίας ἠθικὴ διάπλασις.

Ἐνταῦθα λαμβάνει τέλος ἡ περὶ καθηκόντων τῶν μαθητῶν πραγματεία, εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν ὁποίων τήρησιν εἴπομεν ὅτι τὸ σχολεῖον ἐστηριζε τὴν ἐν αὐτῷ ἀγωγήν. Βεβαίως ὅταν οἱ μαθηταὶ φυλάττωσιν ἀκριβῶς τὰ εἰρημένα καθήκοντα τά τε πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους, δὲν εἶνε ἀμφιβολία, ὅτι λαμβάνουσι καλὴν ἀγωγὴν καὶ θὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν χρηστοὶ πολῖται καὶ φιλόνομοι, φέροντες ἐν ἑαυτοῖς τὸ σέβας πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος. Καὶ ἂν τοῦτο μόνον κατορθώσῃ τὸ σχολεῖον ὡς παιδαγωγικὸν κατάστημα, κατορθώνει οὐκ ὀλίγον. Ἀλλ' ἡ καλὴ τῶν παίδων ἀγωγή, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐμβῇ βαθέως καὶ ῥιζωθῇ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ μεταποιηθῇ εἰς πεποιθήσεις, ὀφείλομεν πάντες οἱ διδάσκαλοι νὰ μὴ λησμονῶμεν τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν βελτίωσιν κατὰ πᾶσαν ὥραν διδασκαλίας. Ὅ, τι δήποτε καὶ ἂν διδάσκωμεν, ὀφείλομεν ν' ἀποβλέπωμεν οὐ μόνον εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παίδων, οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν διδασκομένων γνώσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῆς ψυχῆς· ὀφείλομεν ἑπομένως κατὰ πᾶσαν διδασκαλίαν ν' ἀναδεικνύωμεν καὶ νὰ ἐξαίρωμεν ἐκείνας τὰς γνώσεις, ὧν ἡ κατάληψις δύναται νὰ γεννήσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μαθητῶν συναισθήματα γενναῖα, φιλάνθρωπα, δίκαια, φιλόκαλα κ.τ.τ. Σημειωτέον καλῶς ὅτι δὲν ἐννοῶ ὅτι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ γνωμολογῇ, νὰ παραινῇ, νὰ νουθετῇ· οὐδὲν τούτου ἀηδέστερον εἰς τὴν παιδευομένην νεολαίαν. Τὸ τί ὁ μῦθος δηλοῖ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ



ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Απόστη Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

νὰ λέγῃ τὸν μῦθον οὕτως, ὥστε τὸ ἐπιμύθιον νὰ ἐνσταλαχθῇ καὶ ἐμμείνῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητοῦ.

Τὰ μαθήματα, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ὁποίων ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἐκπληροῖ καὶ τὸν παιδαγωγικὸν αὐτοῦ σκοπόν, εἶνε πολλὰ καὶ διάφορα. Κατὰ πρῶτον λόγον τὰ *ἱερά*, ὅταν διδάσκωνται ὅπως ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, εἶνε πολὺ συντελεστικὰ εἰς ἐξέγερσιν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ γινόμενα διέπονται ὑπὸ τῆς θείας προνοίας, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐργάζηται πρὸς ἁγιασμὸν καὶ βελτίωσιν ἑαυτοῦ· ἔπειτα ἡ *ἱστορία*, ἥτις εἶνε διδακτικώτατον μάθημα, ὅταν ὁ διδάσκαλος γινώσκῃ νὰ περιβάλλῃ διὰ τῆς προσηκούσης σημασίας καὶ δόξης πρόσωπα καὶ γεγονότα ἄξια μιμήσεως. Ποικίλας ἀρετὰς δύναται νὰ διδαχθῇ καὶ ἄλλας ὁ μαθητὴς ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ διαπλάσῃ τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ἡ φυσικὴ ἱστορία, καλῶς διδασκομένη, δύναται νὰ ἐξεγείρῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν μετριοφροσύνην καὶ νὰ καταβάλλῃ τὸ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔμφυτον αἴσθημα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, δι' οὗ θεωρεῖ ἑαυτὸν καὶ μόνον ἄξιον τῆς προσοχῆς καὶ μερίμνης τῆς θείας προνοίας. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον ἀνθρωπιστικὸν καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν παιδαγωγικὸν μάθημα εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἑλλήνων καὶ ῥωμαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Πόσα καὶ ποῖα ἆρά γε αἰσθήματα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξεγερθῶσι καὶ διαπλασθῶσι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην, ὅταν ὁ διδάσκαλος εἶνε ἱκανὸς νὰ καταστήσῃ, ὅπως ὀφείλει, ζωηρὰν τὴν κατάληψιν αὐτῶν καὶ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν οὐχὶ τόσον εἰς τοὺς γραμματικοὺς τύπους, ὅσον εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφέως ἢ ποιητοῦ! Ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ κίνδυνός τις, ὃν ὀφείλει νὰ προλαμβάνῃ ὁ διδάσκαλος. Δὲν ἐννοῶ τὸν κίνδυνον τὸν ἐκ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἢ πολυθεϊκῆς ἀπόψεως τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, ὃν τοσοῦτον φοβοῦνται οἱ ἐν Γερμανίᾳ εὐσεβεῖς, οὓς καὶ παρ' ἡμῖν ἴσως τινὲς ἀτόπως μιμοῦνται· διότι τὸν κίνδυνον τοῦτον δὲν ἐφοβήθησαν οἱ μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας πατέρες καὶ κορυφαῖοι διδάσκαλοι, οἵτινες οὐ μόνον αὐτοὶ ἀνεγίνωσκον τοὺς ἀρχαίους ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς νέους παρήνουν ν' ἀναγινώσκωσιν αὐτοὺς ἐπιμελῶς. Δὲν εἶνε λοιπὸν οὗτος ὁ φόβος· διότι οἱ παῖδες καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτατοι τὴν ἡλικίαν εἶνε ἤδη ἱκανοὶ νὰ διακρίνωσι τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος ἔγκειται ἀλλαχοῦ. Ἐν τῇ ἠθικῇ τῶν ἀρ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

χαίων ὑπάρχουσιν ἀρχαί τινες, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἀντιβαίνουσαι εἰς τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν, οἷον τὸ πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἀδιάλλακτον μῖσος καὶ πᾶσα πρὸς βλάβην αὐτοῦ προσπάθεια θεωρεῖται δικαία, πρεσβεύεται ὅτι τὸ θεῖον εἶνε φθονερόν, ὅτι ἡ εἱμαρμένη διέπει τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου κ. ἄ. τ. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐν τοῖς ἤθεσι τῶν ἀρχαίων ὑπάρχουσι τινὲς κηλῖδες, αἱ ὁποῖαι εἶνε εὐχῆς ἔργον ν' ἀποκρύπτωνται ἀπὸ ξυρῆς ἀγωγῆς τῶν ἡμετέρων παίδων, οἷον ἡ ἄγαν γυμνὴ καὶ ἀπροκάλυπτος φρασεολογία τῶν ἀφροδισιακῶν σχέσεων, ἡ χρῆσις τῶν παλλακίδων· δὲν λέγω τὰς βωμολοχίας τῶν κωμικῶν, διότι οὐδεὶς βεβαίως θὰ διδάξῃ ποτὲ Ἀριστοφάνη ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σεμνοτάτοις ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν εὑρίσκονται τοιαῦται ἐκφράσεις· ἔπειτα ὁ λόγος ὁ περὶ παιδεραστίας, ὅστις δὲν λείπει οὐδ' ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ξενοφῶντος. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις πῶς ὀφείλει ν' ἀναγινώσκῃ τὰ ἐπικίνδυνα χωρία ὁ διδάσκαλος; Ὑπῆρξεν ἐποχὴ ἐν Γερμανίᾳ, καθ' ἣν ἦτο γενικωτέρα ἡ συνήθεια ἐκδόσεων τινῶν ἐπίτηδες κεκολοβωμένων κατὰ τὰ ὕποπτα ταῦτα χωρία, ἦσαν αἱ χλευαστικῶς ὀνομαζόμεναι castrirte Ausgaben (εὐνουχισμέναι ἐκδόσεις), δι' ὧν ἀπεκρύπτοντο ἀπὸ τῶν μαθητῶν τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ δυνάμενα νὰ ἐξεγείρωσιν ἀκολασίαν αἰσθημάτων, καὶ ἴσως που καὶ σήμερον ἔτι ἐπικρατεῖ τοιαύτη συνήθεια· ἀλλ' ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι τοιαῦται προφυλάξεις ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα καὶ αἱ διὰ τῶν χαρεμίων καὶ καλυπτρῶν προφυλάξεις τῶν γυναικῶν τῆς ἀνατολῆς. Εἶνε δύσκολον νὰ μὴ μάθωσιν οἱ μαθηταὶ ὅτι ὑπάρχουσι τῶν προκειμένων συγγραφέων καὶ ποιητῶν πληρέστεραι καὶ περιεργότεραι ἐκδόσεις, καὶ νὰ μὴ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν οἱ ἀπηγορευμένοι καρποί, οἵτινες θὰ φανῶσιν εἰς αὐτοὺς δι' αὐτὸ τοῦτο γλυκύτεροι. Διὰ τοῦτο ἡ ὀρθὴ παιδαγωγία καταδικάζει τὰ δόλια, ἀνωφελῆ καὶ ἐπὶ τέλους ἐπιβλαβῆ ταῦτα μέσα, φρονοῦσα ὅτι ὑπάρχει τρόπος, δι' οὗ οἱ σκόπελοι οὗτοι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀρχαίων δύνανται νὰ παραπλευσθῶσιν ἀκινδύνως. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ὁ διδάσκαλος δύναται ν' ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ συγγραφέως, πράττων ὅ, τι συνήθως γίνεται παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἀσχολούμενος οὐχὶ περὶ τὴν ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τὴν γραμματικὴν κατασκευὴν τῶν ἐπικινδύνων χωρίων· ἀλλὰ πρῶτον μὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ παρουσιάζωνται ἀφορμαὶ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις πρὸς γραμματικὰς πραγματείας καὶ παρεκβάσεις·

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἔπειτα ἡ τοιαύτη πονηρία τοῦ διδασκάλου δὲν διαφεύγει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν, καὶ καθιστᾷ ἰσχυροτέραν αὐτῶν τὴν ὑποψίαν. — Τὸ κράτιστον εἶνε, ἂν ὁ διδάσκαλος χαίρῃ πολλὴν ὑπόληψιν μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ εἶνε σεβαστός, νὰ μὴ ὑποσταλῇ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν μηδὲ νὰ διστάσῃ κατὰ τὴν μετάφρασιν, κατὰ δὲ τὴν ἔννοιαν νὰ μὴ παρασιωπήσῃ μὲν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μηδὲ νὰ ἐνδιατρίβῃ περὶ αὐτό, ἀναπτύσσων καὶ θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν ἔννοιαν ζωηράν, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ λαμπροῦ τινος χωρίου· ἀλλὰ ν' ἀντιπαρέλθῃ τὰ λεγόμενα, καλύπτων αὐτὰ διὰ σεμνοτέρας φράσεως, οἵαν συγχωροῦσι τὰ σημερινὰ ἡμῶν ἤθη· ἐὰν δὲ τὸ πρᾶγμα εἶνε τοσοῦτον καταφανές, ὥστε τὸ σκάνδαλον δὲν δύναται νὰ μετριασθῇ, τότε ἁρμόζει μία σοβαρὰ παρέκβασις τοῦ διδασκάλου περὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ νεώτερα χριστιανικὰ καὶ καταδίκη τῶν κηλίδων ἐκείνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, οἷον τῆς δουλείας, τῆς παιδεραστίας, τῆς χαλαρότητος τῶν οἰκογενειακῶν ἠθῶν κ.ἄ. Οὕτως οἱ μὲν παῖδες ἀνατρέφονται ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ καὶ τιμιότητι, καὶ οὐδαμῶς κινδυνεύει τοῦ διδασκάλου ἡ ἐμπιστοσύνη, τὰ δὲ δυσάρμοστα χαρακτηρίζονται ὡς προϊόντα τῆς κακῆς ὄψεως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἀνάξια προσοχῆς. Τὸ πρᾶγμα εἶνε δυσκολώτερον, ὅταν πρόκειται νὰ ἐξηγηθῶσι τοιαῦτα χωρία πρὸς κοράσια. Ἐνταῦθα εἶνε δυνατὸν νὰ μεταχειρισθῇ ὁ διδάσκαλος παραφράσεις σεμνάς, χωρὶς νὰ φοβῆται μήπως ἐξελεγχθῇ ὑπό τινος μαθητρίας· διότι καὶ ἂν ὑπάρχῃ τις ἐννοοῦσα τὸ τέχνασμα τοῦ διδασκάλου, δὲν θὰ τολμήσῃ, ὑπὸ φυσικῆς σεμνότητος κωλυομένη, νὰ ζητήσῃ ἀκριβεστέρας ἐξηγήσεις.

## 5. Διδακτήρια.

Ὅπως ἡ οἰκία, ἐν ᾗ κατοικεῖ μία τις οἰκογένεια, μαρτυρεῖ πολλάκις περὶ τῆς καλῆς ἢ κακῆς θεραπείας τῆς τε ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων βιωτικῶν ἀναγκῶν τῶν ἐνοικούντων, οὕτω καὶ τὰ διδακτήρια πολλάκις ἀποδεικνύουσι τὴν ἐν αὐταῖς καλὴν ἢ κακὴν κατάστασιν τῆς τε ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς. Παρ' ἡμῖν ἀκόμη δὲν κατενοήθη, ὁποία εἶνε ἡ σημασία τοῦ διδακτηρίου, καὶ ὁποίαν διαπλαστικὴν δύναμιν ἔχει ἐπὶ τῶν διδασκομένων ἡ ποιότης καὶ διάθεσις τοῦ οἰκοδομήματος, ἐν ᾧ διαιτῶνται ὁλόκληρα ἔτη ἐπὶ 5 ἢ 6 ὥρας καθ' ἑκάστην. Ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νὰ βλέπῃ τις καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς με-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γάλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἀνώτερα διδακτήρια τοσοῦτον ἄθλια, ὥστε οὐδὲ πρὸς τὰς εἰρκτὰς τῶν εὐνομουμένων ἐθνῶν δύνανται νὰ παβληθῶσιν. Εἶνε οὐ μικρὸς ἔλεγχος τῶν ἐπὶ πεντηκονταετίαν τὴν Ἑλλάδα κυβερνησάντων, ὅτι ἔθνος, ἔχον νὰ ἐπιδείξῃ τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ Ἀρσάκειον, τὸ Πολυτεχνεῖον, τὸ Βαρβάκειον, τὴν Ῥιζάρειον Σχολήν, τὸ ἐν Ἀμφίσσῃ γυμνάσιον κ. ἄ. τ. πάντα εὐπρεπῆ καὶ πολλὰ τούτων πολυτελῆ ἐκπαιδευτήρια δι' ἰδιωτικῆς δαπάνης ἱδρυθέντα, εἶνε μέχρι τῆς σήμερον ἠναγκασμένον νὰ ἐγκλείῃ τὴν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις ἐκπαιδευομένην τρυφερὰν νεότητα ἐντὸς εὐτελῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, αἵτινες ἀδρότατα μὲν πολλάκις ἐνοικιάζονται, χάριν δὲ προσωπικῶν συμφερόντων αἱ χείρισται καὶ ἀκαταλληλόταται προτιμῶνται. Ἀλλ' ὅ,τι περισσότερον κινεῖ τὴν ἀπορίαν εἶνε ὅτι ὁ μὲν ἀοίδιμος Κυβερνήτης, κυβερνῶν Ἑλλάδα πενομένην καὶ σχεδὸν ἐπαιτοῦσαν, ἐφρόντισε νὰ ἱδρύσῃ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν εὐπρεπῆ τινα δημόσια ἐκπαιδευτήρια, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν κυβερνήσαντες ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν σχεδὸν οὐδὲν ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσι διδακτήριον ἐκ τοῦ δημοσίου ἱδρυθέν. Τοσοῦτον δὲ βαρυτέραν πρέπει νὰ αἰσθανώμεθα τὴν αἰσχύνην διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ὅσον μᾶλλον παρατηροῦμεν ὅτι ἔθνη οὐχὶ παλαιὰ καὶ ἀκμάζοντα κατὰ τὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ χθεσινὰ καὶ μόλις ἀποτινάξαντα τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐμερίμνησαν τόσον περὶ τῆς ὀρθῆς ἐκπαιδεύσεως, ὥστε καὶ δι' ἐπιφανῶν διδακτηρίων ἐκόσμησαν τὰς ἑαυτῶν πόλεις καὶ κώμας.

Ἐπειδὴ δὲ ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι θὰ βελτιωθῇ καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἡμετέρα ἐκπαίδευσις, καὶ ὅτι θέλομεν ἀποκτήσῃ δημόσια διδακτήρια εὐπρεπῆ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἁρμόδια, θέλομεν διαγράψῃ ἐνταῦθα διὰ βραχέων, ὁποῖον πρέπει νὰ εἶνε τὸ χρήσιμον διδακτήριον ἑνός τινος γυμνασίου, πρὸς γνῶσιν τῶν διδασκάλων καὶ γυμνασιαρχῶν, οἵτινες εἴτε κατὰ τὴν ἐνοικίασιν εἴτε κατὰ τὴν κτίσιν αὐτοῦ ἀνάγκη νὰ γνωμοδοτήσωσιν.

Τὸ γυμνασιακὸν διδακτήριον, ἐὰν μέλλῃ νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ νὰ εἶνε χρήσιμον εἴς τε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν ἐν αὐτῷ μαθητευομένων, ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὰ ἑξῆς.

1) Θέσιν ἐν τῇ πόλει ἱκανῶς μὲν κεντρικήν, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ συνοικίᾳ, ἐν ᾗ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρα εἶνε ἡ τύρβη καὶ ὁ θόρυβος, καθαρώτερος καὶ ἀφθονώτερος ὁ περιβάλλων ἀήρ, μακρὰν λοιπὸν πεπυκνωμένων καὶ ἀκαθάρτων καπηλείων καὶ στενωπῶν.

Δημοτική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

2) ἔκτασιν τοσαύτην, ὥστε παρὰ τὸ οἰκοδόμημα νὰ ἔχῃ εὐρύχωρον αὐλήν, εἰς ἣν μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰς ἀνέσεις ἀφίνουσιν ἐλευθέρας πρὸς ἀερισμὸν τὰς παραδόσεις. Ἐὰν ἡ ἔκτασις τῆς αὐλῆς δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ περιλάβῃ καὶ τὸ ἀπαραίτητον παντὸς γυμνασίου παράρτημα, τὸ γυμναστήριον, νὰ εὑρεθῇ τόπος διὰ τοῦτο ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστατα, ἵνα μὴ δαπανᾶται ὁ χρόνος τῆς γυμναστικῆς εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου εἰς τὸ γυμναστήριον μετάβασιν.

3) Τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ α') τὰς παραδόσεις τοσοῦτον εὐρυχώρους, ὥστε νὰ χωρῶσι πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα μαθηταὶ καθήμενοι ἐπὶ θρανίων τεταγμένων οὕτως, ὥστε καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσω αὐτῶν νὰ μένῃ ἐλευθέρα διάβασις· μαθηταὶ δὲ νὰ κάθηνται ἐπὶ ἑκάστου θρανίου οὐχὶ πλειότεροι τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων (1) Ἡ τοποθέτησις τῶν θρανίων καὶ τῆς διδασκαλικῆς καθέδρας πρέπει νὰ εἶνε τοιαύτη, ὥστε οἱ μαθηταὶ καθήμενοι ἐπὶ τῶν θρανίων καὶ προσβλέποντες τὸν διδάσκαλον νὰ ἔχωσι τὸ φῶς ἀριστερόθεν. Αἱ παραδόσεις πρέπει νὰ εἶνε τόσαι, ὅσαι καὶ αἱ τάξεις· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶνε δυνατὸν μία τις τάξις διὰ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν μαθητῶν νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο τμήματα, χρήσιμον εἶνε, ὅπου τὸ πρᾶγμα ἐγχωρεῖ, νὰ ὑπάρχωσι μία ἔτι ἢ δύω εὔκαιροι παραδόσεις. β') εὐρύχωρον δωμάτιον εἰς ἐναπόθεσιν τῆς βιβλιοθήκης, τῶν συλλογῶν καὶ ὀργάνων καὶ πινάκων καὶ συσκευῶν, τῶν χρησίμων πρὸς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς, φυσιογραφίας, χημείας, γεωγραφίας, ἰχνογραφίας καὶ γυμναστικῆς· γ') ἓν δωμάτιον καλῶς ἠὐτρεπισμένον ὡς γυμνασιαρχεῖον, ἔνθα διατρίβων ὁ Γυμνασιάρχης δέχεται γονεῖς καὶ μαθητὰς καὶ διδασκάλους καὶ φυλάττει τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ διάφορα βιβλία τῆς ὑπηρεσίας τοῦ καταστήματος· δ') δωμάτιον ἢ μικρὰν κατοικίαν ἐπιστάτου, ὅστις μετὰ τοῦ κλητῆρος ἔχει πλὴν τῆς ἄλλης ὑπηρεσίας καὶ τὴν φροντίδα τῆς συντηρήσεως, καθαριότητος, εὐταξίας, ἀερισμοῦ καὶ θερμάνσεως ἐν ἀνάγκῃ· ε') ἂν εἶνε δυνατόν, ἰδιαίτερον παρὰ τὸ γυμνασιαρχεῖον δωμάτιον, ἀναπαυτήριον τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων· εἰ δὲ μὴ ἐξ ἀνάγκης τὸ γυμνασιαρχεῖον θὰ χρησι-

(1) Καὶ περὶ τῆς τῶν θρανίων κατασκευῆς ἀνάγκη καὶ παρ' ἡμῖν νὰ ληφθῇ ὡς τάχιστα πρόνοια· διότι ἐκ τῆς κακῆς τούτων κατασκευῆς παρετηρήθη ὅτι προέρχονται πολλάκις πάθη σωματικὰ ἀνίατα. Ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἔγειναν μακραὶ περὶ τούτου παρατηρήσεις καὶ μελέται καὶ συζητήσεις καὶ κατέληξαν εἰς σαφῆ καὶ πρακτικὰ ἐξαγόμενα.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σιμεύσῃ ὡς τοιοῦτον· ς') κρήνην ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἀποχωρητήριον ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος, καταλλήλως τοποθετημένα, ὅσον ἔνεστι καθάρεια καὶ ἄοσμα καὶ οὕτω πως διατεταγμένα, ὥστε νὰ μὴ καλύπτηται μηδεμία ἀνάγωγος ἢ αἰσχρὰ πρᾶξις· ζ') φυλακήν. Τέλειον ἀνωτέρου ἐκπαιδευτηρίου διδακτήριον περιέχει πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ μεγάλην αἴθουσαν τελετῶν καὶ ἑορτῶν· διότι ἀλλαχοῦ καὶ τὰ γυμνάσια τελοῦσιν ἑορτάς τινας, τὰς μὲν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου αὐτοῦ, τὰς δὲ ἐθνικὰς ἢ βασιλικάς. Εὐχῆς ἔργον εἶνε ὁ Γυμνασιάρχης νὰ ἔχῃ τὴν ἑαυτοῦ κατοικίαν ἐν τῷ δημοσίῳ ἐκπαιδευτηρίῳ. Τοῦτο ἤθελε πολὺ εὐκολύνῃ τὴν ἀδιάκοπον αὐτοῦ ἐπιτήρησιν, ἤθελε δὲ βελτιώσῃ καὶ τὴν οἰκονομικὴν τῶν διευθυντῶν κατάστασιν καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἀξιοπρέπειαν.

Εἴπομεν μέχρι τοῦδε περὶ μεθόδου διδακτικῆς ἐν γένει, περὶ τῆς μεθοδικῆς ἑνὸς ἑκάστου μαθήματος διδασκαλίας, ἔπειτα περὶ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν. Αἱ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τεθεῖσαι διδακτικαὶ καὶ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ ὅσον δήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ὀρθαί, θὰ εἶνε ἀνωφελεῖς, οὐδὲ θ' ἀποφέρωσι τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, ἐὰν οἱ διδάσκαλοι δὲν εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἐννοήσωσι, νὰ ἐστερνισθῶσι τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, καὶ νὰ ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῶν. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν *περὶ τῶν διδασκάλων, ὁποῖοί τινες πρέπει νὰ εἶνε.*

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

### Ὁ Διδάσκαλος.

Δικαίως ὁ διδάσκαλος ὠνομάσθη ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου. Δύναται νὰ ὑπάρχῃ σχολεῖον καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας ὠργανισμένον, ἄφθονα περιέχον πάντα τὰ μέσα, καὶ ἂν ὁ διδάσκαλος εἶνε ἄπειρος, ἀδαής, κακοήθης, τὰ πάντα εἰς μάτην. Τοὐναντίον δὲ ἡ παρ' ἡμῖν καὶ ἀλλαχοῦ ἱστορία τῆς παιδαγωγίας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ διδασκάλους, οἵτινες ἐν ἐλλείψει πολλῶν μέσων, οἷα σήμερον παρέχει τὸ σχολεῖον, μόνον διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἱκανότητος, διὰ τοῦ θερμοῦ ζήλου πρὸς τὸ ἔργον, παρήγαγον ἀγλαοὺς καρποὺς καὶ κατέλιπον μνήμην ἀρίστην. Ὁ κυριώτατος ἄρα μοχλὸς πάσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς εἶνε ὁ *διδάσκαλος.*

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Ἀλλ' ὁποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε οὗτος; Κατὰ τὴν ἑπομένην διαγραφὴν τοῦ διδασκαλικοῦ τύπου ἴσως παρατηρήσῃ τις, ὅτι ἀπαιτοῦνται εἰς ἀπαρτισμὸν αὐτοῦ ἀρεταί τινες σπανιώταται, καθιστῶσαι τὸν τύπον ὅλως ἰδεώδη. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ τύπος τοῦ διδασκάλου, ὃν ἔχω νὰ ὑποβάλω, δὲν εἶνε ὁ κοινὸς καὶ τετριμμένος, εἶνε ἰδιώδης· ἀλλὰ τὸ πράττω οὐχὶ παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι δυνατὸν ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀποκτήσωμεν τοιούτους διδασκάλους, ἀλλὰ διότι ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐν παντὶ ἐπαγγέλματι, ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐπέλθῃ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον βελτίωσίς τις. Εἶμαι πάντῃ ἐναντίος τῶν ἀπελπιστικῶν ἐκείνων ἀρχῶν, ὅτι τὰ τοιαῦτα δὲν γίνονται, ὅτι παρ' ἡμῖν τὰ πάντα εἶνε διεφθαρμένα, καὶ δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς σωτηρίας καὶ βελτιώσεως. Ὄχι! τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές· αὗται εἶνε φωναὶ τῶν φαύλων ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἱκανότητος ζητοῦσι τὴν ἰσοπέδωσιν· ἀπέλπιδες αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ζῶσιν ἐκτὸς τοῦ βορβόρου, προθυμοῦνται νὰ σύρωσι πάντας ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κηρύττουσιν ὅτι παρ' ἡμῖν δὲν εἶνε δυνατὴ ἄλλοία ζωή. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι παρ' ἡμῖν ὅπως ὑπάρχουσι διδάσκαλοι οὐχὶ παύσεως, ἀλλ' ἀγχόνης ἄξιοι, οὕτως ὑπάρχουσιν ἄλλοι λίαν ἀξιότιμοι καὶ χρηστοὶ καὶ εὐσυνείδητοι· καὶ ὅτι ἂν ληφθῇ πατρική τις περὶ αὐτῶν μέριμνα, εἶνε δυνατὸν καὶ οἱ ὑπάρχοντες ν' ἀποβῶσι χρηστότεροι καὶ ἱκανώτεροι καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς νέας γενεᾶς νὰ διαπλασθῶσι καλλιώτεροι τῶν παλαιῶν διάδοχοι. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀνάγκη ν' ἀποβλέπωσιν οἱ διδάσκαλοι πρός τι ἰδεῶδες, ἐξ οὗ νὰ προσπαθῶσι νὰ πραγματοποιῶσιν ὅ, τι δυνατόν.

Ταῦτα γενικώτερον προτάξαντες, θέλομεν ἐν τοῖς ἑπομένοις ἐξετάσῃ τὸν διδάσκαλον κατὰ τὰς ἐξῆς αὐτοῦ ἰδιότητας: πρῶτον *κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ διάπλασιν*. Ὅτι ὁ διδάσκαλος, πρὶν διδάξῃ, ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ἀκριβῶς τὰ διδασκόμενα, οὐδεὶς περὶ τούτου ἀμφιβάλλει· κατὰ τὸν Göthe μάλιστα ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ γινώσκῃ χιλιοπλάσια τῶν ὅσα ἔχει νὰ διδάξῃ. Πρέπει λοιπὸν ἐγκαίρως νὰ λάβῃ πρόνοιαν ὁ μέλλων νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ καταρτίσεως. Ἤθελεν ἴσως ἀντείπῃ τις, ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε κυρίως εἰπεῖν πρόνοια καὶ φροντὶς αὐτοῦ. Ἐγγραφεὶς ἁπαξ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν καὶ ἀκούων τακτικῶς καὶ μελετῶν τὰ ἐν αὐτῇ διδασκόμενα μαθήματα, πράττει τὰ δέοντα τὸ καθ' ἑαυτὸν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πρὸς ἐπιστημονικὴν διάπλασιν. Τὸ κύριον ἔργον ταύτης ἀνήκει εἰς τοὺς καθηγητάς, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ διδάσκωσι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα μαθήματα, ὅσα καὶ ὁποῖα δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀρίστην παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικὴν διάπλασιν τῶν διδασκάλων. Ἡ ἀντίρρησις αὕτη εἶνε λογικωτάτη. Καὶ ὅπου πολιτεία καὶ πανεπιστήμια ἀκμάζουσι, τοῦτο ἀρκεῖ· οἱ καθηγηταὶ οὐ μόνον τὰ μαθήματα παρασκευάζουσι σκοπίμως, ἀλλὰ καὶ τοὺς φοιτητὰς ὁδηγοῦσιν εἰς τὰς σπουδὰς αὐτῶν καὶ μελέτας, καὶ βιβλία δὲ ὑπάρχουσιν ἱκανὰ πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν καὶ ἐπικουρίαν. Ἡμεῖς δυστυχῶς ὑπολειπόμεθα ἐν τούτοις πολύ. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ φρόνιμος φοιτητὴς ὁ μέλλων νὰ γείνῃ διδάσκαλος ὀφείλει καὶ αὐτὸς νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ μορφώσεως. Ἀλλὰ ποῖαι εἶνε αἱ ἐπιστημονικαὶ μαθήσεις, περὶ τὰς ὁποίας ὀφείλει ἐντόνως ν' ἀσχολῆται ὁ μέλλων διδάσκαλος κατὰ τὸν χρόνον τῆς σπουδῆς αὐτοῦ; —α' *φιλοσοφία*, καὶ μάλιστα ψυχολογία, λογικὴ καὶ ἠθική. Ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ πρέπει νὰ γείνῃ τοιαύτη, ὥστε ὁ φοιτητὴς ν' ἀποκτήσῃ ζωηρὰν γνῶσιν καὶ συνείδησιν τῶν ἀρχῶν τῶν μαθήσεων τούτων, καὶ νὰ δύναται νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὰς ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ καὶ πρακτικῷ αὐτοῦ βίῳ, ὅπως ἐφαρμόζει τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς· νὰ μὴ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ νὰ ἐκμάθῃ αὐτὰς μηχανικῶς ὀλίγον πρὸ τῶν ἐξετάσεων, ἵνα διέλθῃ ταύτας εὐδοκίμως, ἀλλὰ νὰ τὰς μεταβάλλῃ διὰ τῆς ἐν καιρῷ τῆς σπουδῆς μελέτης αὐτῶν εἰς αἷμα καὶ σάρκας, (τοῦτο δὲ ἀληθεύει λεγόμενον περὶ πάσης μαθήσεως καὶ σπουδῆς). Ἡ σύντονος καὶ ζωηρὰ ἐνασχόλησις περὶ τὰς ἀνωτέρω φιλοσοφικὰς μαθήσεις θέλει βοηθήσῃ τὸν φοιτητὴν οὐ μόνον εἰς τὴν καθόλου ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ ἰδίως εἰς τὴν μετέπειτα διδακτικὴν καὶ παιδαγωγικὴν ἐνέργειαν, ὅ ἐ. εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους τῶν ὑπ' αὐτοῦ παιδευομένων. —β' *ἱστορία* καὶ *γεωγραφία*. Δὲν ἀπαιτεῖται πολὺς λόγος, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι αἱ δύω αὗται μαθήσεις, αἵτινες εἶνε ἀπαραίτητοι εἰς πάντα ὁπωσοῦν λόγιον ἄνθρωπον, πρέπει νὰ γείνωσιν ἀσφαλὲς κτῆμα τοῦ μέλλοντος διδασκάλου. Δὲν ἐννοῶ δὲ μόνον τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὰ εἰδικὰ μαθήματα τοῦ φιλολόγου, ἀλλὰ καὶ τὴν μέσην καὶ νεωτέραν, τοὐλάχιστον κατὰ τὰ κυριώτατα αὐτῆς γεγονότα· τοῦτο δὲ ὄχι μόνον διότι ὁ μέλλων διδάσκαλος πιθανώτατα θὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ διδάσκῃ καὶ ἱστορίαν ἐν τῷ γυμνασίῳ, ὅτε ἡ εἰς τὴν τοιαύτην διδα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ψηφιοποίηση Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σκαλίαν προπαρασκευὴ θέλει τῷ ἀποβῇ πολὺ δύσκολος ἄνευ προηγουμένης γνώσεως τῶν κυριωτέρων ἐποχῶν καὶ γεγονότων τῆς ἱστορίας· ἀλλὰ καὶ διότι καὶ κατὰ τὴν ἄλλην διδασκαλίαν δύναται ν' ἀποδειχθῇ πολὺ χρήσιμος ἡ ἐκ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας ἐπικουρία. — γ' *νεώτεραι γλῶσσαι*, δηλ. ἡ γαλλικὴ καὶ γερμανική· τοῦτο δὲ διὰ πολλοὺς λογους, τὸ μὲν πρὸς ἀπόκτησιν βοηθημάτων, τὸ δὲ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν λογοτεχνιῶν τῶν δύω τούτων γλωσσῶν, δι' ὧν θέλει ἀποκτηθῇ ἀκριβὲς κριτικὸν μέτρον πρὸς ἐκτίμησιν τῶν προϊόντων τῆς ἡμετέρας νέας λογοτεχνίας. — δ' Ἐὰν ἐδιδάσκετο παρ' ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς παιδαγωγίας καὶ ἡ καλολογία ἢ αἰσθητική, καὶ ταῦτα θὰ ἦσαν ἐπίσης χρησιμώτατα μαθήματα πρὸς ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ διδασκάλου.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε αἱ γενικώτεραι ἐπιστημονικαὶ μαθήσεις, τὰς ὁποίας ὀφείλει ν' ἀποκτήσῃ ὁ μέλλων διδάσκαλος ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔτος τῶν πανεπιστημιακῶν αὐτοῦ σπουδῶν. Αἱ δὲ εἰδικώτεραι μαθήσεις τοῦ μὲν μέλλοντος διδασκάλου τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν εἶνε ἀρκετὰ σαφεῖς καὶ ὡρισμέναι· τοῦ δὲ φιλολόγου διδάσκονται ὑπὸ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς φιλολογίας, καὶ εἶνε οὐ μόνον οὐκ ὀλίγαι, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον σπουδαῖαι, ὥστε μία μόνη τῶν εἰδικῶν τούτων μαθήσεων θὰ ἦτο ἱκανὴ ν' ἀπασχολήσῃ οὐχὶ ἐπὶ τετραετίαν, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν χρόνον καὶ τοῦ ἐπιμελεστάτου ἀνθρώπου, οἷον ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ γλῶσσα, ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας, ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ καλλιτεχνίας κ. τ. τ. Γεννᾶται ἑπομένως τὸ ζήτημα, πῶς θέλει δυνηθῇ ὁ φοιτητὴς νὰ περιλάβῃ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ πάσας τὰς εἰδικὰς ταύτας μαθήσεις, ἀκροώμενος μὲν ἐπὶ 5–6 μῆνας κατ' ἔτος, μὴ ἔχων δὲ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γλῶσσαν πρόχειρα καὶ ἄφθονα βοηθήματα εἰς τὰς κατ' ἰδίαν αὐτοῦ μελέτας; Τὸ πρᾶγμα εἶνε δυσκολώτατον, εἰ μὴ ἀδύνατον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀπορῇ τις, βλέπων τοὺς μέλλοντας ἡμῶν διδασκάλους ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν λίαν ἀτελῶς κατηρτισμένους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὀφείλει μὲν καὶ ἡ σχολὴ νὰ ῥυθμίσῃ τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον καὶ σκοπιμώτερον, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ ὅτι τὸ ἡμέτερον πανεπιστήμιον ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον κυριωτάτην ἐντολὴν ἔχει τὴν διάπλασιν χρησίμων εἰς τὴν πολιτείαν — κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τὴν ἐπιστήμην — λειτουργῶν, ὀφείλουσι δὲ καὶ οἱ φοιτηταὶ νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλ-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Περιφερειακή Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

μῶν ἀδιαλείπτως τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐκπαιδεύονται. Ἰδοὺ λοιπὸν ποῖαι εἶνε αἱ κυριώταται μαθήσεις, ὧν ἔχει ἄφευκτον ἀνάγκην ὁ μέλλων διδάσκαλος: γλῶσσα ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ καὶ ἀνάγνωσις τῶν κυριωτάτων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἱστορία καὶ γεωγραφία ἀρχαία, ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἀμφοτέρων τῶν ἐγκρίτων ἀρχαίων ἐθνῶν, μυθολογία καὶ ἀρχαιολογίαι (Antiquitäten) ἐγκυκλοπεδεία τῆς φιλολογίας, καὶ ἰδίως ἑρμηνευτικὴ καὶ κριτική. Ταύτας δὲ τὰς μαθήσεις ὀφείλει νὰ κατέχῃ οὐχὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ, διότι τοῦτο εἶνε ἀδύνατον, ἢ ἂν ἀποβῇ δυνατόν, εἶνε ἔργον καθαρᾶς καὶ ἀκρίτου μνήμης ἢ μεγαλοφυίας ἐκτάκτου, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἔχῃ σαφῆ καὶ καθαρὰν ὁ τελειόφοιτος ἔννοιαν τοῦ ὅλου καὶ τῶν μερῶν καὶ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῶν. Ὅταν τῆς φιλολογίας τοιαύτας καὶ τοσαύτας γενικάς τε καὶ εἰδικὰς γνώσεις κατέχῃ, εἶνε κατ' ἐμὲ οὕτω κατηρτισμένος, ὥστε νὰ δύναται μετὰ θάρρους ν' ἀναλάβῃ διδασκαλίαν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Διότι ἂν πρὸς τελειοτέραν ἐπιστημονικὴν διάπλασιν ἐλλείπουσιν ἤδη γνώσεις τινὲς καὶ λεπτομέρειαι, εἶμαι βέβαιος ὅτι δύναται ταύτας, ἂν ἔχῃ τὸν ἀπαιτούμενον ζῆλον, ν' ἀναπληρώσῃ δι' ἰδίας μελέτης. Διότι ὁ διδάσκαλος, ἂν θέλῃ νὰ μὴ καταβῇ μέχρι τῆς εὐτελοῦς τάξεως τῶν βαναύσων τεχνιτῶν καὶ καπήλων, ἀλλὰ νὰ εἶνε καὶ νὰ θεωρῆται ἀληθὴς ἐπιστήμων, ὀφείλει νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἐξελθὼν τοῦ Πανεπιστημίου δὲν ἐξῆλθε τέλειος ἐπιστήμων—πολλοῦ γε καὶ δεῖ!—καὶ διατρίψας ὀλίγα τινὰ ἔτη ἐν τῇ πράξει τῆς διδασκαλίας, δὲν ἀπέβη τέλειος διδάσκαλος—πολλοῦ γε καὶ δεῖ! —τοὐναντίον νὰ ἐνθυμῆται τὸ τοῦ Σόλωνος «γηράσκω δ' ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος», καὶ νὰ μὴ παύῃ καλλιεργῶν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπιστήμην, συμπληρῶν μὲν τὰ χάσματα, ὅσα ἐξ ἀνάγκης ἔχει ἡ ἐν τῷ πανεπιστημείῳ ἐπιστημονική του διάπλασις, εἰδικώτερον δὲ ἀσχολούμενος περὶ μίαν τινὰ μάθησιν, ἣν ἤθελεν ἅπαξ ἀσπασθῇ. Οὕτως ἐπιστημονικῶς ἐργαζόμενος δύναται ν' ἀναπτύσσῃ τὸ πνεῦμά του· ἔχων δὲ αὐτὸς πνεῦμα, δύναται καὶ ἐν ἄλλοις τοιοῦτον νὰ διεγείρῃ κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Wolf «habe Geist um Geist zu erregen.»

Γινώσκω ποίας ἀντιρρήσεις θὰ εἶχέ τις νὰ προτείνῃ κατὰ τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως. Ἤθελεν εἴπῃ ὅτι ὁ δυστυχὴς διδάσκαλος παρ' ἡμῖν μισθοδοτεῖται τοσοῦτον γλίσχρως, ὥστε εἶνε ἠναγκασμένος νὰ δαπανᾷ μέγα μέρος τοῦ χρόνου τοῦ ἀπὸ τῶν δημοσίων καθηκόντων ἐλευθέρου χάριν πορισμοῦ τῶν πρὸς τὸ ζῆν, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ ἀσχολία πλὴν τοῦ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχεία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

χρόνου ἀπαιτεῖ καὶ χρήματα πρὸς ἀγορὰν βιβλίων, καὶ τὴν χρῆσιν ὁπωσοῦν πλουσίων βιβλιοθηκῶν, ὁποίας μόνον ἐν Ἀθήναις ἔχομεν. Αἱ ἀντιρρήσεις αὗται εἶνε ὀρθαί, ἀλλὰ δὲν πιστεύω ὅτι ταῦτα τὰ αἴτια εἶνε τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα κατέστησαν τοσοῦτον ἐπιστημονικῶς ἄγονον παρ' ἡμῖν τὴν τάξιν τῶν γυμνασιακῶν διδασκάλων· διότι πρῶτον μὲν ἔχει τις νὰ ἐπιδείξῃ, ἂν καὶ πολὺ σπανια, παραδείγματα τινὰ ἀποδεικνύοντα ὅτι τὰ ἀνωτέρω κωλύματα ὑπερεπηδήθησαν· ἄλλα δὲ πάλιν, δι' ὧν δύναταί τις ν' ἀποδείξῃ ὅτι πολλοὶ διδάσκαλοι, τρέψαντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐνέργειαν καὶ δραστηριότητα ἐπὶ βιοποριστικὰ ἔργα, κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθωσι πολὺ εὐδοκίμως τοῦ στενοχώρου βίου ἄλλων ἰσοβάθμων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι εἶνε εὐχῆς ἔργον νὰ ἐκλείψωσι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα κωλύματα, ἡ εὐτελὴς μισθοδοσία καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου τῶν διδασκάλων. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι κυριωτάτη αἰτία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκαρπίας τῶν παρ' ἡμῖν γυμνασιακῶν διδασκάλων εἶνε ἡ ἀπ' αὐτῶν τούτων ἔλλειψις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου, καὶ ὅτι διὰ τῆς σπουδῆς τῆς ἐπιστήμης δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκριζωθῇ, ὅπου τυχὸν κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν, ἡ βάναυσος ἰδέα ὅτι ἡ σπουδὴ μιας τινος ἐπιστήμης τέλος ἔχει καὶ σκοπὸν τὸν ἄνετον βίον καὶ τὸν χρηματισμόν. Διὰ τοῦτο ἐν' ᾧ ἀλλαχοῦ βλέπομεν διδασκάλους τῶν γυμνασίων διακεκριμένους ἐπιστήμονας, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον διαπρέποντας, ὅσον προβαίνουσι κατὰ τὴν ἡλικίαν, παρ' ἡμῖν οἱ πλεῖστοι τῶν παλαιῶν γυμνασιακῶν διδασκάλων γίνονται μόνον εὐμηχανώτεροι καὶ πωλοδαμνικώτεροι, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπιστημονέστεροι. Διότι βεβαίως δὲν ἀποδεικνύουσι μεγάλην ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα τὰ ὑπὸ πολλῶν τούτων συντεταγμένα διδακτικὰ βιβλία, ὧν τὰ πλεῖστα εἶνε ἐλεεινὰ καὶ ἀμέθοδα συρράμματα τῶν κοινοτάτων καὶ μάλιστα τετριμμένων γνώσεων, τὰ ὁποῖα συνετάχθησαν μόνον πρὸς πορισμὸν καὶ ἄδικον φορολόγησιν τῶν μαθητῶν. Ὀλίγοι, πολλὰ ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ γυμνασιακοὶ ἐκεῖνοι διδάσκαλοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς των ἀσχολίας ἀπέδειξαν, ὅτι ὡρμήθησαν μὲν εἰς τὴν σύνταξιν ὑπὸ ζήλου πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἐθεράπευσαν δὲ διδακτικήν τινα σπουδαίαν ἔλλειψιν διά τινος βιβλίου των.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ διδασκάλου διαπλάσεως. Μετὰ ταύτην ἕπεται

δεύτερον ἡ *παιδαγωγικὴ* αὐτοῦ *διάπλασις*. Περὶ ταύτης *οὐδεμία*

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*μέχρις ἐσχάτων τοὐλάχιστον* ἐλήφθη πρόνοια οὔτε παρὰ τῆς πολιτείας οὔτε παρὰ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ πρὸ πολλοῦ καταβάλλεται οὐκ ὀλίγη ἐπιμέλεια. Ἡ παιδαγωγικὴ διάπλασις τῶν διδασκάλων, δύω ἔχουσα στάδια, εἶνε δύω εἰδῶν, ἡ μὲν *θεωρητική*, ἡ δὲ *πρακτική*. Κατὰ τὴν πρώτην ὁ μέλλων διδάσκαλος διδάσκεται γενικάς τινας ἀρχὰς τῆς παιδαγωγικῆς, ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς, καὶ ἰδιαίτερον τὴν γυμνασιακὴν παιδαγωγικήν, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ μορφώσεως γυμνασιακῶν διδασκάλων· κατὰ δὲ τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν, ἥτις ὀφείλει νὰ ἐπακολουθῇ, βλέπει μὲν πῶς οἱ ἔμπειροι διδάσκαλοι διδάσκουσι καὶ φέρονται ἐν τῷ σχολείῳ, ἀσκεῖται δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον. Μετὰ τὴν ἐπὶ ἕν ἔτος πρακτικὴν ταύτην ἄσκησιν ὁ εὐδοκιμήσας λαμβάνει δημοσίαν θέσιν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν ταῖς μικραῖς τάξεσι τοῦ γυμνασίου (οἷον παρ' ἡμῖν ἐν ταῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου), εἶτα δὲ προάγεται ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, οὐδένα διατρέχων κίνδυνον μὴ ἀδικηθῇ ἢ παραγνωρισθῇ ὑπὸ τῆς προϊσταμένης ἀρχῆς.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλομεν ποτὲ καὶ ἡμεῖς εἰσέλθῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτειῶν ἐκείνων, αἵτινες προνοοῦσι περὶ τῆς παιδαγωγικῆς διαπλάσεως τῶν διδασκάλων. Ἡ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὕπαρξις ὁπωσοῦν καλῶς κατηρτισμένων διδασκαλείων πρὸς μόρφωσιν δημοδιδασκάλων καὶ ἡ προσεχὴς ἵδρυσις ἄλλων, ἔτι δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ παρόντος μαθήματος ἐν τῷ πανεπιστημίῳ καὶ ὁ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ συχνότερος περὶ τούτου λόγος μαρτυροῦσιν ὅτι ἠρχίσαμεν νὰ αἰσθανώμεθα τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀνάγκην. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου πρέπει νὰ ἐννοήσωσιν οἱ μέλλοντες ν' ἀσπασθῶσι τὸ διδασκαλικὸν ἔργον ὅτι καλὸν μέν, κάλλιστον ἔργον εἶνε καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ διάπλασις τοῦ διδασκάλου· διότι ὁ ἐπιστημονικῶς διαπεπλασμένος διδάσκαλος καὶ ἀληθέστερα καὶ ὀρθότερα μέλλει νὰ διδάσκῃ· ἐπίσης χρήσιμον, χρησιμώτατον ἔργον εἶνε καὶ ἡ παιδαγωγικὴ διάπλασις τοῦ διδασκάλου· διότι διὰ ταύτης ἐπιτηδειότερον καὶ ταχύτερον κατορθοῦται ἡ μετάδοσις τῶν εἰς ἐκπαίδευσιν ἀναγκαίων γνώσεων καὶ ἐκπληροῦται ὁ διδακτικὸς σκοπὸς τοῦ γυμνασίου. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀνυψώνει τὸν διδάσκαλον εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ περιωπήν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, τὸ ἱερώτατον καὶ ὑψηλότατον τῶν κοινωνικῶν ἐπιτηδευμάτων, εἶνε ὁ *ἠθικὸς χαρακτὴρ* τοῦ διδασκάλου. Διότι εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ σχο-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

λείου εἶνε μὲν ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ παρασκευὴ μαθητῶν ἐχόντων ὡρισμένον ποσὸν ὡρισμένων γνώσεων, ἀλλ' ἐθεωρήσαμεν ὡς ἐπίσης κύριον, εἰ μὴ κυριώτερον σκοπὸν τῶν σχολείων τὴν ἀγωγήν, τουτέστι τὴν ἠθικὴν διάπλασιν καὶ διαρρύθμισιν τῆς θελήσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν. Οὗτος ὁ σκοπὸς ὁ δεύτερος εἶνε ὁ περιβάλλων ἱερότητα τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, τούτου τοῦ σκοποῦ ἡ ἐπιδίωξις καὶ ἐκπλήρωσις καθιστᾷ τοὺς διδασκάλους ἀληθεῖς ἱεροφάντας καὶ τὰ σχολεῖα ἀληθῆ ἱερὰ καθιδρύματα καὶ τεμένη τῶν μουσῶν· διότι ἐν αὐτοῖς πρόκειται οὐ μόνον ζήτησις καὶ εὕρεσις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ πραγματοποίησις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ.

Ὁ διδάσκαλος ὅστις δὲν ἔχει συνείδησιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τῆς διὰ τοῦτον ἱερότητος τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματος, ὅσον δήποτε καὶ αν εἶνε ἐπιστημονικῶς καὶ μεθοδικῶς διαπεπλασμένος, εἶνε κατ' ἐμὲ ἄχρηστος τοὐλάχιστον ὡς δημόσιος διδάσκαλος. Δύναταί τις νὰ εἶνε ἄριστος ἑλληνιστὴς καὶ λατινιστής, νὰ ἑρμηνεύῃ ἀκριβέστατα τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, νὰ ἔχῃ πρόχειρα πάντα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἱστορίας, νὰ εἶνε ἄριστος μαθηματικὸς καὶ γεωγράφος κτλ. καὶ ὅμως ἠθικῶς νὰ εἶνε τοσοῦτον διεφθαρμένος, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ μηδὲν αἴσθημα δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας· νὰ κατατάσσῃ καὶ προβιβάζῃ τοὺς μαθητὰς οὐχὶ ἀναλόγως τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας καὶ δυνάμεως, ἀλλὰ νὰ προτιμᾷ τοὺς ἔχοντας γονεῖς, ἐξ ὧν αὐτὸς δύναται νὰ ὠφελῆται, ν' ἀπονέμῃ βαθμοὺς καὶ ἐνδεικτικὰ καὶ ἀπολυτήρια οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν δώρων ἢ τῶν ὑλικῶν ὠφελημάτων, ὅσα δύναται αὐτὸς νὰ πορισθῇ κ. ἄ. τ. Δὲν εἶνε δὲ ἀσυμβίβαστος ἡ κακοήθεια πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ διδακτικὴν ἱκανότητα. Παραδείγματα δύναται νὰ φέρῃ τις ἐκ παντὸς χρόνου καὶ πάσης χώρας πάμπολλα.

Καθὼς λοιπὸν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, πραγματευόμενοι περὶ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν, ὑπεδείξαμεν τίνα τὰ καθήκοντα αὐτῶν, οὕτω καὶ νῦν, ἐπειδὴ πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ πρόκειται, θέλομεν διαλάβῃ περὶ τῶν καθηκόντων τῶν διδασκάλων πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τοὺς μαθητάς. Καὶ γενικῶς μὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε τοιοῦτος, ὥστε νὰ δύναται νὰ χρησιμεύῃ ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ μαθητὰς πάσης τάξεως, ὥστε πᾶς μαθητὴς αὐτοῦ νὰ μὴ δίσταζῃ νὰ ῥυθμίζῃ κατὰ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τὸν διδάσκαλον τὰς ἰδίας αὐτοῦ πράξεις, τὴν θέλησιν, τὸν χαρακτῆρα. Διὰ νὰ εἶνε δὲ τοιοῦτος, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τὰς ἑξῆς ἀρετάς· (ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν ἐπουσιωδεστέρων).

α'. *Σῶμα ἄρτιον* καὶ εἰ δυνατὸν καλῶς μεμορφωμένον καὶ ὑγείαν ἀκλόνητον. Τοῦτο δὲν εἶνε βέβαια ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα προσκτῶνται διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἐπιμελείας, διότι εἶνε δῶρον τῆς φύσεως. Καὶ φρόνιμον μὲν εἶνε ἴσως ὅστις δὲν ἐπροικίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ τοιούτων προτερημάτων νὰ μὴ ἀσπασθῇ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, διότι κίνδυνον κινδυνεύει νὰ μὴ ἐπιτύχῃ ἐν αὐτῷ ὡς ἐκ τῆς ἐλλιποῦς αὐτοῦ σωματικῆς μορφῆς· ἀλλ' ἂν ὅμως ἐξ ἀνάγκης εὑρεθῇ τις ἐν αὐτῷ, ὀφείλει νὰ ἐπιμεληθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος διὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἄλλης ὑγιεινῆς διαίτης· διότι ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι ἀναλαμβάνει ἐργῶδες ἐπιτήδευμα, καὶ ἔχει ἀνάγκην στήθους ἰσχυροῦ καὶ ὑγείας σταθερᾶς, ἵνα ἀντέχῃ εἰς τοὺς σωματικοὺς καὶ πνευματικοὺς κόπους τοῦ ἔργου του, καὶ ἵνα διατηρῇ τὴν ἀκμὴν καὶ ζωηρότητα τοῦ πνεύματος, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ οὐδεμία παίδων διδασκαλία. Τὰ δὲ φυσικὰ ἐλαττώματα καὶ αἱ *ἀναπηρίαι*, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἦσαν καὶ τὰ κυριώτατα αἴτια τὰ ὠθοῦντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, εἶνε βεβαίως προσκόμματα εἰς τὴν ἄψογον ἐκπλήρωσιν τῆς διδασκαλικῆς ἀποστολῆς, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ ἀνυπέρβλητα· ὁ διδάσκαλος ὁ ῥαχιτικός, ὁ τυφλὸς τὸν ἕτερον ὀφθαλμόν, ὁ χωλὸς ἢ κυλλός, ὁ ἄγαν δυσειδὴς ἀδύνατον εἶνε νὰ μὴ παρέχῃ ἀφορμὰς πρὸς διατάραξιν τῆς ἠθικῆς ἁρμονίας, ἥτις ὀφείλει νὰ ἐπικρατῇ μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητῶν. Ἀλλ' ὅταν ὅμως ὁ ἔχων τὸ δυστύχημα τοῦτο διδάσκαλος δύναται νὰ ἀντισταθμίσῃ διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ καὶ ἠθικῶν ἀρετῶν τὴν σωματικὴν ἔλλειψιν, δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς κίνδυνος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα μνημονεύει ἡ ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς.

β'. *εὐπρέπειαν* καὶ *κοσμιότητα*. Ἀφ' οὗ ἀπητήσαμεν παρὰ τῶν μαθητῶν τὴν ἀρετὴν ταύτην, πῶς δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὴν ὁ διδάσκαλος ὁ μὴ εὐπρεπὴς καὶ κόσμιος; Δὲν δύναται βεβαίως ὁ μαθητὴς νὰ μὴ διακρίνῃ τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ τὴν πολυμάθειαν, αἵτινες πολλάκις κρύπτονται ὑπὸ εὐτελές τι καὶ ἥκιστα εὐπρεπὲς ἐξωτερικόν· ἀλλ' ἵνα ἀποβῇ κατὰ πάντα τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἄψογος ὁ διδάσκαλος, ὀφείλει νὰ ἐπιμεληθῇ καὶ τῆς ἐξω-



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Κοινή Βιβλιοθήκη και Αναγνωστική Εταιρία Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τερικῆς αὐτοῦ εὐπρεπείας καὶ τῆς κοσμιότητος καὶ εὐγενείας τῶν τρόπων· διότι διὰ τῶν μέσων τούτων ἑλκύει καὶ μαθητὰς καὶ γονεῖς καὶ καθιστᾷ τοὺς λόγους του εὐπροσδεκτοτέρους. Ὅθεν χωρὶς νὰ εἶνε κομψευόμενος, ὅπερ ἀπρεπέστατον, ὀφείλει νὰ εἶνε καθαρός, κτενισμένος, καλῶς ἐνδεδυμένος, νὰ ἔχῃ συμπεριφορὰν φιλάνθρωπον καὶ εὐπροσήγορον, χωρὶς νὰ εἶνε φιλάρεσκος καὶ κατὰ πάντα ἐνδοτικός· νὰ εἶνε ἀξιοπρεπής, χωρὶς νὰ εἶνε μήτε ὑπερόπτης καὶ καταφρονητὴς τῶν ἄλλων, μήτε εὐτελὴς καὶ ταπεινός· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἐν τῷ σχολείῳ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ πανταχοῦ· διότι οὕτως σχηματίζεται ἀγαθὴ περὶ αὐτοῦ γνώμη καὶ ὑπόληψις, ἥτις εἶνε ἀναγκαιοτάτη πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ διάγῃ βίον μοναστικὸν καὶ τρόπον τινὰ μισάνθρωπον· διότι τοῦτο αὐτὸν μὲν καθιστᾷ σκαιὸν καὶ ἐγωϊστὴν ἰδιότροπον, τοὺς δὲ μαθητὰς δυσπίστους πρὸς τοὺς λόγους τοιούτου ἀνθρώπου. Τοὐναντίον ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε κοινωνικός, χωρὶς νὰ δαπανᾷ τὸν χρόνον αὐτοῦ εἰς συναναστροφὰς καὶ διασκεδάσεις, καὶ κατὰ ταύτας δὲ νὰ τηρῇ σεμνότητα ἄνευ σχολαστικότητος· δύναται καὶ νὰ χορεύσῃ καὶ νὰ τραγῳδήσῃ, ὅταν πάντες εὑρίσκωνται ἐν τοιαύτῃ διαθέσει, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξοκέλλῃ εἰς ἀπρεπεῖς ἐκδηλώσεις, μηδὲ νὰ συμπαρασυρθῇ εἰς τὴν τύρβην τῶν εὐθυμούντων ὡς τὸ πρῶτον καὶ κύριον πρόσωπον· πρὸ πάντων δὲ ν' ἀπέχῃ τῶν ἀνηθίκων διασκεδάσεων, οἷον τῶν τυχηρῶν παιγνίων τῶν ἐπὶ κέρδει παιζομένων. Ἰδίως ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ διατηρῇ σχέσιν πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν μαθητῶν του, ἵνα ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτῶν καὶ μανθάνῃ τὰ κατὰ τοὺς μαθητάς του· μόνον πρὸς τοιοῦτον, κοινωφελῆ δηλ. καὶ οὐχὶ πρὸς ἰδιοτελῆ σκοπόν, θεωροῦμεν ἀναγκαίαν τὴν σχέσιν πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν μαθητῶν, ἣν σήμερον τινὲς μὲν ἐξ ὑπεροψίας ὅλως παραμελοῦσι, τινὲς δὲ πρὸς ἄλλους παρὰ τοὺς παιδαγωγικοὺς σκοποὺς ἐκμεταλλεύονται.

γ'. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε *ἐπιμελὴς* καὶ *εὐσυνείδητος*· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἵνα τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ ἔργον καρποφορήσῃ, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τὸ ἠθικὸν ὄφελος, ὅπερ προξενεῖ εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ συναίσθησις τῆς τοιαύτης τοῦ διδασκάλου ἀρετῆς. Ὅταν ὁ μαθητὴς βλέπῃ προφανῶς ὅτι ὁ διδάσκαλός του εἶνε πολὺ ἐπιμελὴς καὶ εὐσυνείδητος, ὅτι ἔρχεται καὶ ἀπέρχεται ἀκριβῶς κατὰ τὰς ὥρας τοῦ προγράμματος, ὅτι μετὰ προσοχῆς διορθώνει τὰ διορθωτέα γραπτά, ὅτι οὐδὲν λησμονεῖ τῶν

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Βιβλιοθήκη
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ὅσα διέταξε, ὅτι ἔρχεται καλῶς εἰς τὸ μάθημα παρεσκευασμένος, καὶ δὲν ἀναγκάζεται κατ' αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν νὰ μελετᾷ, βλέπων εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ ἐκδότου, ἢ ἀναγινώσκων τὸ ἐγχειρίδιόν του κ. τ. τ., ὑπὸ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ κινούμενος, θέλει τὸν μιμηθῇ· διότι οἱ παῖδες εἶνε φύσει μιμητικοί· ἐὰν δὲ ποτέ τις ἀποδειχθῇ ἀμελής, θέλει εὐκολώτερον ἀποδεχθῇ ἐνδομύχως τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς ἐπιπλήξεις καὶ τιμωρίας τοῦ τοιούτου διδασκάλου, καὶ θέλει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διορθωθῇ. Τοὐναντίον πῶς θέλει ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν μαθητῶν του ἐπιμέλειαν ὁ ἐξ ἀκηδίας ἢ ἐκ πολλῆς περὶ τὰ ἀλλότρια ἀσχολίας παραμελῶν τὰ καθήκοντά του διδάσκαλος; καὶ τίνα καρπὸν δύναται νὰ ἐλπίζῃ ὁ τοιοῦτος;

δ'. Συμπαρομαρτοῦσα μετὰ τῆς εὐσυνειδησίας ἀρετὴ εἶνε καὶ ἡ *φιλαλήθεια* τοῦ διδασκάλου. Εἴπομεν ἄλλοτε ἱκανὰ περὶ τούτου, ὅτι πρέπει νὰ πολεμηθῇ ἡ πρὸς τὸ ψεύδεσθαι τάσις ἡμῶν. Οὐδέποτε πρέπει νὰ ψεύδηται ὁ διδάσκαλος, οὐδ' ὅταν, καθὼς νομίζει, κινδυνεύῃ ἡ διδασκαλική του ὑπόληψις, οἷον ὅταν ἐρωτώμενός τι δὲν εἶνε βέβαιος περὶ τῆς ἀληθείας, ἢ δὲν ἐνθυμῆται, καὶ τότε προτιμότερον νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἄγνοιαν ἢ ν' ἀναβάλλῃ εἰς ἄλλην ὥραν τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας, ἢ ἐκ ψευδοφιλοτιμίας νὰ εἴπῃ ψευδῆ. Ἐντεῦθεν δύναται νὰ φαντασθῇ τις πόσον ἀξιοκατάκριτοι εἶνε ἄλλαι πολὺ βαρύτεραι καὶ κακοηθέστεραι προσβολαὶ τῆς ἀληθείας, εἰς τὰς ὁποίας ἀκούει τις ἐνίοτε ὑποπίπτοντας ἡμετέρους τινὰς διδασκάλους.

Ἐναντιώτατον πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀρετὰς ἐλάττωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑποπίπτουσι πολλάκις διδάσκαλοι, εἶνε τὸ ἐλάττωμα τῆς *ἐπιδείξεως* καὶ *ἀγυρτείας*, δι' οὗ θέλουσι ν' ἀποδείξωσιν ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν ἄκρους ἐπιστήμονας, πολυμαθεῖς, εὐφυεῖς κ. τ. τ. εἰς βαθμὸν ἀνώτερον τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ. Καὶ ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ εἶνε εἰσέτι πολλῶν πραγμάτων ἄπειροι καὶ ἀδαεῖς, νομίζουσιν ὅτι δύνανται νὰ ἐξαπατῶσιν αὐτούς, καὶ μέχρι τινὸς κατορθώνουσι τῷ ὄντι τὸν σκοπόν· ἀλλ' ἀπατῶνται οἰκτρὰν ἀπάτην, ἐὰν νομίζωσιν ὅτι ἐπὶ τέλους δὲν διορῶσι τὴν ἀγυρτείαν· οἱ μαθηταὶ καὶ δὲν ἀποκαλοῦσι καθ' ἑαυτοὺς ἀγύρτην τὸν τοιοῦτον διδάσκαλον. Ἤκουσα πολλάκις μαθητὰς κρίνοντας τοὺς τοιούτους διδασκάλους των, ὅπως ἤθελε τοὺς κρίνῃ ἀνὴρ πεπειραμένος, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μαθητικὴ κρίσις, καὶ ἂν δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ δώσῃ λόγον, θυμοσόφως ὅμως ἐπιτυγχάνει τοῦ ὀρθοῦ. Ὥστε ἡ ἀγυρτεία τοῦ διδασκάλου φέρει πολλάκις τὸ ἀντίθετον



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοτική Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀποτέλεσμα παρ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει ὁ ψευδοδιδάσκαλος οὗτος.

ε'. Ἄλλη ἀρετὴ ἀναγκαιοτάτη εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ συντελεστικωτάτη εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν εἶνε *ἡ δικαιοσύνη* καὶ ἡ πρὸς πάντας ἰσότης *(ἀμεροληψία)*. Αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον ἀναγκαία νὰ ἐνσταλαχθῇ εἰς τὰς ψυχὰς τῆς νεολαίας, ὅσον δυστυχῶς πρὸς μεγίστην τῆς πολιτείας ἡμῶν βλάβην ἐλλείπει ἐκ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Πόση ἀδικία δὲν παρακολουθεῖ τὸν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἡμῶν ἀναπόσπαστον φατριασμόν; Ἀκριβῶς λοιπὸν κατὰ τούτου τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἐνεργῇ τὸ σχολεῖον, καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ διδάσκαλος, ὅπως ὁ ἀληθὴς δικαστής, νὰ εἶνε καὶ αὐτὸς ἀνώτερος παντὸς εἴδους φατριασμοῦ, καὶ τοὺς μαθητὰς ν' ἀνατρέφῃ ἐν πνεύματι δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας. Τὰ στάδια τῆς διδασκαλικῆς ἐνεργείας, καθ' ἃ δύναται ν' ἀσκηθῇ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία ἢ τἀναντία, εἶνε πολλὰ καὶ διάφορα· κυριώτατα ὅμως εἶνε ἡ κατάταξις, ὁ προβιβασμός, ἡ βαθμολογία, ἡ ἀπόλυσις, ἡ ἐπιβολὴ τῶν ποινῶν κτλ. Ὅσον ὀλίγην καὶ ἂν ἔχωσιν οἱ νέοι πεῖραν, γινώσκουσιν ὅμως πόσον ὀλίγον παρὰ τῶν πλείστων διδασκάλων τηρεῖται ἐν τούτοις ἡ προσήκουσα δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία, ἢ ἂν εὑρεθῇ τηρηθεῖσα ἐν τοῖς ἀνωτέρω δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία, ἐτηρήθη μόνον πρὸς πτωχούς τινας, ξένους καὶ ἀνισχύρους μαθητάς· ἄλλως μετὰ πολλῆς εὐκολίας ὁ διδάσκαλος ἢ καθηγητὴς ἢ σχολάρχης ἢ γυμνασιάρχης, ἅμα λαβὼν ἐπιστολὴν παρά τινος ἰσχυροῦ ἢ φίλου, ἢ ἅμα οἰκειωθεὶς ἐπὶ τὸ χρηματιστικώτερον πρὸς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος μαθητήν, καὶ κατατάσσει ὅπου θέλει, καὶ προβιβάζει καὶ ἀπολύει καὶ βαθμολογεῖ ἀναξίως καὶ τὸν πλέον ἀνίκανον. Γινώσκω ὅτι τὰ τοιαῦτα δὲν πράττουσιν οἱ διδάσκαλοι ἐξ οἰκείας κακῆς προαιρέσεως καὶ ἐξ ἐλλείψεως τοῦ συναισθήματος τῆς δικαιοσύνης· παραδείγματα τοσαύτης κακοηθείας ἔχομεν ὀλίγιστα, καὶ μνημονεύονται μετὰ στίγματος οἱ οὕτω καπηλευόμενοι τὰς μούσας καὶ τὸ ἱερώτατον τῶν ἐπαγγελμάτων. Πιστεύω δὲ ὅτι καὶ πολλὰ τῶν διαδιδομένων εἶνε ὑπερβολαί, εἰς ἃς ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμεθα ἐπιρρεπεῖς διὰ τὴν ζωηρὰν ἡμῶν φαντασίαν. Οἱ πλεῖστοι ἐνδίδουσιν εἰς τὰς ἀλλοκότους ἀπαιτήσεις τῶν γονέων ἢ κηδεμόνων ἐξ ἁπλῆς φυσικῆς ἀδυναμίας χαρακτῆρος, ἢ φοβούμενοι μὴ δυσαρεστήσωσι τοὺς ἄλλους, ἢ καὶ ψοφοδεεῖς ὄντες περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, ὁσάκις οἱ τὰ ἄδικα ἀπαιτοῦντες εἶνε ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. Πολλοὶ δὲ καὶ ὁρμώμενοι ἐκ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τῆς ἡμαρτημένης γνώμης, ὅτι ἀφ' οὗ οἱ γονεῖς καὶ κηδεμόνες τῶν μαθητῶν, οἱ ὀφείλοντες νὰ προνοῶσι μᾶλλον τῶν διδασκάλων περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, ἀδιαφοροῦσι καὶ ζητοῦσιν ἐπιζήμια εἰς αὐτούς, ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ νίπτῃ τὰς χεῖράς του ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ταύτης. Εἶνε ἡμαρτημένη βεβαίως ἡ γνώμη αὕτη. Οἱ γονεῖς καὶ κηδεμόνες ἀγνοοῦσι πολλάκις τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῶν μαθητῶν, τυφλοῦνται ἐκ κακῶς ἐννοουμένης στοργῆς καὶ φιλοτιμίας, καὶ δὲν βλέπουσιν ὀρθῶς. Ἀλλ' ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ διδάσκῃ μὲν αὐτοὺς τὰ ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ συμφέροντα, ὀφείλει δὲ νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς τάξεως καὶ τοῦ σχολείου. Δὲν εἶνε δὲ ἀληθεῖς αἱ προφάσεις τινῶν διδασκάλων περὶ πιέσεων τῶν γονέων καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. Οἱ πιέζοντες πιέζουσιν ἐκείνους, οἵτινες ἔχουσι τὴν διάθεσιν νὰ πιέζωνται, οἵτινες εἶνε εὐένδοτοι καὶ ψοφοδεεῖς. ὅσοι δὲ συναισθάνονται ζωηρῶς καὶ φυλάττουσι τὴν δικαιοσύνην γενικῶς πρὸς πάντας καὶ οὐδέποτε δι' οὐδὲν οὔτε ἴδιον οὔτε φιλικὸν συμφέρον παραβιάζουσι τὰ καθήκοντά των, οἱ τοιοῦτοι μένουσιν ἀνενόχλητοι. Τοῦτο γινώσκω ἐκ πείρας πολλῶν δικαίων καὶ εὐσυνειδήτων διδασκάλων. Ὁ μακαρίτης Α. Κυπριανὸς ἐπιέζετό ποτε παντοιοτρόπως πρὸς ἀδικίαν τινὰ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης μακαρίτου Δ. Χρηστίδου ὑπουργοῦντος· ἀλλὰ δὲν ἐνέδωκεν οὐδ' ἔπαθεν οὐδέν· καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσι πολλά.

Τὰ αὐτὰ πρέπει νὰ εἴπῃ τις καὶ περὶ τῶν ἐπιπλήξεων καὶ ἐπαίνων καὶ ποινῶν καὶ βραβεύσεων. Ἐν τούτοις ἡ ἀδικία πλὴν τοῦ ἐν αὐτῇ ταύτῃ ὑπάρχοντος κακοῦ, ἐπιφέρει πᾶν τοὐναντίον τοῦ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀνταποδόσεων ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ὁ μὲν μαθητὴς οὕτω δὲν διορθοῦται, ἀλλὰ διδάσκεται τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ἣν οὕτως ἀσυστόλως βλέπει καταπατουμένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου· ἡ δὲ τάξις ἐν τῷ σχολείῳ δὲν ἐμπεδοῦται, ἀλλὰ τοὐναντίον χαλαροῦται ὡς ἐκ τῆς διαταράξεως τῆς ἁρμονίας καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἄδικον διδάσκαλον ἀγανακτήσεως τῶν μαθητῶν. Ἐὰν δὲ ὁ διδάκαλος διατηρῇ αὐτὴν διὰ τοῦ τρόμου, ὡς πράττουσι συνήθως οἱ ἄδικοι τῶν ἀρχόντων, γεννᾷ ἀδιάλλακτα καὶ ὀλέθρια μίση εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν.

Καὶ ταύτην μὲν τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀμεροληψίαν τὴν πρὸς ἕνα ἕκαστον μαθητὴν δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ τηρῇ ἢ νὰ παραβαίνῃ, ὅταν εἶνε κύριος τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ παθῶν καὶ ἐνεργῇ μετὰ ὑπολο-

Δημοτική Βιβλιοθήκη
Ιστορικό Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γισμοῦ. Ἀλλὰ καθὼς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ συμβαίνουσιν ἐνίοτε ἐν βρασμῷ ψυχῆς καὶ ἐν τῇ ἐξεγέρσει τῶν παθῶν πολλὰ κακά, τοῦτ' αὐτὸ δύναται νὰ συμβῇ καὶ ἐν τῷ σχολείῳ, ἂν ὁ διδάσκαλος δὲν ἔμαθεν ἐγκαίρως νὰ εἶνε ἐγκρατὴς ἑαυτοῦ, νὰ δαμάζῃ τὰς ψυχικὰς ὁρμάς, ἂν δὲν εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν *ἀπαθὴς* καὶ *ὑπομονετικός*. Δὲν ἐννοῶ διὰ τοῦτο ὅτι ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε τόσον ἀπαθής, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ κανὲν κέντρον τῆς φιλοτιμίας τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ ἀνέχηται καὶ τὰς χειρίστας παρεκτροπάς, καὶ τὴν μεγίστην νωθρότητα καὶ ἀδράνειαν· τοῦτο δὲν εἶνε πλέον ἀπάθεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἀδιαφορία. Ὁ διδάσκαλος πρέπει καὶ νὰ συγκινῆται καὶ νὰ ἐκδηλοῖ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ψυχικὴν αὐτοῦ συγκίνησιν, ἐπιδοκιμάζων ἢ κατακρίνων τὰς πράξεις τῶν μαθητῶν· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ *παραφέρηται*. Ἡ παραφορὰ εἶνε μέγιστον παιδαγωγικὸν ἐλάττωμα. Ὁ παράφορος καὶ ἐμπαθὴς ἄνθρωπος εἶνε ψυχολογικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι δὲν δύναται νὰ παιδαγωγήσῃ· εὐκολώτατα περιπίπτει εἰς ἀδικίαν, βεβαιότατα δὲ εἰς ὑπερβολὰς καὶ ἀκρισίας, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὴ ἡ παιδικὴ φύσις διορᾷ, καὶ ἕνεκα τούτου καταδικάζει τὸν διδάσκαλον καὶ ἀποβάλλει τὴν πρὸς αὐτὸν ὀφειλομένην ἐμπιστοσύνην. Ὁ παράφορος διδάσκαλος, ὅστις παροργίζεται διὰ τὰ ἐλάχιστα, παραβλέπει δὲ πολλάκις τὰ μέγιστα παραπτώματα τῶν μαθητῶν, ἐὰν μὲν εἶνε ἔτι πρωτόπειρος, μὴ ἔχων ἔμπεδον τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ὑπόληψιν δι' ἄλλας ἀρετάς, γίνεται τάχιστα γελοῖος ἐν τῇ τάξει, προκαλεῖ ἀνθίδρασιν, ἥτις αὐξάνει τὴν παραφοράν, καὶ ἢ δὲν θὰ σταθῇ μέχρις τέλους, ἢ θὰ ὑπερισχύσῃ διὰ τοῦ τρόμου, ὅπερ ὀλέθριον. Ἐὰν δὲ εἶνε παλαιός τις καθηγητής, ἔχων ἤδη τὴν ἀγαθὴν ὑπόληψίν του δι' ἄλλα προσόντα, γίνεται μὲν ὄχι μισητός, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μαθητῶν παράξενος καὶ βεβαίως δὲν παιδαγωγεῖ ὁ τοιοῦτος. Ὁ παράφορος ἄνθρωπος, καθ' ὃ φύσει ἄκριτος, δέχεται μετὰ πολλῆς εὐκολίας καὶ τὰς διαβολὰς καὶ γίνεται ἐλεεινὸν ἔρμαιον τῶν δολίων χαρακτήρων. Γνωρίζω ὅτι κατά τινας ταραχὰς ἔν τινι γυμνασίῳ γενομένας ὁ ἄλλως εὐδόκιμος γυμνασιάρχης, ἐνδοὺς εἰς εἰσηγήσεις δολίας, ἐπέπληξεν, ἐξηυτέλισεν, ἐκτύπησε μαθητὰς φιλοτίμους καὶ ἐξέχοντας διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ εὐφυΐαν, διεγείρας οὕτω τὴν γενικὴν τῆς τάξεως ἀγανάκτησιν. Ἔστω λοιπὸν ὁ διδάσκαλος μετριοπαθής, εἰρηνικός, γαλήνιος, μηδὲν κακὸν ὑποπτεύων παρὰ τῷ μαθητῇ, πρὶν ἤδη γείνῃ τοῦτο καταφανές, μηδὲ μνησικακῶν διὰ τὸ ἅπαξ τιμωρηθὲν πταῖσμα, ἀλλ' ἐπαναφέρων καὶ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

διατηρῶν τὴν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην. Οὕτως ἐπέχει τόπον πατρὸς καὶ δύναται νὰ παιδαγωγῇ.

Ἡ τελευταία ἀρετὴ τοῦ διδασκάλου, ἐν ᾗ συγκορυφοῦνται πᾶσαι αἱ διδασκαλικαὶ ἀρεταί, ἡ ῥίζα, ἐξ ἧς βλαστάνουσι πᾶσαι, εἶνε ἡ *ἀγάπη πρὸς τὸ ἔργον καὶ τοὺς μαθητάς*. Ὅταν ἡ ἀρετὴ αὕτη ὑπάρχῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ διδασκάλου, δύναται ν' ἀναπληρώσῃ πολλὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἶνε τὸ μυστήριον, δι' οὗ ἐξηγεῖται ἡ περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ παιδαγωγίαν ἔξοχος ἐπιτυχία τινῶν διδασκάλων, τῶν ὁποίων τὰ ἄλλα προσόντα, ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, φερ' εἰπεῖν, κ. ἄ. ἦσαν ἀτελῆ. Καὶ οὗτος εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν διδάσκαλοι πολλάκις λίαν πεπαιδευμένοι, ἐπιστήμονες καὶ μεθοδικῶς κατηρτισμένοι, δὲν ἀποφέρουσι τοὺς προσδοκωμένους καρπούς, μὴ ἔχοντες τὴν εἰρημένην ἀγάπην. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶνε τοιαύτη, ὥστε ὅσον ἀσθενέστερον εἶνε τὸ ἀνθρώπινον πλάσμα, τοσοῦτον πλείονα ἔχει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀγάπης· διὰ τοῦτο καὶ ἐμφύτως οἱ γονεῖς ἀγαπῶσι τὰ νεογέννητα τέκνα. Τὰ παιδία λοιπὸν ἔχουσιν ἀνάγκην ἀγάπης, καὶ ὅστις ἔχει πρὸς αὐτὰ εἰλικρινὲς καὶ ἄδολον τὸ αἴσθημα τοῦτο, οὗτος κατέχει τὸ ἰσχυρότατον ἐλατήριον πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἀγωγήν· εἶπον *εἰλικρινές*, διότι μόνον ταύτην τὴν ἀγάπην αἰσθάνονται οἱ μαθηταὶ καὶ χωρὶς νὰ ἐπιδεικνύῃ αὐτὴν ὁ διδάσκαλος· ὁ εἰλικρινῶς ἀγαπῶν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διδάσκαλος δύναται νὰ εἶνε καὶ αὐστηρὸς πρὸς αὐτούς, δύναται καὶ νὰ ἐπιπλήττῃ αὐτοὺς ἐνίοτε πικρῶς, καὶ νὰ τιμωρῇ ἀνηλεῶς· οἱ μαθηταὶ αἰσθάνονται ὅτι πάντα ταῦτα γίνονται πρὸς αὐτοὺς δικαίως, ἐξ ἀγάπης καὶ ὄχι ἐκ πονηρίας ἢ ἐξ αἰσθήματος ἐκδικήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ὑποτάσσονται ἀγογγύστως. Τοὐναντίον ὁ διδάσκαλος ὁ φιλαρεσκευόμενος πρὸς τοὺς μαθητάς, ὁ δι' ἐξωτερικῶν τινων τρόπων καὶ ἐπιπλάστου ἀγάπης ἐπιζητῶν τὴν εὔνοιαν αὐτῶν, κινδυνεύει οὐ μόνον ν' ἀποξενωθῇ αὐτῆς ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξευτελισθῇ ἐνώπιον αὐτῶν καὶ νὰ ἐκπέσῃ ἐν τῇ ὑπολήψει αὐτῶν. Ἡ διδασκαλία τῶν μετ' ἀγάπης διδασκόντων εἶνε γονιμωτάτη καὶ καρποφορωτάτη· διότι αν πολλάκις ἐν ὡρίμῳ ἡλικίᾳ ἀκολουθῶμεν τὴν γνώμην τῶν ἀγαπώντων ἡμᾶς, πολὺ μᾶλλον συμβαίνει τοῦτο κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν· ὁ μαθητὴς ἔχει τυφλὴν πεποίθησιν πρὸς τὸν διδάσκαλον τὸν ἀγαπῶντα αὐτόν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἶνε ὠφέλιμος ἡ *ἀγάπη*. Τὸ ἐπάγγελμα τὸ διδασκαλικόν, ἐξεταζόμενον ὑπὸ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, ἔχει πολλὰ τὰ ἐργώδη καὶ ἐπίπονα, δὲν παρέχει δὲ καὶ πολὺ χρυσᾶς ἐλπίδας περὶ

Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοῦ μέλλοντος· ἐὰν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου ἐλλείπῃ ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς, καταντᾷ τῷ ὄντι βάσανος, καὶ ἐντεῦθεν προκύπτει πρὸς μὲν τὸ κύριον ἔργον πλήρης ἀδιαφορία, ἢ τοὐλάχιστον τοσαύτη μόνον τυπικὴ ἐπιμέλεια, ὥστε νὰ μὴ προέλθῃ ἡ παῦσις, τροπὴ δὲ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ζήλου πρὸς ἄλλο τι, παρέχον πλείονα θέλγητρα. Διὰ τοῦτο φρονῶ ὅτι οἱ χείριστοι τῶν διδασκάλων εἶνε οἱ μὴ ἔχοντες πρὸς τὸ ἔργον ἀγάπην, οἱ ἔρποντες πρὸς αὐτὸ καὶ παρελκόμενοι ὡς ἐπ' ἀγγαρείαν, οἱ ἐκπληροῦντες τὸ ἴδιον αὐτῶν καθῆκον ὡς ὁ ἀνίερος ἐκεῖνος ἱερεὺς ὅστις εἶπε τὸ «βαπτίζω καὶ μυρώνω». Ἐὰν δὲ τοὐναντίον ὁ διδάσκαλος θερμαίνηται κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν καθηκόντων ὑπὸ τῆς πρὸς τὸ ἔργον καὶ τοὺς μαθητάς του ἀγάπης, πρῶτον μὲν καθιστᾷ τὸ ἔργον του εὐχάριστον, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρόν· ἐν αὐτῷ μάλιστα πολλάκις εὑρίσκει παραμυθίαν κατὰ τὰς ποικίλας τοῦ βίου ἐναντιότητας. Γινώσκω καὶ ἐκ πείρας καὶ παρ' ἄλλων ἀληθῶν διδασκάλων ἤκουσα, ὅτι πολλάκις εἰσελθόντες εἰς τὸ σχολεῖον ἐν ἀθυμίᾳ καὶ περίλυποι, ἐξῆλθον ἐξ αὐτοῦ μετὰ τὴν διδασκαλίαν φαιδροὶ καὶ εὔθυμοι. Διότι ἡ ψυχὴ τῷ ὄντι ἀνακουφίζεται ὑπὸ πάσης ἐργασίας μετ' ἀγάπης καὶ ζήλου ἐκτελουμένης· τοὐναντίον δὲ καταβάλλεται ὑπὸ τῆς ἐργασίας, πρὸς ἣν ἀναγκάζεται καὶ οὐδεμίαν ἔχει ὄρεξιν καὶ ἀγάπην. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ ἠθικὴ ἀμοιβὴ τῶν τοιούτων διδοσκάλων εἶνε τι μοναδικὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Οὔτε δικαστὴς οὔτε στρατιωτικὸς οὔτε ὑπουργὸς ἔχει ἐλπίδας ν' ἀπολαύσῃ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς δικαιοδοσίας του τοιαύτην ἠθικὴν ἀμοιβήν, οἵαν ὁ ἀγαπῶν διδάσκαλος. Παράδειγμα πολλοὶ τῶν παλαιῶν διδασκάλων τοῦ γένους. Συμβουλεύω λοιπὸν τοὺς μέλλοντας διδασκάλους νὰ δοκιμάσωσιν ἑαυτούς, πρὶν ἀναλάβωσι τὸ σπουδαῖον ἔργον, αν ἔχωσι τὴν ἀγάπην ταύτην· καὶ ἂν μὲν τὴν ἔχωσιν, ας προβῶσι μετὰ θάρρους καὶ ας εἶνε βέβαιοι ὅτι θὰ εὐδοκιμήσωσιν· εἰ δὲ μή, ἂς τραπῶσιν ἐπ' ἄλλο οἱονδήποτε ἔργον καὶ ας μὴ βεβηλῶσι τὴν ἱερότητα τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος. Θὰ εἴπῃ τις ὅτι ἡ ἀγάπη εἶνε αἴσθημα ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ δὲν ἐπιβάλλεται οὐδὲ διὰ νουθεσίας ἀποκτᾶται. Βεβαίως εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ἡ ἰδιοτέλεια, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ φιλαυτία τοσοῦτον εἶνε ἀνεπτυγμένα, ὥστε μόνον πρὸς θεραπείαν τούτων νὰ γίνηται πᾶσα τοῦ ἀτόμου ἐνέργεια, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τούτου δὲν χωρεῖ ἡ εἰρημένη ἀγάπη, ὁ τοιοῦτος δὲν δύναται νὰ εἶνε διδάσκαλος· ἀλλ' ἐὰν τις δὲν αἰσθάνηται

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσιες Ιστορικές Βιβλιοθήκες
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τοιαύτας ἐν ἑαυτῷ κακίας, καὶ εἶνε μετριόφρων τις ἄνθρωπος, δύναται, ἔχων σταθερὰν θέλησιν, νὰ γείνῃ καλὸς διδάσκαλος, καὶ πρὸς τοῦτο ρυθμίζων τὰ αἰσθήματά του, ν' ἀποκτήσῃ προϊόντος τοῦ χρόνου τὴν ἀπαιτουμένην ἀγάπην. Οἱ Τοῦρκοι ἔχουσι παροιμίαν τινά, «βλέπων καὶ βλέπων (δηλ. τοὺς ναοὺς καὶ τὰς τελετὰς) προσέρχεταί τις εἰς τὴν πίστιν». Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ διδάσκαλος ἐκτελῶν *πιστῶς* καὶ *ἀπελλιπῶς* τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα, προσερχόμενος εἰς τὸ ἔργον μετὰ ζήλου, προϊόντος τοῦ χρόνου θέλει ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην ἢ θέλει αὐξήσῃ τὴν ἐν σπέρματι κατ' ἀρχὰς ἐμφωλεύουσαν εἰς τὴν ψυχήν του.

Ἐνταῦθα δὲν εἶνε ἄκαιρον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς εἰς τὰ πολιτικὰ ἀναμίξεως τῶν διδασκάλων. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ὅστις τῶν διδασκάλων ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πολιτικὰ παραγνωρίζει τὴν ἐντολήν του καὶ τὸ ἐπάγγελμά του. Ἡ ἐντολὴ τοῦ διδασκάλου εἶνε ἡ διδασκαλία καὶ ἀγωγή, τουτέστιν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ διάπλασις τοῦ ἤθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν *παίδων*. Οἱ παῖδες ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἶνε ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένοι τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας· μόνον διαστροφεῖς τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων, ἀσυνείδητοι πολιτικοὶ καὶ πολιτικευόμενοι διδάσκαλοι χάριν ἰδιοτελῶν σκοπῶν ἀνέμιξαν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν πρὸς μεγίστην βλάβην τοῦ σχολείου. Ὁ διδάσκαλος ὁ ἐννοῶν τὴν ἀποστολήν του θὰ εὑρίσκῃ πολλαχοῦ ἀφορμάς, εἴτε τὴν ἱστορίαν, εἴτε τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν διδάσκων, εἴτε τοὺς ἀρχαίους ἑρμηνεύων, νὰ ἐνσταλάζῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μαθητῶν ὑγιεῖς τινας ἀρχὰς πολιτικάς, τὰς ὁποίας θὰ ἐφαρμόσωσιν οἱ παῖδες μόνον ὅταν ἀνδρωθῶσι καὶ ἐξέλθωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Ἀλλὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν παίδων εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν τὴν πολιτικὴν θεωροῦμεν ὡς αὐτόχρημα διαφθοράν, οὐδὲ παραδεχόμεθα τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες ἴσως νομίζουσιν ὅτι οὕτως γυμνάζονται εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν των δικαιωμάτων. Τὰ πολιτικά του δικαιώματα μέλλει νὰ ἐξασκήσῃ ὁ νέος, ὅταν ὑπερβῇ τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος. Ἔχει δὲ πολὺν καιρόν, ἀφ' οὗ ἐξέλθῃ τοῦ γυμνασίου, νὰ μάθῃ αὐτά. Ἐν ὅσῳ εἶνε μαθητής, ὀφείλει νὰ ἀγνοῇ τὴν ἐνεργὸν πολιτικήν, διότι οὔτε τὴν ἐννοεῖ καὶ ἀρκοῦντας ἄλλους περισπασμοὺς ἔχει· περιττὸν νὰ προσλάβῃ καὶ τὸν τῆς πολιτικῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν μαθητῶν ταῦτα λεγόμενα πᾶς τις θέλει παραδεχθῇ, ὑγιᾶ ἔχων τὴν κρίσιν. Ἀλλὰ περὶ τῶν διδασκάλων θὰ ἀντείπῃ ἴσως, ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶνε πολίτης

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

καὶ πολίτης πεφωτισμένος, δυνάμενος τοὺς ἑαυτοῦ ἀμαθεστέρους νὰ ὁδηγήσῃ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν πολιτικῶν των φρονημάτων καὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν των δικαιωμάτων. Διὰ τί λοιπὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ν' ἀποκλείσῃ τις τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν; Οὐδ' ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ν'ἀποκλείσωμεν ἐντελῶς τῆς πολιτικῆς τὸν διδάσκαλον. Ὡς πολίτης δύναται καὶ αὐτὸς νὰ ψηφίσῃ, νὰ ἐκφράσῃ ἀπαθῶς τὴν γνώμην του καὶ νὰ διδάξῃ τοὺς βουλομένους νὰ διδαχθῶσι. Ὅ, τι ἡμεῖς ἀποδοκιμάζομεν εἶνε τῶν διδασκάλων ἡ φατριαστικὴ ἀναμιξις εἰς τὴν πολιτικήν. Διότι ἡμεῖς τρεῖς τάξεις τῶν πολιτῶν ἐπιθυμοῦμεν νὰ βλέπωμεν τοσοῦτον εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον ἀφωσιωμένους, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσι καιρὸν πρὸς φατριαστικὰς ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν ἐνεργείας. Αἱ τάξεις αὗται εἶνε οἱ *στρατιωτικοί, οἱ κληρικοὶ* καὶ *οἱ διδάσκαλοι*. Ἂν οἱ ἡμέτεροι πολιτικοὶ οὐχὶ ὡς ἰδιοτελῶς πολιτευόμενοι, ἀλλ' ὡς ἄνδρες ἐπιζητοῦντες τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας συμφέρον, συνησθάνοντο ὁποίων κακῶν πρόξενοι γίνονται, ἀναμιγνύοντες τὰς ἀνωτέρω τρεῖς τάξεις εἰς τὴν πολιτικήν, θὰ ἐφρόντιζον δι' αὐστηρῶν νόμων νὰ περιορίσωσιν αὐτὰς εἰς τὸν ἴδιον κύκλον τῆς ἐνεργείας των, καὶ νὰ τηρῶσιν αὐτοὺς ὅσον τὸ δυνατὸν μακρὰν τῶν πολιτικῶν. Ἀλλ' ἂν οἱ πολιτευόμενοι δὲν ἀποφασίζουσι νὰ στερηθῶσι τῆς ἀπὸ τῶν διδασκάλων συνδρομῆς εἰς τοὺς πολιτικούς αὐτῶν σκοπούς, ἡ ἐντολὴ τῶν διδασκάλων καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον αὐτῶν ἀπαιτεῖ ν' ἀπέχωσι τῆς φατριαστικῆς πολιτικῆς ἐνεργείας· διότι ὁ *φατριάζων* διδάσκαλος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃ παρὰ πᾶσι τοῖς πολίταις, ἄρα οὐδὲ παρὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν, τοῖς μαθηταῖς του, ἀγαθὴν ὑπόληψιν, ὅπερ οὐσιωδέστατον· διότι ὁ φατριάζων ἀδύνατον νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένος ἀδικίας τινὸς καὶ ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ἂν δέ τινες ἀνίκανοι ἢ πλεονέκται διδάσκαλοι νομίζωσιν ὅτι διὰ τῆς φατριαστικῆς των διαγωγῆς προάγουσι μᾶλλον τὰ προσωπικά των συμφέροντα, γίνονται μὲν οὕτως ἄπιστοι πρὸς τὴν ἱερὰν ἐντολήν των, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἰδίου συμφέροντος δύνανται νὰ πλανηθῶσι· διότι ὁ φατριαστικὸς πολιτικὸς βίος ἐπιφέρει μὲν ἐνίοτε ὠφελείας, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ βλάβας. Ἐγὼ τοὐλάχιστον ἐκ πείρας γνωρίζω, ὅτι ὅσοι διδάσκαλοι προετίμησαν τὸν χρόνον τὸν πρὸς φατριαστικὰς ἐνεργείας ἀπαιτούμενον νὰ καταναλώσωσιν εἰς ἰδίαν ἑαυτῶν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν βελτίωσιν ἀπέβησαν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν καὶ εἰς ἑαυτοὺς ὠφελιμώτεροι. Μίαν μόνην περίστασιν πρέπει νὰ ἐξαιρέσωμεν, τὴν περίστασιν ἐκείνην, καθ'

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημοτική Βιβλιοθήκη Αρχείο
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἦν, προκειμένου περὶ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ, ἐξ οὗ κινδυνεύει ὅλη ἡ πατρίς, ὀφείλουσι πάντες διὰ παντὸς τρόπου νὰ κινηθῶσι κατ' αὐτοῦ. Τότε βεβαίως ὄχι μόνον διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ γέροντες καὶ οἱ λίθοι πρέπει νὰ κινηθῶσι. Τὰ αὐτὰ πρέπει νὰ εἴπῃ τις, mutatis mutandis, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διδασκάλων.

Μεταξὺ τῶν διδασκάλων ἢ καθηγητῶν τοῦ γυμνασίου πρωτίστην τάξιν ἔχει ὁ *Γυμνασιάρχης*. Καὶ περὶ τούτου λοιπὸν ἰδίως ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινά.

Κράτιστος γυμνασιάρχης εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις τὸ γυμνάσιον οὐ μόνον ἐξωτερικῶς, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς δηλ. αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὴν προϊσταμένην καὶ τὰς ἄλλας τοῦ κράτους ἀρχάς, πρὸς τὴν κοινωνίαν ἐν γένει καὶ τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν ἐπωφελῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ἀντιπροσωπεύει, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς οὕτω συγκρατεῖ καὶ διευθύνει, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς διδασκάλοις καὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς, καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ εἶνε καταφανὲς κοινόν τι πνεῦμα, ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέον καὶ τοὺς πάντας ἐμπνέον. Οἱ τοιοῦτοι γυμνασιάρχαι, παρ' ἡμῖν μὲν ὀλιγώτεροι, οἷος ὁ Γενναδίος, ὁ Χορτάκης, ὁ Σερβαῖος Ἐμ. Φωτιάδης, ὁ Κυπριανός, καὶ εἴτις ἄλλος, ἐν δὲ Γερμανίᾳ περισσότεροι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκλείπουσιν, ὄχι διότι οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων ἔγειναν εὐτελέστεροι, ἢ ἡ παιδεία τῶν γυμνασιαρχῶν μικροτέρα, ἀλλὰ διότι καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Γερμανίᾳ, καθὼς ὁμολογοῦσιν αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ παιδαγωγικοὶ (ἴδ. Herm. Schiller, Praktische Pädagogik σ. 66) τὰ πράγματα τά τε κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ τόσον μετεβλήθησαν, ὥστε δύσκολον εἶνε νὰ μορφωθῶσι τοιοῦτοι τύποι γυμνασιαρχῶν, οἷοι ὑπῆρχον πρὸ 40 καὶ 50 ἐτῶν. Ἰδίως δὲ παρ' ἡμῖν ἡ ἵδρυσις δυσαναλόγως πολλῶν γυμνασίων καὶ ὁ κατ' ἀνάγκην ἐκ τῶν ἐνόντων διορισμὸς πολλῶν γυμνασιαρχῶν, ἡ συχνὴ καὶ πυκνὴ μετάθεσις αὐτῶν τε καὶ τῶν καθηγητῶν, ἡ τοσοῦτον ὀλεθρία ἐπέμβασις τῆς πολιτικῆς εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κλάδου, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν κατάπτωσιν τοῦ γυμνασιαρχικοῦ ἀξιώματος· ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἀνήθικοι ἢ ὅλως ἀνίκανοι καὶ γελοῖοι διωρίσθησαν γυμνασιάρχαι· τῶν δὲ ἱκανῶν καὶ χρηστῶν αἱ ἀρεταὶ πολλάκις ἐματαιώθησαν διὰ προφανῶς ἐπιζημίων διορισμῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων, ἢ καὶ ἐπιστατῶν ἔτι, ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ γυμνασιάρχου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ γυμνασιάρχαι κα-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τήντησαν ἁπλαῖ τινες μηχαναὶ πρὸς ὑπογραφὴν καταστάσεων μισθοδοτικῶν, ἐνδεικτικῶν, ἀποδεικτικῶν, ἀπολυτηρίων καὶ τινων ἐγγράφων τῆς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν κεντρικὴν ἀρχήν. Οἱ πλεῖστοι γυμνασιάρχαι τὴν σήμερον συχνότατα μετακινοῦνται, ἢ ἂν μείνωσιν ἐπί τινα χρόνον ἀμετακίνητοι, τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἔδαφος σαλεύει τόσον συχνά, ἀναγκάζονται νὰ ὑπομένωσι τοσαύτας ἀηδίας, ἀτοπίας καὶ ἀνομίας, ὥστε δὲν ἔχουσιν οὔτε τὴν ὄρεξιν οὔτε τὴν ἡσυχίαν νὰ τραπῶσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων γυμνασίων· ἀπογοητεύονται ταχέως καὶ ἀφίνουσι τὰ πράγματα νὰ γίνωνται ὅπως ἔτυχε.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτη ἀθλία κατάστασις τῶν πραγμάτων δὲν εἶνε δυνατὸν ἐπὶ πολὺ νὰ διαρκέσῃ, ἡ δὲ βελτίωσις ὀφείλει καὶ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν νὰ ἐπέλθῃ, ὀφείλουσιν οἱ νεώτεροι τοὐλάχιστον τῶν γυμνασιαρχῶν καὶ οἱ ἀξιοῦντες ποτὲ νὰ διοικήσωσι γυμνάσια νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχήν των εἰς τὰ ἐξῆς κυριώτατα γυμνασιαρχικὰ καθήκοντα. Ὁ γυμνασιάρχης ὀφείλει οὐ μόνον ἐπιστημονικὰς γνώσεις νὰ ἔχῃ ἀκριβεῖς καὶ πολυμερεῖς, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ εἶνε *παιδαγωγικῶς* κατηρτισμένος, ἵνα καὶ αὐτὸς διδάσκῃ καὶ διευθύνῃ κατὰ τὰς ὀρθὰς περὶ διδακτικῆς μεθόδου καὶ ἀγωγῆς ἀρχάς, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῷ γυμνασίῳ του διδασκάλους ὀρθῶς κρίνῃ καὶ ὁδηγῇ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν. Μερικώτερον δὲ ὁ γυμνασιάρχης ὀφείλει νὰ διευθύνῃ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις, οὕτως ὥστε μηδεὶς μαθητὴς νὰ εἰσέλθῃ παρ' ἀξίαν εἴς τινα τάξιν κατὰ χάριν τῶν ἐξεταστῶν· διότι ὑποτίθεται ὅτι αὐτὸς οὐδέποτε πρὸς οὐδένα θέλει χαρισθῇ τοιαύτην χάριν πρὸς βλάβην τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διευθυνομένου γυμνασίου· κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος νὰ εἶνε αὐστηρὸς καὶ δίκαιος ἄνευ αὐθαιρεσίας καὶ δυστροπίας, χαριζόμενος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συναδέλφων του ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον δὲν βλάπτονται οὐσιωδῶς τὰ συμφέροντα τοῦ ἐκπαιδευτηρίου· νὰ ἐπιτηρῇ ἀγρύπνως τὴν ἐργασίαν τῶν τε καθηγητῶν καὶ τῶν μαθητῶν, ἐπισκεπτόμενος συχνὰ τὰς παραδόσεις, καὶ ἐπιθεωρῶν τὰ διάφορα τετράδια τῶν μαθητῶν, παραγγέλλων ἐνίοτε καὶ ἀπροσδόκητον τινὰ γραπτὴν δοκιμασίαν, ἵνα ἐννοήσῃ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὴν ἀξίαν τῆς τε τάξεως ὁλοκλήρου καὶ τῶν μαθητῶν κατ' ἰδίαν. Ἡ ἐπιτήρησις τῶν καθηγητῶν πρέπει νὰ ἔχῃ σκοπὸν ὄχι μόνον τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐπιμελείας καὶ ἱκανότητος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν χαλίνωσιν πάσης ὑπερβολικῆς

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

τάσεως τινῶν καθηγητῶν. Ὑπάρχουσι δηλ. καθηγηταί τινες ἀπαιτοῦντες παρὰ τῶν μαθητῶν τοσαύτην ἐπιμέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῶν διδασκομένων μαθημάτων, ὥστε δὲν ὑπολείπεται ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πρὸς μελέτην τῶν ἄλλων, ἢ ἄλλοι διδάσκοντες μάθημά τι μετὰ τοσαύτης λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας, ὅση δὲν ἁρμόζει εἰς γυμνάσιον. Ὁ γυμνασιάρχης ὀφείλει ν' ἀντισταθῇ ἀδιστάκτως κατὰ τοιούτου κακῶς ἐννοουμένου ἢ ἀγυρτικῶς ἐπιδεικνυομένου ζήλου πρὸς διατήρησιν τῆς ἀναγκαίας μεταξὺ τῶν διαφόρων μαθημάτων ἰσορροπίας. Ἰδίως δὲ ὀφείλει ὁ γυμνασιάρχης νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ νὰ γίνωνται παραβάσεις τῶν εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν ἀναφερομένων διατάξεων· πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ὑποχρεώνῃ μὲν τοὺς καθηγητὰς ν' ἀναφέρωσι τὰ συμβαίνοντα ἐν ταῖς τακτικαῖς συνδριάσεσι τῶν καθηγητῶν ἢ καὶ ἐκτάκτως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νὰ φροντίζῃ νὰ μανθάνῃ τὰ γινόμενα, οὐχὶ ὅμως διὰ κατασκοπείας. Αὐτὸς ὢν ἀκριβέστατος καὶ πρὸς ἑαυτὸν αὐστηρότατος, ν' ἀπαιτῇ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των τῶν ὑπὸ τοῦ προγράμματος ἐπιβαλλομένων· νὰ προστατεύῃ παρὰ τῇ προϊσταμένῃ ἀρχῇ τοὺς ἱκανοὺς καὶ χρηστοὺς συναδέλφους, θεωρῶν τοῦτο κέρδος τοῦ γυμνασίου του, καὶ νὰ ὁδηγῇ τοὺς πρωτοπείρους καθηγητὰς καὶ διδασκάλους εἰς τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ὀρθὴν συμπεριφοράν. Τέλος νὰ προσπαθῇ νὰ διατηρῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀδιάρρηκτον τὴν μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ γυμνασίου του ἁρμονίαν. Διότι ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι τῶν καθηγητῶν αἱ διχόνοιαι ἀπέβησαν προφανῶς εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπιβλαβεῖς, καὶ τῷ ὄντι quidquid delirant *professores* plectuntur *discipuli*.

---

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

### Ἐξετάσεις.

Εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω, πόσος χρόνος ματαίως παρ' ἡμῖν δαπανᾶται εἰς τὰς παντοίας ἐξετάσεις, ἀφαιρούμενος ἀπὸ τῆς γονίμου ἐργασίας τῆς καθαρᾶς διδασκαλίας. Ἐν τοῖς ἑξῆς θέλομεν ἴδῃ λεπτομερέστερον, ὁποῖαι καὶ διὰ τί εἶνε μάταιαι αἱ πλεῖσται τῶν ἐξετάσεων, καὶ τί περὶ τούτου πρέπει παρὰ τῶν ἁρμοδίων νὰ διαταχθῇ.

Αἱ ἐξετάσεις αἱ ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις γινόμεναι εἶνε αἱ λε-

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

γόμεναι *εἰσιτήριοι*, αἱ *ἐνιαύσιαι* ἐπὶ προβιβασμῷ, αἱ *μετεξετάσεις*, αἱ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔτους *γραπταί*, καὶ αἱ *ἀπολυτήριοι*. Ἂς ἴδωμεν ἑκάστην κατ' ἰδίαν.

Αἱ *εἰσιτήριοι* ἐξετάσεις εἶνε δοκιμασία γινομένη εἰς τοὺς μαθητὰς τοὺς τὸ πρῶτον προσερχομένους εἰς τὸ γυμνάσιον εἴτε ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ Βασιλείου, εἴτε ἐξ ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων ἢ κατ' οἶκον διδασκαλίας, εἴτε ἐξ ἄλλων σχολείων ἐκτὸς τοῦ κράτους μὴ ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὡς ὁμοταγῶν πρὸς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια. Οὐδὲν τούτου δικαιότερον καὶ χρησιμώτερον. Ὁ μέλλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ γυμνάσιον μαθητής, ἵνα ὠφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ, ἀνάγκη νὰ δοκιμασθῇ ἀκριβῶς, ἵνα ἀσφαλῶς καταταχθῇ εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην, ἧς τὰ μαθήματα ἔχει τὴν δύναμιν νὰ χωνεύσῃ. Κατὰ τὴν δοκιμασίαν ταύτην καθηγηταὶ καὶ γυμνασιάρχαι ὀφείλουσι νὰ ἐπιστήσωσιν αὐστηρῶς τὴν προσοχήν, χωρὶς νὰ δίδωσιν ἀκρόασιν εἰς ἀνοήτους περὶ κατατάξεως παρακλήσεις γονέων ἢ κηδεμόνων, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέπουσιν ἢ τὴν ταχυτέραν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων. Ὀφείλουσι δὲ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν παραλόγων τούτων ἐπιθυμιῶν οὐ μόνον πρὸς τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἀποβλέποντες, περὶ οὗ προσπαθοῦσι πρότερον νὰ πείσωσι τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ γυμνασίου, τοῦ ὁποίου αὐτοὶ ἐτάχθησαν καὶ ὡρκίσθησαν νὰ εἶνε φύλακες καὶ προστάται. Διότι ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν οἱ καθηγηταὶ καὶ γυμνασιάρχαι, ὅτι ἡ ἐν ταῖς τάξεσιν ἀνωμαλία τῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν εἶνε μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν προκοπὴν αὐτῶν. Ἡ δὲ δοκιμασία αὕτη διαρκοῦσα ἐπὶ 10 ἡμέρας ἢ ὀλιγωτέρας (κατὰ τὸ πολυπληθὲς ἢ μὴ τοῦ γυμνασίου) ἐκτείνεται εἰς τὰ κυριώτατα τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται νὰ εἶνε γνωστὰ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ καταταχθῇ εἰς ἣν ἀξιοῖ τάξιν, καὶ γίνεται προφορικῶς καὶ ἐγγράφως. Ἀλλ' οἱ ἐξεταστὰὶ ἀνάγκη νὰ εἶνε ἐμπειρότατοι καὶ εὐφυέστατοι καθηγηταί, δυνάμενοι ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων δειγμάτων νὰ κρίνωσιν ἀσφαλῶς περὶ τῆς δυνάμεως τῶν προσερχομένων. Ἄλλως γίνεται ἀδικία καὶ ἡ εὐθύνη δὲν εἶνε μικρά.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν εἰρημένων προσέρχονται εἰς τὸ γυμνάσιον μαθηταὶ οὐκ ὀλίγοι πολλάκις ἐξ ἄλλων γυμνασίων τοῦ Βασιλείου ἢ ἀνεγνωσισμένων τῆς ἀλλοδαπῆς, οἵτινες ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξετάσεως γίνονται δεκτοὶ διὰ τῆς ἐπιδείξεως μόνον τοῦ ἐπισήμως κεκυρωμένου ἐνδεικτι-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

κοῦ ἢ ἀποδεκτικοῦ εἰς τὴν ἀνάλογον τάξιν. Οἱ τοιοῦτοι ἐξεταζονται μόνον, ὅταν θέλωσι νὰ καταταχθῶσιν εἰς ταξιν ἀνωτέραν ἐκείνης, ἧς διήκουσαν τὰ μαθήματα κατὰ τὰς ἀνὰ χεῖρας ἀποδείξεις. Ἡ ἐλευθερία αὕτη προϋποθέτει τελείαν ἰσότητα τῶν γυμνασίων ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα καὶ ἐπιμέλειαν καὶ εὐσυνειδησίαν τῶν καθηγητῶν καὶ τὴν πρόοδον καὶ καλὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν. Ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ μαθηταὶ μιᾶς τάξεως ἑνός τινος γυμνασίου δὲν εἶνε ὅλοι ἰσοδύναμοι πρὸς τοὺς τῆς ἀντιστοίχου τάξεως ἄλλου γυμνασίου, καὶ κυρίως εἰπεῖν συμβαίνει ἀδικία εἴς τε τὸ παραδεχόμενον γυμνάσιον καὶ εἰς τὸν προσερχόμενον μαθητήν, ἂν τις ἐκ γυμνασίου εἰς γυμνάσιον μεταβαίνων καταταχθῇ ἀνεξετάστως εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν ἐδόθη βεβαίως, ἵν' ἀπαλλάξῃ τοὺς καθηγητὰς ματαίας δοκιμασίας, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ κακῶς ἐννοούμενα ἰδιωτικὰ συμφέροντα τῶν μαθητῶν ἐκείνων, οἵτινες εἰσχωρήσαντες ὁπωσδήποτε εἴς τι γυμνάσιον καὶ κύριος οἷδε πῶς προβιβασθέντες, φοβοῦνται μήπως κατὰ τὴν εἰσιτήριον ἐξέτασιν ἄλλου γυμνασίου ἀποδειχθῇ ἡ γυμνότης των καὶ καταταχθῶσιν εἰς κατωτέραν τάξιν. Τὸ ἀληθὲς λοιπὸν συμφέρον καὶ τούτων τῶν μαθητῶν καὶ τῶν γυμνασίων θὰ ἀπῄτει νὰ ἐξετάζωνται πάντες οἱ ἀλλαχόθεν προσερχόμενοι. Ἀλλὰ λόγοι, φαίνεται, διοικητικοὶ καὶ ἡ ποιότης τῶν παρ' ἡμῖν ἐξεταστῶν, οἵτινες πολλάκις τὰς ἐξετάσεις μεταβάλλουσιν εἰς στάδιον ἐξασκήσεως ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἔπεισαν τὸ ἡμέτερον ὑπουργεῖον νὰ κολάσῃ μὲν ὁπωσοῦν τὴν ἐλευθερίαν ταύτην διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1884 Β. διατάγματος, ἀλλὰ νὰ μὴ ἄρῃ αὐτὴν παντελῶς.

Αἱ δὲ *ἐνταῦσαι ἐπὶ προβιβασμῷ* γινόμεναι ἐξετάσεις καὶ αἱ λεγόμεναι *μετεξετάσεις*, ἤγουν δεύτεραι ἐξετάσεις εἴς τινα μαθήματα, σκοπὸν φαίνονται ὅτι ἔχουσι τὴν πρὸ αὐτῶν ἐπανάληψιν καὶ ἐντονωτέραν μελέτην τῶν μαθημάτων, τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς προόδου τῶν μαθητῶν ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ τὸν ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν προβιβασμόν. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶνε ὅτι οὐδεμίαν πρακτικὴν ὠφέλειαν παρέχουσιν, ἐξ ἐναντίας δὲ ἀφαιροῦσι πολύτιμον χρόνον ἀπὸ τῆς καθαρᾶς διδασκαλίας, καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν διακωμῴδησιν ἐκπαιδευτικῶν διατάξεων, αἵτινες ὀφείλουσι πάντοτε νὰ εἶνε σπουδαῖαι καὶ ἀνεπίδεκτοι δολιεύσεως ἢ διακωμῳδήσεως. Ἐὰν ἡ καθ' ὅλον τὸ σχολικὸν ἔτος διδασκαλία ὑπῆρξε καρποφόρος καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῶν μαθητῶν ἀκμαία, περιττὴ εἶνε ἡ κατὰ τὸ τέλος ἐπανάληψις ὅλων τῶν μαθημάτων. Ἡ ἐπανά-

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημοσία Κοινή Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ληψις βεβαίως εἶνε ὠφέλιμος, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν γίνηται καθὼς ἀλλαχοῦ εἴπομεν (σελ. 58.)

Ὅπως δὲ παρ' ἡμῖν γίνεται, ἀποβαίνει μᾶλλον ἐπιβλαβής· διότι ὁ μὲν διδάσκαλος φροντίζει κατ' αὐτὴν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ εὐχερείᾳ τοῦ μαθητοῦ ἐκείνας μᾶλλον τὰς γνώσεις, αἵτινες ἤθελον ἀναδείξῃ προτέρημά τι τοῦ διδασκάλου πολλάκις ὅλως ἀδιάφορον εἰς τὴν ἀληθῆ παιδείαν καὶ ἀγωγὴν τοῦ μαθητοῦ, οἷον πολυμάθειαν ἄκαιρον, νέαν δῆθεν μέθοδον ἀνωφελῆ ἢ ἐπιβλαβῆ κ. ἄ. τ. Ὁ δὲ μαθητὴς ἀπὸ τότε μανθάνει νὰ μὴ διακρίνῃ τὰς πραγματικῶς ὠφελίμους εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν του γνώσεις ἀπὸ τῶν πρὸς ἐπίδειξιν μηχανικῶς κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ διδασκάλου ἀπομνημονευομένων. Ποσάκις δὲν ἀκούει τις ἐν ταῖς τοιαύταις ἐξετάσεσιν ἀποκρίσεις τῶν μαθητῶν, αἵτινες προφανῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι πᾶσα ἡ διδασκαλία καὶ ἰδίως ἡ πρὸ τῶν ἐξετάσεων πωλοδάμνησις ἔγεινε μόνον πρὸς τὸ θεαθῆναι κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην ἡμέραν τῶν ἐνιαυσίων δοκιμασιῶν; Παραλείπω τὰς κακοήθεις μυστικὰς συμφωνίας μεταξὺ καθηγητῶν καὶ μαθητῶν, καθ' ἃς οἱ μαθηταί, γινώσκοντες ἐκ τῶν προτέρων τὸ μέρος τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μαθήματος, ὅπερ ἔμελλον νὰ ἐξετασθῶσι, τοῦτο μόνον ἀκριβέστατα ἐμάνθανον καὶ οὕτως οὐ μόνον τὸν ἐπιθυμητὸν βαθμὸν ἐλάμβανον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπαίνους τῶν παρισταμένων ἤκουον, ἐν ᾧ οἱ συμμαθηταὶ πολλάκις ἐψιθύριζον μεταξύ των τὸ κακόηθες αἴτιον τῆς θαυμαστῆς καὶ ἀπροσδοκήτου ἐπιτυχίας. Διότι πιστεύω ὅτι μετὰ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν Β. διάταγμα περὶ ἐξετάσεων ἡ τοιαύτη συνεννόησις ἢ ἔπαυσεν ἢ θὰ εἶνε πολὺ σπανία.

Τὰς γνώσεις λοιπὸν τῶν μαθητῶν αἱ οὕτω παρ' ἡμῖν γινόμεναι ἐπαναλήψεις, αἵτινες διαρκοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁλόκληρον μῆνα, οὐδόλως αὐξάνουσιν οὐδὲ συμπληροῦσι προσηκόντως. Τὴν δὲ πρόοδον τῶν μαθητῶν τίς ἐπιεικὴς διδάσκαλος προσδοκᾷ διὰ τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων νὰ ἐξακριβώσῃ; Ὅστις καθ' ὅλον τὸ ἔτος δὲν ἐδυνήθη νὰ γνωρίσῃ τόσον ἐπαρκῶς τοὺς μαθητάς του, ὥστε νὰ δύναται κατὰ τὸ τέλος ἀσφαλῶς νὰ κρίνῃ, δὲν εἶνε ἄξιος νὰ λέγηται καὶ νὰ εἶνε διδάσκαλος. Τὸ πρᾶγμα διέφερε πρὸ 40 ἢ 45 ἐτῶν, ὅτε, ἑνὸς ὑπάρχοντος ἐν Ἀθήναις γυμνασίου, αἱ τάξεις ἠρίθμουν πολλάκις 120—160 μαθητάς, τοὺς ὁποίους ἐξετάζων ἅπαξ μόνον ἢ τὸ πολὺ δὶς ἐντὸς τοῦ ἔτους ὁ καθηγητής, ἦτο ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ οὐδὲ κατὰ πρόσωπον. Τότε ἐξ ἀνάγκης αἱ ἐνιαύσιαι ἐξετάσεις παρεῖχον τὸ μέτρον—μέτρον

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

πολὺ ἀνεπαρκὲς βεβαίως—τῆς προόδου καὶ ἑπομένως τοῦ προβιβασμοῦ ἢ μὴ τοῦ ἐξετασθέντος. Ἀλλὰ τὴν σήμερον, ὅτε οὐδεμία τάξις οὐδενός, πιστεύω, γυμνασίου περιέχει πλειοτέρους τῶν 50 μαθητῶν, εἶνε γελοῖον νὰ κατατρίβηται τόσος πολύτιμος χρόνος (δύο μῆνες ὁλόκληροι μετὰ τῶν ἐπαναλήψεων) πρὸς τί; πρὸς οὐδέν· διότι καὶ κατὰ τὸ εἰρημένον ἤδη Βασιλικὸν διάταγμα μόνος ὁ βαθμὸς τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων δὲν ἀποφασίζει περὶ τοῦ ὅλου βαθμοῦ καὶ τῆς τύχης τοῦ ἐξεταζομένου· οἱ δὲ καθηγηταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν βαθμολογοῦσι κατὰ τὸ τυχαῖον ἐνίοτε ἀποτέλεσμα τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων, ἀλλ' οἱ μὲν εὐσυνείδητοι, ὀρθῶς ποιοῦντες, κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν περὶ τοῦ μαθητοῦ γνώμην, ἣν ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος ἐξετάζοντες ἐσχημάτισαν· οἱ δὲ ἐλαστικοὶ κατὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ μυστικῶς ἐπὶ τῆς συνειδήσεώς των ἐνεργοῦντος ἐλατηρίου. Πρὸς τί λοιπὸν αἱ ἐξετάσεις; Λέγουσι τινὲς ὅτι εἶνε ἀναγκαῖαι, τὸ μὲν ὅπως κινήσωσι τὴν φιλοτιμίαν τῶν μαθητῶν, οἵτινες, ἐὰν γνωρίζωσιν ὅτι εἶνε ἀπηλλαγμένοι ἐξετάσεων, δὲν θέλουσιν ἐπιμεληθῇ ἀρκούντως· τὸ δὲ ὅπως παράσχωσιν εἰς τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν καὶ εἰς τὸ δημόσιον ἐν γένει ἔννοιάν τινα περὶ τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ γινομένων διδασκαλιῶν καὶ περὶ τῆς μεθόδου αὐτῶν. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ λόγοι εἶνε ἀνίσχυροι· διότι ἡ μὲν φιλοτιμία τοῦ μαθητοῦ ἡ ἀληθὴς πρὸς πλειοτέραν ἐπιμέλειαν θέλει κεντηθῇ ὑπὸ τοῦ βαθμοῦ, τὸν ὁποῖον θὰ λάβῃ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐν τῇ ὁριστικῇ πρὸς προβιβασμὸν συνδιασκέψει τῶν διδασκάλων, ὅταν ἡ βαθμολογία αὕτη γείνῃ μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἀκριβείας καὶ εὐσυνειδησίας. Διότι ὁ μαθητὴς ὁ ἀδιάφθορος φύσει δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπιδείξῃ ἑαυτὸν δημοσίᾳ, ἐπιθυμεῖ νὰ διακριθῇ μεταξὺ τῶν ὁμοίων του ἐν τῷ στενῷ μαθητικῷ κύκλῳ. Μόνοι οἱ ματαιόφρονες γονεῖς, ὑπὸ τυφλῆς φιλοστοργίας ἐλαυνόμενοι, φλέγονται ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ νὰ ἴδωσι διακρινόμενα κατὰ τὰς δημοσίας ἐξετάσεις τὰ τέκνα των. Οὗτοι δὲ καὶ οἱ τὰς τοιαύτας ἀδυναμίας θεραπεύοντες διευθυνταὶ ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων εἶνε καὶ οἱ ἐκτείνοντες τὸν κύκλον τῆς δημοσιότητος διὰ τῶν ἐφημερίδων, ἐν αἷς περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου ἀναγινώσκονται αἱ ἀντιπαιδαγωγικώταται καὶ εἰς τὰ ἤθη τῶν μαθητῶν ἐπιβλαβέσταται ἐκεῖναι—ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἰκτρῶς ἐψιμυθιωμέναι—εἰδήσεις περὶ *καταπληκτικῆς* προόδου τῶν δεινῶν μαθητῶν τῶν δεινῶν σχολείων καὶ διδασκάλων. Οἱ δὲ γονεῖς καὶ πάντες οἱ κηδόμενοι περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νέας γενεᾶς διὰ τί νὰ περιμένωσι τὰς ἡμέρας τῶν ἐξετάσεων, ἵνα λάβωσι γνῶσιν τῆς



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχείο Ιστορικής Βιβλιοθήκης και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἐν τοῖς σχολείοις γινομένης διδασκαλίας καὶ προόδου, ἀφ' οὗ οἱ πλεῖστοι εἶνε πεπεισμένοι περὶ τῆς ὀλίγης ἐξ αὐτῶν ἀσφαλοῦς κρίσεως;— διὸ καὶ ὀλίγοι εἶνε πλέον οἱ παριστάμενοι κατ' αὐτάς.—Προτιμότερον θὰ ἦτο πολύ, ἂν καθ' οἱασδήποτε ἡμέρας τοῦ ἔτους μετέβαινον εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια, καὶ παρευρίσκοντο κατὰ τὰς παραδόσεις, καὶ ἠρώτων καὶ τοὺς διδασκάλους· πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν οὐ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς χαρᾶς θὰ ἐγίνετο δεκτὸν παρὰ τῶν διδασκάλων, οἵτινες αἰωνίως παραπονοῦνται κατὰ τῆς ἀμεθείας τῶν γονέων. Ἀλλ' ἐὰν τέλος νομίζῃ τις, ὅτι διὰ τῶν δημοσίων ἐξετάσεων διατηρεῖται ἡ ἀπαραίτητος σχέσις μεταξὺ τοῦ σχολείου καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ δημοσίου ἐν γένει, τότε ἐδύνατο νὰ γείνῃ καὶ παρ' ἡμῖν ὅ,τι μέχρι τοῦδε συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἂν καὶ πρὸ πολλοῦ καὶ ἐνταῦθα πολλοὶ φρονοῦσιν, ὅτι εἶνε ὅλως περιττὰι αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις. Ἐν Γερμανίᾳ δηλ. ὁλοκλήρου γυμνασίου, περιλαμβάνοντος ἐνίοτε 500 ἢ 600 μαθητάς, αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις ἐκτελοῦνται ἐντὸς 3 ἡμερῶν· διότι σκοπὸς τούτων δὲν εἶνε ἡ δοκιμασία *ἑνὸς ἑκάστου* μαθητοῦ εἰς *ἅπαντα* τὰ διδαχθέντα μαθήματα, ἀλλ' ἡ σύντομος ἐξέτασις *ὁλοκλήρου τάξεως* εἰς τὰ ἐν αὐτῇ διδαχθέντα. Οὕτω λοιπὸν συμβαίνει ἐνίοτε νὰ ἐξετάσθῶσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ δύο καὶ τρεῖς τάξεις, ἀποτεινομένων ἐρωτήσεων ἐκ διαφόρων μαθημάτων εἰς τρεῖς ἢ πέντε ἢ καὶ πλειοτέρους μαθητὰς ἀναμίξ ἱκανοὺς καὶ ἀνικάνους, περὶ τῶν ὁποίων ἔγεινεν ἤδη πρὸ τῶν ἐξετάσεων ἀπόφασις τῶν καθηγητῶν, ἂν προβιβάζονται ἢ ὄχι καὶ ποῖον βαθμὸν ἔλαβον. Ἀλλ' ὡς ἤδη ἀνωτέρω εἴπομεν, καὶ ταύτας τὰς τόσον ὀλίγον χρόνον δαπανώσας ἐξετάσεις διανοοῦνται νὰ καταργήσωσιν οἱ Γερμανοὶ ὡς ὅλως περιττάς. Ἡμεῖς δὲ πάντοτε ἐθρηνήσαμεν τὴν ἐπὶ ματαίῳ ἀπώλειαν τοῦ χρόνου τῶν ἐπαναλήψεων καὶ ἐνιαυσίων ἐξετάσεων, καὶ οὐδέποτε ἠσθάνθημεν τοσαύτην ἀηδίαν, ὅσην ἐπὶ τῇ κωμῳδίᾳ ἐκείνῃ, ἂν καὶ *κατ' ἀνάγκην* ἐπὶ πολὺν χρόνον διεδραματίσαμεν ἓν τῶν κυρίων αὐτῆς προσώπων. Ὅθεν φρονοῦμεν ἀδιστάκτως ὅτι πρέπει νὰ καταργήσωμεν αὐτάς, καὶ νὰ μετατρέψωμεν τὴν ἄγονον ἐκείνην ματαιοπονίαν εἰς γόνιμον πνευματικὴν ἐργασίαν ἐπίσης εὐχάριστον εἰς μαθητάς τε καὶ διδασκάλους.

Ὅ, τι εἴπομεν περὶ τῶν ἐνιαυσίων τῶν ἐπὶ προβιβασμῷ ἐξετάσεων, τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔτους *κατὰ τὰς ἀπόκρεως μόνον γραπτῶν*, τὰς ὁποίας ἐσχάτως ἐπενόησαν, τὸ μὲν ὅπως

Δημοσία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀναπληρώσωσι τὴν ἐκ τῶν ἀτόπων ἑορτῶν προερχομένην ἀταξίαν περὶ τὴν φοίτησιν καὶ ἐπιμέλειαν διά τινος ἀναποφεύκτου ἐργασίας, τὸ δὲ ἵνα δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τοὺς διδασκάλους νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὅτι ὀφείλουσι συχνότερον καὶ εἰς ἔγγραφον δοκιμασίαν νὰ ὑποβάλλωσι τοὺς μαθητάς των. Ἐὰν ἡ πειθαρχία καὶ τὸ κῦρος τῶν γυμνασιαρχῶν ἀκμάζωσιν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, καὶ ἡ διδασκαλία γίνηται κατὰ τὴν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὑποδειχθεῖσαν μέθοδον, ἥτις ἀπαιτεῖ πολλὰ τὰ παρὰ τῶν μαθητῶν γραπτὰ γυμνάσματα, εἶνε περιττὸν τὸ σόφισμα τῶν γραπτῶν ἐξετάσεων.

Αἱ δὲ λεγόμεναι *μετεξετάσεις* ἔγειναν μὲν κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Γερμανίᾳ συμβαινόντων, ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἔλαβον χαρακτῆρα ὅλως ἰδιάζοντα, μαρτυροῦντα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν ἠθικὴν ἀμηχανίαν τῶν ἡμετέρων διδασκάλων. Ἐντρεπόμενοι νὰ προβιβάσωσιν ἀνικάνους μαθητὰς ἐν φανερᾷ συγκρίσει πρὸς τοὺς δικαίως προβιβαζομένους, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλοντες ὁριστικῶς νὰ τοὺς ἀφήσωσιν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, χαρακτηρίζουσιν αὐτοὺς ὡς μετεξεταστέους εἴς τινα μαθήματα τὸν Σεπτέμβριον. Τότε δὲ ὄχι διότι ἀνεπλήρωσαν τὰς ἐλλείψεις των, ἀλλὰ διότι αἱ μὲν ἐξετάσεις γίνονται ἐπιπολαιότεραι, συνετέλεσαν δὲ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐνέργειαι παρὰ τοῖς ἁρμοδίοις, πάντες σχεδὸν οἱ τοιοῦτοι προβιβάζονται. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ αὕτη ἡ ματαία ἐργασία πρέπει νὰ ἐκλείψῃ· θὰ γείνῃ δὲ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης, ὅταν παύσωσιν αἱ ἐνιαύσιοι ἐπὶ προβιβασμῷ ἐξετάσεις.

*Ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις.* Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1849 ἔκδοσιν τοῦ λόγου τοῦ J. Grimm: Schule, Universität und Akademie, ἐν ᾧ ὁ περιφανὴς ἀνήρ, ὀπαδὸς τῆς ἄκρας περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ σπουδὴν ἐλευθερίας, ἀπεφάνθη ὅτι αἱ ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις εἶνε περιττὴ βάσανος τῶν μαθητῶν, προέκυψεν ἐν Γερμανίᾳ μακρὰ καὶ ζωηρὰ συζήτησις περὶ τοῦ πράγματος μεταξὺ τῶν παιδαγωγικῶν. Καὶ τινὲς μὲν ἠσπάσθησαν καὶ ὑπεστήριξαν τὴν γνώμην τοῦ Γρίμμ, λέγοντες ὅτι οἱ διανύσαντες τὸ γυμνάσιον μαθηταὶ δὲν ἀνήκουσι πλέον εἰς αὐτό, καὶ ὅτι ἀνάγκη πᾶσα πάντες ἀνεξαιρέτως ν' ἀπολυθῶσιν, εἰς δὲ τὸ Πανεπιστήμιον νὰ εἶνε δεκτὸς πᾶς τις ἄνευ οὐδενὸς πιστοποιητικοῦ σπουδῶν, καὶ ὅτι μόνη ἡ πολιτεία ἔχει τὸ δικαίωμα, πρὶν παραδεχθῇ τινα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς τὴν οἱανδήποτε, νὰ καθυποβάλλῃ αὐτὸν εἰς αὐστηρὰν δοκιμασίαν. Ἡ γνώμη αὕτη ἐπολεμήθη ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ ἀνθρώπων καλῶς μελετη-



ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Αγιμητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

σάντων τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας μέλλοντα νὰ προκύψωσι κακὰ εἴς τε τὸ γυμνάσιον καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πολιτείαν. Καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις οὐ μόνον παρέμειναν, ἀλλὰ καὶ πολλαχῶς ἐκανονίσθησαν καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῆς Κυβερνήσεως δι' ἐπιτρόπου αὐτῆς, παρισταμένου καὶ ψηφίζοντος κατὰ τὰς ἐξετάσεις.

Παρ' ἡμῖν εὐτυχῶς δισταγμός τις περὶ καταργήσεως τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων δὲν ἐγεννήθη· τοὐναντίον μάλιστα πολλάκις παρὰ πολλῶν ἐξεφράσθησαν γνῶμαι περὶ τῆς ἀνεπαρκείας αὐτῶν καὶ περὶ προσθήκης ἄλλων εἰσιτηρίων εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἐξετάσεων· διότι εἶνε βέβαιον ὅτι τὰ ἡμέτερα γυμνάσια κατὰ τὸ πλεῖστον τόσον χαλαρὰ εἶνε περὶ τὸν προβιβασμὸν καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ὥστε, ἵνα προέλθῃ τὸ προσῆκον ὄφελος ἐκ τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν, ἐκρίθη ἀναγκαῖον, μέχρις οὗ τοὐλάχιστον διορθωθῶσι καὶ ἐνισχυθῶσι τὰ γυμνάσια, νὰ ἐξετάζωνται ὑπὸ ἰδίας ἐπιτροπῆς οἱ φέροντες ἀπολυτήρια γυμνασίων. Ἀλλ' αὕτη μὲν ἡ θεραπεία ἔχει καί τινας ἀντιρρήσεις καὶ δυσκολίας. Ἂς ἴδωμεν δὲ πῶς πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις, ἵνα ἐκ τῶν γυμνασίων ἀπολύωνται οἱ ὄντες ὁπωσοῦν ἄξιοι ἀκροάσεως πανεπιστημιακῶν μαθημάτων.

Πρῶτον πάντων, ἐὰν τὸ γυμνάσιον ἔχῃ τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἀπολύῃ καλῶς κατηρτισμένους μαθητάς, ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ πρόνοιαν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους νὰ μὴ εἰσάγῃ ἄλλους παρὰ τοὺς ἱκανούς, ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε δυνατόν, νὰ προβιβάζῃ ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν μόνους τοὺς ἀξίους προβιβασμοῦ. Ἔπειτα νὰ φροντίζῃ ὥστε τὰ ἐν τῷ προγράμματι μαθήματα νὰ διδάσκωνται ἀνελλιπῶς καὶ ὑπὸ ἱκανῶν καθηγητῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα οἴκοθεν ἐννοοῦνται καὶ ἤδη πολλάκις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρέθησαν· ἀλλ' οὐχ ἧττον πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνωνται, ἵνα πεισθῶσιν οἱ κηδόμενοι τῶν τοιούτων ὅτι ἄνευ ῥιζικῆς θεραπείας τῶν γυμνασίων οὐδεμία ἐξέτασις, οὔτε ἐν τῷ γυμνασίῳ οὔτε ἐκτὸς αὐτοῦ γινομένη, θὰ κατορθώσῃ νὰ παρασκευάσῃ ἱκανοὺς φοιτητὰς τοῦ πανεπιστημίου.

Αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις γίνονται παρ' ἡμῖν οὕτως, ὥστε θεωροῦνται ἐπαρκεῖς, ἐὰν ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ ἀπολυόμενοι ἔμαθον τὰ μαθήματα τῆς Δ' τάξεως, εἰς ἣν ἐσχάτως ἐφοίτων. Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ὁρισθεὶς κύριος καὶ ἀληθὴς σκοπὸς αὐτῶν εἶνε νὰ δοκιμασθῇ ἂν ὁ ἐξεταζόμενος εἶνε, ὡς λέγουσιν οἱ Γερμανοί, ὥριμος (reif) πρὸς

Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ἀκρόασιν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων. Ἵνα δὲ καταδειχθῇ ἡ πνευματικὴ ὡριμότης, εἶνε ἀνάγκη νὰ δοκιμασθῇ γενικώτερον. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ δεκαπενταετῆ καὶ δεκαεξαετῆ μειράκια, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε μετὰ στόμφου φέρουσι τὸ ἀπολυτήριον ὡς δῆθεν εὐφυέστατοι καὶ ἐπιμελέστατοι μαθηταί, ἐν μὲν Γερμανίᾳ δὲν ἤθελον γείνῃ δεκτὰ εἰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις· ὤφειλον δὲ καὶ παρ' ἡμῖν νέοι μὴ συμπληρώσαντες τὸ 17ον ἔτος νὰ μὴ λαμβάνωσιν ἀπολυτήριον ἢ νὰ μὴ κρίνωνται ἄξιοι τῆς εἰς τὸ πανεπιστήμιον φοιτήσεως, διότι τὰ λεγόμενα περὶ τῆς εὐφυΐας τῆς διακρινούσης τὸ ἑλληνικὸν γένος δυνατὸν νὰ εἶνε ἀληθῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐφυΐα ὑπόκειται εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους. Νέος 15 καὶ 16 ἐτῶν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐλεύθερος ἀκαδημαϊκὸς πολίτης, οὐδὲ εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πνεύματος τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἐπιστημονικὴν σπουδήν, ἐκτὸς ἂν εἶνε ὅλως ἐξαιρετικῆς καὶ ἐκτάκτου φύσεως, ὅπερ σπάνιον. Ὅθεν εὐχαρίστως εἶδον ἐσχάτως γονεῖς τοιούτων ἀπολυθέντων μειρακίων θελήσαντας ν' ἀπασχολήσωσιν ἄλλως, διὰ συμπληρωτικῆς τινος κατ' ἰδίαν διδασκαλίας τοὺς υἱούς των, μέχρις οὗ ὡριμάσωσι διὰ τὸ Πανεπιστήμιον. Ἔπειτα ἡ ἐξέτασις ἀνάγκη νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ κυριώτατα τῶν μαθημάτων, νὰ γίνηται δὲ οὕτως, ὥστε νὰ καταδειχθῇ ἡ γενικὴ τοῦ μαθητοῦ ἱκανότης, οὐχὶ δὲ μόνον ἡ ἐπιμέλεια, δι' ἧς ἐξέμαθε τὰ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος διδαχθέντα μαθήματα. Πρὸς τοῦτο εἶνε ἀνάγκη, συμφώνως καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἄρθρ. 91 τοῦ περὶ Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων νόμου, νὰ γίνηται, ὅπως καὶ γίνεται, γραπτὴ καὶ προφορικὴ ἐξέτασις· καὶ ἡ μὲν γραπτὴ νὰ γίνηται εἴς τε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ἀρχαίαν καὶ νεωτέραν, καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὰ θέματα νὰ εἶνε τοιαῦτα, ὥστε ν' ἀποδεικνύωσι τὴν γενικὴν περὶ τὰς εἰρημένας μαθήσεις ἱκανότητα· φέρ' εἰπεῖν νὰ δοθῇ πρὸς μετάφρασιν ἔκ τινος ἀδιδάκτου πεζοῦ ἕλληνος συγγραφέως, Θουκυδίδου ἢ Δημοσθένους ἢ Πλάτωνος, τεμάχιόν τι ἴσον πρὸς μίαν σχεδὸν σελίδα τῶν ἐκδόσεων τοῦ Teubner· ὡσαύτως καὶ ἔκ τινος Λατίνου πεζοῦ συγγραφέως μικρότερον τεμάχιον, καὶ νὰ ἀπαιτηθῇ ἡ πιστὴ καὶ ὀρθὴ τούτων εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἀπόδοσις. Ἔπειτα δὲ ἄλλο θέμα πρὸς μετάφρασιν ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν· καὶ ἄλλο ἐκ τῆς νεωτέρας ἢ ἐκ τῆς ἀρχαίας εὔληπτον πρὸς μετάφρασιν εἰς τὴν λατινικήν. Ἀλλὰ πλὴν τούτων κατὰ τὸ ῥητὸν γράμμα τοῦ νόμου «νὰ γράψῃ (ὁ ἀπολυόμενος) εἰς τὸ ἑλληνικὸν μὲ κομψὴν

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

φράσιν καὶ μὲ καθαρὰν ὀρθογραφίαν ἔκθεσίν τινα » ὅ ἐ. νὰ δοθῇ θέμα τι ὅμοιον πρὸς τὰ δοθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἱστορικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, πρὸς σύνθεσιν, εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ὁ ἐκ τοῦ γυμνασίου ἀπολυόμενος δύναται οὐ μόνον ἀρχαίου τινὸς συγγραφέως περικοπὴν ὀρθῶς νὰ μεταφράσῃ ἢ μικρόν τι θερματογράφημα νὰ συντάξῃ, ἀλλὰ καὶ οἱονδήποτε θέμα οὐχὶ βεβαίως ἀνώτερον τῶν δυνάμεών του οὐδὲ ἀλλότριον τῶν γυμνασιακῶν γνώσεων νὰ πραγματευθῇ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γραπτὸν δεῖγμα τῆς περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱκανότητος τοῦ ἀπολυομένου δὲν θὰ ἦτο εὔκολον, ἐν ὅσῳ τόσον ὀλίγη προσοχὴ δίδεται τὴν σήμερον εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν· ἀλλ' ἐὰν τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης ταύτης ἐκτελεσθῶσιν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἀπαραίτητον καὶ οὐχὶ δύσκολον. Τὰ ἐκ τῶν μαθηματικῶν γραπτὰ προβλήματα ὀφείλουσι καὶ ταῦτα νὰ εἶνε οὐχὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς διδαχθεῖσιν ἐγχειριδίοις, ἀλλὰ τοιαῦτα, ὥστε νὰ εἶνε μὲν ἐκ τῶν προτέρων ἄγνωστα εἰς τὸν ἀπολυόμενον, ἀλλὰ νὰ δύνανται νὰ λύωνται κατὰ γνωστοὺς ἤδη κανόνας καὶ τρόπους.

Αἱ προφορικαὶ ἐξετάσεις σκοπὸν πρέπει νὰ ἔχωσι τὴν ἐξακρίβωσιν γνώσεών τινων ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ λατινικῇ, τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ γείνῃ ἔγγραφος δοκιμασία, οἷον ἡ ὀρθὴ (παρὰ δὲ ποιηταῖς καὶ κατὰ μέτρον) ἀνάγνωσις καὶ ἀπαγγελία, ἡ συντακτικὴ ἀνάλυσις, ἐτυμολογία, κρίσεις τινὲς περὶ συγγραφέων καὶ ποιητῶν καὶ τ. τ. Ἀνάλογα δὲ καὶ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς.

Τὰ δὲ ἄλλα μαθήματα, οἷον ἱστορία, γεωγραφία, φυσικὴ, φυσιογραφία, γαλλικὰ δὲν εἶνε ἀνάγκη ἅπαντα νὰ ἐξετάζωνται. Διότι ἂν εἷς ταῦτα εἶνέ τις ἀδύνατος, ἱκανὸς δὲ εἰς τὰ κύρια, βεβαίως δὲν θὰ στερηθῇ τοῦ ἀπολυτηρίου. Οὕτω δὲ τῷ ὄντι συμβαίνει, καὶ τοῦτο εἶνε δίκαιον. Ἀλλ' ἵνα μὴ περιπέσωσι τὰ μαθήματα ταῦτα εἰς ἐντελῆ ὀλιγωρίαν, εὔλογον θὰ ἦτο, ἂν εἷς δύω τούτων μόνον ἐγίνοντο αἱ ἐξετάσεις. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ εἶνε οὔτε κατ' ἔτος τὰ αὐτά, οὔτε ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένα, ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῶν ἐξετάσεων, δηλ. μίαν ἢ δύω ἡμέρας πρότερον νὰ γείνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς μαθητὰς ὅτι θὰ ἐξετασθῶσι καὶ εἰς τὰ δύω ταῦτα. Οὕτως οἱ μὲν μαθηταί, ἀγνοοῦντες ποῖα θὰ ὁρισθῶσι πρὸς ἐξέτασιν, θὰ παρασκευασθῶσιν ἐξ ἴσου εἰς ἅπαντα, καὶ θὰ ὠφεληθῶσι τὴν ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ μελέτης ὠφέλειαν· ἡ δ' ἐκ τῶν ἐξετάσεων ἐνόχλησις καὶ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ματαία χρόνου τριβὴ θὰ ἐλαττωθῇ περιοριζεμένη εἰς δύω μόνα.

Ὑποθέτοντες ὅτι τὸ γυμνάσιον ὑγιαίνει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀγωγήν, κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν διδασκάλων εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐπιτήρησιν τῆς εἰλικρινείας καὶ τοῦ ἀδόλου τῶν ἐξετάσεων. Διότι πρὸς τοῦτο θὰ εἶνε ἤδη συνηθισμένοι ἐκ τῶν προτέρων ἐτῶν καὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἐν τῇ τάξει δοκιμασιῶν οὕτως, ὥστε νὰ θεωρῆται πᾶς δόλος περὶ τὰς ἐξετάσεις ὡς ἐξευτελιστικὸς καὶ ἀντιβαίνων εἰς τὴν τιμὴν τοῦ μαθητοῦ.

Περὶ τοῦ ζητήματος, ἂν πρέπει αἱ ἀπολυτήριοι ἐξετάσεις νὰ γίνωνται ὑπὸ ἰδίας ἐπιτροπῆς ἢ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ γυμνασίου, καὶ τούτων ἂν μόνων ἢ παρισταμένου καὶ ἀντιπροσώπου τινὸς τοῦ ὑπουργείου, περὶ τούτου ἔχομεν ἡμεῖς τὴν ἑξῆς γνώμην. Ὄχι μόνον δὲν ἐγκρίνομεν τὴν ἐνώπιον ἐπιτροπῆς ἄλλως συγκεκροτημένης ἢ ἐκ τῶν διδαξάντων τοὺς μαθητὰς καθηγητῶν, ἀλλὰ θαυμάζομεν πῶς ἐνιαχοῦ γίνεται ἐνώπιον τοιαύτης ἐπιτροπῆς ἀπολυτήριος ἐξέτασις· παραβλέπομεν τὴν προσβολὴν τῆς φιλοτιμίας τῶν διδαξάντων καθηγητῶν, οὓς ἡ τὴν ἐπιτροπὴν διορίζουσα ἀρχὴ θεωρεῖ τοσοῦτον ἀσυνειδήτους καὶ παραβάτας τοῦ πρός τε τὸ ἐκπαιδευτήριον καὶ τὴν πολιτείαν καθήκοντος, ὥστε νὰ ἀπολύωσι τοὺς ἀνικάνους· διότι ἂν οἱ καθηγηταὶ εἶνε ἄξιοι τοιαύτης ὑπονοίας, τότε εἶνε ἀνάξιοι τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ. Διότι ὁ ἀσυνείδητος καὶ τοῦ καθήκοντος ἐπιλήσμων καθηγητὴς ὄχι ἐξεταστής, ἀλλὰ πρὸ πάντων καθηγητὴς καὶ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ εἶνε. Ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπός, δι' ὃν διορίζεται τοιαύτη εἰδικὴ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπή, ἀμφιβάλλομεν ἂν πλειότερον ἐπιτυγχάνεται· διότι εὐκολώτερον ἀπατᾶται περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐξεταζομένου ὁ νῦν πρῶτον βλέπων καὶ ἐξετάζων αὐτόν, ἢ ὁ ἐπὶ ἓν ἢ πολλὰ ἔτη γνωρίσας αὐτὸν διδάσκαλος· διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐνίοτε ὁ ἐξεταζόμενος διὰ παντοίους λόγους καὶ ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν φαίνεται ἢ ἀνώτερος ἢ κατώτερος τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἱκανότητος. Τότε μόνος ὁ ἐκ μακροῦ γινώσκων αὐτὸν διδάσκαλος δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀνέλπιστον καὶ ψευδῆ ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν εὐθύτητα τῆς βαθμολογίας εἶνε πιθανὸν ὅτι ἡ γενικῶς παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσα συμπάθεια πρὸς τὸ συγκεκριμένον ἀτομικὸν συμφέρον θὰ ἐπιδράσῃ εὐκολώτερον ἐπὶ τοῦ προσωρινῶς ἀποτελοῦντος μέρος ἐκτάκτως ὁριζομένης ἐπιτροπῆς, ἢ ἐπὶ τοῦ καθηγητοῦ καὶ τοῦ γυμνασιάρ-

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

χου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπόληψις εἶνε ἀναποσπάστως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ὑπόληψιν τοῦ γυμνασίου καὶ τὴν καλὴν ἢ κακὴν ἀπόλυσιν τῶν μαθητῶν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου των. Ἐὰν ὑπάρχῃ δικαία ὑπόνοια ὅτι πολλάκις καθηγηταὶ ἢ γυμνασιάρχαι, ὑπείκοντες εἰς πολιτικὰς πιέσεις ἢ ὑπὸ ἄλλων ἐλατηρίων κινούμενοι, χαρίζονται κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις, μία ὁπωσοῦν πρόσφορος θεραπεία τοῦ κακοῦ εἶνε ἡ παράστασις ἀντιπροσώπου τοῦ ὑπουργείου, ἀνδρὸς πάντῃ ἐλευθέρου καὶ ἀνεξαρτήτου, κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις, ὅστις ἂν ὄχι διὰ τῆς ψήφου του, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπισήμου ἐπιτηρήσεως τῶν τε ἐξετάσεων καὶ τῆς κατ' αὐτὰς βαθμολογίας δύναται νὰ προλάβῃ ἐνδεχομένην τινὰ κατὰ χάριν βαθμολογίαν. Εἶνε μὲν ὀλίγον δύσκολος ἡ εὕρεσις 30 ἢ 35 τοιούτων ἀντιπροσώπων, ὅπως ἔχουσι τὴν σήμερον τὰ τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι ταῦτα χρήζουσι ταχίστης θεραπείας, καὶ πρωτίστη τοιαύτη εἶνε ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἡ αὔξησις τῶν προσόντων τῶν γυμνασίων, τῶν ἐχόντων τὸ δικαίωμα νὰ ἐκπέμπωσιν ὡρίμους εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μαθητάς, εἶνε δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν οἱ ἀπαιτούμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ ὑπουργείου, ἐὰν μάλιστα διαταχθῇ προσηκόντως ὁ χρόνος τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος ..... Σελ. ς'-χγ'

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

**Τὸ Γυμνάσιον καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ.**

Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ Σχολαί ..... » 1
Γερμανικὰ γυμνάσια ..... » 3
Ἡ περὶ αὐτῶν θεωρία τοῦ K. Schmidt ..... » 4
Ἱστορικὴ θεωρία ..... » 5
Θεωρία τῶν ἀνθρωπιστῶν ..... » 7
Ὁρισμὸς τοῦ Γυμνασίου ..... » 8
Ὁ περὶ Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ Γυμνασίων νόμος τοῦ 1837 .. » 10

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

**Τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκόμενα μαθήματα.**

Γενικὸν ἢ τυπικὸν πρόγραμμα ..... » 12
Ἔλλειψις ἐξ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης.. . » 12
Αἱ δύω ἀρχαῖαι κλασικαὶ γλῶσσαι ..... » 17
Ἰδιαιτέρα χρησιμότης αὐτῶν παρ' ἡμῖν ..... » 23
Γαλλικὴ γλῶσσα..... » 25
Μαθηματικά..... » 27
Φιλοσοφικά..... » 31
Τὰ ἄλλα μαθήματα ..... » 33

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

**Περὶ τῆς μεθόδου τῶν διδακτέων μαθημάτων.**

*Α' Περὶ μεθόδου ἐν γένει.*

Ὁρισμὸς αὐτῆς καὶ διάφοροι μέθοδοι ..... » 34

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Αρχαία Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

*α' Ἐκλογὴ καὶ διάταξις τῆς διδακτέας ὕλης* ..... Σελ. 37
1. Ἁπλότης ..... » 39
2. Βεβαιότης ..... » 40
3. Κανονικότης ..... » 40
4. Σύμμετρος διάταξις αὐτῆς ..... » 41
Τί γίνεται παρ' ἡμῖν ὡς πρὸς ταῦτα ..... » 42
*β' Τύποι διδασκαλίας* ..... » 45
1. Παράδοσις ..... » 46
2. Ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις ..... » 51
3. Ἐπανάληψις (μνήμη) ..... » 56
4. Κατ' οἶκον ἐργασίαι τοῦ μαθητοῦ ..... » 61
Προσοχή ..... » 67

*Β' Περὶ τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν καθ' ἕκαστον μαθημάτων.*

*1. Ἱερὰ μαθήματα* ..... Σελ 71
*2. Μητρικὴ γλῶσσα* ..... » 81
Μέθοδος τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ..... » 92
Ἀνάγνωσις ..... » 96 καὶ 102
Ὀρθογραφία ..... » 98
Τύποι γραμματικοί ..... » 101
Συνθετικαὶ ἀσκήσεις ..... » 103
*3. Ἀρχαῖα Ἑλληνικά* ..... » 106
Γενικὰ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ..... » 106
Γραμματικὴ διδασκαλία ..... » 113 καὶ 129
Ἀνάγνωσις ἀρχαίων ..... » 118 καὶ 132
Χρηστομάθεια ..... » 119
Γυμνασίου τάξις Α' ..... » 135
Τάξις Β' ..... » 139
Τάξις Γ' ..... » 142
Τάξις Δ' ..... » 148
*4. Λατινικά* ..... » 155
Τάξις Α' Γυμνασίου ..... » 157
Τάξις Β' » ..... » 159
Τάξις Γ' » ..... » 162
Τάξις Δ' » ..... » 165
*5. Γαλλικά* ..... » 166
Γενικὰ περὶ αὐτῶν ..... » 166
Ἀνάγνωσις ..... » 169
*6. Διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας καὶ Ἱστορίας* ..... » 171
*α' Διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας* ..... » 172
Μέθοδος αὐτῆς ..... » 173
Πρῶτον ἔτος ..... » 175

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

Δεύτερον ἔτος ..... Σελ. 176
Τρίτον ἔτος ..... » 177
*β'. Διδασκαλία τῆς Ἱστορίας* ..... » 180
Γενικά ..... » 180
Μέθοδος αὐτῆς ..... » 182
Ἱστορία ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ ..... » 187
Ἱστορία ἐν τῷ Γυμνασίῳ ..... » 193
Τάξις Α' ..... » 195
Τάξις Β' ..... » 186
Τάξις Γ' ..... » 198
Τάξις Δ' ..... » 199
*7. Μαθηματικά* ..... » 200
*8. Φυσικά* ..... » 202
*9. Τεχνικὰ μαθήματα. Χρόνος σπουδῆς* ..... » 205

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

**Ἀγωγὴ ἐν τῷ Γυμνασίῳ.** » 212

*1. Καθήκοντα τῶν μαθητῶν πρὸς τὸ Σχολεῖον* ..... » 214
Τάξις ..... » 214
Κοσμιότης καὶ εὐπρέπεια ..... » 219
Πειθαρχία ..... » 220
Φιλαλήθεια ..... » 228
Ἐπιμέλεια ..... » 231
Φιλοτιμία καὶ φιλοδοξία ..... » 235
*2. Καθήκοντα τῶν μαθητῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν θεόν* » 237
Ἐμπάθεια ..... » 238
Φιλοπατρία ..... » 240
Σωφροσύνη καὶ ἀγνότης ἠθῶν ..... » 242
*3. Ποιναί* ..... » 243
Ἐπίπληξις ..... » 245
Ἀποχωρισμός ..... » 247
Κακοσημία—ἔλεγχος ..... » 249
Ἐργόποινον ..... » 251
Κράτησις ..... » 252
Φυλακή ..... « 254
Ἀποβολή ..... » 255
Ῥαβδισμὸς ἢ μαστίγωσις ..... » 257
*4. Ἡ διὰ τῆς διδασκαλίας ἠθικὴ διάπλασις* ..... » 259
*5. Διδακτήρια* ..... » 262

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας. Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

*Ὁ Διδάσκαλος* ..... Σελ. 265
Ἐπιστημονικὴ διάπλασις ..... » 266
Παιδαγωγικὴ διάπλασις ..... » 270
Ἠθικὸς χαρακτήρ ..... » 271
Ἀγάπη πρὸς τὸ ἔργον ..... » 279
Ἡ εἰς τὰ πολιτικὰ ἀνάμιξις ..... » 281
Ὁ Γυμνασιάρχης ..... » 283

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

*Ἐξετάσεις* ..... » 285
Εἰσιτήριοι ..... » 286
Ἐνιαύσιαι καὶ μετεξετάσεις ..... » 287
Ἀπολυτήριοι ..... » 301

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

# ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Σελ. | 2 | στ. | 15 | ἄνωθεν | ἀντὶ | ἦ ar γρ. ἦσαν |
| » | 30 | » | 11 | » | » | Ifferten « Iferten (Γαλ. Yverdon ἢ Yverdun) |
| » | 43 | » | 17 | » | » | *Β' οἱ τύποι τῆς διδασκαλίας*, τουτέστιν κτλ. γρ. β'. **οἱ τύποι τῆς διδασκαλίας** τουτέστιν κτλ. |
| » | 87 | » | 8 | κάτωθ. | ἀντὶ | *Pâdegogik* γρ. *Pädagogik* |
| » | 88 | » | 10 | » | » | *ὄπισθε* » *ὄπιθεν* |
| » | 94 | » | 5 | » | » | *μαθητῶν* » *μαθητῶν*, |
| » | » | » | 10 | κάτωθ. | | διάγραφε τὸ *μὴ* |
| » | 95 | » | 1 | » | ἀντὶ | *μαθηνοῦ* γρ. *μαθητοῦ* |
| » | » | » | 4 | » | » | *δικακτικῆ* » *διδακτικὴ* |
| » | » | » | 10 | » | » | *ἀξιαιπαίνου* » *ἀξιεπαίνου* |
| » | 96 | » | 3 | ἄνωθ. | » | *διδάσκολοι* » *διδάσκαλοι* |
| » | » | » | 2 | κάτωθ. | τὸ | *Μετὰ τὴν* κτλ. ν' ἀποτελῇ ἀρχὴν νέου στίχου |
| » | 97 | » | 16 | » | τὸ | *Παραλλήλως* κτλ. ὡσαύτως |
| » | 102 | » | 4 | ἄνωθ. | ἀντὶ | *συνταγμένην* γρ. *συντεταγμένην* |
| » | 105 | » | 13 | » | » | *τοῦ ἔπους* » *ἔπειτα τοῦ ἔπους* |
| » | 110 | » | 1 | κάτωθ. | » | *προέκυψαν, τοῦ* γρ. *προέκυψαν τοῦ* |
| » | 114 | » | 6 | » | » | *πρέπει* » *ὀφείλει* |
| » | 115 | » | 15 | ἄνωθ. | » | *τῆν* » *τῆς* |
| » | 136 | » | 9 | » | » | *συνθέσεως* » *συνδέσεως* |
| » | » | » | 15 | κάτωθ. | » | *ἐνταῦθα, οὐκέτι* » *ἐνταῦθα οὐκέτι* |
| » | 137 | » | 10 | » | » | *νομίζω* » *πιστεύω* |
| » | 143 | » | 13 | » | » | *διάφορον τοῦ* » *διάφορον τῆς τοῦ* |
| » | 159 | » | 1 | ἄνωθ. | » | *ἐτυμολογικὸν* » *ἐτυμολογικὸν* |
| » | 161 | » | 2 | κάτωθ. | » | *τὰ εἴπωμεν* » *νὰ εἴπωμεν* |
| » | 180 | » | 8 | » | » | *περιελέμβανον* » *περιελάμβανον* |
| » | 196 | » | 5 | ἄνωθ. | | διάγραφε τὸ *πολλαπλασιασθῶσι* |
| » | 199 | » | 14 | » | » | *τρόποι* γρ. *τρόπον*, |
| » | 208 | » | 4 | κάτωθ. | » | *ἤμεθα* » *εἴμεθα* |
| » | 223 | » | 2 | » | » | *πολιτείᾳ* » *πολιτεία* |
| » | 233 | » | 10 | ἄνωθεν | » | *μαθητῶν πρέπει* γρ. *μαθητῶν· πρέπει* |
| » | 253 | » | 1 | » | » | *ἀδυνατήαη* » *ἀδυνατίσῃ* |
| » | 258 | » | 18 | » | » | *τοῦ. Λόκκε* » *τοῦ Λόκκε.* |
| » | 272 | » | 7 | » | » | *ἱεροφάντας* » *ἱεροφάντας* |

Ἄλλα ἐπουσιωδέστερα ἰδίως περὶ τὴν στίξιν δὲν ἐσημειώθησαν.

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΜΑΡΤΙΟΝ ΤΟΥ 1889

Ἀριθ. 1544

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Δημητσάνας.
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ
Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη και
Μουσείο της Ελληνικής Σχολής Αμπετσώνας
Ιστορικό Αρχείο Γορτυνίας